

ภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์

โดย

นางสาววิชดา ยิ้มแย้ม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

IMAGE OF FAMILY IN S.E.A. WRITE AWARD'S NOVELS

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2015

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ภาพครอบครัว
ในนวนิยายรางวัลซีไรต์” เสนอโดย นางสาววิชดา ยิ้มยิ้ม เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

อาจารย์ ดร. อารีญา หุตินทะ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วีรวัฒน์ อินทรพร)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ธนิกานุจน์ จินาพันธ์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. สุมาลี ลิ้มประเสริฐ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. อารีญา หุตินทะ)

...../...../.....

54202209 : สาขาวิชาภาษาไทย

คำสำคัญ : ภาพ/ครอบครัว/บทบาท/นวนิยายซีไรต์

วิชาดา ยิ้มแย้ม : ภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : อ. ดร. อาริยา หุติณะ.

257 หน้า

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ และเสนอให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในสังคมไทยมีผลต่อภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ โดยศึกษาจากนวนิยายรางวัลซีไรต์ที่มีการดำเนินเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวตั้งแต่รุ่นพ่อแม่และรุ่นลูก และมีการพัฒนาความสัมพันธ์ด้านครอบครัวไปตลอดทั้งเรื่อง จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ เรื่องลูกอีสาน บุนนิตทอง เวลา อมตะ ช่างสำราญ ความสุขของกะทิ และลับแล, แก้งค้อย

ผลการศึกษาพบว่า ภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ แบ่งออกเป็น 2 ภาพใหญ่คือ ภาพครอบครัว ในชุมชนดั้งเดิม และภาพครอบครัวในสังคมเมือง โดยนวนิยายเรื่องลูกอีสานของคำพูน บุญทวี เป็นนวนิยายเพียงเรื่องเดียวที่เสนอให้เห็นภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม ซึ่งเป็นภาพครอบครัวในสังคมเกษตรกรรมที่ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาอาศัยของผู้คนในชุมชนตามระบบครอบครัวขยาย และการแบ่งงานกันทำภายในครอบครัว ส่วนนวนิยายอีก 6 เรื่องที่เหลือจะเสนอให้เห็นภาพครอบครัวในสังคมเมือง ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ตามรูปแบบและลักษณะของครอบครัวเดี่ยว ได้แก่ ครอบครัวรูปแบบพ่อแม่ลูก และครอบครัวรูปแบบไม่สมบูรณ์ ครอบครัวรูปแบบแรกนักเขียนนำเสนอในด้านลบคือ หากพ่อแม่ละเลยหน้าที่ ขาดจริยธรรมหรือให้ความสำคัญกับการหารายได้มากกว่าการอบรมดูแลและให้ความรักแก่ลูกจะทำให้ลูกมีปัญหา ครอบครัวรูปแบบที่สองนักเขียนนำเสนอเพื่อเปลี่ยนมุมมองว่าแม้รูปแบบครอบครัวจะไม่สมบูรณ์ แต่หากชุมชนหรือญาติเข้ามาช่วยเหลือ เด็กก็สามารถใช้ชีวิตอยู่รอดหรืออาจเติบโตอย่างมีคุณภาพได้

เมื่อศึกษาบทบาทของสมาชิกครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก และญาติผู้ใหญ่ ตามปัจจัยทางสังคม ด้านเพศ วัย และชนชั้น พบว่า ในสังคมชนบทปัจจัยด้านเพศและด้านวัยเป็นปัจจัยสำคัญต่อการกำหนดบทบาทและความรับผิดชอบของสมาชิกในครอบครัว ขณะที่ในสังคมเมืองนั้นการเปลี่ยนแปลงทางบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีกระแสแนวคิดแบบทุนนิยมและค่านิยมของชนชั้นกลางซับซ้อนขึ้นให้ปัจจัยด้านชนชั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญและครอบคลุมปัจจัยด้านเพศและวัยไว้ด้วย รวมถึงกลุ่มชนชั้นกลางยังมีอิทธิพลต่อการสร้างรูปแบบและวิถีการดำเนินชีวิตจนเป็นที่ยอมรับในสังคมเมืองมากที่สุด ทั้งนี้แม้ว่าแนวคิดของระบบทุนนิยมจะเป็นตัวการบ่อนเซาะจิตสำนึกด้านศีลธรรมและทำให้เกิดความห่างเหินทางความสัมพันธ์ในครอบครัว แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วแนวคิดทุนนิยมกลับส่งเสริมให้แม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีศักยภาพทางปัญญาและทุนทางสังคมสามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อเป็นตัวแทนของตนในการทำหน้าที่ดูแลลูกได้อีกทางหนึ่ง

แม้นวนิยายรางวัลซีไรต์ที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษาทั้ง 7 เรื่องนี้จะเป็ผลงานของนักเขียนชายและนักเขียนหญิงที่มีจำนวนไม่ต่างกันนัก นั่นคือนักเขียนชาย 4 คน และนักเขียนหญิง 3 คน แต่ความแตกต่างทางเพศดังกล่าวทำให้การเสนอภาพครอบครัวมีมุมมองที่แตกต่างกัน กล่าวคือ นักเขียนชายส่วนใหญ่ไม่ได้เสนอทางออกของปัญหาครอบครัวที่ชัดเจน เพียงแต่เสนอให้ผู้อ่านได้ตระหนักรู้ถึงสถานการณ์ครอบครัวที่ทวีความรุนแรงขึ้นเท่านั้น และนักเขียนชายจะมีท่าทีและมุมมองที่รุนแรง โดยมองว่าปัญหาครอบครัวจะยิ่งเลวร้าย หากผู้คนไม่มีจิตสำนึกถึงความผิดพลาดของตน ในขณะที่นักเขียนหญิงจะมีท่าทีและมุมมองที่ประนีประนอม และมองว่าปัญหาครอบครัวจะมีทางออกหากคนในครอบครัวและเพื่อนมนุษย์เข้าใจและร่วมมือช่วยกันแก้ปัญหา

ภาควิชาภาษาไทย

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

54202209: MAJOR: THAI

KEY WORD: IMAGE/FAMILY/ROLE/S.E.A. WRITE AWARD'S NOVELS

VICHOLLADA YIMYAM: IMAGE OF FAMILY IN S.E.A. WRITE AWARD'S NOVELS. THESIS

ADVISOR: AREEYA HUTINTA, Ph.D. 257 pp.

The purpose of this thesis were 1) to study the image of a family in S.E.A Write Award's novels and 2) to point out that social, cultural and economic change in Thai society affected the image of the family in S.E.A Write Award's novels. Seven S.E.A Write Award's novels, which have an outstanding characteristic in depicting the family relationship and the development of relationship since the parental generation to first filial generation, i.e. Look I-san, *Poon Pid Thong*, *Vela*, *Amata*, *Chang Samran*, *Kwam Suk Kong Krati*, and *Lablae*, *Kaengkhoi* were selected to study and analyze.

The result of analysis showed that the image of the family in S.E.A Write Award's novels were categorized into two main images such as 1) the image of family in original community and 2) the image of the family in urban society. Look I-san written by Kampon Boontawee was the only one from the seven novels presenting the image of family in original community which was an agricultural society. The interesting feature of agricultural society was that people in the community will assist and encourage each other in accordance with the system of the extended family and division of work within the family. In contrast, the rest of novels reflected the image of the family in urban society which can be divided into 2 types of nuclear family, i.e. 1) Elementary family and 2) Incomplete family. In the first type of family, the writers presented the image of family in a negative way. In other words, if parents lacked a morality and neglected to take care of their children or preferred working to staying with the child, it may affect a child's behavior until becoming a social problem. In the second type of family, writer presented a paradoxical point of view that in some cases, although the child will grow up in incomplete family, they were able to survive and had a better life if people living in the community or relatives gave a hand to take care of them.

When studying the role of family member in S.E.A Write Award's novels, i.e. father, mother, child and senior relatives in accordance with social factor such as gender, age and class, the result of the study showed that in rural society, gender and age were the crucial factor for determining the role and responsibility of family member. On the other hand, in urban society, the change of social-cultural context driven by the idea of Capitalism and Middle class's social values pushed social class to become the important factor covering gender and age factor. The result of study also revealed that a middle class was the influential group for creating form and way of life becoming the most accepted one in urban society. However, even though the idea of Capitalism was the main culprit eroding moral conscience and causing the distance of relationship in family, it cannot deny that this idea supported and encouraged step mother having intellectual and social capital to create the social network and be the representative of busy mother for taking care of the child.

Although seven S.E.A Write Award's novels selected and analyzed by researcher will be only some works of male writers and female writers (4 males, 3 females), it can be summarized that the gender difference of writers can affect the aspect and presentation of a family image. That is to say that most of male writers will not present the explicit way for solving the family problem but they chose to only show the reader realizing the situation and violence of family problem. In addition, male writers tended to have a violent aspect and attitude, i.e. the family problem will become worse if people lacked the guilty conscience. Meanwhile, female writers will have a compromising attitude with the idea that family problem can be solved and fixed if family member and everybody in the community understood each other and joined hand to solve the problem.

Department of Thai

Graduate school, Silpakorn University

Student's signature.....

Academic Year 2015

Thesis Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีด้วยความกรุณาของอาจารย์ ดร. อาริยา หุตินทะ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้คำปรึกษา มอบข้อสังเกตและแง่คิดที่มีประโยชน์ต่อการศึกษา เป็นอย่างยิ่ง รวมถึงกำลังใจและความห่วงใยผ่านการเฝ้าถามถึงความเป็นอย่างดีของชีวิตเสมอ สิ่งที่อาจารย์มอบให้ดังกล่าวนั้นไม่ได้เป็นเพียงต้นทุนสำคัญต่อการต่อยอดทางความคิดและส่งเสริมความแข็งแกร่งให้แก่จิตใจเท่านั้น แต่สิ่งที่ศิษย์ซาบซึ้งใจเสมอคือโอกาสและความเชื่อมั่นที่อาจารย์มีให้แก่ศิษย์คนนี้

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วีรวัฒน์ อินทรพร ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ที่มอบคำแนะนำเพื่อปรับปรุงให้งานวิชาการเล่มนี้สมบูรณ์มากขึ้น อาจารย์ ดร. ธนิกายุจณ์ จินาพันธ์ ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ชี้แนะแนวทางที่เอื้อประโยชน์ต่อการเพิ่มพูนความรู้ของผู้วิจัย เป็นอย่างยิ่ง และอาจารย์ ดร. สุมาลี ลี้มประเสริฐ อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ตั้งแต่ปริญญาตรี ความรู้ทางวิชาการ และวินัยในการดำเนินชีวิตที่อาจารย์มอบให้ นั้น ศิษย์ตระหนักรู้ได้ถึง ความเมตตาที่มีให้แก่ศิษย์เสมอ

กราบขอบพระคุณอาจารย์นันทวัลย์ สุนทรภาระสถิตย์ ที่มอบข้อคิดและวางแนวทางการศึกษาที่มีประโยชน์ยิ่ง แม้ว่าอาจารย์จะมีภาระงานที่ต้องจัดการในเวลาที่เราเร่งรัดเช่นกันแต่ก็ยินดีที่จะช่วยเหลือศิษย์อย่างเต็มที่

กราบขอบพระคุณคุณอาจารย์ภาควิชาภาษาไทย และภาควิชาภาษาอังกฤษ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้พร่ำสอนวิชาความรู้ในห้องเรียน และจริยธรรมในการดำเนินชีวิตให้แก่ศิษย์ด้วยความรักและความเมตตา ศิษย์อบอุ่นและสบายใจเสมอที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันแห่งนี้

กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเทือง คล้ายสุบรรณ ครูภาษาไทยที่เป็นมากกว่าครู ครูที่เปิดโลกให้ศิษย์ได้รู้ว่าภาษาไทยมีมากกว่า. ไก่ถึง ฮ. นกฮูก ความรู้ที่ศิษย์ได้รับจากครูเป็นรากฐานอันแข็งแกร่งที่คอยสนับสนุนให้ศิษย์สามารถต่อยอดความรู้ได้อย่างสิ้นไหล รวมถึงคณาจารย์โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครที่อยู่รอบๆทุกท่านที่ได้กรุณาปลูกปั้นและดูแลรักษาให้ต้นกล้าต้นนี้ได้เติบโตใหญ่ขึ้นมา

กราบขอบพระคุณครอบครัวที่สอนให้เข้าใจและยอมรับกับสังขารของมนุษย์
ในขณะเดียวกันก็สอนให้รู้จักให้อภัยและมองข้ามสิ่งที่เป็นทุกข์ โดยเฉพาะแม่ที่เป็นต้นแบบของ
ความเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยว ลูกเรียนรู้ที่จะต่อสู้กับอุปสรรคและยืนหยัดในแนวทางที่เลือก
เพราะได้รับแรงขับเคลื่อนจากแม่เป็นสำคัญ ทั้งนี้ถึงแม้ว่าพ่อจะเดินทางไปยังดินแดนแห่งความสุข
และสงบล่วงหน้าก่อนจะได้เห็นวิทยานิพนธ์เล่มนี้ แต่ทุกครั้งที่ลูกท้อแท้ลูกสามารถสัมผัสได้
ถึงความห่วงใยและกำลังใจที่พอมอบให้ไม่เคยเสื่อมคลาย

ขอบคุณคุณชวลิต รอดแก้ว ผู้เป็นทั้งเพื่อนสนิทที่สุดและเป็นต้นแบบในครอบครัวที่เป็นหนึ่ง
ในแรงสนับสนุนสำคัญ ไม่ว่าจะด้วยความช่วยเหลือในทุกรูปแบบ การดูแลเอาใจใส่ และเป็นกำลังใจ
ที่หล่อเลี้ยงหัวใจให้เข้มแข็งเสมอมา

ขอบคุณเพื่อนปริญญาโท รุ่นปี 54 ที่คอยช่วยเหลือและร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา ที่สำคัญคือ
กำลังใจที่มีให้แก่นั่นทำให้อุปสรรคที่ดูเลวร้ายสามารถเกิดขึ้นได้ในวงวิชาการ รุ่นพี่ รุ่นน้อง
ปริญญาโท ทับแก้ว เพื่อนทับแก้ว เพื่อนสาธิตฯ ตลอดจนกัลยาณมิตรทุกคนที่คอยไต่ถามด้วยเมตตาจิต
และความเป็นห่วงเป็นใย อารมณ์ขันและน้ำใจที่ได้รับเป็นยาชูกำลังให้แก่จิตใจอย่างดี เมื่อจิตใจได้รับการ
เยียวยาแล้วย่อมทำให้อุปสรรคในชีวิตบรรเทาลง

ท้ายที่สุด หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้มีคุณประโยชน์แก่ผู้อื่นแม้เพียงเล็กน้อย ผู้ศึกษาขออุทิศ
แต่พระคุณของครอบครัว อันมีพ่อและแม่เป็นหลักยึดเหนี่ยวในชีวิตที่ทำให้ลูกตระหนักรู้ถึง
ความหมายที่ยิ่งใหญ่ของสายสัมพันธ์แห่งครอบครัว

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	11
1.4 สมมติฐานของการวิจัย.....	11
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	11
1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	12
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	12
1.8 วิธีดำเนินงานวิจัย.....	13
1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	14
2 บริบทสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสร้างครอบครัว.....	15
2.1 นโยบายสร้างชาติถึงการพึ่งพาสหรัฐอเมริกา กับการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของไทย.....	16
2.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 : การเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงสังคมไทยอย่างเป็นทางการ.....	18
2.3 นโยบายวางแผนครอบครัว : แนวทางการเพิ่มคุณภาพชีวิตตามแนวคิดแบบชนชั้นกลาง.....	19
2.4 สังคมไทยภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม กับการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงไทย.....	21
2.5 ครอบครัวแบบใหม่กับสังคมที่เปลี่ยนไป.....	28
2.6 ครอบครัวกับกระแสการส่งเสริมความสำคัญของครอบครัว.....	31

บทที่	หน้า
3	ภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์..... 36
3.1	ภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม..... 37
3.1.1	ครอบครัวเอื้อเฟื้อ : เครือญาติเกื้อกูล 37
3.1.2	ครอบครัวสามัคคี : การแบ่งหน้าที่ของชายและหญิง 44
3.2	ภาพครอบครัวในสังคมเมือง 49
3.2.1	ครอบครัวกับปัญหาที่แตกต่าง 50
3.2.1.1	ครอบครัวใจสลาย : พ่อไปทาง แม่ไปทาง..... 51
3.2.1.2	ครอบครัววิกฤตจากปัญหาทุนนิยม..... 62
3.2.1.3	ครอบครัวของวิทยากร : เมื่อนั้นคืออะไหล่ชีวิตของพ่อ..... 71
3.2.1.4	ครอบครัวแบบปิตาธิปไตย : ไม่มีใครใหญ่กว่าพ่อ..... 77
3.2.2	ครอบครัวแตกแยกแต่ไม่แตกสลาย 86
3.2.2.1	ครอบครัวที่พ่อแม่ทิ้งไป แต่ลูกอยู่ได้เพราะน้ำใจของชุมชน 87
3.2.2.2	ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว : ลูกคนเดียวในวงล้อมของเครือญาติ.... 94
4	บทบาทของสมาชิกครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์..... 105
4.1	พ่อกับบทบาทผู้นำครอบครัว..... 106
4.1.1	พ่อในชุมชนดั้งเดิม..... 109
	พ่อของคุณ : ผู้นำและครูผู้สอนการเผชิญชีวิต..... 109
4.1.2	พ่อในสังคมเมือง..... 115
4.1.2.1	พ่อชนชั้นกลาง..... 115
4.1.2.1.1	บุรีและทวี : พ่อผู้อ่อนแอ ไม่ดูแลครอบครัว..... 116
4.1.2.1.2	เพียร : พ่อตัวอย่าง ผู้วางแนวทางดำเนินชีวิต..... 122
4.1.2.1.3	พรหมินทร์ : พ่อผู้มีอิทธิพลและหวังผลประโยชน์เพื่อตนเอง..... 125
4.1.2.1.4	ปีใหม่ : พ่อผู้กุมอำนาจเบ็ดเสร็จในครอบครัว..... 128
4.1.2.2	พ่อชนชั้นล่าง..... 133
	วสุ : พ่อที่ไม่อาจเป็นพ่อที่ดี..... 134

บทที่	หน้า
4.3.2.3 ลูกในครอบครัวชนชั้นล่าง.....	198
ก่าพล : ผู้เติบโตด้วยน้ำใจของชุมชน.....	199
4.4 ญาติผู้ใหญ่ : เสาคหลักหรือภาระของครอบครัว.....	205
4.4.1 ญาติผู้ใหญ่ในชุมชนดั้งเดิม.....	207
ย่าของคุณ : ศูนย์รวมจิตใจของคนในครอบครัวขยาย.....	207
4.4.2 ญาติผู้ใหญ่ในสังคมเมือง.....	211
4.4.2.1 ผู้สูงอายุในเรื่องเวลา : ผู้ไร้ทางสู้ในสังคมทุนนิยม	212
4.4.2.2 ตาและยายของกะทิ : เสาคหลักของครอบครัวที่ไร้แม่.....	216
4.4.3 ญาติผู้ใหญ่ในสังคมชนบท.....	222
ย่าของก่าพล : ผู้ช่วยเหลือคนแรกที่ถูกนึกถึง.....	223
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	230
5.1 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา.....	230
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	239
รายการอ้างอิง.....	240
ภาคผนวก.....	250
ประวัติผู้วิจัย.....	257

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาวรรณกรรมควบคู่ไปกับการศึกษาสังคมจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจและเข้าถึงสารในวรรณกรรมเรื่องนั้นได้มากขึ้น ทั้งนี้นอกจากว่าวรรณกรรมจะเป็นเครื่องแสดงออกของสังคม ในฐานะประจักษ์พยานแห่งการบอกเล่าเรื่องราวชีวิตของตัวละครที่ควบคู่ไปกับสังคมและวัฒนธรรม ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว วรรณกรรมยังสามารถสะท้อนประสบการณ์และสอดแทรกทัศนคติของผู้ประพันธ์ไว้อย่างน่าสนใจอีกด้วย ดังความเห็นของ เจตนา นาควัชระ (2520: 15) ที่กล่าวไว้ว่า

ถ้าเราไม่รู้จักรวรรคดีแล้ว เราก็ไม่อาจที่จะรู้จักลักษณะที่แท้จริงของสังคมได้ ทั้งนี้ก็เพราะวรรคดีชี้ให้เห็นถึงสังคมทั้งในส่วนกลางและส่วนลึก วรรคดีแสดงให้เห็นถึงชีวิตในแง่มุมต่างๆ และในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะสกัดเอาแก่นแท้ของสังคมนั้นออกมาให้เห็นได้ นักประพันธ์ที่ดีก็คือนักประพันธ์ที่สามารถเสาะหาลักษณะและความหมายที่แท้จริงของสังคมของตน แล้วนำมาแสดงออกในวิธีการที่ชี้ให้เห็นว่าเขามีความสนใจและรับผิดชอบต่อสังคมนั้นๆ อย่างแท้จริง

วรรณกรรมสร้างสรรค์อย่างวรรณกรรมรางวัลซีไรต์เป็นอีกงานเขียนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมมีความผูกพันกับบริบททางสังคม ทั้งการเคลื่อนไหวของสังคมและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมของนักเขียนโดยตรง กล่าวคือวรรณกรรมสร้างสรรค์รางวัลซีไรต์นั้นพัฒนามาจากวรรณกรรมเพื่อชีวิต ซึ่งถือเป็นวรรณกรรมที่เป็นดังกระบอกเสียงของเหล่าปัญญาชนที่มุ่งท้าทายอำนาจเผด็จการด้วยการเปิดโปงความชั่วร้ายและความอยุติธรรมในระบบการเมืองและสังคมเรื่อยมาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 และระหว่างนั้นก็มีการปรับเปลี่ยนกลวิธีการเขียนที่ซ่อนนัยให้เอื้อต่อการนำเสนอเนื้อหาเพื่อวิพากษ์สังคมอย่างแนบเนียนมากขึ้น

นโยบาย 66/23 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมเพื่อชีวิตได้รับการพัฒนาให้อยู่ภายใต้ร่มเงาของวรรณกรรมรางวัลซีไรต์ เพราะนโยบายนี้เปิดโอกาสให้นักเขียนแนวเพื่อชีวิตที่ได้บ่มเพาะพลังปัญญาและพัฒนาฝีมือให้มีคุณภาพมากขึ้นนั้นได้สร้างสรรค์ผลงานที่มีความหลากหลายจากเดิม ทั้งในแง่ของความคิดที่ลุ่มลึกขึ้นและรูปแบบการนำเสนอที่เปลี่ยนจากเรื่องสั้นเป็นนวนิยาย

ดังนั้นเมื่อรางวัลซีไรต์เริ่มก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2522 จึงนับเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมกับการส่งเสริมวรรณกรรมร่วมสมัยที่มีคุณค่าทางสังคมและวรรณศิลป์ไปพร้อมกัน (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2547: 761-762)

แม้วรรณกรรมสร้างสรรค์รางวัลซีไรต์จะเป็นผลผลิตของวรรณกรรมเพื่อชีวิตหรือวรรณกรรมก้าวหน้าที่มีแก่นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นสำคัญ แต่ด้วยความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยที่ใส่ใจกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่ไปกับการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม อันส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาติ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเหล่านี้จึงกลายเป็นประเด็นที่นักเขียนให้ความสนใจและนำไปวิพากษ์ในงานเขียนมากกว่าประเด็นทางการเมืองเช่นในยุคก่อน ประกอบกับนักเขียนมีบทบาทสำคัญในการเข้ามากระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว โดยเฉพาะการเข้ามาสร้างมาตรฐานหรือบรรทัดฐาน (canon) ให้กับวรรณกรรมรางวัลซีไรต์ว่าจะต้องเป็นหนังสือที่มีการสร้างสรรค์ทั้งในเชิงเนื้อหา และกลวิธีทางวรรณศิลป์ มีเนื้อหาจริงจังสำหรับผู้ใหญ่อ่าน และมีมิติทางสังคมอย่างชัดเจน (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2550: 634) สาเหตุดังกล่าวล้วนสนับสนุนให้นักเขียนในกลุ่มวรรณกรรมสร้างสรรค์รางวัลซีไรต์จำเป็นต้องแข่งกันเพื่อสร้างผลงานที่แปลกใหม่ ทั้งด้านเนื้อหาและเทคนิค วรรณกรรมสร้างสรรค์ประเภทนี้จึงขึ้นชื่อว่ามีลักษณะที่อ่อนไหวต่อกระแสความคิดใหม่ๆ ในสังคมได้ง่าย (เสนาะ เจริญพร, 2548: 10)

ในบรรดาแง่มุมและประเด็นสำคัญที่นักเขียนนวนิยายรางวัลซีไรต์เสนอนั้น ประเด็นเรื่องครอบครัวนับเป็นอีกประเด็นสำคัญที่นักเขียนส่วนใหญ่จะกล่าวถึงและนำมาวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งนี้ นอกเหนือจากว่าครอบครัวจะเป็นสถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุด แต่มีความสำคัญที่สุดในการเลี้ยงดูด้านร่างกาย การปลูกฝังด้านจริยธรรม รวมถึงกำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างสมาชิกในครอบครัวแล้ว (สุพัตรา สุภาพ, 2534: 36) สถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุดนี้ยังมีอาจดำรงอยู่หรือผลิตซ้ำตนเองผ่านคนรุ่นต่างๆ ได้โดยแยกเป็นเอกเทศจากรวมตัวทางสังคมและจากความสัมพันธ์กับครอบครัวอื่นๆ (ยศ สันตสมบัติ, 2540: 136) ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ครอบครัวในฐานะองค์ประกอบของสังคมจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไปได้

สังคมในยุคดั้งเดิมซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมนั้น ผู้คนจะดำรงชีวิตในลักษณะรวมกันเป็นชุมชน มีพระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีเป็นแกนหลักในการมองโลกและชีวิต ตลอดจนมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมหรือวิถีคิดและวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลและชุมชน ผู้คนจะเน้นความร่วมมือและการพึ่งพาอาศัยระหว่างสมาชิก เนื่องจากการเป็นเครือญาติ ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมที่ต้องช่วยเหลือกัน เป็นต้นว่า การทำเกษตรกรรม การสร้างบ้านเรือน

และการผลิตข้าวของเครื่องใช้ ที่สำคัญคืออิทธิพลของศาสนธรรมหรือค่านิยมทางจิตวิญญาณมีผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่สถานะสูงกว่า เช่น ผู้รู้ ผู้อาวุโสและเพศชาย ได้รับการกำกับไว้ด้วยคุณธรรมและมุ่งสร้างพระคุณมากกว่าการใช้อำนาจหรือพระเดชแต่เพียงอย่างเดียว ประกอบกับการอยู่ห่างไกลจากความเจริญของเมืองใหญ่ซึ่งต้องอาศัยความสามัคคีกันมาก ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาจึงช่วยสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการเอื้ออาทรระหว่างกัน (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549: 5-9)

ความสัมพันธ์ของผู้คนที่มีอย่างมากในชุมชน ทำให้ครอบครัวในยุคดั้งเดิมนั้นเป็นครอบครัวขยายที่รวมสมาชิกหลายช่วงอายุและอาศัยรวมกันเป็นเครือญาติ โดยเครือญาติในที่นี้แบ่งออกเป็นเครือญาติที่เกิดจากการร่วมสายโลหิตและเครือญาติที่เกิดจากองค์ประกอบทางสังคม อันเป็นเครือญาติที่มีที่มาจากการทำงานและความสนิทสนม ความหลากหลายของวิถีชีวิตเช่นนี้ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวและในชุมชนได้ปฏิสัมพันธ์กัน ทั้งนี้ภายในครอบครัวจะมีลักษณะเดียวกับชุมชนที่ต้องมีผู้นำ โดยจะมอบอำนาจให้ผู้ชายที่มีอายุมากที่สุดเป็นผู้นำครอบครัว แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่า จะเป็นผู้กุมอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จ เนื่องจากผู้หญิงมีบทบาทสำคัญอย่างมาก ทั้งการดูแลรับผิดชอบภายในบ้านและการมีส่วนร่วมทำงานกับสามีภายนอกบ้าน

นวนิยายรางวัลซีไรต์เรื่องลูกอีสาน ของคำพูน บุญทวี เป็นนวนิยายที่เสนอให้เห็นภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมตามลักษณะข้างต้น ผ่านครอบครัวของเด็กชายคุณ ซึ่งเป็นครอบครัวที่คงความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องไว้ การที่มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและช่วยเหลือกันดังกล่าว ทำให้ครอบครัวนี้และครอบครัวที่เป็นญาติกันนั้นสามารถผ่านพ้นอุปสรรคด้านปากท้องไปด้วยกัน ในนวนิยายเรื่องนี้ไม่เพียงแต่เสนอภาพการพึ่งพาอาศัยกันของแต่ละครอบครัวเท่านั้น แต่คำพูนยังเสนอภาพการแบ่งงานกันทำภายในครอบครัว ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทที่เท่าเทียมทางเพศระหว่างชายหญิง รวมถึงการเสนอภาพครอบครัวดังกล่าวยังเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ชีวิตและการแทรกทัศนคติของนักเขียนไว้อย่างน่าสนใจ

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) และหลังจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2491-2500) สังคมไทยได้พัฒนาเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เริ่มต้นจากนโยบายส่งเสริมการผลิตแบบอุตสาหกรรมแทนที่ระบบพึ่งพาอาศัยในยุคเกษตรกรรม เรื่อยมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อแผนพัฒนาประเทศให้เกิดความทันสมัยตามแบบอย่างสังคมตะวันตก ผลจากลู่ทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวจนละเลยการพัฒนาด้านสังคม ดังปรากฏตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผนที่ 1 (พ.ศ. 2504-2506) ส่งผลให้รูปแบบครอบครัวเช่นในสังคมดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี และระบบเศรษฐกิจ

ปัจจัยที่กล่าวข้างต้นเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้โครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว ความสัมพันธ์ของทั้งสมาชิกภายในครอบครัวและภายนอกครอบครัว และรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่มีเงื่อนไขมากขึ้น (พรรณปพร เอกพัฒน์, ม.ป.ป.: 33) ที่สำคัญคือแนวคิดของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งเน้นการแสวงหาความสุข ความสุขสบายด้วยการใช้เงินตราแลกมากกว่าเน้นความสุข และด้านจริยธรรมจนผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัว ตลอดจนแนวคิดแบบระบบทุนนิยมยังมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดบทบาทของสมาชิกครอบครัว โดยเฉพาะการกำหนดบทบาทของผู้หญิงในครอบครัวชั้นกลาง หากต้องการการยอมรับตามบรรทัดฐานของสังคมจะต้องดำรงบทบาทที่ดีทั้งภายในบ้านและนอกบ้าน

อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศไทยจากเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมมาเป็นเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมนั้น นอกจากจะเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทมาสู่สังคมเมืองมากขึ้นแล้วยังทำให้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตแบบดั้งเดิมต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรูปแบบสังคมที่เปลี่ยนไป (พรรณปพร เอกพัฒน์, ม.ป.ป.: 33) ด้วยเหตุนี้ภาพครอบครัวในสังคมเมืองที่นักเขียนเสนอส่วนใหญ่จึงเป็นภาพครอบครัวที่มีปัญหาด้านการดำรงความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัว โดยปัญหาแต่ละครอบครัวจะแปรผันไปตามบริบทของสังคมในช่วงเวลานั้นๆ นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์แล้วการเสนอภาพครอบครัวยังสัมพันธ์กับความตั้งใจและทัศนคติของนักเขียนแต่ละคนที่อาจสอดแทรกไว้ในนวนิยายแต่ละเรื่อง

ภาพครอบครัวมธูราและครอบครัววนาเลข ในนวนิยายเรื่องปูนปิดทองของกฤษณา โอโศกสิน ซึ่งเขียนขึ้นปี 2524 ก่อนได้รับรางวัลนวนิยายซีไรต์ปี 2528 และภาพครอบครัวของผู้กำกับภาพยนตร์ในนวนิยายเรื่องเวลา นวนิยายรางวัลซีไรต์ปี 2537 ของชาติ กอบจิตติ ต่างเสนอภาพครอบครัวที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเกิดจากหัวหน้าครอบครัวมุ่งทำงานหนักจนละเลยการสร้างสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ภาพที่ปรากฏจึงเป็นภาพความห่างเหินของสมาชิกและเป็นภาพความทุกข์ภายในจิตใจของสมาชิกทั้งสองรุ่น ท้ายที่สุด กฤษณาจึงเสนอทางออกของปัญหาครอบครัวด้วยการให้อภัยและการกลับมาปรองดองกันของตัวละครตามรูปแบบครอบครัวในอุดมคติ ส่วนชาติ เสนอทางออกด้วยความหวังของตัวละครที่เห็นว่าความสัมพันธ์เช่นในครอบครัวขยายจะเป็นแรงสนับสนุนที่ช่วยประคับประคองปัญหาที่ตัวละครกำลังเผชิญอยู่

การเสนอทางออกของปัญหาของนักเขียนทั้งสองคนข้างต้นสอดคล้องกับบริบททางสังคมที่รูปแบบครอบครัวยังไม่มีลักษณะที่หลากหลายและแตกต่างกับการยอมรับของคนในสังคมมากนัก ตรงกันข้ามกับบริบททางสังคมหลังยุคพฤษภาทมิฬ ปี 2535 และยุคที่ประเทศไทยเผชิญภาวะเศรษฐกิจปี 2540 ที่ผู้คนเริ่มปรับตัวและการยอมรับสภาพครอบครัวที่แตกต่างไปจากรูปแบบตามอุดมคติมากขึ้น ดังปรากฏเป็นภาพครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ในนวนิยายรางวัลซีไรต์ปี 2549

เรื่องความสุขของกะทิ ของงามพรรณ เวชชาชีวะ การเสนอภาพครอบครัวเรื่องนี้ไม่ได้เสนอให้เห็นภาพปัญหาความสัมพันธ์ของคู่สมรสที่ส่งผลกับลูก แต่กำลังเสนอให้เห็นภาพของการประทับประคองความรักให้แก่เด็กที่มีปัญหาครอบครัวด้วยศักยภาพด้านการทำงานของแม่เลี้ยงเดี่ยว อันก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของเพื่อนร่วมงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องต้องเหมือนญาติและมีบทบาทในการช่วยเหลือดูแลเด็กหลังจากที่แม่ของเด็กเสียชีวิตลงด้วยโรคกล้ามเนื้ออ่อนแรง

การมุ่งเสนอภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวดังกล่าวอาจสอดคล้องกับบริบททางสังคมที่มีการส่งเสริมสิทธิสตรีเพื่อให้เกิดความเสมอภาคเทียบเท่ากับผู้ชาย และมีศักยภาพพอที่จะดำรงบทบาทแม่ที่ดีมากกว่าที่จะดำรงไว้ซึ่งบทบาทภรรยาที่ดีตามบรรทัดฐานของสังคม รวมถึงภาพครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนี้ยังสัมพันธ์กับภูมิหลังและประสบการณ์ของนักเขียนที่ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาครอบครัวด้วยความรัก และความเข้าใจมากกว่าที่จะคำนึงถึงรูปแบบครอบครัวตามอุดมคติ

จากข้างต้นจะเห็นว่าภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์จะเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของสังคมไทย โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงจากยุคเกษตรกรรมที่เน้นระบบการแบ่งปันและการพึ่งพาอาศัยของผู้คนมาเป็นสังคมยุคอุตสาหกรรมที่การดิ้นรนกับการดำรงชีวิตมีส่วนขับเคลื่อนให้ผู้คนแสวงหาความสะดวกสบายในชีวิตด้วยการทำงานหนักและให้คุณค่าของอำนาจเงินตรามากกว่าการประคับประคองความสัมพันธ์ในครอบครัว ภาพครอบครัวในสังคมเมืองส่วนใหญ่จึงมักถูกเสนอให้เห็นภาพด้านลบมากกว่าภาพครอบครัวในชนบท เมื่อภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์เป็นดังภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในสังคมไทย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงใช้นวนิยายรางวัลซีไรต์เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นภาพครอบครัวที่แปรผันไปตามบริบททางสังคมไทยและภูมิหลังของนักเขียน ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทของสมาชิกในครอบครัวที่มีปัจจัยทางสังคม ด้านเพศ วัยและชนชั้นเป็นเกณฑ์กำหนดอีกด้วย

1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมที่มีผลต่อการสร้างครอบครัว และบริบททางสังคมที่สัมพันธ์กับการประพันธ์วรรณกรรมในลักษณะการศึกษาวรรณกรรมกับสังคม ดังนี้

งานวิจัยที่เป็นการวิเคราะห์ลักษณะครอบครัวในวรรณคดีประเภทบทละคร และในนวนิยายที่ถูกจัดประเภทเป็นนวนิยายแนวชีวิตครอบครัวมีงานวิจัย 5 เรื่อง ได้แก่ "พระราชานิพนธ์บทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: การวิเคราะห์ในด้านระบบครอบครัวและการสมรส" ของ ยุธฉัตร บุญสุนิต (2522) "การวิเคราะห์ตัวละครผู้หญิงในนวนิยายของ ว.วินิจฉัยกุล"

ของศรีจันทร์ พันธุ์พานิช (2534) งานวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์ปัญหาครอบครัวแตกแยกในนวนิยายช่วง พ.ศ. 2525-2531" ของ ลินดา วงษ์ทน (2538) งานวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์บทบาทครอบครัวที่มีต่อตัวละครในนวนิยายของ ว. วินิจฉัยกุล" ของ ศิริัญญา จรเทศ (2549) และงานวิจัยเรื่อง "ครอบครัวแม่คนเดียวและการเลี้ยงดูบุตร : การศึกษาเชิงตีความ จากนิยายเรื่องพระจันทร์สีน้ำเงิน ของสุวรรณี สุคนธา" ของปาริชาติ สุวลักษณ์ (2549)

งานวิจัยเรื่อง "พระราชนิพนธ์บทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย : การวิเคราะห์ในด้านระบบครอบครัวและการสมรส" ของ ยุธฉัตร บุญสุนิต (2522) ศึกษาจากพระราชนิพนธ์บทละครนอกจำนวน 6 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะครอบครัวในพระราชนิพนธ์บทละครนอกมีลักษณะคล้ายคลึงกับลักษณะครอบครัวไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ว่าจะเป็นลักษณะครอบครัวผสม ฝ่ายชายมีภรรยาหลายคน และการมอบความเป็นใหญ่ให้แก่ฝ่ายชาย พระราชนิพนธ์บทละครนอกเหล่านี้มีแนวเรื่องสำคัญคือ ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว แต่ท้ายที่สุดปัญหาในครอบครัวนี้ก็คลี่คลายลงด้วยความสนิทภายในครอบครัวและเครือข่ายของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง การให้ความสำคัญกับจิตสำนึกทางศีลธรรม ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม และอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งช่วยให้ตัวละครเกิดการยั้งคิดและพัฒนาอารมณ์ไปในทางที่เหมาะสม รวมถึงพระราชนิพนธ์บทละครนอกดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นว่าบุคลิกภาพของตัวละครขึ้นอยู่กับภูมิหลังของครอบครัวเป็นสำคัญ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวยุคอดีตในสังคมไทย อันแสดงให้เห็นสถานภาพและบทบาททางเพศของผู้คนในสังคมก่อนที่กระแสการพัฒนาประเทศให้เกิดความทันสมัยจะเข้ามามีอิทธิพลต่อแนวคิดและวิถีชีวิตของผู้คน

งานวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์ตัวละครผู้หญิงในนวนิยายของว.วินิจฉัยกุล" ของศรีจันทร์ พันธุ์พานิช (2534) ศึกษาตัวละครหญิงจากนวนิยายของว.วินิจฉัยกุล 18 เรื่อง ตั้งแต่ พ.ศ. 2521 ถึง พ.ศ. 2531 ในลักษณะของการวิเคราะห์ลักษณะของตัวละครที่มีบุคลิกภาพ บทบาท และการประกอบอาชีพที่เป็นไปตามการยอมรับและความคาดหวังของสังคมที่กำหนดไว้ โดยแบ่งเป็นตัวละครที่มีบุคลิกสร้างสรรค์และบุคลิกไม่สร้างสรรค์ ศรีจันทร์เห็นว่าการเลี้ยงดูในครอบครัวตั้งแต่วัยเยาว์มีผลต่อลักษณะบุคลิกภาพและจิตใจของตัวละครเมื่อต้องดำรงสถานภาพและบทบาทในฐานะสมาชิกในครอบครัวและสังคม ไม่ว่าจะเป็นภรรยา และลูกสาว นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์ถึงทัศนคติของผู้ประพันธ์ที่มีต่อผู้หญิง จำแนกออกได้เป็น 3 ประการได้แก่ ทัศนคติที่มีต่อการศึกษา ทัศนคติที่มีต่อชีวิตสมรสและทัศนคติที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคม ทัศนคติด้านการศึกษานั้นผู้ประพันธ์เห็นว่าผู้หญิงควรศึกษาหาความรู้ให้มากที่สุดเท่าที่สามารถจะกระทำได้ เพื่อนำความรู้นั้นมาประกอบอาชีพและเลี้ยงตัวเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ในเรื่องชีวิตสมรสนั้นผู้เขียนเห็นว่าคู่สมรส

ควรคำนึงถึงความเหมาะสมความสอดคล้องทั้งในเรื่องพื้นเพ อุปนิสัยใจคอและการศึกษา ส่วนการดำเนินชีวิตในสังคมนั้นผู้เขียนเห็นว่า ผู้หญิงควรมุ่งหมายในการดำเนินชีวิต ควรใช้ชีวิตให้มีคุณค่า ให้มีความหมาย และไม่ควรรู้สึกอย่างไร้สาระ

งานวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์ปัญหาครอบครัวแตกแยกในนวนิยายช่วง พ.ศ. 2525-2531" ของลินดา วงษ์ทน (2538) ผลการวิจัย พบว่า สาเหตุของปัญหาครอบครัวแตกแยกเกิดจากปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และสังคม ทางด้านปัจจัยส่วนบุคคลจะเกิดจากบุคลิกภาพ พฤติกรรม และความสัมพันธ์ของคู่สมรส ซึ่งสาเหตุด้านนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ได้รับอิทธิพลจากครอบครัว ส่วนปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้นว่า บทบาทของสตรีที่เปลี่ยนแปลงไป ในแง่ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมมากขึ้น ปัญหาสังคมขาดศีลธรรม และปัญหาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ทำให้คนในสังคมเห็นแก่ตัวมากขึ้น จากสาเหตุของปัญหาดังกล่าวล้วนส่งผลโดยตรงกับเด็กในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพจิต บุคลิกภาพ พฤติกรรมและสังคม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบข้อคิดเกี่ยวกับการใช้ชีวิตครอบครัว ประกอบด้วย การครองชีวิตคู่ต้องมีความรักเป็นพื้นฐาน และเมื่อบิดามารดาหย่าร้างกันนั้น ไม่ควรปลูกฝังทัศนคติทางลบเกี่ยวกับบิดามารดาให้แก่บุตร

งานวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์บทบาทครอบครัวที่มีต่อตัวละครในนวนิยายของ ว. วินิจฉัยกุล" ของ ศิริัญญา จรเทศ (2549) วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาลักษณะบทบาทครอบครัวที่มีต่อตัวละครในนวนิยายของ ว. วินิจฉัยกุล และเพื่อศึกษาทัศนคติของว. วินิจฉัยกุลที่มีต่อบทบาทครอบครัว ผลการวิจัยพบว่า นวนิยายของว. วินิจฉัยกุลได้แสดงให้เห็นบทบาทของครอบครัวที่มีความสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะภูมิหลังที่เป็นสภาพแวดล้อมของตัวละครล้วนส่งอิทธิพลให้แก่บุคลิกภาพของตัวละคร การตัดสินใจในเรื่องต่างๆ รวมถึงการแก้ปัญหาของตัวละคร นอกจากนี้ ว. วินิจฉัยกุลยังแสดงทัศนคติว่าครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับการให้ความสำคัญต่อวงศ์ตระกูลต่อการศึกษา ต่อการเลือกคู่ และต่อการใช้ชีวิต ค่านิยมดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อวิถีคิดและการหาทางออกเมื่อตัวละครเผชิญกับปัญหามากที่สุด

งานวิจัยเรื่อง "ครอบครัวแม่คนเดียวและการเลี้ยงดูบุตร : การศึกษาเชิงตีความ จากนิยายเรื่องพระจันทร์สีน้ำเงิน" ของสุวรรณี สุคนธา" ของปาริชาติ สุวลักษณ์ (2549) นวนิยายเรื่องพระจันทร์สีน้ำเงินเป็นนวนิยายที่มุ่งเสนอให้เห็นลักษณะและปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวที่มีแม่เลี้ยงเดี่ยวเลี้ยงลูกแต่เพียงลำพัง ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งกับแม่และลูก ปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่ อาทิ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาทางอารมณ์และจิตใจ เป็นต้น ส่วนปัญหาที่เกิดขึ้นกับลูกจะเป็นปัญหาด้านภาวะซึมเศร้าที่นำไปสู่ปัญหายาเสพติดและการพยายามฆ่าตัวตาย นอกจากนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับลูกยังเกิดจากปัจจัยในการเลือกที่จะปฏิบัติและสภาพแวดล้อมในชีวิตของลูกๆ อีกด้วย

ข้างต้นเป็นงานวิจัยประเด็นด้านลักษณะครอบครัวที่ศึกษาจากนวนิยายแนวชีวิตครอบครัว เมื่อพิจารณาผลการวิจัยดังกล่าวจะเห็นว่ามุ่งวิเคราะห์บทบาทของครอบครัวว่าเป็นสังคมแรกของสมาชิกครอบครัว และเป็นแหล่งบ่มเพาะบุคลิกภาพและลักษณะนิสัย ซึ่งมีผลต่อบุคคลนั้นเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ นอกจากนี้ยังมองว่าครอบครัวเป็นแหล่งบ่มเพาะค่านิยมในสังคมแก่สมาชิกในครอบครัว แม้งานวิจัยข้างต้นจะแสดงให้เห็นบทบาทของครอบครัวต่อสมาชิกในครอบครัวที่แปรผันไปตามบริบททางสังคมด้านค่านิยม แต่ยังไม่เห็นชัดในแง่หน้าที่และบทบาทของสมาชิกที่แปรผันไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม งานวิจัยอีก 4 เรื่องต่อไปนี้จะเป็งานวิจัยที่แสดงให้เห็นประเด็นดังกล่าวชัดเจนขึ้น

งานวิจัยเรื่อง "ผลกระทบของการพัฒนาต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวที่สะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องสั้นไทย" ของพรรณเพ็ญ กองแก้วใจ (2548) เป็นงานวิจัยมุ่งวิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวชนบทไทยรวมถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ที่สะท้อนจากเรื่องสั้นของไทย 7 เรื่อง ได้แก่ "คนพันธุ์" ของลาว คำหอม "เสียแล้วเสียไป" และ "รถไฟครั้งที่ห้า" ของอัศศิริ ธรรมโชติ "วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน" และ "ผู้รับผิดชอบ" ของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล รวมถึง "คนตายหย้า" และ "แก้วหยดเดียว" ของศรี ดาวเรือง

ผลการวิจัยพบว่า การที่รัฐบาลนำประเทศเข้าสู่ความทันสมัยโดยการเปลี่ยนแปลงประเทศตะวันตกและอเมริกาตั้งแต่รัฐบาสคอมพล ป.พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งพยายามพัฒนาประเทศภายใต้การสนับสนุนจากอเมริกา โดยเฉพาะการพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 3 ฉบับแรก (พ.ศ. 2504-2519) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมหลายประการ ในด้านครอบครัวนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ของครอบครัว อาทิ การย้ายถิ่นฐานในลักษณะที่คนหนุ่มสาวอพยพจากหมู่บ้านเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และธุรกิจค้าประเพณีในเมืองใหญ่ การเปลี่ยนแปลงเรื่องความเชื่อในภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยที่ผู้สูงอายุไม่มีอิทธิพลในการตัดสินใจของคนรุ่นหลังอีกต่อไป รวมถึงความสัมพันธ์บนพื้นฐานของความรัก และความเอาใจใส่กันกลายเป็นสิ่งไร้ค่าและถูกแทนที่ด้วยวัตถุนิยม และเมื่อปัจเจกบุคคลหนึ่งๆ รับรู้การล่มสลายของค่านิยมดั้งเดิมย่อมก่อให้เกิดความแปลกแยกไปจากคนส่วนใหญ่ ส่วนในสังคมเมือง ผู้พวยพวยยังคงยึดมั่นกับค่านิยมเรื่องการแสดงความกตัญญูต่อครอบครัวด้วยการส่งเงินกลับไปให้ครอบครัวในหมู่บ้าน แต่เปลี่ยนแปลงค่านิยมเรื่องคุณค่าของการทำงานหนัก โดยการมุ่งหาเงินด้วยวิธีการที่ง่ายกว่าแทน เป็นต้นว่า การพนัน และการเล่นหวย ถึงกระนั้นก็ยังนิยมให้รางวัลแก่ตนเองและครอบครัวด้วยความบันเทิงเล็กๆน้อยๆ

ข้างต้นเป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาประเด็นด้านการพัฒนาสังคมที่มีผลกระทบต่อครอบครัว และความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไประหว่างครอบครัวกับชุมชน ทั้งนี้งานวิจัยดังกล่าวมุ่งวิเคราะห์ ลักษณะครอบครัวและชุมชนโดยรวมมากกว่าที่จะวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของสมาชิก ในครอบครัวที่เปลี่ยนไปตามบริบททางสังคม

งานวิจัยของเสนาะ เจริญพร (2548) เรื่อง "ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมยุคทองสบู่" งานวิจัยเล่มนี้มุ่งศึกษาภาพเสนอของผู้หญิงในวรรณกรรมไทยในช่วงทศวรรษ 2530 ทั้งวรรณกรรม ประเภทนิยายเรื่องสั้น และกวีนิพนธ์ รวมทั้งสิ้นมากกว่า 50 เรื่อง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับบทบาทต่างๆ ประกอบด้วย ผู้หญิงกับบทบาทเมียและแม่ ผู้หญิงกับ หน้าที่การงาน ผู้หญิงกับบทบาททางการเมือง ผู้หญิงกับร่างกาย และผู้หญิงกับเพศวิถี เป็นต้น ผลการวิจัยพบว่า แม้ว่าผู้แต่งวรรณกรรมจะสร้างให้ผู้หญิงมีลักษณะที่ก้าวหน้า คือเป็นผู้หญิงที่มีการศึกษาดี ทำงานในตำแหน่งที่ดี ซึ่งถือเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามยุคสมัยของวิกฤตการณ์ ทองสบู่และตามกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ภาพเสนอของผู้หญิงเหล่านี้กลับมีลักษณะซับซ้อนย้อนแย้ง อยู่ในตัวเองเป็นอย่างมาก เพราะทำยที่สุดแล้วไม่ว่าผู้หญิงจะมีความเก่งกล้าและสามารถเพียงใด ก็ยังคงต้องมีดำรงความเป็นกุลสตรีด้วยการเป็นเมียและแม่ที่ดีตามระบบปิตาธิปไตย สอดคล้องกับ การวิเคราะห์ในหัวข้อ "ผู้หญิงกับบทบาทเมียและแม่" ที่เสนอให้เห็นว่าตัวละครหญิงต้องยอมอดทน แบกรับหน้าที่เมียและแม่ และต้องตกอยู่ภายใต้การกำกับของสามีด้วยเงื่อนไขของความแตกต่าง ระหว่างเพศสถานะ แต่กระนั้นท้ายที่สุดตัวละครผู้หญิงเหล่านี้ก็ไม่สามารถก้าวพ้นออกไปจาก ความเป็นเมียและแม่ตามความคาดหวังของสังคมและระบบปิตาธิปไตยได้สำเร็จ

งานวิจัยเรื่อง "ผู้หญิงกับบทบาทความเป็นแม่ในนวนิยายไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2510-2546" ของพรธาดา สุวัธนวิช (2550) มุ่งวิเคราะห์ผู้หญิงกับบทบาทความเป็นแม่ในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2510-2546 ซึ่งเป็นช่วงที่นวนิยายไทยนำเสนอเนื้อหาที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นแม่ โดยวิเคราะห์ความหลากหลายของแนวคิดเรื่องแม่ที่นำเสนอในนวนิยายไทยที่สัมพันธ์กับเพศสถานะ ชนชั้น และสถานะทางสังคม ผลการศึกษาเรื่องความเป็นแม่ในบริบทของสังคมไทย พบว่าสามารถ แบ่งช่วงของนวนิยายที่นำเสนอผู้หญิงกับบทบาทความเป็นแม่ได้เป็น 4 ช่วง ช่วงแรก พ.ศ. 2510-2519 แม่ยุคเสรีนิยม ช่วงที่สอง พ.ศ. 2520-2530 แม่ยุคพัฒนาสตรี ช่วงที่สาม พ.ศ. 2531-2540 แม่ยุคเรียกร้องสถาบันครอบครัว ช่วงที่สี่ พ.ศ. 2540-2546 แม่ยุคยอมรับความหลากหลายของ ความเป็นแม่ แต่ละช่วงเวลาดังกล่าวจะมีพัฒนาการความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความเป็น แม่กับชนชั้น เพศสถานะและสถานะทางสังคม บริบททางสังคมที่มีผลกระทบต่อความเป็นแม่ อาทิ การพัฒนาทางสังคมและการเติบโตทางเศรษฐกิจ ความคิดตามแนวทางสตรีนิยม และการสืบทอด ความเป็นแม่ ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าการสืบทอดแนวคิดความเป็นแม่แนวชนบทหรือแม่ในอุดมคติ ที่มีการปรับเปลี่ยนตามบริบททางสังคมกับการรับแนวคิดแม่ในแนวสตรีนิยม ผลการศึกษารูปได้ว่า

นวนิยายไทยเสนอว่าความเป็นแม่เป็นบทบาทสำคัญที่สังคมกำหนดให้ผู้หญิงมี นักเขียนได้แสดง ปัญหาและตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นแม่ โดยแสดงความขัดแย้งระหว่างอุดมคติของแม่ที่ดีกับผู้หญิง ในฐานะปัจเจกบุคคลนวนิยายมีบทบาทสืบทอด ต่อรองและผลิตซ้ำ ความเป็นแม่อันเป็นอุดมการณ์ ทางสังคมซึ่งอาจปรับเปลี่ยนได้ตามบริบทของสังคม

งานวิจัยของเสนาะ เจริญพร และพรธาดา สุวีธนวนิช เป็นการศึกษายาทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงในสังคมโดยมองในประเด็นด้านชนชั้น เพศสถานะ และสถานะทางสังคม รวมถึงวิเคราะห์ ปัจจัยดังกล่าวจากเหตุการณ์และนโยบายด้านสังคมและเศรษฐกิจในยุคสมัยนั้นๆ การวิเคราะห์ด้วย แนวทางนี้ทำให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างอุดมการณ์ซึ่งส่งผลต่อ การกำหนดบทบาทและหน้าที่ของบุคคลในครอบครัว

กุลแก้ว สุขสลักคำ (2551) ศึกษาเรื่อง "ผลกระทบของค่านิยมสมัยใหม่ต่อคุณค่าของ ครอบครัวที่สะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องเวลา ของชาติ กอบจิตติ" มุ่งศึกษาผลกระทบของ ค่านิยมสมัยใหม่ที่มีผลต่อคุณค่าของครอบครัวที่ทอดทิ้งผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาของผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งนั้น เกิดจากโครงสร้างของครอบครัวดั้งเดิมถูกทำลายลงด้วยความทันสมัยที่มาในรูปแบบของการพัฒนาเชิงวัตถุ ทำให้ผู้สูงอายุที่เป็นที่เคารพของสมาชิกทุกคน ในครอบครัวกลับต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องสุขภาพกายและจิตใจ รวมถึงการใช้ชีวิตในสถานที่ที่ไม่ใช่ บ้านและครอบครัวที่ไม่ใช่คนในครอบครัว

งานวิจัยของกุลแก้ว สุขสลักคำ ข้างต้นเป็นการศึกษาลักษณะครอบครัวในนวนิยายซีไรต์ เรื่องเวลา ของชาติ กอบจิตติ ในแง่ของการศึกษาผลกระทบด้านค่านิยมด้านครอบครัวที่เปลี่ยนแปลง ไปจากการการพัฒนาความทันสมัยด้านวัตถุ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุในครอบครัวที่เดิมเป็น ดั้งเสาหลักของครอบครัวแต่กลับถูกทอดทิ้งให้คนนอกครอบครัวเป็นผู้ดูแล

ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องครอบครัวข้างต้น เป็นการศึกษาลักษณะของ ครอบครัว ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว และปัญหาของครอบครัวไทย รวมถึงการศึกษายาทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวด้วยปัจจัยด้านวัย เพศ ชนชั้น และความทันสมัยของเมือง กับความดั้งเดิมของชนบท ซึ่งอิงอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ผลการศึกษาดังกล่าว เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์สภาพครอบครัว ในฐานะเป็นครอบครัวที่เกิดขึ้นในครอบครัวของ สังคมไทย ซึ่งมีแนวคิดและวัฒนธรรมร่วมกัน ประกอบกับการศึกษาสภาพครอบครัวในนวนิยายซีไรต์ ด้วยการวิเคราะห์บทบาทและความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวที่มีปัจจัยด้านเพศ วัยและชนชั้น ยังไม่มีผู้ใดศึกษาอย่างจริงจัง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ตั้งแต่ ปี 2522-2552

1.3 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์

1.3.2 เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์

1.4 สมมติฐานของงานวิจัย

1.4.1 ภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมไทย

1.4.2 บทบาทและความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางสังคม ด้านเพศ วัย และชนชั้น

1.5 ขอบเขตของงานวิจัย

ศึกษาภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ที่มีครอบครัวเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินเรื่อง กล่าวคือในนวนิยายเรื่องนั้นๆ จะมีการดำเนินเรื่องที่กล่าวถึงครอบครัวตั้งแต่รุ่นพ่อแม่และรุ่นลูก และมีการพัฒนาความสัมพันธ์ด้านครอบครัวไปตลอดทั้งเรื่อง จากเกณฑ์ดังกล่าว ทำให้ได้นวนิยายรางวัลซีไรต์ที่ใช้ในการศึกษาจำนวน 7 เรื่อง ได้แก่

1. ลูกอีสาน ของ คำพูน บุญทวี นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2522
2. ปูนปิดทอง ของ กฤษณา อโศกสิน นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2528
3. เวลา ของ ซาติ กอบจิตติ นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2537
4. อมตะ ของ วิมล ไทรนิมิต นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2543
5. ช่างสำราญ ของ เตือนวาด พิมวนา นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2546
6. ความสุขของกะทิ ของ งามพรรณ เวชชาชีวะ นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2549
7. ลับแล, แก่งคอย ของอุทิศ เหมะมูล นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2552

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

การอ้างอิงตัวบทจากนวนิยายรางวัลซีไรต์ ผู้วิจัยจะใช้การอ้างอิงถึงชื่อเรื่อง ลำดับเล่ม (ถ้ามี) ปีที่พิมพ์ และเลขหน้า ดังนี้

"พ่อแม่ของสกรรจ์เป็น "คนติดลูกไม้" เหมือนพ่อแม่เขานั่นแหละ ทั้งสอง เป็นลูกผู้ดีมีตระกูลอันใหญ่โต แต่งงานกันอย่างหรรษาสมเกียรติ แต่ถัดจากนั้น ไม่นาน หลังจากสกรรจ์เกิดแล้วราวๆ สองปี คนทั้งคู่ก็แยกทางกัน พ่อของสกรรจ์ แต่งงานใหม่มีลูกออกมาอีกคนหนึ่งเป็นหญิง เมื่อน้องสาวเขาอายุได้ขวบเศษ การหย่าร้างก็เกิดขึ้นอีก

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 37)

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลอย่างน้อยคือ ชายหญิง 1 คู่ที่มีความผูกพันกันทางอารมณ์ และจิตใจในการดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันทางกฎหมายและทางสายโลหิต รวมทั้งมีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่างๆ เพื่อการอาศัยร่วมกัน

ภาพครอบครัว หมายถึง ภาพสะท้อนลักษณะครอบครัวในเชิงโครงสร้างและบทบาทของสมาชิกในครอบครัวที่แปรผันไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม ภาพสะท้อนที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพียงภาพสะท้อนของสังคมตามความคิดและจินตนาการของนักเขียน

บทบาท หมายถึง การแสดงออกหรือการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งแปรผันไปตามสถานภาพทางสังคมที่มีปัจจัยทางสังคมมากำหนด เช่น ปัจจัยด้านเพศ ด้านวัย และด้านอายุ รวมถึงอาจเป็นไปตามสถานภาพที่ได้รับการแต่งตั้งหรือเป็นไปโดยความสามารถที่บุคคลนั้นมีอยู่ เป็นต้นว่า เป็นผู้มีความรู้ เป็นหัวหน้างานและเป็นปู่ย่า (ไพบุลย์ ช่างเรียน, 2515: 28, อ้างถึงใน เกริกศักดิ์ บุญญาอนุพงศ์ และสุรีย์ บุญญาอนุพงศ์, ม.ป.ป.: 44)

ชนชั้น หมายถึง การจัดระเบียบสังคมด้วยการแบ่งลำดับชั้นที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะที่ตกทอดมา เช่น การศึกษา และความสวดอกสพวยในชีวิต เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้จะสัมพันธ์กับความมั่งคั่งทางรายได้ที่เพิ่มขึ้นเป็นตัวชี้วัด

1.8 วิธีดำเนินงานวิจัย

1.8.1 การสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องครอบครัว เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาพสะท้อน รวมถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวทางด้านปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น โครงสร้างของครอบครัว สภาพสังคมในช่วง พ.ศ. 2522-2552 บทบาทของผู้หญิงและชนชั้นทางสังคม เป็นต้น

1.8.2 การคัดเลือกข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยคัดเลือกข้อมูลด้านครอบครัวจากนวนิยายรางวัลซีไรต์จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ ลูกอีสาน ปูนปิดทอง เวลา อมตะ ช่างสำราญ ความสุขของกะทิ และลับแล, แก่งคอย

1.8.3 การเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้านครอบครัวจากนวนิยายรางวัลซีไรต์ 7 เรื่องข้างต้น โดยพิจารณาข้อมูลเหล่านี้จากความสำเร็จในการดำเนินเรื่อง กล่าวคือประเด็นเรื่องครอบครัวในนวนิยายเรื่องนั้นจะต้องมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องและตัวละครเอกตั้งแต่ต้นจนจบ ทั้งนี้อาจมีการพัฒนาความสำคัญของครอบครัวไปพร้อมกับการเจริญเติบโตของตัวละครเอก ในทางที่ครอบครัวมีความสำคัญตั้งแต่ตัวละครรุ่นพ่อแม่ไปจนถึงตัวละครรุ่นลูก

1.8.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลด้านครอบครัวที่ได้จากขอบเขตที่กำหนดไว้ข้างต้นมาวิเคราะห์ภาพครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆทั้งในแง่โครงสร้างและบทบาทของผู้หญิงในครอบครัว ทั้งนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

1.8.5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.9.1 ทำให้มองเห็นภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์
- 1.9.2 ทำให้เข้าใจปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์
- 1.9.3 ทำให้เห็นคุณค่าของนวนิยายรางวัลซีไรต์ที่มีต่อสังคม
- 1.9.4 ทำให้เป็นแนวทางในการศึกษาปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ในกลุ่มเรื่องสั้น

บทที่ 2

บริบทสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสร้างครอบครัว

ครอบครัว (Family) เป็นสถาบันทางสังคมแห่งแรกและเป็นสถาบันหลักของมนุษย์ เพราะนอกจากครอบครัวจะมีความสำคัญต่อการคงอยู่และการสูญสลายของสังคมในแง่ของการระบุง ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในลักษณะคู่สมรสตามการยอมรับของสังคมแล้ว ครอบครัวยังทำหน้าที่ ให้กำเนิด รับผิดชอบและเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวจนเติบโตขึ้นเป็นสมาชิกของสังคม ดังนั้น เมื่อพิจารณาแล้วครอบครัวจึงอยู่ในฐานะสถาบันรากฐานในการสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ และมีคุณค่าต่อสังคมและประเทศชาติ

ในปัจจุบันครอบครัวไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากครอบครัวในอดีตอย่างมาก ครอบครัวไทย ในอดีตจะมีสมาชิกจำนวนมากและหลากหลายอายุอาศัยในครัวเรือนเดียวกันตามระบบความสัมพันธ์ ทางเครือญาติแบบครอบครัวขยาย ลักษณะครอบครัวเช่นนี้ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความรัก และผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น รวมถึงการมีสมาชิกครอบครัวหลายรุ่นอายุยังก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ เพื่อเรียนรู้และช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน

ครอบครัวในอดีตไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางเชื้อสายตระกูลเท่านั้น แต่ยังรวมความสัมพันธ์กับชุมชนไว้ด้วย สมาชิกของชุมชนจะใกล้ชิดและพึ่งพาอาศัยกันอย่างเอื้ออาทร ประกอบกับการที่ผู้คนในชุมชนมีประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เป็นต้นว่า พิธีการเกิด การตาย และการรับขวัญ ล้วนทำให้คนในชุมชนได้รู้ทุกข์สุขของกันและกัน เห็นคุณค่าความสำคัญ ของการผูกสัมพันธ์ทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ ชุมชนจึงเปรียบเสมือนครอบครัวขนาดใหญ่ ที่โอบล้อมสมาชิกทุกคนไว้

ความสัมพันธ์ของครอบครัวกับชุมชนที่ดำเนินมาตั้งแต่สมัยอดีตเริ่มได้รับผลกระทบ เมื่อประเทศไทยพัฒนาให้เป็นสังคมสมัยใหม่ตามแนวทางของชาติตะวันตก แม้ว่ายุคสมัยแห่ง การพัฒนาจะเริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ว่าภาพรวมการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทและสังคมไทย ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ทั้งนี้เพราะข้อจำกัดด้านการคมนาคม การสื่อสาร และกระบวนการตัดสินใจของ ผู้นำ จนกระทั่งหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยมาเปิดรับการเป็นสังคมสมัยใหม่อย่างเต็มที่ ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจรัฐ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางวัฒนธรรม

ที่ต่อเนื่องยาวนานในกระแสประวัติศาสตร์ ที่สำคัญคือการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับแรก พ.ศ. 2504 และสืบเนื่องต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน รวมถึงโครงการและนโยบายต่างๆ ที่สืบเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อการคงอยู่ของครอบครัวในปัจจุบันอย่างมาก (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549: 47)

เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาประเทศไทยไปสู่ความทันสมัยแบบตะวันตกและกระแสความคิดของผู้คนในแต่ละยุคสมัยส่งอิทธิพลให้โครงสร้างและลักษณะครอบครัวไทยปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ดังนั้นในบทที่ 2 นี้ผู้วิจัยจึงเสนอประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงของสังคมกับการสร้างครอบครัวที่มีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของทัศนคติและวิถีชีวิตของคนในสังคม ใน 6 ประเด็น ได้แก่ นโยบายสร้างชาติถึงการพึ่งพาสหรัฐอเมริกากับการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 : การเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงสังคมไทยอย่างเป็นทางการ นโยบายวางแผนครอบครัว : แนวทางการเพิ่มคุณภาพชีวิตตามแนวคิดแบบชนชั้นกลาง สังคมไทยภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงไทย ครอบครัวแบบใหม่กับสังคมที่เปลี่ยนไป และครอบครัวกับการส่งเสริมความสำคัญของครอบครัว

2.1 นโยบายสร้างชาติถึงการพึ่งพาสหรัฐอเมริกากับการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของไทย

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรกปี 2481 -2487 ได้เปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองและให้เกิดความทันสมัยตามแนวทางของชาติตะวันตก ที่สำคัญคือ การกำหนด "นโยบายสร้างชาติ" เป็นแกนนำในการบริหารประเทศเพื่อยกระดับความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดขึ้นกับประเทศชาติและประชาชน

"นโยบายสร้างชาติ" เป็นนโยบายที่ให้ความสำคัญต่อการดูแลและปรับปรุงครอบครัวในฐานะองค์ประกอบสำคัญของชาติ ด้วยเห็นว่าเมื่อผู้ใหญ่สร้างลูกหลานในครอบครัวให้เป็นคนดียอมช่วยสร้างชาติที่ดีได้ พ่อแม่จึงควรตระหนักรู้ถึงหน้าที่ที่ดี ไม่ว่าจะเป็นการเก็บหอมรอมริบ การหาที่ทำมาหากินที่มั่นคง และให้การศึกษาแก่บุตรหลานให้ทัดเทียมกับผู้อื่น ส่วนผู้หญิงต้องอยู่ในฐานะเพื่อนคู่คิดของสามี มิใช่อยู่ในฐานะผู้คอยรับใช้สามีเยี่ยงทาส นโยบายนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงต้องมีความสามารถในสังคมตามแบบฉบับผู้หญิงตะวันตกคือจะต้องรู้จักแสวงหาความรู้ และรู้จักประกอบอาชีพการงานเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวอีกแรงหนึ่ง (นันทิรา ขำภิบาล, 2530 : 64- 67)

นอกจากนโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. จะให้ความสำคัญต่อการสร้างครอบครัวที่ดี และส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงให้เท่าเทียมกับผู้ชายตามลักษณะครอบครัวที่ทันสมัยตามแบบอย่างชาติตะวันตกแล้วยังส่งเสริมให้ทุกคนต้องยกย่องและปฏิบัติต่อผู้หญิงเสมือนเป็นมารดาของชาติ ด้วยเหตุนี้จึงมีการจัดงานวันแม่ของชาติขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องการอนามัยแม่และเด็ก

แม้นโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. จะไม่ได้รับความนิยม และไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยมากนัก จนท้ายที่สุดถูกยกเลิกไปในปี 2485 ก็ตามแต่่นโยบายดังกล่าว ก็เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้เกิดการกระตุ้นให้รัฐตระหนักถึงการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ จนกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อจอมพล ป. ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2491-2500) สังคมไทยก็เริ่มเข้าสู่ยุคของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทยและครอบครัวไทยอย่างมาก

จอมพล ป. เป็นผู้ริเริ่มขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา และได้ลงนามในข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคนิคที่เริ่มต้นเมื่อปี 2493 ผลจากข้อตกลงกับสหรัฐอเมริกาที่มีรากฐานเศรษฐกิจในรูปแบบของระบบทุนนิยม ทำให้ระบบเศรษฐกิจของไทยเกิดการก่อตัวและการขยายตัวของระบบการผลิตภาคอุตสาหกรรม เกิดระบบการผูกขาดทางเศรษฐกิจของนายทุนต่างชาติ และเกิดกระบวนการสะสมทุนซึ่งเร่งทำลายระบบเกษตรกรรมภาคชนบท อันเป็นการกระตุ้นให้ระบบนายทุนที่ดินเข้ามามีอิทธิพลในระบบการผลิตภาคเกษตรกรรม ชาวไร่ชาวนาที่สูญเสียที่ดินจึงจำเป็นต้องอพยพย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำในระบบอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ แต่ถึงกระนั้น จอมพล ป. ก็ไม่ได้ควบคุมระบบภาษีและการใช้จ่ายของรัฐบาล ทำให้โครงสร้างการกระจายรายได้ในสังคมขาดความเป็นธรรมความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสังคมระหว่างเมืองกับชนบท จึงสูงขึ้น

การเร่งพัฒนาเศรษฐกิจด้วยระบบทุนนิยมที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นต้นแบบในสมัยจอมพล ป. เป็นจุดเริ่มต้นของการส่งเสริมการผลิตระบบอุตสาหกรรมในรูปแบบของโรงงานอุตสาหกรรม ระบบการผลิตแบบใหม่ที่อาศัยกำลังคนนี้ได้เข้ามาทำลายระบบพื้นฐานของครอบครัวไทยที่มีการผลิตภาคเกษตรกรรมและระบบการพึ่งพาเครือญาติในการทำการเกษตร รวมถึงเป็นการเริ่มปลูกฝังแนวคิดว่าผลตอบแทนในรูปแบบเงินตราเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงระบบครอบครัวในสังคมไทยครั้งสำคัญเกิดขึ้นอีกช่วงหนึ่ง หลังจากที่สังคมไทยเริ่มรับเอาแนวความคิดและวิธีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติมาใช้กำหนดลู่ทางของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาประเทศ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา

2.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 : การเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงสังคมไทยอย่างเป็นทางการ

ผลของการทำสนธิสัญญาได้รับความช่วยเหลือทั้งทางทหารกับเศรษฐกิจจากสหรัฐอเมริกา ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม สหรัฐอเมริกาได้เข้ามากำหนดนโยบายและพัฒนารูปแบบ เศรษฐกิจของไทยอย่างเป็นทางการ ที่สำคัญคือการทำข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายส่งเสริมการลงทุน และการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก ปี 2504 ทั้งนี้การที่จอมพลสฤษดิ์ ยอมรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว นอกจากจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความชอบธรรม ในการเข้ามามีบทบาททางการเมืองแล้วแผนดังกล่าวยังเป็นการคล้อยตามทฤษฎีต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นจุดยืนด้านยุทธศาสตร์ของกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกาที่ว่า สภาพด้อยพัฒนา ทางด้านเศรษฐกิจในประเทศโลกที่สามมักจะตกเป็นเหยื่อของลัทธิคอมมิวนิสต์ (โกวิท งามสนันท์, 2527: 10-11)

ในกระบวนการพัฒนาประเทศไทย แนวความคิดและทฤษฎีภาวะทันสมัยมีบทบาท และอิทธิพลสำคัญในการกำหนดกรอบของนโยบายและยุทธวิธีของแผนพัฒนา ยุทธวิธีสำคัญ 2 ประการที่จะพัฒนาประเทศให้เกิดความทันสมัยคือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการสร้างสรรค์พัฒนาสังคมเมืองที่มีรูปแบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมเป็นพื้นฐาน ทั้งนี้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคมเมืองตามยุทธวิธีดังกล่าวจะมีผลแผ่กระจายไป สู่สังคมชนบทที่มีระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน เมื่อกระบวนการพัฒนาดำเนินต่อเนื่อง ไปเรื่อยๆ ผลจากการแผ่กระจายความเจริญทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนี้จะเป็นตัวจัดสภาวะขัดกัน ระหว่างภาคการผลิตอุตสาหกรรมก้าวหน้าในเมืองกับภาคการผลิตแบบเกษตรกรรมล้าหลังในชนบท ในที่สุดสังคมทั้งมวลในประเทศก็จะมีลักษณะทันสมัยทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม เหมือนกับสังคมตะวันตก (โกวิท งามสนันท์, 2527: 13)

รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ตอบสนองต่อยุทธวิธีนำประเทศไปสู่ความทันสมัยด้วยการให้ความสำคัญกับระบบอุตสาหกรรม เน้นผลิตสินค้าอุตสาหกรรมแทนสินค้าเกษตรกรรมและการขยาย พื้นที่อุตสาหกรรมด้วยการกว้านซื้อที่ดินของชาวบ้าน รวมถึงเร่งรัดพัฒนาชนบท ด้วยการสร้าง สิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวบ้าน อาทิ การสร้างถนน การสร้างไฟฟ้า และการสร้างเขื่อน เพื่อใช้ เป็นจุดเชื่อมความทันสมัยและสะดวกสบายจากเมืองมาสู่ชนบท การพัฒนาดังกล่าวนอกจากจะทำให้ เกษตรกรหนุ่มสาวที่ไม่มีที่ดินทำมาหากินต้องละทิ้งครอบครัวเพื่ออพยพเข้าไปหารายได้ด้วยการ ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมตามเมืองใหญ่แล้ว ยังนำไปสู่การผลักดันให้ชนบทต้องพึ่งพาเมือง มากขึ้น ด้วยเหตุนี้เมืองจึงอยู่ในฐานะศูนย์รวมของความเจริญในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านธุรกิจ ด้านการศึกษา และด้านเทคโนโลยี ในขณะที่ชนบททำหน้าที่ส่งส่วยในด้านแรงงาน ทรัพยากร และวัตถุดิบเพื่อป้อนสู่การขยายตัวและหล่อเลี้ยงความเจริญของเมือง

แนวความคิดและทฤษฎีภาวะทันสมัยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งแต่สร้างความเจริญเติบโตของเมืองให้อยู่ในฐานะศูนย์กลางของอำนาจและความเจริญ ในขณะที่ชนบทต้องเผชิญกับปัญหาความยากจน สภาพด้อยการศึกษา และการได้รับบริการสังคมไม่เพียงพอ ความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทดังกล่าวเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ชาวชนบทต้องเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองเพื่อหาโอกาสที่ดีกว่า ส่งผลให้ครัวเรือนไทยดั้งเดิมที่เคยเกาะกุมเพื่อพึ่งพาอาศัยกันนั้น ต้องขยายตัวแตกวงกว้างออกไป หรือมีสภาพที่ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น นอกจากนี้การเคลื่อนตัวเข้าสู่หมู่บ้านผ่านวิธีการผลิตแบบทุนนิยม ในลักษณะที่มุ่งสร้างความเจริญแก่ชนบทเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรให้แก่เมืองยังทำให้ชีวิตครอบครัวชนบทที่มีคุณค่าบนพื้นฐานของการผลิตแบบดั้งเดิมต้องปะทะกับกระแสการครอบงำของแนวคิดแบบทุนนิยม จนในที่สุดระบบคุณค่าของครอบครัวดั้งเดิมก็ไม่อาจปรับตัวได้ทันกับวิธีการผลิตที่เปลี่ยนไป

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ต่อเนื่องมาถึงฉบับที่ 2 รัฐบาลระบุนโยบายและเป้าหมายที่จะมุ่งการขยายตัวและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจที่เพิ่มบทบาทของการผลิตภาคอุตสาหกรรมให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมผลิตสินค้าทดแทนสินค้าจากต่างประเทศ ในขณะเดียวกันก็ลดบทบาทการผลิตในภาคเกษตรกรรม ผลจากการเร่งพัฒนาภาคอุตสาหกรรมดังกล่าว ทำให้เกิดแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมที่อพยพมาจากชนบทมากขึ้น ครอบครัวในชนบทจึงเหลือแต่เพียงคนชราและเด็กที่รอคอยรายได้จากหนุ่มสาวที่เข้าไปทำงานในเมือง

ภาวการณ์ดังกล่าวถือเป็นการช่วยส่งเสริมให้แนวคิดของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามาอิทธิพลต่อการสร้างครอบครัวและการหารายได้จุนเจือ ในลักษณะที่ว่าการมีบุตรมากจะยิ่งเพิ่มภาระทางเศรษฐกิจแก่ครอบครัว หรือมีลูกมากจะทำให้ยากจน ส่วนเด็กและคนชราที่รอคอยรายได้อยู่ที่ชนบทนั้นกลับกลายเป็นกลุ่มบุคคลที่ถูกทอดทิ้ง หากคนหนุ่มสาวไม่อาจแบกรับภาระที่มากขึ้นตามความผันผวนทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการจำกัดครอบครัวในหมู่บ้านจึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ครอบครัวจำเป็นต้องปรับตัวหันมาปรับวิถีคัมภีร์กำเนิด เมื่อมีโครงการวางแผนครอบครัวในเวลาต่อมา (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542: 53)

2.3 นโยบายวางแผนครอบครัว : แนวทางการเพิ่มคุณภาพชีวิตตามแนวคิดแบบชนชั้นกลาง

โครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ ดำเนินการวางแผนครอบครัวควบคู่กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ที่ 3 (พ.ศ. 2515-2529) จนกระทั่งแผนพัฒนาฯ ที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวมีจุดประสงค์เพื่อลดอัตราการเพิ่มประชากรในครัวเรือน โดยเฉพาะในท้องถิ่นชนบท ซึ่งมีการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยจอมพล ป. โดยคาดหวังว่าเมื่อสามารถชะลออัตราการเพิ่มของประชากรได้แล้วจะช่วยให้อาชีพความเป็นอยู่

ด้านเศรษฐกิจดีขึ้นด้วย ผลของนโยบายนี้จนถึงแผนพัฒนาฯ ที่ 7 ทำให้สามารถชะลอการเกิดของประชากร จากที่น่าจะเพิ่มขึ้นเป็น 80 ล้านคนก็เหลือเพียง 60 ล้านคนในปลายปี 2539 (กิตฟา, 2540: 30)

นโยบายวางแผนครอบครัวทำให้เกิดการปฏิวัติค่านิยมของครอบครัวดั้งเดิมจนกลายเป็นค่านิยมใหม่ของครอบครัวไทยว่าควรจะมีบุตรน้อย และเป็นครอบครัวเดี่ยว เพื่อจะเพิ่มโอกาสและความสำเร็จในชีวิตให้ทั้งกับตนเองและบุตร ไม่ว่าจะเป็โอกาสทางการศึกษา ความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน รวมถึงรายได้ และความมั่นคงของครอบครัว ความต้องการในความมั่นคงในชีวิตดังกล่าวจึงกลายเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ก่อให้เกิดการดิ้นรนชนวนขายของหนุ่มสาวชนบทที่อพยพเข้าไปในเมืองใหญ่ ทำให้เกิดการทอดทิ้งถิ่นเกิด ครอบครัว ชุมชน และสังคมที่ตนเคยอยู่เพื่อเข้าไปหาคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าในเมืองใหญ่ ส่งผลให้ความเป็นครอบครัวและความอบอุ่นจากครอบครัวที่มีญาติผู้ใหญ่เช่นในอดีตเริ่มลดลง นอกจากนี้การที่ระบบราชการเข้ามาสร้างเงื่อนไขเบื้องต้นสำหรับการจำกัดขนาดครอบครัวยังถือเป็นกระบวนการการสร้างสถาบันราชการให้ทำหน้าที่แทนสถาบันเดิมของระบบเครือญาติโดยอาศัยการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในหมู่บ้านและกีดกร่อนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้าน ตลอดจนลดความชอบธรรมในการปกครองของกลุ่มอาวุโสในระบบเครือญาติลง

ระบบโรงเรียนเป็นตัวอย่างระบบราชการที่เข้ามาทำหน้าที่แทนสถาบันครอบครัวและวัดในหมู่บ้านด้วยการใช้อำนาจการปกครองบังคับการศึกษาเบื้องต้นอย่างน้อย 4-6 ปี ทำให้เด็ก ซึ่งเคยมีบทบาทเป็นแรงงานครอบครัว ช่วยทำนาทำไร่กลับต้องมืบทบาทลดลงเพราะต้องไปเรียนหนังสือตามแผนบังคับการศึกษาของรัฐบาล และในขณะเดียวกันระบบการศึกษาภาคบังคับยิ่งทำให้พ่อแม่ต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542 : 53-56)

เมื่อนโยบายวางแผนครอบครัวถูกวัดด้วยการจำกัดจำนวนประชากร เพื่อให้ประชากรมีคุณภาพที่ดี แต่ไม่ได้คำนึงถึงความจำเป็นที่แตกต่างกันระหว่างครอบครัวในสังคมเมืองกับสังคมชนบทย่อมทำให้ค่านิยมของการสร้างครอบครัวในยุคปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การจำกัดจำนวนสมาชิกครอบครัวตามทฤษฎีการควบคุมประชากรเป็นเพียงการมองด้วยเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจและผลประโยชน์จากมุมมองของแนวคิดของชนชั้นกลางในสังคมเมืองเพียงด้านเดียว เพราะการสร้างครอบครัวด้วยการจำกัดสมาชิกควบคู่กับเงื่อนไขของการคำนวณรายรับรายจ่ายให้สมดุล เพื่อการดำรงชีวิตที่ราบรื่นหรือที่เรียกว่า "เป็นครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในการวางแผน" หรือเป็น "ครอบครัวที่อบอุ่นมีความสุข" สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในสังคมเมืองที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการมีลูกมากจึงกลายเป็นภาระซึ่งเกินแรงและความสามารถของคนเมือง โดยเฉพาะคนเมืองที่อพยพมาจากชนบทและเป็นชนชั้นล่าง

ครอบครัวในหมู่บ้านจะมีคุณค่าที่อธิบายถึงความสุขและความสำเร็จของครอบครัวที่ไม่ได้วางอยู่ที่เงื่อนไขผลประโยชน์หรือเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจเช่นในสังคมเมือง แต่มองที่เงื่อนไขทางด้านแรงงานและกำลังพลที่เพียงพอต่อการผลิตทางการเกษตรของครอบครัวและชุมชน รวมถึงเงื่อนไขด้านความเชื่อที่มองว่าการเปิดโอกาสให้วิญญาณได้เกิดเป็นมนุษย์เป็นเรื่องดี ดังนั้นจำนวนบุตรที่มีจำนวนมากในครอบครัวชนบทจึงเหมาะสมกับการดำรงชีวิตที่ผสมผสานไปกับธรรมชาติและ ความเชื่อดั้งเดิม (บุญเทียน ทองประสาน, 2528: 37)

แม้อุดมการณ์การมีบุตรมากในสังคมชนบทจะสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อในอดีต แต่เมื่อวิถีชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบอบสังคมแบบทุนนิยมในยุคปัจจุบันซึ่งเน้นความมั่นคงทางการเงินเพื่อความมั่นคงทางการใช้ชีวิต ผู้คนในสังคมส่วนใหญ่จึงยอมรับว่าการจำกัดสมาชิกครอบครัวตามนโยบายวางแผนครอบครัวเป็นแนวทางสำคัญที่ทำให้ครอบครัวประสบความสำเร็จ ด้วยเหตุนี้ครอบครัวเดี่ยวที่อยู่รวมกันในบ้านขนาดเหมาะสมตามอุดมการณ์ชนชั้นกลาง จึงกลายเป็นครอบครัวตามแบบแผนประเพณี (Conventional family) หรือเป็นครอบครัวต้นแบบตามอุดมคติของการสร้างครอบครัวในยุคปัจจุบัน

2.4 สังคมไทยภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงไทย

ในสังคมยุคก่อนทุนนิยม สถานภาพและบทบาทของคนถูกกำหนดมาจากชาติตระกูลและเพศ (Status and role ascription) ชนชั้นของคนในสังคมจึงเป็นผลผลิตที่มีที่มาจากชาติกำเนิดและไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยเหตุนี้การกำหนดให้ผู้หญิงมีฐานะด้อยกว่าผู้ชายทั้งในระดับครอบครัวและในระดับสังคมจึงเป็นเรื่องชอบธรรมอันเกิดมาจากการปฏิบัติกันจนเป็นธรรมเนียม

ฐานะของผู้หญิงไทยในยุคก่อนทุนนิยม ไม่ว่าจะอยู่ชนชั้นใดต่างก็ได้รับผลจากความไม่เท่าเทียมทางเพศที่ถูกกำหนดมาจากสังคม ดังจะเห็นได้ชัดจากการสร้างอุดมการณ์ให้ผู้หญิงเห็นว่าตนเองอ่อนแอ และผู้ชายก็เป็นฝ่ายให้การปกป้องและคุ้มครอง โดยเรียกร้องการตอบแทนจากการดูแลปกป้องดังกล่าวด้วยการรักษาพรหมจารีของผู้หญิงในกรณีที่ยังไม่แต่งงาน และเมื่อแต่งงานกันแล้วก็ปรารถนาให้ผู้หญิงในฐานะภรรยามีความซื่อสัตย์ จงรักภักดี และเป็นเมียที่ดีของตน เป็นแม่ที่ดีของลูก

แม้หลังจากแต่งงานหญิงชนชั้นสูงจะได้รับมรดกจากพ่อแม่และมีทรัพย์สิน แต่ก็ไม่ได้ครอบครองอย่างเต็มที่ เพราะอำนาจการครอบครองทรัพย์สินอย่างแท้จริงเป็นของชายผู้เป็นผู้ปกครองสูงสุดภายในครอบครัว หญิงชนชั้นสูงจึงมีชีวิตอยู่เพื่อ "การคงอยู่" ของผู้ชาย ในฐานะ "คู่บุญบารมี" ของชายชนชั้นสูงเท่านั้น ในขณะที่ผู้หญิงชนชั้นกลางถึงชนชั้นล่างจะมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตและการแบ่งปันรายได้จากการผลิตของครอบครัวมากกว่าหญิงชนชั้นสูง

แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่าผู้หญิงชนชั้นกลางและชนชั้นล่างจะมีอิสระทางเศรษฐกิจอย่างเต็มตัว ทั้งนี้เนื่องจากชีวิตของผู้หญิงต้องขึ้นตรงต่อชายผู้เป็นสามี รวมถึงด้วยบทบาทในการผลิตภายในครอบครัวของผู้หญิงนั้นเป็นเพียงบทบาทประกอบหรือเป็นเพียงผู้เข้าร่วมทำงาน แต่ไม่ได้เข้าร่วมในการตัดสินใจ (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 12-13)

พาร์สัน (1995) ได้คิดค้นทฤษฎีการจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาทในครอบครัว (Role Differentiation Theory) ทฤษฎีนี้ได้จำแนกและกำหนดบทบาทของสามีและภรรยาออกเป็น 2 ประเภทคือ บทบาทเชิงเครื่องมือ (Instrumental Role) ที่เน้นสามี เนื่องจากสามีมีบทบาทเด่นทางด้านระบบเศรษฐกิจภายนอกครอบครัว และสามีจะเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงต่อการแสวงหาสิ่งจำเป็นหรือทรัพยากรสำหรับเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว อาชีพของสามีจึงมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบเศรษฐกิจสังคมของครอบครัว ส่วนบทบาทเชิงอารมณ์ (Expressive Role) นั้น จะพิจารณาว่าภรรยามีบทบาทเป็นศูนย์กลางภายในครอบครัวและเป็นผู้นำที่มีหน้าที่ในการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งการสนับสนุนด้านจิตใจ ดังนั้นบทบาททั้งสองประเภทดังกล่าวจะแบ่งแยกโดยถือความแตกต่างระหว่างเพศเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้การที่ภรรยามีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวมากกว่า หรือออกไปทำงานนอกบ้านจะก่อให้เกิดความแตกต่างด้านการสนองจิตใจภายในครอบครัวของคู่สมรส รวมทั้งการใช้อำนาจของคู่สมรส ซึ่งจะมีผลให้เกิดความไม่เป็นปึกแผ่นของคู่สมรส (จิราพร ชมพิกุล และคณะ, 2552: 13)

การแบ่งหน้าที่ตามทฤษฎีข้างต้นสอดคล้องกับอุปสรรคด้านการดำรงชีวิตในชุมชนดั้งเดิมที่ขบขันให้ผู้ชายขึ้นมาเป็นผู้นำในครอบครัว เพราะมีศักยภาพด้านกำลังและเรี่ยวแรงที่เหนือกว่าผู้หญิง ในขณะที่ผู้หญิงจะอยู่ในฐานะผู้ตามและเป็นผู้ดูแลพื้นที่ภายในบ้าน แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปซึ่งส่งผลให้สภาพสังคมเปลี่ยนเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น ความลำบากและอุปสรรคในการดำเนินชีวิตน้อยลง ประกอบกับการศึกษาและอาชีพการงานเปิดโอกาสให้ผู้หญิงก้าวขึ้นมาเป็นบทบาทชั้นแนวหน้าในสังคม แต่ถึงกระนั้นผู้คนในสังคมก็ยังคงยึดติดกับบทบาทเชิงเครื่องมือของสามีและบทบาทเชิงอารมณ์ของภรรยาเป็นพื้นฐานในการสร้างครอบครัว

อาจกล่าวได้ว่าการที่ผู้หญิงถูกลดทอนคุณค่าทางสังคมลงนั้นมีสาเหตุสำคัญเบื้องต้นมาจากสถาบันครอบครัว ที่เห็นได้ชัดคือการถูกปลูกฝังด้วยคำสอนจากพ่อแม่ และการแต่งงานที่ทำให้วิถีชีวิตผู้หญิงถูกปิดตายอยู่กับการดูแลบ้านและครอบครัว ซึ่งถือเป็นการจำกัดให้ผู้หญิงอยู่กับความซ้ำซากจำเจของงานบ้าน เรื่อยมาถึงการอบรมเลี้ยงดูลูก และความเป็นแม่ที่มองด้วยสภาพทางชีวภาพและเป้าหมายในทางสรีระของผู้หญิงเป็นสำคัญ

นอกจากความแตกต่างทางเพศจะทำให้เกิดการแบ่งงานที่แตกต่างกันในครอบครัวแล้ว ผู้หญิงยังถูกปฏิบัติอย่างเป็นทางการเป็นมนุษย์ชนชั้นสอง ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงสิทธิต่างๆ ทางกฎหมาย และการกีดกันทางบทบาทของผู้หญิง กล่าวคือ กฎหมายบางมาตราเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง และมีความประสงค์ที่จะจำกัดสิทธิของผู้หญิง ไม่ว่าจะผู้หญิงผู้นั้นจะสมรสตามกฎหมายหรือไม่ก็ตามนั้น ต้องเลื่อนไป เช่น กฎหมายลักษณะครอบครัวในเรื่องเหตุหย่า หรือกฎหมายอาญาในเรื่องข่มขืน เป็นต้น นอกจากนี้ผู้หญิงยังถูกจำกัดโอกาสทางการศึกษาและการทำงานในบางสาขา เช่น การทำงานด้านการเมือง การปกครองและกฎหมาย ตลอดจนงานทางการแพทย์ งานเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นงานที่ต้องอาศัยอำนาจในการวางแผนและตัดสินใจ ซึ่งจะส่งผลต่อชะตากรรมและอนาคตของสังคมโดยรวม และมักเป็นงานที่มีรายได้ดีและเป็นงานที่สังคมยกย่อง (ปราง ยอดเกตุ, 2556: 1)

"ผู้หญิงไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิงแต่กลายเป็นผู้หญิงในภายหลัง" คำพูดนี้เป็นของซีโมน เดอ โบวัวร์ที่ต้องการชี้ให้เห็นว่ากระบวนการทางสังคมเป็นผู้ขัดเกลาและอบรมหญิงและชายให้ต่างกัน ตั้งแต่หญิงและชายนั้นถือกำเนิดขึ้นมา เพราะเหตุแห่งความแตกต่างทางเพศนั้นทำให้ผู้หญิงและผู้ชายอยู่ในฐานะและสภาพที่ไม่เสมอภาคกันทั้งในเรื่องเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน เป็นต้นว่า ความแตกต่างของระบบอนามัยเจริญพันธุ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายได้ถูกนำมาใช้สร้างความชอบธรรมให้แก่การอยู่ติดบ้านของผู้หญิง เพราะผู้หญิงมีรอบเดือน ต้องอุ้มท้อง คลอดลูก ให้นมลูก ผู้หญิงจึงกลายเป็นเพศที่ต้องพึ่งพิงผู้ชายเพื่อการอยู่รอด และยังทำให้ผู้ชายมีอำนาจเหนือเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง ในแง่ที่เป็นฝ่ายควบคุมระบบอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิง เช่น อยากรู้ให้ท้องหรือไม่ท้องเมื่อใด เป็นต้น

ผู้หญิงจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสภาพจากการถูกกดขี่ได้เลย หากไม่เปลี่ยนแปลงสิทธิทางกฎหมายและค่านิยมทางสังคมที่ส่งเสริมสภาพและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเสมอภาคกับผู้ชาย โดยเฉพาะการมีอาชีพหรือทำงานนอกบ้าน อันเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้หญิงเป็นอิสระทางเศรษฐกิจ สามารถพึ่งพาตนเองได้เลี้ยงดูลูกและรับผิดชอบชีวิตตนเองได้ (ลักษณวิวัฒน์ เจริญพงศ์, 2544: 27-33)

เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยม อันเป็นระบบที่แยกครอบครัวกับเศรษฐกิจออกจากกัน และเปลี่ยนเกณฑ์การพิจารณาคุณค่าของความเป็นมนุษย์จากเกณฑ์ด้านชาติกำเนิดวงศ์ตระกูลที่มีศาสนาและประเพณีเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวมาเป็นเกณฑ์ด้านความสามารถในการผลิตภายใต้การนำของชนชั้นนายทุน ผลจากการปรับเปลี่ยนวิถีทางเศรษฐกิจเช่นนี้ถือเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีความเสมอภาคกับผู้ชายมากขึ้น เช่น โอกาสทางการศึกษา โอกาสในการทำงาน รวมไปถึงโอกาสในการเรียกร้องความต้องการและการนำเสนอปัญหาของผู้หญิงตามการประยุกต์ใช้กรอบการส่งเสริมสิทธิสตรีขององค์การสหประชาชาติ

สถานการณ์การเมืองในช่วงจอมพล ป. ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2491-2500) เป็นช่วงที่รัฐไทยต้องการที่จะพัฒนาตนเองไปสู่ลักษณะของรัฐสมัยใหม่ สิ่งที่มาคือการปรับปรุงลักษณะความสัมพันธ์ของรัฐไทยกับชุมชนนานาชาติ ส่งผลให้รัฐบาลจอมพล ป. ต้องให้ความสำคัญกับสถานภาพของสตรี เนื่องจากรัฐบาลไทยได้ไปลงนามในปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชน พ.ศ. 2491 (Universal Declaration of Human Rights, 1948) และไทยร่วมรับรองอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิทางการเมืองของสตรี พ.ศ. 2495 (Convention on the Political Rights of Women, 1952)

การเปลี่ยนแปลงด้านบทบาทของสตรีในยุคของจอมพล ป. จะปรากฏในลักษณะของการพยายามที่จะดึงผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในโครงสร้างทางการเมืองระดับสูง ภายใต้การดำเนินงานของรัฐ เช่น การจัดตั้งสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายขึ้นใน พ.ศ. 2490 สมาคมนี้นี้จะประกอบด้วยกลุ่มผู้หญิงที่เข้าเรียนวิชากฎหมายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชื่อเรียกร่องของสมาคมฯ จะเน้นที่กฎหมาย เพราะมองว่ากฎหมายที่มีอยู่ทำให้ผู้หญิงเสียเปรียบ สมาคมฯ จึงให้ความสำคัญกับการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายด้านสิทธิสตรี และกระตุ้นให้ผู้หญิงในสังคมตระหนักรู้ถึงสิทธิสตรีด้วยเหตุนี้ชื่อเรียกร่องผ่านกฎหมายครอบครัวที่มีจุดประสงค์ให้ผู้หญิงมีอำนาจเท่าเทียมกับผู้ชาย โดยเฉพาะในด้านการจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินจึงเป็นชื่อเรียกร่องที่สมาคมฯ ดำเนินการเป็นส่วนใหญ่

นอกจากการเรียกร่องผ่านกฎหมายครอบครัวดังกล่าวแล้ว สมาคมฯ ยังได้เรียกร่องให้มีการยกเลิกกฎหมายระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2495 ซึ่งจำกัดสิทธิในการเข้ารับราชการ รวมถึงมีการเสนอให้มีการยกเลิกคุณสมบัติของผู้สมัครสอบเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษา จากที่กำหนดให้เป็นผู้ชายอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี ก็เปลี่ยนแปลงเป็นให้ผู้หญิงสามารถสมัครได้ด้วย (นุมนวล ยัพราช, 2549: 108-109)

แม้ว่าประเทศไทยจะมีบทบาทเข้าร่วมกับองค์การสหประชาชาติ แต่การเข้าร่วมดังกล่าวก็ไม่สามารถที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงอย่างชัดเจน เนื่องจากยังเป็นการจำกัดอยู่ที่ผู้หญิงชนชั้นกลางที่มีการศึกษาระดับสูงและเป็นกลุ่มผู้นำในสังคมเท่านั้น

ในขณะที่ฝ่ายรัฐบาลในสมัยจอมพล ป. ผลักดันเรื่องสิทธิสตรี กระแสสังคมนิยมที่เน้นเรื่องความเท่าเทียมระหว่างมนุษย์ก็มีการเผยแพร่ในฝ่ายภาคประชาชนอย่างกว้างขวาง กระแสแนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดการตีแผ่เรื่องการกดขี่ทางเพศในสังคมไทยในรูปแบบของขบวนการสิทธิสตรีมากขึ้น เริ่มตั้งแต่ก่อนยุค 14 ตุลา 16 มาจนถึงหลังเหตุการณ์ 16 ตุลา 19 เป็นต้นว่า งานเขียนเรื่อง "โลกที่สี่" ของจิรนนท์ พิตรปรีชา กล่าวถึงปัญหาหญิงบริการทางเพศว่าเกิดจากสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำ จิรนนท์ ได้สนับสนุนข้อเสนอระยะสั้นของสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายที่ให้ยกเลิกกฎหมาย

การค้าประเวณี และให้มีการจดทะเบียนหญิงบริการ เพื่อที่จะสามารถปกป้องคุ้มครองผู้หญิงที่ประกอบอาชีพนี้ รวมถึงการประกันให้มีค่าแรงที่เป็นธรรมและมีสวัสดิการอีกด้วย

"มูลนิธิเพื่อนหญิง" และ "มูลนิธิผู้หญิง" เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีที่จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2523 และ พ.ศ. 2527 ตามลำดับ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้การช่วยเหลือสตรีที่ได้ประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาจากภัยคุกคามทางเพศ การตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์และการถูกเลือกปฏิบัติในเรื่องของอาชีพ เป็นต้น มูลนิธิทั้งสองแห่งดังกล่าวมีบทบาทและภารกิจสำคัญในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้หญิงเข้าใจในบทบาท หน้าที่และสิทธิสตรี ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งและการมีอำนาจต่อรองในสังคมมากขึ้น

หากมองในแง่ของเศรษฐกิจ ช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 ประเทศไทยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างก้าวกระโดด ทำให้ประเทศไทยเจริญก้าวหน้าไประดับหนึ่ง จนกระทั่งถึงช่วงปี 2524-2531 เป็นระยะที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ต่างประเทศมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตค่าเงิน การขาดดุลการค้า และวิกฤตการณ์น้ำมัน โดยเฉพาะวิกฤตการณ์น้ำมันที่เกิดขึ้นช่วงปี 2522- 2525 ซึ่งส่งผลให้ราคาพืชผลการเกษตรตกต่ำ ผู้หญิงจึงมีโอกาสดูออกจากพื้นที่ภายในบ้านด้วยความจำเป็นต้องช่วยหารายได้ที่มีค่าตอบแทนนอกภาคเกษตรกรรม ส่งผลให้แรงงานผู้หญิงเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานมากขึ้น (พรรณประภา อินทวิทย์นันท์, 2550: 68-71)

การที่ผู้หญิงต้องออกจากบ้านมาช่วยหารายได้เพิ่มเติมนั้นอาจมองได้ 2 ทาง หากมองด้วยมุมมองของวัฒนธรรมชุมชนจะถือว่าเป็นการบั่นทอนจิตสำนึกเดิมหรือระบบคุณค่าดั้งเดิมที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบในส่วนครัวเรือนมากกว่านอกครัวเรือน หรืออาจเท่ากับการบกพร่องในหน้าที่ที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบเป็นส่วนใหญ่ อันเป็นสาเหตุสำคัญที่จะนำไปสู่การแตกสลายของครอบครัวแบบดั้งเดิมที่ให้ความสำคัญกับการแบ่งหน้าที่ระหว่างชายกับหญิงด้วยสรีระและความเข้มแข็งที่ผู้ชายมีเหนือกว่า ส่วนถ้ามองในมุมมองของวัฒนธรรมเมือง ซึ่งเป็นแนวคิดที่กำลังส่งอิทธิพลเหนือความคิดวัฒนธรรมชุมชนนั้น การที่ผู้หญิงออกจากบ้านมาทำงานเพื่อหารายได้นั้นถือเป็นเพิ่มโอกาสในการเลื่อนสถานภาพทางสังคมอีกทางหนึ่ง เนื่องจากแนวคิดแบบทุนนิยมซึ่งเข้ามาดัดซึ่งผู้หญิงที่ประกอบอาชีพแม่บ้านว่า เป็นงานด้อยค่าเพราะมองที่ผลตอบแทนด้านรายได้ในรูปแบบของตัวเงินเป็นสำคัญ

สาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงซึ่งประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานและการดูแลภายในบ้านเช่นแม่บ้าน จำต้องยอมจำนนกับอำนาจของฝ่ายชายในฐานะผู้ปกครองครอบครัวและผู้อำนาจในฐานะเจ้าของรายได้โดยไม่มีเงื่อนไข เป็นเพราะการถูกกีดกันให้มีอิสรภาพทางเศรษฐกิจหรือการถูกจำกัดไม่ให้อาหารายได้ด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงยุคใหม่จึงพยายามผลักดันตนเองให้มีรายได้ เพื่อให้ตนมีอิสระทางการเงินและได้ชื่อว่าเป็นผู้หญิงที่มีศักยภาพในสังคม โดยปัจจัยสำคัญที่จะเข้ามาส่งเสริมสถานภาพใหม่ของผู้หญิงที่เรียกได้ว่าเป็น "ผู้หญิงยุคใหม่ของยุคพัฒนา" นั่นคือการศึกษา

กระแสการพัฒนาการศึกษาให้กับผู้หญิงเป็นหนึ่งในแผนพัฒนาสตรีไทยที่รัฐบาลเริ่มบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ต่อเนื่องไปจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ภายในแผนพัฒนาฯ 2 ฉบับนี้นอกจากการรู้ตระหนักถึงภาวะการไม่รู้หนังสือและโอกาสทางการศึกษาผู้หญิงแล้วยังให้ความสำคัญกับปัญหาคุณภาพชีวิต ปัญหาการจ้างงานที่ไม่เป็นธรรม การมีส่วนร่วมทางการเมือง ตลอดจนทัศนคติต่อการมีลูกผู้หญิงของครอบครัวและสังคมอีกด้วย

แผนพัฒนาสตรีไทยดังกล่าวได้เข้ามาสอดคล้องกับช่วงที่รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531- 2534) มีนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า โดยการเปิดเขตการค้าเสรีและสร้างชาติให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่เรียกว่า นิกส์ (NICS) ได้ทำให้เกิดการขยายเคลื่อนทางสังคมขนานใหญ่ ด้วยการขยายฐานชนชั้นกลางให้กว้างขึ้น ตั้งแต่พนักงานบริษัทไปจนถึงเศรษฐีใหม่ที่สำคัญคือการทำที่ผู้หญิงไทยจำนวนมากมีโอกาสก้าวออกจากพื้นที่ในบ้านสู่พื้นที่แห่งการงานที่ต้องอาศัยความรู้ที่มาจากการศึกษาอย่างไม่เคยมีมาก่อน การขับเคลื่อนทางสังคมเช่นนี้ได้เกี่ยวข้องเฉพาะกับการเลื่อนสถานทางสังคมหรือการเพิ่มอำนาจการซื้อเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงรูปแบบการใช้ชีวิต และการบริโภคทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและเน้นความทันสมัยขึ้นด้วย (เสนาะ เจริญพร, 2548: 4)

นอกเหนือจากนโยบายสร้างประเทศไทยให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICS) จะส่งเสริมให้ผู้หญิงชนชั้นกลางได้รับโอกาสทางการศึกษาและหน้าที่การงานที่ทัดเทียมกับผู้ชายมากขึ้นแล้ว การขยายตัวของภาคธุรกิจ ภาคบริการ และภาคอุตสาหกรรมต่างๆ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมทอผ้าและอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปยังทำให้ผู้หญิงชนชั้นกลางได้เข้ามาทำงานนอกบ้านมากขึ้นด้วย

นุมนวล ยัพราช (2549: 129-133) กล่าวว่า การเข้าสู่ตลาดแรงงานภาคอุตสาหกรรมของผู้หญิงชนชั้นกลางหรือแรงงานหญิงในระบบทุนนิยมถือเป็นการท้าทายให้เหล่าแรงงานหญิงสามารถทวงสิทธิทางการเมืองในการจัดการทรัพยากรสังคมด้วยการรวมตัวกันทั้งในลักษณะของการทำงาน การเป็นสมาชิกสหภาพ และการเคลื่อนไหวในสังคม

ตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แรงงานหญิงจำนวนมากมีส่วนร่วมกับการประท้วงและเรียกร้องค่าจ้างที่เป็นธรรม จนกระทั่งขบวนการสหภาพแรงงานต้องหยุดชะงักหลังจากรัฐประหารเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 แต่เมื่อเหตุการณ์ความตึงเครียดทางการเมืองคลี่คลายลงในช่วงปี 2521 แรงงานหญิงก็เริ่มมีการนัดหยุดงานเพื่อต่อรองกับนายจ้างมากขึ้นเป็นลำดับ

"กลุ่มบูรณาการสตรี" เป็นองค์กรของผู้หญิงองค์กรหนึ่งที่มีความสำคัญกับผู้หญิงชนชั้นล่าง ในยุคปัจจุบัน กลุ่มบูรณาการสตรีนี้ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2535 มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์รวม และสื่อกลางในการศึกษา เผยแพร่ แลกเปลี่ยนข้อมูล ส่งเสริมบทบาทความเท่าเทียมระหว่างชาย และหญิงให้เกิดขึ้นในขบวนการแรงงานและร่วมเคลื่อนไหว เพื่อปกป้องสิทธิผลประโยชน์ของ แรงงานหญิง

ผลงานที่ดีเด่นของกลุ่มบูรณาการสตรี คือการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิลาคลอด 90 วันให้แก่ แรงงานหญิง และยังมีการดำเนินการยื่นข้อเรียกร้องอย่างต่อเนื่องในประเด็นศูนย์เลี้ยงเด็กก่อน ส่วนการทำงานในด้านอื่นนั้น กลุ่มบูรณาการสตรีได้เรียกร้องให้ปรับปรุงกฎหมายและออกกฎหมาย หรือข้อบังคับใหม่ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและผลประโยชน์ที่เหมาะสมกับแรงงานหญิง

อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาของผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น หรือมีโอกาสได้รับรายได้จากการทำงาน แม้ดูผิวเผินจะทำให้ผู้หญิงมีที่ยืนในสังคมทุนนิยมมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาแล้วโอกาสดังกล่าวมา จากการพยายามทำ "ผู้หญิง" ให้กลายเป็น "ผู้ชาย" ด้วยการกำหนดทัศนคติแบบผู้ชาย อันหมายถึง การเน้นประสิทธิภาพการกอบโกยและแก่งแย่ง การแข่งขัน และการคิดหวังผลประโยชน์และอำนาจ (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 19)

การเปิดทางให้ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนรวมในพื้นที่ของผู้ชายดังกล่าว แม้จะเป็นการสร้าง ภาพลักษณ์ของความก้าวหน้าให้กับผู้หญิงที่ดูเหมือนทันสมัยและทันต่อความเป็นเสรีนิยม แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาจากความต้องการแรงงานหญิงในระบบทุนนิยม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการลดต้นทุนการผลิต และขยายระดับบริโภค ดังนั้นการอาศัยความแตกต่าง ด้านเพศเช่นนี้ ไม่เพียงแต่ทำให้ผู้หญิงถูกขูดรีดแรงงานในฐานะแรงงานสำรองที่มีค่าจ้างและตำแหน่ง ที่ต่ำกว่าผู้ชายเท่านั้น แต่ชนชั้นนายทุนยังใช้แรงงานผู้หญิงเป็นเครื่องมือในการขยายระดับ การบริโภค อาทิ อาชีพโฆษณา และอาชีพพนักงานขายของ ตามการสร้างค่านิยมที่เน้นการบริโภค เพื่อความสนุกสนานซึ่งพุ่งเป้าหมายไปที่กลุ่มผู้บริโภคที่เป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 15)

การที่ผู้หญิงได้เล่าเรียนศึกษาวิชาความรู้ต่างๆ ในสถาบันการศึกษา และการทำงานนอกบ้าน ตามวิชาความรู้ที่ได้เรียนมาจะสามารถเปิดโลกให้ผู้หญิงได้แสวงหาคุณค่าและความหมายให้แก่ตนเอง ท้ายที่สุดก็เป็นเพียงการเปลี่ยนผู้หญิงให้ขึ้นชื่อว่ามีความคุณภาพตามรูปแบบที่เหมือนกับผู้ชายเท่านั้น เพราะสังคมก็ยังคงคาดหวังให้ผู้หญิงดำรงบทบาทการเป็นภรรยาที่ดีของของสามี และเป็นแม่ที่ดี ของลูกตามบรรทัดฐานของความเป็นผู้หญิง ถึงแม้ว่าผู้หญิงจะมีความสามารถในด้านหน้าที่การงาน ภายในโลกนอกบ้านมากเท่าไรก็ตาม แต่เมื่อจบพร่องในหน้าที่ภายในบ้านแล้ว คนในสังคมก็ยังคงลง ความเห็นว่าผู้หญิงผู้นี้ไม่มีความรับผิดชอบอย่างเพียงพอต่อครอบครัว ด้วยเหตุนี้คำพูดที่ว่า

"เปล็กี่ไกว ดาบก็แกว่ง" ซึ่งเดิมใช้เป็นคำอธิบายความสามารถของผู้หญิงไทยที่ได้ร่วมรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายในยามเกิดศึกสงครามนั้นจึงได้รับการประยุกต์ให้สอดคล้องกับการอธิบายผู้หญิงไทยในยุคสมัยนี้ว่าจะต้องรับหน้าที่ทั้งในบ้านคือเลี้ยงดูลูก ดูแลครอบครัวตลอดจนต้องทำงานนอกบ้านด้วย (พรธาดา สุวัธนวิช, 2550: 32)

2.5 ครอบครัวแบบใหม่กับสังคมที่เปลี่ยนไป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมยุคเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม การเพิ่มโอกาสทางการศึกษาที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงสามารถทำงานและพึ่งตนเองทางการเงิน และอิทธิพลความคิดเรื่องปัจเจกนิยม การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่ปรากฏการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับความเป็นครอบครัวอย่างยิ่ง (อารีญา จินมหันต์, 2551: 22)

ภาพอุดมคติของครอบครัวที่ได้รับการกล่าวถึงหรือได้รับการเสนอผ่านทางสื่อต่างๆ มักจะเป็นภาพของครอบครัวเดี่ยวในบ้านที่อบอุ่น พ่อออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัว แม่จะอยู่ที่บ้านดูแลบ้าน และดูแลสมาชิกครอบครัว ภาพเหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติเพราะเมื่อพิจารณาจากสภาพสังคมตามความเป็นจริงแล้ว ภาพครอบครัวที่พบเห็นส่วนใหญ่มีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป

ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2542-2545 ของสำนักสถิติแห่งชาติแสดงให้เห็นว่ารูปแบบของครอบครัวไทยมีความหลากหลายมากขึ้นและครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่ฝ่ายเดียวเป็นหัวหน้าครอบครัวมีจำนวนเพิ่มขึ้น ตามการแปรผันตรงกับสถิติการหย่าร้าง ทั้งนี้เมื่อมีการแตกสลายของครอบครัว ซึ่งมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งทางสัมพันธ์ภาพ การบกพร่องด้านรับผิดชอบต่อครอบครัว และปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ส่วนใหญ่แล้วผู้หญิงจำนวนมากต้องรับภาระในการเลี้ยงดูตามลำพัง สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมที่มองว่าการดูแลและรับผิดชอบความเป็นอยู่ของลูกเป็นหน้าที่ของแม่ตามธรรมชาติและสัญชาตญาณ ดังนั้นเมื่อมีการแยกทางของคู่สมรส เด็กจะถูกมอบหมายให้อยู่ในการปกครองของแม่มากกว่าพ่อ ดังคำที่ใช้เรียกแม่ที่ต้องรับภาระในการเลี้ยงดูเพียงคนเดียวว่า "แม่เลี้ยงเดี่ยว" (บุษกร กาสมณี, 2552 : 83)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2542: 8) อธิบายถึงการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวว่าส่วนใหญ่มักเป็นครอบครัวที่สามีแยกออกไปอยู่ที่อื่นด้วยเหตุผลที่ไม่เจาะจง หรือไม่ก็เป็นครอบครัวที่เมื่อผู้หญิงมีลูกโดยไม่ได้แต่งงานตามกฎหมาย และหรือสามีหรือฝ่ายชายไม่ยอมรับเลี้ยงดู หรือฝ่ายหญิงไม่ยอมรับการเลี้ยงดูจากฝ่ายชาย

ส่วนอารียา จินมหันต์ (2551: 36) ให้ความหมายของแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพังว่า หมายถึง แม่ที่ต้องเลี้ยงลูกโดยปราศจากการช่วยเหลือของผู้เป็นพ่อของลูก ทั้งนี้การยุติการสมรสทางกฎหมายไม่ใช่เครื่องบ่งชี้ถึงสถานะของการเป็นแม่ที่เลี้ยงลูกเพียงคนเดียว หากแต่พิจารณาที่การใช้ "ชีวิตคู่" ร่วมกัน การตาย การหย่าร้างและทอดทิ้ง หรือแยกกันอยู่เป็นเวลานานก็สามารถนับเป็นแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพังได้ นอกจากนี้ความเป็นแม่ลูกอาจไม่ได้จำกัดอยู่ที่การสืบสายโลหิตหรือการมีลูกที่เกิดจากการปฏิสนธิตามธรรมชาติเท่านั้น หากแต่หมายรวมถึงการให้กำเนิดที่เกิดจากเทคโนโลยีการเจริญพันธุ์ (Reproductive Technology) เช่น การทำก๊อปปี้ รวมถึงการนำเด็กมาเลี้ยงดูในฐานะลูกอีกด้วย

แม้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจะแสดงให้เห็นถึงการปกป้องลูกและห่วงหาผูกพันตามสัญชาตญาณของความเป็นแม่และหน้าที่ที่แม่ควรปฏิบัติก็ตาม แต่เมื่อมองในด้านอุดมการณ์ทางสังคมย่อมแสดงให้เห็นถึงสถานภาพและความเป็นอยู่ที่ขัดแย้งกับอุดมการณ์การมีครอบครัวที่สมบูรณ์แบบพ่อแม่ลูก อันส่งผลให้แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญกับทั้งปัญหาทางสังคมและปัญหาทางจิตใจ ได้แก่ การแบกภาระและความรับผิดชอบภายในครอบครัว การไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม การเผชิญกับความทุกข์และความเครียด และการสูญเสียการยอมรับนับถือตนเอง เป็นต้น

สถานการณ์ของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นไปในเชิงอารมณ์ และสังคม รวมถึงความกังวลเกี่ยวกับตนเองและลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จึงต้องต้องพยายามปรับตัวเพื่อรับมือกับปัญหาเหล่านี้ ซึ่งการรับมือหรือทางเลือกในการแก้ปัญหาของแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพังแต่ละบุคคลและแต่ละชนชั้นย่อมแตกต่างกันออกไป

แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นล่างย่อมได้รับผลกระทบจากการเป็นแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพังมากกว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นชนชั้นกลางและชนชั้นสูง ทั้งนี้เนื่องจากแม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นสูงและชนชั้นกลางมีโอกาสทางการศึกษาที่สูงกว่าและความสามารถทางเศรษฐกิจที่ดีกว่านั้นสามารถทำให้เข้าถึงการให้บริการและการช่วยเหลือต่างๆ จากหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรต่างๆ ได้มากกว่า รวมถึงการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างของแม่ที่เลี้ยงเดี่ยวแต่ละชนชั้นนั้นยังส่งผลต่อความสามารถในการเลี้ยงลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นล่างอาจใช้เวลาส่วนมากกับการพยายามแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจจนแทบไม่มีเวลาเลี้ยงลูกได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นสูงและชนชั้นกลางอาจมีเวลามากกว่าในการดูแลลูกและหรืออาจหาคนมาช่วยเลี้ยงลูก นอกจากนี้ชนชั้นที่ต่างกันนั้นอาจส่งผลต่อการรับรู้โลกของแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งจะส่งผลต่อมุมมองและการรับรู้ตลอดจนการรับมือต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และการขัดเกลาทางสังคมให้กับแก่ที่เติบโตขึ้นมาอีกด้วย

ในระบบกฎหมายไทย การสมรสตามกฎหมายเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการได้รับสิทธิในฐานะของแม่เลี้ยงเดี่ยว หากหญิงตกอยู่ในสภาวะของแม่เลี้ยงเดี่ยวโดยไม่ผ่านการสมรสก็จะไม่ได้รับสิทธิในลักษณะเดียวกันกับหญิงที่ผ่านการสมรส ทั้งในด้านการเรียกร้องสิทธิจากชายในฐานะสามีหรือบิดาของเด็กในด้านการอุปการะเด็ก รวมไปถึงการเข้าถึงสิทธิตามระบบการดูแลโดยภาครัฐ ซึ่งมุ่งเน้นการช่วยเหลือทางการเงินเป็นหลัก แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาแล้วการเรียกร้องสิทธิตามกฎหมายดังกล่าว แทบทั้งหมดเป็นภาระหน้าที่ทางฝ่ายหญิงจะต้องแบกรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียกร้องความรับผิดชอบจากทางฝ่ายชายถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเอกชนในการเรียกร้องและบังคับตามสิทธิ ดังนั้นกระบวนการเรียกร้องสิทธิตามกฎหมายของแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือที่มีต้นทุนทั้งทางด้านระยะเวลาและค่าใช้จ่ายเท่านั้น แต่ยังจำกัดแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีข้อจำกัดด้านความรู้ทางกฎหมายและด้านศักยภาพทางการเงินที่จะเข้าถึงสิทธิประโยชน์ทางกฎหมายอีกด้วย (สมชาย ปรีชาศิลปกุล, 2552: 42-43)

เมื่อสถานการณ์ทางการเงินการสมรสและต้นทุนทางสังคมที่แปรผันไปตามชนชั้นของแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงความเป็นครอบครัวและการเข้าถึงสิทธิประโยชน์ทางกฎหมายของแม่เลี้ยงเดี่ยว ด้วยเหตุนี้แรงสนับสนุนทางด้านสังคมจึงเป็นแรงสนับสนุนสำคัญที่เข้ามาประคับประคองปัญหาครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว เพื่อทำให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนี้สามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตไปได้เช่นเดียวกับครอบครัวทั่วไปในสังคม (อารียา จินมพันธ์, 2551: 38-39)

House (Babara A. Israel, 1985) ได้ให้ความหมายของ แรงสนับสนุนทางด้านสังคมว่า หมายถึง สิ่งที่ได้รับได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง ทั้งในด้านความช่วยเหลือทางด้านข้อมูล เช่น ข่าวสาร วัสดุสิ่งของ และการสนับสนุนทางด้านจิตใจจากผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งอาจเป็นบุคคลหรือกลุ่มคน รวมไปถึงเป็นผลให้ผู้รับได้ปฏิบัติหรือแสดงออกทางพฤติกรรมไปในทางที่ผู้รับต้องการ แรงสนับสนุนทางสังคมในที่นี้อาจมาจากบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่ พี่น้อง หรือบุคคลนอกครอบครัว เช่น เพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชน และเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น

แม้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจะขึ้นชื่อว่าเป็นครอบครัวที่มีรูปแบบแตกต่างกับครอบครัวในอุดมคติ และแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวนไม่น้อยต้องเผชิญกับทั้งปัญหาด้านสังคมและด้านจิตใจ ซึ่งมีผลต่อการดำรงความเป็นครอบครัวและการดำเนินชีวิตในสังคม แต่ครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษเช่นนี้ จะสามารถผ่านพ้นวิกฤตได้ด้วยแรงสนับสนุนทางสังคมที่ได้รับจากคนรอบข้างในลักษณะของการช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ ทั้งสิ่งทีวัตถุและการเสริมสร้างกำลังใจให้แก่นัก

นอกจากครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจะเป็นครอบครัวที่เริ่มได้รับการยอมรับมากขึ้นในสังคมที่มีพลวัตแล้ว "ครอบครัวทดแทน" ยังเป็นครอบครัวอีกประเภทหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้ง หรือเด็กที่ต้องเผชิญปัญหาการถูกทำร้าย และการล่วงละเมิดทางเพศ ครอบครัวทดแทนจะรับเด็กที่มีปัญหาเหล่านี้เข้ามาเป็นสมาชิกของครอบครัวอีกคนหนึ่งตามระยะเวลาที่เหมาะสมกับเด็กคนนั้น ทั้งนี้ครอบครัวทดแทนทุกครอบครัวจะมีอุดมการณ์ร่วมกันในแง่ของการฟื้นฟูจิตใจ บำบัดจิตสำนึกและมอบความรัก ความอบอุ่น เพื่อให้เด็กที่ผ่านเรื่องราวร้ายๆ ในชีวิตเหล่านี้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมในยุคปัจจุบันได้

ปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาตั้งแต่ยุคเริ่มพัฒนาประเทศไทยให้มีความทันสมัย มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น ทวีความรุนแรงมากขึ้น และมีรูปแบบที่แตกต่างกับครอบครัวในอดีตมากขึ้น ดังนั้นการแก้ปัญหาครอบครัวเหล่านี้จึงไม่เพียงแต่มุ่งไปที่การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่การให้ความสำคัญกับเครือข่ายทางสังคมในฐานะผู้โอบอุ้มสถาบันครอบครัวได้กลายเป็นหนทางที่จะช่วยแก้ปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้น แต่ถึงกระนั้นวิธีการที่ดีที่สุดคือการยอมรับความแตกต่างของครอบครัว และช่วยประคับประคองปัญหาดังกล่าว

2.6 ครอบครัวกับกระแสการส่งเสริมความสำคัญของครอบครัว

เมื่อสถาบันครอบครัวถูกสั่นคลอนด้วยการขับเคลื่อนทางสังคมและวัฒนธรรมจึงเกิดกระแสเรียกร้องให้ประชาชนหันมาให้ความสำคัญกับครอบครัวมากขึ้น เริ่มต้นตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการกำหนดนโยบายที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีคุณภาพ และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข และได้มอบให้กรมประชาสงเคราะห์จัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค เป็นแห่งแรกในปี พ.ศ. 2496 บ้านบางแคนี้จัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับคนชราที่ครอบครัวมีศักยภาพที่ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดู ยากจน และถูกทอดทิ้ง

ในปี 2514 ภาควิชาสังคมได้มีการจัดตั้งมูลนิธิเด็กโสสะ เพื่อช่วยเหลือเด็กไทยที่สูญเสียพ่อแม่และขาดญาติมิตร ต่อมามูลนิธิฯ นี้ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิเด็กโสสะฯ อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในปี 2519 และในปีเดียวกันนั่นเอง คณะกรรมการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ สภาสังคมสงเคราะห์ได้จัดงานวันแม่ขึ้นใหม่โดยกำหนดเป็นวันที่ 12 สิงหาคมของทุกปี หลังจากการจัดงานครั้งสุดท้ายเมื่อสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี การจัดงานดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อเทิดทูนพระคุณแม่และบทบาทของแม่ที่มีต่อครอบครัว

เมื่อพิจารณานโยบาย โครงการและกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการส่งเสริมความสำคัญของครอบครัวด้วยการสนับสนุนความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน หรือการตั้งมูลนิธิเพื่อช่วยเหลือสมาชิกครอบครัวที่ได้รับปัญหาข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นเพียงการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุมากกว่า ต้นเหตุ รวมถึงเป็นโครงการที่ดำเนินต่อเนื่องมาจากรัฐบาลชุดก่อนหรือเป็นของเอกชนมากกว่าของรัฐบาล

การส่งเสริมความสำคัญของครอบครัวที่เห็นชัดเป็นรูปธรรมและมีแนวโน้มที่สามารถแก้ไข ปัญหาที่ต้นเหตุได้นั้น เริ่มต้นขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 5-7 (พ.ศ. 2525-2539) ที่มีนโยบายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมความสำคัญของครอบครัว ในลักษณะที่ว่าครอบครัวเป็นหน่วยผลิต และพัฒนาคุณภาพพื้นฐานของสมาชิกในครอบครัว โดยให้สมาชิกทุกคนรู้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ ของตนเอง รวมถึงมีการเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันครอบครัวด้วยการสนับสนุนความร่วมมือ ระหว่างโรงเรียนและครอบครัว ตลอดจนชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหาครอบครัว ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาสังคม โดยเฉพาะในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) รัฐบาลเน้นเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัวว่าควรมีองค์ประกอบของความรักความเข้าใจ และการร่วม แรงร่วมใจแก้ปัญหาครอบครัว ทั้งนี้นอกจากจะทำให้ครอบครัวสามารถผ่านพ้นวิกฤตได้แล้ว ยังเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวให้แน่นแฟ้นขึ้นในยามที่ประสบภาวะเศรษฐกิจได้ด้วย อีกทางหนึ่ง

การส่งเสริมสถาบันครอบครัวที่เห็นได้ชัดในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 5-7 (พ.ศ. 2525-2539) ได้แก่ คณะรัฐมนตรีของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้มีมติเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2525 อนุมัติให้วันที่ 13 เมษายนของทุกปีเป็นวันผู้สูงอายุแห่งชาติ รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ซึ่งตรงกับสมัยพลเอกชาติชายเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ได้มีมติ เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2533 เพื่อกำหนดให้มีวันครอบครัวเป็นครั้งแรก โดยกำหนดเป็นวันที่ 14 เมษายนของทุกปี ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ครอบครัวเกิดความอบอุ่น และประชาชนรู้ตระหนัก ถึงความสำคัญของครอบครัวด้วยการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในระหว่างเทศกาลสงกรานต์ ของทุกๆ ปี อันเป็นการกระชับความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกในครอบครัว ภายใต้คำขวัญ "ความรัก ความเข้าใจ คือสายใยของครอบครัว"

รัฐบาลไทยได้ตอบสนองต่อมติของที่ประชุมสมัชชาของคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคม แห่งสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2536 ที่ประกาศให้ปี พ.ศ. 2537 เป็นปีครอบครัวสากล (1994 International Year of the Family) โดยคณะอนุกรรมการด้านครอบครัวได้จัดทำร่างนโยบาย และแผนงานในการพัฒนาสถาบันครอบครัว คือนโยบายและแผนระยะยาวด้านครอบครัวขึ้น เป็นครั้งแรก สารสำคัญของนโยบายและแผนระยะยาวด้านครอบครัว (พ.ศ. 2537-2546) นี้จะเน้น

เรื่องการสนับสนุนให้ครอบครัวมีความมั่นคง ส่งเสริมให้สมาชิกของครอบครัวได้เข้าใจบทบาทของตนเองในครอบครัว ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เพื่อให้เกิดการเคารพในคุณค่าและสิทธิของกันและกัน ส่งเสริมสิทธิสตรีและสิทธิครอบครัว รวมถึงได้กำหนดนโยบายให้เกิดการรณรงค์ให้มีการคุ้มครองครอบครัวและจัดสวัสดิการต่างๆ เพื่อพัฒนาครอบครัว (กิตฟ้า, 2540: 32)

แม้จะมีนโยบายเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวในรูปแบบต่างๆ แต่ปัญหาครอบครัวทั้งปัญหาครอบครัวหย่าร้าง ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งและการทำร้ายร่างกายก็ไม่ได้ลดจำนวนลง ดังจะเห็นได้จากจำนวนมูลนิธิเด็กและองค์กรที่ทำงานด้านการอุปการะเด็กเพิ่มจำนวนมากขึ้นเพื่อรองรับปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งในฐานะครอบครัวทดแทน ตัวอย่างเช่น มูลนิธิพิทักษ์สิทธิเด็กที่เริ่มดำเนินการปี 2524 มีพันธกิจสำคัญคือการสร้างให้เกิดสังคมที่เอื้ออาทรสำหรับเด็ก ด้วยการคุ้มครองและป้องกันปัญหาการละเมิดสิทธิเด็ก และมูลนิธิสงเคราะห์เด็กอ่อนพญาไทที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 13 มกราคม 2529 มีหน้าที่ให้อุปการะเลี้ยงดูเด็กที่ถูกทอดทิ้งเป็นกำพร้า ขาดผู้อุปการะหรือมาจากครอบครัวยากจน มีอายุตั้งแต่แรกเกิดถึง 7 ปี เป็นต้น

เมื่อครอบครัวในสังคมยุคปัจจุบันมีความหลากหลายมากขึ้น และผลกระทบจากภายในครอบครัวที่รุนแรงขึ้น ทำให้ลำพังแค่สมาชิกในครอบครัวจึงไม่อาจอุ้มชูหรือดูแลเด็กในครอบครัวได้อย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้ นโยบายส่งเสริมความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวจึงเพิ่มความสัมพันธ์กับชุมชนให้เข้ามาโอบอุ้มครอบครัวที่มีปัญหาให้อยู่ร่วมกับสังคมได้ ด้วยการให้ชุมชนและสังคมภายนอกครอบครัวเข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือครอบครัวที่มีปัญหาดังกล่าว

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ถึงฉบับที่ 10 (พ.ศ.2540-2554) รัฐบาลได้กำหนดนโยบายที่มุ่งเน้นให้ครอบครัวเป็นสภาพแวดล้อมของสังคมที่มีส่วนเอื้อต่อการพัฒนาคน โดยจะต้องเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้เข้มแข็ง สร้างโอกาสและปัจจัยที่สนับสนุนให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม เป็นต้นว่า การส่งเสริมให้ประชากรกลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้ประกอบอาชีพและมีงานทำมากขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี การเพิ่มบทบาทของภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนและประชาชน เพื่อสร้างโอกาสและปัจจัยที่จะสนับสนุนให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม รวมถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชน

ในปี 2543 อภิลิทธิ อารงวรารงกูร ยงยุทธ ขจรธรรม และทานทิพย์ อารงวรารงกูร ได้ร่วมกันวิจัยในหัวข้อเรื่อง "กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย" ในงานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้เสนอตัวชี้วัดความสุขของประชาชนไทยไว้ 8 ตัวชี้วัด และในจำนวนนี้การมีครอบครัวที่อบอุ่น ถือเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดที่สำคัญประการหนึ่ง การมีครอบครัวอบอุ่นในที่นี้จะประกอบด้วย การมีสมาชิกอยู่พร้อมหน้าพร้อมตา การรักใคร่ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง ลูกๆ ขยันทำมาหากิน และพึ่งตนเองได้ และการมีผิวเดียวเมื่อยเดียว เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ได้พยายามศึกษาค้นคว้าเพื่อเสนอตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของคนไทย โดยให้นิยามของคำว่า "ความอยู่ดีมีสุข" ว่าหมายถึง การมีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ มีงานที่ทำถึงมือรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีครอบครัวที่อบอุ่นมั่นคง การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีและอยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่ดีของรัฐ นอกจากนี้ในปี 2547 กระทรวงสาธารณสุขยังได้เสนอแนวคิดเรื่องเมืองไทยแข็งแรงไว้ และได้ประกาศอย่างชัดเจนว่า จะดำเนินการเพื่อให้ทุกชุมชนของประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็น "เมืองไทยแข็งแรง" ภายในปี 2560 โดยกำหนดให้มี 17 เป้าหมายสำคัญ ซึ่งในจำนวนเป้าหมายนี้ ประเด็นเรื่องครอบครัวอบอุ่น เด็กและผู้สูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัวเป็นเป้าหมายที่สำคัญประการหนึ่ง

พรณยูพา นพรัค (2548: 166-167) ได้สรุปทางออกที่จะนำไปสู่การมีครอบครัวที่มีความสุขภายใต้แผนงาน "เมืองไทยแข็งแรง" ด้วยการสร้างระบบทางสังคมที่เข้มแข็งใน 3 ระดับ ตั้งแต่ระดับมหภาค ระดับกลางและระดับเล็ก ในระดับมหภาคจะเร่งสร้างภาคีครอบครัวที่ประกอบด้วยองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการและประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจในการสร้างเสริมศักยภาพของครอบครัว รวมถึงการกำหนดนโยบายด้านการพัฒนาครอบครัวที่ชัดเจน เช่น การเร่งสร้างกลไกเพื่อส่งเสริมให้คนในครอบครัวได้ใช้เวลาร่วมกัน ดังโครงการที่รณรงค์ให้ "วันอาทิตย์เป็นวันครอบครัว" และการสนับสนุนให้เกิด "สมัชชาครอบครัวจังหวัด" และ "สมัชชาครอบครัวแห่งชาติ" เพื่อเป็นกลไกในการสำรวจและทำความเข้าใจในสถานการณ์ครอบครัวของแต่ละจังหวัด รวมถึงภาพรวมระดับประเทศ ในระดับกลางจะเน้นที่การจัดสร้างพื้นที่ทางสังคมของชุมชน เพื่อจัดการเรียนรู้และพัฒนาครอบครัวให้ครอบคลุมทั่วทั้งประเทศ รวมไปถึงการป้องกันและช่วยเหลือแก่ครอบครัวที่ประสบปัญหา เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาความรุนแรงในเด็ก สตรี และครอบครัว ส่วนในระดับเล็กนั้นจะมุ่งเน้นที่การพัฒนาภายในครอบครัวด้วยการกระตุ้นให้ทุกครอบครัวให้เวลาทั้งแก่ตนเองและสมาชิกในครอบครัวให้มากขึ้น พุดคุย ปรีกษา และรับรู้ความรู้สึกสุขทุกข์ของสมาชิกในครอบครัวที่สำคัญคือการมอบสัมผัสรักที่อบอุ่นและใกล้ชิดให้แก่กัน อันจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นและไว้วางใจต่อกันมากขึ้น

การที่รัฐบาลและหลายหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนให้ครอบครัวสามารถเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพให้กับสังคมนั้น เป็นเพราะทุกภาคส่วนเห็นพ้องกันว่าสังคมจะดีหรือไม่ดีนั้นขึ้นอยู่กับ การเลี้ยงดูและปลูกฝังความคิดและทัศนคติของสมาชิกร่วมครอบครัวเดียวกัน

ผลจากการที่สังคมไทยได้ถูกขับเคลื่อนไปด้วยระบบเศรษฐกิจที่ซับซ้อน รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของผู้คน ย่อมส่งผลกระทบต่อครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นครอบครัวจึงมีลักษณะเป็นพลวัตคือ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมในแต่ละช่วงเวลาและไม่อาจทำหน้าที่ตามอุดมคติเช่นที่คาดหวังไว้ในครอบครัวไทยในอดีตได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อสัมพันธ์ภาพในครอบครัวเสื่อมถอยลงเป็นสาเหตุที่สำคัญของปัญหาครอบครัวนานับประการ ปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมจึงสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความขัดแย้งระหว่างความคาดหวังของครอบครัวในอุดมคติกับครอบครัวในโลกของความเป็นจริงได้อย่างชัดเจน

บทที่ 3

ภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์

ครอบครัวได้รับการกำหนดให้เป็นสถาบันทางสังคมแห่งแรกและเป็นสถาบันหลักของมนุษย์ เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์จะมีคุณภาพหรือด้อยคุณภาพนั้นจะขึ้นอยู่กับ การเลี้ยงดูและการปลูกฝัง จริยธรรมจากบุคคลในครอบครัวเป็นสำคัญ แต่เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ความคิด และค่านิยมของผู้คนในสังคมที่มีต่อครอบครัว ไม่ว่าจะ เป็นรูปแบบการสร้างครอบครัว การแบ่งบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว หรือแม้แต่การระบอบความสัมพันธ์ของคู่สมรส ย่อมถูกตั้งคำถามเพื่อทบทวน เปรียบเทียบ และปรับเปลี่ยนแนวคิดต่างๆ ท่ามกลางพลวัตทางสังคม

การศึกษาครอบครัวในวรรณกรรมอย่างนวนิยายเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีปัจจัยมาจากบริบททางสังคมโดยตรง ทั้งนี้อิทธิพลทางบริบทสังคม ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการเสนอทัศนะด้านครอบครัวของนักเขียนทางเดียวเท่านั้น แต่ประสบการณ์ของ นักเขียนในฐานะสมาชิกของครอบครัวในสังคมไทยย่อมมีส่วนเสนอมุมมองด้านครอบครัว ด้วยเช่นกัน

ในบทที่ 3 นี้ผู้วิจัยจะเสนอให้เห็นภาพครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคมที่เน้น การพัฒนาประเทศให้ทันกับความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี รวมถึงสภาวะที่ต้อง ปะทะกับกระแสแนวคิดที่ทันสมัยจากชาติตะวันตก ทั้งนี้เมื่อวิเคราะห์ภาพครอบครัวในนวนิยาย รางวัลซีไรต์ พบว่า ภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์สามารถแบ่งออกเป็นภาพใหญ่ได้ 2 ภาพคือ ภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม และภาพครอบครัวในสังคมเมือง*

---

* คำว่า ชุมชนดั้งเดิม และสังคมเมือง ในที่นี้ ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ด้านการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของไทยตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) คำว่า ชุมชนดั้งเดิม จะหมายถึงชุมชนในยุคก่อน การพัฒนาประเทศ และเป็นชุมชนที่ยังคงลักษณะดั้งเดิมของไทยไว้ ทั้งประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ส่วนสังคมเมือง หมายถึง สังคมที่ขับเคลื่อนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งหวังให้เป็นศูนย์กลางของความเจริญ ทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา และด้านกรคมนาคม เป็นต้น ทั้งนี้ สังคมเมือง ไม่ได้เจาะจงเฉพาะพื้นที่ที่เป็นเมืองหลวงของประเทศเท่านั้น แต่หมายรวมถึงพื้นที่ที่เป็นแหล่งรวมของความเจริญต่างๆ และผู้คนมีวิถีชีวิต เช่นในเมืองหลวงไว้ด้วย

3.1 ภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม

นวนิยายรางวัลซีไรต์เรื่องลูกอีสาน ของคำพูน บุญทวี นำเสนอภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมของชาวชนบทอีสานที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายและมีการสร้างสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชนเสมือนญาติด้วยการใช้คำเรียกญาติ การรวมตัวให้เป็นกลุ่มเครือญาติด้วยลักษณะเช่นนี้ นอกจากจะทำให้เกิดการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยระหว่างกันแล้วยังเชื่อมโยงกับระบบการผลิต และการแบ่งปันทรัพยากร ซึ่งอิงอยู่กับวิถีชีวิตและความอยู่รอดในชุมชนอีสานดั้งเดิมที่ผู้คนต้องเผชิญกับอุปสรรคทางธรรมชาติ

เมื่อวิเคราะห์ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องลูกอีสาน พบว่าภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมดังกล่าวยังปรากฏเป็นภาพย่อยอีก 2 ภาพ ประกอบด้วย ภาพการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยของผู้คนในชุมชนดั้งเดิม และภาพการแบ่งงานระหว่างชายหญิงภายในครอบครัว ดังจะอธิบายในหัวข้อ "ครอบครัวเอื้อเพื่อ : เครือญาติเกื้อกูล" และ "ครอบครัวสามัคคี : การแบ่งหน้าที่ของชายและหญิง" ตามลำดับดังนี้

3.1.1 ครอบครัวเอื้อเพื่อ : เครือญาติเกื้อกูล

บุญลือ วันทายนต์ (2523: 156-158) กล่าวว่าความเป็นญาติของมนุษย์มีที่มาจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการคือ ความเป็นญาติที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบด้านชีวะ (Biological factor) อันเกิดจากการสืบสายเลือดหรือการถ่ายทอดทางพันธุกรรม โดยจะนับตามสายการให้กำเนิดด้วยการใช้ตนเองเป็นหลัก เมื่อนับขึ้น ได้แก่ ปู่ย่า ตายายและทวด หากนับลงก็ได้แก่ ลูก หลาน และเหลน ความเป็นญาติอีกประเภทหนึ่งคือ ความเป็นญาติจากองค์ประกอบทางสังคม (Social factor) เกิดจากสังคมกำหนดให้เป็นญาติ อาจเป็นญาติที่ผนวกเข้ามาพร้อมกับการแต่งงาน เรียกว่าญาติสมทบ (Affine kins) นอกจากนี้ญาติประเภทนี้ยังหมายรวมถึงญาติที่เกิดขึ้นจากความคุ้นเคย ความสนิทสนม การมีมิตรจิตมิตรใจที่ดีต่อกัน และการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันทางหน้าที่การงาน โดยจะเรียกญาติประเภทนี้ว่า ญาติธรรม

คำพูน บุญทวี ใช้ครอบครัวของเด็กชายคูณ ในนวนิยายเรื่องลูกอีสานเสนอภาพครอบครัวขยายที่มีทั้งญาติแท้และญาติที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบทางสังคมที่ต่างช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกัน ในยามที่แต่ละครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ โดยคำพูน จะเสนอภาพการดิ้นรนและต่อสู้กับปัญหาปากท้องควบคู่ไปกับการร่วมแรงสามัคคีและการแบ่งปันทั้งน้ำใจและอาหารของผู้คนในชุมชนที่ต่างนับถือและสนิทสนมกันเสมือนเป็นเครือญาติ

เรือนของลุงใหญ่อยู่ใกล้ๆ กันกับเรือนย่า ทั้งเรือนย่าและเรือนลุงใหญ่ มีสภาพเหมือนกันกับเรือนของคุณคือใต้ถุนสูงแต่มีคอกควายอยู่ใต้ถุนติดกับเรือนของคุณ ผู้ที่เลี้ยงย่ายู่วันนี้คืออาสินิลูกคนสุดท้องของย่า อาสินิลมีผิวซีดแสง มีลูกแล้วสองคน รุ่นเดียวกันกับยี่สุนและบุญหลาย

พอมิพี่น้องทั้งหมดสี่คน ลุงใหญ่คือคนโต พ่อคือคนที่สอง ส่วนคนที่สาม น้องของพ่อถูกขโมยฆ่าตายเมื่อเป็นหนุ่ม ขณะตอนควายไปขายทางเมืองโคราช กับเพื่อนบ้านตั้งแต่คุณยังไม่เกิด เมื่ออาสินิลเป็นลูกหญิงสุดท้ายก็ต้องเลี้ยงย่าเลี้ยงปู่สืบต่อกันมา

ส่วนลุงใหญ่กับป้าขามีลูกสามคน คนโตเป็นชายทั้งสองคน แต่ไปมีเมียอยู่บ้านอื่นที่ไม่ไกลนัก ทุกวันนี้จึงมีแต่เอื้อยค่ากองคนเดียวที่ช่วยงานลุงใหญ่กับป้าขามีอยู่

(ลูกอีสาน 2552 : 51)

ความข้างต้นเสนอให้เห็นลักษณะของครอบครัวขยายที่ลูกๆ ซึ่งออกเรือนไปมีครอบครัวแล้ว ก็จะสร้างครอบครัวให้อยู่ละแวกเดียวกับบ้านของพ่อแม่ การสร้างครอบครัวเช่นนี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการรวมสมาชิกครอบครัวให้เป็นกลุ่มก้อน เพื่อให้สมาชิกครอบครัวรู้ตระหนักถึงหน้าที่และบทบาทของตนเองเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวโยงกันอย่างเหนียวแน่นด้วยการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน โดยเฉพาะเมื่อครอบครัวหนึ่งครอบครัวใดต้องการความช่วยเหลือหรือมีเรื่องเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็ความต้องการด้านสิ่งของ อาหาร หรือแรงงานก็ตาม ครอบครัวที่เหลือก็จะช่วยเหลือและแบ่งปันน้ำใจให้แก่กัน

สุเทพ สุนทรเกสัช (2548: 67-79) กล่าวว่าจิตสำนึกร่วมของการดำรงความเป็นครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมเป็นพื้นฐานสำคัญอันก่อให้เกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา ตลอดจนความเชื่ออื่นๆ รวมไปถึงการได้รับการปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมของชาวบ้าน ซึ่งเน้นให้เกิดความรักและความสามัคคีจากผู้นำครอบครัว และผู้นำทางศาสนา ยังทำให้เกิดการรวมตัวช่วยเหลือกันภายใต้ความสามัคคีของคนในชุมชน

นอกจากนี้ ยศ สันตสมบัติ (2540: 111) ยังได้กล่าวถึงที่มาของความสามัคคีและการร่วมแรงร่วมใจในชุมชนว่าเกี่ยวข้องกับภาวะความเดือดร้อนที่ทุกคนต่างต้องเผชิญร่วมกันเป็นสำคัญ สอดคล้องกับที่ลูกหลานในชุมชนได้รับการปลูกฝังให้ต่อสู้กับความยากลำบาก และรู้จักอดทนอดกลั้น แต่ในขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็สอนให้รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น สอนให้รู้จักเป็นห่วงเป็นใยคนรอบข้าง อดทนในครอบครัว ที่สำคัญคือการที่พวกเขาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ทำให้สามารถสอดส่องดูแลทุกข์สุข และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้

ภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมจึงไม่ได้มีแค่เครือญาติแท้เป็นองค์ประกอบเท่านั้น แต่ยังมีเครือญาติทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

ครอบครัวลุงเมฆเป็นเครือญาติทางองค์ประกอบสังคมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับครอบครัวของคุณผ่านพิธีกรรมการแต่งงาน กล่าวคือ ครอบครัวลุงเมฆที่มีทิดจุ่นเป็นลูกชาย มีเอื้อยค่างองลูกพี่ลูกน้องของคุณเป็นลูกสะใภ้ แม้ว่าทิดจุ่นกับเอื้อยค่างองจะละเมิดประเพณีด้วยการไปอยู่ด้วยกันตามลำพังก่อนที่จะมีพิธีแต่งงาน แต่ถึงกระนั้นญาติฝ่ายเอื้อยค่างองก็ยอมรับทิดจุ่นให้เข้ามาเป็นสมาชิกในครอบครัว ดังความที่ว่า

...ทิดจุ่นลูกชายลุงเมฆไปนอนกับเอื้อยค่างองในห้องตั้งแต่เมื่อคืน พอถึงยามไก่กระโดดลงจากคอก เอื้อยค่างองก็บอกให้แม่รู้ว่าทิดจุ่นเข้านอนด้วย..

...

"ให้ทิดจุ่นขอขมาฝ่ายเราเสีย เพราะไหนๆ พวกเรารู้กันแล้วว่าไม่มีอะไรกันเลย" ย่าว่าแล้วหันหน้าไปทางลุงใหญ่...

...ย้ายถาดนั้นขึ้นแล้วเรียกทิดจุ่นกับเอื้อยค่างองตามเข้าไปในห้องนอนของเอื้อยค่างอง ย่าวางถาดลงในพื้นห้องแล้วพูดขึ้นว่า

"พากันขอขมาลาโทษผีเรือนผีตายายซะ จะได้อยู่เย็นเป็นสุข"

(ลูกอีสาน 2552 : 50- 53)

การมีส่วนร่วมของเครือญาติในการรับรู้เรื่องสำคัญที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัว ด้วยการรับรองจากเครือญาติว่าทิดจุ่นกับเอื้อยค่างองอยู่กินกันเป็นผัวเมียกันตามข้อปฏิบัติของประเพณีท้องถิ่น ครอบครัวของทิดจุ่นจึงเข้ามาเกี่ยวข้องและเป็นญาติกับครอบครัวของคุณ โดยทิดจุ่นอยู่ในฐานะหลานชายของพ่อแม่คุณ และเป็นพี่เขยของคุณ และน้องๆ

การเป็นเครือญาติกันในชุมชนอีสานดั้งเดิมนอกจากจะนับผ่านการแต่งงานเช่นในครอบครัวของทิดจุ่นดังกล่าวแล้วยังรวมถึงการนับญาติด้วยความสนิทสนมและการให้ความช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกัน อาทิ ครอบครัวลุงเข้ม และครอบครัวลุงกา ที่เป็นเพื่อนบ้านและนับถือกันเสมือนคนในครอบครัวอีกด้วย

การที่ครอบครัวในชุมชนอีสานส่วนใหญ่ต่างต้องเผชิญอุปสรรคเรื่องความแห้งแล้งและมีทรัพยากรธรรมชาติที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตไม่เพียงพอ นั้น ปัจจัยสำคัญมาจากลักษณะภูมิศาสตร์ที่มีข้อจำกัดต่อการเพาะปลูก ดังที่ เฟิน เดลตัน นักมานุษยวิทยาชาวตะวันตก (Pendleton, 1943: 21, อ้างถึงในสุเทพ สุนทรเกษม, 2548: 8) ได้บรรยายเกี่ยวกับสภาพทางภูมิศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ว่า

ลักษณะเป็นที่สูงๆ ต่ำๆ และเป็นที่ยากขวางปกคลุมด้วยป่าไม้ที่ขึ้นอย่างซ้ำๆ และเป็นไม้จำพวกเนื้อแข็ง พื้นดินไม่ค่อยจะอุดมสมบูรณ์และน้ำไม่เพียงพอ พื้นที่เหมาะที่จะถางเพื่อทำการเพาะปลูกในบริเวณที่ราบต่ำหรือลาดต่ำ ซึ่งน้ำฝนสามารถขังอยู่ได้ในระดับที่พอเหมาะในฤดูร้อน เป็นบริเวณที่ท่อน้ำเข้ามาปลูกข้าว ขนาดเล็ก บริเวณที่ราบเป็นทุ่งหญ้ามีอยู่ทั่วไปมีต้นไผ่หนามขึ้นอยู่ตามโคกหินต่างๆ เป็นที่ๆ ยังไม่ได้ใช้ทำการเพาะปลูก เนื่องจากในฤดูน้ำน้ำจะท่วมอย่างรวดเร็ว และมี ระดับลึกเกินกว่าจะปลูกข้าวได้และในฤดูแล้งก็จะแล้งเกินไป

ความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าลักษณะทรัพยากรทางธรรมชาติที่ไม่อำนวย ไม่ว่าจะเป็พื้นที่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ และปริมาณฝนที่ไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้คนในชุมชนอีสาน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีปัญหาด้านการดำรงชีพและการเผชิญกับภาวะอดอยาก สอดคล้องกับงานวิจัยของสุวิทย์ อธิศาสตร์ (2546: 154-155) ที่ได้ไปสัมภาษณ์ชาวบ้านสูงอายุในหมู่บ้านห้วยชะยุ่ง ต.ท่าคาค อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่และวิธีแก้ปัญหาของชาวบ้านในยามที่ประสบกับภาวะฝนแล้ง ดังความที่ว่า

เกิดฝนแล้งมากปี 2479 (นาเสียทั้งหมู่บ้าน) 2481-2482 (นาได้ครึ่งเสียครึ่ง) ปี 2488 (นาเสียทั้งหมู่บ้าน) ปี 2492 (นาได้ครึ่งเสียครึ่ง) ในปีเหล่านี้ ชาวห้วยชะยุ่งจะนำปลาซึ่งมีอยู่มากในห้วยชะยุ่งและแม่น้ำมูล ทำเป็นปลาเค็ม ปลาร้า ปลาสาม หรือปลาสด บางทีก็มีพริก หมาก พลุ อ้อย เอาใส่เกลือไปแลกข้าว บางทีก็ไปกิน 5-6 เล่ม ต้องรอนแรมอยู่ 3-6 คืน จึงกลับหมู่บ้าน อัตราการแลกเปลี่ยนแน่นอน ถ้าเป็นญาติกันหรือคนรู้จักกันก็ได้ข้าวมาก ในบางครั้ง ถ้าขาดแคลนมากๆ ถึงกับเอาผ้าฝ้ายไปแลกข้าวก็มี บางครั้งหมู่บ้านอื่นขาดแคลนปลาก็เอาข้าวมาแลกเปลี่ยนกับชาวห้วยชะยุ่งก็มี แต่ในปีที่ฝนฟ้าปกติการแลกเปลี่ยนดังกล่าวไม่ค่อยมี

คำสัมภาษณ์ข้างต้นไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงการดิ้นรนของผู้คนในชุมชนที่ประสบปัญหาภาวะฝนแล้งด้วยการจับสัตว์น้ำและพืชผลชนิดอื่นๆ เพื่อนำไปแลกข้าวเพียงเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงน้ำใจของผู้คนที่รู้จักแบ่งปันอาหารให้กับผู้ที่เดือดร้อน โดยเฉพาะกับคนที่เป็ญาติและคนรู้จัก เพื่อช่วยกันประคับประคองให้ทุกคนอยู่รอดไปได้

แม้ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะทรัพยากรขาดแคลน และปัญหาด้านปากท้อง แต่ด้วยการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยของผู้คนในท้องถิ่นทำให้พวกเขาสามารถผ่านพ้นปัญหานี้ไปได้ ด้วยเหตุนี้ คำพูน จึงตั้งใจใช้เหตุการณ์การเดินทางไปหาอาหารจากต่างหมู่บ้านของ 4 ครอบครัว คือครอบครัวของ คุณ ที่มีพ่อ แม่ คุณ บุญหลายและยี่สุน์ ครอบครัวลุงเข้มที่มีลุงเข้ม ป้าบัวสี และจันดี ครอบครัวทิดจุ่นกับคำกอง

และครอบครัวลูกๆที่มีเมียและอ้ายกาจลูกชายไปด้วย ทั้งนี้เพื่อสื่อให้เห็นถึงภาพความร่วมมือร่วมใจกันของแต่ละครอบครัว จนสามารถหาอาหารไว้แลกข้าวเปลือกและนำมาฝากญาติๆ และเพื่อนบ้านที่ไม่ได้เดินทางไปด้วย

เหตุการณ์ในนวนิยายตอนก่อนการเดินทางไปหาอาหารต่างถิ่นจะเสนอให้เห็นว่าแต่ละครอบครัวต่างเตรียมตัวหาเกวียน หาข้าวของและเครื่องใช้ต่างๆ บ้างก็ต้องไปหยิบยืมจากญาติของตน บ้างก็ต้องซ่อมแซม โดยซ่อมแซมเองบ้าง ไปให้คนอื่นซ่อมให้บ้าง ตัวอย่างเช่น ลุงเข้มต้องไปยืมเกวียนของน้องชาย พ่อของคุณต้องไปยืมวัวของน้ำพลอยที่เป็นน้องของแม่คุณ และต้องไปตีมีดตอกกับเสียมชุดใหม่ที่บ้านพ่อใหญ่ลุย ดังความที่ว่า

พ่อเข้าไปใกล้ พ่อใหญ่ลุยก็ยื่นมือเท้าสะเอวอำปากหาจนเห็นฟันเหลือ
ติดปากสองสามซี่ แล้วพูดว่า
"ได้ยินข่าวว่าสุสีไปหาปลา แม่นบ"
"อ้อ ซ้อยเอามีดตอกกับเสียมขุดมาตี สีเอาเท่าใดก็ได้" พ่อของคุณว่า
พลาสงมีดตอกกับเสียมให้
"กูบ่เอาดอก กลับมาเอาส้อมปลาขาวตัวใหญ่ๆ มาฝากกูก็แล้วกัน"
(ลูกอีสาน 2552: 145)

ความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงน้ำใจของคนในชุมชนที่มองว่าการช่วยเหลือด้วยสิ่งของตนเองสามารถทำได้ นั่นสำคัญกว่าเงินตรา รวมถึงมองว่าการตอบแทนด้วยอาหารการกินเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากกว่าเงินทอง นอกจากนี้ลักษณะการแสดงน้ำใจและการช่วยเหลือกันของเพื่อนบ้านยังปรากฏให้เห็นระหว่างการเดินทางไปหาปลาของ 4 ครอบครัวอีกด้วย กล่าวคือระหว่างการเดินทางไปหาปลาแต่ละครอบครัวจะแบ่งหน้าที่กันทำ ผู้ชายจะมีหน้าที่ไปหาอาหารและคอยระมัดระวังอันตราย ส่วนผู้หญิงจะมีหน้าที่ปรุงอาหาร และเด็กๆผลัดกันดูแลให้อาหารแก่วัว รวมถึงการเดินทางไปหาปลานั้นทุกครอบครัวจะนำอาหารที่ตนเองหาได้มาแบ่งกันกิน แต่ถ้ามีไหนยังหาอาหารไม่ได้ทุกคนก็พร้อมจะกินปลาร้ากันไต่ที่เอามาจากบ้าน หรือถ้าอาหารมีไม่พอสำหรับทุกคน ผู้ใหญ่ก็จะเก็บอาหารส่วนนั้นไว้ให้แก่อายุกับบุญหลายที่ยังเป็นเด็กเล็กก่อน ดังความที่ว่า

"...ลุงกาพูดขึ้นมาว่าให้ฟังกันทุกคนว่าเป็นเสียงอึ้งหรือไม่ สักครู่คุณก็ได้ยินเสียงอึ้งร้องระงมมาจากกลางทุ่งขวามือจริงๆ ทิดจุ่นร้องขึ้นว่า "แม่นแล้วๆ ไปจับอึ้งกันเถอะ" แล้วทุกคนก็พูดว่าอยากไปจับอึ้งเหมือนกัน...แต่เมื่อลุงกาสั่งว่าต้องให้ผู้ชายอยู่สักคนคือทิดจุ่น ทิดจุ่นก็เงียบเสียงทันที
"มาเอาปืนแก๊ปกูไว้" ลุงกาว่า
"อยู่ก็อยู่ แต่อย่าไปนานๆ" ทิดจุ่นว่า...

เมื่อกลับถึงที่พัก กองไฟกองใหญ่กำลังลุกโชนขึ้นแล้ว แม่ เมียลุกมากับ
แม่จันตีพากันไปไฟอยู่ฟูๆ ลุงถามว่าติดจุ่นกับอีค้ำกองไปไหน ติดจุ่นก็วิ่งมาว่า
"ซ้อยอยู่นี่ ซ้อยไปหาพิน"
"ซ้อยก็ไปหาพิน" เอื้อยค้ำกองว่าพลงโยนมัดพินลงดังโครม
"ไปไล่กตามใจสุ แต่สุต้องอย่างอึ่งให้หมดคีนนี้ พวกกุสิไปนอน" ลุงกว่า
"อย่างอึ่งให้สุคตี่ๆ ยามเช้าสได้ป้นกันกิน" ลุงเข้มว่า

...

เมื่อขบวนเกวียนเข้าถึงราวป่าข้างหน้า ลุงกาก็ตะโกนขึ้นว่าหยุดเกวียนกิน
ข้าวเที่ยงก่อน...ทุกคนมานั่งรวมกันใต้ต้นไม้ใหญ่ ลุงกาพูดขึ้นว่า
"อย่างที่แจกให้เท่าๆ กันหมดแล้วบ"
"อ้อ หมดแล้ว ซ้อยกินมาตามทางบ่หยุด มันทั้งแซบทั้งมัน" ติดจุ่นว่า
"มีอันนี้ก็ต้องกินข้าวกับปลาแตกเหม็นๆ กันไห" ลุงเข้มว่า
"มีอันนี้ก็ได้กินปลาตัวใหญ่ๆ แล้ว" ลุงกว่า...
แม่ของคุณพูดขึ้นว่า "อย่างมีเหลืออยู่สามสี่ตัว จะทำป่นกินหรือหาผักมา
ใส่ป่นทำเป็นแกงอ่อมก็ได้" ลุงการ้องขึ้นว่า "เฮาๆ เอาไว้ให้ยู่สุ่นกับบุญหลายกิน
พวกผู้ใหญ่กินอียังก็ได้"

(ลูกอีสาน 2552: 163- 171)

เหตุการณ์ดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงภาพการแสดงน้ำใจในการแบ่งปันอาหาร
และความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันแล้วยังเห็นถึงความห่วงใยที่ทุกคนมีให้แก่กันด้วยการจะต้อง
มีคนดูแลเกวียนอย่างน้อยหนึ่งคน และการให้ความสำคัญกับเด็กที่จะต้องกินอาหารที่มีประโยชน์กว่า
ผู้ใหญ่

การช่วยกันจับปลาที่ลำน้ำบ้านน้ำใสเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงภาพความสามัคคี
ในการหาอาหารและแบ่งงานกันทำ จนทำให้ทุกคนหาปลาได้จำนวนมากและนำมาปลานั้นมาแบ่งปัน
กินกันในครอบครัวได้เป็นอย่างดี ดังความที่ว่า

การจับปลาดุกในวังน้ำ ที่แยกมาจากลำน้ำได้ลงมือเมื่อยามสายต่อมา
ลุงเข้มบ่นงึมๆว่า รกๆ อย่างนี้จะจับปลาดุกได้สักกี่ตัว ลุงกาก็บอกว่าต้องได้
เป็นช้องๆ แน่ เพราะปลาดุกชอบอยู่น้ำนิ่งและอยู่ในโพรงไม้และกินรากไม้
ครูใหญ่ลุงเข้มก็ร้องขึ้นว่า กิ่งไม้ใต้น้ำมีมากเหลือเกิน โพรงไม้ ขอนไม้
ที่กองอยู่ก็มาก ทอดแหไม่ได้ตอก...

"เขาเอากิ่งไม้ออก มุดลงไปจับกับมือ" ลุงกว่าเท่านั้นที่จับปลาดุกตัวหนึ่ง
โยนขึ้นมาบนฝั่ง ต่อจากนั้นลุงเข้มก็ดำมุดๆ อยู่สุดสุด พ่อของคุณก็ดำลงไปเหมือนกัน
สักครู่พ่อก็โยนปลาดุกตัวใหญ่ขึ้นมาคืนอยู่บนฝั่งเราๆ ลุงเข้มโยนขึ้นมาอีก แล้วลุงกา
ก็โยนขึ้นตามมา

...

เมื่ออวนทุกฝืนถูกกู้ขึ้นมาที่ปากน้ำร้องขึ้นอยู่แข็งแ้ง เพราะปลาชาวสร้อยตัว
เท่าฝ่ามือกับปลาตองติดอยู่อวนทุกๆ ฝืน นับได้เกือบ 50 ตัว

...

คุณหัวข้องกับพริ้มเล่มหนึ่งขึ้นได้เดินตามพ่อไป ถามพ่อว่าจะแบ่งปลากัน
ใช้ไหม พ่อบอกว่าไม่แบ่ง จะทำกินกันมือเที่ยงนี้ก็คงหมด...และอีกคราวต่อไป
จะไม่จับปลารวมกันแล้ว คุณดีใจมากที่ได้ต่างคนต่างจับเสียที เพราะคุณอยากได้
ปลามากๆ แล้วช่วยแม่ทำปลาแห้งปลาเค็มเอาไปขายได้เงิน...

(ลูกอีสาน 2552: 188- 190)

แม้ว่าแต่ละครอบครัวต่างมีเป้าหมายร่วมกันที่จะไปหาอาหารเพื่อนำไปแลกข้าวเปลือก
และขาย แต่ครอบครัวเหล่านี้ก็ไม่ได้แสดงความเห็นแก่ตัวด้วยการไม่แบ่งกันอาหารให้แก่
ครอบครัวอื่น ตรงกันข้ามกลับมีน้ำใจช่วยกันหาอาหารก่อนที่จะแยกย้ายกันหาอาหารของครอบครัว
ตัวเอง นอกจากนี้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันยังไม่ได้ถูกจำกัดแค่การหาอาหารเสร็จสิ้นเท่านั้น
เพราะครอบครัวเหล่านี้ยังคงช่วยเหลือกันไปตลอดทางกลับบ้าน ดังจะเห็นได้ชัดในเหตุการณ์ที่
เพลลาเกวียนของครอบครัวคุณหูก ผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวทุกคนก็เข้ามาช่วยเหลือให้เกวียน
กลับมาใช้ได้ดังเดิม ดังความที่ว่า

ล้อเกวียนถูกลอดออกเอาไปฝังต้นไม้ แล้วเพลลาเกวียนทั้งคันก็ถูกถอนออก
....ลุงกาก็สั่งให้ติดจูนกับอ้ายกาจลูกชายแกเอาขวานกับพริ้มเข้าป่าไปหาตัดไม้มา
ทำเพลลาเกวียน...ไม้ท่อนเท่าโคนขาผู้ใหญ่ ยาวสักสี่วาถูกโยนลงดินดั่งอึบ แล้วแสงได้
สีห้าเล่มก็สว่างขึ้น ลุงกากับลุงเข้มทำเสาปักได้อยู่สุดสุด...พ่อบอกติดจูนเอามีดตอก
ชุดผิวไม้อยู่ครี๊ดๆ แล้วมีเสียงพ่อเงาะไม้อีกซีกหนึ่งอยู่ครี๊ดๆ...

(ลูกอีสาน 2552: 265-270)

จากเหตุการณ์ข้างต้นเป็นการเน้นย้ำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า อุปสรรคเรื่องปากท้อง
และความยากลำบากในชุมชนดั้งเดิมเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้มนุษย์ตระหนักรู้ว่าศักยภาพที่มี
เพียงลำพังไม่อาจที่นำพาความสำเร็จมาได้ ด้วยเหตุนี้การพึ่งพาอาศัยระหว่างเพื่อนมนุษย์ที่ต่างเผชิญ
ปัญหาร่วมกันจึงต่างเข้ามาช่วยเหลือและช่วยกันประคับประคองให้ทุกคนผ่านพ้นปัญหาไปด้วยกัน
ที่สำคัญคือการแบ่งปันระหว่างผู้คนเหล่านี้ยังก่อให้เกิดการนับถือน้ำใจและสนิทสนมจนเสมือนเป็น
คนในครอบครัวเดียวกันอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่าจิตสำนึกร่วมของการเป็นสมาชิกของครอบครัวขยายและจิตสำนึกร่วมของการอยู่ร่วมชุมชนเดียวกันเป็นสิ่งที่ยึดโยงความช่วยเหลือและการพึ่งพาอาศัยของผู้คนในชุมชนดั้งเดิมเอาไว้ ประกอบกับการปลูกฝังคำสอนต่างๆ ว่าให้รู้จักมีน้ำใจแบ่งปันแก่ผู้อื่น แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องรับผิดชอบในหน้าที่ที่ตนเองได้รับนั้นยังถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนมีความใกล้ชิดและสนิทสนมกันเสมือนสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน หรือเป็นเครือญาติกัน และท้ายที่สุดเมื่อทุกคนในชุมชนต่างเข้าใจสภาวะปัญหาที่ทุกคนต่างต้องเผชิญร่วมกันแล้วการยึดโยงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจึงมักอยู่ในรูปแบบของการแสดงน้ำใจด้วยการช่วยเหลือและแบ่งปันทรัพยากรให้แก่กันมากกว่าการตอบแทนด้วยเงินตรา

3.1.2 ครอบครัวสามัคคี : การแบ่งหน้าที่ของชายและหญิง

ระบบเครือญาติและครอบครัวของสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับญาติพี่น้องทั้งสองฝ่ายโดยเท่าเทียมกัน แต่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะให้ความสำคัญแก่ญาติพี่น้องฝ่ายหญิง เนื่องจากเมื่อฝ่ายชายแต่งงานแล้วส่วนใหญ่จะย้ายไปอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิงและได้รับส่วนแบ่งที่นาและทรัพย์สินบางส่วนจากพ่อแม่ของภรรยา ผู้หญิงจึงมีสิทธิและมีส่วนในการปกครองและการดูแลทรัพย์สินในขณะที่เป็นอิสระออกมาจากการปกครองของพ่อแม่ (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2548: 66)

แม้ว่าในสังคมชนบทอีสานจะให้ความสำคัญกับสถานะทางสังคมของฝ่ายหญิง แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าเพศใดเพศหนึ่งจะทำงานน้อยกว่าหรือมีสิทธิมากกว่ากัน ตรงกันข้ามทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายต่างได้รับการคาดหวังให้ช่วยเหลือในกิจกรรมการผลิตของครัวเรือนโดยไม่มีการแบ่งงานตามเพศอย่างตายตัว และทั้งสองเพศต้องสามารถทำแทนกันหรือทำร่วมกันได้ (ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช, 2552: 50)

ลักษณะของการแบ่งงานดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวิทย์ ชีระศาสนวัต (2546: 141) ที่ได้สำรวจกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวชนบทอีสานยุคก่อนพิษพายุทอร์นาโด (พ.ศ. 2488-2502) แล้วพบว่างานในครัวเรือนของชาวอีสานบางงานมีการแบ่งเพศ เช่น งานทอผ้า ทอเสื่อ หาเห็ด หาผักป่า ตำข้าวและหอบน้ำจะเป็นงานเฉพาะของผู้หญิง ส่วนการถางป่า เผาป่า ซ่อมแซมเรือน คอกสัตว์ และการล่าสัตว์จะเป็นงานของผู้ชาย งานที่เหลือก็จะเป็นงานที่ทั้งผู้ชายและผู้หญิงช่วยกัน ทั้งนี้ปริมาณงานของผู้หญิงจะมากกว่าผู้ชาย เพราะรวมงานทำไร่ ทำนา ซึ่งผู้หญิงก็ทำเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย และงานภายในบ้านไว้เป็นหน้าที่ของผู้หญิง ส่วนงานของผู้ชายจะน้อยลงหลังฤดูกาลทำนาระหว่างรอฤดูทำนานั้นผู้ชายมักจะชักชวนเพื่อนไปล่าสัตว์ และสานเครื่องมือเครื่องใช้ในบ้าน จำพวก กระบุง และตะกร้า

การที่ทั้งเพศหญิงและเพศชายต้องช่วยกันทำงานยังเกี่ยวข้องกับความเป็นครอบครัวขยาย ในชุมชนเกษตรกรรม กล่าวคือในครอบครัวขยายภาคเกษตรกรรม ผู้ชายที่มีอายุมากที่สุดในครัวเรือน มักได้ชื่อว่าเป็นหัวหน้ากิจการของครอบครัว ในขณะที่สมาชิกคนอื่นๆ จะถูกนับเป็นแรงงาน ในครัวเรือน ดังนั้นผู้ชายจึงต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของครอบครัวทั้งหมด ส่วนผู้หญิงจะทำหน้าที่ดูแลงานบ้านทั้งหลายที่รวมการเลี้ยงลูก ทำงานในนา และการผลิตสิ่งของ เครื่องใช้ทั้งเพื่อใช้เองในบ้าน เพื่อแลกกับอาหารและเพื่อขาย (เครี ริคเตอร์ และนภาพรณ์ หะวานนท์ 2538, 11)

คำพูน บุญทวี ใช้นวนิยายเรื่องลูกอีสาน เสนอให้เห็นภาพของการแบ่งงานกันทำตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะระหว่างพ่อกับแม่ ในครัวเรือนพ่อจะมีบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัวที่จะต้องเป็นผู้นำในการหาอาหารและสรรหาความสะดวกสบายมาให้แก่สมาชิกทุกคนในครอบครัวให้มากที่สุด ในขณะที่แม่จะมีบทบาทในบ้านด้วยการเป็นผู้ดูแล ทั้งดูแลสามี ดูแลลูกและดูแลแม่แต่ญาติผู้ใหญ่ของทั้งฝ่ายตนเองและฝ่ายสามี บทบาทของแม่จึงถูกกันให้อยู่ในพื้นที่ครัวเรือนมากกว่าที่จะออกนอกครัวเรือนเหมือนพ่อ ประกอบกับศักยภาพของผู้หญิงที่ไม่เท่าเทียมกับผู้ชายทั้งในแง่ของร่างกายและเรี่ยวแรง ที่จะไปหาอาหารมาเลี้ยงคนทั้งครอบครัว ด้วยเหตุนี้ครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมภาคอีสานจึงมอบภาวะความเป็นผู้นำให้แก่ผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ภาพของพ่อจึงปรากฏเป็นภาพผู้นำครอบครัว ดังความที่ว่า

แม่พูดกับพ่อว่าอีกไม่กี่วันจะถึงสงกรานต์แล้ว บ้านเราคงจะเจ็บบอกอีก เหมือนปีกลาย พ่อบอกว่าถึงจะเจ็บบอกแต่หัวใจพ่อไม่เหงา พ่อจะขึ้นโคกขึ้นป่า หาของมากิน ส่วนคุณกับน้องๆ ให้สนุกกันอยู่บ้าน และไปรดน้ำพระพุทธรูปในวัด คุณบอกพ่อว่าอยากไปด้วย แต่พ่อบอกว่าปีนี้พ่อกับลุงเข้มจะเลยโคกหนองใหญ่ไปอีก คุณจะเดินไม่ไหว คุณจึงไม่พูดอะไรอีก

(ลูกอีสาน 2552: 59)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นภาพของพ่อในฐานะผู้นำครอบครัวที่จะต้องรับผิดชอบตามหน้าที่ด้วยการพยายามหาหนทางให้ครอบครัวสามารถรอดพ้นจากการอดอยาก นัยหนึ่งหากสมาชิกครอบครัวต้องอดอยากก็จะถือเป็นความรับผิดชอบของผู้นำครอบครัวที่ไม่สามารถทำให้ลูกเมียอยู่ดีมีสุขได้ อนึ่งการที่พ่อขึ้นมาเป็นผู้รับผิดชอบปากท้องของครอบครัวนั้นย่อมสอดคล้องกับลักษณะของผู้ชายที่จะต้องมียุทธศาสตร์ด้านร่างกายที่สูงกว่าผู้หญิง ที่สำคัญคือการต้องเผชิญปัญหาภาวะขาดแคลนอาหารจึงผลักดันให้ผู้ชายเข้ามารับผิดชอบหน้าที่นี้ด้วยการเข้าป่าลึกเพื่อเสาะหาอาหารและการทำงานที่ต้องอาศัยเรี่ยวแรงมากกว่าปกติ

เมื่อภาพความเป็นผู้นำครอบครัวของพ่อในสังคมชนบทอีสานปรากฏในลักษณะของผู้มีหน้าที่หาอาหารมาให้แก่สมาชิกในครอบครัว ภาพของแม่จึงปรากฏในลักษณะของผู้ดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในครอบครัว และมีคุณสมบัติของการเป็นแม่บ้านแม่เรือน แต่ถึงกระนั้นเมื่อต้องออกไปหาอาหารต่างถิ่นแม่ก็ต้องใช้ความรู้ ใช้เรี่ยวแรง และใช้ความสามารถที่ตนมีคอยช่วยเหลือครอบครัวอีกแรงหนึ่ง ภาพของแม่จึงไม่ได้เป็นเพียงแค่ผู้ดูแลความสุขสบายของครอบครัวเท่านั้น แต่เป็นภาพของผู้ช่วยเหลือที่อยู่เคียงข้างสามีอีกแรงหนึ่ง ดังความที่ว่า

พอกับคุณไปชนอีกสามเที่ยวก็หมด เมื่อกลับไปถึงแม่ก็มุงเพิงนั้นได้
ด้านหนึ่ง พ่อซื้อมือใส่มัดตอกที่เหน็บเอาแม่ พูดว่า "ดูซิลูก แม่ของลูกจักตอก
เองนะ" คุณพูดว่า แม่เก่งมาก แม่ก็หันมายิ้มให้คุณ บอกว่า แม่เป็นหลายๆ
อย่างเหมือนพ่อนั้นแหละ สานแห สานสวิง และสานกระติบข้าวเหล่านี้
แม่เป็นหมด คุณก็ได้แต่ยิ้มให้แม่ด้วยความดีใจ เพราะคุณเห็นแม่ทำอย่างพูด
มาแล้วจริงๆ

(ลูกอีสาน 2552 : 230)

ประโยคที่ว่า "แม่เป็นหลายๆ อย่างเหมือนพ่อนั้นแหละ สานแห สานสวิงและสานกระติบข้าวเหล่านี้ แม่เป็นหมด" แสดงให้เห็นว่าแม่ก็มีความสามารถในการสานอุปกรณ์หาอาหารที่ไม่แตกต่างกับพ่อ แต่ด้วยภาระหน้าที่ภายในครัวเรือนส่งผลให้แม่ก็ไม่ได้แสดงความสามารถทางด้านนี้มากนัก ทั้งนี้ คำพูด ก็เสนอให้เห็นว่าในครอบครัวไม่ได้มีการแบ่งหน้าที่ของพ่อและแม่อย่างชัดเจน เพราะบางครั้งเมื่อพ่มีเวลาว่างจากการหาอาหารและงานที่อาศัยเรี่ยวแรงที่มากกว่าปกติแล้ว พ่อก็มาทำหน้าที่ในส่วนของแม่ เช่น เลี้ยงดูลูก เล่นกับลูกหรือบางครั้งก็ปรุงอาหาร ดังความที่ว่า

กับข้าวเข้านี้พ่อทำก็ยกบเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือพ่อเอากระบุงไฟ
ที่สุกตีมาไม้หนึ่ง สับลงในเขียงจนแหลกแล้วเอาใส่ลงในครก ต่าจนแหลก
อีกทีหนึ่ง จึงเอาพริกป่นกับข้าวคั่วโรยลงไป แล้วหยอดน้ำปลาร้าที่ต้มสุกลงไป
หันหัวหอมแห้งเป็นชิ้นบางๆ โรยไปอีกจึงเอาสากคนจนทั่ว...

(ลูกอีสาน 2552 : 236)

ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าครอบครัวในชนบทไม่จำกัดให้พ่ออยู่ในฐานะผู้นำครอบครัวที่มีหน้าที่หาเลี้ยงปากท้องสมาชิกครอบครัวเท่านั้น แต่พ่อยังมอบความเสมอภาคให้แก่แม่ในฐานะผู้ดูแลทุกข์สุขของสมาชิกครอบครัวอีกแรงหนึ่ง ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นมุมมองของคำพูดที่ว่า แม่ชายกับหญิงจะมีอำนาจในครอบครัวไม่เท่ากัน แต่ในเรื่องของแรงงานทุกคนต่างต้องทำงานร่วมกัน และไม่ได้แบ่งแยกอย่างชัดเจนว่างานประเภทใดเป็นเพศใด อนึ่งด้วยช่วงเวลาในเรื่องเป็นช่วงที่คนในครอบครัวต้องเผชิญกับสภาวะลำบาก มีทรัพยากรธรรมชาติไม่เพียงพอต่อความต้องการนัก ด้วยเหตุนี้การประคับประคองครอบครัวด้วยการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกันระหว่างหญิงกับชายในฐานะพ่อ

และแม้ด้วยความรู้ ความสามารถและกำลังแรงงานของทั้งสองฝ่ายจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุกคนมีชีวิตรอดไปได้

การวิเคราะห์ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องลูกอีสานประกอบกับบริบททางสังคมและภูมิหลังของนักเขียนจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงที่มาและสาเหตุของการนำเสนอภาพครอบครัวดังกล่าวชัดเจนขึ้น กล่าวคือ คำพูน บุญทวี เขียนนวนิยายเรื่องลูกอีสานในช่วงปี 2518-2519 ก่อนจะได้รับรางวัลซีไรต์ในปี 2522 โดยกล่าวถึงที่มาของเรื่องว่ามาจากประสบการณ์ของผู้แต่งและเพื่อนบ้านที่ประสบภัยแล้งและความอดอยากปากแห้งสมัยที่นักเขียนยังเป็นเด็ก* (คำพูน บุญทวี, 2552: 7)

ผู้วิจัยเห็นว่าผู้เขียนน่าจะใช่อากาศและบรรยากาศในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ช่วงฤดูแล้งที่มีความแห้งแล้งมากที่สุดเมื่อประมาณ 80-95 ปีที่แล้ว (พ.ศ.2465-2477)** ที่หนองน้ำบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้จะเหือดแห้ง ดินจะแตกกระแหงและฝุ่นดินแดงจะปลิวไปทั่วบริเวณ และด้วยเหตุที่ต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับภาวะฝนแล้งเช่นนี้จึงเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเผชิญหน้ากับปัญหาทางเศรษฐกิจในครอบครัว (ปริยาภรณ์ หนูสนั่น, 2532: 11-12)

* คำพูน บุญทวี (2539: 3) กล่าวถึงความแห้งแล้งและอดอยากของบ้านเกิดที่ จ. ยโสธรผ่านการเขียนอัตชีวประวัติในหนังสือชื่อ "ฟ้าสั่งมาสู้" ความว่า

...ตัวผมนี้เกิดบนแผ่นดินอันแห้งแล้งที่สุดของประเทศไทยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บางปีฝนแล้งติดต่อกัน 2 ปี ต้องขุดบ่อลึกเกือบร้อยเมตรจึงจะได้น้ำกิน ข้าวปลาอาหารยามแล้งมันหายากที่สุดจนต้องกินทุกอย่างที่ขวางหน้า...

** ผู้วิจัยอนุมานช่วงปีจากปีที่นักเขียนเขียนนวนิยายเรื่องลูกอีสานคือ พ.ศ. 2518-2519 และประโยคแรกในนวนิยายเรื่องลูกอีสานที่กล่าวว่า "47 ปีครั้งกระโน้น...มีเรือนเสาไม้กลมหลังหนึ่ง ยืนอาบแดดอันระอุอ้าวอยู่ใต้ต้นมะพร้าวอันสูงลิ่ว" (2552: 11) รวมถึงในเรื่องพูดถึงเนื้อร้องเพลงชาติไทยว่า "แผ่นดินสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง" (2552: 73) เพลงชาติไทยฉบับแรกนี้ ผู้แต่งเนื้อร้องฉบับแรกสุดคือ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) แต่งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการและใช้ชั่วคราวเมื่อ พ.ศ. 2475 ก่อนจะมีการปรับปรุงเนื้อร้องและประกาศใช้เพลงชาติฉบับราชการขึ้นใน พ.ศ.2477 จากนั้นก็มีการเปลี่ยนเพลงชาติอีก 1 ฉบับในปี 2478 จนกระทั่งเปลี่ยนชื่อจากประเทศสยามมาเป็นประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2482 จึงมีการเปลี่ยนเนื้อร้องเพลงชาติเป็นฉบับปัจจุบันและประกาศใช้ในปีเดียวกัน (สุกรี เจริญสุข, 2532: 20-22) ดังนั้นถ้านับจากปัจจุบัน พ.ศ. 2559 ช่วงเวลาที่คำพูนกล่าวอ้างถึงจึงน่าจะเป็นช่วงพ.ศ. 2465-2477

การที่คำพูนเสนอภาพการต่อสู้กับปัญหาปากท้องควบคู่กับภาพความสัมพันธ์ที่ดีของเครือญาติทั้งในชุมชนและภายในครอบครัวนั้นจึงไม่เพียงแต่จะสะท้อนให้เห็นความคิดเห็นของตัวนักเขียนเองที่เชื่อว่าจิตสำนึกแห่งความเป็นพี่น้อง และการเป็นคนบ้านเดียวกันนั้นไม่ได้ทำให้เกิดการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันแต่เพียงเท่านั้น แต่ด้วยการปลูกฝังศีลธรรมและคำสั่งสอนที่นักเขียนเองได้รับจากพ่อแม่ และจากพระ* โดยเฉพาะคำสั่งสอนเรื่องการต่อสู้กับความยากลำบากให้มีความอดทน แต่ในขณะเดียวกันก็ให้แบ่งปันและเอื้อเฟื้อผู้อื่นนั้นได้กลายมาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ และทำให้เกิดการยึดมั่นว่าการที่ชนชั้นล่างเช่นตัวผู้เขียนเองจะประสบความสำเร็จในชีวิตได้นั้น ไม่ใช่แค่ต้องอาศัยความมุ่งมั่นและอดทนของตนเองเท่านั้น แต่การอุปถัมภ์จากบุคคลรอบตัว ซึ่งมีเมตตาเสมือนเป็นญาติคนหนึ่งก็เป็นปัจจัยสำคัญที่เข้ามาเกื้อหนุนด้วย นอกจากนี้ด้วยแนวทางการเขียนของคำพูนที่มุ่งเสนอภาพชีวิตของคนชนบทที่ต้องเผชิญกับปัญหาทางสังคมที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นชาวไร่ ชาวนา คนคูกและโสเภณี ด้วยภาษาที่เรียบง่าย ตรงไปตรงมา เพื่อสะท้อนภาพวิถีชีวิตแบบวัฒนธรรมชาวบ้านแบบลุ่มลึก และวัฒนธรรมของชาวเมืองที่เข้ามาปะทะจนทำให้ปัญหาขึ้น ดังนั้นภาพครอบครัวแบบดั้งเดิมจึงอาจเป็นภาพครอบครัวในอุดมคติที่นักเขียนตั้งใจเสนอขึ้นมาเพื่อเป็นประจักษ์พยานให้ผู้อ่านรับรู้ถึงสายสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนอีสานยุคหนึ่งที่ยึดโยงด้วยการช่วยเหลือพึ่งพากัน และนักเขียนก็ยังยึดมั่นว่าความช่วยเหลือดังกล่าวทำให้การเผชิญอุปสรรคซึ่งแม้จะยากลำบากถึงขั้นสุดเพียงใดก็สามารถผ่านพ้นไปได้

* คำพูน บุญทวี (2539: 8-9) เล่าถึงบุญคุณและคำสั่งสอนของพ่อแม่ และคำสั่งสอนของพระผ่านการเขียนอัตชีวประวัติในหนังสือชื่อ "ฟ้าสั่งมาสู้" ความว่า

แม่ผมเป็นนักร้องพอๆ กับพ่อ พอฟันผมงอกเต็มปากแม่ก็สอนให้เคี้ยวเนื้อ ฟังผีด...ยามไปไร่ไปนา แม่สอนให้เดินไวๆ พร้อมแกว่งแขนให้แรง เพื่อบ้าไหล จะแข็งแรงสมบูรณ์พูนสุข...ส่วนผู้เป็นพ่อสอนให้สู้กับเหตุการณ์ทุกอย่าง ด้วยความอดทน ทนทิวทนแดด...ต้องหัดสู้แดดสู้ฝนจึงจะเป็นคนเก่ง...

วันหนึ่งเด็กชายคำพูนกับเพื่อนถูกหลวงพ่อในวัดถามว่า "เกลียดอะไรมากที่สุดในโลกนี้?" พวกเขาตอบ ท่านว่า "เกลียดฟ้าที่สุด เพราะมันไม่ปล่อยน้ำลงมาให้ทำนาและอาบกินนานแล้ว" ท่านก็บอกว่าต่อไปอย่าโทษ อยากลัวฟ้าเลย ฟ้ามันไม่เคยข่มเหงผู้คนดอก สิ่งที่น่ากลัวน่าเกลียดที่สุดคือ "คนเรานี้แหละ"

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปปัญหาาร่วมของภายในชุมชนจึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะปัญหาเรื่องปากท้องเท่านั้น แต่ยังรวมถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตอื่นๆ ที่มีความซับซ้อนขึ้นตามลำดับ ส่งผลให้การปลูกจิตสำนึกให้ผู้คนคำนึงถึงผู้อื่นในฐานะญาติคนหนึ่งย่อมกระทำได้ยาก ประกอบกับกระแสการพัฒนาสังคมที่ควบคู่ไปพร้อมกับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจทำให้ผู้คนพยายามดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ดังนั้นภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมเช่นในนวนิยายเรื่องลูกอีสานจึงแทบไม่มีปรากฏในยุคสังคมเมือง ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อภาพครอบครัวในสังคมเมืองในลำดับต่อไป

3.2 ภาพครอบครัวในสังคมเมือง

นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1939-1945: พ.ศ.2482-2488) เป็นต้นมา โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมไทยเปลี่ยนจากระบบเกษตรกรรมเพื่อยังชีพมาเป็นระบบอุตสาหกรรมเพื่อการพาณิชย์ที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมภายใต้ระบบทุนนิยมโลกที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำมากขึ้นตามลำดับ (อภิศักดิ์ ไผ่ผาคำ, 2538: 25) โดยเฉพาะในช่วงรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2502-2506) ที่เริ่มต้นประกาศนโยบายส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมและการเร่งรัดพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และระบบขนส่งมวลชนต่างๆตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เพื่อเน้นดึงดูดการลงทุนและกระตุ้นให้เกิดการจ้างงานมากขึ้น (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2548: 57)

แม้นโยบายและแผนงานข้างต้นจะเป็นแนวทางที่ส่งเสริมให้ประเทศไทยมีความทัดเทียมกับนานาชาติอารยประเทศ แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าการพัฒนาดังกล่าวเป็นการพัฒนาที่ขาดความสมดุล เพราะรัฐบาลมุ่งแต่สร้างความเจริญเติบโตให้แก่เฉพาะสังคมเมือง ทั้งด้านภาคธุรกิจ การศึกษาและระบบสื่อสารมวลชน ในขณะที่กลุ่มชนบท ซึ่งส่วนใหญ่สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติจากการกว้านซื้อที่ดินของนายทุนนั้นกลับจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เมืองเพื่อขายแรงงาน แต่ด้วยทักษะฝีมือและระดับการศึกษาของชาวชนบทที่ด้อยกว่าแรงงานชนชั้นกลางในเมือง ด้วยเหตุนี้ชาวชนบทในสังคมเมืองจึงประสบปัญหาด้านคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ทั้งต่อตัวเองและต่อครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (อภิศักดิ์ ไผ่ผาคำ, 2538: 26)

การมุ่งพัฒนาให้เมืองเป็นศูนย์กลางแห่งความทันสมัยจนก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบท ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้อพยพชาวชนบทเท่านั้น แต่ผู้คนในสังคมเมืองทั้งที่เป็นชาวเมืองตั้งแต่กำเนิดและผู้ทีเข้าไปแสวงหาความก้าวหน้าในเมืองยังถูกกระแสแนวคิดของระบบทุนนิยมและแนวคิดเรื่องชนชั้นกลางครอบงำความคิด แนวคิดทั้งสองแนวคิดดังกล่าวไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเองเพื่อคงสถานภาพทางสังคมหรือเลื่อนสถานภาพ

ทางสังคมให้สูงขึ้นด้วยระดับการศึกษาและระดับรายได้เท่านั้น แต่ยังให้ผลสิ่งที่ไม่ให้คุณค่าทางเศรษฐกิจออกจากระบบวิถีชีวิต เป็นต้นว่า ความสัมพันธ์กับผู้คนในลักษณะปัจเจกชนมากกว่าความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกันเช่นในชุมชนดั้งเดิม เพราะเห็นว่าความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนทางมูลค่าทางเศรษฐกิจ ลักษณะเช่นนี้ย่อมส่งอิทธิพลต่อความคิดและการดำรงความเป็นครอบครัวของผู้คนในสังคมเมืองตั้งแต่ระดับโครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การประสานความสัมพันธ์กับคนนอกครอบครัวที่มักเริ่มความสัมพันธ์จากเงื่อนไขของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และที่ควรตระหนักก็คือความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเดียวกันที่มีแนวโน้มที่จะห่างเหินมากขึ้น เนื่องจากการมุ่งให้ความสำคัญกับกระแสความเจริญทางด้านวัตถุมากกว่าการประคับประคองความรู้สึกทางด้านจิตใจ

จากการเปลี่ยนแปลงยุคเกษตรกรรมในสังคมชนบทดั้งเดิมมาสู่ยุคอุตสาหกรรมในสังคมเมืองทำให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ภาพครอบครัวในสังคมเมืองได้เป็น 2 กลุ่มตามรูปแบบและลักษณะของครอบครัวเดี่ยวที่ปรากฏ ได้แก่ ครอบครัวเดี่ยวรูปแบบพ่อแม่ลูก และครอบครัวเดี่ยวที่ไม่สมบูรณ์ดังในหัวข้อ "ครอบครัวกับปัญหาที่แตกต่าง" และ "ครอบครัวแตกแยกแต่ไม่แตกสลาย" ตามลำดับ

3.2.1 ครอบครัวกับปัญหาที่แตกต่าง

ทฤษฎีการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเข้ามาสอดรับให้เชื่อว่า การอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่แบบสังคมชนบทไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมภาวะผู้นำของครอบครัว (อรรถศรี งามวิทยาพงศ์, 2549: 52) ประกอบกับการยึดครองฐานการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้พื้นที่ในการอยู่อาศัยของคนในเมืองถูกจำกัดให้เล็กลงเมื่อเทียบกับสังคมชนบท ดังนั้นการลดจำนวนสมาชิกครอบครัวด้วยการสร้างครอบครัวเดี่ยวที่ผู้ปกครองแต่งงานกันอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีบุตรจำนวนที่เหมาะสมกับฐานะ และทุกคนในครอบครัวอาศัยอยู่รวมกันในบ้านขนาดเหมาะสมอันหามาได้จากน้ำพักน้ำแรงของตนจึงกลายเป็นครอบครัวตามแบบแผนประเพณีหรือครอบครัวตามมาตรฐานชนชั้นกลางที่สังคมเมืองยอมรับ (ปาจริย์ กลิ่นชู, 2550: 33)

แม้ว่าการเป็นครอบครัวเดี่ยวจะได้รับการยอมรับว่าเป็นครอบครัวที่มีแบบแผนซึ่งนำไปสู่การประสบความสำเร็จของสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด แต่ด้วยการเล็งดูสมาชิกครอบครัวของคู่สมรสที่ต่างมีบทบาทและหน้าที่นอกครัวเรือนในยุคทุนนิยมของสังคมเมืองที่มีความซับซ้อนมากขึ้นส่งผลให้ครอบครัวเดี่ยวที่อยู่ในความรับผิดชอบของคู่สมรสเพียงลำพังมีแนวโน้มที่จะมีปัญหารุนแรงขึ้นเป็นลำดับ เพราะพฤติกรรมของหัวหน้าครอบครัวที่ไม่เพียงแต่แสวงหาความสุขสบายด้วยการใช้เงินทองแลกกลายเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองมุ่งให้ความสำคัญมากกว่าการประสานความสัมพันธ์

ที่ดีของสมาชิกภายในครอบครัวเท่านั้น แต่เงินและอำนาจในการหาเงินยังได้กลายเป็นดัชนีชี้วัดคุณค่าและการกระทำของคนในครอบครัวอีกด้วย (ยศ สันตสมบัติ, 2540: 89) ด้วยเหตุนี้ภาพครอบครัวในสังคมเมืองจึงเป็นภาพครอบครัวเดียวที่แสดงให้เห็นความกระจัดกระจายทั้งทางกายภาพและภาวะทางจิตใจของสมาชิกครอบครัว

เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่านวนิยายรางวัลซีไรต์ที่เสนอภาพครอบครัวที่มีลักษณะดังกล่าว ได้แก่ นวนิยายเรื่องปูนปิดทองของกฤษณา อโศกสิน นวนิยายเรื่องเวลาของชาติ กอบจิตติ นวนิยายเรื่องอมตะของวิมล ไทรนิ่มนวล และนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอยของอุทิศ เหมะมูล โดยนวนิยายเรื่องปูนปิดทองจะเสนอให้เห็นถึงข้อบกพร่องด้านหน้าที่และความรับผิดชอบของพ่อแม่ในยุคทุนนิยมจนทำให้ลูกต้องเผชิญปัญหาทางด้านจิตใจ ปัญหาครอบครัวในเวลานั้นสะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงของโครงสร้างสังคมในระบบทุนนิยมซึ่งขั้บเน้นให้ผู้คนให้ความสำคัญกับมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ได้รับประโยชน์สูงสุด ผู้คนจึงพยายามทำงานหนักเพื่อแลกกับความสุขสบาย ในขณะที่เดียวกันก็ผลักดันให้ผู้ที่ยืนชื่อว่าเป็นภาระทางเศรษฐกิจอย่างผู้สูงอายุให้กลายเป็นคนนอกครอบครัว ครอบครัวในเรื่องอมตะจะเสนอให้เห็นประเด็นเรื่องผู้สูงอายุต่อเนื่องจากเรื่องเวลาด้วยการผสมผสานความคิดเรื่องสถานภาพของผู้สูงอายุในแนวคิดยุคทุนนิยมกับความก้าวหน้าทางวิทยาการการโคลนนิ่ง เพื่อสะท้อนแง่ลบของวิทยาการสมัยใหม่ที่ว่าสามารถทำลายความสัมพันธ์ภายในครอบครัวลงได้ หากคนในครอบครัวไม่ตระหนักถึงคุณค่าด้านศีลธรรมที่เพียงพอ และทำยที่สุดครอบครัวในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย นักเขียนได้นำประเด็นเรื่องการทำคุณค่ากับมูลค่างานบนพื้นฐานเศรษฐกิจยุคทุนนิยมผสมผสานกับแนวคิดสตรีนิยมเพื่อตีแผ่สถานภาพของผู้หญิงที่ไม่มีอิสระทางเศรษฐกิจและถูกกดขี่ภายใต้ระบบปิตาธิปไตยในครอบครัว

3.2.1.1 ครอบครัวใจสลาย : พ่อไปทาง แม่ไปทาง

กฤษณา อโศกสิน ใช้ครอบครัวมธุราและครอบครัววนาเลขในนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง ซึ่งเขียนขึ้นปี 2524 ก่อนได้รับรางวัลนวนิยายซีไรต์ปี 2528 สื่อให้เห็นภาพครอบครัวชนชั้นกลางในช่วงแรกของการพัฒนาประเทศตามแนวคิดกระแสทุนนิยมที่ประสบปัญหาด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว เพราะผู้คนไม่อาจปรับตัวและจัดการกับปัญหาด้านศีลธรรมได้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

ครอบครัวมธราและครอบครัวนาเลช เป็นครอบครัวของสองเมือง ตัวละครเอก ฝ่ายชาย และครอบครัวของบาลี ตัวละครเอกฝ่ายหญิงตามลำดับนั้นต่างเป็นครอบครัวที่มีหน้ามีตา ในสังคม แต่ด้วยปัญหาความเจ้าชู้ของพ่อแม่จนทำให้ครอบครัวเดิมล่มสลายและลงเอยด้วยการแยกทางไปมีครอบครัวใหม่ไม่จบสิ้น เมื่อพ่อแม่ไม่ได้มอบความรักและความอบอุ่นที่เพียงพอ ให้กับลูกที่เกิดในครอบครัวเดิมของตนจึงส่งผลให้ตัวละครรุ่นลูกซึ่งเติบโตขึ้นมาพร้อมกับปัญหา การแยกทางของพ่อแม่ดังกล่าวมีปัญหาด้านจิตใจมีปมด้อยในชีวิตจนไม่อาจหาทางออกให้แก่ ปัญหาเหล่านั้นได้และท้ายที่สุดก็ย้อนกลับมาทำร้ายทั้งร่างกายและจิตใจของพ่อแม่เอง

การที่นักเขียนมุ่งเสนอปัญหาความบกพร่องด้านหน้าที่และรับผิดชอบของพ่อแม่ ดังกล่าว อาจมีวัตถุประสงค์เพื่อตอกย้ำให้เห็นถึงผลกระทบของภาวะความก้าวหน้าที่ทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้วิถีชีวิตและปัญหาจริยธรรมของสมาชิกในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป และปัญหาครอบครัวนี้ จะคลี่คลายลงได้ก็ต้องอาศัยจิตสำนึกของคนในครอบครัวเป็นสำคัญ

เมื่อปัญหาครอบครัวในนวนิยายเรื่องปูนปิดทองเกิดจากความบกพร่องด้านหน้าที่ และความรับผิดชอบของพ่อแม่ ตลอดทั้งเรื่องผู้อ่านจึงรับรู้ถึงภาพด้านลบของบุพการีที่ขาด ความรับผิดชอบและบกพร่องด้านจิตสำนึกที่จะเลี้ยงดูลูกของตนเอง ดังคำพูดของเรื่องรามหรือเอี่ยม นื่องร่วมบิดาของสองเมือง คำพูดของบาลี และคำพูดของสองเมือง ดังนี้

...ที่เอี่ยมตกต่ำทุกวันนี้เพราะมีพ่อแม่ไม่ดี

...

"แม่แกลคนเดียวแหละ เพราะแม่นี่สำคัญ ถึงพ่อจะเหลวไหลยังไง ถ้ามีแม่ ที่ดีก็ไม่ถึงกับบ้านแตกสาแหรกขาดมาก"

"อ้อ... พ่อเอี่ยมก็แย่ อออย่าเข้าข้างพ่อเลย... พ่อเอี่ยมนะ เขาเคยรู้มัยว่า เขาจะต้องทำอะไรกับครอบครัวมั้ง เขาแต่งงานกับแม่ที่เมืองไม่เท่าไร เขาก็ไป เจ้าชู้กับแม่เอี่ยม ได้แม่ไม่เท่าไรก็ได้แม่ นื่องปลอดภัย เขาเป็นหัวหน้าครอบครัว ใช้ไหมล่ะอา เขาทำตัวเหลวยงั้นได้หรือ เขาควรทำไหม เขาจะคิดว่าผู้หญิงมีหน้าที่ ต้องทนเขาจนตายมันไม่ได้" เรื่องรามพูดด้วยน้ำเสียงกระด้างจนอาสะอึ้ง

(ปูนปิดทอง เล่ม 2 2524: 20)

ข้อความข้างต้นเป็นคำพูดของเรื่องรามที่เน้นย้ำให้เห็นภาพของบุพการี โดยเฉพาะ ภาพของพ่อที่นอกจากจะบกพร่องทางหน้าที่และความรับผิดชอบที่ดีภายในครอบครัวแล้ว ลักษณะ ทางด้านจิตใจก็แสดงให้เห็นถึงความไม่พร้อมที่จะดูแลคนในครอบครัว เพราะลำพังแค่การหักห้าม กิเลสของตัวเองก็ไม่อาจทำได้ รวมถึงคำพูดของสองเมืองที่ต่อว่าสายทองเป็นอีกคำพูดหนึ่งที่สะท้อน ถึงการกระทำที่ผิดพลาดของตัวละครแม่ที่แม้ว่าจะมีการศึกษาระดับสูง มีหน้าที่การงานที่ดี

แต่ถ้าละเลยต่อการปฏิบัติตัวเป็นแม่ที่ดีตามความคาดหวังของสังคม แม่ผู้นั้นก็จะไม่ได้รับยอมรับจากสังคม อีกทั้งถูกตราหน้าว่าไม่สามารถดูแลและมอบความรักให้แก่ลูกได้อย่างเพียงพอ ดังความที่ว่า

...เขาชิงชังผู้หญิงที่ทำอวดวิเศษ เก่งนอกบ้าน แต่ในบ้าน "ไม่เอาไหน" และไม่เคຍรู้ว่ การเป็นเมียและแม่นั้นเป็นหน้าที่บริหารระดับโลกอย่างไร ยึดถือแต่หลักวิชากับกระดาษบางแผ่นหนึ่ง แต่ไม่ยึดเอาการปฏิบัติเป็นสำคัญ

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 285)

นอกจากคำพูดของสองเมืองดังกล่าวจะแสดงถึงการต่อว่าพฤติกรรมของแม่ที่ไม่คำนึงถึงหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อลูกแล้ว คำพูดของบาลีที่กล่าวถึงแม่และพ่อของเธอ ยังเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่าการไม่อาจหักห้ามความปรารถนาภายในจิตใจตนเอง และการไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่สังคมคาดหวังยังถือเป็นความบกพร่องสำคัญที่ทำให้ครอบครัวต้องพังทลายลง ดังความที่ว่า

อย่างแม่และพ่อหลอน... พ่อซึ่งได้ชื่อว่าเจ้าชู้นั้นแหละ พอมายู่กับแม่หลอนซึ่งเจ้าชู้กว่า คนทั้งสองก็เลยเลิกรักกันเพราะแม่หลอนไปมีสัมพันธ์กับชายอื่น แล้วหอบข้าวของตามชายอื่นไปโดยทิ้งหลอนให้อยู่ในความอุปการะของพ่อ...

ในเมื่ออาชีพของเขาคือนักธุรกิจภาคบันเทิงเกือบทุกสาขา อย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ก็คือ ปล่อยให้ลูกไว้กับหญิงแก่สองคน ย่าคนหนึ่ง และคนเลี้ยงที่เคยเลี้ยงพ่ออีกคนหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ทำยที่สุด เขาก็ไม่เห็นที่ใดดีไปกว่าโรงเรียนประจำ

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 48-49)

จากความข้างต้นสื่อถึงภาพครอบครัวที่คลอนแคลนทางความรัก เพราะนอกจากจะสื่อภาพครอบครัวที่พ่อแม่ไม่ได้มีความมั่นคงทางความรักให้แก่กันแล้ว ยังเห็นถึงการผลักความรับผิดชอบ ในที่นี้คือลูกที่ได้ชื่อว่าเป็นผลผลิตของความรักระหว่างตนกับคู่สมรสไปให้กับย่าและคนที่เคยเลี้ยงดูตนเองมาก่อน เพราะเชื่อว่าย่าจะสามารถมอบความรักผ่านความสัมพันธ์ทางสายเลือด และคนที่เคยเลี้ยงดูตนเองมาก่อนนั้นจะสามารถทำหน้าที่ดูแลลูกได้แทนตนเอง ยิ่งไปกว่านั้นการผลักภาระไปให้กับโรงเรียน สถานที่มีบุคลากรทางการศึกษาเข้ามาทำหน้าที่รับเลี้ยงและสั่งสอนแทนพ่อแม่ที่มีภาระทางอาชีพในสังคมเมือง ยิ่งเป็นโรงเรียนประจำด้วยแล้วย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการถ่ายโอนความรับผิดชอบภายในครอบครัวไปให้กับคนนอกครอบครัวอย่างค่อนข้างสมบูรณ์

ครอบครัวที่พ่อและแม่ไม่อาจดำรงความสัมพันธ์ที่ครอบครัวเดียวเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงการไม่ได้เลี้ยงดูและมอบความเอาใจใส่ที่เพียงพอให้แก่ลูก ส่งผลให้ลูกมีสภาพจิตใจที่กระปรองกระเปร่ง และพยายามไขว่คว้าหาความรักจากคนที่รักและเข้าใจจริง สภาพเช่นนี้ถือเป็นปมด้อยอย่างร้ายแรงและส่งผลต่อการดำเนินชีวิตในลำดับต่อมา ดังที่กฤษณา ได้เสนอภาพความแหว่งในจิตใจของลูกผ่านความนึกคิดและพฤติกรรมของตัวละครรุ่นลูกทุกตัว ดังกรณีของยามปลอด สกรรจ์ บาลีและสองเมือง

กรณีของยามปลอด พี่น้องต่างมารดาของสองเมือง แต่มีพ่อคนเดียวกันคือคุณพี่ยามปลอดไม่สามารถจัดการกับจิตใจที่มีปมด้อย เขาพยายามเรียกร้องความสนใจจากพ่อแม่ด้วยการทำตัวเป็นอันธพาล แต่ด้วยการไม่ได้รับความใส่ใจจากพ่อ และการเลี้ยงดูอย่างเต็มที่จากแม่ท้ายที่สุดเขาก็ไม่อาจใช้จิตสำนึกด้านดียับยั้งการกระทำของตนเอง เขาวางแผนเข้ามาปล้นบ้านสองเมือง โดยทำร้ายร่างกายพ่อของตนเองที่เข้ามาขัดขวาง ภาพของยามปลอดจึงเป็นภาพของผู้ร้ายที่นอกจากจะเป็นภาพของน้องที่ทำร้ายชีวิตพี่แล้วยังเป็นภาพของลูกที่อกตัญญูต่อบุพการีอีกด้วย

กรณีของสกรรจ์ ลูกชายของคุณบุรีและพี่น้องต่างมารดา กับบาลีที่มีปมปัญหาด้านจิตใจไม่ต่างกับยามปลอด แต่สกรรจ์เลือกที่ทำร้ายตัวเองเพื่อเรียกร้องความสนใจ เขาติดสุราอย่างหนักจนเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งตับ ภาพของสกรรจ์จึงเป็นภาพของมนุษย์ที่มีแต่ความเก็บกดทางใจแต่ไม่มีใครจะเป็นผู้ระบายความทุกข์ ท้ายที่สุดก็ย้อนกลับมาทำร้ายตัวเองเพื่อประชดผู้เป็นพ่อและกรณีของบาลีและสองเมืองที่ต่างเป็นภาพของคนที่รักง่ายหน่ายเร็ว เพราะการขาดความอบอุ่นจากครอบครัวตั้งแต่วัยเด็ก สภาพที่เผชิญนี้ทำให้พวกเขาต่างปรารถนาที่จะหาความรักที่แท้จริง ดังความที่บรรยายลักษณะของบาลีและสองเมืองที่ว่า "... หล่อนและเขานั้นมีสภาพจิตใจคล้ายกันจริงๆความเป็นอยู่ ระดับพื้นฐานดั้งเดิมก็ไม่ไกลกันเลย...คือทั้งพ่อและแม่ต่างก็มีทรัพย์สินสมบัติคนละมากๆ ทั้งเขาและหล่อนไม่เคยไม่ได้สิ่งที่ยากได้ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีราคาเพียงใด แต่หล่อนและเขาก็ยังหิว (ความรัก) เสมอมา... (ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524 : 54)

คำบรรยายที่ว่า "... หล่อนและเขาก็ยังหิว (ความรัก) เสมอมา" นั้นไม่เพียงเน้นย้ำให้เห็นภาพของคนที่ไม่ได้ขาดแคลนทรัพย์สินทางกาย แต่ขาดแคลนทรัพย์สินทางใจ คือขาดแคลนคนที่รักและเข้าใจปัญหาที่กลายมาเป็นปมด้อยในชีวิตเท่านั้น แต่ยังสื่อให้เห็นภาพการไขว่คว้าหาคนรักและหาที่พึ่งพิงทางความรักที่แท้จริงของตัวละครเอกทั้งสอง แต่ท้ายที่สุด กฤษณา ตั้งใจสร้างให้ตัวละครเอกทั้งสองเป็นตัวละครที่พัฒนาความสัมพันธ์ทางความรักท่ามกลางการช่วยกันปรับความเข้าใจและช่วยกันแก้ปัญหาที่สืบเนื่องมาจากครอบครัวที่แตกแยกของทั้งฝ่ายลูกและฝ่ายพ่อแม่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงภาพความรักภายในครอบครัวที่เกิดจากความเข้าใจ และภาพการช่วยกันประสานบาดแผล

ภายในจิตใจด้วยการใช้หลักแห่งกรรมและการให้อภัยเป็นประเด็นหลักที่ทำให้ฝ่ายลูกและฝ่ายพ่อแม่หันกลับมาปรองดองและสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

...เมื่อก่อนครั้งหล่อนยังไม่มีความรัก...และยังไม่เคยพบความขัดข้องในความรัก หล่อนนึกถึงคนสูงวัยเหล่านี้อย่างไม่เข้าใจสักเท่าไรเลย มีความแค้นเจ็บใจอยู่ในอกหล่อนเกินขีด แล้วหล่อนก็พยายามทำร้ายพ่อแม่และตัวเองด้วยความกำกัันต่างๆ เพื่อกลั่นแกล้งให้คนทั้งสองเกิดความเจ็บปวดบ้าง ในครั้งกระนั้นหล่อนคิดว่า ช่างไม่ยุติธรรมเลยที่หล่อนจะทำความดีเพื่อให้คนเหล่านั้นสมหวังในตัวหล่อน ขณะที่เขาเองยังทำให้หล่อนผิดหวังอย่างร้ายแรง แต่มาถึงขณะนี้บาลีเข้าใจซาบซึ้งในความทุกข์ร้อนของมนุษย์ ซึ่งบางครั้งก็เกิดด้วยพฤติกรรมของตนเอง บางคราวก็เกิดโดยปาฏิหาริย์ดุจตั้งว่าบาปหนหลังมาตามรังควานหล่อนก็ได้แต่นึกเสียใจในน้ำใจคนซึ่งนอกจากจะทำลายผู้ให้กำเนิดแล้วยังทำลายตนอีกด้วย

(ปูนปิดทอง เล่ม 2 2524: 76-77)

การผูกใจเจ็บและยึดติดกับบาดแผลไม่เพียงแต่ทำร้ายความรู้สึกภายในจิตใจของผู้ถูกระทำแล้วยังทำให้การเริ่มต้นที่จะเข้าใจและการพยายามปรับความเข้าใจระหว่างกันเกิดขึ้นได้ยาก จนกระทั่งการมองย้อนกลับไปสาเหตุและผลของกระทำจนเข้าใจแล้ว การให้อภัยกับความผิดพลาดจึงเกิดขึ้น สอดคล้องกับภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องนี้ที่เริ่มต้นจากผลของความผิดพลาดของฝ่ายพ่อแม่จนทำให้ฝ่ายลูกต้องทุกข์ใจ ลูกจึงพยายามหาทางออกให้กับชีวิตด้วยการพึ่งตัวเอง โดยไม่ข้องเกี่ยวกับพ่อแม่เพื่อประชดการกระทำของพ่อแม่ แต่กระนั้นลูกบางคนก็ไม่สามารถหาทางออกให้กับชีวิตได้จนต้องกลายเป็นผู้ร้ายแก่สังคมหรือไม่ก็ต้องตายจากไป จนกระทั่งฝ่ายลูกและฝ่ายพ่อแม่ต่างปรับความเข้าใจถึงสาเหตุของการกระทำและเริ่มยอมรับถึงความบกพร่องที่เกิดขึ้น ท้ายที่สุดการกลับมาเป็นครอบครัวที่ดำรงอยู่บนพื้นฐานของความรักความเข้าใจและการให้อภัยแก่กันนั้นจึงเป็นแนวทางแก้ปัญหาคดีที่สุดที่จะประสานรอยร้าวของครอบครัว

กฤษณา อโศกสิน ไม่เพียงแต่ใช้นวนิยายเรื่องนี้เสนอภาพครอบครัวแตกแยกจากปัญหาหย่าร้างซ้ำซ้อนผ่านครอบครัวมธูราและครอบครัวนาเลฆ ครอบครัวของตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเท่านั้น แต่กฤษณายังใช้ครอบครัว พิจิตรา ครอบครัวของเพื่อนตัวละครเอกฝ่ายชายเสนอให้เห็นภาพครอบครัวรูปแบบอุดมคติ เพื่อใช้เป็นภาพครอบครัวตรงข้ามกับภาพครอบครัวที่มีปัญหาดังกล่าว

ครอบครัวพิจิตราเป็นครอบครัวของสภา เพื่อนของสองเมือง ตัวละครเอกของเรื่องที่มีปัญหาครอบครัว สองเมืองมักจะมาอยู่กับครอบครัวนี้บ่อยครั้ง โดยเฉพาะในยามที่ไม่สบายใจหรือยามที่ต้องการคำปรึกษา ครอบครัวพิจิตราจึงกลายเป็นแหล่งพักพิงของสองเมือง เนื่องจากในชีวิตจริงของเขาแล้วไม่อาจมีครอบครัวที่เขาปรารถนาเช่นนี้ได้ ดังนั้นภาพครอบครัวนี้จึงมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับครอบครัวของสองเมืองอย่างสิ้นเชิง ดังความที่อธิบายลักษณะครอบครัวนี้ไว้ว่า

...สองเมืองหลงลืมความหงุดหงิดขุ่นมัวเมื่อครู่ก่อนเกือบหมดสิ้น ทุกครั้งคราวที่เขาว่าแห้ว ขาดไถ่จากครอบครัวตนเอง เขาจะมาที่นี่ ตรงนี้ บ้านเก่าๆ ของข้าราชการบำนาญ คือนายเพียรและนางลำพู พิจิตรา
นางลำพูเป็นเมียและแม่ที่ประเสริฐ เธอไม่มีความรู้สูงส่งอย่างใด... แต่ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่อบอุ่นที่สุดเท่าที่พึงหาได้ในเมืองหลวง ความเป็นอยู่ไม่โอ้อวดหรูหรา และเรียบง่าย หากมีวินัยอยู่ในเนื้อหา ซึ่งก็ไม่ถึงกับตึงเครียดเกินไป พี่สาวสองคนโตแต่งงานแยกบ้านไปแล้ว ส่วนสภาพภรรยาเข้าบ้านเหลือเพียงทศนัยน้องชายคนเล็กซึ่งยังโสด
(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524 : 26)

ภายในครอบครัวพิจิตรา จะประกอบด้วยพ่อ แม่ พี่สาว 2 คนที่แต่งงานแยกครอบครัวออกไป สภาที่แต่งงานพาเฟื่องแก้ว ผู้เป็นภรรยาเข้าบ้านและทศนัยน้องชายคนเล็กซึ่งยังโสด ครอบครัวนี้จึงมีลักษณะคล้ายกับครอบครัวขยายในสังคมชนบทที่นอกจากจะให้ความสำคัญกับพ่อในฐานะผู้นำครอบครัวด้วยการทำงานนอกบ้านหารายได้ให้แก่ครอบครัว มีแม่ที่ไม่ได้มีความรู้มากนักแต่กลับเป็นแม่บ้านที่คอยดูแลทุกข์สุขของสมาชิกภายในบ้านได้อย่างดี และภายในครอบครัวยังรวมสมาชิกที่เกิดจากการแต่งงานเข้ามาอยู่ในครอบครัวด้วย

เมื่อพิจารณาถึงสภาพภายในครอบครัวที่รวมสมาชิกไว้ 2 รุ่น คือรุ่นพ่อแม่ รุ่นลูก รวมถึงสะใภ้ของลูกเช่นนี้ย่อมเป็นภาพของการอะลุ่มอล่วยทางความคิด การเห็นอกเห็นใจ และการแบ่งปันความช่วยเหลือให้แก่กันของสมาชิกครอบครัวหลายช่วงวัย รวมถึงผู้อ่านยังรับรู้ถึงน้ำเสียงแห่งการชื่นชมในลักษณะที่ว่า ครอบครัวในลักษณะนี้ เป็นครอบครัวที่เรียบง่ายท่ามกลางความวุ่นวายของเมืองหลวง ด้วยเหตุนี้สองเมือง ผู้ที่มีปัญหาครอบครัวแตกแยกและไม่ได้ได้รับความรักความอบอุ่นที่เพียงพอจากครอบครัวที่ดี มีฐานะดีหรือ "ครอบครัวที่ติดลูกไม้" แต่ภายนอกนั้นจึงได้เข้ามาพึ่งพาครอบครัวนี้

กฤษณา ได้เสนอภาพความแตกต่างระหว่างครอบครัวพิจิตรา ในฐานะครอบครัวทดแทนกับครอบครัวที่แท้จริงของสองเมืองให้เด่นชัดตลอดทั้งเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างด้านฐานะ สถานภาพทางสังคม และความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะภาพความแตกต่างทางบทบาทของพ่อแม่ที่เป็นความแตกต่างที่เห็นได้ชัด กล่าวคือนายเพียรและนางลำพู พ่อแม่ของสภาต่างดูแลและให้คำปรึกษาแก่สองเมืองเหมือนเป็นลูกชายอีกคนหนึ่ง ในขณะที่พ่อแม่ที่แท้จริงของเขากลับละเลยบทบาทที่สำคัญนี้ไป ดังความที่ว่า

"เป็นไงมั่ง กิจการของเมือง" ฝ่ายบิดาถามอย่างอาหารทุกซุ่ซุ่ด้วยได้เคย
อาทรมมาตั้งแต่ชายหนุ่มคนนี้ยังมีวัยเพียงแปดเก้าขวบ

"แย่ฮะ พ่อ" สองเมืองนั่งขัดสมาธิพิงฝา พอนั่งอยู่บนตั่งไม้เตี้ยๆ ซึ่งมี
ข้าวของกระจุกกระจิกวางไว้ด้านหนึ่ง เหลือที่ว่างสำหรับนอนและนั่งเล่น ส่วนแม่
พับเพียบอยู่ตรงหน้าเขา คุณสมบูรณ์ ใจดี

...

"ตายจริง แล้วจะตื่นเมื่อไหร่ล่ะ"... เธอ (แม่) ออดตงใจไม่ได้

"แม่อย่าไปตื่นกับตัวแดงของหมอนี่เลย" สภาว่า "เศรษฐีก็ตัวแดง
ทั้งนั้นแหละ"

"อดตื่นไม่ได้ซักที" แม่บ่น "ยังไงๆ ก็ระวังนะเมืองนะ...แม่เห็นห้างร้าน
บริษัทเขาเจ๋งๆ กันแล้ว ใจคอไม่ดี ไม่ได้นึกถึงคนอื่นเลยนอกจากลูก"

สองเมืองขยับตัวจากที่นั่ง คลายเข้าไปกอดนางลำพูไว้ทันทีทันใด

เขารู้สึกว่าชอบตาตนเองผะผ่าวอย่างกลืนไม่ได้...ผู้หญิงคนนี้ประเสริฐ
นักแล้ว เธอทำบุญกับเขามาตลอด ด้วยการหีบยี่นไ้อุ่นให้กับผู้ชายที่ไม่กำพรว้า
พ่อแม่แต่ก็เหมือนกำพรว้า

(ปูนปิดทอง เล่ม1 2524 : 26-28)

ความข้างต้น กฤษณาบรรยายให้เห็นถึงภาพการพูดคุยเพื่อรับฟังและปรึกษาปัญหา
ระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว จะเห็นได้ว่าพ่อแม่ของสภาได้เข้ามาทำหน้าที่แทนสายทองและทวี
พ่อแม่ที่แท้จริงของสองเมืองเกือบทุกหน้าที่ ทั้งการไต่ถามถึงความทุกข์ การเป็นห่วงเป็นใย การรับฟัง
ปัญหา และการปลอบประโลม เพื่อให้สองเมืองคลายความทุกข์ อนึ่งการที่นักเขียนให้ความสำคัญกับ
บทบาทของพ่อแม่ตามความคาดหวังของสังคมผ่านบทบาทของนายเพียรและนางลำพูเช่นนี้ ยิ่งทำให้
ภาพการละเลยบทบาทพ่อแม่ที่ดีของพ่อแม่ที่แท้จริงของสองเมืองยิ่งชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการใช้
คำบรรยายว่า "ด้วยการหีบยี่นไ้อุ่นให้กับผู้ชายที่ไม่กำพรว้าพ่อแม่แต่ก็เหมือนกำพรว้า" ย่อมตอกย้ำ
ให้เห็นถึงภาวะการขาดความรับผิดชอบและการผลักภาระหน้าที่ให้แก่ครอบครัวอื่นอย่างเห็นได้ชัด
ทั้งนี้กฤษณาได้เสนอภาพความแตกต่างด้านหน้าที่ของพ่อแม่ภายใน 2 ครอบครัวดังกล่าวผ่านคำพูด
ของสองเมืองที่ว่า

... "แม่ลองสังเกตคู่ผู้ตัวเมียที่เขาอยู่กับยัดทุกคู่ๆ ซึ่งเขาอยู่กับอย่างหาเรื่องใส่กันหรือเปล่า...เปล่าเลย อย่างครอบครัวพ่อแม่เพื่อนผมเหมือนกัน ผมสังเกตว่าเห็นว่า เขาอยู่อย่างประนีประนอมรวมหอมกันเสมอ ถ้าฝ่ายหนึ่งรู้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ชอบอะไร เขาก็จะหลีกเลี่ยงอย่างนั้น...เขาพยายามทำหน้าที่ของเขาอย่างดีที่สุด อย่างคุณพ่อของสภา...เป็นคนน่ารักน่าบถือ เป็นคนใฝ่ธรรม...ไม่เคยนอกใจเมีย ไม่เคยทำก๊วกก็เหมือนคนอยู่หนึ่งไม่เป็น ไม่เหมือนผู้ชาย "หลายๆ คน" ที่ตามใจตัวเองแล้วผลที่สุดคือครอบครัวมีแต่ความทุกข์

...

"แล้วคุณแม่เขาก็เป็นแม่บ้านแม่เรือน ดูแลปรนนิบัติทุกคนในบ้าน ในเรือน ให้อยู่ดีกินดี...ไม่เที่ยวจู้จี้จ้าน แลไปโน่นแถมมานี้ หรือหาเรื่องมาทำให้บ้านที่ร้อนอยู่แล้วร้อนขึ้นอีก" สองเมืองพูด...ขณะที่สาแก่ใจ... "นานครั้งหรือถึงจะได้พบผู้ตัวเมียที่ดีพร้อมๆ กันยังงี้สักคู่ ถ้าไม่นับถือเขาแล้ว ก็ไม่รู้จะนับถือใคร"

คุณสายทองไม่คัดค้าน เธอพยักหน้ารับ

"ดีแล้วลูก เมื่อลูกนับถือพ่อแม่แท้ๆ ไม่ได้ ก็นับถือคนอื่นอื่นๆ ไปแล้วกัน ถึงเขาจะเป็นคนอื่น แต่ถ้าเป็นคนดีที่ถูกพอใจก็นับถือได้เท่าพ่อแม่"

เธอพูดออกไป โดยไม่ได้คิดว่าจะประชดเลย เพราะคุณสายทองเข้าใจดีว่าเธออาจปลื้มได้จริงจึงเพียงแค่ว่า สองเมืองยังมีหัวใจที่จะรักและนับถือ แม้บุคคลนั้นจะไม่ใช่เธอหรือคุณทิวซึ่งเป็นบิดานั่งเกิดเกล้า

(ปูนปิดทอง เล่ม1 2524 : 284)

บทสนทนาระหว่างสองเมืองกับสายทองข้างต้น ทำให้ผู้อ่านจะเห็นภาพความตรงข้ามทางบทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่ทั้งสองครอบครัวชัดเจนขึ้น โดยครอบครัวมธูราหรือครอบครัวของสองเมืองนั้นแม่จะมีปัจจัยด้านฐานะดี แต่จะหลุดกรอบจากลักษณะครอบครัวที่ดีไม่ว่าจะเป็นการดำรงตนของพ่อที่ไม่ได้ใส่ใจกับความเป็นอยู่ของครอบครัว และการประพฤติตนนอกใจภรรยา รวมถึงแม่ที่แม่จะมีการศึกษาระดับสูง แต่ท้ายที่สุดก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการดูแลเอาใจใส่สมาชิกในครอบครัวเลยแม้แต่น้อย ในขณะที่ครอบครัวพิจิตราเป็นครอบครัวที่มีฐานะปานกลางแต่มีหัวหน้าครอบครัวที่ดี มีเมตตาต่อสมาชิก และซื่อสัตย์กับภรรยา ส่วนนางลำพู ผู้เป็นภรรยาจะคอยดูแลทุกข์สุขของคนในครอบครัวและรู้จักบริหารจัดการเรื่องภายในบ้านให้สมบูรณ์

ความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงระหว่างครอบครัวมธูรากับครอบครัวพิจิตรา ไม่ว่าจะเป็นด้านนิสัยใจคอ ด้านพฤติกรรม และด้านความรับผิดชอบของพ่อแม่ดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่นอกจากจะช่วยประคับประคองบาดแผลภายในจิตใจของสองเมืองแล้วยังช่วยส่งเสริมให้พ่อแม่ของสภามีบทบาทสำคัญต่อการปรับความคิดและเชื่อมความสัมพันธ์ของสองเมืองกับครอบครัวของเขา ดังนั้นเมื่อสองเมืองสามารถปรับความเข้าใจกับครอบครัวและเริ่มมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันแล้วครอบครัวพิจิตราจึงลดบทบาทและความสำคัญลง การให้ความสำคัญกับบทบาทของพ่อแม่

ในครอบครัวพิจิตรอาจสะท้อนให้เห็นถึงทัศนะของนักเขียนที่มองว่าการดำรงบทบาทและหน้าที่ตามเพศของพ่อแม่เป็นสิ่งที่ช่วยเยียวยาปัญหาด้านครอบครัวได้

เมื่อพิจารณาปัญหาครอบครัวหย่าร้างและแตกแยกในปูนปิดทองควบคู่กับบริบททางสังคมในช่วงปี 2522-2525 ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาที่ยุคสมัยไทยเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเนื่องจากการได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ต่างประเทศ ทั้งวิกฤตการณ์น้ำมัน และวิกฤตการณ์การเงินจนทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมชะงักไปช่วงหนึ่ง แต่พอหลังจากสถานการณ์คลี่คลาย การควบคุมของรัฐกลับมาสู่ยุครุ่งเรืองด้วยบรรยากาศที่เสรี ก่อให้เกิดการขยายตัวจากการลงทุนจากต่างประเทศ ธุรกิจภาคอุตสาหกรรมภาคเทคโนโลยีและธุรกิจภาคเอกชนเติบโตขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นเพื่อตอบสนองต่อภาวะเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัวนั้น ผู้หญิงที่แต่เดิมทำงานในภาคเกษตรจึงออกมาทำงานนอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้น ถึงกระนั้นตำแหน่งงานและสิทธิประโยชน์ของผู้หญิงก็ยังต่ำกว่าผู้ชายทุกภาคส่วนการผลิต ที่สำคัญคือ ในช่วงเวลานี้เริ่มมีการพัฒนาสื่อโฆษณาและเทคนิคการตลาดรูปแบบใหม่ อิทธิพลของสื่อสารมวลชนที่มีมากขึ้นเช่นนี้ถือเป็นระบบการสร้างความหมายของสังคมทุนนิยมในปัจจุบันอย่างมาก (พรรณประภา อิศรวิทย์นันท์, 2550 : 68-71)

สถานการณ์ดังกล่าวไม่เพียงทำให้เกิดความต้องการแรงงานทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะแรงงานชนชั้นกลาง หรือลูกจ้างวิชาชีพตั้งแต่ระดับพนักงานทั่วไปจนถึงตำแหน่งหัวหน้างานแต่เพียงเท่านั้น (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2548: 74) แต่ช่วงเวลาดังกล่าวยังมีการจ้างแรงงานสตรีในอุตสาหกรรมเบาต่างๆ ถึงร้อยละ 40 ถึงกระนั้นแรงงานสตรีเหล่านี้ก็ยังมีการศึกษาในระดับต่ำไม่ได้รับการยอมรับและได้รับค่าตอบแทน รวมถึงสวัสดิการต่างๆ ที่เท่าเทียมกับแรงงานชาย ดังนั้นจึงมีการร่างนโยบายและแผนพัฒนาสตรีขึ้นมาเพื่อส่งเสริมบทบาทของสตรีและขจัดความเหลื่อมล้ำดังกล่าว (คณะอนุกรรมการพัฒนากิจกรรมและบทบาทของสตรี, 2524: 21)

เมื่อเศรษฐกิจไทยถูกขับเคลื่อนด้วยแนวคิดแบบทุนนิยม ซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่การดำเนินการพัฒนาประเทศตามนโยบายและแผนงานในพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นตัวแปรสำคัญที่เข้ามาส่งเสริมให้แนวคิดแบบชนชั้นกลางได้เข้ามาอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของผู้คนอย่างมาก โดยเฉพาะชนชั้นกลางจะให้ความสำคัญความสำเร็จของปัจเจกชน โดยวัดจากรายได้และผลตอบแทนจากการทำงานที่เป็นงานประจำ หรืองานที่เป็นหลักแหล่งและมั่นคง เมื่อได้รับความสำเร็จชนชั้นกลางมักจะให้รางวัลตนเองด้วยการสังสรรค์ และการบริโภคสินค้าที่แสดงถึงฐานะของตนเอง แต่การจะเข้าถึงความสำเร็จเหล่านั้นปัจจัยสำคัญมาจากการศึกษา ซึ่งเป็นกลไกที่ทำให้ชนชั้นกลางสามารถพัฒนาตนเองและสื่อสารระหว่างกันที่สำคัญคือชนชั้นกลางนิยมสร้างครอบครัวแบบครอบครัวเดี่ยวที่พ่อและแม่ต่างแบ่งหน้าที่ตามเพศและต่างรู้ตระหนักในบทบาท

และความรับผิดชอบของตน โดยเฉพาะแม่หรือผู้หญิงในสถาบันครอบครัวที่มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังและถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม จำพวกค่านิยมและแนวคิดด้านการดำรงวิถีชีวิตให้แก่ลูกๆ (Jurgen Kocka, 1995: 787, อ้างถึงในธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2550: 18)

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจและวิถีชีวิตด้วยแนวคิดแบบทุนนิยมดังกล่าวทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทของสมาชิกในครอบครัวอย่างมาก กล่าวคือ ผู้หญิงทั้งผู้หญิงชนชั้นกลางและชนชั้นล่างออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงชนชั้นกลางที่มีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น การที่ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน ส่วนหนึ่งเป็นการช่วยเพิ่มพูนความมั่นคงให้แก่ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว แต่ในขณะเดียวกันการที่ผู้หญิงที่มีลูกน้อยการออกมาทำงานนอกบ้านเท่ากับการจำเป็นต้องเหินห่างจากการดูแลลูก นอกจากนี้มารดาบางคนยังให้ความสำคัญกับหน้าที่การงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตมากกว่าการปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัว ในขณะที่มารดาค่อยๆ คลายความเอาใจใส่ต่อครอบครัวลง บิดาจำนวนไม่น้อยก็มองข้ามการดูแลครอบครัวไปด้วยเช่นกัน เมื่อสถานการณ์ภายในครอบครัวเป็นเช่นนี้ย่อมทำให้ความอบอุ่นภายในครอบครัวลดลง และการกระทบกระทั่งภายในครอบครัวเกิดขึ้นได้ง่าย ที่สำคัญคือเมื่อปัญหาเกิดขึ้นอย่างซ้ำซ้อนย่อมทำให้การประสานความสัมพันธ์ในครอบครัวย่อมกระทำได้อย่างยากขึ้น จนท้ายที่สุดสามีภรรยาที่เลือกที่จะยุติความสัมพันธ์ด้วยการหย่าร้าง และแน่นอนว่าบุคคลที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือลูก (สมพงษ์ ธนัญญา, ม.ป.ป.: 186-187)

จากสถานการณ์ครอบครัวและกระแสสังคมในช่วง พ.ศ. 2522-2525 ดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า กฎหมาย ไม่เพียงแต่ใช้ครอบครัวของตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเสนอให้เห็นถึงสาเหตุของความล้มเหลวของครอบครัวชนชั้นกลางในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจไทยมีความผันผวนเท่านั้น แต่การนำเสนอภาพครอบครัวพิจิตราซึ่งมีลักษณะที่ตรงข้ามกับครอบครัวของตัวละครเอกฝ่ายชายยังสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้ถึงหน้าที่และบทบาทของพ่อแม่ในฐานะผู้นำและผู้ดูแลสมาชิกของครอบครัวอีกด้วย

นักเขียนเสนอให้ครอบครัวของตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเป็นครอบครัวชนชั้นกลางที่พ่อแม่ต่างมีการศึกษาระดับสูง มีการงานและรายได้ที่มั่นคงแต่ด้วยภาวะทางเศรษฐกิจและค่านิยมของชนชั้นกลางตามกระแสการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งขบขันให้ผู้คนในสังคม โดยเฉพาะพ่อกับแม่ต่างมุ่งแสวงหาความสุขสบายและความมั่นคงให้กับชีวิตด้วยเงินทอง และชื่อเสียงจนทำให้ศีลธรรมและจริยธรรมถูกลดระดับความสำคัญลงไป ดังเห็นได้ชัดในเรื่องว่า ปัญหาด้านจิตใจเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวเดียวกันต้องเหินห่างกัน รวมถึงช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ผู้หญิงได้รับโอกาสทางการศึกษาและหน้าที่การงานที่ทัดเทียมกับผู้ชาย เวลาของผู้หญิงภายในครอบครัวจึงถูกหน้าที่การงานแบ่งไป จนท้ายที่สุดการดำรง

ความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวก็ไม่อาจเป็นไปได้ตามแบบที่สังคมคาดหวัง ดังนั้น การแก้ปัญหาที่ดีที่สุดและเหมาะสมที่สุดในช่วงแรกของการพัฒนาประเทศด้วยแนวคิดแบบทุนนิยมเช่นนี้ คือการให้อภัยกับการกระทำที่ผิดพลาดในอดีตและการปรับความเข้าใจกันระหว่างตัวละครรุ่นพ่อแม่ กับรุ่นลูกตามบทบาทที่ได้รับการยอมรับจากสังคม ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาครอบครัวเช่นนี้จะให้ความสำคัญกับจิตสำนึกของตัวบุคคลก่อนปัจจัยอื่นๆ

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาแล้วการนำเสนอของกฤษณาตั้งกล่าวอย่างสะท้อนให้เห็นถึง ภูมิหลังและทัศนคติของนักเขียนเองที่นอกจากจะใช้ประสบการณ์ส่วนตัวทางด้านครอบครัวเข้ามา ประสมประสานกับแนวทางการเขียนที่เน้นการลงลึกถึงจิตใจมนุษย์อย่างเข้าใจโลกและชีวิต นักเขียน ยังให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาครอบครัวในยุคที่ระบบทุนนิยมเริ่มครอบงำทุกอย่าง ด้วยความเชื่อมั่นในความผูกพันระหว่างพ่อแม่และลูก ที่สำคัญคือการตระหนักรู้ถึงบทบาท และหน้าที่ของพ่อแม่ในฐานะผู้เข้าใจและเป็นທີ່ปรึกษาที่ดีที่สุดของลูก ดังที่กฤษณาได้ให้สัมภาษณ์ ไว้ว่า "ดิฉันถือว่าครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของสังคม ครอบครัวเป็นหน่วยแรก แม้จะเป็นหน่วยเล็ก ก็จริง แต่ก็ยังเป็นหน่วยที่สำคัญยิ่งของมนุษย์" (ไพลิน รุ่งรัตน์, 2549: 58) สอดคล้องกับจุดประสงค์ที่ กฤษณาตั้งชื่อนวนิยายเรื่องนี้ว่า "ปูนปิดทอง" เพื่อเน้นย้ำหน้าที่และความรับผิดชอบของพ่อแม่ว่า เป็นดังพระพุทธรูปทองของลูก

อนึ่งด้วยช่วงเวลานั้นครอบครัวที่สมาชิกแยกกันอยู่หรือต่างคนต่างแยกกันไปมี ครอบครัวใหม่ นอกจากจะละเมิดจากความคาดหวังของสังคมในยุคความหลากหลายของครอบครัว ไม่ได้มีจำนวนมากแล้ว ครอบครัวตามลักษณะดังกล่าวยังมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม มากกว่าครอบครัวที่มีพ่อแม่อยู่กันพร้อมหน้า ด้วยเหตุนี้การพยายามรักษาความสัมพันธ์ของสมาชิก ในครอบครัวด้วยการเคารพบทบาทและหน้าที่ตามที่สังคมกำหนดจึงเป็นทางออกที่ดีที่สุด ทั้งนี้ บทบาทและหน้าที่ของแม่จะเป็นสิ่งที่ได้รับการคาดหวังจากสังคมมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง นอกบ้านหรือในบ้าน แม่แม่จะทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้มาช่วยค้ำจุนครอบครัว ขณะเดียวกัน ก็ต้องรับผิดชอบเรื่องการดูแลสามีและลูกอย่างดีที่สุดด้วยเช่นกัน

การเสนอแนวทางแก้ปัญหาครอบครัวด้วยการใช้ครอบครัวรูปแบบอุดมคติเป็น แนวทางปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติตนของพ่อแม่ดังกล่าวนั้น เป็นเพียงทางออกของปัญหา ครอบครัวที่เกิดขึ้นในนวนิยายเรื่องปูนปิดทองของกฤษณา อโศกสิน นวนิยายที่เขียนขึ้นช่วงก่อน พ.ศ. 2525 เท่านั้น เพราะหลังจากช่วงเวลาที่นวนิยายเรื่องนี้ได้รับรางวัลในพ.ศ. 2528 แล้วนั้น บริบท ทางสังคมและปัญหาด้านครอบครัวที่ทวีความรุนแรงขึ้นก็ไม่เอื้ออำนวยให้นักเขียนนวนิยายซีไรต์เรื่อง อื่นๆ สามารถเสนอแนวทางแก้ปัญหาด้วยการอภัยให้แก่นักและกลับไปประสานสัมพันธ์ของครอบครัว โดยการให้ความสำคัญกับบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวรูปแบบอุดมคติได้อีกต่อไป

3.2.1.2 ครอบครัวยุคใหม่จากปัญหาทุนนิยม

นวนิยายเรื่องเวลา ของชาติ กอบจิตติ นวนิยายรางวัลซีไรต์ปี 2537 เป็นนวนิยายอีกหนึ่งเรื่องที่เสนอภาพครอบครัวเดี่ยวที่กระจัดกระจายด้วยการมุ่งวิพากษ์ถึงความรุนแรงของโครงสร้างสังคมในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม อันส่งผลกระทบต่อแนวคิดของผู้คนในสังคมที่นอกจากจะหวังผลประโยชน์สูงสุดจากการทำงานหนักแล้วยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยเงื่อนไขของผลิตผลที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเท่านั้นอีกด้วย ทั้งนี้ก็เขียนจะเสนอให้เห็นภาพครอบครัวที่มีปัญหาดังกล่าวด้วย 2 มุมมอง มุมมองแรกจะเป็นมุมมองจากครอบครัวของผู้กำกับภาพยนตร์เอง และมุมมองที่ 2 จะเป็นมุมมองจากการที่ผู้กำกับภาพยนตร์ได้เข้าไปชมละครเวทีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ของเหล่าคนชราในบ้านพักคนชรา

ชาติ ใช้ครอบครัวของผู้กำกับภาพยนตร์ในเรื่องเวลา เสนอให้เห็นภาพครอบครัวเดี่ยวในสังคมเมืองที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะพ่อกับลูกสาว เนื่องจากพ่อหรือตัวผู้กำกับได้ทุ่มเทชีวิตให้กับงานจนไม่มีเวลาให้กับครอบครัว เพราะเห็นว่ารายได้ที่ตนหาได้นั้นคือการมอบความสุขสบายที่เพียงพอให้แก่ครอบครัวแล้ว จนท้ายที่สุดความสัมพันธ์ที่เห็นห่างนั้นได้ย้อนมาทำร้ายความรู้สึกของตนเอง เพราะเขาไม่เคยได้ทำหน้าที่พ่อที่ดีตามที่สังคมคาดหวัง แม้กระทั่งวันที่ลูกสาวเสียชีวิตไปแล้ว

เธอเกิดมาในช่วงที่ผมกำลังรุ่งโรจน์ ทั้งชื่อเสียงและเงินทอง... ช่วงที่ผม
ระเริงหลงอยู่กับมัน ชื่อเสียงและเงิน คิดในตอนนั้นว่า ลูกคงอยู่กับแม่ได้ ส่วนผม
มีงานต้องทำ ทำเพื่อใคร ก็ทำเพื่อครอบครัว ทำเพื่อลูกเพื่อเมีย คิดอยู่แค่นั้น
คิดเพียงจะหาเงินไว้ให้ครอบครัว ไม่ได้คิดถึงความอบอุ่นที่เด็กต้องการ ...

ผมสูญเสียเธอตั้งแต่เธอยังมีชีวิตอยู่

เราอยู่บ้านเดียวกัน แต่ก็พูดจากันไม่กล้า ด้วยว่าเธอไม่รู้จะพูดอะไรกับผม
ผมเองก็ไม่รู้จะคุยอะไรกับเธอ... แต่กับแม่ของเธอแล้ว เธอสนิทสนมกันราวกับเพื่อน
จนบางครั้งผมรู้สึกอิจฉา และบางครั้งผมสงสัยในความเป็นพ่อของตนเอง

...เราต่างเป็นพ่อลูกกัน

แต่เราไม่รู้จะแสดงความรักต่อกันอย่างไร ระหว่างเรานั้นเหมือนมีม่าน
อะไรสักอย่างคอยกางกันอยู่ และมันยังคงกางกันดำที่บดลอดมา จนกระทั่ง...

จนกระทั่งเธอจากไปในวันนั้น ...

แต่ก็เหมือนผมได้ก่อกรรมกับลูกครั้งที่สอง แม้มยามเมื่อเธอสิ้นชีวิต

ผมกลับไปจัดการงานศพลูกไม่ได้...แต่จะให้ผมทำอะไรได้ ยังมีอีกหลายชีวิตในกองถ่ายที่ผมต้องรับผิดชอบ...งานจะต้องเลื่อนออกไปอย่างไม่มีกำหนด แล้วระหว่างนั้นลูกน้องผมจะทำอย่างไร ครอบครัวของพวกเขาจะเอาอะไรกิน และค่าใช้จ่ายก็ต้องเพิ่มขึ้น...มันเสียกันไปหมด เพียงแค่ผมกลับไปจัดการงานศพลูกสาว

(เวลา 2537: 165-167)

"ลูกคงอยู่กับแม่ได้ ส่วนผมมีงานต้องทำ" ข้อความประโยคนี้ทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงภาพครอบครัวที่มีพ่อเป็นผู้หารายได้หลักให้แก่ครอบครัว เห็นถึงภาพครอบครัวที่พ่อให้ความสำคัญกับหน้าที่การงาน และห่วงใยความเป็นอยู่ของลูกน้องมากกว่าการปฏิบัติตามหน้าที่ที่พ่อควรกระทำ เพราะเห็นว่าภายในครอบครัวมีภรรยาที่ทำหน้าที่แทนตนเองได้ เมื่อพ่อทุ่มเทกับการงานจนละเอียดที่จะแสดงความรัก มอบความอบอุ่นและสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับลูก หน้าที่การงานที่สุดโต่งซึ่งเกิดจากความรับผิดชอบที่เน้นการได้รับประโยชน์สูงสุดของนายจ้างตามแนวคิดของระบบทุนนิยมจึงได้เบียดขับให้พ่อกลายเป็นคนอื่นในครอบครัว โดยเหลือเป็นเพียงผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นพ่อและสามีตามสถานภาพแต่ไม่มีสิ่งที่จะยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ไว้กับสมาชิกครอบครัวเอาไว้ได้เลย

อิทธิพลของแนวคิดของระบบทุนนิยมที่เน้นประโยชน์สูงสุดจากการทำงานหนักเพื่อแลกกับรายได้ที่เท่าเทียม ทำให้ภาพครอบครัวที่ปรากฏเป็นภาพของความเห็นห่างจนกลายเป็นความแปลกแยก โดยเฉพาะความแปลกแยกระหว่างพ่อกับลูกสาว ซึ่งไม่เพียงแต่แสดงออกผ่านทางกายภาพที่ทั้งสองไม่มีเรื่องจะพูดคุยกันเท่านั้น แต่แม้แต่การแสดงความรักต่อกันก็ไม่มีวิธีที่จะกระทำร่วมกันได้ ที่สำคัญคือการทำหน้าที่พ่อไม่อาจทิ้งงานมาจัดการงานศพให้แก่ลูกได้ เพราะมองด้วยผลประโยชน์ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการต้องรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของผู้อื่นมากกว่าคนในครอบครัวตัวเอง ผู้แต่งจึงได้เสนอภาพความสัมพันธ์ของลูกกับแม่ราวกับเพื่อนเพื่อตอกย้ำให้เห็นภาพความสัมพันธ์ที่ตรงกันข้ามระหว่างลูกกับพ่อให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

การที่ผู้กำกับให้ความสำคัญกับรายได้เช่นนี้ไม่เพียงทำให้ความสัมพันธ์ทางครอบครัวผู้กำกับถูกแบ่งแยกเท่านั้น แต่ยังทำให้ภาพผู้กำกับ ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวมีลักษณะเป็นผู้ร้ายที่ไม่ได้ทำหน้าที่พ่อที่ดี แม้กระทั่งในวันงานศพของลูก เมื่อพ่อไม่สามารถมอบความรักและความอบอุ่นที่เพียงพอให้กับลูกได้แล้ว การตายของลูกจึงเท่ากับการสำนึกถึงความผิดพลาดดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ผู้กำกับในฐานะสามีจึงกลับมาดูแลภรรยา และใช้ชีวิตที่เหลือร่วมกับภรรยาด้วยต่างตระหนักว่าต่างคนต่างต้องดูแลซึ่งกันและกันมากขึ้น แต่ท้ายที่สุดความทุกข์ใจจากการสูญเสียลูกก็ทำให้ภรรยาของเขาป่วยกระเสาะกระแสะจนเสียชีวิตไปก่อน

ผมนึกถึงภรรยาของผม

ถ้าเธอได้มานั่งดูละครเรื่องนี้กับผม ได้เห็นภาพเดียวกับผม ภาพที่เธอ
คงตั้งคำถามกับผมว่า

"ใครล่ะจะคอยมาป้อนข้าวป้อนน้ำให้เราเมื่อถึงเวลานี้?"

ใช่ ใครล่ะ? ผมถามตัวเอง

เพราะเราไม่มีใคร...

หลังจากที่ลูกสาวคนเดียวของเราเสียไปแล้ว เธอดูกระสากะระแสะ
มากขึ้น แต่เราก็กินหอบหิวกันไป เราต่างกลัวความเหงาถ้าต้องอยู่คนเดียว
เราเคยคิดว่าจะขอลูกของหลานมาเลี้ยง เพื่อมาเป็นลูกของเรา อยู่เป็นเพื่อนเรา
ในยามที่เราช่วยตัวเองไม่ได้ แต่ก็อีกเรานึกถึงการพรากลูกพรากแม่ เขาจะรู้สึก
อย่างไร แม้ว่าเขาจะเต็มใจยกลูกให้เราก็ตาม ท้ายสุดเราก็เลิกล้มความคิดนั้น
เพราะมันเป็นความคิดที่เห็นแก่ตัว...มีบางครั้ง หลานของเธอพาลูกๆ มาเยี่ยม
มาให้ความสดชื่นแก่เรา ให้เห็นเด็กๆ ได้พูดคุยกับลูกหลาน ชื่นใจที่ได้เห็น
แต่หลังจากที่พวกเขาเหล่านั้นกลับไปแล้ว ความเจ็บเหงาก็กลับมาเกาะกุมเราอีก
ในระยะหลัง เราพูดถึงความตายกันบ่อยขึ้น...ครั้งแรกที่เราพูดถึงความตาย
เรานอนกอดกันร้องไห้อยู่คนเดียว ด้วยกลัวว่าคนใดคนหนึ่งจะตาย...สองวันต่อมา
เธอก็จากไป...เมื่อสูญเสียเธอไปแล้ว ผมไม่มีกะจิตกะใจจะทำอะไรอีกต่อไป ผมเมา
เกือบทุกวัน เมาเพื่อจะได้ไม่ต้องคิด ผมจมอยู่เป็นปี...

(เวลา 2537: 53-56)

ข้อความข้างต้นสื่อให้เห็นภาพการประคับประคองความสัมพันธ์ทางครอบครัว
ท่ามกลางความวุ่นวายทางจิตใจของผู้กำกับและภรรยา ชาติ เสนอภาพเปรียบเทียบระหว่างภาพคู่สามี
ภรรยาที่มีแต่ความอ้างว้างยามที่พวกเขาอยู่กันตามลำพังกับภาพแห่งความสดชื่นในจิตใจเมื่อคู่สามี
ภรรยามีลูกหลานมาเยี่ยม ภาพที่แตกต่างดังกล่าวนี้นอกจากจะแสดงถึงความปรารถนาที่จะหา
ที่พึ่งพิงยามแก่เฒ่าของทั้งคู่ด้วยการคิดว่าจะขอลูกของหลานมาเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรมแล้วยังแสดงให้เห็นถึง
สภาวะจิตใจของทั้งคู่ที่พยายามไขว่คว้าหาที่ยึดเหนี่ยวเพื่อบรรเทาความเจ็บเหงาอีกด้วย

แม้การกลับมาใกล้ชิดกับภรรยาและใช้ชีวิตร่วมกับภรรยาจะมากขึ้นหลังจากลูกสาว
เสียชีวิตไปแล้วคือการสำนึกถึงความผิดพลาดของตัวผู้กำกับภาพยนตร์ แต่ถึงกระนั้นภาพที่ปรากฏ
ก็ยังคงแสดงถึงการไขว่คว้าหาผู้ที่เป็นที่ฝากชีวิตและจิตใจไว้อยู่ดี ด้วยเหตุนี้เหตุการณ์หลังจากที่
ภรรยาของผู้กำกับเสียชีวิตไปแล้ว ภาพที่ปรากฏจึงเป็นภาพของความโดดเดี่ยวที่เป็นผลมาจากการ
สูญเสียจนทำให้เกิดความทุกข์ที่แทบไม่มีทางออก ดังที่ ชาติ ได้ใช้เหตุการณ์ที่ผู้กำกับภาพยนตร์เข้าไป
ดูละครเวทีที่นำเสนอเรื่องราวในบ้านพักคนชรา เพื่อตอกย้ำถึงภาพความเปล่าเปลี่ยวภายในจิตใจ
ของผู้กำกับ รวมถึงชาติ ได้เสนอภาพแห่งความอ้างว้างของผู้คนในบ้านพักคนชราเพื่อสะท้อนถึง

ความเป็นตัวตนของผู้กำกับที่ต้องการเพียงใครสักคนที่มาดูแลเขายามแก่เฒ่า เช่นเดียวกับคนชราเหล่านี้ที่อย่างน้อยก็มีเจ้าหน้าที่คอยดูแลเหมือนเป็นญาติผู้ใหญ่อีกคนหนึ่ง

กระแสทุนนิยมที่เข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนว่าการทำงานหนักจะนำมาซึ่งความสุขสบายของชีวิตเป็นส่วนสำคัญนั้น ทำให้เกิดการเพิ่มบทบาทให้แก่หัวหน้าครอบครัวด้วยการสร้างภาพให้เห็นว่าหัวหน้าครอบครัวที่จะต้องทำงานเก่งและหาเงินมาเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวให้สุขสบายมากที่สุด ในขณะที่ผู้สูงอายุในครอบครัวที่เดิมเคยเป็นหัวหน้าหรือมีบทบาทสำคัญในครอบครัวกลับถูกลดบทบาทและความสำคัญลง เนื่องจากโครงสร้างครอบครัวและระบบราชการที่เข้ามาทำหน้าที่แทนครอบครัว และกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาสร้างช่องว่างระหว่างวัยให้มากขึ้น นอกจากนี้แนวทางการศึกษาทางด้านประชากรและการพัฒนาเศรษฐกิจที่มักมองว่าผู้สูงอายุเป็น "ภาระในการเลี้ยงดู" หรือ "ภาระทางเศรษฐกิจ" ยังทำให้ประชากรกลุ่มนี้ถูกละเลยหรือไม่มีการพูดถึงมากนัก เนื่องจากมองว่าประชากรกลุ่มนี้มีศักยภาพต่อการพัฒนาประเทศ (เกริกศักดิ์ บุญญานพงศ์, 2539: 1)

ข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ สำนักงานสถิติแห่งชาติระบุว่า ประชากรผู้สูงอายุของไทย (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5.0 ในปี พ.ศ. 2513 เป็นร้อยละ 7.36 ในปี พ.ศ. 2533 และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 9.46 ในปีพ.ศ. 2543 และมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องมาจากกระบวนการลดลงของการตายและการเจริญพันธุ์ สถิติเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า จำนวนประชากรวัยสูงอายุที่เพิ่มขึ้นนี้ไม่เพียงแต่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรของประเทศเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อภาวะการพึ่งพิงสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มผู้สูงอายุและสังคมที่สูงขึ้นอีกด้วย (คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2552: ค)

ในประเทศไทยมีนโยบายสงเคราะห์ผู้สูงอายุในรูปแบบของบ้านพักคนชราหรือสถานสงเคราะห์คนชรา มาตั้งแต่พ.ศ. 2496 โดยรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มอบหมายให้กรมประชาสงเคราะห์ดำเนินการจัดตั้งบ้านพักคนชราบ้านบางแคเป็นแห่งแรก ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งนั้นไม่ได้มีเพียงการคุ้มครองและดูแลผู้สูงอายุให้มีความสุข ไม่ต้องเร่ร่อน และถูกทอดทิ้งให้ว้าเหวเท่านั้น แต่ยังมีมุ่งหมายให้มีการเสริมสร้างทัศนคติและพัฒนาค่านิยมของเยาวชนเพื่อให้เกิดความกตัญญูต่อบุพการีอีกด้วย อนึ่งการให้การสงเคราะห์คนชราเหล่านี้จะแบ่งเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ ผู้สูงอายุเร่ร่อน ไร้ที่พึ่ง ผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งในบ้านของตนเอง ผู้สูงอายุที่อยู่กับครอบครัวแต่มีปัญหาต่าง ๆ ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอที่จะช่วยเหลือตนเองได้ แต่ไม่มีญาติให้การดูแล และผู้สูงอายุที่ยังต้องการมีกิจกรรมเมื่อพ้นวัยทำงาน แม้ปัจจุบันจะมีสถานสงเคราะห์คนชราและศูนย์บริการคนชรากรมประชาสงเคราะห์ รวมถึงหน่วยงานภาคเอกชนจำนวนมากกว่า 30 แห่ง

ทั่วประเทศ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิมีผู้สูงอายุจำนวนมากไม่ได้รับการคุ้มครอง อีกทั้งยังต้องเร่ร่อน และไร้ที่พึ่งพิง (เกริกศักดิ์ บุญญาบุณย์, 2539: 41-57)

จากข้อมูลสำมะโนประชากรผู้สูงอายุและแนวโน้มของภาวะการพึ่งพิงประชากรวัยแรงงาน รวมถึงความต้องการการสงเคราะห์ในสถานสงเคราะห์คนชราดังกล่าว ชาติ จึงใช้เหตุการณ์ในบ้านพักคนชรา เสนอให้เห็นภาพปัญหาของคนชราที่แตกต่างกันตามพื้นฐานของครอบครัว รวมถึงวิพากษ์ให้เห็นถึงภาพความล้มเหลวของสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะภาพที่คนชรากลายเป็นภาระของคนหนุ่มสาวในครอบครัว จนต้องมาเป็นภาระของคนนอกครอบครัว

คนชราที่มาอยู่ที่บ้านพักคนชราเหล่านี้ต่างมีที่มา ประวัติ ลักษณะและนิสัยต่างกัน ตัวอย่างเช่น ยายทับทิมมีลูก 3 คน คนโตและคนกลางมีการงานทำมั่นคง แต่กลับเห็นแม่เป็นภาระ จนทำให้ยายทับทิมเลือกมาอยู่บ้านพักคนชรา ยายบุญเรือนเป็นลูกเจ้าพระยาแต่กลับตกอับ ยายเอิบที่มีลูก 10 คน แต่ลูกไม่เคยเหลียวแลจนนางตัดใจว่าล้มหน้าลูกทุกคนไปหมดแล้ว และยายนวนมีลูกชายที่ขาพิการจากอุบัติเหตุการทำงานจึงตัดสินใจมาอยู่ที่บ้านพักคนชราเพราะไม่อยากเพิ่มภาระให้แก่ครอบครัวของลูกชาย เป็นต้น

...นางนึกถึงลูกชาย แม้วานางและลูกจะมีชีวิตอยู่ด้วยกันทั้งคู่ แต่ก็ไม่ติดกับได้ตายจากกันแล้ว ต่างไม่เคยเห็นหน้ากันมาเป็นปี ก็ได้แต่เมียมัน ลูกมันมาคอยส่งข่าว มาให้รู้ถึงความเจ็บไปของครอบครัวมัน ก็ได้เมียมัน ลูกมัน มาเยี่ยมมาหา กลับไปบอกข่าวว่าแม่ของมันยังมีชีวิตอยู่ สุขทุกข้อย่างใด นางเองอยากไปหาลูกชาย แต่ก็ไปไม่ได้ มันเองก็คงอยากมาหานาง แต่ก็มาไม่ได้ นี่มันยังมีกะใจบ่นน้อยใจที่ไม่สามารถเลี้ยงนางได้ นางไม่เคยนึกตำหนิตีตนมัน ด้วยรู้ว่า ถ้ามันร่างกายดี ๆ เหมือนเมื่อก่อน นางคงไม่ต้องมาอยู่ที่นี่ ต้องห่างไกลกับมัน และการที่นางต้องมาอยู่ที่นี่นั้นก็เป็นการต้องการของนางเอง ไม่ใช่ความปรารถนาของมัน แม้นแต่น้อย

(เวลา 2537: 160- 161)

ข้อความข้างต้นไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเลือกตัดสินใจมาอยู่บ้านพักคนชราของยายนวน เพื่อลดรายจ่ายของครอบครัวที่ไม่ได้มีฐานะมั่นคงเพียงเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของแม่ที่ไม่อยากเป็นภาระลูกที่มีข้อจำกัดทางร่างกายจึงเลือกวิถีชีวิตในบั้นปลายชีวิตด้วยตนเอง ถึงกระนั้นยายนวนก็ยังเป็นห่วงเป็นใยลูกและหลานอยู่ทุกเมื่อ นางพยายามทำหน้าที่ของแม่และย่าที่ดีตามศักยภาพที่ตนเองพอทำได้ ยายนวลจึงช่วยแบ่งเบาภาระให้แก่ลูกที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ด้วยการเก็บอาหารและสิ่งของที่มิคนมาบริจาคไว้ เพื่อเก็บไว้ให้ลูกและหลานๆ ได้กินและได้ใช้สอย

กรณีของยายทับทิม เป็นกรณีเกี่ยวกับยายนวนลที่มาอยู่บ้านพักคนชรา ด้วยความสมัครใจ เพราะนางถูกสถานการณ์ทางบ้านบังคับ เนื่องจากการมีลูกชายคนเล็กที่สติไม่ดีที่ต้องติดตามไปกับยายทับทิมทุกครั้งเวลาย้ายไปอยู่กับลูกคนที่เหลือ รวมถึงทัศนคติที่ไม่ตรงกับลูกในหลายๆ เรื่องจนส่งผลกระทบต่อชีวิตของลูกๆ ทำยที่สุดเมื่อลูกๆ สามารถจัดการให้น้องชายคนเล็กที่มีปัญหาดังกล่าวไปอยู่โรงพยาบาลเฉพาะทางได้แล้ว ยายทับทิมจึงเลือกมาอยู่ที่บ้านพักคนชราเพื่อเลี่ยงการเป็นภาระแก่ลูกอีกต่อไป ดังความที่ว่า

ใจนางนั้นนึกถึงครั้งเมื่ออยู่กับลูกสาว ผัวมันก็บ่นกัว่าเอา บางทีบางเรื่อง ที่นางทำไปเพราะคิดว่าถูกต้อง ลูกสาวก็โมโหเป็นพินเป็นไฟ ออกปากให้ไปอยู่กับลูกชาย นางก็ก้มหน้าไปหาลูกชาย ไม่นานลูกสะใภ้และลูกชายก็ช่วยกันโยนกลับมาให้ลูกสาว โยนไปโยนมา ชีวิตบั้นปลายของนางนั้นไม่ผิดกับตะกร้อ ที่มีคนเตะลอยไปลอยมา ไม่มีวันตกถึงพื้นได้พักผอน ถ้าพึ่งตัวนางเองนั้นคงไม่เท่าใดนัก แต่ทุกครั้งที่ลอยไปลอยมานั้น ลูกชายคนเล็กก็ต้องลอยตามติดไปด้วย ด้วยนางไม่ไว้วางใจให้อยู่กับใคร ไม่ว่าพี่สาวหรือพี่ชายของมัน จนวันหนึ่ง พี่สาวกับพี่ชายของมันก็ร่วมกันหลอกมันไปไว้ที่โรงพยาบาลอีกครั้ง เมื่อลูกชายไปอยู่โรงพยาบาล นางจึงหมดหวัง นางตัดสินใจไม่บอกใคร จนกระทั่งเรื่องเรียบริ้อย มาอยู่ที่บ้านพักแห่งนี้ มาเป็นตะกร้อที่มีเวลาพักผ่อนบนพื้นหญ้า

(เวลา 2537: 87)

ชีวิตบั้นปลายของยายทับทิมกำลังดำเนินไปอย่างที่น่าจะได้คาดหวังไว้ จนกระทั่งลูกชายคนเล็กได้หลบหนีออกจากโรงพยาบาลจนกระทั่งหนีหายไป และลูกๆ คนอื่นตัดขาดความสัมพันธ์กับนางทั้งที่ก่อนหน้านี้ลูกๆ ยังคอยแวะมาเยี่ยมเยียนบ้าง เนื่องจากนางได้ให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนเกี่ยวกับประวัติและหน้าที่การงานของลูกๆ โดยคิดไม่ถึงว่าจะส่งผลถึงการดำเนินชีวิตของลูกในลำดับต่อมา ด้วยเหตุนี้ภาพของยายทับทิมจึงเป็นภาพหญิงสูงอายุที่นั่งจับเก้าอี้กับความทุกข์และเสียใจกับการกระทำของตน รวมถึงต้องคอยห่วงหาลูกชายคนเล็กที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้

แม้ว่าคนชราเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันทางความคิดบ้าง นิสัยบ้าง แต่สิ่งหนึ่งที่ทุกคนมีร่วมกันคือ ความหวังที่อยากจะกลับไปอยู่กับครอบครัวที่ตนเองจากมา ดังนั้นภาพที่คนชราเหล่านี้นึกถึงจึงเป็นภาพแห่งความหวังที่พวกเขาเคยได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากับครอบครัว หรือเป็นภาพที่วาดฝันถึง เช่น ภาพฝันของยายเอิบที่ว่า

...ยามเช้าเมื่อนางตื่นจากที่นอน จะมีคนคอยหุงหาอาหารไว้ให้นางใส่บาตร มือของลูกหลานคอยประคองช่วยมือของนางถือทัพพีข้าว ตักข้าวขึ้นจากขันใส่ลงในบาตรพระ ถ้วยกับข้าวควหวานที่นางวางลงถวายบนฝ่าบาตรพระ ตามด้วยกำดอกไม้ธูปเทียน นางนึกถึงภาพตัวเองที่มีลูกหลานคอยจุง คอยประคองเข้าก้มกราบพระแก้วมรกตในพระอุโบสถ

(เวลา 2537: 178)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสุขของยายเอิบที่ได้ฝันว่าจะได้กลับไปอยู่กับครอบครัวที่มีลูกหลานคอยดูแลเอาใจใส่ ความฝันดังกล่าวเป็นเพียงการเยี้ยวจิตใจให้มีชีวิตอยู่ด้วยความหวังเท่านั้น เพราะความเป็นจริงแล้วยายเอิบก็ต้องอยู่ในบ้านพักคนชราอย่างโดดเดี่ยวต่อไป รวมถึงกรณีที่ยายบุญเรือนมักนึกถึงคราวที่ตนเองยังมีชีวิตที่สุขสบาย มีคนรถ มีคนใช้คอยอำนวยความสะดวกทุกอย่าง แต่นั่นก็เป็นเพียงการนึกถึงอดีตเพื่อพยายามยืนยันความมีตัวตนเท่านั้น เพราะในโลกของความเป็นจริงแล้ว ยายบุญเรือน ผู้ติดภยากคนนี้ก็มิมีสถานภาพไม่ต่างกับคนชราคนอื่นเลย

เมื่อวิเคราะห์ถึงจุดประสงค์ที่ชาติ กอบจิตติ เสนอภาพปัญหาคนชราผ่านสายตาของผู้กำกับเหล่านี้ขึ้นมา จะพบว่าชาติ ไม่ได้ต้องการแค่จะเสนอภาพความน่าสงสารของคนชราเพื่อวิพากษ์ถึงความโหดร้ายที่คนชราเหล่านี้ต้องถูกทอดทิ้งและต้องทนทุกข์ต่อความโดดเดี่ยวเพียงลำพังด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันเท่านั้น แต่เขายังต้องการจะตั้งคำถามกับการกระทำของลูกๆ และญาติๆ ของคนชราเหล่านี้ว่ามีจิตสำนึกที่จะดูแลพ่อแม่หรือแม้กระทั่งคนบ้านใกล้เรือนเคียงได้หรือไม่ ทั้งนี้เขาได้ยกกรณีลูกชายของยายนวลที่หาอาชีพการ และลูกชายของยายทับทิมที่สติไม่สมบูรณ์ แต่ต่างมีจิตสำนึกที่นึกถึงแม่ของตนนั้น เพื่อเปรียบเทียบกับลูกที่มีอวัยวะและสติครบสมบูรณ์ แต่กลับละเลยการดูแลและเอาใจใส่แม่ของตน

ลูกชายของยายนวลที่ประสบอุบัติเหตุ จนหาอาชีพการนั้นโทษตัวเองว่าไม่สามารถดูแลแม่ให้อยู่ดีมีสุข จนแม่ต้องไปอยู่บ้านพักคนชรา รวมถึงลูกชายของทับทิมที่สติไม่ดีแต่อย่างน้อยก็เพียงมาให้แม่เขาเห็นหน้าที่บ้านพักคนชราทุกวัน ตรงกับข้ามกับลูกอีก 2 คนที่ไม่แม่แต่จะมาเยี่ยมเยียนแม่แต่น้อย ดังที่ชาติ ใช้คำพูดของอุบลหญิงสาวที่เป็นหนึ่งในผู้ดูแลคนชราถ่ายทอดความรู้สึกดังกล่าว

เธอไม่เข้าใจนัก ทำไมคนสติไม่ดีจึงรู้จักมาเยี่ยมแม่ของตัวเอง หรือว่ามีอะไรผูกพันอยู่ในระหว่างสายเลือดของความเป็นแม่ลูก แล้วคนสติดีๆ ละ ทำไมพวกเขาไม่มาเยี่ยมแม่ของเขาบ้าง หรือว่ามันไม่มีอะไรผูกพันกันในสายเลือดแล้ว... ต่อเมื่อเธอได้เห็นลูกชายที่สติไม่ดีของยายทับทิมมาเยี่ยมอยู่มิขาด เธอจึงเริ่มสงสัยเรื่องสายเลือด ความเป็นแม่เป็นลูก เธอสงสัยเลยเถิดไปว่า ถ้าลูกชายของแก

คนนั้นสติดีๆ เหมือนเช่นคนอื่นๆ เขาจะมาเยี่ยมแม่ของเขาไหม?...

(เวลา 2537: 140-141)

เมื่อวิเคราะห์ความนึกคิดของอุบลข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับสายสัมพันธ์ระหว่างลูกกับแม่ และจิตสำนึกถึงหน้าที่ที่ลูกควรดูแลบุพการีอย่างดีที่สุด ทั้งนี้เป็นเพราะสังคมไทยยึดถือคุณธรรมเรื่องความกตัญญูและตอบแทนบุญคุณแก่ผู้มีพระคุณเป็นเรื่องใหญ่ การละเลยหน้าที่เช่นนี้จึงขัดแย้งกับความคาดหวังจากผู้คนในสังคมเป็นอย่างมาก ประกอบกับการยกกรณีของลูกชายยายทับทิมที่มีสติไม่สมบูรณ์แต่กลับมาเยี่ยมแม่ทุกวันนั้นยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงความบกพร่องทางจิตสำนึกของลูกที่มีภาวะปกติให้เด่นชัดขึ้น

ชาติ ไม่ได้ใช้เหตุการณ์ในบ้านพักคนชรา เพื่อสื่อภาพด้านลบของความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเท่านั้น แต่ภายใต้ภาพความอ้างว้างและความวุ่นวายเหล่านั้น ชาติ ยังได้สอดแทรกภาพของความห่วงใย และการดูแลปรนนิบัติคนชราจากผู้คนหลายฝ่าย นัยหนึ่งเพื่อใช้น้ำใจและเมตตากรุณาจากผู้คนเหล่านั้นเข้ามาเติมเต็มสิ่งที่คนชราขาดหายไปจากครอบครัวเดิม ดังพิจารณาได้จากเหตุการณ์ที่อุบลเข้าไปลอบยายทับทิมที่คิดถึงลูก และเหตุการณ์เด็กชายชายของป้อนนมายายในบ้านพักคนชรา

"เอ้ายาย กินน้ำส้มซะ จะได้ชื่นใจ" ครั้งแรกนั้น ผมนึกว่าเธอคงจะซื้อกินเองเพราะสงสารเด็ก
คุณยายทับทิมบดบังปลวัน "ไม่เอา ไม่เอาหรอกคุณแม่" แต่ท้ายสุดแก็จำเป็นต้องรับขวดน้ำส้มไว้
ยายกินเถอะ หนูซื้อให้ยาย ยายอย่าร้องไห้ละ เตี่ยวบ้ายๆ ลูกชายก็มา"
จำเริญๆ เถอะแม่เอ๊ย ทำไมอิฉันจึงไม่มีลูกหลานเหมือนคุณแม่"
"ก็หนูเป็นหลานยายอยู่แล้วไม่ใช่หรอ"

(เวลา 2537: 90)

เหตุการณ์ที่อุบลซื้อน้ำส้มให้ยายทับทิมดื่มเพื่อให้ยายคลายความกังวลลงนั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นภาพความห่วงใยและความเห็นใจกับความทุกข์เรื่องลูกที่ยายทับทิมต้องเผชิญแล้ว คำพูดของอุบลที่ว่า "ก็หนูเป็นหลานยายอยู่แล้วไม่ใช่หรอ" ยังเสนอให้เห็นภาพของการมีส่วนร่วมทางความรู้สึกระหว่างยายทับทิมกับอุบลที่ทำให้ยายทับทิมรู้สึกอบอุ่นใจและมีกำลังใจที่จะรอคอยลูกมากขึ้น

เหตุการณ์ที่เด็กชายชายของ คิดถึงย่าทวดของตนเองที่บ้านจึงป้อนนมแก่ยายในบ้านพักคนชรา โดยไม่คิดเงินเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงภาพความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีสาเหตุมาจากความระลึกถึงคนในครอบครัวจึงต้องการแสดงความรักและความห่วงใยให้แก่ผู้ที่เป็น

เสมือนตัวแทนของญาติผู้ใหญ่คนนั้น ด้วยเหตุนี้เด็กชายจึงบ่อนนมให้แก่ยายคนนี้เพราะนึกถึงย่าทวดของตนที่ไม่ได้พบหน้ากันจนไม่รู้ว่าเป็นตายร้ายดีอย่างไร

"ย่าทวดหิวหรือ กินนมดีกว่านะ เตี้ยฉฉจะเอานมให้ย่าทวดกิน" เขาวางตะกร้าในวงแขนลง แล้วหยิบกล่องนมขึ้น

"ย่าทวดกินนมนะ"

"ทำอะไรนะ?"

"ให้ย่าทวดเขากินนม"

...

ผมไม่เอาเงินย่าทวดเขาหรอก ผมให้เขากินเอง ผมคิดถึงย่าทวดของผม" เด็กนั้นหน้าสลดลง

"น้ำรู้ใหม่ ย่าทวดของผมเขาก็แบบนี้ นอนเคี้ยวอยู่ทั้งวัน ตอนผมอยู่บ้าน ผมบ่อนข้าวเอง...ป่านนี้ไม่รู้เขาตายหรือยัง? ทำยเสียของเด็กน้อยเหมือนพูดกับตัวเอง

(เวลา 2537: 94-95)

เหตุการณ์ทั้ง 2 เหตุการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ผู้แต่งใช้สายสัมพันธ์ของมนุษย์ เช่นในครอบครัวในอดีต นั่นคือสายสัมพันธ์ของคนที่ไม่ได้เป็นญาติทางสายเลือด แต่เป็นญาติทางสังคมจากความเข้าใจและความเห็นใจ เพื่อเข้ามาเติมเต็มความโดดเดี่ยวและอ้างว้างของคนชรา ทั้งนี้เมื่อพิจารณาการเสนอภาพของการประคับประคองระหว่างเพื่อนมนุษย์ที่มีวัยต่างกันนั้น นอกจากจะเป็นการแก้ปัญหาด้วยการเสริมสร้างกำลังใจให้แก่กันแล้ว ยังถือเป็นแนวทางแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับนโยบายและมาตรการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2535-2544)^{*} ที่มุ่งส่งเสริมลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวแบบสังคมไทยดั้งเดิม รวมทั้งเสริมสร้างค่านิยมในการให้ความเคารพ และกตัญญูต่อบุคคลผู้สูงอายุ

กล่าวสรุปได้ว่า ชาติ กอบจิตติ เสนอภาพครอบครัวเดี่ยวที่กระจัดกระจาย ในนวนิยายเรื่องเวลาผ่านการเล่าเรื่องและสายตาของตัวละครผู้กำกับ การเสนอภาพดังกล่าวสอดคล้องกับกระแสแนวคิดแบบทุนนิยมที่เข้ามาอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนที่มองว่า รายได้จากการทำงานเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิต ยิ่งหารายได้ได้มากขึ้นเท่าไรย่อมกลายเป็นสิ่งยืนยันถึงปริมาณความสุขในชีวิตมากขึ้นเท่านั้น เมื่อผู้คนยึดติดกับค่านิยมดังกล่าวแล้วผลที่ตามมากลับส่งผลกระทบต่อผู้คนที่พยายามแสวงหารายได้ในครอบครัว โดยเฉพาะหัวหน้าครอบครัวในครอบครัวเดี่ยว

^{*} ในสมัยรัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุเป็นพิเศษจึงได้มีการกำหนดนโยบายและมาตรการต่างๆ ในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยเฉพาะขึ้น โดยจัดทำเป็นนโยบายและมาตรการระยะยาว (พ.ศ. 2535-2544) เรียกว่า แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (เกริกศักดิ์ บุญญาพวงศ์, 2539: 63)

ที่ต้องกลายเป็นคนแปลกหน้า เพราะไม่ได้สานสัมพันธ์อย่างเต็มที่กับสมาชิกคนอื่น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้คนภายในสังคมกำลังเบียดขับให้ผู้สูงอายุกลายเป็นคนนอกครอบครัว เนื่องจากมองว่าผู้สูงอายุ เหล่านี้เป็นภาระทางเศรษฐกิจ

จากสถานการณ์และแนวความคิดของผู้คนในบริบทสังคมดังกล่าว ชาติ จึงใช้ภาพครอบครัวเดี่ยวที่มีปัญหาทางความสัมพันธ์ของสมาชิกต่อเนื่องไปที่ภาพแห่งความอ้างว้างของผู้คนในบ้านพักคนชรา ภาพเช่นนี้ไม่ได้สื่อถึงความเปล่าเปลี่ยวใจและความโดดเดี่ยวของผู้กำกับที่กลายเป็นคนชราที่ต้องใช้ชีวิตเพียงลำพังเท่านั้น แต่ชาติ กำลังใช้ผู้กำกับท่านนี้เป็นทั้งตัวแทนของหัวหน้าครอบครัวเดี่ยวและตัวแทนปัญหาของผู้สูงอายุในครอบครัวขยายทั้งหมด เนื่องจากตัวนักเขียนยอมรับและเข้าใจว่าสถาบันครอบครัวไทยกำลังประสบปัญหาด้านความห่างเหินทางความสัมพันธ์กันมากขึ้น ดังนั้นเพื่อให้ผู้คนตระหนักรู้ถึงภาวะปัญหาครอบครัว โดยเฉพาะภาวะการณของผู้สูงอายุในประเทศไทยที่นับวันจะกลายเป็นผู้ถูกทอดทิ้งมากขึ้น ดังนั้นชาติจึงได้แสดงความหวังที่มีต่อสังคมไทยด้วยการเสนอภาพการดูแลและการมีน้ำใจแก่ผู้สูงอายุของผู้ดูแลและผู้คนในบ้านพักคนชรา เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าเขาให้ความสำคัญกับสายสัมพันธ์ของมนุษย์แบบครอบครัวขยายในอดีตที่มีทั้งเครือญาติทางสายเลือดและเครือญาติทางสังคม เนื่องจากชาติ มองว่าสายสัมพันธ์ที่เกิดจากการพึ่งพาและช่วยเหลือกันนั้นจะช่วยประคับประคองสมาชิกครอบครัวให้ดำเนินชีวิตไปด้วยกันได้

นอกจากนี้มติของที่ประชุมสมัชชาแห่งสหประชาชาติที่ประกาศให้ปี 2537 เป็นปีสากลแห่งครอบครัว ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกและสนับสนุนให้สถาบันครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนามนุษย์ขั้นพื้นฐาน รวมถึงร่วมแก้ไขปัญหาครอบครัวที่มีจุดอ่อนแอในสังคม (วารุณี ทองมา, 2537: 1-2) ยังเป็นมติที่ตอกย้ำให้เห็นว่า การเสนอปัญหาครอบครัวและการเสนอทางออกของปัญหาครอบครัวของชาติ ด้วยการกลับมาให้ความสำคัญกับสายสัมพันธ์แห่งเครือญาติ ดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นประเด็นเฉพาะของนักเขียนท่านนั้น แต่ยังเป็นประเด็นที่ทั่วโลกให้ความสนใจและต่างเห็นพ้องกันว่า เป็นอีกแนวทางที่สามารถช่วยให้สถาบันครอบครัวกลับมาเข้มแข็งได้อีกครั้ง

3.2.1.3 ครอบครัวของวิทยาการ: เมื่อฉันคืออะไหล่ชีวิตของพ่อ

นับตั้งแต่ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา นโยบายและแผนงานที่เกิดขึ้นจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ แต่ละฉบับส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ที่สำคัญคือความเจริญก้าวหน้าทางด้านสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเทคโนโลยีทางการแพทย์และคุณภาพชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ผลจากความเจริญก้าวหน้าดังกล่าว ส่งผลให้อายุขัยของประชากรไทยโดยเฉลี่ยยืนยาวขึ้น จากข้อมูลของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดลได้ยืนยันว่า ประเทศไทยมีประชากรสูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเพิ่มขึ้น

อย่างต่อเนื่อง อาทิ ปี 2535 ประเทศไทยมีสัดส่วนผู้สูงอายุต่อประชากรไทยทั้งประเทศอยู่ที่ร้อยละ 6.3 และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 9.4 และร้อยละ 11.9 ในปี 2545 และ 2555 ตามลำดับ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, ม.ป.ป.: 104-105)

การที่สัดส่วนและจำนวนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ย่อมหมายถึง ปัญหาและผลกระทบโดยตรงต่อกลุ่มผู้สูงอายุเองและกลุ่มประชากรในวัยอื่นๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็น ด้านการแพทย์ ด้านสาธารณสุข ด้านสังคม และด้านจิตใจ ด้วยเหตุนี้ นักเขียนจำนวนมากจึงตระหนัก ถึงสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงนี้ และนำไปประเดิมตั้งกล่าวมาเสนอในงานเขียนของตน เป็นต้นว่า ชาติ กอบจิตติ ได้ใช้ นวนิยายเรื่องเวลา นวนิยายรางวัลซีไรต์ปี 2537 เสนอให้เห็นภาพความล้มเหลว ของสถาบันครอบครัว และภาพความโดดเดี่ยวอ้างว้างของผู้สูงอายุ เนื่องมาจากการถูกทอดทิ้ง จากคนในครอบครัว ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวรายละเอียดไปแล้วในหัวข้อ "ครอบครัววิกฤตจากปัญหา ทุนิยม" นอกจากนี้ วิมล ไทรนันทน์ ยังเป็นนักเขียนอีกคนหนึ่งให้ความสำคัญกับปัญหาผู้สูงอายุ ในประเทศไทย ดังนั้นการเขียนนวนิยายเรื่องอมตะ นวนิยายรางวัลซีไรต์ปี 2543 ขึ้นมานี้จึงไม่ได้ มีจุดประสงค์เพื่อเสนอให้เห็นภาพความกังวลด้านปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุที่กำลังจะกลายเป็นภาระ ของสังคมไว้อย่างแยบยลเท่านั้น แต่วิมลยังนำบริบทของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ด้านการคัดลอกพันธุกรรม (โคลนนิ่ง)* เข้ามาเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ภายใน ครอบครัวอีกด้วย

นวนิยายเรื่องอมตะ เป็นเรื่องราวของครอบครัวของนักธุรกิจรายใหญ่ลำดับต้นๆ ของประเทศไทย มีพรหมินทร์และศศิประภาเป็นพ่อและแม่ของซีวันและตรีรัตน์ เบื้องหลัง การประกอบอาชีพนักธุรกิจของพรหมินทร์ เขากำลังดำเนินการโครงการมนุษย์อมตะ โดยร่วมมือกับ ศาสตราจารย์สเปนเซอร์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านโคลนนิ่ง โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ คนโคลนเป็นผู้ใต้ปกครอง ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์และปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งทุกประการ เป็นต้นว่า การเปลี่ยนอวัยวะของคนโคลนเพื่อทดแทนอวัยวะที่สึกหรอของตน ทั้งนี้โครงการดังกล่าวจะประสบความสำเร็จไม่ได้ ถ้าไม่ได้ทดลองเปลี่ยนอวัยวะกับ "ซีวัน" คนโคลนที่พรหมินทร์และศศิประภา ได้เลี้ยงดูและมอบความรักเสมือนเป็นลูกแท้ๆที่เกิดขึ้นจากวิถีธรรมชาติ

---

* พ.ศ. 2539 (ค.ศ. 1996) ประชาชนทั่วโลกให้ความสนใจกับวิทยาการการกระบวนกรคัดลอกแบบ พันธุกรรมหรือการโคลนนิ่งที่มีทีมงานนักวิทยาศาสตร์ ดร.เอียน วิลมัต (Dr.Ian Wilmut) และ ดร.คีท แคมป์เบล (Dr.Keith Campbell) จากสถาบันรอสลิน (Roslin Institute) ประเทศสกอตแลนด์ ทีมนักวิทยาศาสตร์เหล่านี้ ได้ประกาศความสำเร็จในการโคลนนิ่งลูกแกะตัวเมีย ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมตัวแรกได้สำเร็จโดยตั้งชื่อว่า ดอลลี (Dolly) (TOONGPANG, 2555)

"ผมอายุ 55 แล้ว ถ้าชินชกเข้าไปก็จะยิ่งทำลำบาก ไม่ว่าจะช้าหรือเร็ว ก็ต้องทำอยู่ดี ถ้ามันเร็วมันก็ดีแก่ผม ส่วนเขาก็จะได้จบหน้าที่ของเขาไปเสียที ส่วนคุณก็จะได้หมดความทุกข์ด้วยเช่นกัน และเมื่อผมมีชีวิตอยู่อย่างปรกติสุข ทุกคน...คนอื่นอีก 3 ล้านกว่าก็อยู่ดีมีสุขไปด้วย" เขาหมายถึงพนักงานในบริษัทของเขา พันกว่าแห่งทั้งในประเทศและต่างประเทศ

"เราเลี้ยงเขามาเหมือนลูก..." แล้วน้ำตานางก็รินไหล สิ้นหวังที่จะขอร้อง เขาต่อไป

เขาปลอบโยนนางว่า ไม่ว่าจะเราจะเลี้ยงดูเขาอย่างไร เราก็ต้องยอมรับความจริง...เขาไม่ใช่ลูกของเราไม่ใช่แม้กระทั่งคนอย่างเราๆ เขาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของตัวผม และเขาก็ถูกสร้างขึ้นมาจากด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อตัวผม

(อมตะ 2543: 10)

จากเหตุการณ์การโต้เถียงถึงสถานภาพของชีวันข้างต้น ผู้อ่านจะเห็นภาพความแตกต่างทางความคิดของพรหมินทร์ผู้เป็นพ่อ และศศิประภาผู้เป็นแม่ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ พรหมินทร์มองว่าชีวัน เป็นสิ่งมีชีวิตที่เขาลงทุนสร้างและเลี้ยงดูมาเพื่อตอบสนองความต้องการของเขา แม้พรหมินทร์จะบอกว่า การมีความสุขของเขาจะทำให้พนักงานมากกว่า 3 ล้านคนมีความสุขไปด้วย แต่นั่นก็เป็นความคาดหวังที่มาจากพื้นฐานความเห็นแก่ตัว และลึกๆ แล้วก็สะท้อนให้เห็นถึงความกังวลใจด้านปัญหาสุขภาพ ซึ่งเป็นปัญหาหลักที่อาจทำให้ศักยภาพในการทำงานและการควบคุมผลประโยชน์ทางธุรกิจลดน้อยลง ในขณะที่ศศิประภาจะมีความคิดที่แตกต่างกับพรหมินทร์อย่างชัดเจน เธอผูกพันและรักชีวัน เนื่องจากเธอดูแลและเลี้ยงดูชีวันมาตั้งแต่ยังเป็นทารก แม้จะรู้ว่าชีวัน เป็นเพียงมนุษย์โคลนที่เกิดจากส่วนหนึ่งของสามีเธอก็ตาม

ประโยคที่ว่า "ผมอายุ 55 แล้ว ถ้าชินชกเข้าไปก็จะยิ่งทำลำบาก ไม่ว่าจะช้าหรือเร็ว ก็ต้องทำอยู่ดี" สะท้อนให้เห็นถึงความกังวลใจด้านปัญหาสุขภาพของพรหมินทร์ เขามองว่า หากไม่ดำเนินการทดลองเปลี่ยนอวัยวะกับพรหมินทร์ในเร็ววัน สภาพร่างกายก็จะยิ่งถดถอยและมีผลต่อการบริหารธุรกิจระดับประเทศ การกระทำเช่นนี้นอกจากจะตอกย้ำให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ทางธุรกิจอย่างสูงสุดแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงความบกพร่องด้านจริยธรรม และการไม่ได้คำนึงถึงการเบียดเบียนชีวิต เนื่องจากเขามองชีวันเป็นเพียงอะไหล่ที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น แตกต่างกับศศิประภาที่มีมุมมองว่าชีวันเป็นเสมือนลูกของเธอ เธอจึงต้องพยายามปกป้องชีวันให้พ้นจากการกระทำที่ไม่เป็นธรรมของผู้เป็นพ่อ รวมถึงเธอยังกระตุ้นเตือนให้ชีวันรู้ตระหนักถึงสิทธิในการใช้ชีวิตและตัดสินใจด้วยตัวเอง

"ชีวิตเป็นของลูก ไม่ใช่ของพ่อหรือของใคร ดังนั้นลูกย่อมมีสิทธิที่จะปกป้องชีวิตตนเองทุกประการ ถ้าลูกเห็นว่าการกระทำอย่างนี้ไม่ถูกต้อง ขอบธรรม ลูกก็ปฏิเสธได้"

"ผมจะปฏิเสธได้อย่างไร ในเมื่อผมไม่ใช่คนแท้"

...

"ทำไมลูกไม่หนีไป ไปอยู่ที่ไหนก็ได้ที่ไม่ใช่ประเทศไทย จะทำศัลยกรรม เปลี่ยนหน้าตาเสียใหม่ รวมทั้งเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ก็ได้ ถึงลูกจะเป็นคนโคลน แต่ลูกก็มีบัตรประชาชน มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านเหมือนคนทั่วไป"

(อมตะ 2543: 18)

เมื่อวิเคราะห์ข้อความข้างต้น ผู้อ่านจะเห็นภาพความเป็นแม่ของศศิประภา แม่ที่เป็นผู้สนับสนุนและปกป้องชีวิตให้พ้นจากอันตราย ตั้งแต่การบอกให้ชิววันรู้แผนการที่พ่อกำลังจะนำตัวเขาไปทดลองเปลี่ยนอวัยวะ การแนะนำวิธีการหนีรอดจากพ่อ ไม่ว่าจะเป็นการหนีออกนอกประเทศ การทำศัลยกรรม และการเปลี่ยนชื่อ ที่สำคัญคือการยืนยันการมีตัวตนของลูก แม้ลูกจะเป็นคนโคลนก็ตาม ทั้งนี้เพื่อให้ลูกเกิดความมั่นใจและกล้าที่จะออกไปดำเนินชีวิตด้วยตนเอง

สาเหตุที่วิมลเสนอภาพความแตกต่างระหว่างพ่อและแม่เช่นนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ามี ความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมในช่วงปี 2539-2543 กล่าวคือ ผู้คนในสังคมไทยกำลังวิตกกังวล สถานการณ์ผู้สูงอายุที่มีจำนวนไม่สมดุลกับกลุ่มประชากรช่วงวัยอื่น อันก่อให้เกิดผลที่ตามมาดังที่กล่าวไปข้างต้น ในขณะที่สังคมโลกกำลังให้ความสำคัญกับความก้าวหน้าของวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์นั่นคือ การคัดลอกพันธุกรรม (โคลนนิ่ง) อันถือเป็นเรื่องราวใหม่และเป็นเรื่อง ก่อให้เกิดกระแสการตื่นตัวแก่ผู้คนทั่วโลก ด้วยเหตุนี้ วิมลจึงนำปัญหาความกังวลด้านสถานภาพของ ผู้สูงอายุตามแนวคิดแบบทุนนิยมผสมผสานกับปรากฏการณ์ทางด้านวิทยาศาสตร์ดังกล่าวมาเสนอ ในนวนิยายเรื่องนี้ โดยเสนอให้พรหมินทร์ ผู้เป็นพ่อนั้นเป็นตัวแทนของความก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์ และศศิประภา ผู้เป็นแม่เป็นตัวแทนของศีลธรรมแบบสังคมไทยดั้งเดิม ดังคำพูดของชิววัน ที่สะท้อนให้เห็นมุมมองดังกล่าว ดังนี้

ตอนนี้เขาเข้าใจแล้วว่าทำไมพ่อจึงให้เขาเรียกว่า "ป๊อ" เพราะพ่อต้องการ กีดกันเขาให้เป็นคนอื่น เขานึกแปลกใจขึ้นมาอีกว่า ในเมื่อพ่อต้องการให้เขา เป็นคนอื่น ทำไมกลับเอาใจใส่เขายิ่งกว่าลูกทุกคน ตอนเขาเล็กๆ ก็ให้อยู่ ในความดูแลของพี่เลี้ยง (ซึ่งเป็นญาติของพ่อ) ไปไหนมาไหนจะต้องมีพี่เลี้ยงตาม ไปด้วย ส่วนพ่อนั้นถ้ามีโอกาสก็จะพาเขาไปไหนต่อไหนด้วยทุกครั้ง ทั้งตามสถานที่ พักผ่อน และบริษัทในเครือของพ่อ เวลาที่เหลือเขาก็จะอยู่กับแม่ ตลอดชีวิตของเขา ได้รับการเอาใจใส่มาตลอด แม้ว่าจะอึดอัดที่ต้องถูกควบคุมอยู่บ้าง เขาก็เข้าใจดี เพราะพ่อก็มีเหตุผลที่ขอบธรรมคือ "เป็นห่วง" เขายอมรับเหตุผลนั้น พร้อมกับ

ความรู้สึกแปลกๆ ที่เขาได้รับจากพ่อ - ไกลซิด แต่กลับเฉยชา ตรงข้ามกับแม่ ที่ดูห่างเหิน ทว่าเขากลับได้รับความรักความเมตตาอย่างลึกซึ้ง ตอนนั้นเขาไม่เข้าใจ แต่ตอนนี้เขาเข้าใจแล้ว เข้าใจไปถึงว่าทำไมพ่อจึงไม่ยอมให้เขาไปเรียนต่างประเทศ เหมือนกับพี่ๆ น้องๆ ทุกคน - เพราะพ่อเป็นห่วง "ทรัพย์สิน" ของพ่อนั่นเอง
(อมตะ 2543: 58-59)

จากความข้างต้นผู้อ่านจะเห็นว่า การดูแลเอาใจใส่อย่างเป็นพิเศษของพรหมินทร์ที่มีต่อชีวิต เมื่อมองผิวเผินอาจเหมือนกับการปฏิบัติตามหน้าที่ของพ่อที่มีต่อลูกทั่วไป แต่เมื่อเปรียบเทียบกับลูกคนอื่นซึ่งพรหมินทร์กลับส่งไปให้ใช้ชีวิตที่ต่างประเทศ เพื่อให้ได้เรียนรู้การใช้ชีวิตและนำความรู้มาช่วยพัฒนากิจการให้รุ่งเรืองขึ้น แสดงให้เห็นว่าพรหมินทร์ตั้งใจให้ชีวิตเหมือนเป็นทรัพย์สินสมบัติที่ตนต้องคอยเฝ้าหวงแหนมาตั้งแต่แรก เพราะเขาไม่ได้เลี้ยงดูชีวิตด้วยความรักและความเข้าใจ ยิ่งการให้ชีวิตเรียกว่า บีบี ซึ่งย่อมาจาก บิ๊กบอส หรือเจ้านายใหญ่นั้น ยิ่งแสดงถึงอำนาจการควบคุมของพรหมินทร์ และภาวะที่ต้องจำยอมของชีวิตในฐานะอะไหล่ของพรหมินทร์อย่างเห็นได้ชัด ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างพรหมินทร์กับชีวิตที่แม่จะใกล้ชิดแต่ด้วยการเลี้ยงดูที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการเป็นเจ้าของและการควบคุมชีวิตความเป็นอยู่ พ่อกับลูกคู่นี้จึงอยู่ในฐานะของเจ้านายและผู้ใต้ปกครองมากกว่าพ่อลูก ตรงกันข้ามกับความสัมพันธ์ระหว่างศศิประภาที่แม่จะเห็นห่าง แต่เมื่อเธออยู่ในฐานะแม่ เธอก็พร้อมจะเลี้ยงดูและดูแลชีวิตด้วยความเมตตาและจริงใจเสมือนลูกที่เกิดจากวิถีธรรมชาติ นั้นแสดงให้เห็นว่า เธอยังยึดมั่นในสายใยความรักระหว่างแม่กับลูก แม้ชีวิตจะไม่ใช้ลูกที่แท้จริงแต่ด้วยความผูกพันยอมทำให้เธอพยายามที่จะปกป้องตามหน้าที่แม่

วิมล เสนอให้เห็นว่า การที่พรหมินทร์ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ มากเกินไปนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอย่างยิ่ง เพราะการกระทำดังกล่าว นอกจากจะแสดงถึงความบกพร่องทางด้านจริยธรรมและคุณธรรมต่อผู้ที่ตนนำมาเลี้ยงเป็นเสมือนลูก ด้วยความเห็นแก่ตัวแล้วยังกระทบต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัวคนอื่น โดยเฉพาะกับภรรยา และลูกสาวอีกด้วย กล่าวคือภรรยาของเขาคัดค้านโครงการโคลนและเปลี่ยนถ่ายอวัยวะมนุษย์ มาตั้งแต่เริ่มต้น เธอพยายามขัดขวางแผนการทำลายชีวิตด้วยการช่วยผู้อุ้มท้องคนโคลนให้หนีรอด แต่ถึงกระนั้นพรหมินทร์ก็หลอกให้เธอเลี้ยงดูชีวิตเป็นคนในครอบครัว หลอกให้เธอเชื่อว่าจะยุติแผนการคนโคลน ทำยที่สุดเมื่อเธอรู้ความจริงเธอก็ยุติบทบาทที่เกี่ยวข้องกับเขาทั้งทางการงาน และด้านจิตใจด้วยการลาออกจากบริษัททุกแห่งไปตั้งมูลนิธิที่คอยช่วยเหลือสัตว์อนาถา จนภายหลังเธอก็ย้ายไปอยู่ที่มูลนิธิ เพราะเธอยังยึดมั่นกับมุมมองที่ว่า การช่วยเหลือชีวิตเพื่อนมนุษย์ด้วยการดูแล ปรคับประคองมีคุณค่ากว่าการใช้ชีวิตมนุษย์แลกกับความเป็นอมตะ

ทางด้าน "รติรัตน์" ลูกสาวที่ไม่ใช่คนโคลนนั่นถูกส่งไปเรียนต่างประเทศตั้งแต่เด็ก เพราะพ่อและแม่เห็นว่าประสบการณ์และวิชาความรู้ที่ได้จะหล่อหลอมให้เธอเป็นคนเก่ง และกลับมาช่วยงานธุรกิจที่บ้าน แต่ด้วยเธอต้องอยู่ห่างกับพ่อแม่ตั้งแต่ยังเด็ก สายใยแห่งความผูกพันระหว่างพ่อกับแม่จึงมีไม่มาก เธอจึงพยายามไขว่คว้าหาความรัก และหาคนที่เข้าใจเธอ

"ฉันบอกตัวเองอยู่เสมอว่า เมื่อฉันมีครอบครัว มีลูก ฉันจะไม่ให้ลูกต้องอยู่ห่างฉันมากเกินไป เหมือนที่พ่อแม่ทำกับฉัน ฉันไม่ได้ว่าพ่อแม่ทำผิด พ่อแม่ทำเพราะรักฉัน หัวดีต่อฉัน ฉันรู้ พ่อแม่อยากให้ฉันเป็นคนเก่ง เก่งที่สุด จึงต้องส่งให้ฉันไปเรียนเมืองนอก แต่ผลของความรัก นั้นมักก็เป็นอย่างที่คุณเห็นอยู่นี้ ฉันไม่เคยคำนวณดูหรอกนะ ว่ามันคุ้มกันไหม ระหว่างความเก่งของฉันกับความรักในครอบครัวที่ต้องแตกสลายไป"

(อมตะ 2543: 194)

ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินของครอบครัวมีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้รติรัตน์ไม่ได้ตระหนักรู้ถึงปัญหาภายในครอบครัว แม้เธอมองเห็นและเข้าใจถึงที่มาของปัญหาก็ตาม แต่เธอก็ไม่ได้พยายามที่จะช่วยแก้ไขหรือช่วยประคับประคองให้สถานการณ์ภายในครอบครัวดีขึ้น ตรงกันข้ามเธอกลับใช้ปมด้อยเรื่องการขาดแคลนความรักจากพ่อแม่ด้วยการพยายามไขว่คว้าหาคนรักและหาที่พึ่งทางใจ ดังนั้นเมื่อเธอเข้าไปมีความสัมพันธ์กับอรชุน ตัวโคลนของชีวิตที่ศศิประภาช่วยให้หนีรอดมาพร้อมกับแม่ของเขากำลังตั้งท้อง รติรัตน์จึงให้ความสำคัญกับความรักครั้งนี้มากเพราะตลอดชีวิตวัยเด็กจนกระทั่งเติบโตขึ้นมาเธอไม่ได้รับความอบอุ่นที่เพียงพอจากครอบครัว ขณะเดียวกันอรชุนเองก็วางแผนที่จะเข้าควบคุมตัวพรหมินทร์ไว้อย่างรัดกุม ที่สำคัญคืออรชุนมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับศศิรัตน์จนเธอตั้งครุฑ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากคนภายในครอบครัวเดียวกัน ซึ่งขัดแย้งกับจารีตประเพณีที่สังคมยอมรับ

อาจกล่าวได้ว่าปัญหาภายในครอบครัวและความหวังจากครอบครัวที่ส่งผลกระทบต่อภาวะจิตใจของรติรัตน์จนทำให้เธอไม่ได้ให้ความสำคัญกับการยึดโยงความสัมพันธ์ภายในครอบครัวไว้ ความเห็นห่างทางความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเบียดขับให้รติรัตน์กลายเป็นคนนอก เช่นเดียวกับศศิประภา ที่แม้จะอยู่ในฐานะภรรยาและแม่ของลูกก็ไม่ต่างกับการเป็นคนนอก เนื่องจากทัศนคติที่ไม่ตรงกันเธอจึงเลือกที่จะไปใช้ชีวิตอย่างลำพัง

เมื่อวิเคราะห์ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องอมตะ ของวิมล ไทรนิมนวล นักเขียนได้ใช้บริบททางสังคมด้านสถานภาพของผู้สูงอายุและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการการโคลนนิ่งมาเสนอให้ผู้อ่านรู้ตระหนักถึงผลกระทบของเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นตัวการสำคัญที่เข้ามาบ่อนเซาะความสัมพันธ์อันดีงามภายในครอบครัว ทั้งนี้เพราะความเห็นแก่ตัวและการหวัง

เพียงประโยชน์ส่วนตน โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมและความผูกพันด้านจิตใจ ขณะเดียวกัน ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการการโคลนนิ่งนั้นไม่เพียงทำให้ครอบครัวถูกลดทอนเหลือเพียง สถานที่รับเลี้ยงสัตว์ที่รอถูกนำมาเป็นอาหารหรือใช้แรงงานจนหมดประโยชน์ไปก็เพียงเท่านั้น แต่ยังทำให้สมาชิกของครอบครัวถูกทำให้เป็นคนนอกด้วยเงื่อนไขของผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ รวมถึงการให้ความสำคัญกับวิทยาการทางวิทยาศาสตร์และธุรกิจอย่างสุดโต่งของหัวหน้าครอบครัว ย่อมส่งผลกระทบต่อสมาชิกในครอบครัว เนื่องจากความห่างเหินทางความสัมพันธ์และการยึดมั่น ทางความคิดที่มากเกินไป

การผสมผสานความคิดเรื่องความกังวลกับปัญหาผู้สูงอายุและปัญหาของวิทยาการ ของวิมล ดังกล่าวตอกย้ำให้เห็นว่า ภาพครอบครัวที่เกิดขึ้นไม่ใช่ปัญหาด้านความสัมพันธ์ภายใน ครอบครัวเท่านั้น แต่กำลังจะกลายเป็นปัญหาระดับโลกเช่นเดียวกับกระแสความตื่นตัวของวิทยาการ การโคลนนิ่งหากผู้คุมอำนาจดังกล่าวไม่มีจริยธรรมและศีลธรรมที่เพียงพอต่อเพื่อนมนุษย์

3.2.1.4 ครอบครัวปิตาธิปไตย : ไม่มีใครใหญ่กว่าพ่อ

ครอบครัวในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพมีระบบการแบ่งงานกันทำโดยอาศัยเพศ เป็นหลัก โดยเฉพาะในครอบครัวชาวนา ผู้ชายจะทำงานหนักแต่ช่วงเวลาสั้นกว่า เช่น การเตรียมดิน และการหว่านไถ เป็นต้น ส่วนผู้หญิงจะทำงานที่เบากว่าแต่มีช่วงเวลาที่ยาวนานกว่า เป็นต้นว่า การปักดำและการถอนหญ้า จะเห็นได้ว่าการแบ่งงานกันทำระหว่างชายหญิงจะมีความแตกต่าง แต่ความแตกต่างนั้นไม่ได้ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางเพศเช่นในปัจจุบัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 123) ที่สำคัญคือภายในสังคมเกษตรกรรมยังไม่ได้แยก "งานบ้าน" ออกจาก "ผู้หญิง" เนื่องจาก งานภายในบ้านของผู้หญิง ทั้งงานบ้าน การเลี้ยงดูลูก และดูแลสามี รวมถึงการทำงานเพื่อหา รายได้นั้นจะถูกทำ "ภายในบ้านและบริเวณบ้าน" การที่ผู้หญิงมีบทบาทด้านการผลิตสูงเช่นนี้ จึงช่วยยกระดับสถานภาพของผู้หญิงให้เท่าเทียมกับผู้ชาย

ภายใต้สังคมปิตาธิปไตยในยุคทุนนิยมและอุตสาหกรรมเช่นทุกวันนี้ "งานได้แยกออก จากชายคาบ้าน" และได้มีการสร้างกระแสความคิดใหม่ๆ ขึ้นมาในสังคม คือความห่วงใย ในการดูแลเด็กที่มากเกินไปและกฎระเบียบและความหวาดระแวงของค่านิยมแบบปิตาธิปไตย อันหมายถึง ความวิตกกังวลหรือการถูกทำร้ายอำนาจการควบคุมของฝ่ายชายเมื่อฝ่ายหญิงออกไปทำงาน นอกบ้าน ด้วยเหตุนี้จึงมีการสร้างแนวคิดขึ้นมาใหม่ว่า "บ้านและการดูแลเด็กเป็นภาระเบื้องต้น ของผู้หญิง" (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 44)

ผู้ชายจะมอบอำนาจการเลี้ยงดูลูกและหน้าที่ภายในบ้านแก่ผู้หญิง เพราะมองว่างานดังกล่าวเป็นงานที่ไม่ได้สำคัญมากนักและเหมาะสมกับการจัดการของผู้หญิง แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า ผู้หญิงจะมีอิสระในหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ เพราะท้ายที่สุดผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวก็คือผู้ที่มีอำนาจควบคุมทุกอย่างอยู่เบื้องหลังด้วยการทำหน้าที่เป็นตัวแทนของผู้หญิงและเด็กๆ ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของเขานั่นเอง ดังที่ สุรภีพรรณ ฉัตรภรณ์ (2550: 256) กล่าวไว้ว่า

ในสังคมปิตาธิปไตย บุรุษมีอำนาจ "เบ็ดเสร็จ" ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กฎหมาย และในครอบครัว อำนาจ "เบ็ดเสร็จ" จะส่งผ่านจากบิดา ไปยังบุตรชายซึ่งจะเป็นผู้ปกครองบ้านต่อจากบิดา บุรุษมีหน้าที่เป็นสามี ลูกชาย และบิดา บุรุษเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้ที่ออกไปทำงานนอกบ้าน และเป็น ผู้หาเลี้ยงภรรยาและบุตร ส่วนสตรีมีหน้าที่อยู่เฝ้าเรือน คอยปรนนิบัติสามี อบรม เลี้ยงดูบุตร เป็นแม่บ้าน และเป็นแม่ครัว

ในนวนิยายเรื่องลับแล แก่งคอย นวนิยายรางวัลซีไรต์ปี 2552 ของอุทิศ เหมะมูล เสนอภาพครอบครัวที่มีเพศชายเป็นใหญ่ผ่านครอบครัววงศ์จุเจือที่มีแม่ทัพยู่ในฐานะภรรยาของ ปี่ใหม่ และแม่ของลับแล แก่งคอย ตามลักษณะค่านิยมดั้งเดิมของคนไทย เมื่อผู้หญิงดำรงสถานภาพ ในฐานะภรรยาก็ต้องรับฟังคำสั่งจากผู้เป็นสามี ไม่มีสิทธิออกความคิดเห็น สิ่งที่ควรปฏิบัติคือการเป็น แม่บ้านแม่เรือนที่ต้องรับผิดชอบงานบ้านและจำกัดตัวเองอยู่แต่ในบ้าน ในขณะที่ปี่ใหม่อยู่ในฐานะ สามีและพ่อเป็นผู้ควบคุมทุกอย่างในบ้าน สามารถสั่งและบงการทุกอย่างได้ ภาพครอบครัวที่ปรากฏ ในนวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นภาพที่เกิดขึ้นภายใต้การจัดการและการบงการตามคำสั่งของพ่อ แต่เพียงผู้เดียว ดังความที่ว่า

บ้านหลังนี้คือพ่อ บรรยายาศและอารมณ์ทั้งหมดจะหนาแน่นหรือ ปลอดภัยขึ้นอยู่กับพ่อเพียงผู้เดียวเท่านั้น เมื่อพ่อเริ่มมีปากเสียงกับแม่ เราสอง พี่น้องหาได้ เอาใจช่วยใครไม่ แต่หงุดหงิดรำคาญใจเสมอ เมื่อแม่เริ่มต่อปาก ต่อคำ ทำให้เรื่องไม่จบสักที...พอเสร็จสิ้นการทะเลาะเบาะแว้ง พ่อจะหันหน้า มาหาผมเผยความอ่อนโยนบนใบหน้าต่างกับแม่ซึ่งหันหลังกลับเข้าห้องครัว กระพืดกระพืดบ่นจิมง่า "ไอ้เจ๊กโคกหัวหมอ" ไม่ส่งสายตามาทางเราสักนิด มีเพียงสายตาของพ่อกับถ้อยคำ...สร้างความขบขัน แล้วผมก็ขำ มีความสุข... พ่อก็ฉลาดเหลือเกินที่จะเปลี่ยนบทผู้ร้ายของแม่ให้เป็นเพียงตัวตลก...เมื่อแม่ บังเกิดความทุกข์ และเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จิตใจผมอาบกลิ่นความสุข

(ลับแล,แก่งคอย 2554 : 157-158)

จากความข้างต้นนั้นทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่ามีบทบาทสำคัญที่จะกำหนดทุกสิ่งภายในบ้าน แม้กระทั่งการกำหนดอารมณ์และการกระทำของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะกับแม่ ซึ่งเป็นผู้หญิงในบ้านเพียงผู้เดียวนั้น พ่อจะใช้อำนาจของความเป็นผู้ปกครองของตนบังคับให้แม่เป็นผู้อยู่ใต้ปกครองที่จะต้องยอมรับคำสั่งและปฏิบัติตามตามแนวทางที่พ่อวางไว้ทั้งหมด ทั้งการวางตัว การดูแลลูกและสามี รวมถึงการผูกมิตรกับเพื่อนบ้าน การกำหนดกฎเกณฑ์ของพ่อที่มีต่อแม่เช่นนี้ ไม่เพียงแต่ทำให้แม่ถูกลดบทบาทให้เป็นผู้ตามเท่านั้น แต่ยังถือเป็นการเพิ่มอำนาจอย่างสมบูรณ์ภายในครอบครัวให้แก่พ่อมากขึ้น ที่สำคัญคือการทำพ่อปลุกฝังให้ลูกชายทั้งสองคนเห็นว่าแม่เป็นเพียงตัวตลกที่มีอำนาจอยู่ใต้การบงการของผู้บังคับขาด และบ่อยครั้งที่พ่อและลูกแบ่งแยกพื้นที่ของแม่ให้อยู่เฉพาะในครัว ซึ่งเป็นที่ที่จำกัดหน้าที่ของผู้หญิงไว้สำหรับการดูแลสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น การกระทำดังกล่าวเป็นการตอกย้ำให้เห็นภาพวงจรของอำนาจปิตาธิปไตยภายในครอบครัวที่ดำเนินไปอย่างไม่สิ้นสุด

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ปีใหม่ครองอำนาจเบ็ดเสร็จภายในครอบครัวเช่นนี้ สาเหตุสำคัญอาจมาจากสถานภาพของทิพย์ ซึ่งเป็นเพียงเด็กสาวอายุ 18 ปีจากต่างจังหวัดภาคอีสาน ไม่ได้มีการศึกษาที่สูงพอจะประกอบอาชีพเฉพาะทางได้ ทิพย์มาอยู่กับญาติเพื่อทำงานแลกกับที่อยู่อาศัยและอาหารเท่านั้น ไม่ได้รับค่าจ้าง ปีใหม่จึงใช้ความด้อยกว่าของทิพย์กดขี่ทิพย์ให้อยู่ภายใต้การปกครอง ภาพความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับทิพย์จึงเป็นภาพของการบังคับและข่มเหง ในขณะที่ภาพความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับลออ ผู้เป็นภรรยาคนแรกของปีใหม่กลับเป็นภาพแห่งการถ้อยทีอาลัย ภาพของการแบ่งรับแบ่งสู้ ทั้งนี้เป็นเพราะลออ มีกิริยามารยาทดี มีการศึกษาที่ระดับประกอบอาชีพเป็นคุณครู ที่สำคัญคือเธอเป็นน้องสาวของเพื่อนสนิทที่ร่วมหัวจมท้ายกันมาครึ่งชีวิต ดังนั้นเมื่อลอามีสถานภาพที่สูงกว่าปีใหม่ทุกด้าน ทั้งด้านการศึกษาด้านการยอมรับนับถือและฐานะทางสังคม ย่อมทำให้ปีใหม่ให้เกียรติลออตั้งแต่ก่อนแต่งงานและหลังแต่งงาน ดังการบรรยายที่ว่า

...พ่อได้เข้าหาลออในฐานะที่เธอจะเป็นครูอยู่แล้ว ช่วยอนุเคราะห์สอนพ่อให้อ่านออกเขียนได้บ้าง และเธอก็เต็มใจอย่างยิ่งในการประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้พ่อ...

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 36)

...พ่อได้มีเวลาชดใกล้กับล่อ ตอนเช้าพ่อเดินไปส่งล่อถึงหน้าโรงเรียน ส่วนตอนเย็นก็เดินไปจับจ่ายซื้อของในตลาดด้วยกัน ในวัยเบญจเพส ความรักที่มีต่อล่อปกป้องหลักมันคงไม่คลอนแคลน จนนำไปสู่การทำงานหามรุ่งหามค่ำ เก็บหอมรอมริบเงินค่าแรงทุกบาททุกสตางค์ไว้สำหรับความตั้งใจมั่นเพื่อเป็นค่าสินสอด

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 56)

ความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับล่อที่เริ่มจากการเข้าหาผู้ใหญ่ ผู้เป็นพ่อและแม่ของเพื่อนสนิท และคนรักนั้นเป็นการสานสัมพันธ์แบบประเพณีดั้งเดิมของไทยที่มีระบบเครือญาติเข้ามาคานอำนาจปิตาธิปไตยระหว่างหัวหน้าครอบครัวกับผู้ชายที่กำลังจะสร้างครอบครัวใหม่กับลูกสาวของตน ประกอบกับการเริ่มความสัมพันธ์ทางความรักกับคนรัก ในฐานะคุณครูกับลูกศิษย์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ฝ่ายชายอยู่ในฐานะผู้ฟังฟังยอมทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นค่อยๆ ดำเนินไปด้วยความเคารพพ่อแม่ฝ่ายหญิงและความเกรงใจเพื่อนสนิท ด้วยเหตุนี้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับล่อจึงเป็นภาพของการพิสูจน์ความรัก และภาพความสุขของชีวิตคู่อันเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจกัน และตั้งใจมั่นที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ดังปรากฏเป็นภาพของการเริ่มต้นสร้างครอบครัวตามอุดมคติแบบชนชั้นกลาง

อุทิศ เสนอภาพความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมทางเพศระหว่างปีใหม่กับทิพย์ ทิพย์เป็นภรรยาคนที่สองของปีใหม่ ทิพย์จะมีภาพที่แตกต่างกับล่ออย่างสิ้นเชิง ทั้งรูปร่างหน้าตาก็ริยามารยาท และฐานะทางสังคม ทิพย์เริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับครอบครัวของปีใหม่กับล่อ ในฐานะพี่เลี้ยงของแก่งคอย แต่หลังจากที่ล่อเสียชีวิตไปด้วยโรคมะเร็ง ความสงสารและความเห็นใจระหว่างคนทั้งคู่ทำให้ปีใหม่ตกลงใจแต่งงานกับทิพย์

เมื่อการเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับทิพย์อยู่ในฐานะนายจ้างกับลูกจ้าง สถานภาพที่ด้อยกว่าเกือบทุกด้านของทิพย์ และอายุที่ปีใหม่มีมากกว่าทิพย์ถึง 13 ปีจึงทำให้ปีใหม่ใช้สถานภาพที่เหนือกว่าหลายด้านนั้นส่งเสริมอำนาจของตนในฐานะหัวหน้าครอบครัวได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอำนาจที่มาจากผู้หารายได้แต่เพียงผู้เดียวในครอบครัว

"ก็ลองดูสิ ที่มีกินมีใช้มีที่ซุกหัวนอนอยู่นี้ ไม่ใช่เงินจากกระเป๋าฉันรึไง"

พ่อหยุดครู่หนึ่ง เหมือนพยายามจะดักขำเข้าปาก จากนั้นได้ยินเสียงซอกรทบจนกระเบื้องเสียงดัง "ฉันทำอะไรแก็ไม่มีสิทธิ์บน ฉันเป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นคนหาเลี้ยงแก็กับลูกๆ แก็เคยคิดบ้างมั๊ยว่า ฉันทำงานงๆ อยู่คนเดียว เพื่อให้พวกแก็มีที่ซุกหัวนอน"

"แล้วเจ้าคิดว่าช้อยไม่ทำงานบ้านงๆ รีโง เจ้าคิดว่าช้อยสุขสบายนักสิ
ที่บ้านนี้ขาดอะไร อะไรเสีย ใครจะเจ็บจะป่วย ก็ช้อยทั้งนั้นแหละ ที่ทำอยู่คนเดียว"
"ก็มันหน้าที่แก เมียก็ต้องดูแลผัว ดูแลลูกเต้า ดูแลบ้านช่อง แกจะบ่นหา
หอกอะไร"

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 174)

ความข้างต้นสื่อให้เห็นภาพการแบ่งพื้นที่รับผิดชอบระหว่างเพศชายกับหญิง
อย่างไม่เท่าเทียมภายในครอบครัว แม้ว่าพื้นที่ของเพศชายเป็นพื้นที่ภายนอกบ้าน ส่วนฝ่ายหญิง
จะรับผิดชอบการดูแลทุกข์สุขของสมาชิกครอบครัวและดูแลบ้านให้เรียบร้อย แต่ถึงกระนั้นสามี
และพ่อก็มีสิทธิในพื้นที่ในบ้านด้วยการปกครองทุกคนและทุกอย่าง ทั้งนี้เป็นเพราะการอ้างสิทธิของ
การเป็นหัวหน้าครอบครัวที่มาจากความรู้และความสามารถในการหาเลี้ยงครอบครัว ตรงข้ามกับ
ภรรยาที่มีหน้าที่ในการทำงานบ้านเพียงอย่างเดียวนั้นย่อมเปรียบเสมือนทาสในเรือนเบี้ย
เพราะงานบ้าน เป็นงานที่ไม่ได้รับค่าจ้างตอบแทนเป็นงานที่ไม่ได้รับเกียรติ และมักถูกมองว่าเป็น
งานที่ด้อยค่า ส่งผลให้ผู้หญิงที่ทำงานบ้านและอยู่บ้านเพียงอย่างเดียวเป็นผู้หญิงที่ถูกกดขี่
อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม และระบบชายเป็นใหญ่อย่างสมบูรณ์ นัยหนึ่งอาจเป็นเพราะความจำเป็นที่
จะต้องพึ่งพาทางเศรษฐกิจจึงต้องผูกติดกับบทบาทที่เป็นรองผู้ชาย ด้วยเหตุนี้การแบ่งหน้าที่ที่ถักถัก
ดังกล่าวอาจทำให้การอ้างสิทธิด้วยการอ้างถึงหน้าที่ และความรับผิดชอบภายในบ้านของทิพย์
จึงไม่อาจต่อสู้กับสิทธิของปีใหม่ในฐานะผู้ผูกขาดการหารายได้เลี้ยงดูคนในครอบครัว

การที่ผู้หญิงที่มีอาชีพแม่บ้านถูกลดคุณค่าลงให้กลายเป็นเพียงผู้พึ่งพิง เพราะไม่มี
สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเช่นนี้มาจากกลไกของระบบทุนนิยมที่ให้คุณค่าต่อการผลิต
ทางเศรษฐกิจ โดยคำว่า "เศรษฐกิจ" ตามคานิยามของระบบทุนนิยมนั้น มีความหมายที่คับแคบ
และจำกัดอยู่เฉพาะบริบทของการผลิตสินค้าและการแลกเปลี่ยนด้วยการซื้อขายด้วยระบบเงินตรา
รวมถึงการทำงานในระบบทุนนิยมครอบคลุมความหมายเฉพาะงานที่แรงงานรับจ้างกระทำ
โดยแลกเปลี่ยนกับเงินตราหรือมูลค่าส่วนเกินเท่านั้น งานบ้านที่ผู้หญิงรับผิดชอบภายในบ้านจึงไม่ใช่
"งาน" ในแนวคิดของระบบทุนนิยม และอาชีพแม่บ้านก็ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ช่วยแบ่งเบาภาระ
ให้แก่ครอบครัว (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 73-74) ประกอบกับผู้ชายที่มีโอกาสทำการผลิตสินค้า
ที่มีคุณค่าสูงกว่าผู้หญิงตามสายตาของสังคมยังมองว่าการรับภาระทำ "งานบ้าน" และการจำกัด
ผู้หญิงให้อยู่ในปริณิณชลของครัวเรือนยังเป็นการปลดปล่อยให้หัวหน้าครัวเรือนได้มีเวลา
และพลังงานไปสนใจ ติดตาม และดำเนินการ "เรื่องสำคัญ" ในพื้นที่นอกบ้านอีกด้วย (ชลิตาภรณ์
ส่งสัมพันธ์, 2549: 9)

ในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอยนี้ อุทิศ ยังเสนอให้เห็นว่า ทิพย์ พยายามปลดปล่อยตัวเองจากอำนาจปีศาจปิตาธิปไตยด้วยการขายกับข้าวเพื่อหารายได้ช่วยแบ่งเบาภาระของปีใหม่อีกทางหนึ่ง แต่ถึงกระนั้นความหวังของทิพย์ก็สิ้นสุดลง เพราะปีใหม่อื่นคำขาดไม่ให้ทิพย์ขายกับข้าวอีกต่อไป

"ฟังไวนะ ต่อแต่นี้ไปห้ามเด็ดขาด หากแกยังรั้นตะลอนออกไปขายกับข้าว
เดี่ยวคอย ดูว่าฉันจะทำอะไรกับแกได้บ้าง เดือนไว้แล้วนะ รู้รีเปล่า"

"ทำไม เจ้าสิเฮ็ดหยิ่งข้อย ลองขึ้นเจ้าทำเจ้าได้เลี้ยงลูกเองแน่" แม่พูด
หลบเสียง

"รู้รีเปล่า" พ่อไม่ฟังคำ "รู้รีเปล่า" ตอบมา" พ่อคาดคั้น

"รู้แล้ว" แม่ตอบเสียงอ่อย

...

"อยู่กับบ้านกับเรือนนะดีแล้ว จะต้องดิ้นรนหาอะไรทำทำไม ตะลอน
ออกไปขายข้าวแกงอย่างนั้น เดี่ยวคนเขาก็เอาไปพูดกันว่าผิวหาเงินไม่พอเลี้ยง
ปล่อยให้เมียกับลูกออกไปขายกับข้าว อยู่กับบ้านให้มันสมศักดิ์ศรีเป็นหน้าเป็นตาผิว
ครอบครัวเราไม่ได้ลำบากยากจนขนาดนั้น บ้านก็หลังออกใหญ่ ที่ดินก็ตั้งสามไร่
มีอะไรให้คิดทำได้ตั้งเยอะตั้งแยะ ชีวิตนี้หากฉันยังไม่ตาย แกกับลูกๆ ไม่มี
ลำบากหรอก รู้มั๊ย"

(ลับแล, แก่งคอย 2554 : 175)

การที่ปีใหม่ ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวขัดขวางไม่ให้ทิพย์ออกจากพื้นที่ภายในบ้าน
เพื่อออกไปหารายได้เพิ่มเติม นอกจากจะเป็นการยืนยันอำนาจหัวหน้าครอบครัวที่ตนมีสิทธิ
ในการปกครองแต่เพียงผู้เดียวแล้วการกระทำของทิพย์ที่พยายามสร้างตัวตนด้วยการแสวงหาอิสรภาพ
ทางเศรษฐกิจยังถือเป็นการท้าทายอำนาจของปีใหม่นำไปสู่การเสียอำนาจการปกครองและเสียหน้า
ดังจะเห็นได้จากคำพูดของปีใหม่ที่ว่า "อยู่กับบ้านให้มันสมศักดิ์ศรีเป็นหน้าเป็นตาผิว" คำพูดนี้
ย่อมตอกย้ำให้เห็นถึงการกีดกันให้ทิพย์เป็นเพียงเมียและแม่ที่ดีภายใต้การควบคุมของปีใหม่
ด้านการแบ่งงานกันทำภายในครอบครัวอย่างเคร่งครัด

ครอบครัวในระบบปีศาจปิตาธิปไตยจะให้ความสำคัญกับลูกชายในฐานะผู้สืบทอดอำนาจ
จากพ่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสืบทอดมรดกและนามสกุล แต่กระนั้นก็ได้ความว่าลูกจะไม่ต้อง
อยู่ใต้อำนาจการปกครองของพ่อ เพราะลูกชายในฐานะสมาชิกในครอบครัวที่มีพ่อเป็นผู้ปกครอง
ย่อมต้องเชื่อฟังและยอมรับคำตัดสินจากหัวหน้าครอบครัวเช่นกัน ดังนั้นภาพที่สื่อออกมาจึงเป็น
ภาพของพ่อที่เป็นผู้กำหนดแนวทางดำเนินชีวิตให้กับลูกชายทุกด้านไม่ต่างกับการกำหนดหน้าที่
และสถานภาพของแม่ ดังความที่ว่า

พ่อวางเป้าหมายแห่งอนาคตไว้ให้เราสองเรียวเรียบร้อยแล้ว เหมือนเช่นเมื่อครั้งแรกเกิดที่เปล่งถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์กำหนดชื่อเสียงเรียงนามของเรา แม้จะยังเป็นเด็กเล็กหาได้รู้ความหมายแท้จริงของคำว่า "ช่างยนต์" กับ "ช่างไฟฟ้า"... แต่เราสองพี่น้องรู้ว่าในน้ำเสียงเปล่งประกายนั้นเป็นเหมือนการประทับตรารับรองที่ไม่มีวันเปลี่ยนเป็นอื่นไปได้ เมื่อพ่อเปล่งประกาศอนาคตทางการงานของเรา ย่อมถือเป็นคำเด็ดขาด ค้อมหัวรับคำบัญชาสถานเดียว เพราะแก่นสำคัญทั้งหมดไม่ได้อยู่ที่อาชีพที่จะต้องเป็นต่อไปในอนาคตของเรา หากอยู่ที่เสียงซึ่งปั้นรูปเป็นคำแล้วกังวานผ่านปากของพ่อ จะกำหนดให้เราเป็นไปตามที่ท่านเห็นสมควรอย่างไรก็ได้ต่างหาก

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 150)

ภาพการวางอนาคตของพ่อให้แก่ลูกชายทั้งสองตั้งแต่ยังเป็นเด็กอนุบาล สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามปลูกฝังความคิดให้ลูกเป็นไปตามแนวทางที่พ่อเป็นผู้กำหนดแต่เพียงฝ่ายเดียว ที่สำคัญคือการวางแผนนั้นไม่ได้เป็นแค่เพียงขอเสนอแต่เป็นคำขาดที่ลูกทุกคนจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ภาพภายในครอบครัวตามลักษณะเช่นนี้จึงถูกปกคลุมด้วยบรรยากาศการควบคุมของพ่อ

ท้ายที่สุด อุทิศ เสนอให้เห็นว่า อำนาจบิดาธิปไตยที่ถ่ายทอดผ่านชีวิตครอบครัวที่ดำเนินไปด้วยการควบคุมทุกด้านของฝ่ายชาย ผู้มีอำนาจมากที่สุด ซึ่งทั้งฝ่ายหญิงและเด็กสามารถพึ่งพาได้นั้นยังคงหมุนเวียนเป็นวงจร เพราะถึงแม้ว่าปีใหม่จะเสียชีวิตลงแล้วด้วยโรคมะเร็งปอดก็ไม่เท่ากับการสิ้นสุดของอำนาจนี้ เพราะท้ายที่สุดทิพยก็เริ่มต้นความสัมพันธ์ฉันคู่สาวกับสัมพันธ์นักธุรกิจท้องถิ่นที่เข้ามารู้จักกับทิพยในฐานะผู้เช่าบ้าน และได้พัฒนาความสัมพันธ์กันไปตามลำดับด้วยเหตุนี้ทิพยจึงอยู่ในฐานะผู้พึ่งพิงฝ่ายชายในระบบบิดาธิปไตยต่อไป

การที่อุทิศ เสนอให้เห็นถึงการจบเรื่องด้วยการพึ่งพิงฝ่ายชายที่ไม่สิ้นสุดผ่านตัวละครทิพย ซึ่งเป็นผู้หญิงที่ไม่ได้มีการศึกษาและไม่ได้มีหน้าตาที่ดีทางสังคมเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่านักเขียนกำลังเสนอให้เห็นว่าการแก้ปัญหาครอบครัวด้วยการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวตามรูปแบบครอบครัวในอุดมคติ ไม่ใช่แนวทางที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทยในยุคปัจจุบัน ต่างกับช่วง พ.ศ. 2520-2530 หรือช่วงสมัยเดียวกับนวนิยายเรื่องปูนปิดทองซึ่งใช้การปรับความเข้าใจและการประสานความสัมพันธ์ของตัวละครรุ่นลูกและรุ่นพ่อแม่เข้ามาแก้ไขปัญหาครอบครัว ทั้งนี้เนื่องจากสังคมยังไม่ยอมรับความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัวที่อยู่นอกเหนือจากความคาดหวังของสังคม จนกระทั่งช่วง พ.ศ. 2540-2550 ที่สังคมไทยเริ่มเปิดรับรูปแบบครอบครัวและความสัมพันธ์ของคู่สมรสที่มีความหลากหลายมากขึ้น ที่สำคัญคือแนวคิดเรื่องสตรีนิยมและประเด็นเรื่องการวิจารณ์สถานภาพของสตรีในสังคมบิดาธิปไตยเริ่มเป็นที่สนใจอย่างกว้างขวางขึ้น

ในการรับรู้และในวงการการศึกษาของไทย ด้วยเหตุนี้การมุ่งวิพากษ์รูปแบบครอบครัวแบบปิตาธิปไตย โดยเฉพาะการตีแผ่ให้ผู้อ่านรู้ตระหนักถึงสถานภาพของสตรีที่ถูกกดขี่ในระบบครอบครัวแบบชายเป็นใหญ่จึงเป็นที่สนใจแก่ผู้คนในสังคมมากขึ้น

เมื่อวิเคราะห์เรื่องราวในชีวิตภายในครอบครัวของตัวนักเขียนเองนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าประสบการณ์ชีวิตของนักเขียนอาจมีอิทธิพลสำคัญต่อการปลูกฝังความคิด และการถ่ายทอดเนื้อหาในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอยอย่างมาก ดังที่อุทิศ เหมะมูล (2555: 117-118) ให้สัมภาษณ์ไว้ในวารสารไรเตอร์ ความว่า

งานเขียนของผม ลึกๆ แล้วคงเป็นการตรวจสอบตัวเองด้วย แม้แต่ความคิด ความทรงจำ สิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับสิ่งที่อยู่ในความรู้สึกของเรา ผมว่ามาถึงจุดที่ต้องตรวจสอบตัวเองว่าความรู้สึกเกลียดพ่อที่มีอยู่นั้นเป็นเพราะอะไร... ความสัมพันธ์ของเรานั้นไม่เคลียร์ เขาปฏิบัติต่อผมไม่ค่อยดีมาตลอด... เขาทำร้ายผมด้วยความรุนแรงด้านร่างกายเยอะ และปากเขานี้เหมือนผู้หญิงเลย เขาด่าด้วยคำด่าที่เจ็บแสบมากๆ ไม่ใช่ด่าผมคนเดียว เขาด่าแม่ด้วย เวลาเมา เวลาเขาไม่พอใจ นึกอยากลงไม้ลงมือกับลูก...

ในด้านตรงกันข้าม ประหลาดมาก ผมเหมือนเขาที่สุด ไม่ใช่แค่รูปร่างหน้าตา นิสัยใจคอก็เหมือน ที่ผมด่าเขา ทุกวันนี้ผมก็เป็นกับน้องกับแม่ ผมด่าแม่ ผมด่าน้อง ผมไม่มีความเคารพให้แม่ ให้น้อง เป็นแบบนี้เลย รับมาเต็มๆ และไม่รู้ตัว ห้ามตัวเองไม่ได้ บางทีรู้ตัว แต่ห้ามตัวเองไม่ได้

บทสัมภาษณ์ในวารสารข้างต้นทำให้ผู้อ่านรับรู้ว่าคุณติศเติบโตขึ้นมาจากครอบครัวที่มีพ่อเป็นผู้กำหนดความเป็นไปของคนในครอบครัวด้วยอำนาจและความรุนแรง ผลจากการกระทำเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเกิดรอยร้าว โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างตัวนักเขียนกับพ่อที่ยากจะประสานความสัมพันธ์ที่ดี

เมื่อนักเขียนมีโอกาสเขียนนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย นักเขียนจึงแสดงจุดมุ่งหมายส่วนหนึ่งว่าเป็นการตรวจสอบตัวเอง นัยหนึ่งอาจด้วยทัศนคติของนักเขียนที่แสดงความไม่พอใจ ต่อต้านพฤติกรรมและการกระทำของพ่อมาโดยตลอด แต่ท้ายที่สุดนักเขียนก็ยอมรับว่า นิสัย ใจคอและพฤติกรรมที่กระทำต่อคนในครอบครัว แม้กระทั่งรูปร่างหน้าตาก็เหมือนพ่อกว่าพี่น้องคนอื่น นั่นแสดงให้เห็นว่า การพยายามต่อต้านอำนาจอิตาธิปไตยภายใต้การควบคุมของพ่อเป็นไปในทางตรงกันข้าม เพราะยิ่งปฏิเสธมากเท่าไรก็ยิ่งซึมซับอำนาจนั้นมาไว้กับตัวเองมากขึ้นเท่านั้น

อาจกล่าวได้ว่าการนำเสนอภาพครอบครัวแบบปิตาธิปไตยในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอยนี้ นอกจากจะเป็นการวิพากษ์ความไม่เท่าเทียมด้านสถานภาพของสตรีในระบบปิตาธิปไตยภายในครอบครัวที่ดำเนินภายใต้ระบบแนวคิดของทุนนิยมแล้วยังเป็นการตีแผ่ตัวตนของนักเขียนที่ท้ายที่สุดก็ยังยึดระบบดังกล่าวเป็นแนวทางการปกครองครอบครัวของตนเองอย่างไม่อาจปฏิเสธได้

การเสนอภาพครอบครัวในกลุ่มนี้นักเขียนต่างเสนอให้เห็นว่า การเป็นครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ครบถ้วนตามรูปแบบครอบครัวเดี่ยวแบบอุดมคติชนชั้นกลาง ไม่ใช่เครื่องยืนยันถึงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันของสมาชิกครอบครัวอีกต่อไป เพราะการต้องพยายามดำเนินชีวิตตามกระแสสังคมที่มีแนวคิดของระบบทุนนิยมเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญย่อมทำให้สถานภาพของสมาชิกครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปด้วย เป็นต้นว่า หัวหน้าครอบครัวครอบครัวจำนวนมากกลับให้ความสำคัญกับรายได้ที่มาจากการทำงานหนัก เพื่อสร้างความสุขสบายให้แก่ครอบครัวมากกว่าการสานสัมพันธ์ที่ดีแก่สมาชิกครอบครัวที่เหลือจนเป็นสาเหตุหลักของการล่มสลายของสถาบันครอบครัว รวมถึงการที่ผู้หญิงผู้เป็นแม่มีโอกาสออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น แต่นั่นก็ไม่ได้หมายถึงอิสระทางสถานภาพ ตลอดจนผู้หญิงที่ไม่ได้มีอิสระทางเศรษฐกิจยิ่งถูกกดขี่ให้อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมและระบบปิตาธิปไตย

จากสถานการณ์ดังกล่าวล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ครอบครัวในนวนิยายแต่ละเรื่องต้องเผชิญกับปัญหาครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ถึงกระนั้นนักเขียนก็ไม่ได้ละเลยที่จะเสนอทางออกของปัญหาครอบครัวไว้ โดยนักเขียนส่วนใหญ่ต่างตระหนักถึงวิธีแก้ปัญหาคือ การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัวด้วยการเสนอให้ตัวละครพยายามปรับความคิดว่าเงินและความสุขสบายภายนอกกายไม่ใช่สิ่งที่มีอำนาจเหนือไปกว่าความรัก ซึ่งเป็นความสุขทางใจ นอกจากนี้ในนวนิยายเรื่องอมตะ วิมลยังได้เสนอให้ผู้อ่านเห็นว่าจริยธรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่เหนือกว่าการกระทำ เพราะหากขาดคุณธรรมข้อนี้ไปแล้ว มนุษย์ผู้เป็นเจ้าของอำนาจเงินย่อมกลายเป็นผู้ทำลายชีวิตได้แม้แต่คนในครอบครัว ทั้งนี้แม้ว่าอุทิศ จะไม่ได้เสนอว่าสถานภาพของสตรีที่ถูกกดขี่ให้อยู่ภายใต้ระบบปิตาธิปไตยในครอบครัวจะมีทางออก แต่นั่นก็ถือเป็นสัญญาณเริ่มต้นที่ดีที่ทำให้ผู้คนเริ่มตระหนักถึงปัญหาความไม่เท่าเทียมทางเพศดังกล่าว

3.2.2 ครอบครัแตกแยกแต่ไม่แตกสลาย

นักมานุษยวิทยาบอกว่า การที่มนุษย์จะรวมตัวกันเป็น "ครอบครัว" ได้นั้นจำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบหรือสาระสำคัญขึ้นพื้นฐานอย่างน้อย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบทางด้านชีวะ คือครอบครัวต้องประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นมนุษย์และอย่างน้อยที่สุดจะต้องมีผู้ที่เป็นผู้ใหญ่หนึ่งคน ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ จะมีอย่างน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับรูปแบบครอบครัว และโดยทั่วไปแล้วความสัมพันธ์ของสมาชิกต่างวัยจะต้องเป็นไปโดยสายเลือดในสัดส่วนที่มากกว่าความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างผู้ใหญ่ในครอบครัว ส่วนองค์ประกอบด้านทรัพย์สิน ในที่นี้หมายถึงสิ่งของเครื่องใช้และสมบัติต่างๆ ที่สามารถใช้เพื่อการดูแลสมาชิกครอบครัว ทั้งเรื่องสุขภาพ ความเป็นอยู่ การเจริญเติบโต ตลอดจนความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัย โดยองค์ประกอบด้านนี้จะมีจำนวนมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานะของครอบครัว ที่สำคัญคือต้องมีเป็นสัดส่วนของครอบครัวตนเอง สุดท้ายคือองค์ประกอบที่เกี่ยวกับการตัดสินใจ หมายความว่า แต่ละครอบครัวต้องมีอำนาจในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆ ของตนโดยสมบูรณ์ และส่วนใหญ่อำนาจดังกล่าวย่อมจะตกอยู่กับผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งอาจเป็น สามีหรือภรรยา หรือทั้งสามีและภรรยา หรือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นชายหรือคนใดคนหนึ่งก็ได้ แล้วแต่วัฒนธรรมของแต่ละสังคม การที่ครอบครัวต้องมีองค์ประกอบในการตัดสินใจดังกล่าว จึงส่งเสริมให้แต่ละครอบครัวต้องมีหัวหน้าเอาไว้ด้วยเสมอ ส่วนหัวหน้าครอบครัวจะเป็นใครนั้นเป็นอีกประเด็นหนึ่ง (สนธิ สมักรการ, 2519: 120-122)

แม้ว่าองค์ประกอบที่สำคัญของครอบครัว ไม่ว่าจะมรูปแบบใดก็ตามจะมีอย่างน้อย 3 ประการข้างต้น แต่กระนั้นผู้คนส่วนใหญ่จะมุ่งพิจารณาถึงเฉพาะแต่องค์ประกอบด้านชีวะ ซึ่งเป็นองค์ประกอบด้านจำนวนและรูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัว ส่วนองค์ประกอบด้านอื่นๆ กลับให้ความสำคัญน้อยลงหรือละไว้ในฐานที่เข้าใจ (สนธิ สมักรการ, 2519: 122)

เมื่อวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ครอบครัวในสังคมเมืองยุคปัจจุบันจะพบว่า สภาพสังคมยุคใหม่ และกระแสการส่งเสริมความเท่าเทียมให้แก่สตรีมีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้คนเริ่มตระหนักรู้ถึงสถานการณ์ของครอบครัวว่าไม่ได้เป็นไปตามลักษณะและโครงสร้างตามองค์ประกอบของครอบครัวเท่าที่ควร สอดคล้องกับผลการศึกษาด้านความรุนแรงในครอบครัวว่าเป็นต้นเหตุอันดับต้นๆ ของการกระทำผิดในเด็กและเยาวชน ทั้งปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสุขภาพจิต รวมถึงการหย่าร้างของคู่สมรสที่แสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงมากกว่าผู้ชายเมื่อผู้หญิงตัดสินใจดำรงสถานภาพเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นต้นว่า การต้องเพิ่มภาระการรับผิดชอบครอบครัวมากขึ้น และการต้องคงบทบาทการเป็นหัวหน้าครัวเรือนที่ไร้คู่ ซึ่งขัดแย้งกับการยอมรับโดยทั่วไป (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และระพีพรรณ คำหอม, ม.ป.ป.: 2-3)

จะเห็นได้ว่าปัญหาความรุนแรงและปัญหาครอบครัวแตกแยกในครอบครัวจะเป็นปัญหาสำคัญที่จะทำให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอลง และนำไปสู่การล่มสลายของสังคมไทยได้ ด้วยเหตุนี้ผู้เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาคือครอบครัวจึงกระตุ้นเตือนให้คนในสังคมตระหนักถึงบทบาทที่สำคัญของครอบครัวด้วยการอาศัยความร่วมมือจากทั้งสมาชิกในครอบครัวและผู้คนในสังคม เพื่อเป็นแรงสนับสนุนสำคัญในการประคับประคองเด็กที่ประสบกับภาวะครอบครัวแตกแยก

นวนิยายซีไรต์ที่เสนอการแก้ปัญหาครอบครัวแตกแยกด้วยการอาศัยสายสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวขยายและผู้คนในชุมชน ได้แก่ เรื่องช่างสำราญ และเรื่องความสุขของกะทิ ดังที่ ผู้วิจัยเสนอไว้ในหัวข้อ "ครอบครัวพ่อแม่ทิ้งไป แต่ลูกอยู่ได้เพราะน้ำใจของชุมชน" และ "ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว : ลูกคนเดียวในวงล้อมของเครือญาติ" ตามลำดับดังนี้

3.2.2.1 ครอบครัวพ่อแม่ทิ้งไป แต่ลูกอยู่ได้เพราะน้ำใจของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไทยอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยชาดวิสัยทัศน์และขาดการวางแผนอย่างเป็นระเบียบ ผนวกเข้ากับอิทธิพลของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมตามกระแสโลกาภิวัตน์อย่างขาดการควบคุมและไม่มีการจัดระเบียบทางสังคมที่เหมาะสมจนทำให้คนไทยและสังคมไทยมีลักษณะตามสังคมวัตถุนิยม หรือสังคมบริโภคนิยมที่เห็นแก่เฉพาะประโยชน์ส่วนตัว ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทัศนคติของผู้คนและสังคมมีแนวโน้มที่จะขาดจิตสำนึกในหน้าที่และขาดความรับผิดชอบต่อครอบครัวและชุมชน หรือมีลักษณะที่เรียกว่า "มองแคบ คิดใกล้และเห็นแก่ตัว" มากขึ้น (คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจด้านการพัฒนาคุณภาพคนและสังคม, 2538: 7)

การที่ประเทศไทยประสบกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2540 ยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบด้านเศรษฐกิจและความอยู่รอดของบุคคล ทั้งด้านการจ้างงาน ความยากจน การศึกษา และคุณภาพชีวิต รวมถึงปัญหาความเสื่อมทางด้านศีลธรรมและจริยธรรมจนนำไปสู่ปัญหาด้านอาชญากรรม ที่สำคัญคือการพยายามเอาตัวรอดในสถานการณ์ที่คับขันและความจำเป็นในการดิ้นรนหาเลี้ยงชีพเช่นนี้ยังทำให้สถาบันครอบครัวและระบบพึ่งพาของผู้คนตามประเพณีดั้งเดิมเริ่มอ่อนแอและกำลังจะล่มสลาย เพราะความเมตตาและความเอื้ออาทรของผู้คนที่มิต่อกันลดลง อันก่อให้เกิดปัญหาทางจิตใจและปัญหาทางสังคมตามมา ทั้งปัญหาเรื่องเด็กถูกทอดทิ้ง คนไร้ที่พึ่ง และปัญหาครอบครัวแตกแยก (นิคม จันทร์วิฑูร, 2541: 90) ยิ่งไปกว่านั้นอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชะงักลงนั้นยังทำให้มีผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะผู้ที่มีรายได้น้อย กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เด็กด้อยโอกาส และเด็กในตลาดแรงงาน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2541)

ข้อมูลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่า ในช่วงวิกฤตทางเศรษฐกิจ สังคมไทยมีการหย่าร้างเพิ่มขึ้นเกือบ 2 เท่าตัวจากปี 2539 มีการหย่าร้อยละ 13 โดยมีผู้จดทะเบียนสมรส 436,831 คู่ หย่า 56,718 คู่ และข้อมูลในปี 2546 มีผู้จดทะเบียนสมรส 328,356 คู่ หย่า 80, 886 คู่ คิดเป็นร้อยละ 25 หรือกล่าวได้ว่ามีคนไทยหย่าร้างทุก ๆ การจดทะเบียน 5 คู่ โดยเฉลี่ยหย่าร้างกันสูงถึงชั่วโมงละ 10 คู่ (อารียา จินมหันต์, 2551: 7) ทั้งนี้การหย่าร้างที่เพิ่มสูงขึ้นเช่นนี้ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากทั้งหญิงและชายมีความอดทนต่อกันน้อยลง เพราะความเครียดในชีวิตประจำวัน โดยความเครียดนั้นเกิดจากภาวะเศรษฐกิจซึ่งกระตุ้นให้เกิดการเห็นความสำคัญของวัตถุมากกว่าจิตใจ

นวนิยายรางวัลซีไรต์ปี 2546 เรื่องช่างสำราญ ของเดือนวาด พิมวนา เป็นนวนิยายที่เสนอให้เห็นภาพครอบครัวที่ประสบปัญหาครอบครัวแตกแยกซึ่งนำมาสู่ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้ง โดยเดือนวาด เสนอภาพครอบครัวดังกล่าวผ่านครอบครัวของเด็กชายกำพล ช่างสำราญ ครอบครัวชนชั้นกลางในชุมชนห้องแถวคุณแม่ทองจันทร์

เด็กชายกำพล ช่างสำราญ อายุ 5 ขวบ ได้กลายเป็นเด็กบ้านแตก หลังจากที่พ่อแม่ของเขาทะเลาะกันรุนแรง สาเหตุเพราะพ่อเจ้าชู้ ส่วนแม่ก็เจ้าชู้ไม่ต่างกัน ท้ายที่สุดทั้งคู่จึงเลิกรักกัน และต่างฝ่ายต่างแยกย้ายไปมีชีวิตของตนเอง โดยทิ้งให้กำพลกลายเป็นภาระของเพื่อนบ้าน นานครั้งพ่อกับแม่จึงจะกลับมาดูแล แต่ถึงกระนั้นผู้ใหญ่ในชุมชนก็ผลัดกันช่วยเหลือและดูแลกำพลแทนพ่อแม่แม่เท่าที่ศักยภาพของแต่ละคนจะสามารถกระทำได้ ภาพครอบครัวที่ปรากฏจึงเป็นภาพเด็กบ้านแตกที่มีคนในชุมชนคอยอุปการะ ท่ามกลางการช่วยกันประคับประคองปัญหาที่แต่ละครอบครัวเผชิญอยู่

กำพล ช่างสำราญ ตัวดำและนัยน์ตาโศกสลด ตุหรีดตุหรีดกินนอนไม่เป็นที่เป็นทาง ครอบครัวของเขาเคยเช่าห้องแถวอยู่กินพร้อมหน้าพ่อแม่ลูกหลายเดือนที่แล้วแม่มีชู้ ต่อมาแม่หนีไปและพ่อบอกคืนห้องเช่าเพราะไม่มีเงินจ่าย น้องชายอายุหนึ่งขวบพ่อพาไปฝากไว้กับย่า ส่วนกำพลพ่อกลับมาหาอาตี๋ละครั้งพร้อมคำสัญญาจะพาไปอยู่บ้านใหม่ แต่ลงท้ายพ่อฝากฝังเขาไว้กับเพื่อนบ้าน คนนั้นบ้างคนนี้บ้าง สภาพเด็กจรจัดเข้าทุกที

(ช่างสำราญ 2547: 43)

การบรรยายลักษณะของกำพลด้วยการใช้คำว่า "ตัวดำ" "นัยน์ตาโศกสลด" และ "ตุหนฺตฺตุหนฺรกินนอนไม่เป็นที่เป็นทาง" สะท้อนให้เห็นภาพเด็กคนหนึ่งที่เขาถูกดูแลและเอาใจใส่จากครอบครัวเพียงพอ ตรงกันข้ามคนในครอบครัวกลับพลัดลูกไปเป็นภาระให้กับคนอื่น โดยพ่อจะกลับมาเยี่ยมอาทิตย์ละครั้ง ด้วยเหตุผลว่าต้องไปทำงานหาเงินแล้วจะพาไปอยู่บ้านใหม่ ส่วนแม่นั้นก็เลือกที่จะไปมีครอบครัวใหม่และพาลูกไปอยู่ด้วยเพียงชั่วข้ามคืนของบางคืนเท่านั้น เมื่อกำพลถูกพ่อแม่ทอดทิ้งย่อมทำให้เขาต้องมีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับความเมตตาของคนในชุมชน กินข้าวบ้านนี้บ้างนอนบ้านนั้นบ้าง หรือมีคนใจดีให้เงินซื้อขนมบ้างและบางครั้งเขาก็ต้องทำงานเล็กๆ น้อยๆ ให้แก่คนในชุมชนเพื่อแลกเงินมาซื้อขนมกินเอง

เดือนวาด ใช้มุมมองของกำพล ซึ่งเป็นเด็กอายุ 5 ขวบเล่าความรู้สึกของการกลายเป็นเด็กบ้านแตกที่มองผิวเผินอาจจะเป็นภาพความสนุกสนานและความเป็นอิสระตามธรรมชาติของเด็ก เพราะไม่มีผู้ปกครองคอยบังคับและควบคุมการกระทำ แต่เมื่อมองให้ลึกลงไปแล้วผู้อ่านจะรับรู้ถึงภาพภายในจิตใจของกำพลที่มีแต่ความว้าเหวและน้อยใจชะตากรรมของตน

...กำพลเสียงดังอย่างมีอารมณ์ "ถ้าแม่คนไหนไม่ยอมมีลูก เขาก็จะกินยาคุมกันเอาไว้"

นายซงพยักหน้าหงิกๆ "ก็ใช่ ที่รู้มานันท์ก็ถูกต้องแล้ว"

กำพลหน้าแบ้ น้ำตาเอ่อขึ้นอย่างรวดเร็วจนร่วงผล็อยลงจนข้าว ข้าวผัดเหลือไม่มาก แต่กุนเชียงที่เรียงไว้ขอบจานยังไม่ได้กินสักชิ้น

นายซงเอะใจ และทันใดก็ฉุกคิดได้ถึงแง่มุมของเด็ก จึงจับเอากำพลมานั่งตักกลางปลอบให้เงียบ

"ร้องไห้ทำไมล่ะ หือ ต้องเข้าใจอะไรผิดแน่ๆ"

เสียงพูดปนสะอื้นของกำพลจับความได้ว่า "ไม่ต้องเอายามาคุมหรอก ไม่ได้อยากเกิดสักหน่อย"

(ช่างสำราญ 2547: 117)

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นเหตุการณ์ตอนยาคุมหมดอายุ ผู้เล่าเรื่องเล่าผ่าน 2 มุมมองคือ มุมมองที่เป็นผู้ใหญ่ของนายซงที่มองว่าการกินยาคุมคือการคุมกำเนิดทั่วไป แต่ในขณะที่มุมมองของกำพล ซึ่งเป็นเด็กมองว่าการที่ยาคุมหมดอายุคือความพลั้งพลาดของแม่ที่ทำให้เขาเกิดมาอย่างไม่ได้ตั้งใจ การเสนอมุมมองที่แตกต่างระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ประกอบกับการแสดงความรู้สึกเสียใจของกำพลจนน้ำตาร่วงผล็อยลงข้าว หรือการที่ยังไม่ได้กินกุนเชียงของโปรดแม้แต่ชิ้นเดียว แสดงให้เห็นถึงสภาพอารมณ์น้อยใจของกำพลที่ตัวเองเกิดมาเป็นส่วนเกินของครอบครัว ภาพที่ปรากฏจึงเป็นภาพของความผิดหวัง ซึ่งต่อย้ำความรู้สึกโดดเดี่ยวที่ถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง

เหตุการณ์ตอน "คนทิวจากกลายเป็น..." เป็นอีกตอนที่สะท้อนให้เห็นภาพความทุกข์ใจของกำพลได้ดี ในตอนนี้เดือนวาด บรรยายว่าชีวิตความเป็นอยู่และความอึดท้องของกำพลที่ต้องขึ้นอยู่กับความเมตตาของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ยิ่งไปกว่านั้นการจะได้กินอาหารแต่ละมื้อนั้นยังแปรผันไปตามการใช้ชีวิตที่แตกต่างของแต่ละครอบครัวด้วย กล่าวคือ เดือนวาดบรรยายว่าการไปพักอาศัยที่บ้านของสาวโรงงานชื่ออ้อยกับนายชาติ บ้านนี้ไม่มีมือเข้าเพราะฝ่ายหญิงต้องรีบออกไปรอรถรับส่งพนักงานริมถนนหลวงแต่เช้าตรู่ มีมือเขารออยู่ที่หน้าโรงงาน ส่วนฝ่ายชายต้องรีบไปเข้าวินมอเตอร์ไซด์ตั้งแต่หกโมงเช้า แล้วฝากท้องกับข้าวแกงรถเข็นตอนเจ็ดโมงเช้า ไม่เพียงเท่านั้น เดือนวาด ยังต่อย้ำด้วยการบรรยายถึงเหตุการณ์ที่เพื่อนของกำพลต่างวิ่งกลับบ้านเมื่อถึงเวลาอาหารกลางวัน โดยทิ้งให้กำพลนอนเล่นเกือกกลิ้งเพียงลำพัง นั่นเท่ากับว่าภายในวันเดียวกันกำพลยังไม่มีอะไรตักถึงท้องถึงสองมือติดกัน

เหตุการณ์ทั้งสองเหตุการณ์ข้างต้นเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นภาพเด็กคนหนึ่งที่ถูกกละเลยและขาดการได้รับการเอาใจใส่ แม้แต่เรื่องพื้นฐานอย่างเรื่องปากท้อง โดยเฉพาะการใช้เหตุการณ์การวิ่งกลับไปที่บ้านของเด็กคนอื่นเมื่อถึงเวลากลางวัน ยิ่งสะท้อนให้เห็นภาพความโดดเดี่ยวและการไร้ที่พึ่งของกำพลได้ดี ดังการบรรยายที่ว่า

ฟ้ากำลังจะมีด กำพลนอนขดบนแคร่แลเห็นเป็นเงาดำๆ คล้ายผ้ากองหนึ่ง
นำแปลกเหลือเกินวันนี้ไม่มีใครคิดถึงกำพล แม้แต่เพื่อนซึ่งเคยเล่นด้วยกันก็เจ็บหาย
เขาทิวจนหลับไป ผูกยูงกลายเป็นผู้โหมหน่าสำราญ--

เสียงปิดประตูเหล็กของร้านนายชงทำให้กำพลตื่น ไอ้หนูร้องให้จ้า
เมื่อสืมตามาพบความมืดมิด นายชงหยุดฟัง...เขาจึงเป็นคนแรกและคนเดียว
ของวันนี้ที่คิดถึงกำพล

กำพลถูกพามา นั่ง ความว่าเหว้ทั้งมวลลุ่มกระหน่ำใส่อย่างไม่ปราณี
เขาร่ำไห้อย่างหนัก โดยไม่รู้แน่ชัดว่าความเสียใจนี้มาจากอะไร นายชงปลุกปลอบอยู่
เนิ่นนานแต่ไม่เป็นผล สุดท้ายจากคำตอบโดยการส่ายหน้า นายชงใจหายวาบ
ไอ้หนูไม่มีอะไรตักถึงท้องตั้งแต่เช้าจนบัดนี้

นมอุ่นๆ กับขนมปังทาแยมถูกยกมาวางอย่างรวดเร็ว แต่กำพล
ยิ่งสะอื้นหนักเมื่อเห็นอาหาร เขาเพิ่งรู้เดี๋ยวนี้ว่าความทิวเป็นอย่างไร นายชงผล
เข้าครัว ลงมือผัดข้าว กำพลทิวเหลือเกิน แต่ความเสียใจมีมากกว่า

เมื่อข้าวผัดถูกยกออกมาสมทบ นมยังไม่แห้ง ขนมปังทาแยมอวด
ความน่ากินอย่างไร้ความหมาย นายชงทำสะอื้นนั่งคิด

"ดูเขาเสียมั่ง ทั้งที่ทิวแสนทิว ตามธรรมดาควรตะกลามกินเสียจนติดคอ
นี่คงเสียใจจนความทิวก็เป็นเรื่องรอง แม้ร่างกายกำลังทุกข์ทรมาน อำนาจของจิตใจ
ก็ยังเหนือกว่า...แหมm แค่นี้ขวยยังขนาดนี้

ความคิดของนายชงที่ว่า "นี่คงเสียใจจนความหิวก็เป็นเรื่องรอง แม้ร่างกายกำลังทุกข์ทรมาน อำนาจของจิตใจก็ยิ่งเหนือกว่า" เป็นการอธิบายความรู้สึกของกำพลได้ดี เพราะกำพลไม่เพียงแต่เสียใจที่ตนเองอดทนกับความหิวเท่านั้น แต่เขายังว่าหัวใจที่ต้องเผชิญกับความทุกข์นี้เพียงลำพัง ดังนั้นกำพลจึงเป็นตัวแทนเด็กที่มีความทุกข์ทางใจมากกว่าทางกาย

แม้กำพลจะกลายเป็นเด็กบ้านแตกและถูกทอดทิ้ง แต่ท้ายที่สุดกำพลก็ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว เพราะผู้คนในชุมชนแม่ทองจันทร์ต่างผลัดกันเข้ามาดูแลและพากำพลไปพักอาศัยด้วย ไม่ว่าจะเป็นบ้านของนายชงที่เป็นพ่อค้าขายของชำ ซึ่งมักทำกับข้าวและอ่านหนังสือให้กำพลฟังบ่อยครั้ง บ้านของป้าหมอนที่มีอาชีพปะชุนเสื้อผ้าเป็นบ้านที่กำพลพักอาศัยเป็นบ้านหลัก บ้านของตาใจ และบ้านยายน้อยเป็นบ้านที่กำพลชอบมากที่สุดเพราะมีเพื่อนเล่นเยอะ

กำพลชอบค้างที่บ้านตาใจ บ้านไม้หลังใหญ่หอมช่อครีกรื่นสนุกสนานกว่าบ้านใด ครอบครัวของยายน้อยก็แบ่งเช่าอยู่ด้วย หลานของยายน้อยกับหลานของตาใจรวมกันเจ็ดคน เพราะไม่มีโทรทัศน์ ตกกลางคืนเด็กๆ รวมหัวกันเล่นส่งเสียงอึกทักโดยไม่มีใครว่ากล่าว กำพลพลอยสนุกทุกครั้งที่มาอนกับไอ้จิว แต่กับข้าวของที่นี่ไม่อร่อย ไม่ว่าครัวยายน้อยหรือครัวตาใจ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่กินแต่ผักจิ้มน้ำพริกเป็นหลัก กำพลกินน้ำพริกไม่เป็น จึงต้องกินข้าวคลุกน้ำปลาทุกครั้งที่มาค้างที่นี่ แต่เขาก็ยังชอบ

(ช่างสำราญ 2546: 68)

การบรรยายลักษณะครอบครัวของตาใจว่า "เป็นบ้านหอมช่อ มีลมมาซอกอยู่ด้วยกันจำนวนมาก ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกเช่น โทรทัศน์ และทั้งเด็กและผู้ใหญ่กินแต่ผักจิ้มน้ำพริก" สะท้อนให้เห็นภาพความอึดอัดของครอบครัวที่ไม่ได้อยู่กันอย่างสะดวกสบาย และไม่ได้มีอาหารอุดมสมบูรณ์ และเป็นอาหารที่ไม่เหมาะสมกับช่วงวัยเด็ก ซึ่งควรได้รับอาหารจำพวกโปรตีนจากเนื้อสัตว์มากกว่าการได้รับวิตามินจากพืชผักเท่านั้น แต่ด้วยลูกหลานของบ้านนี้มีจำนวนมากจึงทำให้กำพลมีเพื่อนเล่นด้วยอย่างสนุกสนาน แม้เขาจะกินน้ำพริกไม่เป็นและต้องกินข้าวคลุกน้ำปลาทุกครั้งที่มาค้างบ้านนี้ก็ตาม

ครอบครัวของนางหมอนเป็นอีกครอบครัวที่กำพลมาอยู่ด้วยบ่อยครั้ง เพราะประสิทธิ์หรืออ้น เพื่อนร่วมชั้นป.1 ของกำพลเป็นคนออกปากชวนมาอยู่ด้วย แต่เมื่อชวนมาอยู่ด้วยแล้ว นางหมอนแม่ของอ้นก็ยินดีรับดูแล นางหมอนและสามีต่างมีอาชีพปะชุนซ่อมแซมเสื้อผ้าทุกชนิด ครอบครัวนี้มีรายได้ที่ไม่มั่นคงนัก โดยสามีจะมีจักรเย็บผ้าเครื่องหนึ่งตั้งอยู่หน้าธนาคารในตลาด ส่วนนางหมอนจะแบ่งงานที่ผิวรับไว้กลับมาทำที่บ้าน เพียงวันแรกที่กำพลเข้าไปอาศัยอยู่ด้วยนั้น เดือนวาดก็บรรยายให้เห็นถึงสภาพการดิ้นรนเพื่อหาเงินมาซื้อข้าวให้ทั้งครอบครัว

และกำพลได้กิน ท้ายที่สุดครอบครัวนี้ก็ได้อาศัยและไปมาจากการเช่าร้านนายชง ร้านขายของชำประจำชุมชน

ผิวเมื่อยทยอยเก็บของ ยกจักรไปฝากร้านข้าวแกงข้างธนาคารแล้วกลับมา
นั่งรอลูกค้า

"จะหกโมงแล้ว" นางหมอนพูด

"เออน่า รออีกเดี๋ยว"

"พ่อเอามาก่อนห้าสิบ ซื้อมีข้าว"

"มีที่ไหนเล่า กลับไปหุงข้าวก่อน เดี่ยวซื้อข้าวตามไป"

ครั้งกลับถึงบ้านจึงเห็นว่าข้าวสารก็หมด นางออกมานั่งถอนใจอยู่หน้าบ้าน

...

"มานี่ซิ" แม่เรียก "ไปร้านเฮียชงนะ บอกว่าแม่ซื้อข้าวหนึ่งถุง"...

"เดี๋ยว ไอ้อัน มานี่ก่อน บอกเฮียชงเอามามาสองห่อด้วย เย็นนี้เรากินมามาก่อน"

"ให้เพื่อนห่อหนึ่งนะ"

พอแม่พยักหน้า สองคนวิ่งอ้าวไปร้านนายชง

นายชงยิ้มแห้งส่ายหน้า เขาส่ายหน้าด้วยความระอา ทว่ายอมให้ซื้อ
หันไปหยิบของให้ มีแต่ข้าวสาร มามากหมดเสียแล้ว "บอกแม่นะว่าครั้งสุดท้าย ต้องใช้
หนี้เก่าให้หมดก่อนถึงจะเชื่อใหม่ได้"

...

วันนี้ นายชงตั้งใจไว้ว่าจะงดให้เชื่อเหล่า เบียร์ และบุหรี จะยอมให้
แต่เฉพาะของกินของใช้ที่จำเป็นเท่านั้น สมความตั้งใจแท้ๆ ดูเหมือนกระเป๋าสตางค์
ของผู้คนทั้งหมู่บ้านจะแฟบแบนเหมือนกันหมด

(ช่างสำราญ 2546: 36-38)

การที่กำพลได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการได้รับความช่วยเหลือจากน้ำใจที่แท้จริง เพราะเมื่อวิเคราะห์จากฐานะของคนที่ช่วยเหลือแล้วก็พบว่า เขาไม่ได้มีเงินสำรองไว้ใช้ และลำพังแค่การประทังชีวิตไปในแต่ละวันยังเป็นเรื่องยากลำบาก แต่กระนั้นพวกเขาก็ยังช่วยเหลือกำพลอย่างเต็มใจ นอกจากนี้เดือนวาด ยังสื่อให้เห็นภาพการเกื้อกูลของคนในชุมชนที่พอมีฐานะมากกว่าให้แก่คนที่มีฐานะน้อยกว่า ในที่นี้คือนายชงที่เห็นใจว่าชาวบ้านไม่ค่อยมีเงินจึงให้ซื้อของที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตด้วยเงินเชื่อ การเกื้อกูลของนายชงถือเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวของนางหมอน ซึ่งเป็นครอบครัวที่กำพลพักอาศัยเป็นบ้านหลักนั้นได้พึ่งพิงและตัวกำพลเองก็ได้อาศัยความเมตตาในนั้นด้วย

การช่วยเหลือของผู้คนในชุมชนแม่ทองจันทร์ที่มีต่อกำพลด้วยการมองว่าเป็นเหมือนลูกหลานคนหนึ่งตั้งการยกตัวอย่างข้างต้นนั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่ามึลักษณะเช่นเดียวกับการช่วยเหลือเกื้อกูลในครอบครัวในชนบทที่ผู้คนต่างไม่ได้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเพียงปัญหาส่วนตัวเฉพาะของแต่ละครอบครัว ตรงกันข้ามกลับมองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาของส่วนรวมที่ทุกคนจะต้องร่วมมือแก้ไขและช่วยกันประคับประคองผู้ที่ได้รับผลกระทบ ทั้งนี้แม้ว่าแต่ละครอบครัวต่างเป็นครอบครัวไม่ได้มีรายได้ที่มั่นคงนัก ส่วนใหญ่มีอาชีพหาเช้ากินค่ำ บ่อยครั้งที่พวกเขาต้องใช้ชีวิตอย่างประหยัดและซื่อของประทังชีวิตด้วยเงินเชื่อ แต่กระนั้นพวกเขากลับยินดีที่จะช่วยเหลือและเห็นใจผู้อื่นที่กำลังเดือดร้อน โดยไม่ได้มีเรื่องของค่าตอบแทนเข้ามาเกี่ยวข้อง

เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบการช่วยเหลือของผู้คนในชุมชนแม่ทองจันทร์ควบคู่กับบริบททางเศรษฐกิจในช่วงปี 2540-2541 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจไทยประสบภาวะหดตัวมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคนและสังคม โดยเฉพาะปัญหาครอบครัวที่สืบเนื่องมาจากปัญหาความยากจนและการว่างงานที่เพิ่มอัตราสูงขึ้นมาก ดังนั้นการช่วยกันประคับประคองปัญหาครอบครัวจากคนในชุมชนด้วยการรับรู้และช่วยกันแก้ไขปัญหาาร่วมกันจึงเป็นทางออกที่เหมาะสมกับช่วงเวลาดังกล่าว ดังที่สอดคล้องกับนโยบายการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมไทยของรัฐบาลในช่วงหลังการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปี 2540

ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคม ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เป็นแผนงานของรัฐบาลที่ได้รับการร่างขึ้นจากการตระหนักรู้ว่าสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลักในการพัฒนาคน ขณะที่สถาบันชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมที่มีบทบาทยิ่งในการช่วยกันดูแลรักษาศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเชื่อว่าการกลไกทางสังคมของวัฒนธรรมไทยสามารถช่วยบรรเทาความสับสนของคนได้ทั้งในเขตเมืองและชนบท รัฐบาลจึงมุ่งส่งเสริมการพัฒนาทั้ง "สถาบันครอบครัวและชุมชน" และ "สภาพแวดล้อมต่างๆ ในสังคม" ให้เอื้อต่อการพัฒนาครอบครัวและชุมชน (คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจด้านการพัฒนาคุณภาพคนและสังคม, 2538: 52-53)

นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของเดือนวาดที่ให้สัมภาษณ์หลังได้รับรางวัลซีไรต์ว่า ที่มาของเรื่องราวส่วนหนึ่งมาจากประสบการณ์ที่ตัวนักเขียนเองได้เข้าไปคลุกคลีกับเด็กๆ ในชุมชนเล็กๆ แห่งหนึ่ง (อิสรีอิน, 2546: 93) ประกอบกับแนวทางการเขียนของเดือนวาดที่มักนำเสนอประเด็นหนักในสังคมด้วยการวิพากษ์วิจารณ์อย่างยั่วล้อแต่ก็ไม่ลืมที่จะแทรกมุมมองแห่งความหวัง การนำเสนอด้วยแนวทางดังกล่าวจึงอาจเป็นความตั้งใจของเดือนวาดเองที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความหวังว่าพลังความช่วยเหลือจากคนในชุมชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับการช่วยเหลือ

ของครอบครัวขยายในชุมชนดั้งเดิมนี้จะเป็นเหยี่ยวจิตใจของเด็กที่ถูกทอดทิ้ง ซึ่งมีจำนวนมากและเป็นปัญหาพื้นฐานของสังคมเมืองในประเทศไทยได้

อาจกล่าวได้ว่า ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องข้างสำราญที่เสนอให้เห็นการแก้ไข ปัญหาครอบครัวด้วยการประคับประคองของคนในชุมชนนั้น เตือนว่าอาจกำลังเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนตามแผนงานของรัฐบาลที่มุ่งส่งเสริมโครงสร้างทางสังคมให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นแรงสนับสนุนของครอบครัวอีกแรงหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ในนวนิยายเรื่องนี้จึงเน้นภาพความช่วยเหลือและเกื้อกูลของคนในชุมชนให้เป็นทางออกของการแก้ไขปัญหาครอบครัวมากกว่าการประสานความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัว ซึ่งสามารถกระทำได้อย่างในยุคที่สังคมมีความเป็นพลวัตมากขึ้น

3.2.2.2 ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว : ลูกคนเดียวในวงล้อมของเครือญาติ

ขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีที่เริ่มมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 (พ.ศ. 2502) และการที่สหประชาชาติกำหนดให้ทศวรรษที่ 1975 (พ.ศ. 2518) เป็นปีสตรีสากล ล้วนเป็นแรงขับเคลื่อนที่มีส่วนกระตุ้นความคิดเรื่องการเรียกร้องความยุติธรรมและความเสมอภาคในหมู่ผู้หญิงไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) เป็นแผนงานในภาครัฐที่เริ่มเสนอให้เห็นถึงการเพิ่มโอกาสให้แก่ผู้หญิงด้วยการส่งเสริมโอกาสทางการศึกษา และโอกาสทางอาชีพที่มีการเลือกปฏิบัติ แต่ท้ายที่สุดแผนพัฒนาฯ ฉบับดังกล่าวก็ไม่ได้กำหนดแนวทางแก้ปัญหาอย่างชัดเจน ช้ำยังตอกย้ำบทบาทที่ต่ำต้อยของผู้หญิงที่ผูกมัดอยู่กับฐานะผู้ดูแลลูกและสามีอีกด้วย จนกระทั่งแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) มีการส่งเสริมให้ผู้หญิงมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ดีขึ้น และมีการเพิ่มอัตราการศึกษาให้แก่ผู้หญิงทุกระดับ แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้จึงเป็นนโยบายและแผนงานต้นแบบในการส่งเสริมความเท่าเทียมให้แก่ผู้หญิงต่อเนื่องเรื่อยมา เป็นต้นว่าแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เน้นการพัฒนาสตรีให้มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สนับสนุนการต่อต้านความรุนแรงต่อผู้หญิงในทุกรูปแบบ และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) มีการส่งเสริมความเสมอภาคด้วยการออกกฎหมายคุ้มครองและแก้กฎหมายเพื่อก่อให้เกิดความเสมอภาคระหว่างหญิงชายมากขึ้น

ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายที่มีมากขึ้นในสังคมยุคใหม่มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงในสังคมไทยมีโอกาสได้รับการศึกษา มีความสามารถทางการงาน และมีศักยภาพทางการเงิน เทียบเท่ากับผู้ชาย การพึ่งพาผู้ชายในฐานะหัวหน้าครอบครัวจึงไม่ใช่เรื่องจำเป็น ดังนั้นเมื่อเกิดการแยกทางระหว่างคู่สมรส ครอบครัวในสังคมสมัยใหม่จึงเปลี่ยนแปลงเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมากขึ้น นอกจากนี้กระบวนการทางกฎหมายยังเข้ามาสนับสนุนศักยภาพในการดำรงชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยเฉพาะแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ผ่านการสมรสโดยชอบทางกฎหมายสามารถเรียกร้อง

ค่าอุปการะเลี้ยงดู ทั้งค่าอุปการะเลี้ยงดูระหว่างสามีภริยา และค่าอุปการะเลี้ยงดูระหว่างบิดามารดากับบุตรได้ รวมถึงกฎหมายอื่นๆ เช่น ใน พ.ร.บ. ประกันสังคม แม่เลี้ยงเดี่ยวจะได้รับสิทธิประโยชน์ทดแทนการคลอดบุตร และสิทธิประโยชน์ในการสงเคราะห์บุตร และในประมวลรัษฎากร แม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถลดหย่อนภาษีได้ทั้งภาษีของตัวเองและภาษีเพื่อการศึกษาของบุตร (สมชาย ปรีชาศิลปกุล, 2552: 21-22)

แม้ว่าการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจะได้รับการช่วยเหลือจากองค์กรและสามารถได้รับสิทธิประโยชน์ทางกฎหมาย แต่ประเด็นสำคัญที่แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญคือปัญหาที่มีต้นเหตุมาจากความคาดหวังของสังคมที่มองว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวผิดแปลกไปชีวิตครอบครัวแบบปกติที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูกและปัญหาด้านเศรษฐกิจที่ตนจะต้องหารายได้เลี้ยงลูกเพียงคนเดียวด้วยเหตุนี้แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จึงต้องอาศัยแรงสนับสนุนจากเครือข่ายทางสังคม หนึ่งในนั้นคือการเกื้อกูลจากเครือญาติหรือครอบครัวเดิมของตน ทั้งในด้านที่อยู่อาศัย ด้านการเงิน ด้านอารมณ์ ตลอดจนด้านจิตใจ (ลัดดา ประสพสมบัติ, 2552: 229)

นวนิยายเรื่องความสุขของกะทิ เป็นนวนิยายที่เสนอประเด็นเรื่องครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลางในสังคมเมืองที่เกิดจากปัญหาการหย่าร้างระหว่างคู่สมรส แต่เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องแล้วจะพบว่า งามพรรณ เวชชาชีวะ ผู้แต่งนวนิยายเรื่องนี้ไม่ได้เสนอให้ผู้อ่านเห็นภาพความแตกแยกของบิดามารดาจนมีปัญหาลผลกระทบต่อลูกหรือภาพปัญหาของเด็กในครอบครัวแตกแยกที่อยู่ภายใต้การเรียกร้องสิทธิในฐานะผู้ดูแลจากผู้เป็นพ่อ แต่กลับใช้ภาพของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนี้สื่อให้เห็นถึงภาพความรักที่เด็กได้รับจากผู้เป็นแม่ การประคับประคองปัญหาที่ได้รับจากเครือญาติ และเครือข่ายทางสังคมซึ่งเข้ามาช่วยเหลือและอุ้มชูปัญหาดังกล่าว

เมื่อปัญหาใหญ่ของครอบครัวกะทิไม่ใช่ปัญหาที่มาจากผลกระทบของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของ ณิชกร แม่ของกะทิ เพราะเธอมีหน้าที่การงานมั่นคง มีรายได้ที่เพียงพอที่จะเลี้ยงลูกโดยลำพัง แต่สิ่งที่กลายเป็นปัญหาคือเธอกำลังป่วยเป็นโรคลำไส้เนื้ออ่อนแรงที่มีผลทำให้เธอจะต้องจากลูกรักไปในที่สุด เธอจึงเลือกจะพากะทิกลับไปอยู่กับพ่อแม่ หรือตายายของกะทิเองซึ่งกลับไปใช้ชีวิตหลังเกษียณที่บ้านเดิมที่อยู่อยุธยา กะทิจึงเติบโตขึ้นมาพร้อมกับการเลี้ยงดูของตายาย ท่ามกลางบรรยากาศของธรรมชาติที่ร่มเย็นและผู้คนที่วิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายในชุมชนชนบท ทั้งนี้นอกจากกะทิจะมีตาและยายคอยเลี้ยงดูแล้วยังมีน้ำใจ คือน้ำก้นตักกับน้ำภา เพื่อร่วมงานของแม่ ในฐานะญาติทางองค์ประกอบสังคม ซึ่งเข้ามามีบทบาทในครอบครัวกะทิจนเป็นเหมือนสมาชิกของครอบครัวโดยปริยาย

หัวข้อสนทนาที่โต๊ะอาหารเป็นเรื่องเกมโชว์ที่กำลังได้รับความนิยม ใครจะเชื่อว่าเป็นความคิดริเริ่มและมีมือการเจรจาทำสัญญากับต่างประเทศของแม่ แม่ชวนทุกคนลงขันเข้าหุ้นและมอบหมายให้น้ำกันต้ออกหน้า วันนี้ทุกคนที่โต๊ะชูแก้วฉลองให้กับกะทิ กำไรที่ได้จะเป็นกองทุนเพื่อการศึกษาของกะทิ

(ความสุขของกะทิ 2554: 55)

แม่โชคดีมีคนคอยช่วยเหลือยุ่งเหยิงตลอด นี่วันเกิดปีแรกของหนู มีรูปน้ำภูาด้วย น้ำภูามาฝึกงานในสำนักงานตั้งแต่เป็นนักศึกษา พอเรียนจบแม่ก็รับมาเป็นผู้ช่วย หนูชอบน้ำภูาดั้งแต่พบหน้ากันครั้งแรก แม่ถึงแน่ใจว่าเลือกคนไม่ผิด

(ความสุขของกะทิ 2554: 63)

ความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติทางองค์ประกอบสังคมหรือญาติธรรมของน้ำภูาน้ำกันต้อที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวกะทิผ่านการเป็นเพื่อนร่วมงานและหุ้นส่วนของแม่ การมาร่วมงานกันเช่นนี้ทำให้น้ำทั้ง 2 คนมีส่วนในการเลี้ยงดูกะทิตั้งแต่วันที่แม่ของกะทิป่วย และเมื่อแม่ของกะทิเสียชีวิตแล้ว น้ำทั้ง 2 คนนี้ก็ยิ่งเข้ามาดูแลกะทิเหมือนลูกหลานคนหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ภาพครอบครัวของกะทิ เด็กบ้านแตกที่กำลังจะกลายเป็นเด็กที่กำพร้าทั้งพ่อและแม่จึงไม่ได้เป็นภาพของความว้าเหวหรือภาพของเด็กที่มีปัญหาทางจิตใจ แต่กลับเป็นภาพของเด็กหญิงคนหนึ่งที่เคยโตขึ้นมาท่ามกลางความรักและความอบอุ่นของตายายและการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากน้ำๆ ที่เข้ามาเติมเต็มชีวิตให้สมบูรณ์ขึ้น

...กะทินอนฟังเพลง แต่จะเริ่มสะดุ้งหากเสียงร่ำกราวพายุต่อเสียงครื้นครื้นของฟ้า เสียงสายฟ้าพาดเหมือนตามมาด้วยเสียงคนกรี๊ดร้องปานใจสลายทุกครั้ง ไม่รู้ว่าหูของกะทิแว่วไปเองหรือเสียงนั้นดังมาจากเบื้องลึกของความทรงจำนาที่นั้นยายจะเปิดประตูห้องนอนเข้ามาและนอนกอดกะทิไว้จนหลับไปด้วยกันถึงเช้า กะทิเบียดซุกในอ้อมกอดของยาย ไม่อยากได้ยินเสียงฟ้า เสียงคน... เสียงผู้หญิงคนนั้น... เนื้อเนียนเนียนของยายหอมอ่อนๆ ยายไม่เล่านิทานปกลอบขวัญหรือร้องเพลงกล่อม แต่ลูบหลังกะทิเบาๆ สม่่าเสมอชวนเคลิ้มหลับ...

(ความสุขของกะทิ 2554: 20-21)

ในนวนิยายเรื่องนี้เหตุการณ์ฝนตกกระหน่ำและฟ้าคำรามอย่างหนัก เป็นช่วงเวลาที่เป็นดังฝันร้ายของทั้ง 2 แม่ลูก เพราะนอกจากอาการป่วยของแม่จะเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับแล้ว แม่ยังไม่มีเรี่ยวแรงพอที่จะช่วยเหลือลูกน้อยที่กำลังจะลุกสายน้ำพัดไปต่อหน้าต่อได้ แต่ท้ายที่สุดพี่ทองก็มาช่วยได้ทันตามคำอธิษฐานของเธอ เธอจึงแลกความปลอดภัยนั้นกับคำอธิษฐานที่เธอเลือกจะจากลูกน้อยไป ดังนั้นภาพการปกลอบประโลมของยายยามที่กะทิเสียชีวิตจากเสียงฟ้าร้องจึงทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงภาพของความสัมพันธ์ระหว่างยายกับหลาน ยายในฐานะผู้รับรู้

และเข้าใจเหตุการณ์ทุกแง่มุมจึงไม่เพียงแต่เข้ามาเป็นผู้เยียวยาบาดแผลที่เป็นเหตุแห่งการพลัดพรากภายในจิตใจของกะทิเท่านั้น แต่การที่ยายไม่ได้เล่านิทานปลอบขวัญหรือร้องเพลงกล่อม แต่กลับใช้เพียงการลูบหลังและการโอบกอด ย่อมแสดงให้เห็นถึงภาพการสัมผัสที่อ่อนโยนของยายที่สามารถปกป้องความทรงจำที่น่าหวาดกลัว ในขณะที่เดียวกันนั้นก็เป็ที่ตั้งพลังใจสำคัญที่คอยประคับประคองสภาพจิตใจของกะทิที่ลึกลงๆ แล้วมีแต่ความเปราะบางให้เข้มแข็งขึ้น

น้ำภูเดินออกมาจากห้องเป็นคนแรกและกอดกะทิไว้ ไม่จำเป็นต้องพูดอะไรก็ดูจะสื่อความหมายได้ดี...น้ำกันต์อยู่กับกะทิตลอด ราวกับเงาตามตัวก็ไม่ปาน ทั้งสองคนไม่มีหน้าที่ในงานจึงมักงมมือกันเดินเลี้ยวออกมานั่งเล่นบนม้านินได้ซุ่มเฟื่องฟ้า...

(ความสุขของกะทิ 2554: 76-77)

ภาพที่น้ำภูเข้ามากอดกะทิเป็นคนแรกหลังจากแม่ของกะทิลาจากโลกนี้ไปแล้ว และภาพที่น้ำกันต์คอยอยู่เป็นเพื่อนกะทิตลอดเวลาในวันงานศพของแม่ เป็นภาพที่งามพรรณต้องการจะสื่อให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความสำคัญของความสนิทสนมจากคนนอกครอบครัวจนเป็นคนในครอบครัวว่ามีพลังที่สามารถยึดโยงความรู้สึกร่วมทุกข์ร่วมสุขไว้ด้วยกัน ดังนั้นเมื่อแม่ของกะทิเสียชีวิตแล้วน้ำภูจึงไม่จำเป็นต้องมีคำพูดเพื่อแสดงความเสียใจกับกะทิ หรือน้ำกันต์ก็ไม่ต้องเอ่ยปากชวนให้กะทิออกมาเดินเล่นตลอดเวลา เพราะลำพังแค่การรับรู้ความรู้สึกทุกข์ร่วมกันก็เข้าไปสู่การดูแลเอาใจใส่ให้แก่กัน ทั้งนี้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย งามพรรณ เวชชาชีวะ ที่ไม่เพียงแต่ใช้ครอบครัวของกะทิเสนอให้ผู้อ่านเห็นพ้องว่าสายใยรักของคนในครอบครัวเป็นดังแหล่งพักพิงและที่สманบาดแผลภายในจิตใจเท่านั้น แต่งามพรรณยังตั้งใจที่จะใช้ครอบครัวของกะทิเสนอให้เห็นว่าความอบอุ่นในครอบครัวไม่จำเป็นต้องมาจากครอบครัวที่มีพ่อแม่สมบูรณ์ตามอุดมคติ หากแต่ความไม่สมบูรณ์นั้นเมื่อได้รับการเติมเต็มด้วยความรักและความอบอุ่นจากคนรอบข้างก็สามารถทดแทนกันได้ ดังจะเห็นได้จาก การเสนอภาพตรงข้ามระหว่างความรู้สึกของฟุ้งค์ ลูกสาวเพื่อนของแม่กับกะทิที่ว่า

น่าจะเรียกว่าศิลปะอะเสียมมากกว่า มีรอยดำๆ จากปลายดินสอสีป้ายเป็นชิ้นใหญ่ๆ เหมือนเจ้าตัววาดอะไรแล้วเปลี่ยนใจทาสีดำทับลงไปแทน น่าจะเป็นรูปผู้ชายสองคน ตัวโตกับตัวเล็กงมมือกัน มีบ้านหลังเล็กๆ ไฟลุกท่วมอยู่ด้านหลังหน้าตาคนวาดดูตั้งใจให้ออกมาเป็นแบบนี้ ฟุ้งค์คงเห็นสายตาของกะทิ จึงบู้ยี้ทำนองอธิบายว่า "วาดรูปพ่อกับน้องพาย อยากรักกันดิ้นก ทั้งให้เราอยู่กับหม่าม้าสองคน แล้วตัวเองหนีไปอยู่บ้านอาม่ากับผู้หญิงใหม่ นี่...นี่...นี่...วาดให้น่าเกลียดน่ากลัวแบบนี้แหละ" แต่ถ้ากะทิมีดินสอสีในมือบ้าง รูปวาดของกะทิก็คงไม่มีสีละเลยเบื้อนเประอะแงๆ...กะทินี้ก็แปลกใจเหมือนกันที่ในใจของตัวเองไร้เมฆหมอกใดๆ

(ความสุขของกะทิ 2554: 102-103)

ครอบครัวของฟังก์ เป็นครอบครัวที่มีพ่อและแม่ตามความคาดหวังของสังคมไทย แต่ความสมบูรณ์นั้นกลับถูกยึดโยงด้วยความสัมพันธ์ที่หละหลวม ภาพครอบครัวภายในจิตใจของฟังก์ จึงเป็นภาพของความกระจัดกระจาย และแฝงด้วยความน้อยใจของเด็กที่รู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความรักและการดูแลเอาใจใส่ที่เพียงพอ ดังนั้นรูปภาพที่เด็กหญิงคนนี้วาดจึงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพจิตใจที่เว้าแหว่งของเด็กได้อย่างดี ตรงกันข้ามกับกะทิที่ถึงแม้ว่าจะมีสถานภาพของพ่อแม่ที่แตกต่างกับครอบครัวของฟังก์ แต่ด้วยการประคับประคองด้วยความรักและการมอบความอบอุ่นจากตายาย และน้ำๆทำให้กะทิเติบโตขึ้นมาอย่างเข้มแข็ง ด้วยเหตุนี้จิตใจของกะทิจึงไร้เมฆหมอกและหากกะทิได้วาดรูป รูปภาพของกะทิจะไม่มีสีละเลงเปรอะเปื้อนเช่นรูปภาพของฟังก์

การที่นวนิยายเรื่องนี้ไม่ได้เสนอให้เห็นถึงภาพการเรียกร้องสิทธิประโยชน์ทางกระบวนการทางกฎหมายของแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น นอกจากจะมีสาเหตุมาจากการที่แม่เลี้ยงเดี่ยวมีศักยภาพเพียงพอที่จะจัดการปัญหาภายนอก เช่น ปัญหาด้านการเงิน และปัญหาทางสังคมได้แล้ว ส่วนหนึ่งอาจมาจากการต้องการเน้นให้เห็นถึงคุณค่าของความรักว่าเป็นแรงสนับสนุนสำคัญต่อการประคับประคองเด็กที่มีข้อจำกัดด้านครอบครัว ด้วยเหตุนี้ความตายของแม่จึงไม่ใช่จุดสิ้นสุดของการมอบความรักให้แก่ลูก แต่การได้รับการช่วยเหลือจากเครือญาติและเครือข่ายทางสังคมยังมีส่วนช่วยต่อยอดความรักและความหวังใจที่แม่มีต่อลูกอีกทางหนึ่งด้วยเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่ากรณีที่ครอบครัวของกะทิน้ำๆ เพื่อนร่วมงานของแม่เข้ามาบิบบบาทในการช่วยเหลือเรื่องงานและเรื่องการดูแลกะทินั้น นัยหนึ่งอาจพิจารณาครอบครัวลักษณะเช่นนี้เป็นครอบครัวขยาย แต่เป็นครอบครัวขยายในความหมายใหม่ในแง่ของความสัมพันธ์ของสมาชิกที่นอกเหนือจากเครือญาติแท้ที่มีตาและยายแล้ว ยังเน้นญาติทางองค์ประกอบสังคม ซึ่งไม่จำเป็นต้องอยู่อาศัยบริเวณใกล้เคียงหรือในหมู่บ้านเดียวกันเช่นครอบครัวขยายในลูกอีสาน ญาติทางสังคมดังกล่าวส่วนใหญ่คือเพื่อนร่วมงานที่ยึดโยงกัน ในแง่ของความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ หรือระบบเงินตราแล้วค่อยพัฒนาความสัมพันธ์สนมจนใกล้ชิดกันมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากน้ำก้นต์และน้ำภูาที่เป็นเพื่อนร่วมงานของแม่ก่อนจะเข้ามาสนิทสนมจนเป็นเหมือนสมาชิกของครอบครัวกะทิ แม่น้ำภูาและน้ำก้นต์จะเป็นเพียงญาติทางสังคม แต่ก็นับว่าน้ำทั้ง 2 คนเป็นคนรอบข้างของครอบครัวกะทิที่มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือให้กะทิสามารถเติบโตในครอบครัวที่อบอุ่นด้วยไอรักอันเป็นพื้นฐานและภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่เข้มแข็ง

เมื่อพิจารณาภูมิหลังของงามพรรณแล้วพบว่า การเติบโตในครอบครัวชนชั้นกลางที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านความเป็นอยู่และการเอาใจใส่อย่างเพียบพร้อม และการได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวด้วยต้นทุนที่ดีทั้งทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมให้นักเขียนที่มีภาวะส่วนตัวด้านร่างกาย* อย่างเต็มทีนั้นเป็นแรงสนับสนุนที่ทำให้งามพรรณให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาครอบครัวด้วยความเข้าใจและความรักอันบริสุทธิ์ ประกอบกับความสามารถและประสบการณ์ที่นักเขียนได้ทำงานเกี่ยวกับหนังสือเด็กมาอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญคือการเข้าไปช่วยเหลือมูลนิธิเด็กด้วยการรับผิดชอบสมุดบันทึกนิทาน 4 ภาคในส่วนของภาคกลางนั้นไม่เพียงแต่เป็นการใช้พรสวรรค์ที่ได้รับการต่อยอดมาจากการสนับสนุนของครอบครัวในทางที่มีประโยชน์แล้วยังถือเป็นการแบ่งปันโอกาสให้แก่เด็กที่มีข้อจำกัดทางภาวะของครอบครัวเช่นนี้ในสังคมอีกด้วย ดังที่งามพรรณ เวชชาชีวะ (2549:20-21) ให้คำสัมภาษณ์ไว้ในวารสารศิลปวัฒนธรรมฉบับที่ 27 ความว่า

ดิฉันถอดใจทั้งดวงลงไปไปหนังสือเล่มนี้ ใช้ทุกอย่างที่มีลงไป ไม่ว่าจะ เป็นอารมณ์ขัน มุมมองภาษา ความเปรียบ การสร้างตัวละคร บทสนทนา ทำทุกอย่างที่คิดว่านี่คือสิ่งที่อยากบอก

เมื่อเขียนเล่มนี้เสร็จจึงบอกกับตัวเองว่า ตายตาหลับแล้ว และยังบอกกับใครต่อใครตลอดเวลาว่า ตั้งแต่หนังสือเล่มนี้พิมพ์ออกมา ชีวิตที่เหลือของดิฉันคือ โบนัส ดิฉันไม่ได้มีความหวัง ความฝันอะไรไปมากกว่านี้ มาถึงตรงนี้ได้ ถือว่าเกินกว่าที่ดิฉันคิดไว้มากๆ แล้ว

การถ่ายทอดงานเขียนด้วยความตั้งใจจากการสั่งสมประสบการณ์ และภูมิหลังของนักเขียนเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การเสนอภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิไม่ใช่ภาพที่สะท้อนปัญหาของเด็กบ้านแตกที่กำลังจะกลายเป็นเด็กกำพร้าทั้งพ่อและแม่ แต่กลับเป็นภาพของเด็กหญิงคนหนึ่งเติบโตขึ้นมาจากการพุ่มพักและการได้รับความอบอุ่นจากตายาย และน้ำๆ ซึ่งเป็นเพื่อนๆ ของแม่ที่ช่วยกันดูแลและมอบความรักให้เด็กหญิงคนนี้ ไม่ได้รู้สึกว่าคุณเองจะต้องเรียกร้องความรักหรือมีปมด้อยเรื่องครอบครัวแตกแยกนี้เลย

* งามพรรณ เวชชาชีวะ มีอาการอัมพาตที่สมองน้อย หรือโรค Cerebral Palsy เกิดจากสมองส่วนที่ใช้ควบคุมกล้ามเนื้อส่วนใดส่วนหนึ่งบกพร่องหรือสูญเสียไป ทำให้ไม่สามารถบังคับการเคลื่อนไหวได้ ส่งผลให้เธอมีอาการปวดศีรษะ ต้นคอเคล็ด และเจ็บขั้วคอที่หลังและแขน บ่อยครั้งที่เธอเหน็ดเหนื่อยจนเขียนหนังสือไม่ได้ ต้องนอนหลับพักผ่อนและรักษาด้วยการรับประทานยาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงต้องทำกายภาพบำบัดที่โรงพยาบาล สักตาคะ 2 ครั้งเป็นประจำ (สกุลไทย, 2549)

ผู้วิจัยเห็นว่าการเสนอแนวทางแก้ปัญหาครอบครัวแตกแยกด้วยการปรับประคับประคองปัญหา และการช่วยเหลือจากผู้คนในชุมชนและผู้คนรอบข้างครอบครัว ดังที่เดือนวาด พิมวนา ผู้แต่งเรื่อง ช่างสำราญ เสนอภาพการแสดงน้ำใจของผู้คนในชุมชนที่ถึงแม้ว่าพวกเขาจะเป็นคนหาเช้ากินค่ำ ต้องดิ้นรนหารายได้ แต่พวกเขาก็ได้ช่วยเหลือให้กำพลมีชีวิตรอดต่อไปได้ อนึ่งการที่เดือนวาด เสนอภาพครอบครัวดังกล่าวอาจมาจากประสบการณ์และภูมิหลังที่เธอมีโอกาสดำเนินเข้าไปคลุกคลีกับเด็กๆ ในชุมชนแออัด การเสนอภาพดังกล่าวจึงอาจเป็นความหวังของการแก้ปัญหาครอบครัว ด้วยความร่วมมือและความเกื้อกูลของคนในชุมชน ด้านงามพรรณ เวชชาชีวะ ผู้แต่งเรื่องความสุขของกะทิ เสนอภาพการแก้ปัญหาเด็กบ้านแตกที่กลายเป็นเด็กกำพร้านี้ด้วยการมอบความรัก อันบริสุทธิ์จากตายายและน้ำๆ เพื่อนร่วมงานของแม่มากกว่าการกล่าวถึงพ่อของเด็ก การที่งามพรรณ เสนอภาพครอบครัวแม่เลี้ยงเลี้ยงเช่นนี้อาจมีที่มาจากกระแสการส่งเสริมสิทธิสตรีที่มีมากขึ้นและ ภูมิหลังของนักเขียนที่เติบโตมาในครอบครัวที่เป็นที่ยอมรับในสังคม ด้วยเหตุนี้ภาพครอบครัวที่เสนอ ออกมาจึงเน้นให้เห็นถึงความรักบนพื้นฐานของความเข้าใจมากกว่าภาพด้านลบทางความสัมพันธ์ของ ครอบครัว

การเสนอภาพไว้ในนวนิยายทั้งสองเรื่องตามลำดับดังกล่าวนี้ อาจเป็นจุดมุ่งหมายที่มีร่วมกัน ของนักเขียนที่มองว่า การดำรงสภาพครอบครัวตามอุดมคติ โดยเฉพาะสถานภาพของพ่อและแม่นั้น ไม่ใช่ประเด็นสำคัญในยุคสังคมปัจจุบัน แต่การมอบความรักและการดูแลเอาใจใส่ของผู้คนรอบข้าง เป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่า หรืออาจกล่าวให้เข้าใจขึ้นว่า รูปแบบของครอบครัวไม่ได้สำคัญเท่ากับสายสัมพันธ์ของผู้คนที่มีให้แก่กัน

จากการวิเคราะห์ภาพครอบครัวในนวนิยายซีไรต์ทั้งหมด 7 เรื่อง ทำให้ได้ภาพครอบครัว ที่เป็นภาพใหญ่ 2 ภาพคือภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม และภาพครอบครัวในสังคมเมือง ภาพครอบครัวดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ทางวรรณกรรมที่ทำให้ทราบว่าสภาพสังคมและวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไปส่งอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของสถาบันครอบครัวตั้งแต่ระดับโครงสร้างครอบครัว จนถึงระดับความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัว กล่าวคือ ในนวนิยายเรื่องลูกอีสาน ซึ่งเป็นตัวแทนของ ครอบครัวในยุคเกษตรกรรมจะเห็นภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม ในลักษณะที่ผู้คนจะให้ความสำคัญ กับจิตสำนึกแห่งความเป็นญาติ ในฐานะกลไกสำคัญที่ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล โดยเฉพาะ ในยามที่ต้องเผชิญกับภาวะยากลำบากยิ่งขับเน้นให้ผู้คนต้องพึ่งพาอาศัยกันเพื่อช่วยเหลือให้ทุกคน ผ่านพ้นอุปสรรคไปด้วยกัน รวมถึงการให้ความสำคัญกับความเสมอภาคด้านแรงงานระหว่างชายหญิง ที่ได้รับการมองว่ามีคุณค่าที่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้การเสนอภาพครอบครัวข้างต้นอาจเป็นภาพครอบครัว ในอุดมคติที่นักเขียนตั้งใจเสนอขึ้นมาเพื่อเป็นประจักษ์พยานให้ผู้อ่านรับรู้ถึงสายสัมพันธ์ของผู้คน

ในชุมชนอีสานยุคหนึ่งที่ยึดโยงกันด้วยการช่วยเหลือพึ่งพากัน โดยนักเขียนเชื่อมั่นว่าสายสัมพันธ์ดังกล่าวจะทำให้การเผชิญอุปสรรคซึ่งแม้จะยากลำบากถึงขั้นสุดเพียงใดก็สามารถผ่านพ้นไปได้

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปสู่ยุคอุตสาหกรรมในสังคมเมืองที่มีความเป็นอยู่สะดวก สะดวกสบายมากขึ้น การรวมตัวเป็นครอบครัวขยายเช่นในสังคมยุคเกษตรกรรมกลับถูกมองด้วยมิติทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และในมิติของเงินว่าไม่ก่อให้เกิดการพัฒนา ดังนั้นการลดจำนวนสมาชิกในครอบครัวให้กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวตามค่านิยมของชนชั้นกลางจึงเป็นที่ยอมรับ ถึงกระนั้น การเป็นครอบครัวเดี่ยวท่ามกลางยุคบริโภคนิยมที่ทุกคนต่างมุ่งแสวงหาความสุขสบายด้วยการใช้เงินทองแลกเปลี่ยนนั้นกลับต้องเผชิญกับปัญหาสัมพันธภาพภายในครอบครัว จนนำไปสู่ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้ง ปัญหาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและปัญหาสถานภาพของสตรีในระบบปีตาธิปไตยภายในครอบครัว ดังปรากฏในครอบครัวเดี่ยวในนวนิยายซีไรต์อีก 6 เรื่องที่เหลือ ทั้งนี้แม้ครอบครัวในนวนิยาย 6 เรื่องนี้ จะแสดงภาพปัญหาภายในครอบครัว แต่ทว่าแต่ละเรื่องกลับมีมุมมองการนำเสนอที่แตกต่างกัน

ผู้วิจัยแบ่งภาพครอบครัวในสังคมเมืองเป็น 2 กลุ่มตามลักษณะและรูปแบบของครอบครัวเดี่ยวที่ปรากฏ ได้แก่ ครอบครัวเดี่ยวรูปแบบพ่อแม่ลูก และครอบครัวเดี่ยวรูปแบบไม่สมบูรณ์ ดังในหัวข้อ "ครอบครัวกับปัญหาที่แตกต่าง" และ "ครอบครัวแตกแยกแต่ไม่แตกสลาย" ตามลำดับ

ครอบครัวในกลุ่มที่ 1 คือครอบครัวเดี่ยวรูปแบบพ่อแม่ลูก ในหัวข้อ "ครอบครัวกับปัญหาที่แตกต่าง" ประกอบด้วยภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง ของกฤษณา อโศกสิน เรื่องเวลา ของชาติ กอบจิตติ เรื่องอมตะ ของวิมล ไทรนิ่มนวล และเรื่องลับแล, แก่งคอย ของอุทิศ เหมะมูล เมื่อวิเคราะห์แล้วภาพครอบครัวในกลุ่มนี้ต่างพบว่าเป็นภาพครอบครัวที่ถูกอิทธิพลของแนวคิดเศรษฐกิจแบบทุนนิยมครอบงำความคิดและพัฒนาความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ

ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องปูนปิดทองเป็นช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับตัวด้านแนวคิดและวิถีชีวิตของผู้คนให้เข้ากับสภาพสังคมแบบใหม่ การตื่นตัวตามกระแสสมัยใหม่เช่นนี้ย่อมทำให้จิตสำนึกของหน้าที่และความรับผิดชอบ รวมถึงการใช้จริยธรรมเป็นแก่นหลักในการดำเนินชีวิตของผู้คนแปรผกผันกับความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏเป็นภาพครอบครัวที่พ่อแม่ขาดความรับผิดชอบในหน้าที่จนเกิดเป็นบาดแผลภายในจิตใจให้แก่ตัวละครรุ่นลูกไม่จบสิ้น ท้ายที่สุด กฤษณา ผู้แต่งนวนิยายเรื่องนี้ได้เสนอทางออกของปัญหาด้วยการให้ตัวละครทั้ง 2 รุ่นคือรุ่นพ่อแม่และรุ่นลูกต่างปรับความเข้าใจและอภัยให้แก่กัน เพื่อประคับประคองสถานภาพครอบครัวให้ดำเนินต่อไป รวมถึงกฤษณาได้เสนอภาพ

ครอบครัวตรงข้าม ซึ่งเป็นภาพครอบครัวที่สมาชิกต่างเคารพทาบพิชิตขอบหน้าที่ของตนว่าเป็น
แก้ปัญหาครอบครัวที่เหมาะสมกับยุคดังกล่าว เนื่องจากการยอมรับรูปแบบครอบครัวที่มีความ
ความหลากหลาย และกระแสด้านตัวเพื่อเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศยังไม่ปรากฏ
อย่างแพร่หลายนัก ดังนั้นการเสนอภาพครอบครัวตรงข้าม ซึ่งเป็นรูปแบบในอุดมคติจึงปรากฏ
ในเฉพาะนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง ซึ่งเขียนขึ้นก่อน พ.ศ. 2525 และได้รับรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2528
แต่หลังจาก พ.ศ. 2528 ก็ไม่ปรากฏการเสนอวิธีแก้ปัญหาครอบครัวด้วยการตระหนักรู้ถึงบทบาท
และหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวตามรูปแบบอุดมคติอีกเลย

ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องเวลา ของชาติ กอบจิตติ ได้ขยายประเด็นอิทธิพลของแนวคิด
แบบทุนนิยมจากปัญหาเรื่องจิตสำนึกของมนุษย์เป็นปัญหาด้านโครงสร้างสังคมด้วยการเสนอให้เห็น
ว่าการที่ระบบคิดของทุนนิยมให้ความสำคัญกับผลตอบแทนของรายได้ที่เกิดจากการทำงานหนักและ
มองว่าปริมาณรายได้ที่ได้รับจะแปรผันกับความสบายของครอบครัวยอมทำให้เกิดช่องว่างทาง
ความสัมพันธ์ในครอบครัว ยิ่งไปกว่านั้นการมุ่งให้เกิดประโยชน์จากการทำงานอย่างสูงสุดของระบบ
ทุนนิยมยังบีบคั้นให้ผู้ที่ไม่สามารถหารายได้มาจุนเจือครอบครัว เช่น ผู้สูงอายุ กลายเป็นภาระของ
ครอบครัวในมุมมองทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับภาพปัญหาครอบครัวเรื่องนี้ที่หัวหน้าครอบครัว
ที่มุ่งแต่รับพิชิตขอบหน้าที่การงานจนละเลยการสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกคนอื่นนั้นต้องกลายเป็น
ผู้โดดเดี่ยวและแสดงความหวังว่าจะมีใครสักคนคอยดูแลยามที่เขาชรภาพเช่นผู้สูงอายุในบ้านพัก
คนชรา เนื่องจากแนวคิดแบบทุนนิยมได้ครอบงำความคิดของผู้คนในสังคมไทยมาหลายทศวรรษแล้ว
ชาติจึงไม่ได้เสนอทางออกของปัญหาอย่างชัดเจน แต่กระนั้นชาติ ก็ยังแสดงถึงความหวังว่าปัญหานี้
จะคลี่คลายได้ด้วยความเห็นใจและความเมตตาจากบุคคลนอกครอบครัวที่อยู่ในวัยรุ่นลูกหลาน

วิมล ไทรนิ่มนวล ได้ผสมผสานแนวคิดแบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของคน
ด้วยมูลค่าทางเศรษฐกิจกับแนวคิดด้านความก้าวหน้าของวิทยาการการโคลนนิ่งในช่วงปี 2540
เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพครอบครัวที่กำลังล่มสลาย เพราะหัวหน้าครอบครัวละเลยการสานสัมพันธ์กับ
สมาชิกครอบครัวจนทำให้ภาพความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นภาพแห่งความบิดเบี้ยว ไม่เพียงเท่านั้น
เขายังหลงกับอำนาจเงินและอำนาจของผู้ปกครอง ประกอบกับที่เขากำลังกังวลกับปัญหา
การเสื่อมถอยของร่างกายตามวัย การสับเปลี่ยนอวัยวะกับคนโคลนที่เขาเลี้ยงมาเสมือนลูกคนหนึ่ง
จึงเป็นคำตอบที่ดีที่สุด เพื่อให้เขาดำรงสถานภาพและอำนาจที่มีได้ต่อไป ดังจะเห็นได้ว่าภาพ
ครอบครัวที่ปรากฏนั้นไม่ได้เป็นเพียงภาพที่สะท้อนปัญหาภายในครอบครัวเท่านั้น แต่กำลังเป็นปัญหา
ระดับโลก เนื่องจากเป็นประเด็นที่ต่อยอดมาจากอิทธิพลของความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการ
เมื่อเป็นปัญหาสำคัญระดับสากล วิมลจึงไม่ได้เสนอทางออกของปัญหาอย่างชัดเจน แต่ได้เสนอให้

ผู้อ่านรู้ตระหนักแต่เพียงว่าการไม่สามารถควบคุมอำนาจด้วยจริยธรรมและศีลธรรมที่เพียงพอแล้ว จะเป็นจุดเริ่มต้นของการทำลายชีวิตของเพื่อนมนุษย์ที่แม้แต่เป็นคนในครอบครัวเดียวกัน

กลไกของระบบทุนนิยมที่ให้คุณค่าต่อการผลิตทางเศรษฐกิจหรือการทำงานที่แลกเปลี่ยนกับเงินตรา ทำให้ผู้หญิงที่รับผิดชอบงานภายในบ้านหรือการประกอบอาชีพแม่บ้านไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัว รวมถึงแนวคิดสตรีนิยมที่มุ่งตีแผ่อำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างเพศ แนวคิดทั้งสองแนวคิดดังกล่าวได้ผลักดันให้อุทิศ ใช้นวนิยายเรื่องลับแล, แก่งค้อย เพื่อเสนอภาพครอบครัวปิตาธิปไตยหรือภาพแห่งการปกครองของฝ่ายชายทั้งเรื่องภายนอกบ้านและเรื่องภายในบ้านที่ควรเป็นความรับผิดชอบของฝ่ายหญิง เมื่อภาพครอบครัวรูปแบบนี้เน้นการแสดงให้เห็นการควบคุมอำนาจแบบเบ็ดเสร็จของฝ่ายชาย ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าสถานภาพของผู้หญิงย่อมถูกกดขี่ให้เหลือเพียงสมาชิกครอบครัวที่ดำรงชีวิตตามคำสั่งของผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียว การที่อุทิศ ใช้นวนิคิดทุนนิยมและสตรีนิยมดังกล่าวเพื่อเสนอประเด็นปิตาธิปไตยในครอบครัว ไม่เพียงแต่เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมต่อการวิพากษ์ระบบดังกล่าว เพื่อให้ผู้คนตระหนักถึงสถานภาพที่ไม่เท่าเทียมของผู้หญิงที่สอดคล้องกับกระแสการเรียกร้องของสังคมตะวันตกเพียงเท่านั้นแต่การนำเสนอภาพครอบครัวดังกล่าวยังเป็นการตรวจสอบตัวตนของนักเขียนเองที่แม้ว่าจะพยายามเสนอในแง่มุมที่ต่อต้านระบบชายเป็นใหญ่ แต่ท้ายที่สุดเมื่อวิเคราะห์ถึงภูมิหลังของนักเขียนแล้วก็จะพบว่าเขาไม่อาจสลัดแนวคิดของระบบดังกล่าวออกจากความเป็นตัวตนได้

อาจกล่าวได้ว่า นักเขียนส่วนใหญ่ที่เสนอภาพครอบครัวในกลุ่มนี้ต่างเสนอว่าผลตอบแทนของการทำงานหนักในรูปแบบของเงินตราและความสะดวกสบายในชีวิตไม่ได้มีคุณค่าเท่ากับการที่สมาชิกในครอบครัวได้มอบความรักและความหวังใจให้แก่กัน รวมถึงการมีศีลธรรมและจริยธรรมยังเป็นคุณธรรมประจำใจที่ช่วยยึดเหนี่ยวสายสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัวไว้ได้ ทั้งนี้แม้ว่าอุทิศ จะไม่ได้เสนอทางออกของปัญหาครอบครัวในระบบปิตาธิปไตย แต่อย่างน้อยก็ถือว่าเป็นการกระตุ้นให้ผู้คนในสังคมหันมารู้ตระหนักถึงสถานภาพของผู้หญิงมากขึ้น

นวนิยายเรื่องช่างสำราญ ของเดือนวาด พิมวนา และนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิ ของงามพรรณ เวชชาชีวะ นวนิยายทั้งสองเรื่องนี้ได้รับการจัดให้อยู่ในกลุ่มที่ 2 คือครอบครัวเดี่ยวรูปแบบไม่สมบูรณ์ ในหัวข้อ "ครอบครัวแตกแยกแต่ไม่แตกสลาย" การจัดนวนิยายทั้งสองเรื่องให้อยู่กลุ่มเดียวกันนี้ ผู้วิจัยใช้จุดร่วมของปัญหาครอบครัวที่เสนอภาพความแตกแยกของสมาชิก โดยเฉพาะการแยกทางของพ่อแม่ และแนวทางการแก้ปัญหาที่อาศัยความร่วมมือของคนในครอบครัวและชุมชน

ครอบครัวในนวนิยายเรื่องช่างสำราญและเรื่องความสุขของกะทิต่างนำเสนอให้เห็นภาพครอบครัวที่มีปัญหาครอบครัวแตกแยกและภาพของการโอบอุ้มปัญหาครอบครัวนี้ด้วยการช่วยเหลือของผู้คนรอบข้าง กล่าวคือ กำพล เด็กชายที่พ่อและแม่เลิกกรากันนั้นได้รับการดูแลเรื่องอาหารและที่อยู่อาศัยจากคนในชุมชน แม้การช่วยเหลือนั้นจะไม่ได้ทำให้กำพลได้รับความสุขสบายที่เหมาะสมกับวัยมากนัก เพราะข้อจำกัดเรื่องรายได้และความจำเป็นต้องดิ้นรนใช้ชีวิตของผู้คนที่ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นล่าง แต่กระนั้นพวกเขาก็ยังผลัดเปลี่ยนกันดูแลกำพลให้มีชีวิตรอดไปในแต่ละวันได้ ส่วนกะทิ เด็กหญิงที่ประสบปัญหาครอบครัวแตกแยกและกำลังกลายเป็นเด็กกำพร้า ทั้งพ่อและแม่ เนื่องจากแม่ที่ตัดสินใจดำรงความเป็นแม่เลี้ยงเดียวนั้นป่วยและเสียชีวิตในลำดับต่อมา ในนวนิยายเรื่องนี้จะแตกต่างกับการช่วยเหลือที่กำพลได้รับ ในลักษณะที่การประคับประคองปัญหามาจากคนในครอบครัวคือตาและยาย และน้ำๆ เพื่อนร่วมงานของแม่ ซึ่งต่างเป็นชนชั้นกลางทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้กะทิจึงไม่เพียงแต่ได้รับการพุ่มพักความรักและการดูแลเอาใจใส่อย่างดีเท่านั้น แต่การปลูกฝังความคิดในแง่บวกเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ภาพครอบครัวในเรื่องนี้เป็นภาพของความเข้าใจและช่วยกันแก้ปัญหาหากกว่าเป็นภาพแง่ลบของปัญหาครอบครัว

เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าแนวทางการปัญหาในครอบครัวช่างสำราญกับครอบครัวเรื่องความสุขของกะทิจะพัฒนาจากการการช่วยเหลือด้วยน้ำใจของคนในชุมชนเข้ามาเป็นการประคับประคองจากคนในครอบครัวและคนที่สนิทสนมเสมือนคนในครอบครัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่ายุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยปัจจัยไปต่างๆ ยิ่งบีบคั้นให้ผู้คนยิ่งห่างเหินและมีปฏิสัมพันธ์ด้วยเงื่อนไขของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น ดังนั้นการดำรงสายสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัวและชุมชนด้วยการประคับประคองความรักด้วยความเอาใจใส่ และปลูกฝังให้สมาชิกรุ่นใหม่ยอมรับและเข้าใจ ถึงสถานภาพของครอบครัวจึงเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าการคำนึงถึงรูปแบบครอบครัวตามอุดมคติ

แม้การเสนอภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์จะเสนอให้เห็นการเปลี่ยนแปลงภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมที่แสดงภาพแง่บวกมากกว่าภาพแง่ลบเมื่อเทียบภาพครอบครัวในสังคมเมือง แต่กระนั้นนักเขียนที่เสนอภาพครอบครัวในสังคมเมืองส่วนใหญ่ก็ได้พยายามเสนอทางแก้ปัญหาครอบครัวด้วยการปรับมุมมองและแนวคิดใหม่ว่าดัชนีด้านการเงินและอำนาจการควบคุมชีวิตไม่ได้มีคุณค่าเหนือกว่าความรักและความเข้าใจของคนในครอบครัว ทั้งนี้ถึงแม้ว่านักเขียนบางคนจะไม่ได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาครอบครัวไว้ แต่อย่างน้อยการเสนอทัศนคติของนักเขียนก็ยังถือว่าเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านได้ตระหนักรู้ถึงสถานการณ์ของสถาบันครอบครัวในสังคมยุคปัจจุบัน

บทที่ 4

บทบาทของสมาชิกครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์

ผู้คนในสังคมต่างดำรงชีวิตและมีวิถีแห่งการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ร่วมกันในสถาบันสังคมเดียวกัน คำว่า "สถาบันสังคม" ในที่นี้หมายถึง สายใยแห่งความสัมพันธ์ที่บุคคลในสังคมได้มีวิถีชีวิตที่มีแบบแผนร่วมกัน โดยแต่ละบุคคลจะปฏิบัติหน้าที่และกระทำตามบทบาทซึ่งแปรผันไปตามสถานภาพทางสังคมหลายด้าน ทั้งสถานภาพที่มีมาโดยกำเนิด เช่น เป็นเพศหญิง เป็นเด็ก เป็นผู้สูงอายุ และสถานภาพที่ได้รับการแต่งตั้งหรือเป็นไปโดยความสามารถที่บุคคลนั้นมีอยู่ เช่น เป็นผู้มีความรู้ เป็นหัวหน้างาน เป็นพ่อแม่ และเป็นปู่ย่า เป็นต้น อนึ่งบทบาทที่บุคคลแสดงออกมานั้น ไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะจะเป็นบทบาทตามบรรทัดฐานของสังคม (Norms) เพราะบทบาทที่แต่ละบุคคลแสดงออกมามีจริง ๆ นั้น เป็นผลจากรวมบุคลิกของบุคคลที่ครองสถานภาพอยู่กับบุคลิกของบุคคลอื่นที่มาร่วมพฤติกรรมและสิ่งกระตุ้นต่างๆ ที่มีอยู่ในขณะที่กำลังแสดงบทบาท (ไพบูลย์ ช่างเรียน, 2515: 28, อ้างถึงใน เกริกศักดิ์ บุญญานพวงศ์ และสุรีย์ บุญญานพวงศ์, ม.ป.ป.: 44)

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันสังคมขั้นปฐมภูมิหรือสถาบันจุดเริ่มต้นที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล เพราะเป็นสถาบันที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของชายหญิง และการเลี้ยงดูบุตรธิดา ทั้งนี้การปฏิบัติของสมาชิกในครอบครัวก็เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไปในสังคมที่ต้องมีกฎเกณฑ์มากำหนดพฤติกรรมและการแสดงออก รวมถึงกฎเกณฑ์ที่ใช้เป็นบรรทัดฐานนั้นก็มีการแปรผันไปตามบทบาทของสมาชิกในครอบครัว และสภาพสังคมในแต่ละช่วงเวลา

ครอบครัวไทยในอดีตไม่ได้มีกฎหมายบัญญัติไว้ว่า "ชายหรือหญิงจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้" ดังนั้นชายที่อยู่ในชนชั้นปกครองส่วนใหญ่จึงมีภรรยาหลายคนในเวลาเดียวกัน เพื่อแสดงถึงอำนาจ และบารมีในการปกครองผู้หญิงของตน จนกระทั่งสังคมไทยปัจจุบันมีกฎหมายรับรองสถานภาพของสามีและภรรยา แต่กระนั้นกลับมีคู่สมรสหลายคู่ที่ไม่สามารถดำรงบทบาทตามสถานภาพที่กำหนด เมื่อมีการฟ้องร้องทางกฎหมายเกิดขึ้นจึงทำให้ฝ่ายภรรยาจำนวนมากเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างยิ่ง รวมถึงกรณีที่ครอบครัวไทยในอดีตจะถือว่าผู้ชายที่มีอายุมากที่สุดเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูและควบคุมทุกอย่างภายในบ้าน ทั้งนี้เป็นเพราะฝ่ายชายมีโอกาสได้เรียนหนังสือและมีประสบการณ์ในพื้นที่นอกบ้านมากกว่าฝ่ายหญิง แต่ด้วยสังคมปัจจุบันเปิดโอกาสทางการศึกษาและส่งเสริมให้ผู้หญิงมีหน้าที่การงานที่ทัดเทียมกับฝ่ายชายจึงทำให้ผู้หญิง

ไม่ได้ถูกจำกัดให้ทำหน้าที่เฉพาะในครัวเรือนอีกต่อไป รวมถึงกระแสการส่งเสริมให้ผู้หญิงมีสิทธิที่เท่าเทียมกับฝ่ายชายตามแนวคิดสตรีนิยมยังเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงสามารถทำหน้าที่แทนผู้ชายในครอบครัวได้ หากต้องกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งอิทธิพลสำคัญต่อสมาชิกในครอบครัวให้ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ และดำรงความรับผิดชอบตามบทบาทที่สังคมคาดหวังไว้ได้ ดังนั้นในบทที่ 4 นี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทของสมาชิกครอบครัว ตามปัจจัยด้านเพศ วัย และชนชั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าปัจจัยดังกล่าวมีผลต่อแนวคิดและการปฏิบัติของผู้คนในสังคมไทยแต่ละยุคสมัย โดยผู้วิจัยจะแบ่งการวิเคราะห์เป็น 4 หัวข้อตามบทบาทของสมาชิกของครอบครัวได้แก่

- 4.1 พ่อกับบทบาทผู้นำครอบครัว
- 4.2 แม่กับบทบาทที่สำคัญในครอบครัว
- 4.3 ลูก : บทบาทของผู้สืบทอดในครอบครัว
- 4.4 ญาติผู้ใหญ่ : เสือหลักหรือภาระของครอบครัว

4.1 พ่อกับบทบาทผู้นำครอบครัว

ความแตกต่างทางเพศ (Sex Difference) ไม่ใช่สิ่งที่กำหนดความไม่เท่าเทียมทางเพศ (Sex Inequality) แต่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมได้ประกอบสร้างให้ความแตกต่างทางร่างกายตามธรรมชาติดังกล่าวให้กลายเป็นเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินคุณค่าของสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหญิงและชาย (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 10) ที่เห็นได้ชัดคือการมอบมายาคติความเป็นผู้ตามให้แก่เพศหญิง เพราะธรรมชาติของสรีระที่อ่อนแอ บอบบาง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการต้องการการปกป้องจากเพศชาย เมื่อฝ่ายชายมีสรีระที่บึกบึนและเข้มแข็งกว่าผู้หญิงจึงได้รับการปลุกฝังและถ่ายทอดให้ยอมรับกับสถานะของการเป็นผู้นำราวกับเป็นข้อกำหนดที่ตายตัว (ปาจรีย์ กลิ่นชู, 2550: 110) ดังคำพูดที่บ่งบอกถึงข้อควรปฏิบัติของผู้ชายว่า "เป็นผู้ชายต้องไม่ร้องไห้ให้ใครเห็น"

* ผู้วิจัยตัดความและถอดความมาจากประโยคที่ว่า Boys don't cry, girls don't do that. ประโยคนี้สะท้อนให้เห็นถึงข้อควรปฏิบัติที่แตกต่างและความคาดหวังของสังคมที่มีต่อเพศชายและเพศหญิง เพศชายถูกกำหนดให้ต้องเข้มแข็งและเป็นผู้ปกป้อง ในขณะที่เพศหญิงถูกกำหนดให้ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และค่านิยมของสังคมในฐานะผู้ตามอย่างเคร่งครัด

ในสังคมไทยเองก็เช่นกันที่มีการประกอบสร้าง "ความเป็นชาย" และ "ความเป็นหญิง" ผ่านทางค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคมตั้งแต่มนุษย์ผู้นั้นถือกำเนิดขึ้นมา เป็นต้นว่า ธรรมเนียมไทยที่มีการวางสมุดและดินสอหรือของมีคมไว้ในเปลให้แก่เด็กชาย ส่วนเด็กหญิงนั้นจะวางเข็มและด้าย การให้สิ่งของเช่นนั้นถือเป็นเรื่องที่แสดงถึงการกำหนดบทบาทและสถานภาพทางสังคมที่ว่า ถ้าเป็นเด็กชาย เมื่อถึงวัยที่จะต้องออกแสวงหาความรู้เพื่อความก้าวหน้าในชีวิตและเป็นผู้นำที่ดีของครอบครัวต่อไป ขณะที่เด็กผู้หญิงจะผูกโยงกับหน้าที่และความรับผิดชอบภายในบ้านเท่านั้น (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2551: 35) ธรรมเนียมดังกล่าวไม่เพียงแต่สะท้อนให้ถึงการคาดหวังของผู้ใหญ่ที่มุ่งหวังให้เด็กสามารถดำรงสถานภาพตามบรรทัดฐานของสังคมเมื่อเติบโตขึ้นตามลำดับเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาแล้วยังเป็นการปลูกฝังให้ผู้ชายถือสิทธิและอำนาจเหนือผู้หญิงโดยชอบธรรมอีกด้วย

การที่สังคมไทยให้ความสำคัญกับผู้ชายตั้งแต่ยังเด็ก เพื่อที่จะได้เติบโตเป็นผู้นำครอบครัวต่อไปเช่นนี้ สอดคล้องกับลักษณะสังคมไทยที่เป็นสังคมระบบถืออำนาจพ่อเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย (Patriarchy) ซึ่งเป็นระบบของสังคมที่ขึ้นอยู่กับการอธิบายด้วยชุดความคิดเรื่อง "กฎเกณฑ์ของบิดา" นั่นคือ การอธิบายถึงสถานภาพผู้ชายว่ามีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิงและเป็นชุดความคิดที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างสังคมที่กำหนดให้ผู้ชายมีบทบาท รวมทั้งมีความสามารถในการจัดการและควบคุมการเคลื่อนไหวของผู้หญิงตามกฎหมายเกณฑ์ของการควบคุมทางสังคม เช่น ในสังคมเกษตรกรรมความเหนือกว่าของเพศชายถูกสร้างขึ้นโดยผ่านความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ในขณะที่ในสังคมอุตสาหกรรมความเหนือกว่าของเพศชายถูกควบคุมด้วยระบบกฎหมาย รวมทั้งทัศนคติ ค่านิยม และหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ด้วยเหตุนี้ผู้ชายจึงทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองในทุกสถาบันตั้งแต่ระดับประเทศ จนถึงระดับครอบครัว (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2551: 36)

การกำหนดบทบาทของชายในสังคมไทยยังได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมคำสอนที่เป็นต้นแบบแห่งวิถีปฏิบัติในสังคม ดังที่ ปรีชา เสือพิทักษ์ (2554: 27- 28) สรุปว่าวรรณกรรมที่ใช้สอนชาย ได้แก่ เรื่องสุภาษิตพระร่วง เรื่องโคลงโลกนิติ เรื่องสวัสดิรักษาคำฉันท์ เรื่องสวัสดิรักษาคำกลอน เรื่องเพลงยาวอิศรญาณ และเรื่องสุภาษิตขี้ยา ได้เน้นบทบาทของผู้ชายไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. บทบาทด้านการแสวงหาความรู้ เนื่องจากค่านิยมของสังคมไทยถือว่าผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัวจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถที่จะสืบต่อวงศ์ตระกูลให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปได้ เราสามารถจำแนกบทบาทด้านการแสวงหาความรู้ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การแสวงหาความรู้เพื่อปฏิบัติงานราชการซึ่งอยู่ในวงจำกัดเพียงในกลุ่มเครือญาติของข้าราชการเท่านั้น การแสวงหาความรู้เฉพาะทางจะมีการถ่ายทอดวิชาเฉพาะในตระกูลของตนเท่านั้น ทั้งนี้เพราะสมัยก่อนมีค่านิยมเรื่องการหวงแหนวิชาความรู้ และการแสวงหาความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพซึ่งเป็นการเรียนรู้

เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะในอาชีพที่ครอบครัวของตนทำอยู่ ความรู้อย่างนี้นี้เกิดจากการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

2. บทบาทด้านการปกครอง เป็นการสอนให้ผู้ชายรู้จักศาสตร์และศิลป์ในการครองคน ครองงานให้ประสบความสำเร็จ และการเอาใจคนไว้ใช้งาน เป็นต้น ทั้งนี้รวมไปถึงบทบาทความเป็นพ่อและสามี ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับความเป็นครอบครัวอันเป็นพื้นฐานทางสังคมที่จะสนับสนุนให้สังคมมีความสงบเรียบร้อยได้

3. บทบาทด้านการวางตัว ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของโบราณอุบายเกี่ยวเนื่องกับการแสดงบทบาทเพื่อให้เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคม ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชายมีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือและสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างสง่างาม

หากวิเคราะห์ถึงลักษณะของสังคมไทยและบรรทัดฐานของการกำหนดบทบาทของเพศชาย จะเห็นว่า บริบทของสังคมไทยมีส่วนเกื้อหนุนอย่างมากให้ผู้ชายอยู่ในฐานะผู้ปกครองผู้หญิงตั้งแต่สถาบันสังคมระดับครอบครัวจนถึงระดับประเทศชาติ รวมถึงฝ่ายหญิงยังถูกปลูกฝังให้เป็นฝ่ายพึ่งพาฝ่ายชายในทุกด้าน ดังนั้นเมื่อสังคมให้อำนาจที่เหนือกว่าแก่ผู้ชายแล้ว สังคมจึงคาดหวังให้ผู้ชายที่ดำรงฐานะผู้นำครอบครัว ทั้งบทบาทพ่อและสามีจะต้องเป็นผู้ที่สามารถดูแลและรับผิดชอบความเป็นอยู่ของสมาชิกครอบครัวด้วยความรู้และความสามารถ ขณะเดียวกันก็ต้องถ่ายทอดความรู้และสั่งสอนจริยธรรมให้ลูกซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต

ในหัวข้อ "พ่อกับบทบาทผู้นำครอบครัว" นี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตัวละครพ่อในนวนิยายซีไรต์ตามปัจจัยด้านสภาพสังคมและด้านชนชั้น* ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าปัจจัยดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทที่แปรผันไปตามภาระหน้าที่และความรับผิดชอบภายในครอบครัวที่แตกต่างกัน

* นวนิยายรางวัลซีไรต์ที่ใช้ในการศึกษาประเด็นเรื่องบทบาทของสมาชิกในครอบครัวเอื้อให้สามารถแบ่งได้เป็น 2 ชนชั้น คือชนชั้นกลางและชนชั้นล่าง เกณฑ์ที่ใช้แบ่งชนชั้นจะพิจารณาจากระดับการศึกษา รายได้ การพึ่งพาตนเอง และวิถีการดำเนินชีวิต ชนชั้นกลางจะให้ความสำคัญกับการศึกษาว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการเลื่อนชนชั้นจากชนชั้นล่าง เพราะระดับการศึกษาเป็นเส้นทางสำคัญสู่การประกอบอาชีพเฉพาะทาง อันก่อให้เกิดรายได้และความสามารถในการพึ่งพาตนเอง รวมถึงเมื่อมีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตแล้วยังสามารถใช้ปัจจัยทางการเงินนั้นแลกกับความสะดวกสบายในชีวิตและสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อสนับสนุนความเป็นอยู่ของตนเอง ส่วนชนชั้นล่างนั้นนอกจากจะต้องดิ้นรนเพื่อการดำรงชีวิตที่มีข้อจำกัดทางรายได้และความสะดวกสบายแล้ว โอกาสที่ชนชั้นล่างจะเข้าถึงระบบการศึกษา ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมทักษะและอาชีพเฉพาะทางยังเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้เกณฑ์การแบ่งชนชั้นดังกล่าวจะเกิดขึ้นในสังคมเมืองที่คงความเป็นศูนย์กลางของความทันสมัย อันก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นอย่างมาก

4.1.1 พ่อในชุมชนดั้งเดิม

ในสังคมเกษตรกรรมแบบชนบทผู้ชายที่มีอายุมากที่สุดใครอบครัวมักได้รับการยกย่องว่าเป็นหัวหน้ากิจการ ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ จะถูกนับว่าเป็นแรงงานใครัวเรือน ซึ่งจะไม่ได้รับค่าจ้าง โดยเฉพาะผู้หญิงที่เป็นภรรยาจะถูกระบุว่าเป็นแรงงานใครัวเรือนที่ไม่ได้รับค่าจ้างด้วยเช่นกัน แต่กระนั้นไม่ได้หมายความว่าผู้ชายที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากิจการและหัวหน้าครอบครัวจะใช้สิทธิที่เหนือกว่านั้นกุมอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จใครอบครัว เนื่องจากงานที่ผู้หญิงทำอยู่ทั้งภายในบ้าน เช่น การเลี้ยงลูก ปลูกผัก หาอาหาร รวมถึงการออกไปทำไร่ นา หรือขายของบริเวณบ้าน ล้วนสนับสนุนการยังชีพของครัวเรือนอย่างสำคัญ สภาพเช่นนี้มีความสำคัญต่อการครองอำนาจและความเป็นอิสระใในครัวเรือนของผู้หญิง (เครี ริคเตอร์ และนภภรณ์ หะวานนท์, 2538: 11)

นอกจากนี้ใสังคมเกษตรกรรมยังมีประเพณีและอุดมคติของสังคมที่คอยสนับสนุนอำนาจของฝ่ายหญิง โดยเฉพาะใภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ฝ่ายชายมักแต่งงานเข้าบ้านฝ่ายหญิง เพื่อไปช่วยพ่อแม่ฝ่ายหญิงทำงานก่อนที่จะสามารถแยกออกมาเป็นหัวหน้าครอบครัวโดยอิสระใภายหลังนั้นสะท้อนให้เห็นถึงสถานภาพของครอบครัวใหม่ว่าได้รับการสนับสนุนจากระบบครอบครัวเดิมซึ่งถือเป็นระบบหมุนเวียนที่ผลัดเปลี่ยนให้คนใครอบครัวได้เข้ามาใช้ชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันก่อนจะแยกย้ายออกไป อาจกล่าวได้ว่าระบบเครือญาติใครอบครัวขยายของฝ่ายหญิงมีอิทธิพลต่อการคานอำนาจใบิดาใบิดาของฝ่ายชายใฐานะหัวหน้าครอบครัว (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2548: 63-64)

ในวนิยายเรื่องลูกอีสาน นวนิยายรางวัลซีไรต์ปี 2522 ของคำพูน บุญทวี เสนอให้เห็นว่าใครอบครัวของเด็กชายคุณ ซึ่งเป็นครอบครัวชนชั้นล่างใชุมชนดั้งเดิมนั้นมีพ่อดำรงบทบาทหัวหน้าครอบครัวที่มีหน้าที่ดูแลสมาชิกใครอบครัวและสั่งสอนลูกใปฏิบัติใทางที่ถูกต้อง แต่ใขณะเดียวกันพ่อก็ให้สิทธิและความเท่าเทียมทางเพศให้แก่แม่ที่มีบทบาทสำคัญใการช่วยเหลือและประคับประคองครอบครัวอีกแรงหนึ่ง ดังจะวิเคราะห์ใหัวข้อ "พ่อของคุณ: ผู้นำและครูผู้สอนการเผชิญชีวิต" ดังนี้

พ่อของคุณ : ผู้นำและครูผู้สอนการเผชิญชีวิต

คำพูน ผู้เขียนนวนิยายเรื่องลูกอีสาน เสนอให้เห็นว่า พ่อของคุณมีบทบาทใการดูแลและรับผิดชอบความเป็นอยู่ของคนใครอบครัวท่ามกลางการเผชิญปัญหาปากท้องและการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ดังปรากฏใหลายเหตุการณ์ที่พ่อต้องออกไปหาอาหารใป่าลึกและตามแม่น้ำเชี่ยว ทั้งนี้เพื่อพยายามนำอาหารเหล่านั้นมาเลี้ยงปากท้องให้แก่สมาชิก รวมถึงนำอาหารนั้นไปแลกข้าวและขายเพื่อแลกเงินมาจุนเจือครอบครัวด้วย

พ่อบอกว่าจะรีบกลับเรือนไปเตรียมตัวไปป่ากับลุงเข้ม ส่วนแม่จะพาลูกๆ ไปสนุกที่ไหนก็ตามใจ ข้อสำคัญอย่าไปเล่นโบกเบี้ย เมื่อถึงตอนเย็นก็ให้แม่พาลูกๆ ไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่ในวัดก่อนจึงกลับไปทำกับข้าว

...

วันนั้นพ่อกลับมาถึงเรือนก็ค่ำมากแล้ว พ่อได้ยอตระโศกกับไขจ๊กจั่น มาสองอย่าง แต่ไขจ๊กจั่นพ่อหมกมาจนสุก แม่แก้มกออกแล้วเทลงถ้วยดินใบเล็ก... พ่อนั่งลงพูดว่า พวกที่ไปป่าได้นกขี้มคนละตัวสองตัว บางคนก็ได้กิ้งก่ามาบ้าง พ่อของคุณได้กิ้งก่าสองตัว แต่ยกให้ลุงเข้ม เพราะเอามากก็ไม่พอกิน พ่อบอกว่าถ้าไป โศกหนองใหญ่วันหลังพ่อจะพาหา กิ้งก่าก้อยใส่ผัดแดงให้กินอร่อยสักหน

(ลูกอีสาน 2552:61-62)

ความข้างต้นเสนอให้เห็นว่าพ่อยึดมั่นกับหน้าที่และรับผิดชอบเรื่องปากท้อง ในฐานะหัวหน้าครอบครัวด้วยการออกไปหาอาหาร พ่อจะมอบหน้าที่ให้แม่พาลูกๆ ไปเที่ยวเล่นให้สบายใจ แต่เมื่อพ่อไม่สามารถหาอาหารมาได้ตามที่หวัง พ่อจึงพยายามปลอบใจลูกๆ ว่าวันหลังจะพยายามไปหาอาหารที่ดีกว่านี้จากโศกหนองใหญ่ ซึ่งเป็นป่าลึกที่มีอาหารมากกว่า

การที่ผู้ชายในฐานะพ่อขึ้นมามีบทบาทผู้นำในครอบครัวนั้นนอกจากจะสอดคล้องกับสรีระของผู้ชายที่มีความแข็งแรง มีพลังกำลังและเร็วแรงที่เอื้อต่อการทำงานหนักและเสี่ยงอันตรายมากกว่าผู้หญิงแล้ว สภาพแวดล้อมทางสังคมที่ไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิตที่สุขสบายยังเป็นปัจจัยที่ขั้บเน้นให้ผู้ชายต้องรับบทบาทผู้ดูแลครอบครัวด้วยความรับผิดชอบและต้องเสียสละความสุขส่วนตัว แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่าพ่อจะอยู่ในฐานะผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจแต่เพียงผู้เดียว เนื่องจากการแบ่งบทบาทตามเพศในชุมชนดั้งเดิมที่ไม่ชัดเจนนัก นั่นคือผู้หญิงจะมีบทบาทในฐานะผู้ช่วยที่เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย ขณะที่ผู้ชายจะทำงานของผู้หญิงด้วย

ในนวนิยายเรื่องนี้เสนอว่าบางครั้งพ่อก็ช่วยดูแลลูก สานเครื่องมือหาอาหารหรือไม่ก็ปรุงอาหาร ส่วนแม่ก็มีหน้าที่หาอาหารในบริเวณที่ไม่ไกลจากตัวบ้าน และเมื่อต้องเดินทางไกล แม่ก็ใช้ความสามารถที่มีคอยช่วยเหลือพ่อด้วยความเชี่ยวชาญ ดังเหตุการณ์ที่พ่อกับแม่ช่วยกันทำปลาเพื่อนำไปปรุงอาหารและถนอมอาหาร เมื่อครั้งเดินทางไปหาอาหารต่างถิ่น ความว่า

แม่เทปลาในข้องใส่กระดังใบหนึ่ง วิ่งไปหยิบกระดานเขียงกับมีดตอก เล่มหนึ่งขากในเกวียนมาวางลง แล้วเอาสันมีดตอกทุบหัวปลากดจนตายทีละตัว พลางพูดว่าปลาพวกนี้จะเป็นปลาแห้งตากแดดได้ ส่วนไขในท้องของมัน จะทำหม่าไว้กิน หม่าที่แม่ว่า คุณเคยกิน แต่ไม่เคยเห็นแม่ทำสักที

พ่อของคุณไม่ยอมผลัดผ้า ถือพริกกับขอนไม้ท่อนหนึ่งยาวสักหนึ่งศอก มาวางลงใกล้ๆ กระจดั่ง แล้วช่วยแม่ทำปลาอย่างว่องไว ตัวไหนเป็นปลาที่มีไข่ พ่อจะชูดเกล็ดออกตั้งแต่โคนหางถึงหัว จึงกรีดที่ข้างท้องมันดึงพวงไข่ออกมาวางรวมกับไข่ปลาสดที่แม่วางไว้ในใบตองก่อนแล้ว สักครู่พ่อก็บอกคุณไปหยิบมีดตอกอีกเล่มหนึ่งมา แล้วใช้ให้คุณชูดเกล็ดปลาขาวทีละตัว

...

เมื่อผ่าปลาจวนจะหมด แม่จึงบอกพ่อว่าที่เหลือให้พ่อปิ้งไฟหรือจะต้มกินดี พ่อบอกว่าทั้งปิ้งทั้งต้มสัมนั้นแหละ และพ่อจะเป็นคนนั่งข้าวเอง

(ลูกอีสาน 2552: 197)

เหตุการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงสภาพภาวะผู้นำของพ่อที่มีการให้สิทธิแก่แม่ในฐานะผู้ช่วย ประคับประคองครอบครัวให้รอดพ้นอุปสรรค ดังจะเห็นว่าพ่อไม่ได้แยกหน้าที่ตามปัจจัยตามเพศ อย่างชัดเจน เพราะพ่อก็ไม่ได้หาปลาคนเดียว เนื่องจากแม่ช่วยหาด้วย ขณะเดียวกันแม่ก็มี ความสามารถในการทำปลาอย่างคล่องแคล่ว รวมถึงพ่อก็สามารถทำปลาและปรุงอาหาร ซึ่งเป็นหน้าที่ส่วนใหญ่ของผู้หญิงอีกด้วย

การเผชิญปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนชนบทดั้งเดิมเช่นนี้เป็นปัจจัย สำคัญที่ทำให้พ่อเป็นผู้มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูก โดยเฉพาะลูกชายคนโตอย่างคุณ เพื่อคุณจะได้ไปเป็นกำลังสำคัญของครอบครัวหรือเป็นหัวหน้าครอบครัวในอนาคตต่อไป พ่อจึงให้ ความสำคัญกับการสั่งสอนวิชาดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพต่างๆ ด้วยการปฏิบัติจริงและสอนผ่านเรื่องราว ที่พ่อเล่า ดังความตอนที่พ่อพาคุณเข้าป่าเพื่อสอนให้คุณรู้วิธีหาพืชผักและจับสัตว์ไปเป็นอาหาร

เมื่อไปถึงหนองน้ำคุณก็เดินตามพ่อไปเรื่อยๆ แต่แทนที่พ่อจะได้ยิงนก ก็กลับไปยิงบ่างตัวใหญ่ตัวหนึ่งขนาดกำปั้น...พ่อชี้ให้คุณบ่นยอดอย่างอันสูงลิ่วแล้วซึ่ง สายหน้าไม่อย่างรวดเร็ว...แต่ลูกศรของพ่อกลับเพียงเฉียดๆ ตัวบ่างทุกที...พ่อยิงจน ลูกศรเหลือลูกเดียวจึงบอกกับคุณว่า "กลับดีกว่า"... "ลูกหน้าไม้เหลือลูกเดียว ถ้ามา สองสามคนต้องได้กินบ่างตัวนี้แน่ๆ" พ่อว่า [...] เมื่อถึงทุ่งนา พ่อบอกว่างูสิงชอบ ลงจากเฟื้อยไม้มาตากแดดในตอนเช้าตรู่กับตอนเย็นแสงแดดอ่อนๆ บางทีมันก็ขึ้น จากรูเพราะมันหนีภัยลงไปในรูก็มี ไม่นานนี่พ่อก็พบงูสิงอยู่บนเฟื้อยไม้ต้นช่อย ข้างจอมปลวก...พ่อว่าพาลงล้วงเส้นไหมในตลับยาสูบออกมาแล้วทำเป็นบ่วงผูกติด กับปลายเส้นไหมสำหรับติดจิ้งจัน...พ่อค่อยๆ แหย่ปลายบ่วงขึ้นไปขณะที่คุณมองดูว่า หัวงูอยู่ทางไหน สักครู่ตัวนั้นก็ถูกพ่อดึงลงมาถึงดิน

(ลูกอีสาน 2552: 18-20)

ความข้างต้นเสนอให้เห็นถึงการพยายามสั่งสอนและปลูกฝังให้คุณ ซึ่งเป็นลูกชายคนโตได้รู้จักวิธีการหาอาหาร และการทำเครื่องมือจับสัตว์ การสอนของพ่อดังกล่าวจึงไม่เพียงแต่เป็นการถ่ายทอดทักษะการเอาตัวรอดให้แก่ลูกชายซึ่งจะไปเป็นหัวหน้าครอบครัวต่อไปในอนาคตเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความรู้และความสามารถที่สั่งสมมาจากประสบการณ์ของพ่อ อันถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้พ่อดำรงสถานะหัวหน้าครอบครัวอีกด้วย

เหตุการณ์ที่พ่อถูกระแสน้ำพัดและขอนไม้ต้อออกจากฝั่งไปไกล ขณะที่กระแสน้ำกำลังพัดมาแรงและฝนตกหนักนั้นเป็นตัวอย่างเหตุการณ์ที่พิสูจน์ให้เห็นว่าพ่อมีความกล้าหาญมากกว่าผู้อื่นที่อยู่ใกล้กัน

ลูกกาลูกยงโยป้อมมือลงไป พุดตังๆ ว่า สายน้ำใหญ่มาแล้ว พวกเราลงไป กุ่มองตึกว่า เพราะกระแสน้ำจะต้องพัดมองไปหมด หรือว่าจะยอมทิ้งมองทุกฝืน พ่อคุณพุดว่าจะทิ้งมองทิ้งปลาได้อย่างไร แล้ววิ่งเหยาะๆ ลงไปในน้ำเสียงตุ้มตาม ทิดจุ่นตามติดไปเป็นคนที่สอง แล้วลุดงเข้กับไอ้กาจก็ตามไป

คุณเห็นได้ชัดตว่า พ่อจับมมมองด้านหนึ่งแล้วลอยน้ำตรงมา แต่มาได้ ไม้ไกลนักพ่อก็ถูกระแสน้ำตีพ้อลอยลงไปทางใต้เสียแล้ว...ขณะที่คุณกับจันตีตัวสั่น ังนงก็เห็นพ้อขึ้นฝั่งได้ก่อน แล้วคนอื่นก็ตามมา

...

เมื่อกลับไปถึงทุกคนก็วางข้องไว้รวมกัน แล้วต่างแยกย้ายไปนั่งใต้ ท้องเกวียน พ้อบอกแม่ว่า ถึงคราวเสียของก็ต้องยอมเสียไป จะห้ามดินน้ำลมไฟไม่ได้ แม่ของคุณจึงยิ้มออกบ้าง คุณบอกยี่สุนว่าพ้อเก่งกว่าใครๆ ถูกระแสน้ำและขอนไม้ตีไป พ้อก็ยังมีแรงว่ายน้ำขึ้นฝั่งจนได้ ยี่สุนชอบใจตบมือแปะๆ แล้วพ้อก็เอื้อมือไป ลูบหัวยี่สุนกับบุญหลายพุดว่า "ลูกอย่าตกใจเลย พ้อจะบ่มีวันจากลูกไปง่ายๆ" ทำให้คุณเบือนหน้าไปยิ้มอยู่คนเดียว

(ลูกอีสาน 2552: 225-226)

การที่มีพ่อมีคุณสมบัติด้านความกล้าหาญ และทักษะการเอาตัวรอดที่เหนือกว่าคนอื่น เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้แม่กับลูกเคารพและให้เกียรติพ่อ รวมถึงหลายครั้งลูกก็ยังยกย่องให้พ่อนั้นเก่งกว่าแม่ และแม่เองก็ยอมรับในการตัดสินใจของพ่อเช่นกัน

เมื่อป่าบัวศรีกลับไป พ้อก็ถือมะตูมสุกด้วยมือซ้าย แล้วจับอีโต้หงาย ทางมีคมขึ้นเงือขึ้น สับอีโต้ด้วะลงลูกลมะตูมในแนวขวางกึ่งกลางพอดิบพอดี "ถ้าเบือปลาร้าก็กินข้าวคลุกมะตูมชะ" พ้อบอกยี่สุนที่นั่นยิ้มแป้นอยู่ พ้อผ่ามะตูมเก่งกว่าแม่ ไม่มีรอยแตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยเหมือนแม่...

(ลูกอีสาน 2552: 37)

เหตุการณ์ที่พ่อผ่านอะตุมและประโยคที่ว่า "พ่อผ่านอะตุมเก่งกว่าแม่ไม่มีรอยแตกเป็นชั้นเล็ก ขึ้นน้อยเหมือนแม่" นั้นไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นว่าพ่อมีทักษะการใช้มิติที่ดีกว่าแม่ อันถือเป็นทักษะสำคัญที่ทำให้พ่อสามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้แล้ว แต่การที่พ่อมีเรี่ยวแรงและร่างกายที่แข็งแรงกว่า แม่ยังถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกหน้าที่ตามเพศ และการส่งเสริมภาวะความเป็นผู้นำให้แก่เพศชายในครอบครัว

เมื่อทักษะด้านการเอาตัวรอดในสถานการณ์คับขันชัดเจนให้พ่อดำรงฐานะผู้นำครอบครัว สมาชิกในครอบครัวจึงให้สิทธิและอำนาจแก่พ่อในการตัดสินใจเรื่องความเป็นอยู่และการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของคนในครอบครัว เป็นต้นว่า พ่อพาคุณไปฝากตัวกับหลวงพ่อก่อนในวัด เพื่อให้คุณเรียนหนังสือ และพ่อตัดสินใจไม่ย้ายที่อยู่ แม้จะต้องทนทุกข์กับความอดอยากก็ตาม ดังความว่า

คุณตามพ่อขึ้นไปบนเรือน แล้วถามพ่อว่า
"เมื่อใดพ่อจะพาพวกผมไปอยู่บ้านที่มีปลาเล่นน้ำเหมือนนระเข้พาดหาง

ละพ่อ"

พ่อบอกคุณว่า

"ปู่ของลูกสั่งว่าไม่ต้องย้ายไปไหนนะลูก

แม่ขึ้นมาพูดต่อขึ้นว่า

"ไปก็ดี ปีนี้คงจะแล้งอีก..."บ้านเราจะเป็นเรือนร้างแล้วนะ"

"เรือนร้างยังงั้นนะ" คุณถาม

"เจ้าของเรือนหนีไปอยู่บ้านอื่นหมดนะซี" แม่บอก

"บางคนเขาไม่ขายเรือน เขาจะกลับมาอีก" พ่ออธิบาย

(ลูกอีสาน 2552: 16)

"อยากไปอยู่บ้านใหม่นครี" พ่อก็มีสีหน้าตึงๆ

"ไปซิ ฉันทันไม่อยากพาลูกอดตายอยู่ที่นี่" แม่ว่าดังๆ แล้วถอนใจยาว

"ฉันทันไม่ไปเด็ดขาด ย่าเรายังอยู่ทั้งคน ถึงมันจะแล้งติดกันสามสี่ปีก็ไม่เห็นมี

ใครอดตายนี้ ถึงจะตายฉันทันก็ขอพาลูกอดตายที่นี่"

(ลูกอีสาน 2552: 26)

เมื่อพ่อตัดสินใจไม่ย้ายที่อยู่ และพร้อมที่จะต่อสู้กับความยากลำบากดังกล่าว นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความเคารพด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งและต้องการที่จะอยู่ดูแลอยู่แล้ว การที่พ่อยืนยันคำตอบว่าจะอยู่ที่เดิมยังแสดงถึงภาวะผู้นำที่มีอำนาจในการตัดสินใจที่ถือเป็นขั้นสุด แม้แม่จะพยายามเสนอทางออกให้ปัญหาปากท้องด้วยการย้ายที่อยู่ก็ตาม นอกจากนี้คำยืนยันของพ่อดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นใจของพ่อว่าตนเองมีความสามารถและกำลังพอนำพาสมาชิกทุกคนให้ผ่านพ้นอุปสรรคได้

เหตุการณ์ที่พ่อตำหนิแม่ เรื่องที่แม่ว่าร้ายเพื่อนบ้าน เนื่องจากพ่อแบ่งอาหารให้ไปโดยที่แม่ไม่เห็นด้วยนั้น เป็นอีกเหตุการณ์ที่แสดงถึงการใช้อำนาจของพ่อในการควบคุมพฤติกรรมสมาชิกครอบครัว ดังความที่ว่า

ครั้งกลับถึงเรือนในตอนเย็น ป้าคำพาทที่มีเรือนคนละฟากถนนก็ตรงมา
ถามพ่อ ครูใหญ่ๆ ป้าคำพาก็ได้งูลิ๊งย่างกลับไปสองชั้น
"ฉันไม่ยอมให้สักชิ้น" แม่ไม่พอใจ
"นางคำพาชี้เหนียว จนใครๆ เรียกมันว่านางปลาร้าเหม็น"
"ปลาร้าเขาเหม็นรีแม่" คุณถามต่อ
แม่เล่าให้ฟังว่า ยายนางคำพาได้ปลามาหลายๆ ทำปลาร้า จะตำปลา
คลุกกับเกลือและตำเบาๆ เพราะกลัวชาวบ้านจะได้ยิน เมื่อปลาร้าไม่ถึงเกลือ
พอเปิดฝาออกปลาร้าก็จะส่งกลิ่นเหม็นไปไกลๆ
"บางวันมันทำลาบปลาตุกก็สับค้อยๆ มันกลัวชาวบ้านไปขอ" แม่ว่าอีก
"อย่าพูดเรื่องคนอื่นน้ก" พ่อว่า แล้วแม่ก็เจียบเสียง
(ลูกอีสาน 2552: 22)

เหตุการณ์ข้างต้นนี้อาจเป็นเพียงเหตุการณ์ที่พ่อตำหนิพฤติกรรมที่ไม่ดีของแม่ เนื่องจากแม่พูดว่าร้ายเพื่อนบ้าน การที่แม่ไม่เห็นด้วยกับการแบ่งอาหารให้แก่เพื่อนบ้านนี้ยังหมายรวมถึงการตำหนิถึงการตัดสินใจของพ่อที่แบ่งอาหารไปแล้ว คำพูดของพ่อที่ว่า "อย่าพูดเรื่องคนอื่นน้ก" จึงเน้นย้ำให้เห็นถึงการกำหนดพฤติกรรมของแม่ภายใต้การควบคุมของพ่อ

เมื่อวิเคราะห์บทบาทพ่อในนวนิยายเรื่องลูกอีสานแล้วพบว่า สภาพชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างจำกัดและการต้องเผชิญปัญหาปากท้องขบขันให้ผู้ชายขึ้นมาดำรงบทบาทหัวหน้าครอบครัวด้วยการหาอาหารและรับผิดชอบความเป็นอยู่ของสมาชิกครอบครัว ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะทางกายภาพและเรี่ยวแรงของผู้ชายที่มีมากกว่าผู้หญิงเปิดโอกาสให้ผู้ชายสามารถเข้าไปหาอาหารที่เสี่ยงอันตราย เช่น ป่าลึก หรือแม่น้ำ ที่ลึกได้ ประกอบกับการสั่งสมประสบการณ์ด้านการเอาตัวรอดในสถานการณ์คับขันที่ทำให้ผู้ชายที่มีทักษะเฉพาะทางด้านนี้มากกว่าผู้หญิง ถือเป็น การส่งเสริมให้ผู้ชายมีอำนาจในการตัดสินใจและเป็นผู้ที่เหมาะสมกับการรับบทบาทผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่ลูก โดยเฉพาะลูกผู้ชาย ซึ่งจะต้องไปเป็นหัวหน้าครอบครัวในอนาคต ขณะที่ผู้หญิงนอกจากจะมีลักษณะทางกายภาพที่ด้อยกว่าผู้ชายแล้ว หน้าที่การงานภายในบ้านยังจำกัดให้ผู้หญิงต้องรับผิดชอบเป็นอย่างแรก แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่าผู้หญิงในฐานะแม่ในชุมชนดั้งเดิมจะถูกกีดกันทางเพศ ตรงกันข้ามจะได้รับความเท่าเทียมทางเพศ เนื่องจากแม่มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ช่วยประคับประคองครอบครัวให้ผ่านพ้นอุปสรรคเช่นกัน

แม้ว่าพ่อจะให้สิทธิและความเท่าเทียมทางเพศให้แก่แม่ เนื่องมาจากการแบ่งบทบาทตามปัจจัยด้านเพศที่ไม่ชัดเจนนัก และความจำเป็นที่ต้องต่อสู้กับอุปสรรคด้านปากท้อง แต่เมื่อพิจารณาจากบรรทัดฐานของสังคมกลับพบว่าภายในครอบครัวชนบทที่พ่อยกฐานะให้แม่เป็นผู้ช่วยเหลืออีกแรงหนึ่งเช่นครอบครัวของคุณนี้ ท้ายที่สุดพ่อคือผู้กุมอำนาจสูงสุดที่สามารถตัดสินใจและกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวได้

4.1.2 พ่อในสังคมเมือง

การมุ่งสนับสนุนความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมในเมือง โดยอาศัยแนวคิดในระบบทุนนิยมเป็นแรงขับเคลื่อน ทำให้ผู้คนที่อยู่ในสังคมเมืองและผู้คนจากชนบทที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและหางานทำเพื่อเลี้ยงชีพต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ตั้งแต่วิถีชีวิตการผลิต การบริโภค และการต่อรองกับความสัมพันธ์ในระบบการแลกเปลี่ยนที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบตลาดและเงินตราที่เข้มข้นมากขึ้น ที่สำคัญคือระบบทุนนิยมกำลังส่งอิทธิพลด้านลบต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะในระบบการผลิตและระบบเศรษฐกิจของครอบครัว

ระบบดุลอำนาจระหว่างเพศที่เคยมีอยู่ในระบบการผลิตแบบจารีตกำลังถูกกระทุนนิยมทำลาย ดังจะเห็นได้ชัดจากระบบการผลิตสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นภาคเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรมกำลังลดทอนหรือทำลายอำนาจของเพศหญิงเพราะบทบาทหน้าที่ด้านการผลิตที่เคยเชิดชูศักดิ์ศรีของผู้หญิง และเป็นฐานอำนาจบทบาททางเศรษฐกิจในครอบครัวถูกทำให้หมดคุณค่า และหมดความหมายไป ทั้งนี้เนื่องจากความรู้ด้านการผลิตสมัยใหม่ ตลอดจนค่าจ้างและคุณค่าความหมายของงาน ซึ่งส่วนใหญ่ถูกออกแบบเพื่อตอบสนองความต้องการของเพศชายและเข้าถึงง่ายโดยเพศชายด้วยเหตุนี้เมื่อผู้ชายดำรงสถานะพ่อและสามีจึงต้องมีบทบาทในการรับผิดชอบความเป็นอยู่ของสมาชิกครอบครัวคนอื่นๆ ในฐานะผู้นำครอบครัว (ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช, 2552: 35-41)

การวิเคราะห์บทบาทของพ่อในสังคมเมืองนี้ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อตามปัจจัยทางชนชั้น ได้แก่ พ่อชนชั้นกลาง และพ่อชนชั้นล่าง

4.1.2.1 พ่อชนชั้นกลาง

ในครอบครัวของชนชั้นกลาง สมาชิกในครอบครัวจะมีหน้าที่แตกต่างกันตามมายาคติของการสร้างครอบครัว โดยฝ่ายหญิงจะรับบทบาทภรรยาและมารดาดูแลกิจการภายในบ้าน ส่วนฝ่ายชายจะรับบทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวโดยจะประกอบอาชีพนอกบ้าน ทั้งนี้หน้าที่การงานที่นำมาซึ่งรายได้นั้นจะต้องเป็นหน้าที่ที่ต้องอาศัยฝีมือเฉพาะ ไม่ใช่งานด้านแรงงานเหมือนกับงานของชนชั้นแรงงาน และไม่ได้หมายรวมถึงรายได้ที่รับจากมรดกตกทอดอย่างที่ดินหรือข้าราชการบริหารเหมือนอาชีพของชนชั้นสูง

ระบบแนวคิดแบบทุนนิยมเป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับผลผลิตที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจด้วยน้ำพักน้ำแรง ในที่นี้ก็คือการทำงานที่มีรายได้เป็นตัวเงิน ด้วยเหตุนี้ในสายตาของสังคมจึงมองว่าอาชีพของพ่อมีคุณค่ามากกว่าอาชีพของแม่ที่ถูกจำกัดให้เป็นเพียงผู้ทำงานในบ้านที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ เมื่อพ่อที่มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตอื่นในครอบครัวในฐานะผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจจึงได้รับการยกระดับความเป็นหัวหน้าครอบครัวในฐานะผู้ปกครองครอบครัวอย่างชอบธรรม (ปาจรีย์ กลิ่นชู, 2550: 119-120)

การวิเคราะห์บทบาทพ่อชนชั้นกลางในสังคมเมือง ผู้วิจัยวิเคราะห์จากเกณฑ์ด้านชีวิตความเป็นอยู่ทั้งจากครอบครัวเดิมของฝ่ายชาย และการเลื่อนชนชั้นของฝ่ายชายด้วยหน้าที่การงาน จากเกณฑ์ดังกล่าวทำให้ได้พ่อชนชั้นกลางในนวนิยายซีไรต์จากเรื่องปูนปิดทอง เรื่องอมตะ และเรื่องลับแล, แก่งคอย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1.2.1.1 บุรีและทวี : พ่อผู้อ่อนแอ ไม่ดูแลครอบครัว

บุรีและทวีเป็นตัวละครพ่อชนชั้นกลางในนวนิยายเรื่องปูนปิดทองของกฤษณา อโศกสิน โดยบุรี เป็นพ่อของบาลี ตัวละครเอกฝ่ายหญิง ส่วนทวี เป็นพ่อของสองเมือง ตัวละครเอกฝ่ายชาย ในนวนิยายเรื่องนี้ กฤษณา เสนอให้เห็นถึงปัญหาครอบครัวแตกแยกที่มีสาเหตุมาจากความบกพร่องด้านจริยธรรมของพ่อเป็นสำคัญ เป็นต้นว่า การไม่สามารถควบคุมกิเลสภายในจิตใจของตนจนนำไปสู่การล่มสลายของสถานภาพครอบครัว และการขาดความรับผิดชอบต่อภรรยาและลูกทั้งในครอบครัวเก่าและครอบครัวใหม่ ทั้งนี้การละเลยต่อการดำรงบทบาทพ่อที่ติดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ครอบครัวต้องล่มสลายลงเท่านั้น แต่ตัวละครพ่อทั้งสองยังต้องทนทุกข์กับความผิดพลาดที่ทำได้กับคนในครอบครัวอีกด้วย

บุรีและทวี ต่างมีฐานะทางสังคมที่ดี บุรีเป็นนักธุรกิจภาคบันเทิงเกือบทุกสาขา ส่วนทวีมีมรดกจากครอบครัวและประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว แต่ด้วยพวกเขาไม่สามารถจัดการกับกิเลสของตนเอง ตรงกันข้ามพวกเขากลับตอบสนองต่อกิเลสนี้ด้วยการใช้ทุนทางสังคมและทุนทรัพย์* ที่ตนเองมีนั้นเป็นเครื่องมือแลกกับความสุขเฉพาะตน โดยไม่ได้คำนึงถึงคนเบื้องหลังอย่างภรรยาและลูก ทำยที่สุดเมื่อภรรยาไม่สามารถอดทนต่อความไม่ซื่อสัตย์ของสามีได้

* ทุนทางปัญญา หมายถึง ความรู้และความสามารถที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพที่ต้องอาศัยทักษะเฉพาะทางหรือการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ อันทำให้ได้รับรายได้ในรูปแบบของเงินตราที่มีจำนวนมากกว่าอาชีพที่อาศัยเพียงแรงงานหรือการรับจ้างทั่วไป

ทุนทรัพย์ หรือทุนทางเศรษฐกิจ หมายถึง จำนวนรายได้ที่มาจากการทำงาน รายได้นั้นนอกจากจะใช้ในการดำรงชีวิตแล้วยังสามารถนำไปแลกกับความสุขสบายในชีวิต อาทิ การซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อตนเองและการซื้อของอุปโภคบริโภคเพื่อแสดงถึงฐานะของตน

ทุนทางสังคม หมายถึง ความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้วยการอาศัยความรู้และรายได้เป็นปัจจัยสำคัญ

จึงเกิดการหย่าร้าง และผลที่ตามมากระทบกับลูก ซึ่งส่วนใหญ่ขาดที่พึ่งพิงและประสบกับภาวะขาดความอบอุ่น ดังบทสนทนาระหว่างทองแท้ ผู้เป็นอาของสองเมือง กับบาลี ที่พูดถึงทวีและบุรีตามลำดับที่ว่า

"พ่อพี่เมืองเขาทำอะไรคะตอนนี้"

"แหม...จะทำอะไรได้ เขาก็เศรษฐีนะซี มีเมียยังมีเน็ตไท่ สรุปล้ำแล้วก็ไม่จริงไม่จังแหะลองไปเรื่อยๆ เขาว่าไม่ต้องยุ่งกับเขาหรอก ถึงยังงั้นเขาก็ต้องตามใจตัวเองวันยังค่ำ คนอื่นไม่เกี่ยว..." อาหวัเราะพลงสั้นหน้าอย่างระอาพลงนับนิ้ว "ชีวิตเขาก็มีงาน ผู้หญิง การพนัน เพื่อน แล้วก็เที่ยว"

บาลียิ้มนิดๆ แต่เป็นยิ้มที่ค่อนข้างเงื่อนและรวดราว...พ่อของสองเมืองก็คล้ายกับพ่อเหล่านั้นแหละ จะผิดกันก็โดยรายละเอียด คนทั้งสองใช้เงินเปลืองเท่ากับใช้เมียเปลือง เพราะฉะนั้นใครก็ตามที่บังเอิญเกิดมาเป็นลูกเขา ถ้ามาไม่เป็นลูกเมียที่หนึ่งก็ต้องเป็นลูกเมียถัดๆ ไป ซึ่งจะเป็นที่เท่าไหนก็แล้วแต่ "นมเบอร์" ของเมีย...ลูกเหล่านี้ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีเลิศก็จริง เพราะเขาไม่เกี่ยวเรื่องอุปการะ แต่โดยสายสัมพันธ์แล้ว นับว่าห่างเหินอย่างที่สุด

(ปูนปิดทอง เล่ม1 2524: 69-70)

ข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทการเป็นสามีและพ่อของบุรี และทวีที่ขัดแย้งกับค่านิยมของสังคมไทย กล่าวคือ ตัวละครพ่อทั้งคู่เห็นแก่ความสุขของตนเองมากกว่าที่จะดำรงความเป็นสามีที่ซื่อสัตย์ ยิ่งไปกว่านั้นการมีภรรยาหลายคนด้วยความเสน่หามากกว่าความรักยังสะท้อนให้เห็นถึงจิตใจที่ไม่มั่นคงของผู้เป็นสามี ส่วนการเป็นพ่อนั้นจะเห็นว่าทั้งคู่ใช้เงินเป็นตัวแทนของหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เป็นพ่อมากกว่าที่จะมอบสายสัมพันธ์ทางความรักให้แก่ลูก ดังนั้นลูกจึงรู้จักพวกเขาในฐานะพ่อเท่านั้น แต่ไม่ได้ผูกพันกับความรักและความห่วงใยที่พ่อพยายามมอบให้ในรูปแบบของตัวเงินเลยแม้แต่น้อย

การเลือกทางชีวิตผิดของสกรรจ์ พี่ชายร่วมบิดากับบาลี เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นการดำเนินบทบาทที่ผิดพลาดของบุรีที่เห็นได้ชัด กล่าวคือ บุรีเลิกกรากับแม่ของสกรรจ์ไม่นานก็แต่งงานใหม่กับแม่ของบาลี เมื่อสกรรจ์ถามถึงแม่ บุรีคิดไม่ถึงว่าคำตอบที่ตอบไปว่า "แม่กรรจ์เขาไม่ว่างหรอก เขาก็ต้องไปทำงานเหมือนกัน" จะกลายเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้สกรรจ์ต้องเติบโตขึ้นมาพร้อมกับความว่าเหวและความรู้สึกถูกทอดทิ้ง

...แม่กรรจ์เขาไม่ว่างหรอก เขาก็ต้องไปทำงานเหมือนกัน"

คุณบุรีก็ลื่นน้ำลายและน้ำตาที่เต็มกลองคอกอยู่นั้นลงไปพร้อมกะพริบตาถี่
ทำไมสมัยนั้นเขาจึงพูดได้แค่นั้นหนอ ทำไมไม่อธิบายให้ลูกฟังให้สวย "แม่ไปนอก"
หรือ "แม่ไปต่างจังหวัด" "ไปค้าขายไกลเขี้ยวลูก" หรืออะไรก็ได้ที่จะปลอมประโลม
เขาให้รู้สึกว่าการตาไม่ได้ทอดทิ้งเขาไปไหนเลย แท้จริงแล้วก็แยกตัวหาเงินมาเลี้ยงดู
เขาให้ได้รับความสุขเท่านั้นเอง

ทำไมเขาไม่คิดจะ "หลอก" ลูก...ทำไมเขาต้องบอกลูกอย่างตรงว่า
"พ่อกับแม่หย่ากันแล้ว หย่าหมายความว่าแยกกันไปไม่อยู่บ้านเดียวกัน"

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 149-150)

การที่บุรีเลือกที่จะบอกถึงสถานภาพระหว่างเขากับภรรยาเก่า ผู้เป็นแม่ของ
สกรรจ์ให้สกรรจ์ได้รับรู้ตั้งแต่ 6-7 ขวบ เนื่องจากบุรีมองว่าการพูดความจริงอย่างตรงไปตรงมา
จะทำให้สกรรจ์ได้เผชิญกับความจริงและสามารถต่อสู้กับชีวิต แต่แท้ที่จริงแล้วการกระทำของบุรี
ดังกล่าวกลับกลายเป็นการทำร้ายจิตใจลูกด้วยความจริงที่โหดร้ายมากกว่าที่จะถนอมจิตใจลูก
สกรรจ์จึงต้องกลายเป็นคนมีปมด้อยเรื่องความรักและความอบอุ่นมาตั้งแต่ยังเล็กเพียงเพราะ
ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้เป็นพ่อ

"กรรจ์...พ่อรู้ว่ากรรจ์นี้ก็ยังงัดกับพ่อ...แต่พ่อไม่ว่าอะไรกรรจ์หรอก
พ่อไม่ตีเอง" เขาเอ่ยขึ้นด้วยส้อมเสียงแจ่มใส "พ่อจัดตัวเองก็ไม่ได้ จัดให้ใครๆ
ก็ไม่ได้เลยจนคนเดียว พ่อทำใจได้แล้วปลงตก เพราะงั้นก็...เอาละ...พ่อขอพูด
สั้นๆ ง่ายๆ ว่า พ่อผิด กรรจ์จะให้ภัยพ่อไหมล่ะ"

"ผมไม่มีอะไรจะให้ภัยเพราะความจริงพ่อก็ไม่ผิดอะไร [...] "ผมเป็นลูก
นะฮะ หน้าที่ของลูกมีอย่างเดียว คือรอคำสั่งว่าตัวเองถูกหรือผิดจากพ่อแม่"

(ปูนปิดทอง เล่ม1 2524: 146)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าสกรรจ์ต้องทนทุกข์กับความโกรธแค้น
และน้อยเนื้อต่ำใจจากผู้เป็นพ่อมาตั้งแต่เด็กและมากขึ้นตามลำดับเมื่ออายุมากขึ้น ดังนั้นคำขอโทษ
จากพ่อนอกจากจะไม่มี ความหมายต่อความรู้สึกของสกรรจ์แม้แต่น้อยแล้วยังไม่อาจเชื่อม
ความสัมพันธ์ระหว่างเขากับพ่อให้กลับมาเป็นดังเดิมได้อีกต่อไป

เรื่องราว กับยามปลอด ฟีน้องต่างมารดาของสองเมือง เป็นตัวละครลูก
อีก 2 ตัวละครที่สะท้อนความผิดพลาดของทวิ ผู้เป็นพ่อได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ทวิไม่ได้เลี้ยงดูลูก
และรับผิดชอบความเป็นอยู่ของลูกได้เท่ากับการแสวงหาความสุขให้แก่ตนเอง เพราะเมื่อเขาสร้าง
สัมพันธ์กับผู้หญิงในฐานะภรรยาจนมีลูกแล้ว ไม่นานเขาก็ไปหาผู้หญิงคนใหม่ ทิ้งให้ลูกดำรงชีวิต
ตามสภาพและบ่อยครั้งก็ละเลยที่จะอุปการะลูกให้อยู่สุขสบายตามหน้าที่ที่พ่อควรกระทำ ยิ่งไป
กว่านั้นถ้าแม่ของลูกไม่ได้มีศรัทธาพ่อก็จะเลี้ยงลูกตามลำพังด้วยแล้ว เรื่องราวและยามปลอด

จึงต้องมีชีวิตที่ระพร่องระแพ่งด้วยการขาดความรับผิดชอบของผู้เป็นพ่อและแม่ที่จำเป็น ต้องมีครอบครัวใหม่ ดังนั้นเมื่อทั้งคู่ไม่สามารถหาทางออกให้กับชีวิตได้จึงไม่เพียงใช้ปมด้อยดังกล่าวไป ในทางเสื่อม ไม่ว่าจะด้วยความคดโกง การพนัน และยาเสพติดเท่านั้น แต่พวกเขายังนำความเคียดแค้น ในใจนั้นย้อนกลับมาทำร้ายผู้เป็นพ่อแท้ๆ ของตนอีกด้วย

เหตุการณ์ที่เรื่องราวคอยส่งข่าวและขโมยปิ่นของสองเมืองให้กับยามปลอดภัย เพื่อร่วมมือกันเข้าปล้นบ้านสองเมือง ในขณะที่สองเมืองและครอบครัวไปทำธุระต่างจังหวัด ทวีพ่อของพวกเขาที่มาเฝ้าบ้านแทนพยายามขัดขวาง แต่ท้ายที่สุดก็ถูกทำร้ายเป็นเหตุการณ์ที่สะท้อน ให้เห็นว่าทั้งเรื่องราวและยามปลอดภัยต่างมีปมด้อยด้านครอบครัวอย่างร้ายแรง ดังความที่ว่า

"ไอ้คนสารเลว มึงนะชั่วช้าสาหัสถึงขนาดนี้แล้วเรอะ"

"ชั่วมานานแล้วละพ่อ อย่ามัวสงสัยอะไรอยู่อีกเลย...ลุกขึ้น..ลงไปข้างล่าง"

"กูไม่ไป" คุณทวีบันดาลโทสะจนล้มตาย "มึงจะทำอะไรก็ทำซะ ชีวิตกู อยู่ไปก็ไม่มีคามหมายอะไรแล้ว"

"หรือพ่อหรือ" ปลอดภัยถามพลาญยิ้มเยาะ "พอรู้เหมือนกันหรือว่าพ่อไม่มี ความหมาย...นี่นะพ่อ ความจริงพ่อน่ะไม่มีคามหมายนานแล้ว"

"ไอ้ถ้อย...ไอ้สกุล มึงปลัดท้องหมาเกิดแท้ๆ เลย ทำความระยำอำปรีย์ ตั้งแต่เล็กจนโต ไอ้คนฉ้อไร ใครมีลูกอย่างมึงก็ช่วยไปทั้งชาติ มองหน้าใครเขา ไม่ได้"

"อย่าตาอีกต่อไปนะพ่อ...ถ้าไม่ฟังละก็..." เขาทำหมุนกระบอกปืนด้วยนิ้ว คูคล่องแคล่ว "อย่าหาว่าผมเหยียด"

"มึงจะทำอะไรก็ทำ ไอ้ปลอดภัย ไอ้สัตว์นรกอำปรีย์ซะเหลือเกินแล้วมึงนะ คอยดูนะ กูจะให้ตำรวจลากคอมึงเข้าคุกให้ได้ อย่าทำไอ้หังไป"

"ก็เสียชื่อวงศ์ตระกูลพ่อเองแหละ"

"เสียเป็นเสีย" คุณทวีตะเบ็งเสียงจนแหบพร่า

(ปูนปิดทอง เล่ม 2 2524: 420-421)

เมื่อวิเคราะห์ถึงบทสนทนาข้างต้นจะเห็นว่า พ่ออย่างทวีที่ไม่ได้มีบทบาท ในการดูแลและปลูกฝังจริยธรรมที่ดีแก่ลูกเท่ากับเป็นผู้สร้างบาดแผลไว้ในจิตใจของลูก และยิ่ง ยามปลอดภัยกับเรื่องราวไม่ได้เติบโตขึ้นมาภายใต้การดูแลของแม่เข้าไปอีก ยิ่งทำให้พวกเขาไม่มีที่พึ่งพา ทางใจ ท้ายที่สุดจึงไม่คำนึงถึงคุณค่าทางด้านจริยธรรม ซ้ำร้ายกลับเปลี่ยนบาดแผลในจิตใจให้ กลายเป็นสิ่งที่ทำร้ายตนเองมากกว่าที่จะผลักดันตนเองให้สูงขึ้น ดังนั้นเมื่อทวียิ่งดำถึงพฤติกรรม ที่เสื่อมเสียของยามปลอดภัยมากเท่าไรก็เท่ากับการยิ่งตีแผ่ให้เห็นถึงความบกพร่องของตนในฐานะที่เป็น พ่อมากขึ้นเท่านั้น โดยเฉพาะคำพาดพิงที่ยามปลอดภัยได้เถียงกลับไปว่า "ก็เสียชื่อวงศ์ตระกูล พ่อเองแหละ" ยิ่งเป็นคำพูดที่ตอกย้ำภาพของพ่อที่ทั้งขาดความรับผิดชอบและเห็นแก่ความสุขส่วนตัว เป็นสำคัญชัดเจนมากขึ้น

จากข้างต้นจะเห็นว่าพ่อที่ไม่สามารถดำรงบทบาทความเป็นพ่อได้ตามบรรทัดฐานของสังคมไทย ทั้งการไม่ซื่อสัตย์ต่อภรรยา และการขาดการดูแลและรับผิดชอบต่อลูก ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญที่ไม่เพียงแต่เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ครอบครัวต้องล่มสลายลงเท่านั้น แต่ยังเป็น การสร้างบาดแผลภายในจิตใจของคนในครอบครัว ทั้งภรรยาที่กลายเป็นคนแปลกหน้าเพราะมองหน้า กันไม่ติด และลูกที่ต้องเติบโตมาด้วยความว่าเหวและไร้ที่พึ่งพิงทางจิตใจ ด้วยเหตุนี้ผู้เป็นพ่อที่ไม่ใส่ใจ กับการทำหน้าที่พ่อที่ดีดังกล่าวจึงถูกลงโทษจากคนในสังคม โดยเฉพาะจากลูกของพวกเขาเอง

ทวี ที่นอกจากจะถูกลูกทำร้ายทั้งร่างกายและจิตใจในเหตุการณ์ปล้นบ้าน สองเมืองดังที่กล่าวแล้ว พฤติกรรมการใช้เงินอย่างไม่รู้คุณค่าไปกับการตอบสนองต่อกิเลสตัวเอง อาทิ การพนันการเที่ยวเล่น และการเลี้ยงดูผู้หญิง ยังทำให้สมบัติที่เคยมีเป็นมรดกตกทอดนั้นต้องถูกขาย เพื่อใช้หนี้ที่เขาก่อขึ้นเพื่อสนองกิเลสของตนเองอีกด้วย

การใช้ชีวิตอย่างไม่หวังอนาคตดังกล่าวเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทวี ต้องทนทุกข์กับความผิดพลาดในชีวิต มีเพียงสองเมือง ซึ่งเป็นเพียงลูกคนเดียวในจำนวนทั้งหมดห้าคนที่พ่อเป็นที่ขีดหน้าชูตาในแก่เขาได้ ดังนั้นเมื่อสองเมืองยอมลดทิวที่มีต่อทวีลงและชวนมาพักผ่อน ที่บ้าน ทวีจึงผ่อนคลายเป็นและยอมรับถึงข้อผิดพลาดในฐานะพ่อ ดังบทสนทนาระหว่างทวีกับบุรี ที่กล่าวถึงข้อบกพร่องของตน ดังนี้

..."คุณกับผมนี่ก็แปลกนะ ชีวิตคล้ายกันเป็นบ้าเลยเชียวะ มีลูกที่เสียก็เสีย คล้ายกัน ลูกก็ตีก็คล้ายกัน"

"แต่ของผม...เสียมากกว่าดิ"...คุณทวีตอบเศร้าๆ ไม่มีทิวจะปิดอะไรต่อไป อีกแล้ว มีแต่ยอมรับความเป็นจริงโดยสิ้นเชิง "ของคุณยังมีโอกาส ลูกผู้หญิงอีก สองคนนั้นเลี้ยงให้ดีๆ เกอะครับ ตอนคุณอายุเจ็ดสิบจะได้ไม่นานนี่ดิ" [...] "จะได้ ไม่อกหัก" คุณทวีกล่าวไปอีก

...

"ผมเองก็อกหัก...หักไม่น้อยกว่าคุณสักเท่าไรหรอก แต่อาศัยที่ผมมีลูก น้อยกว่า...อ้อ...ก็ไม่น้อยนักหรอก แต่มันยังเล็กๆ กันอยู่ เลยกหักไปแค่คนเดียว" เขาทอดถอนใจนิดๆ "นายกรรจ์หมดเวรไปเสียได้ ไม่ตีใจก็เหมือนดีใจ"

"นั่นซี...ถึงได้สบายกว่าผมไง...ของผมนี่...ข้างล่างก็อยู่อีกคน ข้างนอก อีกสามคน ล้วนแต่ทำให้อนสะดุ้งทั้งนั้น ไม่รู้ว่าวันไหนจะมีตำรวจมาเคาะ ประตูบ้าน"

...

"คุณทวิ"...เราคิดเสียว่ากรรมของใคร ใครก็รับเอา คิดแค่นั้นให้ได้ แล้วคุณจะสบายขึ้น ถึงเราเป็นพ่อแม่ก็จริง ก็มีสวนผิดส่วนถูกเหมือนปุณฺชนทั่วไป ลูกโตแล้วจะโยนความผิดความบาปมาให้เราเสียหมดก็ไม่ได้ เขาควรสำนึกตัวเอง เราจะมีปัญญาไปยึดเยี่ยอะไรละอะ"

คุณทวินี้...บุรุษผู้เคยเปรี้ยว หรือจะใช้คำสแลงอย่างใหม่ว่า "ซ่า" บัดนี้ เขาชอบ กามคือไฟซึ่งเคยลุกโชติอยู่ในกาย กลับดับวณดับ หมดสมรรถภาพเกือบสิ้นเชิง ทั้งปมด้อยมากมายเหลือคณานับไว้สำหรับน้อยเนื้อต่ำใจในโชควาสนาต่อไปอีก ไม่รู้จบ ดังนั้นความร่าเริงรื่นรมย์ที่เคยมีโขกชุ่มในวัยต้นจึงจะถูกกลืนโทษให้เหลือแต่ ความหม่นหมองนักษณาในวัยปลาย

(ปูนปิดทอง เล่ม 2 2524: 399-400)

บทสนทนาระหว่างบุรีกับทวิข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ตัวละครพ่อทั้งสอง ยอมรับและสำนึกกับความผิดของตนที่ไม่อาจดูแลและรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของลูกได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้นอกจากการสำนึกผิดแล้วทั้งบุรีและทวียังมองว่า ความทุกข์ที่ได้รับจากการกระทำของลูก เป็นดั่งบทเรียนที่ทำให้พวกเขาต้องพิจารณาถึงความผิดตัวเอง โดยเฉพาะบุรีที่มีลูกเล็ก เขาจึงยังต้องมีหน้าที่เลี้ยงดูและปลุกฝังจิตสำนึกด้านจริยธรรม เพื่อให้ลูกเติบโตมาพร้อมกับความรัก และความอบอุ่นของพ่อแม่ รวมถึงการรู้ตระหนักถึงหลักจริยธรรมอันดีงาม นอกจากนี้บทสนทนา ดังกล่าวยังใช้หลักกฎแห่งกรรมเป็นทางออกของปัญหาด้วยมองว่า พ่อที่เคยทำผิดกับครอบครัว ไม่อาจจะดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างมีความสุข หากไม่ได้แก้ไขความผิดพลาดของตน และในขณะเดียวกันผู้เป็นลูกก็ต้องรู้จักอภัยและเข้าใจถึงความบกพร่องในอดีตที่ผ่านมาด้วย

เมื่อวิเคราะห์ถึงบริบททางสังคมในช่วงปี 2524 ซึ่งเป็นช่วงที่กระแสชนชั้นกลางมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมเมือง และชนชั้นกลางเหล่านี้กำลังใช้ความได้เปรียบด้านทุนทางปัญญา ทุนทรัพย์และทุนทางสังคมกอบโกยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความสุขที่ได้รับจากการทำงานหนัก สอดคล้องกับหัวหน้าครอบครัวในนวนิยายเรื่องนี้ที่เห็นแก่การตอบสนองต่อความสุขส่วนตัวมากกว่าการดำรงฐานะหัวหน้าครอบครัวตามบรรทัดฐานของสังคม แต่ท้ายที่สุดด้วยจิตสำนึกของความเป็นพ่อ และการเข้าถึงหลักกฎแห่งกรรมทำให้เกิดการยอมรับ และตระหนักรู้ถึงความบกพร่องของตน นั้นแสดงให้เห็นว่าฐานะทางสังคมและความสะดวกสบายในชีวิตไม่ได้เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้พ่อเป็นผู้นำครอบครัวที่สมบูรณ์ได้เท่ากับการสำนึกถึงบทบาทพ่อ และสามีที่ดีตามความคาดหวังของสังคม

4.1.2.1.2 เพียร : พ่อตัวอย่าง ผู้วางแนวทางดำเนินชีวิต

ในนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง กฤษณาสร้างตัวละครพ่อชื่อเพียร เป็นหัวหน้าครอบครัวพิจิตรา ซึ่งเป็นครอบครัวของสภา เพื่อนสนิทของสองเมือง การสร้างตัวละครเพียรขึ้นมา ผู้วิจัยเห็นว่า กฤษณา สร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นตัวละครคู่ตรงข้ามกับ ทวี พ่อสองเมือง และบุรี พ่อของบาลี โดยเฉพาะการเปรียบเทียบด้านบทบาทสามีและพ่อที่ดี

เมื่อเปรียบเทียบกับทวีและบุรีที่เป็นเจ้าของธุรกิจและมีทรัพย์สินมรดกจำนวนมากแล้ว เพียร ไม่ได้มีฐานะทางสังคมและทุนทรัพย์ที่เทียบเท่า เพียร เป็นเพียงข้าราชการชั้นผู้น้อยที่ไต่เต้าตำแหน่งขึ้นไปสูงสุดที่ผู้อำนวยการกองก่อนเกษียณ ระหว่างที่ทำงานก็เก็บหอมรอมริบเพื่อผ่อนซื้อที่ดินขนาดร้อยตารางวาและใช้เงินจากสวัสดิการของกรมปลูกบ้านไม้หลังเล็กๆ อีกหนึ่งหลังบนพื้นที่นั้น แต่กระนั้นเมื่อวิเคราะห์ถึงการดำรงบทบาทสามีและพ่อตามบรรทัดฐานของสังคมไทยแล้ว นับว่าเพียรสามารถกระทำได้ดีกว่าทวีและบุรีอย่างมาก

สภาไม่เคยมีฐานะดีอย่างเขา พ่อของสภาเป็นเพียงข้าราชการที่ไต่เต้าขึ้นมาอย่างช้าๆ แล้วมาเป็นใหญ่ครั้งสุดท้ายในตำแหน่งผู้อำนวยการกอง จากนั้นก็ปลดเกษียณ กินบำนาญ มีที่ดินแค่ร้อยตารางวา บ้านไม้หนึ่งหลัง แล้วไม่เคยมีสิ่งใดอีกเลย ที่ดินผืนนี้ก็ผ่อนตั้งแต่ตารางวาละร้อยบาท ด้วยเงินสวัสดิการของกรมปลูกบ้านอีกหลังจากกองทุนนั้น ส่วนนางลำพูจบการศึกษาแค่ระดับมัธยมศึกษาจบชีวิตในฐานะแม่บ้านมาโดยตลอด ไม่เคยออกไปทำงานที่ใด งานพิเศษที่ทำอยู่อย่างถนัดนักหนา ก็คือทำของคาวหวานส่งขายตามร้านค้าต่างๆ บ้าง แต่ก็มีใช้กิจการใหญ่ "เอาแค่ช่วยค่าใช้จ่าย" นั่นคือจุดหมาย

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 28)

ความขำขันเสนอให้เห็นว่านายเพียร เป็นเพียงชนชั้นกลางระดับล่างที่เลื่อนฐานะทางสังคมขึ้นมาด้วยระดับการศึกษาและหน้าที่การงาน ส่วนภรรยาของเขาเป็นแม่บ้านและช่วยแบ่งเบาภาระครอบครัวด้วยการขายของเล็กน้อย ทั้งนี้แม้ว่าเพียรจะทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวที่เป็นฝ่ายหารายได้มาจุนเจือครอบครัวและมอบความสุขสบายให้แก่ครอบครัวเป็นหลัก แต่เขาก็ไม่ได้ใช้อำนาจทางเศรษฐกิจเป็นตัวการควบคุมความเป็นอยู่ของภรรยา ตรงกันข้ามกลับให้เกียรติและเคารพในหน้าที่ของภรรยาที่คอยจัดการและบริหารภายในครอบครัว ดังคำพูดของสองเมืองที่กล่าวชื่นชมเพียรที่ว่า

อย่างคุณพ่อสภา...เป็นคนน่ารักน่าจับถือนัก เป็นคนใฝ่ธรรม...ไม่เคย
 นอกใจเมีย ไม่เคยทำก๊วกก็เหมือนคนอยู่หนึ่งไม่เป็น ไม่เหมือนผู้ชาย "หลายๆคน"
 ที่ตามใจตัวเองแล้วผลที่สุดก็คือครอบครัวมีแต่ความทุกข์ [...] เขาเกลียดผู้ชาย
 ที่เป็นพ่อคน หากยังไม่เคยสำนึกถึงหน้าที่ ความรับผิดชอบนั้น อยากจะหาแต่
 ความสำราญทางตัณหารำไป เห็นว่าความแตกสลายของคนที่คุณบังคับให้
 "ต้อง" เกิด...เป็นเรื่องเล็ก

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 284)

เมื่อพิจารณาคำชี้แจงของสองเมืองที่มีต่อเพียร จะพบว่าสองเมืองให้
 ความสำคัญกับพ่อที่สามารถดูแลและรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวได้
 อย่างครบถ้วน ที่สำคัญคือต้องเป็นพ่อที่สามารถจัดการกับหน้าที่ของตนเองได้ดี โดยเฉพาะการสำนึก
 ถึงบทบาทของสามีด้วยการควบคุมความปรารถนาในจิตใจและซื่อสัตย์กับภรรยา

สองเมืองไม่ได้เป็นเพียงผู้เดียวที่ยอมรับว่า การดำรงบทบาทของเพียร
 ในฐานะหัวหน้าครอบครัวมีส่วนสำคัญในการอุ้มชูความมั่นคงทางจิตใจของสมาชิกครอบครัวเท่านั้น
 แต่ลำพู่ ภรรยาของเพียรเองก็ยังมีมุมมองว่า สามีที่มีคุณธรรม ซึ่งหมายรวมถึงการจัดการกับกิเลสภายใน
 จิตใจและการมีเมตตาต่อทั้งสมาชิกในครอบครัวและนอกครอบครัวนั้น เป็นคุณสมบัติสำคัญที่สามารถ
 นำพาครอบครัวไปได้ตลอดรอดฝั่ง ดังคำพูดของลำพู่ที่กล่าวถึงสามีของตนเองว่า

"เขาเป็นคนมีคุณธรรม" คุณบ้ายืนยันหนักแน่น "หัวหน้าครอบครัว
 นี้สำคัญมากนะ หนู ถ้าหัวหน้าครอบครัวมีคุณธรรม อะไรๆ ก็ดีไปเจ็ดสิบ
 เปอร์เซนต์แล้ว..."

(ปูนปิดทอง เล่ม 2 2524: 276)

เมื่อเปรียบเทียบบทบาทของเพียร กับทิวและบุรีแล้ว นับว่าคุณสมบัติของ
 เพียร เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข ตรงกันข้ามกับ
 ครอบครัวของทิวและบุรีที่ต้องล่มสลาย เพราะหัวหน้าครอบครัวที่ไม่อาจทำหน้าที่สามีและพ่อที่ดีได้

"บาต้องการนะคะ พี่เมือง ต้องการผู้ชายที่มีเวลาให้บา ไม่ใช่ร้อนไปโน่น
 ไปนี่ตลอดปี บาเพื่อนักธุรกิจเต็มประดาเลย พ่อเป็นตัวอย่างของความล้มเหลว
 ของคนที่จัดเวลาให้ลูกและเมียไม่ได้..."

สองเมืองสตับอย่างเข้าใจ...ไม่ว่าบาลีจะพูดอะไรออกมาที่ประโยค
 เขาเข้าใจอย่างลึกซึ้งทุกคำ

"เรื่องเจ้าชู้นี่ก็อีก ไม่ว่าผู้ชายหรือผู้หญิงละนะคะ ถ้าเจ้าชู้แล้วบ้านพัง
 ทุกราย"

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 51)

คำพูดข้างต้นเป็นคำพูดของบาลีที่กล่าวถึงพ่อที่ไม่สามารถบริหารหน้าที่ของหัวหน้าครอบครัวที่ดี จนมีผลโดยตรงต่อสถานภาพของครอบครัว ทั้งนี้แม้ว่าบทสนทนาดังกล่าวจะไม่มีคำพูดของสองเมือง แต่เขาก็เข้าใจในสิ่งที่บาลีถ่ายทอดออกมา เพราะตัวเขาเองก็เติบโตขึ้นมาท่ามกลางบรรยากาศของครอบครัวที่พร้อมกับพ่อและแม่ที่บกพร่องในหน้าที่ จนทำให้เขามีปมด้อยด้านการขาดรัก

นอกจากในนวนิยายเรื่องปูนปิดทองจะเสนอให้เห็นว่าครอบครัวที่มีพ่อที่สามารถดำรงบทบาทพ่อและสามีที่ดีเช่นเพียร จะสามารถดำรงอยู่ด้วยความสุขและความเข้าใจกันระหว่างสมาชิกแล้ว ฤชณา ยังใช้ครอบครัวของเพียร เป็นแหล่งพักพิงของสองเมือง ตัวละครรุ่นลูกที่ประสบกับปัญหาครอบครัวแตกแยกอีกด้วย

สองเมืองหิบบักก็เข้าปาก เมื่อมาถึงที่นี่...ไม่ว่าจะเป็นกวยเตี๋ยวราดหน้า ข้าวผัดโปะด้วยไข่ดาว หมูย่าง หมูทอด น้ำพริกปลาทุ...ดูเอร็ดอร่อยไปหมดสำหรับเขา สองเมืองจะรู้สึกว่ามันคือ "อาหาร" ที่แท้จริง เนื่องจากความเป็นธรรมชาติของบ้านและของคน [...] สองเมืองเกิดความรู้สึกเป็นสุข เหมือนได้ไออุ่นทุกครั้งที่กลับมานอนเกลือกกลิ้งในบ้านนี้

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 33-35)

การที่สองเมือง ใช้บ้านของครอบครัวพิจิตราเป็นแหล่งพักพิงทั้งร่างกายและจิตใจดังกล่าว ไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเมตตาและความเป็นห่วงเป็นใยของคนในบ้านที่ช่วยประคับประคองสองเมืองเท่านั้น แต่เน้นย้ำให้เห็นว่าครอบครัวจะอยู่อย่างอบอุ่นและมีความสุขได้นั้น มาจากการทำหน้าที่ของพ่อในฐานะหัวหน้าครอบครัว ดังจะเห็นได้จากคำพูดของสองเมืองที่ว่า "อาหาร" ที่เขาได้กินจากที่นี่คืออาหารที่แท้จริง เนื่องจากความเป็นธรรมชาติของบ้านและคน ซึ่งก็หมายถึงการได้รับการดูแลอย่างจริงจังจากคนในบ้านที่ไม่ต้องคำนึงถึงหน้าตาในสังคม อย่างเช่นคนในบ้านของสองเมืองที่มีดีแต่เพียงภายนอกเท่านั้น ดังนั้นความสุขที่สองเมืองได้รับจากครอบครัวนี้ จึงแปรเปลี่ยนเป็นความอบอุ่นแบบที่เขาไม่ได้รับจากครอบครัวที่แท้จริง

อาจกล่าวได้ว่า การที่ฤชณา สร้างเพียร ขึ้นมาเป็นตัวละครคู่ตรงข้ามกับบุรีและทวิ ไม่ได้แค่เพียงสะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของการดำรงความเป็นพ่อและสามีที่ดีตามบรรทัดฐานของสังคมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของครอบครัวเท่านั้น แต่ฤชณา ยังมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการเปรียบเทียบให้เห็นว่า ฐานะทางสังคมที่นำมาซึ่งหน้าตาและทุนทรัพย์ของครอบครัวภายใต้บทบาทของความเป็นพ่อและสามีนั้น ไม่ใช่สิ่งสำคัญเท่ากับการทำหน้าที่พ่อและสามีด้วยการดูแลและรับผิดชอบความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว ยิ่งไปกว่านั้นการมีคุณธรรมและการควบคุมกิเลสภายในจิตใจของตนได้คือคุณสมบัติของพ่อและสามีที่ควรได้รับการยกย่อง

4.1.2.1.3 พรหมินทร์ : พ่อผู้มีอิทธิพลและหวังผลประโยชน์เพื่อตนเอง

พรหมินทร์เป็นตัวละครพ่อจากนวนิยายเรื่องอมตะ ของวิมล ไทรนันทน์ เรื่องราวในนวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องที่พรหมินทร์ นักธุรกิจรายใหญ่ระดับประเทศได้ร่วมมือกับ โปรเฟสเซอร์สเปนเซอร์ทดลองเปลี่ยนถ่ายอวัยวะกับมนุษย์โคลนนิง เพื่อให้ตนมีร่างกายที่แข็งแรง และสามารถยืดอายุมากขึ้น โดยมนุษย์โคลนนิงคนแรกที่พวกเขาจะนำมาทดลองคือ ชีวัน ผู้ที่พรหมินทร์นำมาให้ศศิประภา ผู้เป็นภรรยาเลี้ยงเป็นลูกตั้งแต่เล็กพร้อมกับศศิรัตน์และพี่น้องคนอื่นๆ ซึ่งเป็นลูกที่เกิดตามวิธีตามธรรมชาติ พรหมินทร์ต้องขัดแย้งกับศศิประภา เพราะเธอขัดขวางไม่ให้นำชีวันไปทดลอง เนื่องจากเห็นว่าการกระทำดังกล่าวเท่ากับเป็นการปลิดชีวิตลูกตัวเอง แม้ว่าศศิประภาจะพยายามช่วยเหลือชีวันด้วยการขึ้นทางให้ชีวันหลบหนี และพยายามหาเหตุผลมาโต้แย้งเพื่อให้พรหมินทร์เปลี่ยนใจ แต่กระนั้นพรหมินทร์ก็ใช้สิทธิและอำนาจของการเป็นผู้ปกครองกระทำการตามที่วางแผนไว้

เขาหน้าเครียดขึ้นมาทันที พยายามข่มอารมณ์โกรธไว้เต็มที่ "ผมต่างหาก ที่มีสิทธิ์ เขาเป็นชีวิตของผม ไม่ใช่ของเขาหรือของใครทั้งนั้น เขาเกิดมาจาก เลือดเนื้อของผม เติบโตมาด้วยเงินทองของผม แม้กระทั่งคุณเองก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะมา ยุ่มย่ามในเรื่องนี้"

"ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ต้องมาถามฉัน"

"ผมต้องถาม เพราะคุณบอกเขา"

"ฉันอยากให้เขารู้ เขาจะได้จัดการกับชีวิตตนเอง..."

"ถ้าเขาหนีไปคุณจะทำยังไง"

"ฉันภาวนาขอให้เขาทำอย่างนั้นอยู่แล้ว"

"คุณคงเสียสติไปแล้วแน่ๆ คุณรู้ไหมว่าเราเสียเงิน เสียเวลาไปเท่าไรกว่า จะได้เขามา และลงทุนไปเท่าไรสำหรับการเลี้ยงดูเขาจนเติบโตขึ้นมาขนาดนี้"

"คุณพูดเหมือนกับว่าเขาไม่ใช่คน"

"เขาเป็นคน แต่เป็นคนเทียม คุณเองก็รู้ดี"

"เขาเป็นคนเหมือนอย่างฉันอย่างคุณ เพียงแต่เกิดจากเซลล์ของคุณ ไม่ได้เกิดจากการปฏิสนธิเท่านั้น"

(อมตะ 2543: 14)

ความข้างต้นเป็นเหตุการณ์ตอนที่พรหมินทร์กับศศิประภาโต้เถียงถึง สถานภาพของชีวัน ศศิประภามองชีวันในฐานะลูกที่ตนเลี้ยงดูมาด้วยความรักและความผูกพัน ในขณะที่พรหมินทร์มองชีวันเป็นดังทาสที่วันหนึ่งต้องตอบแทนคุณเจ้านายที่ได้ซบเลี้ยงและมอบ ความสุขสบายให้ ดังนั้นคำพูดของพรหมินทร์ที่อ้างถึงสิทธิในตัวชีวันเพราะเขาได้ลงทุนกับชีวันไปมาก ทั้งด้านเงินและด้านเวลา ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการหวังผลประโยชน์จากคนที่ตนนำมาเลี้ยงเป็นลูก

ตั้งแต่ต้น นอกจากนี้การที่พรหมินทร์โกรธศศิประภา เนื่องจากศศิประภาบอกชีวิตให้รู้ตัวและหนีไป ก่อนที่เขาจะดำเนินการตามแผนยังเสนอให้เห็นถึงการกำหนดบทบาททางเพศด้วยการให้ศศิประภา เป็นเพียงผู้ดูแลชีวิตให้เติบโตใหญ่ตามหน้าที่แม่เท่านั้น แต่ไม่ได้มอบสิทธิในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับ ชีวิตชีวิต ทั้งนี้เพราะพรหมินทร์เป็นผู้ถือสิทธิและมีอำนาจนั้นแต่เพียงผู้เดียว

การกำหนดบทบาททางเพศดังกล่าวมีสาเหตุมาจากการสร้างมายาคติที่ว่า หญิงเป็นเพศที่ด้อยสติปัญญากว่าชาย จนนำไปสู่การแบ่งงานในสังคมด้วยการใช้มายาคติดังกล่าว กล่าวคือการแบ่งแยกแรงงานกายและแรงงานสมองออกจากกัน และได้ให้คุณค่าของแรงงานสมอง เหนือกว่าแรงงานกาย สอดคล้องกับที่ผู้ชายได้รับการปลูกฝังว่ามีความสามารถมากกว่าผู้หญิง ประกอบขนาดของสมองของผู้ชายที่มีขนาดใหญ่กว่าตามลักษณะทางกายภาพของร่างกาย นั้นก็แสดงว่า ธรรมชาติได้ระบุนมาแล้วให้ผู้ชายมีขีดความสามารถสูงกว่าและประสบความสำเร็จ ในอาชีพการงานมากกว่าผู้หญิง ดังนั้นจึงเป็นความชอบธรรมที่กำหนดให้ผู้ชายทำงานด้านการใช้ สติปัญญาและด้านการใช้ความคิดสร้างสรรค์ ส่วนผู้หญิงนั้นต้องทำงานที่ใช้แรงกายที่ไม่ต้องใช้ สติปัญญามากนักเพียงแต่ใช้ความอดทน และความสม่ำเสมอเท่านั้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 67-68)

เมื่อการแบ่งงานภายในครอบครัวเกิดจากมายาคติทางเพศดังกล่าว พรหมินทร์ผู้เป็นพ่อจึงใช้อำนาจในฐานะผู้ปกครองกำหนดวิถีชีวิตและการดูแลให้แก่ชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการให้เรียกตนเองว่า ปิ๊ปปี้ และการให้พี่เลี้ยงดูแลอย่างใกล้ชิด ดังความที่ว่า

พ่อบอกว่า "ปิ๊ปปี้" ย่อมาจาก "บ๊อบบอส" แปลว่า "เจ้านายใหญ่" เขาบอกว่า อยากจะเรียกพ่ออย่างที่แม่สอน (ไม่ใช่แต่ด) แต่พ่อบอกว่า เรียกอย่างนั้นดีแล้ว มันทำให้พ่อภูมิใจ...

ตอนนี้เขาเข้าใจแล้วว่าทำไมพ่อจึงให้เขาเรียกว่า "ปิ๊ปปี้" เพราะพ่อต้องการ กีดกันเขาให้เป็นคนอื่น

เขานึกแปลกใจขึ้นมาอีกว่า ในเมื่อพ่อต้องการให้เขาเป็นคนอื่น ทำไมไม่กลับ เอาใจใส่เขายิ่งกว่าลูกทุกคน ตอนเขาเล็กๆ ก็ให้อยู่ในความดูแลของพี่เลี้ยง (ซึ่งเป็นญาติของพ่อ) ไปไหนมาไหนจะต้องมีพี่เลี้ยงตามไปด้วย...เพราะพ่อมีเหตุผลที่ ชอบธรรมคือ "เป็นห่วง" เขายอมรับเหตุผลนั้น พร้อมกับความรู้สึกแปลกๆ ที่เขาได้รับจากพ่อ - ใกล้ชิด แต่กลับเฉยชา ตรงข้ามกับแม่ ที่ดูห่วงเหิน ทว่าเขากลับ ได้รับความรักความเมตตาอย่างลึกซึ้ง ตอนนั้นเขาไม่เข้าใจ แต่ตอนนี้เขาเข้าใจแล้ว เข้าใจไปถึงว่าทำไมพ่อจึงไม่อยากให้เขาไปเรียนต่างประเทศเหมือนกับพี่ๆ น้องๆ ทุกคน - เพราะพ่อเป็นห่วง "ทรัพย์สิน" ของพ่อนั่นเอง

(อมตะ 2543: 59)

เมื่อวิเคราะห์ถึงบทบาทของพรหมินทร์เบื้องต้น อาจเห็นว่าเขาสามารถดูแล และรับผิดชอบความเป็นอยู่ของลูกให้สุขสบาย แต่กระนั้นการที่เขาคอยควบคุมการกระทำของชีวิต ตั้งแต่การบังคับให้เรียกชื่อ รวมถึงการจ้างพี่เลี้ยงซึ่งเป็นญาติมาดูแลอย่างใกล้ชิด กลับเป็น ความรับผิดชอบในหน้าที่พ่อด้วยเงื่อนไขของการเป็นเจ้าของ และการวางแผนเอาไว้เป็นสมบัติ ส่วนตัว ด้วยเหตุนี้พรหมินทร์จึงไม่เพียงแต่สอนให้ชีวิตเรียกชื่อว่า บีบี ซึ่งหมายถึงเจ้านายใหญ่ เพื่อปลูกฝังให้ชีวิตยอมจำนนต่ออำนาจของพ่อในฐานะเจ้าของชีวิตเท่านั้น แต่การควบคุมของเขา ในฐานะพ่อภายใต้ความเป็นห่วงดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงการหลอกลวงด้วยความรัก ก่อนใช้ ความรักนั้นเป็นเงื่อนไขกดดันให้ลูกตอบแทนพระองค์ด้วยชีวิต

เมื่อเปรียบเทียบกับการเลี้ยงดู "รติรัตน์" ลูกสาวของพรหมินทร์กับ ศศิประภา พรหมินทร์กลับไม่ได้ดูแลเธออย่างใกล้ชิด เพราะได้ส่งเธอไปเรียนที่ต่างประเทศตั้งแต่วัยเด็ก แม้การกระทำของพรหมินทร์จะอยู่บนพื้นฐานของความรักและความหวังดีด้วยการมอบความรู้ ให้แก่ลูก เพื่อให้ลูกนำประสบการณ์ที่ได้รับจากต่างประเทศนั้นมาช่วยบริหารธุรกิจครอบครัว แต่กระนั้นก็ทำให้ลูกรู้สึกว่าเหวและโหยหาความอบอุ่นจากคนในครอบครัว ดังคำพูดของรติรัตน์ที่ว่า

"ฉันบอกตัวเองอยู่เสมอว่า เมื่อฉันมีครอบครัว มีลูก ฉันจะไม่ให้ลูก ต้องอยู่ห่างฉันมากเกินไป เหมือนที่พ่อแม่ทำกับฉัน ฉันไม่ได้ว่าพ่อแม่ทำผิด พ่อแม่ ทำเพราะรักฉัน หวังดีต่อฉัน ฉันรู้ พ่อแม่อยากให้ฉันเป็นคนเก่ง เก่งที่สุด จึงต้องส่ง ให้ฉันไปเรียนเมืองนอก แต่ผลของความรักนั้นมันก็เป็นอย่างที่คุณเห็นอยู่นี้ ฉันไม่เคยคำนวณดูหรอกนะ ว่ามันคุ้มกันไหม ระหว่างความเก่งของฉันกับความรัก ในครอบครัวที่ต้องแตกสลายไป"

(อมตะ 2543: 193-194)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า บทบาทของพรหมินทร์ในฐานะพ่อที่แสดง กับชีวิตกับรติรัตน์และพี่น้องคนอื่นๆ จะเป็นภาพตรงข้ามกัน พรหมินทร์จะส่งลูกทุกๆ ไปอยู่ไกลตัว เพื่อให้หน้าความรู้มาช่วยบริหารธุรกิจ แต่กับคนโคลนที่เลี้ยงมาเป็นลูกกลับสงวนไว้ใกล้ชิดตัว และอ้างสิทธิ ในฐานะเจ้าของอย่างชอบธรรม แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงสถานภาพของลูก ทั้งลูกที่เกิดขึ้นโดยวิธีธรรมชาติ และลูกที่เกิดขึ้นจากการโคลนนิ่ง จะพบว่าพรหมินทร์ได้เบียดขับให้ลูกทั้งหมดกลายเป็นคนนอก ครอบครัวโดยทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ โดยลูกโคลนนั้นพรหมินทร์ทำให้เขากลายเป็นคนนอก ด้วยการเลี้ยงดูที่หวังผลประโยชน์จากชีวิต ส่วนลูกแท้ๆ นั้นกลับกลายเป็นคนนอกด้วยความหวังดี ของพ่อที่แปรเปลี่ยนเป็นความห่างเหินทางสัมพันธ์กับครอบครัว ดังคำพูดของรติรัตน์ที่ตอกย้ำ ให้เห็นว่า ความเก่งที่เธอได้รับไม่ได้นั้นมีคุณค่าเท่ากับสายสัมพันธ์ภายในครอบครัว

การที่พรหมินทร์สามารถอ้างสิทธิความเป็นผู้ปกครองที่สามารถกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของคนในครอบครัวนั้น นอกจากจะมาจากมายาคติที่สังคมประกอบสร้างให้เพศชายมีสติปัญญาและขีดความสามารถที่นำไปสู่ความสำเร็จได้มากกว่าผู้หญิงจนนำไปสู่การสนับสนุนให้ผู้ชายที่มีอายุมากที่สุดทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวเท่านั้น แต่ทุนทางสังคมที่พรหมินทร์มียังเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอำนาจอย่างชอบธรรมต่อการบงการชีวิตของผู้ที่ขึ้นชื่อว่า มีสถานภาพเป็นผู้ได้ปกครองอย่างภรรยาและลูกอีกด้วย ด้วยปัจจัยดังกล่าวจึงนำไปสู่การตั้งคำถามถึงการกระทำที่ถูกต้องและจิตสำนึกด้านจริยธรรมของผู้เป็นพ่อที่ใช้อำนาจของผู้ปกครองมาอ้างสิทธิเหนือชีวิตของลูก

4.1.2.1.4 ปีใหม่ : พ่อผู้กุมอำนาจเบ็ดเสร็จในครอบครัว

ปีใหม่ เป็นตัวละครพ่อในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย ในนวนิยายเรื่องนี้ อุทิศ เสนอให้เห็นว่า ปีใหม่ ใช้อำนาจของหัวหน้าครอบครัวสั่งและควบคุมทุกอย่างภายในบ้านภายใต้ระบบปิตาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นการตั้งชื่อลูก ไปจนถึงการกำหนดบทบาทให้แก่ภรรยาซึ่งมีหน้าที่ดูแลความสะอาดสบายภายในบ้านตามบรรทัดฐานทางสังคมอยู่แล้ว ปีใหม่จึงอยู่ในฐานะผู้ปกครองที่สามารถจัดการและบงการการกระทำของคนในบ้าน

เมื่อพิจารณาถึงฐานะทางสังคมของปีใหม่ ปีใหม่เป็นเพียงชนชั้นล่างที่เลื่อนมาเป็นชนชั้นกลางด้วยความไม่รู้และความอุตสาหะในการทำงาน ที่สำคัญคือปีใหม่ได้อาศัยความอนุเคราะห์จากล่อ ซึ่งเป็นน้องสาวของเพื่อนสนิทและกำลังจะจบการศึกษามาเป็นครูนั้นให้ช่วยสอนหนังสือให้ ต่อมาปีใหม่กับล่อก็ได้เลื่อนความสัมพันธ์จากลูกศิษย์กับครูมาเป็นสามีภรรยา เมื่อปีใหม่อยู่ในฐานะผู้ฟังฟังความรู้จากล่อและล่อที่นอกจากจะมีความรู้และฐานะทางสังคมที่สูงกว่าแล้ว เธอยังมีญาติคอยคานอำนาจปิตาธิปไตยของปีใหม่อีกด้วย ดังนั้นปีใหม่ในฐานะของสามีจึงไม่ได้ใช้อำนาจควบคุมการกระทำของล่อ ตรงกันข้ามกลับเป็นความสัมพันธ์ที่ต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน

...พ่อไปกราบเท้าผู้เฒ่าทั้งสองและมีของฝากติดมือไปด้วยเสมอ และความเป็นคนชื่อเอางานเอาการ ทั้งยังคอยบอกข่าวความเป็นไปของลุงเสริฐที่อยู่ทางโน้นให้พ่อแม่ที่อยู่ทางนี้ติดตามความเป็นอยู่เป็นระยะๆ ก็ถือได้ว่าหน้าที่เชื่อมต่อข่าวสารซึ่งพ่อทำอยู่นี้ได้คะแนนความเอ็นดูจากว่าพ่อแม่ยายอยู่ไม่น้อย [...] พ่อได้เข้าหาล่อในฐานะที่เธอจะเป็นครูอยู่แล้ว ช่วยอนุเคราะห์สอนพ่อให้อ่านออกเขียนได้บ้าง และเธอก็เต็มใจอย่างยิ่งในการประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้พ่อ โดยตลอดทั้งวันที่แหวะเวียนไปมาหาสู่ ก็อยู่ในสายตาของผู้หลักผู้ใหญ่เสมอมา

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 36-37)

...ในวัยเบญจเพส ความรักที่มีต่อล่อปึกหลักมั่นคงไม่คลอนแคลน จนนำไปสู่การทำงานหามรุ่งหามค่ำ เก็บหอมรอมริบเงินค่าแรงทุกบาททุกสตางค์ไว้สำหรับความตั้งใจมั่นเพื่อเป็นค่าสินสอด [...] ลออยู่กับพ่อต่างมุมานะทำงานกันอย่างขยันขันแข็ง สร้างเนื้อสร้างตัวด้วยกันทั้งคู่

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 56-58)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าปีใหม่ไม่ได้ใช้อำนาจที่เหนือกว่าของการเป็นสามีควบคุมความเป็นอยู่ของล่อ ตรงกันข้ามเขากลับเกรงใจและให้เกียรติแก่ล่อตั้งเช่นที่เขาเริ่มปฏิสัมพันธ์กับล่อในฐานะลูกศิษย์ ทั้งนี้นอกจากล่อจะมีอาชีพเป็นครูและเป็นพี่เลี้ยงของผู้ปกครองของลูกศิษย์ในชุมชนแล้ว การที่ล่อมีเสรีภาพ เป็นพี่ชายมาคอยดูแลอย่างห่างๆ ยังถือเป็นตัวแทนของญาติผู้ใหญ่ที่เข้ามาคานอำนาจปีศาจปีใหม่ของปีใหม่ในฐานะหัวหน้าครอบครัว

จนกระทั่งล่อเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง และทิพย์เลื่อนฐานะจากพี่เลี้ยงของแก่งคอย ลูกชายของปีใหม่กับล่อ ขึ้นมาเป็นภรรยาคนที่สองของปีใหม่ ปีใหม่กลับใช้อำนาจของหัวหน้าครอบครัวกดขี่ทิพย์ให้เป็นเพียงผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งนี้เนื่องจากทิพย์เป็นเพียงสาวชาวบ้านจากภาคอีสานที่ไม่ได้มีความรู้ระดับประกอบอาชีพเฉพาะทาง และเธอก็มีอายุน้อยกว่าปีใหม่ถึง 13 ปี ปีใหม่จึงใช้ความเหนือกว่าทางฐานะสังคม และความอาวุโสที่มีมากกว่านั้นเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เขามีบทบาทในการปกครองคนในครอบครัวอย่างชอบธรรม

...ทิพย์เป็นมากกว่าแม่นมคอยดูแลหนุนน้อย แต่ยั้งหุงหาอาหารทำกับข้าวกับปลาและกับแก้มเตรียมไว้ให้พ่อหลังเลิกงาน [...] โดยส่วนใหญ่พ่อไว้วางใจเพราะหนุนน้อยร้องแง จากนั้นก็พาลไปถึงทิพย์ มีบางวันที่ทิพย์ต้องอุ้มหนุนน้อยหนีมายังบ้านป่าสายหยุด พ่อเห็นว่าอารมณ์พ่อน่าจะเย็นลงทิพย์ก็อุ้มหนุนน้อยกลับเข้าบ้านดังเดิม ช่วงหลังพ่อให้เงินทิพย์ไว้จ่ายตลาด วันไหนเหนื่อยจากทำงานมากๆ พ่อเห็นอาหารไม่น่ากินพ่อก็ตื่นตื่นนี้ เมื่อทิพย์เริ่มต่อปากต่อคำ (เธอก็ก้าวปากต่อคำกับพ่อเพราะชาวบ้านยุยงส่งเสริม) พ่อก็ไล่ตะเพิดให้ไปพันๆ ทิพย์เดินร้องไห้มาบ้านป่าสายหยุด ซึ่งที่นั่นพวกชาวบ้านจับกลุ่มกันรอทิพย์มาเล่าเหตุการณ์ให้ฟังและช่วยกันออกความเห็นตอบโต้ ทุกครั้งที่ทิพย์มาบ้านป่าสายหยุด จะอุ้มหนุนน้อยแก่งคอยติดตัวมาเสมอ บางทีรู้ตัวบางทีก็ทำไปโดยสัญชาตญาณ

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 71)

หลังจากที่ปีใหม่ต้องสูญเสียภรรยาขณะที่ลูกรยังเป็นทารก ด้วยความเห็นใจและความสงสารที่ทิพย์มีต่อปีใหม่ ทิพย์จึงไม่ได้ทำหน้าที่เฉพาะการเป็นพี่เลี้ยงให้แก่แก่งคอย ลูกของปีใหม่กับล่อเท่านั้น แต่เธอยังดูแลปีใหม่ด้วยการหุงหาอาหารและดูแลบ้านอีกด้วย ส่วนปีใหม่เมื่อเห็นว่าทิพย์คอยปรนนิบัติดูแลก็เคยชิน หลายครั้งก็ถือเอาอารมณ์ตนเองเป็นใหญ่ด้วยการไล่ทิพย์

ออกจากบ้าน นานวันเข้าความไม่พอใจก็จับแน่นให้ทิพย์เป็นฝ่ายเลียกลับไปแต่นั้นก็ไปทำตามที่เขาบ้าน
 ยุ่ง เพราะลำพังแค่ทิพย์คนเดียวคงไม่มีอำนาจเพียงพอที่จะกระทำได้ เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์
 ของปีใหม่กับทิพย์ก่อนที่ทั้งคู่จะแต่งงานกัน จะพบว่า การที่ปีใหม่สามารถควบคุมทิพย์ได้
 ทั้งด้านการกระทำและด้านอารมณ์ดังกล่าว ถือเป็น การเริ่มต้นประกาศถึงอำนาจของผู้ปกครอง
 ที่ปีใหม่มีอยู่เหนือทิพย์ทุกด้าน และเมื่อทั้งคู่ตัดสินใจดำรงสถานภาพสามี-ภรรยา นั้นเท่ากับ
 การส่งเสริมให้ปีใหม่มีสิทธิที่จะกำหนดบทบาทของทิพย์ได้ในฐานะหัวหน้าครอบครัวได้อย่างเต็มตัว

การใช้อำนาจปีดาธิปไตยของปีใหม่ในฐานะหัวหน้าครอบครัวชัดเจนขึ้น
 เมื่อทิพย์ให้กำเนิดลูก ซึ่งคนเป็นลูกคนที่สองของปีใหม่ ปีใหม่ก็ใช้สิทธิของหัวหน้าครอบครัว
 ในการตั้งชื่อลูกคนนี้ว่า "ลับแล" โดยไม่สนใจต่อคำคัดค้านเช่นเดียวกับที่ตั้งชื่อคนแรกว่า "แก่งคอย"
 ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อปีใหม่อยู่ในสถานภาพของพ่อที่มีลูกชายสองคน เขายังถ่ายทอดและปลูกฝังอำนาจ
 ปีดาธิปไตยนี้ให้แก่ลูกๆ พร้อมๆ การกีดกันให้ทิพย์อยู่ในพื้นที่เฉพาะของผู้ดูแลและปรนนิบัติ
 ของครอบครัว ดังจะเห็นได้ชัดในเหตุการณ์การชงเหล้า

"พ่อยกเหล้าที่ผมเป็นคนผสมขึ้นดื่มอีกหนึ่ง "ยังใช้ไม่ได้" จากนั้นท่านก็ดื่ม
 จนเกลี้ยงแก้ว คราวนี้ท่านยื่นแก้วที่มีแต่น้ำชงเปล่าส่งให้พี่ชาย เขาขอย่าง
 ขำขำนำญพลางยกคิ้วหลิวตามองผมเป็นระยะ พ่อดื่มเหล้าแก้วที่พี่ชายผมขง
 "ค่อยดีขึ้นหน่อย" ท่านวางแก้วเหล้าลงข้างตัวใช้สายตามองแม่เหมือนแม่
 เป็นส่วนเกินและว่า "แม่มีงไปล้างจานไป" แล้วแม่ก็ปฏิบัติตามอย่างว่าง่าย อย่างไม่มี
 ปากเสียง ผมรู้สึกพอใจอย่างประหลาดทุกครั้งที่พ่อออกคำสั่งกับแม่ ผมก้มหน้าแล้ว
 แอบส่งยิ้มให้พี่ชาย หัวเราะกันคิกคักระหว่างแม่จัดแจงยกสำรับอาหารออกจาก
 เบื้องหน้าเราเข้าไปในห้องครัวท้ายเรือน

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 17)

เหตุการณ์การชงเหล้าเป็นตัวอย่างเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการปลูกฝัง
 และถ่ายทอดอำนาจความเป็นชายในระบบปีดาธิปไตยจากพ่อไปสู่ลูกชายผ่านการใช้เหล้าเป็น
 สัญลักษณ์ จะเห็นได้ว่าในเหตุการณ์นี้ปีใหม่ได้กีดกันให้ทิพย์ ซึ่งเป็นผู้หญิงเพียงคนเดียวนั้น
 ให้กลายเป็นคนนอกกลุ่มและออกไปจากพื้นที่ที่สงวนไว้เฉพาะกิจกรรมของผู้ชาย ดังจะเห็นได้ชัดจาก
 บทบรรยายว่า "ท่านวางแก้วเหล้าลงข้างตัวใช้สายตามองแม่เหมือนแม่เป็นส่วนเกินและว่า "แม่มีงไป
 ล้างจานไป"

การที่ปีใหม่อีกจำกัดพื้นที่ให้แม่อยู่ส่วนเล็กๆ ของบ้าน อย่างเช่น ห้องครัว ท้ายเรือน ซึ่งสถานที่ดังกล่าวก็บ่งบอกชัดเจนว่า ปีใหม่เห็นชอบให้ทิพย์ ซึ่งมีสถานภาพเมียและแม่ นั้น มีหน้าที่เป็นเพียงผู้ดูแลและปรนนิบัติลูกและสามีเท่านั้น ที่สำคัญคือ ทิพย์เองก็ยินยอมที่จะกระทำ ตามคำสั่งของปีใหม่อย่างว่าง่ายและไม่มีปากเสียง ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่า ปีใหม่คือผู้ครอบครองอำนาจ ภายในครอบครัว และทิพย์ในฐานะภรรยาก็ต้องเคารพและเชื่อฟังคำสั่งของสามี

เหตุการณ์ที่ปีใหม่โมโหทิพย์ เนื่องจากทิพย์นำเงินที่ปีใหม่ให้ไว้ใช้จ่าย ในบ้านไปเล่นหวย และหลังจากได้เงินจากการถูกรางวัลที่สามก็ไปซื้อสร้อยทองมาใส่ นั้น เป็นอีกหนึ่งตอนที่สะท้อนให้เห็นว่า ปีใหม่คือผู้ถืออำนาจสูงสุดไว้เพียงผู้เดียว

"เดี๋ยว" พ่อเรียก "แกลูกเท่าไร"

"เลขท้ายสามตัว แค่นี้ดูๆ หน่อยๆ เล่นพอให้สุขใจ เจ้าจะคาดคั้นเอาอะไร กับช้อยนักหนา" แม่ฮึดเอื้อน

"อีลาวจอมกะล่อน แล้วที่คอแกนั้นอะไร" พ่อขึ้นเสียง เมื่อมองเห็น หลักรฐานทนต์ที่เป็นสร้อยทองคำห้อยอยู่ที่คอแม่

"เออ ถูกรางวัลที่สาม กูก็อยากได้อยากมีสร้อยทองอย่างใครอื่นเขา เหมือนกัน ไปไหนมาไหนจะได้ไม่อายคน ใครเขาก็รู้ว่ากูเป็นเมียพ่อเศรษฐีหน้าใหญ่ มือเดบอย่างมึงกันทั้งนั้น"

"อย่ามาขึ้นมึงกูแฉวนี้ละ ลูกๆ นั่งหัวโตอยู่นี้ อายมันบ้าง" พ่อสงบลง เริ่มใหม่

บ้านนี้ใครเป็นหัวหน้าครอบครัว ใคร...?

"ก็เจ้านั้นแหละ"

"งั้นสิ เป็นเมียก็ต้องฟังผัว เป็นลูกก็ต้องอยู่ในโอวาทพ่อแม่"

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 157)

การที่ทิพย์นำเงินที่ปีใหม่ให้ไปซื้อหวยดังกล่าว นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความบกพร่องในการบริหารเงินในฐานะแม่บ้านแล้ว การนำเงินที่ได้จากการถูกรางวัลไปซื้อสร้อยทอง ใส่เป็นการท้าทายอำนาจปิตาธิปไตยของพ่อ ในฐานะผู้ดูแลและผู้ควบคุมความเป็นอยู่ของคนในบ้าน รวมถึงการที่ปีใหม่ตำทิพย์ว่า "อีลาวจอมกะล่อน" ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการดูถูกทางชาติพันธุ์ที่ปีใหม่ แสดงต่อทิพย์อีกด้วย

คำบรรยายที่ว่า "เป็นเมียก็ต้องฟังผัว เป็นลูกก็ต้องอยู่ในโอวาทพ่อแม่" ไม่เพียงตอกย้ำให้เห็นว่าปีใหม่คือผู้บังคับบัญชาที่มีอำนาจในออกคำสั่งให้ทิพย์ปฏิบัติตามเท่านั้น แต่ปีใหม่ยังถืออำนาจที่ตนมีอย่างสูงสุดนั้นควบคุมลูกให้ดำเนินชีวิตไปในทิศทางที่เขากำหนดไว้

พ่อพูดถึงเราสองพี่น้องในเช้าวันแรกที่ผมต้องไปเรียนในชั้นอนุบาล 1 ขณะนั้นแก่งค้อยอยู่ชั้น ป. 2 พ่อวางเป้าหมายแห่งอนาคตไว้ให้เราสองเรียบริ้อยแล้ว [...] แม้จะยังเป็นเด็กหาได้รู้ความหมายแท้จริงของคำว่า "ช่างยนต์" กับ "ช่างไฟฟ้า" มากไปกว่าความหมายของคำว่า "คนขับเรือบิน" ซึ่งเราสองคนต่างยื้อแย่งอยากเป็น ...เมื่อพ่อเปล่งประกายอนาคตทางอาชีพการงานของเรา ย่อมถือเป็นคำเด็ดขาด ค้อมหัวรับคำบัญชาสถานเดียว เพราะแก่นสำคัญทั้งหมดไม่ได้อยู่ที่อาชีพที่จะต้อง

เป็นไปในอนาคตของเรา หากอยู่ที่เสียงซึ่งป็นรูปเป็นคำแล้วกังวานผ่านปากพ่อ จะกำหนดให้เราเป็นไปตามที่ท่านเห็นสมควรอย่างไรก็ได้ต่างหาก

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 150)

การวางเป้าหมายชีวิตให้แก่ลูกทั้งสองคนดังกล่าวนอกจากจะสะท้อนให้เห็นว่าปีใหม่อีสริหิหวัหน้าครอบครัวในการกำหนดชีวิตของลูกทุกชั้นตอน และการกำหนดอนาคตให้แก่ลูกดังกล่าวยังเป็นการกิดกันทิพย ซึ่งเป็นแม่ให้เป็นเพียงเฉพาะผู้เลี้ยงและดูแลให้ลูกเติบโตใหญ่เท่านั้นไม่มีสิทธิจะก้าวกายอำนาจของปีใหม่ที่ผูกขาดอำนาจไว้อย่างเบ็ดเสร็จแล้ว

การที่ทิพยถูกกำหนดให้เป็นเพียงผู้ตามนั้น ปัจจัยสำคัญไม่ได้มาจากฐานะสังคมและความอาวุโสอย่างทีอธิบายไว้ตอนต้นแต่เพียงอย่างเดียว แต่ปีใหมเองกำลังใช้อำนาจของ ผู้ปกครองกิดกันไม่ให้ทิพยไม่มีโอกาสแม้แต่จะต่อรองกับอำนาจปีตาธิปไตยที่ปีใหม่ครอบครองอยู่ ตัวอย่างเช่น การกิดกันไม่ให้มีอิสรภาพทางเศรษฐกิจด้วยการออกขายกับข้าวเพื่อให้มีรายได้เป็นของตนเอง

"ก็ลองดูสิ ที่มีกินมีใช้มีที่ซุกหัวนอนอยู่นี้ ไม่ใช่เงินจากกระเป๋าฉันรีง" พ่อหยุดครู่หนึ่ง เหมือนพยายามจะตักข้าวเข้าปาก จากนั้นได้ยินเสียงซ็อนกระทบจานกระเบื้องเสียงดัง "ฉันทำอะไรแกไม่มีสิทธิ์บ่น ฉันเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นคนหาเลี้ยงแก่กับลูกๆ แกเคยคิดบ้างมัยว่า ฉันทำงานงๆ อยู่คนเดียว เพื่อให้พวกแกมีที่ซุกหัวนอน"

"แล้วเจ้าคิดว่าซ็อยไม่ทำงานบ้านงๆ รีง เจ้าคิดว่าซ็อยสุขสบายนักสิที่บ้านนี้ขาดอะไร อะไรเสีย ใครจะเจ็บจะป่วย ก็ซ็อยทั้งนั้นแหละ ที่ทำอยู่คนเดียว"

"ก็มันหน้าที่แก เมียก็ต้องดูแลผัว ดูแลลูกเต้า ดูแลบ้านซ็อง แกจะบ่นหาหอกอะไร"

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 174)

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นตอนที่ปีใหม่สั่งห้ามไม่ให้ทิพย์ออกไปขายกับข้าว โดยเด็ดขาด เพราะการที่ทิพย์ออกไปขายกับข้าวถือเป็นหนทางที่ทำให้เธอสามารถปลดปล่อยพันธะทางเศรษฐกิจที่ผูกติดไว้กับอำนาจการปกครองของปีใหม่ ดังนั้นเมื่อปีใหม่คือผู้หารายได้เลี้ยงครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว ทิพย์ที่ไม่ได้มีความรู้พอที่จะประกอบอาชีพเฉพาะทางและไม่ได้ทุนทรัพย์ติดตัวมากนักจึงจำเป็นต้องพึ่งพิงปีใหม่เพื่อการมีชีวิตรอด ไม่เพียงเท่านั้นการที่ปีใหม่ตอกย้ำให้ทิพย์สำนึกถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของตน รวมถึงการจำกัดพื้นที่ให้ทิพย์อยู่เฉพาะในบ้านยังถือเป็นการกดขี่ให้ทิพย์ตกอยู่ในสถานภาพผู้ปรนนิบัติภายใต้ระบบทุนนิยมและระบบชายเป็นใหญ่อย่างสมบูรณ์แบบ

หากพิจารณาบทบาทของปีใหม่ในฐานะสามีและพ่อ ปฏิเสธไม่ได้ว่าเขาสามารถปฏิบัติหน้าที่สามีและพ่อที่ดีได้ตามความคาดหวังของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการดูแลและความรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว แต่ด้วยกระแสแนวคิดแบบทุนนิยมและสตรีนิยมที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการแบ่งงานตามเพศ และการให้ความสำคัญกับปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดผลิตผลทางเศรษฐกิจตามแนวคิดแบบทุนนิยม ทั้งทุนทางปัญญาและทุนทางสังคม ด้วยเหตุนี้ปีใหม่ ซึ่งเป็นผู้ชายที่มีอายุมากที่สุดในการครอบครัวจึงได้รับการกำหนดให้เป็นหัวหน้าครอบครัวที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสมาชิกคนอื่นให้อยู่ใต้ระบบปิตาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้หญิงในบ้านที่อยู่ในสถานภาพภรรยาและแม่อย่างทิพย์ ปีใหม่จะมีอำนาจกดขี่ให้ทิพย์อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองด้วยการจำกัดให้ทิพย์เป็นเพียงผู้ดูแลและผู้ปรนนิบัติภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมทางเพศ รวมถึงปีใหม่ยังใช้อำนาจที่ตนมีนั้นควบคุมลูกให้ดำเนินชีวิตไปในทิศทางที่เขากำหนดไว้อีกด้วย

เมื่อเปรียบเทียบปีใหม่กับเพียรที่เลื่อนชนชั้นทางสังคมมาด้วยหน้าที่การงานและการทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวเพียงฝ่ายเดียวทั้งคู่ จะเห็นความแตกต่างทางบทบาทของหัวหน้าครอบครัว กล่าวคือเพียร เปิดโอกาสให้ภรรยาสามารถทำขนม เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระในครอบครัว ตรงกันข้ามกับปีใหม่ที่นอกจากจะไม่เปิดโอกาสให้ทิพย์ออกไปขายกับข้าวแล้วยังปิดกั้นการกระทำที่เป็นหนทางสู่อิสรภาพทางเศรษฐกิจนี้ด้วย อนึ่งด้วยบริบททางสังคมและจุดมุ่งหมายของนักเขียนที่เสนอให้เห็นบทบาทของหัวหน้าครอบครัวที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ภาพของปีใหม่จึงเป็นภาพของสามีและพ่อที่ใช้อำนาจปิตาธิปไตยด้วยการบงการชีวิตภรรยาและลูกอย่างเบ็ดเสร็จ ขณะที่ภาพของเพียรกลับเป็นภาพของสามีและพ่อตามความคาดหวังของสังคม

จากการวิเคราะห์บทบาทของพ่อชนชั้นกลางแล้วพบว่า โอกาสในหน้าที่การงาน และทุนทรัพย์ที่ได้จากการทำงาน ไม่เพียงแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้ตัวละครพ่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การเป็นหัวหน้าครอบครัวเท่านั้น แต่ตัวละครพ่อเหล่านี้ยังใช้สิทธิที่ตนทำหน้าที่หารายได้จุนเจือครอบครัวเพียงผู้เดียวนั้นเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้ฝ่ายหญิงต้องทำหน้าที่เมียและแม่ที่ดีตามการแบ่งบทบาททางเพศที่มาจากข้อกำหนดหน้าที่ของฝ่ายชายอีกด้วย

4.1.2.2 พ่อชนชั้นล่าง

กลุ่มชนชั้นล่างในสังคมเมืองที่เป็นกลุ่มคนที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจมากที่สุด เนื่องจากกระแสแนวคิดแบบทุนนิยมมองว่างานของชนชั้นล่างหรืองานของผู้ใช้แรงงานเป็นงานที่ไม่มีความหมายและคุณค่า เพราะไม่ได้สะท้อนถึงชีวิตที่มีความสุขกับการทำงาน ตรงกันข้ามกลับเป็นงานที่ทำให้ขึ้นเพื่อประทังชีวิตของครอบครัวให้รอดตายไปเท่านั้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 82) อนึ่งการที่ชนชั้นล่างต้องยอมรับกับสถานการณ์ทางสังคมดังกล่าวสาเหตุสำคัญมาจากการที่ชนชั้นล่างไม่ได้มีความรู้เฉพาะทางที่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพในสังคม รวมถึงสามารถหารายได้เพื่อมาจุนเจือครอบครัว และเพื่อสร้างหน้าตาในสังคมตามรูปแบบการใช้ชีวิตของชนชั้นกลางได้ ด้วยเหตุนี้ผู้ชายที่ดำรงบทบาทพ่อและสามีจึงถูกปัจจัยทางสังคมดังกล่าวตั้งคำถามกับความรับผิดชอบที่เพียงพอในฐานะผู้นำครอบครัว

ในนวนิยายเรื่องช่างสำราญ เตือนวาดเสนอให้เห็นบทบาทของพ่อชนชั้นล่างผ่านตัวละครพ่อที่ชื่อ วสุ ช่างสำราญ ดังที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์บทบาทให้เห็นในหัวข้อ "วสุ : พ่อที่ไม่อาจเป็นพ่อที่ดี" ดังนี้

วสุ : พ่อที่ไม่อาจเป็นพ่อที่ดี

ครอบครัวของวสุ หรือระทม ช่างสำราญ ประกอบด้วยน้ำฝน ผู้เป็นภรรยา กำพล ผู้เป็นลูกชายคนโตอายุ 5 ขวบ และกำจร ลูกชายคนเล็กวัย 10 เดือน เดิมทีครอบครัวนี้ก็อยู่ร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตาในชุมชนแม่ทองจันทร์ จนกระทั่งวันหนึ่งที่พ่อและแม่ทะเลาะกัน แม่ชวนข้าวของหนีไปมีครอบครัวใหม่ ส่วนพ่อก็ต้องบอกคืนห้องเช่าเพราะไม่มีเงินจ่าย และต้องพาลูกชายคนเล็กไปอยู่กับย่าของกำพล โดยทิ้งกำพลไว้ให้คนในชุมชนช่วยดูแล

เมื่อวิเคราะห์ถึงการเป็นพ่อและสามีของวสุแล้วจะพบว่า วสุ ไม่สามารถดำรงบทบาทดังกล่าวได้ตามความคาดหวังของสังคม กล่าวคือ ในด้านการเป็นสามีนั้นเขาเลิกกรากับภรรยาด้วยสาเหตุที่ไม่แน่ชัดระหว่างที่ภรรยามีสามีใหม่กับตัวเขาที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์กับภรรยาเอง ส่วนการดำรงบทบาทพ่อนั้น นอกจากเขาจะไม่สามารถดูแลลูกด้วยกำลังและความสามารถที่มีได้แล้ว เขายังทิ้งลูกชายคนโตให้อยู่ในการอุปการะของคนในชุมชน และภายหลังก็พาลูกชายคนเล็กไปให้

ภรรยาเก่าดูแล ด้วยเหตุนี้วสุจึงไม่เพียงแต่ไม่อาจดำรงบทบาทสามีที่ดีเท่านั้นแต่สำหรับบทบาทของการเป็นพ่อก็ถือว่าบกพร่องด้วย

"ฟังนะ พ่อยังหาบ้านไม่ได้ ตอนกลางคืนต้องนอนหน้ารถ เอ็งต้องคอยอยู่นี่อีกวันสองวัน แล้วพ่อจะมารับไปอยู่บ้านใหม่"

กำพลส่ายหัวหน้าเบ้ "หนูไปด้วย นอนหน้ารถก็ได้"

"ไปไม่ได้ เอ็งอยู่ที่นี้สบายกว่า มีคนสงสาร มีที่กินที่นอน อีกสองวันเท่านั้น เข้าใจมั๊ย"

...

"ไอ้หนู พ่อกำลังลำบาก เอ็งต้องช่วยพ่อนะ ถ้าเอ็งงอแงเป็นเด็กเราแย่งแน่ แค่สองวันเท่านั้น พ่อจะวิ่งรถทั้งวันทั้งคืนแล้วขอเช่าแก้อู่ห้องพักโรงงาน วันจันทร์ตอนเย็นพ่อก็มารับ อยู่กับเพื่อนนะ เล่นกันให้สนุกเลย พ่อไปละ อย่าร้องสิ ไม่อายเพื่อนรี ไปนะ"

(ข้างสำราญ 2546: 31-32)

ความข้างต้นเป็นเหตุการณ์หลังจากที่พ่อทิ้งกำพลไว้ในชุมชนแล้วกลับมาหา การกลับมาครั้งนี้พ่อเพียงแต่มาบอกให้กำพลอยู่รออีกครั้ง เนื่องจากตอนนี้พ่อไม่พร้อมจะรับกำพลไปอยู่ด้วยกันในทันทีและพ่อเองก็ยังคงต้องลำบากหาเงินเพื่อเลี้ยงชีพ พ่อจึงเพียงให้สัญญาว่าจะกลับมาหาอาทิตย์ละครั้งและจะรับไปอยู่บ้านใหม่ด้วยกันในภายหลัง

การที่พ่อเสนอให้กำพลอยู่ที่ชุมชนเพราะมีคนสงสาร มีคนคอยให้อาหารให้ที่อยู่ ย่อมแสดงให้เห็นว่า พ่อกำลังผลักหน้าที่ในการดูแลลูก และการรับผิดชอบความเป็นอยู่ของลูก ซึ่งเป็นหน้าที่พื้นฐานของคนเป็นพ่อให้แก่คนในชุมชนและใช้เพียงสัญญาใจว่าจะกลับมารับเป็นของแลกเปลี่ยนให้กำพลต้องจำยอมทำตามที่พ่อสั่ง

เมื่อถึงวันจันทร์พ่อก็ไม่ได้กลับมารับกำพลตามที่ให้สัญญาไว้ ตรงกันข้ามเมื่อนานวันเข้าเขากลับมาเยี่ยมกำพลน้อยลง คนในชุมชนจึงต้องสลับกันรับบทบาทแทนผู้ปกครอง จนกระทั่งวันหนึ่งที่พ่อกลับมารับ และพาไปอยู่บ้านใหม่ แต่กระนั้นบ้านใหม่ที่ว่า ก็เป็นบ้านของลิ้ม ภรรยาเก่าของพ่อ

ที่บ้านใหม่ เมียเก่าของของวสุยื่นตากผ้าอ้อมอยู่หน้าบ้าน เมื่อหันมาเห็นวสุ กำพล และกระเป่าเสื้อผ้า คิ้วขมวด ปากอ้า และนัยน์ตาฉงน แต่นางไม่พูดอะไรหันกลับไปสะบัดผ้าขึ้นราว ผ้าอ้อม กางเกงตัวจิ๋ว และเสื้อตัวน้อย

...

วสุยิ้มกะลิมกะเหลี่ย "ซักผ้าเหรอ ไอ้หนูมานี่ สวัสดิ์แม่มึงซะ นี่แม่มึง"

กำพลไหว้อย่างสวย แม่มึงหันมามีหน้าหนึ่ง

...

"ระทมมาคุยกันก่อนซิ" แม่ลิมเรียก "จะพามาเที่ยวหรือพามาอยู่เลย"
 "ให้อยู่ไปก่อนเถอะ เด็กคนเดียว ไหนๆ ก็พามาแล้ว"
 "ไอ้จ๋อนคนเดียวก็เต็มที่แล้ว ยังไงก็ไม่ไหวหรอก นีนมกำลังจะหมดอีก
 เบิกเงินมาหรือเปล่า ซื่อให้ตั้งหลายกระป๋องแล้วนะ"
 "ออกไปก่อนเถอะน่า"
 "ก็ได้ แต่เที่ยวกินข้าวแล้วพาไอ้หนูกลับไป ไปซะวันนี้แหละ ให้อยู่
 หลายวันจะยิ่งเสียใจ"

...

ในความมืด สองพ่อลูกเดินเงียบๆ มาถึงหน้าร้านนายซง

วสุวางกระเป่า ก้มลงกระซิบ

"พ่อส่งแค่นี้ ประเดี๋ยวเอ็งเรียกเฮียซงนะ ไปละ โชคดีลูก"

(ข้างสำราญ 2546: 72-74)

การที่พ่อพากำพลาอยู่ด้วย แม้ว่าจะถือเป็นการพยายามทำหน้าที่พ่อที่ดี ด้วยการดูแลและรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของลูก แต่กระนั้นพ่อก็ไม่ได้มีทุนทางเศรษฐกิจที่เพียงพอที่ทำให้ลูกทั้งสองคนได้อยู่อย่างสุขสบายและอยู่กันอย่างพร้อมหน้า เนื่องจากตัวพ่อเองก็ต้องขออาศัยอยู่ที่บ้านภรรยาเก่า และพาลูกชายคนเล็กมาอยู่ด้วย อันถือเป็นการเพิ่มภาระให้แก่ลิม ทั้งภาระด้านการเลี้ยงดูไอ้จ๋อน และภาระด้านการเงินที่พ่อให้ลิมออกค่าใช้จ่ายไปก่อนหลายครั้ง เมื่อพ่ออยู่ในฐานะผู้พึ่งพิงจึงไม่มีอำนาจเพียงพอที่จะต่อรองกับลิมให้กำพลาเป็นสมาชิกอีกคนหนึ่งของครอบครัวใหม่ได้ ท้ายที่สุดพ่อจึงจำเป็นต้องพากำพลากลับไปอยู่ที่เดิม เพราะเชื่อว่ากำพลาจะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยความช่วยเหลือจากคนในชุมชนเหมือนเช่นที่ผ่านมา

การที่เดือนวาด เสนอให้เห็นถึงภาพของพ่อที่บกพร่องด้านหน้าที่ด้านการดูแลลูกผ่านตัวละครวสุดังกล่าว ไม่เพียงแต่เป็นการตั้งคำถามกับความรับผิดชอบของพ่อเท่านั้น แต่เดือนวาดกำลังวิพากษ์ให้เห็นถึงสาเหตุของความบกพร่องดังกล่าวว่ามาจากศักยภาพด้านการเงินและด้านความรู้ที่พ่อก็ไม่มีเพียงพอสำหรับจะเลี้ยงดูลูกตามลำพังได้ ยิ่งไปกว่านั้นพ่อเองก็ยังเป็นภาระให้แก่ภรรยาเก่าด้วยการนำลูกคนเล็กไปให้เลี้ยง และบางครั้งพ่อต้องพึ่งพาเงินของภรรยาเก่าด้วย ท้ายที่สุดพ่อจึงจำเป็นต้องถ่ายโอนบทบาทของพ่อให้แก่คนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบชีวิตของลูกชายคนโตแทน

จากการวิเคราะห์บทบาทพ่อ ในหัวข้อ "พ่อกับบทบาทผู้นำครอบครัว" จะพบว่าในนวนิยายเรื่องลูกอีสานที่กล่าวถึงเรื่องราวของผู้คนในสังคมชนบทที่มีปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติขาดแคลนและการเผชิญปัญหาด้านปากท้องนั้น พ่อจะมีบทบาทในการเป็นหัวหน้าครอบครัวอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็บทบาทของการเป็นผู้รับผิดชอบความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวด้วยการหาอาหารมาประทังชีวิต และมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ให้แก่ลูก โดยเฉพาะลูกชายซึ่งต้องเป็นหัวหน้าครอบครัวในลำดับต่อไป ทั้งนี้แม้ว่าในนวนิยายเรื่องนี้จะเสนอให้เห็น

การแบ่งบทบาทตามเพศที่ไม่ชัดเจน อันส่งเสริมให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศระหว่างพ่อกับแม่ แต่ด้วยสภาพแวดล้อมที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ฝ่ายชายที่มีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมกับการเสี่ยงอันตรายมากกว่าฝ่ายหญิง และฝ่ายชายมีทักษะด้านการเอาตัวรอดจากการสังหาร ประสพการณ์มากกว่าฝ่ายหญิง ซึ่งรับผิดชอบหน้าที่ภายในบ้านมากกว่าฝ่ายชาย ด้วยเหตุจากปัจจัยดังกล่าวจึงสนับสนุนให้ฝ่ายชายที่มีอายุมากที่สุดในครอบครัวเป็นหัวหน้าครอบครัว

เมื่อภาคอุตสาหกรรมในสังคมเมืองเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตผู้คนในภาคเกษตรกรรมในสังคมชนบทแล้ว ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐานเข้ามาหาเลี้ยงชีพ และการต่อรองกับความสัมพันธ์ในระบบการแลกเปลี่ยนที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบตลาดและเงินตราที่เข้มข้นมากขึ้นเท่านั้น แต่ระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจยังทำให้เกิดการแบ่งบทบาททางเพศที่ไม่เท่าเทียม ด้วยการกีดกันให้ฝ่ายหญิงเป็นเพียงผู้ดูแลและปรนนิบัติภายในบ้าน เนื่องจากความรู้ด้านการผลิตสมัยใหม่ ตลอดจนค่าจ้างและคุณค่าความหมายของงาน ซึ่งส่วนใหญ่ถูกออกแบบมาเพื่อตอบสนองความต้องการของเพศชายและเข้าถึงง่ายโดยเพศชาย ดังนั้นฝ่ายชายจึงได้รับความชอบธรรมในการดำรงฐานะหัวหน้าครอบครัว

เมื่อกลไกทางสังคมสนับสนุนให้ฝ่ายชายเป็นหัวหน้าครอบครัวด้วยการกีดกันให้ฝ่ายหญิงอยู่ในสถานภาพของเมียและแม่แล้ว ในนวนิยายอีก 3 เรื่องคือเรื่องบุณปิดทองของภรรยา เรื่องอมตะของวิมล และเรื่องลับแล, แก่งคอยของอุทิศ จึงเสนอให้เห็นถึงบทบาทที่บกพร่องของผู้ที่เป็นพ่อและสามีชนชั้นกลางที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ ในนวนิยายเรื่องบุณปิดทองเสนอให้เห็นถึงพ่อที่บกพร่องด้านการดูแลและรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว โดยเฉพาะกับลูกที่ปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของพี่เลี้ยงหรือญาติ ที่สำคัญคือไม่สามารถควบคุมกิเลสของตน จนทำให้ครอบครัวต้องล่มสลายลงครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ท้ายที่สุดปัญหานี้ก็คลี่คลายลงด้วยการสำนึกถึงความผิดพลาด และกลับมาดำรงบทบาทของการเป็นพ่อที่ดีตามความคาดหวังของสังคม อนึ่งในนวนิยายเรื่องนี้ ภรรยา เสนอตัวละครพ่อคู่ตรงข้ามขึ้นมาเพื่อชี้ให้เห็นว่าการดำรงบทบาทของการเป็นพ่อและสามีที่ดีนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมแต่ขึ้นอยู่กับจิตสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ

ในนวนิยายเรื่องอมตะนั้น นอกจากวิมลจะเสนอให้เห็นถึงบทบาทของเป็นสามีที่เบียดขับให้ภรรยาเป็นเพียงผู้ดูแลลูกและไม่มีสิทธิเกี่ยวข้องการดำเนินงานทางธุรกิจของสามีแล้ว วิมลยังกำลังตั้งคำถามกับความถูกต้องด้านศีลธรรมของตัวละครพ่อที่เบียดขับให้ลูกของตนต้องกลายเป็นคนนอกครอบครัวอีกด้วย ท้ายที่สุดตัวละครพ่อในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย อุทิศเสนอให้เห็นพ่อที่แปรเปลี่ยนปัจจัยทางสังคมที่ตนมีเหนือกว่าสมาชิกทุกคนนั้นให้กลายเป็นอำนาจการปกครองตามระบบประชาธิปไตยอย่างเบ็ดเสร็จ

จากข้างต้นจะเห็นว่าปัจจัยทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่การงาน และทุนทรัพย์เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้พ่อชนชั้นกลางสามารถดำรงบทบาทพ่อและสามีได้ตามบรรทัดฐานของสังคม ตรงกันข้ามกับพ่อชนชั้นล่างที่ไม่มีทั้งศักยภาพด้านการเงินและด้านความรู้ที่เพียงพอกับการดำรงบทบาทตามความคาดหวังนั้น ดังเช่นตัวละครพ่อในนวนิยายเรื่องช่างสำราญ ที่ไม่สามารถดำรงสถานภาพของการเป็นสามีและพ่อที่ดีได้ เนื่องจากศักยภาพไม่อำนวย ยิ่งไปกว่านั้นเขายังเป็นภาระให้แก่ภรรยาเก่า ด้วยเหตุนี้ท้ายที่สุดเขาจึงจำเป็นต้องถ่ายโอนหน้าที่และความรับผิดชอบของการเป็นพ่อให้แก่คนในชุมชน

อาจกล่าวได้ว่าการดำรงบทบาทพ่อนั้นนอกจากจะขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมที่มอบสิทธิให้ผู้ชายมีอำนาจที่เหนือกว่าผู้หญิงแล้ว ผู้ชายยังต้องดูแลและรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกครอบครัวในฐานะหัวหน้าครอบครัวอีกด้วย

4.2 แม่กับบทบาทที่สำคัญในครอบครัว

ความเป็นแม่เป็นวาทกรรมหลักที่ยังลึกในสังคมไทยมาช้านานว่า หน้าที่และบทบาทของผู้หญิงที่สำคัญที่สุดคือการเป็นแม่ คำว่า "แม่" นอกจากจะหมายถึงผู้ให้กำเนิดและผู้เลี้ยงดูลูกให้เติบโตแล้วยังมีความหมายนัยประหวัดถึงความผูกพันทางความรักระหว่างแม่กับลูก และการยกย่องเทิดทูนแม่ในฐานะผู้ให้กำเนิด ประกอบกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวยกย่องความรักความเมตตาและความเสียสละของแม่ในฐานะครูคนแรกของลูก และเป็นผู้ปกป้องภัยอันตรายต่างๆ ให้แก่ลูก ดังนั้นแม่ในสังคมไทยจึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะช่วยโอบอุ้มสถาบันครอบครัวให้อบอุ่น

การกำหนดบทบาทความเป็นแม่ให้เป็นหน้าที่ของผู้หญิงโดยเฉพาะนั้นส่วนหนึ่งมาจากความเชื่อเรื่องสัญชาตญาณความเป็นแม่ ซึ่งโยงเข้ากับลักษณะทางชีวภาพของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่ว่า ความรักของแม่จะทำให้ร่างกายผลิตน้ำนมจากเลือดในอกออกมาเพื่อเลี้ยงลูก น้ำนมของแม่จึงเป็นสัญลักษณ์แทนความรัก ความเอาใจใส่ทะนุถนอมของแม่ การเชื่อมโยงดังกล่าวยิ่งทำให้ผู้คนในสังคมเชื่อว่าผู้หญิงกับสัญชาตญาณความเป็นแม่เป็นสิ่งที่ติดตัวกันมาแต่เกิดและจะปรากฏชัดขึ้นเมื่อต้องเตรียมตัวเป็นแม่ในสถานการณ์จริง

สัญชาตญาณความเป็นแม่จะถูกโยงให้เข้ากับคุณลักษณะที่ดีของความเป็นผู้หญิง เป็นต้นว่า อบอุ่น อ่อนโยน เป็นมิตร พร้อมปกป้องและเสียสละเพื่อผู้อื่น (พรธาดา สุวัธนวิช, 2550: 20-21) รวมถึงนำไปสู่การกำหนดหน้าที่และบทบาททางเพศให้แก่ผู้หญิงที่มีสามีแล้วว่าจะต้องเคารพเชื่อฟังและปรนนิบัติสามี ต้องซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่ควรมีปากมีเสียงและแน่นอนที่สุดว่าเมื่อเธอมีลูก การอบรมสั่งสอน ตักเตือน และเสียสละความสุขส่วนตัวให้แก่ลูกเป็นสิ่งที่แม่ควรกระทำมากที่สุด

ปรีชา เสือพิทักษ์ (2554: 25-26) ได้ศึกษาบทบาทของผู้หญิงในบทละครนอกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และพบว่าวรรณกรรมคำสอนหญิงจำนวนมากมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดบทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยทุกยุคสมัยจนกลายเป็นแบบแผนและเครื่องมือในการควบคุมสังคม ทั้งนี้จากการศึกษาในประเด็นดังกล่าว ปรีชาสามารถสรุปได้ว่า วรรณกรรมคำสอนหญิงมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของผู้หญิงไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. บทบาทด้านการควบคุมด้านเพศวิถี ซึ่งจำแนกการควบคุมทางเพศของผู้หญิงไว้ 3 ระดับ ได้แก่ การกล่าวถึงกฎเกณฑ์การปฏิบัติด้านเพศวิถีโดยทั่วไปของผู้หญิง การสรรเสริญผู้หญิงที่สามารถควบคุมบทบาทด้านเพศวิถีของตนได้ และการกล่าวตำหนิผู้หญิงที่ไม่สามารถควบคุมบทบาทด้านเพศวิถีของตน

2. บทบาทด้านความสัมพันธ์ทางสังคม แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ความสัมพันธ์ต่อสามี และความสัมพันธ์ต่อผู้อื่น ความสัมพันธ์ทั้ง 2 ประการนี้อยู่กับระบบปิตาธิปไตย ซึ่งให้อำนาจแก่ชายเป็นใหญ่ ดังนั้นเมื่อสังคมเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้แสดงออก วรรณกรรมคำสอนจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมวิถีชีวิตของผู้หญิงไว้อย่างรัดกุม

3. บทบาทในการวางตัว พบว่ามีการควบคุมอิริยาบถทั้ง 4 ประการ ได้แก่ การยืน การเดิน การนั่ง และการนอน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับกิริยามารยาทในด้านการรับประทานอาหาร การพูดคุย การแสดงอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ การแต่งกาย รวมไปถึงการเลือกคบคนอย่างชาญฉลาด การหมั่นดูแลความสะอาดเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ การฝึกฝนในทางธรรม ตลอดจนมีความเชี่ยวชาญในองค์ความรู้ด้านต่างๆ ด้วย

การกำหนดหน้าที่แม่ให้เป็นความรับผิดชอบที่สำคัญแก่ผู้หญิงนั้นไม่เพียงแต่มีที่มาจาก การสนับสนุนเรื่องสัญชาติญาณความเป็นแม่ซึ่งอิงกับลักษณะทางชีวภาพของผู้หญิงทั่วไป และจะชัดเจนขึ้นเมื่อผู้หญิงกำลังจะมีลูก รวมถึงการที่มีบรรทัดฐานทางสังคม เช่น วรรณกรรมคำสอน มาควบคุมวิถีชีวิตทุกด้านของผู้หญิงเท่านั้น แต่ความเป็นแม่ยังเกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมทางเพศระหว่างชายกับหญิงภายใต้สังคมระบบปิตาธิปไตยอีกด้วย

กาญจนา แก้วเทพ (2535: 44-45) กล่าวว่า แนวคิดเรื่อง "บ้านและการดูแลเด็กเป็นภาระเบื้องต้นของผู้หญิง" เป็นแนวคิดสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงยิ่งถูกผูกติดกับบทบาทของความเป็นแม่ เพราะผู้หญิงไม่เพียงต้องรับผิดชอบงานภายในบ้าน ซึ่งผนวกรวมกับการดูแลลูกและสามีไปด้วยเท่านั้น แต่ผู้หญิงจะไม่สามารถหลุดพ้นจากอำนาจการควบคุมจากฝ่ายชายได้ ถึงแม้ว่าผู้หญิงจะสามารถหารายได้ด้วยตัวเองและพึ่งพาฝ่ายชายน้อยลงก็ตาม ทั้งนี้เพราะแท้จริงแล้วผู้ชายคือหัวหน้าครอบครัวที่ทำหน้าที่ปกครองความเป็นอยู่ภายในบ้านทั้งหมดอยู่เบื้องหลัง ประกอบกับ

การสร้างครอบครัวภายใต้มายาคติที่ว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่บอบบาง อ่อนแอ จำเป็นต้องได้รับการดูแลจากผู้ชาย และจะต้องปรนนิบัติผู้ชายเป็นการตอบแทน ขณะเดียวกันผู้ชายก็ได้รับการสร้างมายาคติว่าต้องเข้มแข็ง และเป็นผู้ปกป้องผู้หญิง สอดคล้องกับที่ผู้ชายใช้คุณสมบัติความเหนือกว่าดังกล่าวเป็นปัจจัยกำหนดการแบ่งงานตามเพศ รวมถึงการใช้อำนาจในการควบคุมทุกด้าน ไม่ว่าจะในด้านบทบาทหน้าที่ ด้านความรับผิดชอบ หรือแม้กระทั่งการแสดงออกทางด้านอารมณ์

จากข้างต้นแม้จะเห็นว่าความเป็นแม่และบทบาทหน้าที่ของแม่ภายในบ้านเป็นวัฒนธรรมที่มั่นคงมีเสถียรภาพและเป็นปึกแผ่น แต่ด้วยลัทธิมาคซ์ที่ตั้งคำถามต่อการผลิตที่ต้องมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ และแนวคิดสตรีนิยมที่เข้ามามีบทบาทต่อการวิพากษ์วิจารณ์และปรับปรุงสถานภาพทางเพศที่เสียเปรียบของผู้หญิงที่สัมพันธ์กับผู้ชายในทางวัฒนธรรม แนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การตั้งคำถามถึงสิทธิความเท่าเทียมของผู้หญิง รวมถึงโอกาสการประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของผู้หญิงและการให้คุณค่าแก่ผู้หญิงเมื่อเธอต้องรับบทบาทเป็นแม่และแบกรับภาระทั้งภายในบ้านและนอกบ้าน

ต่อจากนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตัวละครแม่ในนวนิยายรางวัลซีไรต์ เพื่อแสดงให้เห็นบทบาทและหน้าที่ที่สัมพันธ์กับชนชั้น ซึ่งความแตกต่างทางชนชั้นทำให้แม่มีข้อกำหนดถึงภาระหน้าที่และความรับผิดชอบภายในครอบครัวที่แตกต่างกัน ดังนี้

4.2.1 แม่ในชุมชนดั้งเดิม

ในสังคมชนบทฐานะสังคมของผู้หญิงมีความทัดเทียมกับผู้ชาย การที่ผู้หญิงมีบทบาทเช่นนี้อาจมาจากระบบการเมืองการปกครองที่กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ชายให้รับราชการทหาร ส่งผลให้ผู้ชายจะต้องใช้ชีวิตอยู่ในกรมกองที่ตนสังกัดพอกๆ กับที่อยู่ในบ้านของตน ดังนั้นหน้าที่ในการประดับประดาครอบครัวจึงตกเป็นของภรรยาซึ่งต้องออกไปหารายได้ด้วยการค้าขายและรับจ้างเป็นหลัก ดังที่ชาร์เลส บูลซ์ กล่าวว่า "ผู้หญิงสยามเป็นผู้นำในการค้าขายและเรื่องการจัดกาทรพย์สิน พวกเขาสามารถรักษาผลประโยชน์ในทางธุรกิจได้เป็นอย่างดี" (ชาร์เลส บูลซ์, 1994: 75-76, อ้างถึงใน ปรีชา เสือพิทักษ์, 2554: 33)

กาญจนา แก้วเทพ (2535: 117- 118) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในสังคมชนบทว่ามีอย่างน้อย 3 บทบาท ได้แก่ บทบาทเรื่องการเอาชีวิตรอดของตนเองและครอบครัว บทบาทนี้จะเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้หาอาหาร ไม่ว่าจะเป็นการเข้าป่าหาอาหาร จับสัตว์ ทำไร่ทำนา ไปจนกระทั่งถึงการปรุงอาหารและเก็บรักษาอาหาร บทบาทในการทำงานทุกอย่างภายในบ้าน ตั้งแต่หาสิ่งอุปโภคบริโภค ทำความสะอาดร่างกาย และที่อยู่อาศัย รวมไปถึงการดูแลบุตรหลานทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญาและสังคม ท้ายที่สุดคือบทบาทในการเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว

ด้วยการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้า อนึ่งด้วยครอบครัวในชนบทให้ความสำคัญกับระบบการนับญาติทั้งสองฝ่ายได้ก่อให้เกิดการรักษาความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวผ่านความรับผิดชอบและการร่วมมือเกื้อกูลดูแลซึ่งกันและกันมากกว่าการเน้นความเหลื่อมล้ำและความตรงกันข้าม ทั้งชายและหญิงจึงต่างมีส่วนช่วยเหลือเกื้อกูลในการทำงานร่วมกัน มีบทบาทเสริมให้แก่กัน (ปราณี วงษ์เทศ, 2549: 5) ประกอบกับการเป็นครอบครัวขยาย มีญาติผู้ใหญ่ และญาติพี่น้องคอยช่วยเหลือลูกหลาน ผู้หญิงในฐานะแม่จึงมีเวลาออกไปหาอาหาร ทำงานบ้าน และช่วยสามีหารายได้เสริม หน้าที่ของผู้หญิงในชนบทจึงไม่ได้จำกัดเฉพาะการดูแลลูกและปรนนิบัติสามีภายในบ้าน แต่เพียงเท่านั้น

ในนวนิยายซีไรต์เรื่องลูกอีสาน ของคำพูน บุญทวี แสดงให้เห็นบทบาทของแม่ชนชั้นล่างในชุมชนดั้งเดิมผ่านตัวละครแม่ของคุณ ดังจะอธิบายในหัวข้อ "แม่ของคุณ : ผู้ตามที่ดี และทำหน้าที่ไม่แพ้ผู้นำ" ดังนี้

แม่ของคุณ : ผู้ตามที่ดี และทำหน้าที่ไม่แพ้ผู้นำ

นวนิยายเรื่องลูกอีสาน ของคำพูน บุญทวี เป็นเรื่องราวของครอบครัวเด็กชายคุณที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่กำลังประสบปัญหาทรัพยากรแห้งแล้งอย่างหนัก เมื่อทุกคนต้องเผชิญภาวะอดอยากปากแห้ง ผู้ปกครองโดยเฉพาะหัวหน้าครอบครัวต่างต้องพยายามหาหนทางหาอาหารมาเลี้ยงปากท้องสมาชิกในครอบครัว ทั้งนี้แม้ว่าพ่อจะมีบทบาทสำคัญในการเป็นหัวหน้าครอบครัวคอยดูแลทุกข์สุขทุกอย่าง แต่เมื่อพิจารณาบทบาทของแม่จะพบว่า แม่มีความสำคัญต่อการประคับประคองครอบครัวในยามประสบความทุกข์ยากไม่ต่างกับตัวละครพ่อ

แม่ของคุณมีบทบาทในการหาอาหาร ปรุงอาหาร เลี้ยงดูและสั่งสอนลูกให้ประพฤติปฏิบัติตามสิ่งที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการสอนให้ลูกรู้จักอดทน และเรียนรู้ที่จะเอาตัวรอดเมื่อต้องประสบกับความยากลำบาก ในนวนิยายเรื่องนี้ผู้อ่านจะเห็นบทบาทของแม่ไปตลอดทั้งเรื่อง โดยผู้แต่งจะนำเสนอควบคู่ไปกับบทบาทของพ่อ แต่บทบาทของแม่จะชัดเจนขึ้นเมื่อครอบครัวของคุณเดินทางไปหาอาหารที่ต่างหมู่บ้านร่วมกับครอบครัวของญาติและเพื่อนบ้าน รวมทั้งหมด 4 ครอบครัวการเดินทางไกลที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันนั้นจะขับเน้นบทบาทของแม่ในฐานะผู้ช่วยเหลือพ่อให้ผู้อ่านเห็นชัดขึ้น

เนื่องด้วยแม่เป็นผู้ดูแลลูกและดูแลบ้านเป็นส่วนใหญ่ บทบาทที่เห็นชัดที่สุดของแม่คือการเป็นผู้หาอาหารและปรุงอาหาร คำพูนจะเสนอเห็นความสามารถในส่วนของคุณที่ด้วยการเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ชำนาญ ดังตัวอย่างตอนจับจิ้งหรีดมาทำอาหาร ความว่า

แม่พาคุณไปที่โคกขี้เหล็ก แม้ว่าจิ้งหรีดยามนี้หายากมาก ถ้าเป็นยาม
เกี่ยวข้าวแล้วใหม่ๆ ไปหาตามตอพงจะได้ง่าย...เมื่อขึ้นไปถึงโคกขี้เหล็ก แม่ก็หัก
กิ่งไม้เท่านั้นชี้ยาวขนาดแขน เขี่ยคุ้ยตามพุ่มไม้อย่างว่องไว "ทำอย่างนี้ถ้ามีจิ้งหรีด
มันสิแล่นออกมา" แม้ว่าพลงทำให้คุณดู คุณจึงแยกไปทำเหมือนแม่ จิ้งหรีดตัวหนึ่ง
มีปีกสีดำวิ่งปรอออกมา คุณตะครุบมันได้แล้วหยิกหัวมันจนตาย แม่มาเห็นเข้าพอดี
บอกว่าต่อไปอย่าหยิกให้มันตาย จะคั่วกินไม่แซบเหมือนตัวสดๆ คุณพยักหน้ารับ

...

ครั้งกลับไปเรียน พ่อดูในช่องแล้วหัวเราะหึๆ พูดว่า จิ้งหรีดหายากมาก
ถ้าหาได้ถึงสามตัวก็นับว่าเก่งมาก แล้วส่งช่องให้แม่พาขึ้นไปบนเรือนเข้าไปในครัวไฟ
คุณตามขึ้นไปก็เห็นแม่เป่าไฟในเตาไฟลุกพริบขึ้น แล้วแม่ก็ยกหม้อดินเล็กๆ ใบหนึ่ง
ขึ้นตั้ง แล้วหยิบพริกแห้งมาเสียบไม้แหย่ไปย่างไฟ

"จะทำอันหยิ่งกิน" คุณถาม

"ทำป่นสักถ้วยใหญ่ๆ" แม่ว่า

เมื่อหม้อร้อนจัดแม่จึงล้วงจิ้งหรีดมาหยิกหัวที่สะต๋วใส่ลงในหม้อ
จนหมดแล้วเอาไม้คนไปคนมาแล้วหยิบเกลือในถ้วยโรยลงไป...แล้วยกหม้อต้มปลาร้า
ที่เคยใช้มาตั้งบนเส้าเตาไฟอีก แม่เทน้ำลงไปเกือบครึ่งกระบวยแล้วหยิบปลาร้า
ในถ้วยใส่ลงไปตัวหนึ่งจิ้งหรีดไฟให้น้ำเดือดไวๆ แม่บอกให้คุณเด็ดปึกเด็ดข่า และเอา
ขี้จิ้งหรีดที่คั่วออกแล้ว แม่ก็ตำพริกกับหัวหอมบั้งในครกไม้เสียงกึกๆ พอพริกกับ
หอมแตกก็หยิบจิ้งหรีดใส่ลงไปจนหมดจึงตำๆ จนแหลก แม่เอาช้อนเปลือกหอยชูด
ตักขึ้นมาใส่ถ้วยใบใหญ่อย่างว่องไว

(ลูกอีสาน 2552 : 115)

คำชมของพ่อที่พูดว่า "จิ้งหรีดหายากมากถ้าหาได้ถึงสามตัวก็นับว่าเก่งมาก" แสดงให้เห็น
ความสามารถของแม่ในการหาอาหารแม้อย่างที่จิ้งหรีดไม่ได้มีมากนัก แต่แม่ก็ใช้ทักษะ
ด้านการดำรงชีพที่มีมาให้ได้ และในขณะเดียวกันแม่ก็ถ่ายทอดทักษะการหาอาหารดังกล่าวให้แก่คุณ
เพื่อเป็นความรู้ในการเอาตัวรอดต่อไป นอกจากนี้ความคล่องแคล่วในการประกอบอาหารของแม่
ในความช่างต้นยังแสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญในการปรุงอาหาร ซึ่งเป็นหนึ่งในความรับผิดชอบ
ด้านความเป็นอยู่ที่แม่ปฏิบัติแก่สมาชิกในครอบครัวได้อย่างดี

การดูแลลูกเป็นอีกหนึ่งบทบาทที่แม่ไม่อาจจะละเลยได้ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใด
ก็ตาม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นกับลูก แม่จึงเป็นคนแรกที่ถูกตั้งความหวังให้เป็นผู้แก้ไข แม่ของคุณก็
เช่นเดียวกันที่มีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงดูลูกให้อยู่มีสุขในทุกสถานการณ์ ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์
ระหว่างการเดินทางไปหาอาหารต่างหมู่บ้านที่ยี่สุน น้องสาวของคุณไม่สบาย เมื่อพ่อรู้เรื่องจึงไต่ถาม
ถึงหน้าที่การดูแลลูกของแม่เป็นอันดับแรก ดังความที่ว่า

เมื่อนั่งล้อมวงกัน แม่ของคุณบอกลูกกว่า ยี่สุนตัวรุ่มๆ สงสัยจะเป็นไข่
ตัวร้อน ลูกงาจับได้ลูกขึ้นเดินไปที่เกวียนแล้วปลุกยี่สุนที่กำลังนอนหลับให้ลุกขึ้น
"ลูกบ่สบาย เจ้าบ่บอกข้อย" พ่อต่อว่าแม่
"มันกินข้าวแล้วบอกว่าปวดหัวหน่อยๆ ข้อยจึงให้มันนอน" แม่บอกพ่อ
พลางชูไต้ขึ้น

(ลูกอีสาน 2552: 181)

บทบาทของแม่ในสังคมชนบทไม่ได้จำกัดเฉพาะการดูแลลูก ดูแลบ้านและหุงหาอาหารเท่านั้น
แต่ยังครอบคลุมถึงการเป็นผู้ช่วยสามีทำงานอีกแรงหนึ่ง นั้นแสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถที่
ผู้หญิงไม่ได้มีน้อยไปกว่าผู้ชาย แต่ด้วยภาระหน้าที่ในครัวเรือนที่มีมากกว่ากลายเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้
ผู้หญิงต้องจัดการก่อนงานภายนอกบ้าน

คำพูน เสนอให้เห็นว่าแม่สามารถช่วยพ่อซ่อมอุปกรณ์หาปลาได้อย่างชำนาญ แม่ช่วยพ่อ
หาอาหาร สามารถจับปลาในแม่น้ำ ช่วยทำปลาเพื่อนำไปประกอบอาหารและถนอมอาหาร จำพวก
ปลาตากแห้ง ปลาร้า นอกจากนี้แม่ก็ยังสามารถในการค้าขาย และแลกเปลี่ยนสินค้า
เพื่อหาอาหารและหาเงินมาเป็นทุนในการเลี้ยงดูครอบครัวอีกแรงหนึ่ง

...หญิงคนแก่กว่าแม่ของคุณถือท่อใบกล้วยมาถามว่า เอาเนื้อเค็มมาแลง
ปลาส้มจะเอาไหม แม่หยิบท่อนั้นมาตึงไม้กลัดออกแล้วตมดูเนื้อเค็มในท่อ...
แม่ถามเจ้าของเนื้อเค็มว่าจะได้ส้มปลาขาวไปสักสามตัวใหญ่ๆ จะเอาไหม
แก่กว่าเอา แม่จึงล้วงปลาส้มขึ้นมาท่อใบตองให้ไวๆ แล้วบอกให้คุณเอาท่อเนื้อเค็ม
ไปไว้ที่ชานเกวียน

(ลูกอีสาน 2552: 284- 285)

การที่แม่ใช้ความสามารถด้านการดำรงชีวิตเพื่อช่วยหาอาหารและช่วยหารายได้จุนเจือ
ครอบครัวข้างต้นนั้นถือเป็นบทบาทสำคัญที่ช่วยนำพาให้คนในครอบครัวสามารถผ่านพ้นอุปสรรค
ด้านปากท้องไปได้ และที่สำคัญคือบทบาทดังกล่าวช่วยส่งเสริมให้ผู้หญิงในสังคมชนบทมีบทบาท
ที่เท่าเทียมกับผู้ชาย เนื่องจากผู้หญิงมีบทบาทในด้านการผลิตที่ไม่แตกต่างกัน ตรงกันข้ามหากไม่มี
ผู้หญิงที่ดำรงฐานะแม่และเมียที่ดี มีความสามารถและทักษะด้านการเอาตัวรอดที่ดีในสถานการณ์
คับขันแล้วนั้น สมาชิกในครอบครัวทั้งหมดก็ไม่อาจอยู่รอดได้ด้วยการดูแลของหัวหน้าครอบครัว
เพียงลำพัง

เมื่อวิเคราะห์บทบาทของแม่คุณในนวนิยายเรื่องลูกอีสานจะพบว่า ผู้หญิงที่ดำรงสถานภาพแม่
ในชุมชนดั้งเดิมมีบทบาททั้งภายในครัวเรือนและนอกครัวเรือน โดยไม่ได้จำกัดเฉพาะการเป็นแม่
และเป็นเมียเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทด้านการผลิตและเป็นผู้ที่ทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวอีกด้วย
การที่ผู้หญิงในชนบทมีบทบาทที่ครอบคลุมเช่นนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่เข้ามาส่งเสริมบทบาทที่

เท่าเทียมกันระหว่างชายกับหญิง นอกจากนี้การเป็นสังคมเกษตรกรรมเช่นในสังคมชนบทยังมีส่วนสนับสนุนให้ผู้หญิงมีบทบาทในการช่วยหารายได้ให้แก่ครอบครัวด้วยการนำทรัพยากรที่ได้จากธรรมชาติไปขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งยามที่ครอบครัวต้องประสบกับปัญหาความแห้งแล้งเช่นในครอบครัวของคุณยิ่งทำให้ผู้หญิงหรือแม่ก้าวขึ้นมามีบทบาทสำคัญต่อการเป็นผู้ช่วยเหลือและผู้แบ่งเบาภาระให้แก่สามี โดยร่วมกันประคับประคองครอบครัวให้ผ่านพ้นปัญหาปากท้องไปได้

แม้ว่าในชุมชนดั้งเดิมจะไม่ได้ค้ำชูให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะที่ต่ำต้อยกว่าผู้ชาย ตรงกันข้ามผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวกลับมอบสิทธิและความเท่าเทียมทั้งงานในบ้านและนอกบ้าน แต่ถึงกระนั้นผู้หญิงในสังคมชนบทก็อาจถูกกำหนดพื้นที่ให้มีความรับผิดชอบให้อยู่เฉพาะในบ้านมากกว่าการทำงานนอกบ้านเนื่องจากต้องดูแลลูก ดูแลญาติผู้ใหญ่ และดูแลบ้านให้เรียบร้อย รวมถึงผู้คนในสังคมก็คาดหวังให้ผู้หญิงทำหน้าที่ผู้ดูแลในฐานะแม่และเมียให้ดีที่สุด

อาจกล่าวได้ว่า คำพูน ให้ความสำคัญกับแม่ที่อยู่ในฐานะผู้ช่วยเหลือที่อยู่เคียงบ่าเคียงไหล่กับสามี ทั้งนี้เพราะการต้องต่อสู้กับปัญหาปากท้อง พ่อจึงมอบสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศให้แก่แม่ แต่กระนั้นแม่ก็ต้องอยู่ในกรอบและความคาดหวังของสังคม นั่นคือการต้องเป็นเมียที่อยู่ภายใต้การบริหารและจัดการของสามี ที่สำคัญคือการต้องเป็นแม่ที่มีสามีคอยควบคุมวิถีแห่งการปฏิบัติต่อลูก ทั้งนี้แม้ว่าแม่จะมีสิทธิที่เท่าเทียมกับพ่อในแง่ของการต่อสู้เพื่อการอยู่รอด แต่ในแง่ของการควบคุม การดูแลและการปฏิบัติต่อสมาชิกในครอบครัวแล้ว แม่ก็ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของสามี ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว

4.2.2 แม่ในสังคมเมือง

เมื่อพิจารณาหัวข้อแม่ในสังคมชนบทจะเห็นว่าการเข้าถึงประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นกลไกสนับสนุนสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงมีบทบาททั้งภายในและภายนอกครัวเรือน แต่เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจถูกเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมที่เน้นการบริโภคและความสัมพันธ์ของผู้คนเน้นลักษณะปัจเจกชน ที่สำคัญคือโครงสร้างของครอบครัวเปลี่ยนเป็นครอบครัวเดี่ยวแบบพ่อแม่ลูกมากขึ้น ผลจากความเปลี่ยนแปลงนี้นอกจากจะทำให้เกิดการละเลยความสัมพันธ์ของการเป็นครอบครัวใหญ่เช่นในอดีตแล้ว ลักษณะการเป็นครอบครัวเดี่ยวเช่นนี้ยังสนับสนุนให้ฝ่ายชายอยู่ในฐานะผู้ปกครองโดยชอบธรรม ในขณะที่ฝ่ายหญิงเมื่อแต่งงานแล้วยังถูกเรียกร้องความรับผิดชอบให้ดำรง "ความเป็นแม่" ด้วยการใช้ร่างกายอุทิศให้แก่การเป็นแม่คนและเลี้ยงลูกให้ดีที่สุด (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 40)

ในหัวข้อแม่ในสังคมเมืองนี้ ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์เป็น 3 หัวข้อย่อย ได้แก่ แม่ชนชั้นกลาง แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลาง และแม่ชนชั้นล่าง

4.2.2.1 แม่ชนชั้นกลาง

พลวัตทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้ขับเคลื่อนให้เมืองมีลักษณะเป็นศูนย์กลางทางธุรกิจด้านต่างๆ และโยกย้ายภาคการผลิตออกไปอยู่ชานเมืองหรือนอกเมือง นอกจากนี้ยังมีการจัดแบ่งเขตต่างๆ เช่น ที่อยู่อาศัย สถานที่ประกอบการทางธุรกิจ ย่านการและสถานที่ราชการ รวมถึงมีการผลิตสร้าง การจัดการด้านภูมิทัศน์ ให้เกิดความสวยงาม เพื่อประโยชน์ทางด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งนำไปสู่รายได้และค่าครองชีพที่สูงขึ้น

สภาพการณ์ที่กีดกันดังกล่าวผลักดันให้มีเพียงกลุ่มคนที่มีความสามารถในสายอาชีพเฉพาะด้านและผู้ที่มีทุนทางเศรษฐกิจหรือที่เรียกว่า "กลุ่มคนชนชั้นกลาง" เท่านั้นที่สามารถปรับตัวเข้ากับการเติบโตของวัฒนธรรมเมืองได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีบทบาทในการผลิตสร้างลักษณะการใช้ชีวิต ทั้งในระดับชีวิตประจำวันและการให้คุณค่าแก่สังคม จนในที่สุดรูปแบบการใช้ชีวิตของกลุ่มชนชั้นกลางกลายเป็นมายาคติของวิถีชีวิตชาวเมือง (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550: 245-247)

การที่เมืองกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจทำให้เกิดความต้องการบุคลากรที่มีการศึกษาเข้ามาทำงานในส่วนของภาครัฐและภาคเอกชนมีมากขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับการสนับสนุนให้สังคมเปิดพื้นที่สาธารณะแก่ผู้หญิงเพื่อความเป็นอิสระแก่ตน และด้วยจุดมุ่งหมายที่จะให้ศักยภาพของผู้หญิงได้เบ่งบานเต็มที่ ผู้หญิงจึงมีสิทธิด้านการศึกษาและสิทธิในการประกอบอาชีพการงาน ทำให้ผู้หญิงสามารถพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจได้ และไม่จำเป็นต้องตกเป็นเบี้ยล่างของผู้ชายในทุกเรื่องๆ อีกต่อไป (เสนาะ เจริญพร, 2548: 72-73)

ในสังคมไทยยังคงเน้นความสำคัญด้านการกำหนดบทบาทให้ผู้หญิงทำหน้าที่ภายในบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระหน้าที่ของความเป็นแม่และเมีย ดังนั้นเมื่อผู้หญิงออกจากบ้านไปประกอบอาชีพนอกบ้านเมื่อใดเมื่อนั้นผู้หญิงต้องรับภาระงานหนักเป็น 2 เท่าคือทั้งงานในบ้านและการต้องออกไปหางานนอกบ้านเพื่อหารายได้เช่นเดียวกับผู้ชาย (ปราณี วงษ์เทศ, 2549 : 13) ไม่เพียงเท่านั้นผู้หญิงที่เคยเป็นแม่บ้าน เป็นผู้จัดการงานภายในบ้าน ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจ ในครอบครัวนั้นกลับถูกลดคุณค่าให้เป็นเพียงผู้อยู่อาศัยและผู้ที่ต้องพึ่งพิงรายได้จากสามี

การวิเคราะห์บทบาทแม่ชนชั้นกลางในสังคมเมือง ผู้วิจัยวิเคราะห์จากเกณฑ์ด้านชีวิตความเป็นอยู่ทั้งจากครอบครัวเดิมของฝ่ายหญิง และครอบครัวหลังการแต่งงาน จากเกณฑ์ดังกล่าวทำให้ได้แม่ชนชั้นกลางในนวนิยายซีไรต์จากเรื่องปูนปิดทอง อมตะ และลับแล, แก่งคอย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.2.2.1.1 สายทอง : แม่คือผู้แก้ปัญหาชีวิต

สายทอง เป็นแม่ของสองเมือง ตัวละครเอกฝ่ายชายจากนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง ของกฤษณา อโศกสิน ในนวนิยายเรื่องนี้ กฤษณา เริ่มต้นเล่าเรื่องให้เห็นถึงความว่าเหวในจิตใจของสองเมือง เพราะปัญหาครอบครัวที่ทั้งพ่อและแม่ต่างแยกย้ายไปมีครอบครัวใหม่ และทิ้งให้เขาอยู่ในการเลี้ยงดูของอา กฤษณา พยายามชี้ให้เห็นความผิดพลาดของสายทอง ด้วยการให้สายทองเป็นฝ่ายสำนึกผิดและเริ่มต้นปรับความเข้าใจกับลูก แต่ด้วยความเจ็บช้ำในจิตใจของฝ่ายลูกที่ก่อตัวขึ้นตั้งแต่เด็กทำให้เขาตั้งแง่รังเกียจแม่ของตนเอง จนกระทั่ง สองเมืองเริ่มพัฒนาความสัมพันธ์ทางความรักกับบาสี ตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่มีปมปัญหาเรื่องครอบครัวภายในจิตใจเช่นเดียวกัน สายทองจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในฐานะที่ปรึกษาเรื่องหัวใจให้แก่ลูก ผลจากการช่วยเหลือดังกล่าวทำให้สายทองและสองเมืองมีโอกาสได้ใกล้ชิดและปรับความเข้าใจระหว่างกัน ท้ายที่สุดทั้งฝ่ายแม่และลูกต่างเข้าใจถึงเหตุผลของการกระทำความผิดพลาดในอดีตและต่างอภัยให้แก่กัน

เมื่อวิเคราะห์ถึงบทบาทความเป็นแม่ของสายทองจะเห็นถึงความขัดแย้งทางค่านิยมของการเป็นแม่ที่ดี กล่าวคือ สายทองไม่ได้เป็นแม่ที่ดูแลลูกอย่างเอาใจใส่เหมือนกับแม่ทั่วไป ตรงกันข้ามกลับทิ้งให้ลูกเป็นภาระของอา ส่วนตัวเองไปมีครอบครัวใหม่ กว่าสายทองจะรู้ถึงความผิดพลาดของตัวเองก็ทำให้เกือบจะเสียความเคารพจากลูกแท้ๆ ของตนเองไป ดังความที่ว่า

"ดิฉันเป็นฝ่ายไป้อู๋เขา นะคะ นานๆ ก็ไปแวะเยี่ยมที่บริษัทเสียที ทราบว่าเขาลูกบ้านใหม่ใหญ่โตหรูหรา แต่ไม่เคยกล้าไปแวะ กลัวยายอา กลัวลูกกลัววิธีพูด แววดาซาเย็นของเขา กลัวไปหมด...จริงๆ นะคะ...เพราะงั้น บางทีก็หักใจนึกเสียว่าเราเลวเอง" คุณสายทอง เล่าต่อ พรั่งพรูออกมาเหมือนสายน้ำ เธอส่ายหน้าพลาบเซ่ตน้ำตา "ชีวิตดิฉันมันมีแต่วิบาก วิบากเพราะหลงผิดทำอะไรผิดๆ แยะ"

(ปูนปิดทอง 2524 เล่ม1: 161)

การที่สายทองเกิดความรู้สึกเช่นนั้น ส่วนสำคัญมาจากอุดมการณ์เรื่องความเป็นแม่ที่ดีเข้ามาอิทธิพลต่อความคาดหวังของคนในสังคมที่ทำให้สังคมตัดสินว่าแม่ที่มีลักษณะเช่นสายทองเป็นคนบกพร่องในหน้าที่ เพราะนอกจากสายทองจะไม่ได้แม่แต่จะได้ดูแลลูกตั้งแต่ยังเด็กเท่านั้น แต่พอลูกเติบโตขึ้นมาเธอก็ไม่อาจทำให้ลูกยอมรับว่าตนเองเป็นแม่ที่ดีได้ ผลจากความบกพร่องนี้จึงกลายเป็นความทุกข์ระทมภายในจิตใจของคนเป็นแม่ เห็นได้จากการที่สายทองไม่กล้าแม่แต่จะไปเยี่ยมลูกที่บ้านเนื่องจากอายต่อความผิดที่กระทำกับลูก เมื่อตนเองไม่ได้เลี้ยงและดูแลลูกมา ความสำเร็จของลูกจึงไม่อาจเป็นสิ่งที่เธอจะร่วมยินดีได้

ในนวนิยายเรื่องนี้ กฤษณายังเสนอให้สายทอง เป็นแม่ยุคใหม่ที่มีการศึกษาสูงเทียบเท่าผู้ชาย มีหน้าที่การงานที่ดีในสังคม แต่ด้วยปัญหาด้านการดูแลครอบครัวของแม่แต่หนึ่งหลังทำให้ลูกไม่อาจยอมรับความปรารถนาดีที่แม่พยายามจะมอบให้ ดังคำพูดของสายทองที่กล่าวถึงวิธีการเลี้ยงลูกของตน และคำพูดของบุรุษที่สนับสนุนมุมมองของสายทองด้านการเลี้ยงลูก ดังนี้

"ดิฉันนะ ไม่เหมือนผู้หญิงทั่วๆ ไปหรอกคุณบุรุษ คือไม่ใช่คนนุ่มนวล รักก็รักอย่างของดิฉัน ไม่ได้รักอย่างแม่บางคนที่เขาอาจจะตื่นแต่มืด ขับรถไปส่งลูก เย็นลงก็ไปรับ กลับบ้านมาก็สอนการบ้าน เอาเข้ามุ้ง กกจนหลับหรืออะไรพรรค์นั้น... ดิฉันไม่ค่อยได้ทำ"

แม้เธอไม่บอก เขาก็รู้ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้วว่า คุณสายทองเป็นผู้หญิงอีกแบบหนึ่งซึ่งกระฉับกระเฉง สมัยก่อนหล่อนทำธุรกิจกับสามีก็สามารถคู่เคียงไปกับเขาจนฝ่ายชายทำท่าจะแพ้ด้วยซ้ำ หล่อนไม่มีเวลาอุ้มลูกใส่ตักเปิดนมให้กินหลายๆ เดือนเหมือนแม่บางแม่ ไม่มีเวลาอยู่ดูแลปราศรัย สังเกตรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ หรือเฝ้ามองการเจริญเติบโตของลูก คอยควบคุมทางเดินของขามิให้พลัดพรายหายหกตกหล่น ตรงกันข้ามเธอก็กลับรู้สึกว่าการพาลูกไปฝากไว้กับโรงเรียนประจำนั้นเป็นการดีแล้ว

(ปูนปิดทอง 2524 เล่ม1: 165)

เมื่อพิจารณาคำพูดของสายทองข้างต้นจะเห็นว่า สายทองเป็นแม่ที่มีความรู้และความสามารถด้านการบริหารธุรกิจถึงขั้นสามารถจัดการธุรกิจได้แทนอดีตสามี ด้วยเหตุนี้หน้าที่และความรับผิดชอบด้านการงานจึงเข้ามาเบียดขับหน้าที่และความรับผิดชอบภายในบ้านออกไป ส่งผลให้สายทองไม่สามารถดูแลลูกได้อย่างเต็มที่ ดังที่แม่ทั่วไปสามารถกระทำได้ ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อเธอพาลูกไปอยู่โรงเรียนประจำยิ่งส่งเสริมให้คนนอกครอบครัวเข้ามาทำหน้าที่แทนแม่ นานวันเข้าความบกพร่องด้านการดูแลลูกจึงเพิ่มความห่างเหินทางความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก จนกลายเป็นความผิดพลาดของแม่ และบาดแผลภายในจิตใจของลูก ดังจะเห็นได้จากคำพูดของสองเมืองที่ดำเนินหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เป็นแม่ ดังนี้

...เขาชิงชิงผู้หญิงที่ทำอวดวิเศษ เก่งนอกบ้าน แต่ในบ้าน "ไม่เอาไหน" และไม่เคຍรู้ว่า การเป็นเมียและแม่นั้นเป็นหน้าที่บริหารระดับโลกอย่างไร ยึดถือแต่หลักวิชากับกระดาษบางแผ่น แต่ไม่ยึดเอาการปฏิบัติเป็นสำคัญ

(ปูนปิดทอง 2524 เล่ม1: 285)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า โอกาสทางการศึกษาทำให้ผู้หญิงมีโอกาสทัดเทียมกับผู้ชายในอาชีพการงาน แต่ตราบใดที่ผู้หญิงมีหน้าที่รับผิดชอบภายในครอบครัว ด้วยการเป็นแม่ที่ต้องดูแลลูก และการเป็นเมียที่ต้องปรนนิบัติสามีแล้ว ฐานะทางสังคมและความก้าวหน้าในอาชีพการงานก็จะดูด้อยค่าลง หากผู้หญิงไม่อาจจัดการกับภาระหน้าที่ที่ถูกละทิ้งให้เป็นความรับผิดชอบโดยตรงให้ลงตัว

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของสายทองจะเห็นว่า แม่สายทองจะไม่อาจประพฤตินให้เป็นเมียที่ดีตามค่านิยมของสังคม แต่การพยายามเป็นแม่ที่ดี ด้วยการอดทนต่อทั้งการต่อว่าจากลูก และการถูกตำหนิจากคนในสังคม จนท้ายที่สุดความพยายามของเธอก็ไม่สูญเปล่า เพราะปัญหาที่สองเมืองกำลังเผชิญนั้นมีแต่เธอที่สามารถเป็นที่ปรึกษาปัญหาได้ อย่างเข้าใจ เธอจึงมีโอกาสได้ปรับความเข้าใจกับลูกและได้ช่วยเหลือลูกตามหน้าที่ของแม่ที่ดี ส่งผลให้ความโกรธ และความน้อยใจของลูกแต่หนหลังก็ลดน้อยลง จนทั้งคู่ต่างอภัยให้แก่กันที่สุดในนั้นเท่ากับว่าเธอสามารถกลับมาเป็นแม่ที่ดีได้ด้วยจิตสำนึกด้านดี

"แม่เข้าใจลูกนะ เมือง...แม่เองก็อยากให้เมืองสมปรารถนา...แม่จะช่วยลูกทุกทาง...ช่วยให้ลูกของแม่มีความสุขสักที แต่เมืองก็ต้องช่วยตัวเองด้วย อะไรที่มันมีสนิม ลูกต้องพยายามขัด เมืองจะปล่อยมือปล่อยเท้ารอให้คนอื่นมาขัดหัวใจลูกข้างเดียวไม่ได้"

...

"แม่ก็ต้องรู้ด้วยว่า สนิมที่มันเกิดขึ้นนั้น มันเกิดมาแล้วนานมาก!"

"ใช่...แม่รู้" เธอรีบยอมรับ "เพราะงั้นแม่ถึงอยากให้ลูกเมืองช่วยแม่ด้วย เมืองรู้ไหมว่าความหวังของแม่ก็คือ อยากให้เมืองแต่งงานกับคนที่เมืองรักเขา และเขาเข้าใจปัญหาของลูกพอจะให้อภัย...แม่คิดว่า เราเริ่มตัดได้แน่ๆ ถึงหากว่าจะล่าไปสักหน่อยก็เถอะ"

"แม่ควรจะพูดคำนี้ตั้งแต่ผมอายุสิบขวบแล้วนะ!" เขายังคงประขดประชัน

"นั่นซี" เธอคล้อยตาม "แม่ควรจะพูดมานาน แต่มัวไปไกลเสีย"

(ปูนปิดทอง 2524 เล่ม1: 342-343)

การที่กฤษฎา สร้างตัวละครสายทองขึ้นมาดังนี้มีจุดประสงค์เพื่อเสนอให้เห็นถึงการสำนึกถึงบทบาทและหน้าที่ของการเป็นแม่ที่ดี แม่สายทองจะเคยทำผิดพลาดกับลูกแท้ๆ ของตนเองด้วยการไม่ได้เลี้ยงดูตั้งแต่เด็ก แต่ด้วยอุดมการณ์ของความเป็นแม่ทำให้เธอรู้สึกผิด เธอจึงอดทนกับการหมางเมินของลูก แต่เมื่อลูกมีปัญหาและต้องการที่ปรึกษาแม่ก็พร้อมที่จะช่วยเหลือลูกอย่างเต็มที่ จนท้ายที่สุดความพยายามของเธอก็ประสบความสำเร็จ เพราะการช่วยเหลือของเธอเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ลูกประสบความสำเร็จในชีวิตคู่ ซึ่งถือเป็นความสำเร็จที่เธอมีสิทธิ์ที่จะร่วมยินดีได้อย่างเต็มภาคภูมิ

กฤษฎา ยังใช้สถานภาพของผู้หญิงยุคใหม่ผ่านตัวละครสายทองที่ได้รับการพัฒนาให้ทัดเทียมกับผู้ชายด้วยวิชาความรู้และหน้าที่การงานที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อสร้างความตระหนักรู้ว่า การศึกษาและหน้าที่การงานที่ก้าวหน้าก็ไม่ใช่ว่าคุณสมบัติที่คนในสังคมจะยอมรับได้เท่ากับการเป็นแม่ที่ดี

อาจกล่าวได้ว่าการที่กฤษฎามุ่งเสนอให้เห็นถึงการสำนึกผิดของสายทอง ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่านักเขียนยึดมั่นในบรรทัดฐานของความเป็นแม่ที่ดี ด้วยเชื่อว่าคุณค่าของผู้หญิงไม่ได้อยู่ที่ระดับความรู้หรือระดับความสามารถในด้านหน้าที่การงาน แต่อยู่ที่การดำรงด้วยคุณสมบัติของการเป็นแม่ที่ดี นอกจากนี้นักเขียนยังมองว่าหากแม่ไม่อาจปฏิบัติตามข้อกำหนดจากสังคมย่อมถูกบุคคลในสังคมลงโทษ ในที่นี้คือการถูกครหาว่าร้ายจากคนใกล้ชิด และการถูกหมางเมินจากลูก จนท้ายที่สุดเมื่อแม่ยอมรับผิดและพยายามปฏิบัติตามข้อกำหนดของความเป็นแม่ตามที่สังคมคาดหวังไว้จึงได้รับการให้อภัยและสามารถกลับไปดำรงสถานภาพแม่ได้อย่างเต็มที่

4.2.2.1.2 นางลำพู่ : แม่คือผู้เลี้ยงดูลูกด้วยความรัก

ในนวนิยายเรื่องขุนปัดทอง กฤษฎา สร้างตัวละคร "ลำพู่" ขึ้นมาเพื่อเป็นตัวละครเปรียบเทียบกับสายทอง แม่ของสองเมือง ลำพู่เป็นแม่ของสภา เพื่อนของสองเมืองตั้งแต่วัยเด็ก แต่ด้วยความสนิทสนมระหว่างสภากับสองเมือง ทำให้สองเมืองมีโอกาสได้ใกล้ชิดกับครอบครัวของสภา ที่สำคัญคือการมีนางลำพู่คอยดูแลและปกป้องในวันที่เขาต้องการการเอาใจใส่จากคนที่รัก

นางลำพู่ เป็นแม่และเมียที่ดีตามความคาดหวังของสังคม เธอไม่ได้มีความรู้ระดับสูง เธอเป็นแม่บ้าน ฝ่ายสามีเป็นข้าราชการบ้านาญ เธอช่วยสามีหารายได้เสริมด้วยการทำของคาวหวานส่งตามร้านค้าต่างๆ เป็นครั้งคราว ในขณะที่คุณสายทอง แม่ผู้ให้กำเนิดสองเมืองเป็นคนมีฐานะ มีการศึกษาถึงขั้นระดับปริญญา และมีธุรกิจมากมาย แต่กลับละเลยหน้าที่ของแม่และปล่อยให้ลูกขาดความรักความอบอุ่นจนเป็นปมด้อยภายในจิตใจ ทั้งนี้แม้ว่าฐานะและสถานภาพสังคมระหว่างนางลำพู่กับคุณสายทองจะแตกต่างกัน แต่เมื่อวัดด้วยจิตวิญญาณแห่งความเป็นแม่ด้วยอุดมการณ์

ความเป็นแม่ที่ดีแล้วก็ถือว่านางลำพูสามารถปฏิบัติตามบทบาทแม่ได้เหมาะสมกว่า ดังความสนิทสนมระหว่างนางลำพูกับสองเมืองที่กฤษณา ได้บรรยายไว้ว่า

สองเมืองขยับตัวจากที่นั่ง คลานเข้าไปกอดนางลำพูไว้ทันทีทันใดนั้น
เขารู้สึกชอบตาดตนเองผ่าวอย่างกลั้นไม่ได้...ผู้หญิงคนนี้ประเสริฐนักแล้ว
เธอทำบุญกับเขามาตลอด ด้วยการหยิบยื่นไออุ่นให้กับเขา ผู้ชายที่ไม่กำพริ้าพ่อแม่
แต่ก็เหมือนกำพริ้า

...

นางลำพูเองก็ตื่นต้น เธอลูบท้ายทอยเขาเบาๆ ก็ชายหนุ่มผู้นี้มิใช่หรือ
ซึ่งครั้งเมื่อยังเป็นเด็กชายเล็กๆ นั้น ได้ไปมาหาสู่กับบ้านเธอมาโดยตลอด มีเรื่องราว
เศร้าหมองอย่างไร เขาก็มาร่ำพิงรำพันบอกกล่าวเล่าทุกซั้ให้ตนเองคลายอัดอั้น

(ปูนปิดทอง เล่ม1 2524: 26-27)

ความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า นางลำพูเอ็นดูสองเมืองเหมือนกับลูกอีกคนหนึ่ง
นางลำพูโอบอ้อมอารีและคอยปลอบโยนให้กับสองเมืองในยามที่เขาท้อแท้และเจ็บปวดใจเมื่อนึกถึง
วัยเด็กที่พ่อแม่ไม่ได้เอาใจใส่เขาอย่างเต็มที่ เมื่อสองเมืองมาพักผอนที่บ้านนี้เขาจึงรู้สึกผ่อนคลาย
เพราะสามารถรับรู้ถึงความอบอุ่นและความจริงใจที่นางลำพูและสมาชิกทุกคนในบ้านมอบให้แก่เขา
ไม่เพียงเท่านั้นนางลำพูยังคอยสอน คอยชี้แนะให้สองเมืองเข้าใจแม่ และยอมรับในสิ่งที่แม่ของเขา
เป็นอยู่ นำไปสู่การให้อภัยและกลับไปประสานความสัมพันธ์ที่ดีกับแม่ในภายหลัง ด้วยเหตุนี้กฤษณา
จึงเน้นให้เห็นบทบาทของนางลำพูตั้งแต่ต้นเรื่องเรื่อยไปจนถึงตอนที่สองเมืองเริ่มรู้จักกับบาลี แต่เมื่อ
สองเมืองเริ่มพัฒนาความสัมพันธ์ทางความรักกับบาลีแล้ว ช่วงนี้แม่สายทองจะเข้ามามีบทบาทใน
ฐานะที่ปรึกษาเรื่องนี้ให้กับลูกชายของตน ในขณะที่นางลำพูจะมามีบทบาทอีกครั้งในตอนเกือบท้าย
เรื่อง ซึ่งเป็นตอนที่เข้ามายินดีกับชีวิตคู่ของสองเมืองและบาลีเท่านั้น

"ไม่เห็น ไม่ได้ยินเสียงก็สบาย เมื่อไหร่ที่เห็นที่รู้จักก็อภัยเสียกลาง"

นางลำพูเคยปลอบเขาด้วยถ้อยคำน่าคิด

"เมืองต้องทำใจให้ได้ เราต้องนึกว่าแม่เขารักของเขายังงั้น ถ้าเขาทุกข์
เขาก็ไม่แข็งใจอยู่ คนบางคนมีเวรก็ต้องใช้เวรไปจนกว่าจะหมด แต่เมืองก็ต้องนึก
เหมือนกันว่า พ่อเรามีส่วนทำให้เขาผิด"

(ปูนปิดทอง เล่ม1 2524: 26)

จากความข้างต้นจะเห็นได้ว่า แม้นางลำพูจะดำรงบทบาทความเป็นแม่
แทนแม่บังเกิดเกล้าด้วยการดูแลเอาใจใส่ ปลอบโยนและให้คำปรึกษาแก่สองเมืองเพื่อเติมเต็ม
ความอบอุ่นและความรัก อันเนื่องมาจากความสงสารและความเข้าใจปัญหาครอบครัวที่สองเมือง
กำลังเผชิญหน้าอยู่ รวมถึงช่วยปรับทัศนคติให้สองเมืองเข้าใจความคิดและการกระทำของแม่ของเขา

มากขึ้น แต่ท้ายที่สุดเมื่อสองเมืองมีปัญหาทางความรักซึ่งถือเป็นปัญหาที่ลึกซึ้งสำหรับคนที่ผ่าน ปัญหาชีวิตและครอบครัวมาระดับหนึ่ง สองเมืองจึงมองเห็นว่ามีเพียงแม่สายทองเท่านั้นที่จะช่วย แก้ปัญหาได้ ที่สำคัญกว่านั้นคือแม่สายทองก็พร้อมที่จะช่วยเหลือสองเมืองอย่างเต็มที่ที่สุด นั่นแสดงให้เห็นว่าท้ายที่สุดแล้วสายใยความผูกพันระหว่างแม่กับลูก และจิตสำนึกแห่งความเป็นแม่ก็เป็นสิ่งที่ สำคัญเหนือกว่าความผูกพันที่มาจากความสงสารและการเห็นใจเป็นที่ตั้ง

การที่กฤษฎณา ตั้งใจเสนอให้สายทองและลำพู เป็นตัวละครแม่คู่ตรงข้ามนั้น นัยหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กฤษฎณาเชื่อว่าการเป็นแม่ที่ดีไม่ได้ขึ้นอยู่กับระดับความรู้และฐานะทางสังคม แต่ขึ้นอยู่กับการดูแลและการปฏิบัติต่อลูกตามบทบาทของแม่ ซึ่งเป็นการแบ่งบทบาทตามเพศ รวมถึง กฤษฎณา ยังยกย่องผู้หญิงที่มีคุณสมบัติของความเป็นแม่ที่ไม่ได้จำกัดการดูแลไว้เฉพาะลูกของตนเอง เท่านั้น แต่ยังเป็นแม่ที่สามารถแผ่ความรักและความเมตตาไปยังเด็กในครอบครัวอื่น โดยเฉพาะ เด็กที่มีปัญหาครอบครัวอย่างสองเมือง ด้วยเหตุนี้ภาพแม่ตามความนึกคิดของตัวนักเขียนจึงเป็น ภาพของผู้หญิงที่นอกจากจะสามารถจัดการหน้าที่ของตนได้ดีภายในครอบครัวแล้วยังสามารถ แผ่แผ่ความรักและความอบอุ่นให้แก่เด็กที่ขาดความรักได้ด้วย

การเสนอบทบาทที่ตรงกันข้ามกันระหว่างลำพูกับสายทองเช่นนี้ ส่งเสริมให้ผู้อ่านตระหนักได้ว่า ความบกพร่องทางหน้าที่ของแม่ถือเป็นความผิดพลาดที่ร้ายแรง และเป็นต้นเหตุของความล่มสลายของครอบครัว สอดคล้องกับที่ กฤษฎณา ให้ความสำคัญกับแม่ที่มี บทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามเพศ รวมถึงการแสดงออกถึงความเชื่อมั่นที่ว่า ท้ายที่สุดผู้หญิง ที่เป็นแม่ก็ต้องพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ลูกมีความสุข

4.2.2.1.3 ศติประภา : แม่ผู้ปกป้องโพยภัย แม่จะไร้อำนาจ

นักปรัชญาชาวตะวันตกจำนวนมากมีความคิดเห็นว่า ผู้หญิงและผู้ชาย มีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติ หรือมีธาตุแท้ของความเป็นหญิงและความเป็นชาย โดยธรรมชาติ ผู้ชายจะเหนือกว่าและเป็นผู้ปกครอง ส่วนผู้หญิงนั้นด้อยกว่าและจะเป็นผู้ถูกปกครอง เนื่องจากผู้ชาย จะมีความองอาจกล้าหาญ มีความเข้มแข็งและฝ่ายกระทำ ที่สำคัญคือผู้ชายจะมีความสามารถ ด้านความมีเหตุผล ส่วนผู้หญิงจะมีพฤติกรรมบนพื้นฐานของความรู้สึกและความคิดเห็น ด้วยเหตุนี้ สาระของชีวิตผู้ชายจึงอยู่ที่ปริมาณของเหตุผลโดยครอบคลุมด้านรัฐและอาชีพ ในที่นี้คือการเป็น ผู้ควบคุมผู้หญิงด้วยการเป็นพ่อและผู้บังคับบัญชา หมายรวมถึงขอบเขตของความเป็นชายเรื่องชีวิต สาธารณะ การผลิต และชีวิตทางสังคม-วัฒนธรรม ขณะที่ความเป็นหญิงจะถูกจัดให้อยู่ ในปริมาณของธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัว ชีวิตในบ้าน และการสืบพันธุ์ หรืออาจกล่าวง่าย ๆ ว่า ผู้หญิงถูกควบคุมภายใต้การปกครองของผู้ชายให้อยู่ในฐานะแม่และเมีย เพราะผู้หญิงเป็นเพศ

ที่อ่อนแอและหวั่นไหวง่ายจึงจำเป็นต้องได้รับการปกป้องและพึ่งพิงความรู้สึกจากฝ่ายชาย (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545: 6- 10)

เมื่อพิจารณาถึงการแบ่งพื้นที่ของผู้ชายและผู้หญิงข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้หญิงที่เป็นแม่ในนวนิยายเรื่องอมตะ ของวิมล ไทรนันทน์ มีลักษณะที่สอดคล้องกับการกำหนดพื้นที่ตามปัจจัยด้านเพศดังกล่าว กล่าวคือ ศศิประภา กำลังถูกกีดกันให้อยู่ดำรงบทบาทตามบรรทัดฐานของสังคม นั่นคือบทบาทของความเป็นแม่ที่ต้องดูแลความเป็นอยู่และการบริการความสะดวกสบายให้แก่สมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ไม่อาจก้าวก้าวการทำงานของสามีได้ แต่กระนั้นเมื่อฝ่ายสามีหรือพ่อของลูกกำลังจะทำร้ายลูก ศศิประภาก็ต้องทำหน้าที่แม่อย่างดีที่สุด นั่นคือการพยายามปกป้องลูกจากสามี หรือผู้ที่เป็นพ่อของตัวเอง

ศศิประภาเป็นภรรยาของพรหมินทร์ นักธุรกิจรายใหญ่ระดับชาติ พรหมินทร์กำลังดำเนินการโครงการมนุษยธรรมร่วมกับโปรเฟสเซอร์สเปนเซอร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้คนโคลนเป็นอวัยวะทดแทนส่วนที่ร่างกายสึกหรือของตนเอง ดังจะเห็นได้จากกรณีของชีวิตลูกชายคนโคลนของพรหมินทร์ที่ได้รับการเลี้ยงดูและให้ความรักแก่เขาเหมือนลูกที่เกิดจากวิธีธรรมชาติ จนกระทั่งวันหนึ่งพรหมินทร์ก็ตัดสินใจใช้ชีวิตตอบสนองความต้องการที่วางแผนไว้ แต่ก่อนที่เขาจะได้ดำเนินการตามแผนศศิประภา ก็บอกกับชีวิตให้หนีไป เพราะทนไม่ได้ที่ลูกของตนจะต้องอุทิศชีวิตให้ความเห็นแก่ตัวของพ่อตัวเอง

"ชีวิตเป็นของลูก ไม่ใช่ของพ่อหรือของใคร ดังนั้นลูกย่อมมีสิทธิที่จะปกป้องชีวิตตนเองทุกประการ ถ้าลูกเห็นว่าการกระทำอย่างนี้ไม่ถูกต้องขอขบธรรม ลูกก็ปฏิเสธได้"

"ผมจะปฏิเสธได้อย่างไร ในเมื่อผมไม่ใช่คนแท้"

...

"ทำไมลูกไม่หนีไป ไปอยู่ที่ไหนก็ได้ที่ไม่ใช่ประเทศนี้ จะทำศัลยกรรมเปลี่ยนหน้าตาเสียใหม่ รวมทั้งเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ก็ได้ ถึงลูกจะเป็นคนโคลน แต่ลูกก็มีบัตรประชาชน มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านเหมือนคนทั่วไป"

(อมตะ 2543: 18)

แม้ว่าชีวิตจะไม่ใช่ลูกที่เกิดจากวิธีธรรมชาติด้วยการปฏิสนธิ แต่เกิดจากกระบวนการโคลนนิ่งจากเซลล์ของพรหมินทร์ ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากกระบวนการวิทยาศาสตร์ก็อาจมองว่าไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับศศิประภาทางสายเลือดแม้แต่น้อย แต่ด้วยความรักและความผูกพันที่ศศิประภาให้แก่วีชีวิต ประหนึ่งว่าชีวิตเป็นลูกแท้ๆ ของตน ศศิประภาจึงเข้ามาช่วยเหลือชีวิตด้วยการบอกแผนการที่พรหมินทร์วางแผนไว้ รวมถึงแนะนำวิธีการที่จะทำให้ชีวิตหนี

พ้นจากการถูกบังคับให้ทดแทนพระคุณด้วยการอุทิศชีวิตเพื่อความเป็นอมตะแก่ผู้ที่อ้างว่าเป็นเจ้าของเซลล์

การที่ซีวันได้รับการเลี้ยงดูเหมือนลูกแท้ๆ ของศศิประภา นั้นนับเป็นความผูกพันที่ก่อให้เกิดความรักระหว่างแม่กับลูก ด้วยเหตุนี้เมื่อซีวันจะถูกทำร้ายด้วยฝีมือของพ่อแท้ๆ สัญชาติญาณความเป็นแม่ที่มีอยู่ในตัวของศศิประภาจึงขับเน้นให้เธอต้องออกมาปกป้องลูกอย่างเต็มความสามารถ ดังคำพูดที่เธอยืนยันสถานภาพของซีวันเพื่อให้พรหมินทร์รู้ตระหนักถึงการมีชีวิตและจิตใจของซีวันที่ว่า "เราเลี้ยงเขามาเหมือนลูก..." (อมตะ 2543: 10) และ "เขาเป็นคนเหมือนอย่างฉันอย่างคุณ เพียงแต่เกิดจากเซลล์ของคุณ ไม่ได้เกิดจากการปฏิสนธิเท่านั้น" (อมตะ 2543: 14)

เมื่อวิเคราะห์บทบาทความเป็นแม่ของศศิประภาจะพบว่า เธอสามารถดำรงบทบาทได้เหมาะสมกับความคาดหวังของสังคม นั่นคือการพยายามปกป้องลูกจากการทำร้ายทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ แต่ด้วยอำนาจภายในในครอบครัวที่เธอไม่ได้มีเพียงพอที่จะต่อรองกับอำนาจของสามี จึงทำให้ลูกต้องตกอยู่ภายใต้การทำร้ายจากพ่อแท้ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้วิมล จึงเน้นย้ำให้เห็นถึงสถานภาพทางอำนาจของศศิประภาด้วยการให้ศศิประภาปลีกตัวเองด้วยการออกจากบ้านไปอยู่มูลนิธิสงเคราะห์สัตว์ป่วยและพิการ นอกจากสถานที่นี้จะสะท้อนถึงบทบาทของศศิประภาที่สามารถเป็นผู้ปกครองได้เพียงสัตว์ที่อ่อนแอและไม่มีทางสู้เท่านั้น ยังแสดงให้เห็นถึงการจำกัดบทบาทผู้หญิงให้อยู่ในฐานะผู้ดูแลและผู้ปรนนิบัติอีกด้วย

"แล้วคุณรู้หรือเปล่าว่าทำไมแม่คุณถึงย้ายไปอยู่มูลนิธิ"

"เรื่องนี้มันยืดเยื้อมานานแล้ว" น้ำเสียงเธอเศร้า "ตั้งแต่แต่ดัดสร้างโรงพยาบาลเพื่อทำโคลนและเปลี่ยนถ่ายอวัยวะ แต่ดัดกับแม่ก็ไม่ลงรอยกัน แม่ไม่เห็นด้วย แม่บอกว่าโรงพยาบาลนั้นควรมีไว้สำหรับช่วยชีวิตคน ไม่ใช่ฆ่าคน แต่แต่ดัดก็บอกว่าที่ทำโคลนก็เพราะต้องการช่วยเหลือชีวิตคนเหมือนกัน แม่ก็เถียงว่าการช่วยเหลือชีวิตคนนั้นไม่ต้องฆ่าคนก็ได้ แต่ดัดบอกว่า ถ้าไม่ทำจะต่อชีวิตคนให้ยืนยาวไปได้อย่างไร ต่างคนต่างมีเหตุผล ไม่นานนัก แม่ก็ลาออกจากงานทุกตำแหน่ง แล้วก็เข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม พบหมาแมวก็เก็บเอามาเลี้ยง พอมีมาๆ เข้าท่านก็เลยตั้งมูลนิธิ" เธอถอนใจ "ตอนนี้แม่อายุมากแล้ว คงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องอยู่อย่างแค้นๆ กับแต่ดัดไปวันๆ ก็เลยย้ายไปอยู่ที่มูลนิธิ"

(อมตะ 2543: 193)

ข้อความข้างต้นไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองที่ตรงกันข้ามกันระหว่างพรหมินทร์ผู้เป็นสามีกับศศิประภาผู้เป็นภรรยาเท่านั้น แต่วิมล ยังเสนอให้เห็นบทบาทด้านการปกครองที่ด้อยกว่าของผู้หญิงที่ถึงแม้ว่าจะพยายามแสดงความคิดเห็นเพื่อเปลี่ยนทัศนคติของสามี และพยายามยืนยันความมีตัวตนของตัวเองด้วยสิทธิแห่งการแสดงความคิดเห็นภายใต้สถานภาพของภรรยาแต่ความพยายามนั้นก็สูญเปล่า เพราะสามีก็คือผู้ที่สามารถตัดสินใจและดำเนินการตามความต้องการนั้นได้เพียงผู้เดียว จนท้ายที่สุดการย้ายออกไปอยู่มูลนิธิจึงสะท้อนให้เห็นถึงภาพของการยอมจำนนต่อการต่อรองทางอำนาจสามีผ่านการสร้างระยะห่างทางความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาอย่างเห็นได้ชัด

การที่ศศิประภาย้ายออกไปอยู่มูลนิธิดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเธอยอมรับถึงสถานภาพที่ด้อยกว่าและรู้ว่าเธอไม่อาจจะเปลี่ยนการตัดสินใจของสามีได้ จนกระทั่งเธอรู้ว่าสามีจะนำชีวิตไปทดลองเปลี่ยนอวัยวะตามความตั้งใจที่มีแต่เดิม ศศิประภาจึงจำเป็นต้องออกมาปกป้องลูกอย่างเต็มที่ แม้จะรู้ว่าการพยายามนั้นอาจจะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม

เมื่อวิเคราะห์ถึงบทบาทความเป็นแม่ของศศิประภาจะพบว่า เธอไม่ได้บกพร่องในหน้าที่ของการเป็นแม่ที่ดีตามความคาดหวังของสังคม ดังจะเห็นได้จากบทบาทในการดูแลลูกที่แม้จะไม่ใช่ลูกที่เกิดจากวิถีธรรมชาติ จนก่อให้เกิดสายใยแห่งความผูกพันที่ทำให้เธอออกมาปกป้องลูกได้ อนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสายทองที่เป็นแม่ชนชั้นกลางที่มีฐานะและสถานภาพทางสังคมที่เทียบเท่ากัน จะพบว่า แม่แม่ทั้งคู่จะสามารถดำรงบทบาทแม่ที่ดีด้วยการเห็นแก่การปฏิบัติต่อลูกเป็นสำคัญ แต่ท้ายที่สุดมีเพียงสายทองเท่านั้นที่สามารถคลี่คลายปัญหาครอบครัวและสามารถกลับไปดำรงความเป็นครอบครัวตามอุดมคติได้ ในขณะที่ศศิประภาไม่สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัวเช่นเดียวกับสายทอง ทั้งนี้เป็นเพราะฝ่ายชายใช้อำนาจของผู้บังคับบัญชาของบ้านปกครองและกดดันให้ฝ่ายหญิงอยู่ในฐานะผู้ดูแลเท่านั้น ดังที่สอดคล้องกับการเสนอของวิมลที่เสนอให้เพศหญิงซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติไม่อาจจะต่อรองกับอำนาจอธิปไตยที่มีเพศชายหรือตัวแทนของวิทยาศาสตร์เป็นเจ้าของการควบคุมชีวิตได้

4.2.2.1.4 ทิพย์ : แม่ผู้ดูแลปากท้องของคนในครอบครัว

นวนิยายเรื่องลับแล แก่งคอย ของอุทิศ เหมะมูล นำเสนอให้เห็นบทบาทของทิพย์ แม่ของลับแลและแก่งคอยและเป็นภรรยาของปีใหม่ หัวหน้าครอบครัวที่ควบคุมและจัดการทุกสิ่งทุกอย่างภายในบ้าน สถานที่ที่บรรทัดฐานทางสังคมไทยกำหนดให้ผู้หญิงมีอิสระในการจัดการตามลักษณะหน้าที่ของแม่และเมียที่ดี

ก่อนที่ทิพย์จะมาเป็นภรรยาของปีใหม่ และแม่ของลับแลและแก่งคอยนั้น เธอเป็นเพียงหญิงสาวชาวบ้านที่เข้ามารับใช้ป่าสายหยุด ผู้เป็นญาติของเธอและเป็นเจ้าของบ้านเช่าที่ปีใหม่และล่อ ภรรยาเก่าของปีใหม่อาศัยอยู่ แรกเริ่มที่ทิพย์รับใช้ป่าสายหยุดนั้น เธอไม่ได้รับค่าจ้าง เพียงแต่ได้รับเป็นอาหารและที่พักเป็นค่าตอบแทนเท่านั้น ภายหลังทิพย์ได้รับค่าจ้างจากการเป็นพี่เลี้ยงเด็กให้กับแก่งคอย ลูกของปีใหม่กับล่อ เรื่อยมาจนกระทั่งล่อเสียชีวิต และทิพย์ได้เข้ามาเป็นภรรยาคนที่สองของปีใหม่

คนที่ดูแลใกล้ชิดเด็กน้อยแก่งคอยตลอดวันก็คือสาวรุ่นอายุ 18 ปี จากจังหวัดขอนแก่น ซึ่งมาทำงานที่บ้านป่าสายหยุดได้ก็ด้วยเป็นญาติทางฝ่ายสามีของป่าสายหยุด...ป่าสายหยุดรับไว้ด้วยความเห็นใจ โดยให้สาวน้อยช่วยจัดการงานบ้านสารพัด โดยให้เพียงที่อยู่อาศัย แต่ไม่ได้รับค่าจ้าง...ทว่าเมื่อเด็กชายแก่งคอยเข้าอยู่ในความดูแล ป่าสายหยุดจึงให้ "ทิพย์" เด็กสาววัย 18 ปีในขณะนั้น อยู่ช่วยงานไปก่อน และที่สุดแล้วการดูแลหนูน้อยแก่งคอยทำให้ทิพย์ได้รับค่าจ้างจากน้ำใจน้ำใจของล่อ

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 65-66)

การที่ทิพย์เด็กสาวอายุ 18 ปีที่ไม่ได้มีความรู้มากเข้ามาเป็นพี่เลี้ยงเด็กให้แก่งคอย ไม่ได้เป็นเพียงเป็นการเลื่อนฐานะจากชนชั้นล่างมาเป็นชนชั้นกลางด้วยการทำงานที่มีรายได้ประจำเท่านั้น แต่การเริ่มงานเป็นพี่เลี้ยงเด็กด้วยสัญญาชตาณแห่งการเป็นแม่ยังถือเป็นการกำหนดบทบาทให้ทิพย์ได้ใกล้ชิดกับปีใหม่และกลายเป็นภรรยาในลำดับต่อมา ประกอบกับการที่ทิพย์มีอายุที่น้อยกว่าปีใหม่หลายปีมาก ความอาวุโสจึงเป็นอีกเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทิพย์รู้สึกเกรงใจและต้องเคารพเชื่อฟังสามี โดยต้องอยู่ภายใต้การปกครองของสามีด้วยบทบาทหน้าที่การเป็นเมียและแม่ ยิ่งไปกว่านั้นการที่เป็นเพียงเด็กสาวที่ไม่มีความรู้ถึงระดับประกอบอาชีพเฉพาะทางได้ ยิ่งทำให้เธอถูกกดขี่ภายใต้การควบคุมของปีใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อทิพย์แต่งงานกับปีใหม่ นอกจาก "แก่งคอย" จะเป็นลูกของเธอ โดยปริยายแล้ว เธอยังให้กำเนิด"ลับแล" อีกหนึ่งคน ในฐานะที่ทิพย์เป็นภรรยาและเป็นแม่ เธอจึงมีหน้าที่ในการดูแลบ้านและดูแลคนในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงดูลูก การปกป้องลูก และการปรนนิบัติสามีตามความคาดหวังของสังคมว่าหน้าที่นี้ต้องเป็นความรับผิดชอบของแม่

บ้านหลังใหญ่ของเรามีงานบ้านที่แม่ต้องจัดการมากมาย โดยเฉพาะการกวาดบ้านและถูบ้านซึ่งต้องทำเกือบทุกวัน เพราะทั้งฝุ่นละอองและฝุ่นผงปูนพัดปลิวเข้ามาโดยตัวทับถมพอกหนาตามพื้นบ้านอยู่ตลอดเวลา ต่อจากนั้นก็ซักชุดทำงานของพ่อซึ่งเต็มไปด้วยคราบน้ำมันเครื่อง แม่ต้องแช่ชุดทำงานของพ่อไว้ก่อนในตอนกลางคืน พอตอนสายของอีกวันถึงจะใช้แปรงซักผ้าออกแรงซักจนหัวสั่นหัวโคลน ไหนจะชุดสกปรกของพวกเราอีก แต่แม่ก็จัดการงานบ้านได้อย่างขานิชานาญ จนเสร็จสิ้นก่อนสิบโมงเช้า

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 154)

ความขำขันแสดงให้เห็นถึงภาระหน้าที่ของทิพย์ในแต่ละวัน ทิพย์ต้องทำงานทุกอย่างภายในบ้านตั้งแต่กวาดบ้าน ถูบ้าน และซักผ้า แม้ว่างานเหล่านี้จะเป็นกิจวัตรประจำที่เธอ ต้องทำ และเป็นงานที่หนัก แต่ทิพย์ก็สามารถจัดการได้อย่างขานิชานาญ นอกจากนี้ด้วยคำพูดดังกล่าวเป็นคำพูดที่เล่าผ่านมุมมองของ "แก่งคอย" ยังทำให้เห็นว่า การทำหน้าที่ภายในบ้านของแม่ทิพย์เป็นงานที่แม่ควรทำเป็นเรื่องปกติ และเป็นหน้าที่ที่แม่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว

การดูแลเลี้ยงดูลูกและปกป้องลูกถือเป็นอีกหน้าที่หลักที่แม่ทุกคนจะต้องกระทำ แม่จะดูแลลูกด้วยความเอาใจใส่ ความเป็นห่วงเป็นใย และความปรารถนาดีที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ลูกด้วยความจริงใจ แม่ทิพย์ก็เช่นเดียวกันที่ไม่ได้ละเลยบทบาทด้านนี้ เธอดูแลลูกด้วยกำลังและความสามารถที่เธอมีอย่างเต็มที่ เธอเสียสละความสุขส่วนตัวหลายอย่างเพื่อลูก แต่ด้วยบทบาทที่เธอต้องพึ่งพาอำนาจจากเพศชาย บ่อยครั้งการสั่งสอนลูกเธอต้องอ้างสามีเพื่อให้ลูกปฏิบัติตามคำสั่ง ดังตัวอย่างที่ว่า

"แม่ มันอยู่ไหน" แก่งคอยถาม

"เลิกเล่นกันได้แล้ว เมื่อไหร่จะถูบ้าน เล่นทั้งวันทั้งคืนไม่รู้จักจบจักสิ้น

"บ่นอยู่นั้นแหละ บอกมาก่อนดิว่ามันอยู่ไหน เตียวหนูจะถูบ้านให้"

"ต่อรองแก่งจริงๆ รอให้พ่อเมิงกลับมาก่อนเถอะ"

"ไอ้ยเปื้อ ฟังอะไรไม่ได้เลย หาเองก็ได้" แก่งคอยย้อน เลียนแบบคำพูด

ที่แม่มีกว่าเราบ่อยๆ

"กูนี่แหละฟังพวกสูไม่ได้กันจ้ะคน ไม่ช่วยผ่อนเบางานบ้านจ้ะอย่าง..."

เสียงแม่ดังขึ้นเหมือนยืนอยู่ตรงปากประตูห้องครัว

"ทำไมจะไม่ช่วย ก็ที่บ้านไง" แก่งคอยเถียงทันควัน

"...ดูลูกลูยืมฉีลี กลับจากโรงเรียนช่วยงานแม่มันทุกอย่าง เวลาปิดเทอม ก็ไปทำงานช่วยแม่มันทำมาหากิน พวกสูไม่เอาอย่างลูกลูยืมฉีบ้าง"

"ก็ไปเอาลูกลูยืมมาเป็นลูกเสียสิ"

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 190-191)

คำพูดของแม่ทิพย์ที่ว่า "ต่อรองแก่งจริง ๆ รอให้พ่อเมิงกลับมาก่อนเถอะ"

แสดงให้เห็นว่า เธอจำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจของสามีด้วยการอ้างถึงเพื่อบังคับให้ลูกปฏิบัติตามคำสั่งสอน ทั้งนี้ในแง่ของสตรีนิยมมองว่าการจำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจจากเพศชายเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของเพศหญิงที่ไม่มีสิทธิไม่มีเสียงในการปกครองสิ่งใดทั้งภายในบ้านและนอกบ้าน รวมถึงเมื่อวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมของลูกที่มักจะได้เถียงแม่ และมองแม่เป็นตัวตลก ดังเช่นในตัวอย่างเหตุการณ์ข้างต้น ทำให้เห็นว่าแม่ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพ่อเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่พ่อกำลังถ่ายทอดอำนาจปิตาธิปไตยนี้ไปยังลูกชายทั้งสอง ทิพย์ที่เป็นเพียงผู้หญิงคนเดียวในบ้านจึงถูกจำกัดให้อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของผู้ชายอย่างเบ็ดเสร็จ

การตกอยู่ในสภาพที่เป็นรองและการจำกัดหน้าที่ให้เป็นเพียงผู้เลี้ยงดูลูกให้เติบโตและดูแลบ้านเท่านั้นยิ่งทำให้ทิพย์ต้องพึ่งพาสามีทางด้านเศรษฐกิจ เพราะไม่สามารถที่จะออกไปทำงานนอกบ้าน หนึ่งด้วยแนวคิดของระบบสังคมแบบทุนนิยมและสังคมแบบปิตาธิปไตยที่มองว่าการทำงานเป็นแม่บ้านเพียงอย่างเดียวเป็นงานที่ด้อยค่า เพราะนอกจากจะไม่ก่อให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจด้วยการมีรายได้เป็นค่าตอบแทนแล้วยังเป็นอาชีพที่ทำให้ผู้หญิงไม่มีอิสระทางการเงิน ผู้หญิงจึงจำเป็นต้องผูกติดกับการควบคุมของผู้ชายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อความสามารถในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงให้อยู่ภายใต้การปกครองของผู้ชาย ด้วยเหตุนี้ทิพย์จึงพยายามต่อรองกับอำนาจของปีใหม่ด้วยการใช้เวลาที่ตนว่างทำกับข้าวแล้วนำออกขาย เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว แต่กระนั้นปีใหม่ก็ใช้อำนาจที่ตนมีบังคับให้ทิพย์เลิกขายกับข้าว

"อยู่กับบ้านกับเรือนะดีแล้ว จะต้องดิ้นรนหาอะไรทำทำไม ตะลอนออกไปขายข้าวแกงอย่างนั้น เดี่ยวคนเขาก็เอาไปพูดกันว่าผิวหาเงินไม่พอเลี้ยงปล่อยให้เมียกับลูกออกไปขายกับข้าว อยู่กับบ้านให้มันสมศักดิ์ศรีเป็นหน้าเป็นตาแทนผิว ครอบครัวเราไม่ได้ลำบากยากจนขนาดนั้น บ้านก็หลังออกใหญ่ ที่ดินก็ตั้งสามไร่ มีอะไรให้ทำได้ตั้งเยอะแยะ ชีวิตนี้หากฉันยังไม่ตาย แกกับลูกๆ ไม่มีวันลำบากหรอก รู้มั๊ย"

...

"เฮ้า" พ่อยื่นเงินสำหรับค่าใช้จ่ายในบ้านของเดือนถัดไปให้แม่ "แต่นี้ไป
เพิ่มให้อีกห้าร้อย เป็นเดือนละสามพันห้า พอนะ"

แม่รับเงินจากพ่อไม่ได้พูดอะไร

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 175-176)

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นเหตุการณ์ตอนที่พ่อมีปากเสียงกับแม่ เพราะห้ามไม่ให้
แม่ออกไปขายกับข้าว เหตุการณ์นี้จะทำให้ผู้อ่านเห็นถึงความคาดหวังของสามีต่อภรรยาให้เป็น
แม่บ้านที่ดีด้วยการเลี้ยงดูลูก ปรนนิบัติสามีและดูแลบ้าน ดังคำพูดที่ว่า "อยู่กับบ้านให้มันสมศักดิ์ศรี
เป็นหน้าเป็นตาแทนผัว" การกระทำเช่นนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการปิดกั้นอิสระทางเศรษฐกิจของผู้หญิง
ด้วยการจำกัดบทบาทให้เป็นเพียงผู้พึ่งพาเท่านั้น ในขณะที่ฝ่ายสามีจะเป็นฝ่ายหาเงิน
มาเลี้ยงครอบครัวและมอบเงินที่หามาได้ให้ฝ่ายภรรยาเอง จนท้ายที่สุดภรรยาก็ต้องจำใจยอมรับเงิน
ที่สามีให้เพิ่มขึ้นแทนการออกไปขายกับข้าวโดยดูหมิ่น

แม้ว่าการเสียชีวิตลงของปีใหม่อาจดูผิวเผินจะทำให้ทิพย์หลุดพ้นจาก
อำนาจปีศาจปีศาจไทยนี้ไปได้ แต่กระนั้นเมื่อทิพย์เริ่มมีความสัมพันธ์กับสัมพันธ์ นักธุรกิจท้องถิ่นที่มาเช่า
บ้านของทิพย์และเริ่มมีปฏิสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งขึ้นไปตามลำดับ จนภายหลังทิพย์ย้ายไปอยู่กับสัมพันธ์นั้น
เป็นเพียงการส่งต่ออำนาจปีศาจไทยจากปีใหม่มายังสัมพันธ์เท่านั้น เพราะท้ายที่สุดทิพย์ก็จำเป็นต้อง
พึ่งพาสัมพันธ์ในฐานะผู้นำครอบครัวต่อไป

เมื่อวิเคราะห์แล้วจะพบว่า อุทิศ ผู้เขียนนวนิยายเรื่องนี้พยายามเสนอภาพ
การกดขี่ทางเพศภายในครอบครัว และภาพการต่อรองอำนาจอธิปไตยของเพศหญิงควบคู่กันไป ทั้งนี้
เพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกระแสแนวคิดสตรีนิยมซึ่งเข้ามากระตุ้นให้ผู้หญิงตื่นตัวกับสถานภาพที่
ไม่เท่าเทียมภายในสังคม ตั้งแต่ระดับสถาบันสังคมเล็กๆ อย่างครอบครัวเรื่อยไปถึงระดับประเทศ
แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาถึงภูมิหลังของนักเขียนที่เติบโตมากับการปลุกฝังให้เพศชายเป็นผู้ปกครอง
ภายในครอบครัวและสามารถถืออำนาจสูงสุดในการควบคุมสมาชิกครอบครัว รวมถึงนักเขียนเองก็
ยอมรับว่าไม่อาจขจัดอำนาจนั้นที่มีอยู่ในตัวตนออกไปได้ ดังนั้นการที่อุทิศ เสนอให้เห็นภาพ
ความไม่เท่าเทียมทางเพศและภาพการพยายามดิ้นรนให้หลุดพ้นจากอำนาจปีศาจไทยผ่านตัวละคร
แม่อย่างทิพย์จึงเป็นภาพที่ลึ้มเหลว เพราะนอกจากทิพย์จะไม่มีศักยภาพพอที่จะผลักดันให้ตัวเอง
สามารถเลี้ยงดูตนเองและเลี้ยงดูลูกตามลำพังได้เท่านั้น ทิพย์เองยังยอมรับกับสถานภาพที่ตนต้อง
วนเวียนอยู่ภายใต้การปกครองของเพศชายอย่างเต็มใจ

อนึ่งเมื่อมองในแง่ของบทบาทในฐานะแม่ของทิพย์ก็เรียกได้ว่าทิพย์สามารถดำรงบทบาทการเป็นแม่ที่ดีตามที่สังคมยอมรับได้ดีเช่นเดียวกับแม่ชนชั้นกลางคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะป็นสายทอง ลำพู และศศิประภา โดยเฉพาะลำพู ตัวละครแม่ที่มีสถานภาพทางสังคมใกล้เคียงกับทิพย์ที่สุด ทั้งด้านชนชั้น และระดับการศึกษา แต่ด้วยวัตถุประสงค์ของภรรยาที่ต้องการเสนอภาพของลำพู ให้เป็นภาพเปรียบเทียบกับสายทอง ดังนั้นลำพูที่ไม่ได้มีฐานะและมีระดับการศึกษาที่ดี แต่มีความรักและความเมตตาที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะลูกของตนเองจึงกลายเป็นแม่ตัวอย่างของคนในสังคม ประกอบกับยุคสมัยนั้นแนวคิดสตรีนิยมยังไม่แพร่หลายและไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเรียกร้องสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศภายในสังคมมากนัก ผู้หญิงจึงยอมรับและภูมิใจกับสถานภาพที่ตนดำรงอยู่ในขณะที่ภาพความเป็นแม่ของทิพย์กลับเป็นภาพของผู้หญิงที่ต้องขมขื่นกับการปฏิบัติตนตามอุดมการณ์ความเป็นแม่ที่ดี ทั้งนี้เพราะอุทิศต่อการเสนอให้เห็นถึงสถานภาพของผู้หญิงที่ต้องยอมจำนนกับอำนาจปิตาธิปไตยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สาเหตุสำคัญไม่ได้มาจากระดับของทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมที่ผู้หญิงมีอยู่อย่างจำกัดแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของ การผูกขาดอำนาจการปกครองของเพศชายภายในครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว

จากการวิเคราะห์บทบาทแม่ชนชั้นกลางจะเห็นได้ว่า ผู้หญิงจำนวนมากมีโอกาสด้านการศึกษาและโอกาสด้านหน้าที่การงาน ซึ่งสามารถเพิ่มสิทธิเสรีภาพและเพิ่มพื้นที่ยืนให้แก่ผู้หญิงในสังคมภายนอกบ้าน แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียังมีผู้หญิงจำนวนมากที่ไม่ได้มีความรู้มากนักและต้องพึ่งพาสามีเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะในเชิงเศรษฐกิจ แม้ว่าผู้หญิงเหล่านี้ก่อนที่จะเป็นแม่จะมีสถานภาพและฐานะทางสังคมแตกต่างกัน หรือเมื่อเป็นแม่แล้วจะต้องเผชิญกับการผูกขาดอำนาจทางปกครองของเพศชายภายในครอบครัว แต่ท้ายที่สุดอุดมการณ์ของความเป็นแม่ก็ผูกติดให้ผู้หญิงเหล่านี้แสดงบทบาทของการเป็นแม่ด้วยการดูแลลูกและปกป้องลูกเหนือสิ่งอื่นใด

4.2.2.2 แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลาง

ในช่วง 50 ปีหลังศตวรรษที่ 20 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลายประการ โดยเฉพาะในยุค 1960 ประเด็นเรื่องสิทธิสตรี ซึ่งเป็นกระแสแนวคิดสตรีนิยมสายเสรีนิยมได้เข้ามาอิทธิพลต่อการปฏิบัติให้ผู้หญิงในสังคมไทยมีความเสมอภาคเทียบเท่ากับผู้ชายในทุกๆ เรื่องที่เกี่ยวกับปริมาณพลสาธารณะ ทั้งที่เป็นสิทธิทางกฎหมาย สิทธิทางการเมือง ที่สำคัญคือสิทธิในการประกอบหน้าที่การงาน ซึ่งถือเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้ผู้หญิงมีศักยภาพพอที่จะพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจได้ (เสนาะ เจริญพร, 2548: 73)

แนวคิดเรื่องสิทธิสตรีดังกล่าวได้ผนวกเข้ากับอิทธิพลความคิดเรื่องปัจเจกนิยมในสังคมเมือง ดังนั้นเมื่อผู้หญิงมีปัญหาเกี่ยวกับการดำรงความเป็นครอบครัว เป็นต้นว่า ปัญหาการตั้งครรภ์ในภาวะที่ไม่พร้อม การเสียชีวิตของคู่สมรส การทิ้งร้าง และการหย่าร้าง คู่สมรสหลายคู่จึงยุติความสัมพันธ์ลงด้วยการเลือกที่จะเป็น "ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว" (ลัดดา ประสบสมบัติ, 2552: 212) ทั้งนี้ในจำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่แล้วจะเป็นแม่มากกว่าที่ต้องรับภาระเลี้ยงลูกโดยลำพังหรือที่เรียกว่า "แม่เลี้ยงเดี่ยว" ดังที่สอดคล้องกับทัศนคติของสังคมไทยที่มีกฎติดบทยาทและหน้าที่การเลี้ยงดู และดูแลลูกให้เป็นความรับผิดชอบของแม่ (บุศกร กาสมณี, 2552: 79)

ในนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิ งามพรรณเสนอให้เห็นบทบาทของณภัทรแม่ของกะทิที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลางในสังคมเมือง ดังที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์บทบาทให้เห็นในหัวข้อ "ณภัทร : แม่เลี้ยงเดี่ยวผู้เดียวที่เป็นทั้งแม่และพ่อ" ดังนี้

ณภัทร : แม่เลี้ยงเดี่ยวผู้เดียวที่เป็นทั้งแม่และพ่อ

ภาพของณภัทร ที่งามพรรณเสนอเป็นภาพแม่ที่หลุดกรอบจากการยึดติดกับบทบาทของภรรยา โดยคงไว้แต่บทบาทของความเป็นแม่ที่มีศักยภาพที่จะเลี้ยงลูกโดยลำพังมากขึ้น แต่การที่จะคงบทบาทลักษณะนี้ได้ นั้น มาจากองค์ประกอบด้านทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมเป็นสำคัญ

ณภัทร จบการศึกษาด้านกฎหมายระดับปริญญาตรีจากสถาบันการศึกษาในไทย เมื่อสอบเนติบัณฑิตสำเร็จแล้ว เธอไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษแล้วได้รับปริญญาอีก 2 ใบจากที่นั่น หลังเรียนจบเธอก็ฝึกงานที่ลอนดอน ซึ่งเป็นที่ที่พิกันแอนโทนี ซัมเมอร์ พ่อของกะทิ ทั้งคู่ศึกษาดูใจและแต่งงานกัน ณภัทรสนใจงานกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ต และเมื่อมีโอกาสมาทำงานประจำที่ฮ่องกงเธอก็ทำงานนี้มาตลอด จนกระทั่งเธอตัดสินใจกลับเมืองไทย โดยมีเพียงกระเป๋าเดินทางใบเดียวในขณะที่เธอกำลังตั้งครุฑ "กะทิ" ลูกของเธออยู่ ช่วงเวลานี้ถือเป็นช่วงเวลาที่เราผ่านการตัดสินใจที่จะดำรงความเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวมาแล้ว

การดำรงสถานะแม่เลี้ยงเดี่ยวของ ณภัทร นั้นเธอไม่ได้มีปัญหาด้านเงินในการเลี้ยงดูลูกแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะฐานะทางบ้านและหน้าที่การงานที่มั่นคงของเธอ ดังนั้นเมื่อเธอย้ายกลับมาเมืองไทยความเป็นอยู่ของเธอกับลูกน้อยจึงไม่ได้ลูกในขั้นที่ลำบาก ตรงกันข้ามเธอลี้ยงดูลูกให้มีชีวิตที่สุขสบายด้วยน้ำพักน้ำแรงและรายได้ที่มาจากความสามารถของเธอเอง ทั้งนี้ไม่เพียงแต่ศักยภาพด้านหน้าที่การงานจะทำให้ณภัทรมีรายได้ที่มั่นคงเท่านั้น แต่คุณสมบัติข้อนี้ยังทำให้เธอสามารถเข้าไปช่วยเหลือผู้ที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก รวมทั้งสามารถสร้างเพื่อนร่วมงานที่ดี ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะเข้ามาช่วยเหลือเธอหลังจากที่เธอเริ่มป่วยจนกระทั่งเธอจากโลกนี้ไป พวกเขาก็ยังช่วยดูแลกะทิแทนแม่ของเธออย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการช่วยเหลือเจ้าของรีสอร์ทไม่ให้ถูกฟ้องล้มละลาย

การช่วยเหลือคุณตุ๊ก รวมไปถึงการชวนเพื่อนร่วมงานอย่างน้ำภา น้ำกันต์ ให้ร่วมเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจ

น้ำภาเล่าให้ตาฟังว่า แม่มีบุญคุณกับเจ้าของมาก ช่วยให้ไม่ถูกฟ้องล้มละลาย เมื่อรู้ว่าแม่หาที่พักรักษาตัวจึงชวนมาดูแล และยกให้แม่อยู่ตามสบาย ... นี่ยาแม่ไม่ฟังเสียง แต่ขอให้น้ำภาจ่ายค่าเช่าให้เจ้าของทุกเดือน

(ความสุขของกะทิ 2554: 53)

การที่ภรรยาเข้าไปช่วยเหลือเจ้าของรีสอร์ทด้านกฎหมายจนทำให้ไม่ถูกฟ้องล้มละลาย สะท้อนให้เห็นว่าภรรยาที่มีความเชี่ยวชาญทางสายอาชีพเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้เมื่อเจ้าของรีสอร์ททราบว่าเธอต้องการหาที่พักรักษาตัวจึงตอบแทนความช่วยเหลือนั้นด้วยการตั้งใจยกรีสอร์ทติดทะเล 2 หลังให้เธอได้พักตามสะดวก กรณีเดียวกับการช่วยเหลือคุณตุ๊ก ทำให้คุณตุ๊กซาบซึ้งใจและหาโอกาสได้ตอบแทนบุญคุณนั้นให้แก่กะทิ

ผู้หญิงคนหนึ่งในชุดขาวคล้ายพยาบาลเดินมาไหว้ น้ำกันต์และยิ้มให้กะทิ น้ำกันต์ก้มลงบอกว่า "คุณตุ๊กรู้จักพี่ภรรยาดี..." น้ำกันต์พูดไม่จบ คุณตุ๊กก็พูดต่อว่า "ตุ๊กเคยนัดให้คุณภรรยาประจำตั้งแต่ยังไม่ป่วยจนกระทั่ง...ย้ายไปหัวหิน"

คุณตุ๊กทำตาแดงๆ "คุณภรรยาพูดถึงคุณหนูบ่อยมากจนเหมือนตุ๊กรู้จัก คุณหนูเป็นเด็กดีนะคะ คุณแม่จะได้ดีใจหมดห่วง มีอะไรให้ตุ๊กรับใช้ คุณกันต์ไม่ต้องเกรงใจนะคะ ตุ๊กยินดีเสมอ คุณภรรยามีบุญคุณกับตุ๊กค่ะ ตุ๊กไม่เคยลืมเลย" ประโยคท้ายๆ คุณตุ๊กพูดกับน้ำกันต์

น้ำกันต์มาบอกทีหลังว่าสามีของคุณตุ๊กติดการพนัน มีเท่าไรก็หมด คุณตุ๊กจึงแยกทาง และต้องเลี้ยงลูกชายตามลำพัง แม่เคยให้ความช่วยเหลือไปหลายครั้ง โดยเฉพาะเรื่องค่าเล่าเรียนลูก แม่ดูจะทำให้คนรอบตัวมีความสุขได้อย่างน่าชื่นชม กะทิภูมิใจที่เป็นลูกของแม่

(ความสุขของกะทิ 2554: 105-106)

หัวข้อสนทนาที่โต๊ะอาหารเป็นเรื่องเกมโชว์ที่กำลังได้รับความนิยม ใครจะเชื่อว่าเป็นความคิดริเริ่มและฝีมือการเจรจาทำสัญญากับต่างประเทศของแม่ แม่ชวนทุกคนลงขันเข้าหุ้นและมอบหมายให้น้ำกันต์ออกหน้า วันนี้ทุกคนที่โต๊ะชูแก้วฉลองให้กับกะทิ ถ้าไรที่ได้จะเป็นกองทุนเพื่อการศึกษาของกะทิ

(ความสุขของกะทิ 2554: 55)

จากความข้างต้นจะเห็นว่าภักตร์ใช้โอกาสทางหน้าที่การงานค่อยซึมซับความใกล้ชิดจากเพื่อนร่วมงานให้เป็นคนในครอบครัว ดังนั้นเมื่อภักตร์ป่วยและเสียชีวิตไป เพื่อนร่วมงานที่เข้ามาเป็นคนในครอบครัวนี้จึงเข้ามาทำหน้าที่ดูแลกะทิแทนแม่และเป็นตัวแทนผู้ถ่ายทอดความรักของแม่ให้กะทิได้รับรู้ ดังคำพูดของน้ำภาที่พูดกับกะทิว่า "แม่ไม่เคยพูดถึงพ่อให้น้ำฟังเลย น้ำก็ไม่เคยถาม เพราะมารู้จักแม่ทีหลังแล้ว แต่น้ำก็ไม่คิดว่าแม่จะเกลียดใครนะ โดยเฉพาะคนที่ทำให้แม่ได้หนูมา แม่รักหนูมากจริงๆ เลยพูดตลอดเวลาว่าหนูคือทุกอย่างในชีวิตของแม่" (ความสุขของกะทิ 2554: 103)

อาจกล่าวได้ว่า โอกาสทางการศึกษาและความสามารถด้านหน้าที่การงานที่ทัดเทียมกับฝ่ายชาย รวมถึงสถานะทางสังคมนั้นเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ไม่ได้ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวเช่นภักตร์มีศักยภาพพอที่จะพึ่งพาตนเองและเลี้ยงดูลูกได้โดยลำพังเพียงเท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมของชนชั้นกลางที่เติบโตขึ้นในสังคมเมืองขึ้นมาเพื่อเป็นครอบครัวทดแทนให้แก่ลูก ยามที่เธอเสียชีวิตไปแล้วได้อีกด้วย

เมื่อเปรียบเทียบ ภักตร์ กับตัวละครแม่ชนชั้นกลางตัวอื่นๆ จะเห็นได้ว่า คุณสมบัติด้านทุนทางปัญญาและทุนทางสังคม เป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทำให้ ภักตร์ สามารถยืดหยัดที่จะดูแลตนเองและเลี้ยงดูได้โดยลำพัง กล่าวคือ ตัวละครแม่ที่มีแต่ทุนทางสังคม แต่ไม่มีทุนทางปัญญาอย่างลำพู่ และทิพย์ ไม่อาจจะดำรงความเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ เพราะไม่อาจประกอบอาชีพเฉพาะทางที่ทำให้เกิดรายได้ที่เพียงพอกับการเลี้ยงตัวเองและเลี้ยงดูลูกอย่างไม่เดือดร้อน ประกอบกับทุนทางสังคมที่ตัวละครทั้งสองมีนั้นก็เป็ทุนที่เกิดจากการต้องพึ่งพาสามีเป็นสำคัญ การจะดำรงสถานภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก ส่วน ศศิประภา นั้น เป็นตัวละครแม่ที่มีทุนทางปัญญาแต่ไม่มีทุนทางสังคมที่เพียงพอ หรือไม่มีอำนาจพอที่จะเป็นผู้นำครอบครัวโดยไม่พึ่งพิงอำนาจของฝ่ายชายได้

ตัวละครแม่ที่อาจจะสามารถดูแลตนเองและเลี้ยงดูลูกโดยไม่ต้องพึ่งพาฝ่ายชาย เช่นภักตร์ได้คงมีแค่เพียงสายทอง เพราะสายทองมีทั้งทุนทางปัญญา และทุนทางสังคมที่สามารถสนับสนุนความเป็นอยู่ได้ แต่เนื่องจากบริบททางสังคมในช่วงยุคสมัยนั้นไม่ยอมรับครอบครัวที่มีลักษณะที่แตกต่างกับครอบครัวรูปแบบอุดมคติ ด้วยเหตุนี้ภักตร์ จึงไม่ได้เสนอให้เห็นว่า สายทองสามารถดำรงสถานภาพแม่เลี้ยงเดี่ยว แม้สายทองจะไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตคู่ครั้งแล้วครั้งเล่าก็ตาม

4.2.2.3 แม่ชนชั้นล่าง

การพัฒนาเมืองให้เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดความต้องการแรงงาน ทั้งแรงงานทั่วไปและแรงงานที่มีความสามารถเฉพาะด้าน อาชีพต่างๆ ก็เพิ่มขึ้นตามขนาด และการขยายตัวของภาคการผลิต ความแตกต่างทางค่าแรงแต่ละสาขาวิชาชีพเริ่มเห็นได้ชัด ดังนั้น การจำแนกกลุ่มชนชั้นบนพื้นฐานทางรายได้และฐานะทางเศรษฐกิจอันส่งผลต่อชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละชนชั้นอย่างชัดเจน

กลุ่มชนชั้นล่างในสังคมเมืองเป็นกลุ่มคนที่ถูกกีดกันให้ออกจากวิถีชีวิตแบบคนเมืองมากที่สุด เพราะนอกจากจะถูกปิดกั้นทางเศรษฐกิจด้วยรายได้ที่แปรผันไปตามระดับการศึกษาแล้ว การไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับรูปแบบของการใช้ชีวิตที่เอื้อต่อกลุ่มคนที่มีรายได้ดีในสังคมเมือง ก็เป็นความแตกต่างที่ทำให้กลุ่มชนชั้นล่างต้องเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำดังกล่าว (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550: 244-245)

ในนวนิยายเรื่องช่างสำราญ เดือนวาดเสนอให้เห็นบทบาทของแม่ชนชั้นล่างผ่านตัวละคร "น้ำฝน" ดังที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์บทบาทให้เห็นในหัวข้อ "น้ำฝน : แม่ที่ไม่ได้ทำหน้าที่แม่" ดังนี้

น้ำฝน : แม่ที่ไม่ได้ทำหน้าที่แม่

นวนิยายเรื่องช่างสำราญ ของเดือนวาด พิมวนา นำเสนอให้เห็นบทบาทของแม่ชนชั้นล่างผ่านตัวละครน้ำฝน แม่ที่มีความสัมพันธ์กับผู้ชายคนอื่น ต่อมาเธอกับสามีทะเลาะกันรุนแรง นำไปสู่การยุติความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยา เธอย้ายข้าวของออกจากบ้าน ทิ้งให้อดีตสามีจัดการปัญหา เรื่องที่อยู่อาศัยและเรื่องลูกเพียงลำพัง ทำยที่สุดเขาพาลูกคนเล็กไปอยู่กับภรรยาเก่า ส่วนลูกโตอาศัยให้คนในชุมชนบ้านเดิมช่วยดูแลทั้งที่อยู่และอาหารการกิน นานครั้งพ่อถึงจะแวะเวียนมาเยี่ยม

แม้ว่าน้ำฝนจะไม่สามารถเป็นเมียที่ดี แต่เธอก็พยายามรักษาบทบาทการเป็นแม่ที่ดี ด้วยการแวะเวียนมาหาลูกบ้าง พาลูกไปนอนด้วยบ้าง แต่นั่นก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เธอต้องปลีกตัวมาหรือบางครั้งก็เป็นเพราะเธอทุกข์ใจกับครอบครัวใหม่ การกลับมาหาลูกจึงกลายเป็นแค่การพักพิงทางใจ เพราะลูกกลายเป็นภาระสำหรับเธอไปแล้ว หลังจากเธอเลือกทางเดินชีวิตใหม่ ทั้งอาชีพใหม่และสามีใหม่

คืนหนึ่ง กำพลหลับไปแล้วที่บ้านนางหมอน จึงรู้สึกเหมือนฝันเมื่อถูกปลุกให้ตื่นมาพบแม่

"ไอ้หนู ลูกตื่นเร็ว ไปนอนกับแม่"

กำพลตกตะลึง แต่ไม่ได้โผล่เข้าหา นิ่งมองอยู่ด้วยความสับสน ไม่คาดฝัน นางน้ำฝนน้ำตาไหล คร่ำกำพลมากอดแล้วอุ้มออกจากบ้านไป กำพลกอดคอแม่ ชบอยู่กับไหล่ ได้ยินเสียงสะอื้นของแม่ขณะเดินไปตามทางมืดๆ เขาอยากรู้ว่าแม่จะพาไปไหน ไปอยู่บ้านใหม่ของแม่อย่างนั้นหรือ ครูเดียวก็ถึงที่หมาย นางน้ำฝนเลียเข้าบังกะโลชื่นจิต กำพลตาตื่น เขาอยู่ละแวกนี้มาแต่เกิด นับเป็นครั้งแรกที่เข้ามาในพื้นที่ของบังกะโล

"คืนนี้เรานอนกันที่นี่นะลูก"

...

"แม่อยู่ที่นี้หรือ" กำพลถาม

แม่หัวเราะ ไม่ตอบ ให้กำพลเล่าถึงพ่อกับน้อง นอนคุยจนกำพลหลับ กำพลไม่รู้ตัวเลย ตอนตีหนึ่งมีคนมาเคาะประตูห้อง แม่อุ้มเขาพาตบ่า พามาส่งบ้านนางหมอน ตอนเช้าเขาตื่นขึ้น โดยมีไอ้อนนอนอยู่ข้างๆ กำพลตกใจ ทั้งไม่แน่ใจ แม่มาหาเขาจริงหรือเป็นเพียงแต่เพียงฝัน

(ช่างสำราญ 2547: 85-86)

เมื่อพิจารณาความข้างต้นจะเห็นว่าภายในจิตใจของน้ำฝนมีความรู้สึกผิดที่ทิ้งลูกเธอพยายามปิดบังลูกถึงเรื่องอาชีพที่เธอทำและความสัมพันธ์กับผู้ชายคนใหม่ เพื่อไม่ให้ลูกมองเธอในแง่ร้าย ดังนั้นเมื่อมีโอกาสได้พบลูกเธอก็พยายามที่จะใกล้ชิดลูกให้ได้มากที่สุด รวมถึงการที่เธอให้กำพลเล่าเรื่องพ่อ เล่าเรื่องน้องชาย นั้นแสดงว่าน้ำฝนเองก็ยังคงเป็นห่วงและคิดถึงคนในครอบครัว

คุณแม่ทองจันทร์เปิดห้องวางที่ผู้เช่ารายหนึ่งเพิ่งย้ายออกให้นางน้ำฝน ข้าวของที่เคยถูกขนจากไปบัดนี้ขนกลับมาแล้ว...

กำพลซุกอยู่กับแม่ กินข้าวกับแม่ นอนกับแม่ ตกตึกข้าวสะดุ้งตื่น

"ฝน ฝน เปิดประตูหน่อยเร็ว" ชายผู้หนึ่งเคาะประตูเรียก

นางน้ำฝนนั่งร้องไห้อยู่บนที่นอนส่งเสียงครี้อๆ ตอบไปว่า "พี่กลับไปเถอะ ฉันไม่เปิดประตูให้หรอก"

...

"พี่กลับไปเถอะ เราจบกันแล้ว ฉันจะอยู่กับลูก"

[...]

คืนวันอังคาร กำพลนอนกับแม่เป็นคืนที่สี่ เขาตื่นขึ้นกลางดึกเช่นเคย ทว่าคืนนี้ไม่เหมือนคืนก่อนๆ ไม่มีเสียงชายคนนั้นที่หน้าประตู ไม่มีเสียงพูดโต้ตอบ คงเหลือแต่เสียงสะอื้นของแม่ซึ่งดังกว่าทุกคืนที่ผ่านมา

ถึงวันพุธ เมื่อกลับจากโรงเรียน กำพลพบแต่บ้านว่างเปล่า

แม่ของเขาจากไปแล้ว

ใกล้ค่ำ กำพลยังคิดไม่ตกว่าคืนนี้จะนอนที่ไหน ขณะยืนคว้างอยู่กลาง
ลานโล่ง ได้ยินเสียงนายชงเรียกมาจากร้านค้า
"คืนนี้นอนกับเฮียมัย"

(ข้างสำราญ 2547: 170-179)

เหตุการณ์ข้างต้นแม้จะสะท้อนให้เห็นว่าน้ำฝนมีจิตสำนึกถึงหน้าที่ที่ควรปฏิบัติ
ต่อลูก ทั้งการให้ความรักและการเลี้ยงดูลูก แต่นั่นก็เป็นเพียงการดำรงบทบาทความเป็นแม่เฉพาะ
ชั่วคราวเท่านั้น เพราะในเวลาปกติที่น้ำฝนไม่ได้มีปัญหาเกี่ยวกับสามีใหม่ เธอกลับละเลยลูกและทิ้งให้ลูก
เป็นภาระของคนในชุมชนเช่นเดิม ดังที่ผู้อ่าน จะเห็นได้จากการอุ้มกำพลให้กลับมาอนบ้าน
นางหมอนตอนกลางคืน หลังจากพาไปนอนด้วยแล้วมีคนมาเคาะห้อง หรือเหตุการณ์ที่กำพลกลับมา
บ้านแต่บ้านกลับไม่มีแม่อยู่แล้ว ทั้งๆ ที่อยู่ด้วยกันมาเกือบหนึ่งอาทิตย์ ทำยที่สุดคนในชุมชน
เช่น เฮียชง นางหมอน และลุงแดงก็ต้องช่วยกันอุปการะกำพล ด้วยการให้ที่อยู่ พาไปกินข้าว
และบางครั้งก็ให้กำพลทำงานเล็กๆน้อยๆ เพื่อจะได้มีเงินซื้อขนมเหมือนดังที่ทุกคนเคยทำมา
ก่อนหน้านี้

เมื่อวิเคราะห์ถึงการนำเสนอบทบาทแม่ผ่านตัวละครน้ำฝนของเดือนวาด จะพบว่า
เดือนวาดไม่ได้เน้นให้ผู้อ่านเห็นบทบาทของน้ำฝนในฐานะแม่มากนักเมื่อเทียบกับการดูแลของคน
ในชุมชน เนื่องจาก น้ำฝน จะแวะมาหาลูกและทำหน้าที่แม่แค่ชั่วคราวเมื่อเธอผิดหวังกับคนรัก หรือ
เป็นทุกข์กับชีวิตครอบครัวใหม่เท่านั้น แต่เมื่อเธอสามารถคลี่คลายปัญหาเหล่านั้นได้ เธอก็เลือกที่
กลับไปมีชีวิตเช่นเดิม โดยทิ้งลูกให้เป็นภาระของคนในชุมชนเหมือนทุกครั้งที่เราจากไป

แม้การช่วยเหลือของคนในชุมชนจะไม่ได้ทำให้กำพลอบอุ่นใจได้เท่ากับการอยู่กับแม่
ตรงกันข้ามบางครั้งคนในชุมชนก็เลี้ยงดูกำพลโดยมีเงื่อนไข ไม่ว่าจะเป็นการใช้งานเล็กๆ น้อยๆ
หรือเพื่อรักษาหน้าของตนให้เหนือกว่าเพื่อนบ้าน ซึ่งก็มีฐานะที่ไม่แตกต่างกันนัก แต่กระนั้นน้ำใจ
และความโอบอ้อมอารีจากคนในชุมชนดังกล่าวก็เข้ามาประคับประคองปัญหาและทำหน้าที่ดูแล
กำพลได้แทนแม่ได้ระดับหนึ่ง

การที่เดือนวาดเสนอให้เห็นถึงคนในชุมชนกำลังเข้ามาทำหน้าที่แทนผู้ปกครอง
โดยเฉพาะการเป็นแม่ดังกล่าวนั้น ไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความบกพร่องทางหน้าที่ของคนที่ได้ชื่อว่า
แม่เท่านั้น แต่เดือนวาด กำลังถ่ายทอดบทบาทของความเป็นแม่ให้กลายเป็นหน้าที่ของคนในชุมชน
ด้วยการปรับเปลี่ยนจากการปฏิบัติต่อลูกด้วยความรักและห่วงใยของผู้เป็นแม่ให้กลายเป็นการเอื้อกุล
จากคนในชุมชน หรืออาจมองได้ว่า ความเป็นแม่ดังกล่าวไม่ได้ผูกติดอยู่กับความเป็นผู้หญิงอีกต่อไป

อนึ่งด้วยน้ำฝน ไม่ได้มีศักยภาพพอที่จะเลี้ยงดูลูกโดยลำพังแบบที่แม่เลี้ยงเดี่ยว อย่างเช่นณภัทร ตัวละครแม่จากเรื่องความสุขของกะทิสามารถกระทำได้ เนื่องจากน้ำฝน ไม่ได้มีทุนทางปัญญาที่สามารถจะหารายได้มาเลี้ยงดูตนเองและดูแลลูกได้โดยไม่เดือดร้อน และยังเป็นทุนทางสังคมด้วยแล้ว น้ำฝน ก็เป็นเพียงชนชั้นล่างที่ไม่ได้มีฐานะทางสังคมพอที่จะสร้างเครือข่ายเพื่อสนับสนุนความเป็นอยู่ของตนและลูกให้ดีขึ้นได้ ดังนั้นเมื่อครอบครัวเผชิญกับสถานการณ์แตกแยก ผู้หญิงที่มีสถานภาพเช่นน้ำฝนจึงไม่สามารถที่จะดำรงความเป็นแม่ที่ดีได้ตามความคาดหวังของสังคมได้อีกต่อไป

จากการวิเคราะห์บทบาทของตัวละครแม่ในนวนิยายซีไรต์ พบว่าบริบททางสังคมและกระแสแนวคิดเรื่องสตรีนิยมมีผลต่อการแสดงบทบาทของแม่แต่ละชนชั้น กล่าวคือในนวนิยายเรื่องลูกอีสาน ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนยุคดั้งเดิมสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงที่เป็นแม่นั้นแม่จะไม่ได้เป็นผู้ดำเนินการปกครองภายในครอบครัว แต่มีบทบาททางเพศที่เท่าเทียมกับฝ่ายชาย ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพทางกายภาพที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนของสังคมยุคเกษตรกรรมเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการหารายได้ให้แก่ครอบครัวและประดับประดาครอบครัวให้รอดพ้นอุปสรรคด้านปากท้อง ประกอบกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของสังคมชนบทจะให้ความสำคัญกับญาติทั้งสองฝ่าย ผู้หญิงจึงได้รับการปกป้องให้อยู่ในระบบคานอำนาจบิดาธิปไตยภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ แต่กระนั้นผู้หญิงที่เป็นแม่ก็ยิ่งถือเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการดูแลและปกป้องลูกด้วยเหตุนี้ภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมจึงเป็นภาพที่แม่มีส่วนร่วมในการดูแลครอบครัวร่วมกับพ่อ ซึ่งมีบทบาทในฐานะผู้นำครอบครัว

เมื่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากระบบยังชีพมาสู่ระบบทุนนิยม และการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมอุตสาหกรรมย่อมส่งอิทธิพลต่อโครงสร้างครอบครัวที่กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ลักษณะครอบครัวเช่นนี้ไม่เพียงแต่ทำให้ปัจจัยที่คอยสนับสนุนอำนาจในครอบครัวของผู้หญิงลดลงไปตามความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ห่างเหินกันมากขึ้นเท่านั้น แต่กลับยิ่งทำให้ผู้หญิงต้องมีความรับผิดชอบในฐานะแม่และเมียมากยิ่งขึ้น

แม้การพัฒนาเมืองให้กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและศูนย์กลางทางการศึกษาจะถือเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาและโอกาสในหน้าที่การงานที่เท่าเทียมกับผู้ชาย แต่กระนั้นเมื่อผู้หญิงต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นแม่ บรรทัดฐานของสังคมก็ให้คุณค่าแก่ผู้หญิงที่มีภาพของการเป็นแม่ที่ดีมากกว่าการมีหน้าที่การงานที่ก้าวหน้าหรือมีฐานะเป็นผู้นำเหนือการปกครองของฝ่ายชาย ยังไม่รวมถึงผู้หญิงที่ไม่ได้มีระดับการศึกษาที่สูงนักแต่ได้รับการเลื่อนฐานะทางสังคมจากสถานภาพของฝ่ายชายหลังจากแต่งงาน ผู้หญิงกลุ่มนี้จึงจำเป็นพึ่งพาฝ่ายชาย โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น

ภาพที่ปรากฏจึงเป็นภาพที่ผู้หญิงถูกกีดกันให้อยู่เฉพาะพื้นที่ภายในครอบครัว ซึ่งกำหนดบทบาทให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะผู้ดูแลและผู้ปรนนิบัติเท่านั้น

จนกระทั่งกระแสแนวคิดสตรีนิยมเข้ามามีอิทธิพลต่อสถานภาพของผู้หญิง ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยจึงละทิ้งบทบาทของการเป็นเมียให้เหลือเพียงบทบาทของการเป็นแม่ที่ดี แต่การที่ผู้หญิงจะดำรงบทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยวได้นั้นย่อมต้องมีทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมที่เพียงพอระดับที่สามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมไว้รองรับและเป็นแรงสนับสนุนให้แก่ตนเองและลูก ไม่เช่นนั้นแล้วการดำรงบทบาทของการแม่อีกไม่อาจประสบความสำเร็จได้เท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากกรณีของแม่ชนชั้นล่างในสังคมเมืองที่ไม่อาจดำรงบทบาทของการแม่ได้ เนื่องจากศักยภาพที่ไม่เพียงพอทั้งด้านทุนทางปัญญาและทุนทางสังคม ด้วยเหตุนี้บทบาทของการเป็นแม่จึงได้รับการแปรเปลี่ยนให้กลายเป็นน้ำใจและการเกื้อกูลของคนในชุมชนให้เข้ารับทำหน้าที่เฝ้าระวังเด็กที่เกิดในครอบครัวนี้ แต่กระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่าผู้เป็นแม่จะไม่ต้องทนทุกข์กับความผิดที่ละทิ้งหน้าที่และความรับผิดชอบดังกล่าวไป

แม้ว่าบริบททางสังคมและกระแสแนวคิดสตรีนิยมจะเข้ามาสนับสนุนให้ผู้หญิงมีสถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้น แต่กระนั้นบรรทัดฐานทางสังคมก็ยังคงปลูกฝังและคาดหวังให้ผู้หญิงที่เป็นแม่มีหน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อดูแลลูกให้ดีที่สุด ดังนั้นคำว่า "แม่" จึงไม่ได้กินความแค่ผู้ให้กำเนิดเท่านั้น แต่ยังกินความถึงสถานภาพและบทบาทของชีวิตผู้หญิงอีกด้วย

4.3 ลูก : บทบาทของผู้สืบทอดในครอบครัว

"เด็กเปรียบเสมือนผ้าขาว จะแต่งแต้มสีอะไรลงไปก็ง่ายทั้งนั้น" คำเปรียบเทียบบ่งชี้ว่าสะท้อนให้เห็นว่า การอบรมสั่งสอนคนในวัยเด็กเป็นช่วงเวลาสำคัญที่จะปลูกฝังความคิดและสั่งสอนด้วยหลักจริยธรรม อันส่งผลต่อการสร้างลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของเด็กที่จะติดตัวต่อไป

ครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุด และเป็นสถาบันอันดับแรกที่จะสร้างนิสัยและบุคลิกภาพให้แก่เด็ก เนื่องจากโดยทั่วไปแล้วครอบครัวจะเป็นแหล่งที่ให้ความรัก ความเอาใจใส่ และวิธีการเลี้ยงดูแก่เด็ก สภาวะแวดล้อมในครอบครัวจึงมีผลต่อพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และอุปนิสัยของเด็กอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นเด็กจะเจริญเติบโตและมีพัฒนาการได้ดีในระดับใดนั้นจึงขึ้นอยู่กับกรอบเลี้ยงดูของพ่อแม่และครอบครัวเป็นสำคัญ

สุนน อมรวิวัฒน์ และคณะ (2539: 19) ได้ให้ความหมายของการอบรมเลี้ยงดูเด็กว่าหมายถึงลักษณะและวิธีการต่างๆ ที่ผู้เลี้ยงดูใช้ในการเลี้ยงดู ดูแล อบรมสั่งสอนและมีปฏิสัมพันธ์กับเด็ก รวมทั้งการการปฏิบัติตัวของผู้เลี้ยงดู ความคิดเห็นของผู้ใหญ่เกี่ยวกับเด็ก ตลอดจนหนังสือ กิจกรรมและสิ่งแวดลอมต่างๆ ที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ด้วย

แม้องค์ประกอบในการเลี้ยงดูเด็กจะมีหลายส่วนดังที่กล่าวไปแล้ว แต่ส่วนที่สำคัญยิ่งคือ สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกลักษณะของพฤติกรรมที่หลากหลายของบุคคล โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และค่านิยม ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางพฤติกรรมของบุคคลในสังคมช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั้น จะทำให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับความคิด ความหวัง และการรับเอามาตรฐานของสังคมเข้ามาไว้เป็นส่วนหนึ่งในจิตใจด้วย และเมื่อนานวันเข้าสิ่งที่เด็กได้เรียนรู้จากสังคมเหล่านี้ก็จะรวมตัวเข้าเป็นแกนของบุคลิกภาพ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นในรูปแบบของการกระทำ (งามตา วนินทานนท์, 2536: 39-40)

อาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กนั้นไม่ได้เพียงแปรผันไปตามหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติที่แตกต่างกันตามพื้นฐานการเลี้ยงดู ซึ่งสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่เท่านั้น แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมยังทำให้เกิดการตระหนักรู้และยอมรับถึงสถานภาพของเด็กที่เติบโตขึ้นในครอบครัวที่มีรูปแบบแตกต่างกันด้วย

ในหัวข้อ "ลูก: บทบาทของผู้สืบทอดในครอบครัว" ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นบทบาทของตัวละครลูกในนวนิยายซีไรต์ โดยใช้สภาพสังคมเป็นเกณฑ์การแบ่ง ได้แก่ ลูกในครอบครัวชุมชนดั้งเดิม และลูกในครอบครัวสังคมเมือง

4.3.1 ลูกในครอบครัวชุมชนดั้งเดิม

ครอบครัวไทยในอดีตเป็นครอบครัวขยาย เด็กจึงแวดล้อมไปด้วยพ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ และลูกพี่ลูกน้อง ในการเลี้ยงดูทารกผู้มีบทบาทสำคัญคือแม่ แม่จะดูแลลูกอย่างใกล้ชิด แต่เมื่อแม่ต้องออกไปทำงานในไร่นา ญาติพี่น้องคนอื่นๆ ก็จะรับหน้าที่ดูแลเด็กอย่างเอาใจใส่ทะนุถนอมได้ไม่ต่างกับแม่ ทั้งนี้พ่อ แม่และญาติผู้ใหญ่จะให้ความสำคัญแก่เด็กทั้งร่างกายและจิตใจ ด้วยการปลัดกั้นดูแลและเอาใจใส่แก่เด็กในครอบครัว ทั้งในด้านความเป็นอยู่และการอบรมสั่งสอน ซึ่งเป็นในทางตรงและทางอ้อม เช่น สอนให้ตั้งใจใฝ่หาวิชาความรู้ สอนให้มีความกตัญญู หรือถ้าหากเป็นเด็กชายจะสอนให้มีความกล้าหาญ อดทน ส่วนเด็กหญิงจะสอนให้เป็นแม่บ้านที่ดี เป็นต้น นอกจากนี้พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ยังมีส่วนสำคัญต่อการปลูกฝังค่านิยม จริยธรรม และวัฒนธรรมอีกด้วย เป็นต้นว่า ความรับผิดชอบและความเป็นระเบียบวินัย ความเชื่อในกฎแห่งกรรม การเคารพผู้อาวุโส ตลอดจนการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่กัน (กุลศ สุนทรธาดา และคณะ, 2542: 40-41)

ในนวนิยายเรื่องลูกอีสานของคำพูน บุญทวี นอกจากจะเสนอให้เห็นการต่อสู้ดิ้นรนท่ามกลาง สภาวะที่ทรัพยากรธรรมชาติไม่อำนวยแล้ว คำพูนยังเสนอให้เห็นการอบรมสั่งสอนและปลูกฝังความรู้ ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตให้แก่ตัวละครรุ่นลูกอีกด้วย ดังจะอธิบายในหัวข้อ "คุณและคำทอง : คนรุ่นหลัง ผู้สืบทอดหน้าที่ของพ่อและแม่"

คุณและคำทอง : คนรุ่นหลังผู้สืบทอดหน้าที่ของพ่อและแม่

สภาพแวดล้อมที่แห้งแล้งในชุมชนชนบทอีสานขับเน้นให้ผู้ชายที่มีสถานภาพเป็นสามี และเป็นพ่อขึ้นมาเป็นหัวหน้าครอบครัว ลูกชายก็จะได้รับการถ่ายทอดความรู้และถ่ายทอด ประสบการณ์ต่างๆ จากผู้เป็นพ่อเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพื่อสั่งสมเป็นทักษะในการดำรงชีวิตที่เอื้อต่อ การเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ทำหน้าที่ดูแลและรับผิดชอบความเป็นอยู่แก่คนครอบครัวในอนาคต ทั้งในยามปกติและยามที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับภาวะขาดแคลนอาหาร ส่วนลูกสาวนั้นฝ่ายแม่ และฝ่ายญาติผู้หญิงจะเป็นผู้รับผิดชอบในการอบรมสั่งสอนวิชาภายในบ้าน เพื่อสืบทอดหน้าที่ของแม่ ในครอบครัวต่อไป

คุณ และคำทอง เป็นตัวละครที่ได้รับการปลูกฝังวิชาความรู้ที่แตกต่างกันไปตามเพศ โดยคุณ ซึ่งเป็นลูกชายนั้นจะได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้เป็นพ่อเป็นส่วนใหญ่ แต่ด้วยการแบ่งบทบาท ที่ไม่ชัดเจนนักในชุมชนดั้งเดิมอีสาน บางครั้งแม่และญาติทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงก็มีส่วนสำคัญ ในการอบรมสั่งสอนให้แก่คุณด้วย ส่วนคำทอง ลูกพี่ลูกน้องฝ่ายหญิงของคุณนั้นนอกจากจะสะท้อนให้ เห็นถึงการทำหน้าที่ของลูกสาวคนสุดท้ายในครอบครัวแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพี่สาว ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่น้องๆ อีกด้วย

ความตื่นเตนทำให้คุณอยากไปล่าฟังพอนกับพ่อในวันต่อมา แต่พอบอกว่า คุณยังไม่โต การล่าฟังพอนจะต้องใช้หมาหลายวันรวมตัวกับหมาของคนอื่นๆ บางที ก็มีงูเห่าหรืองูจงอางวิ่งปล่านไปมาจะทำให้งูกัดเอา พอบอกว่าไอ้แดงกับไอ้มอม มีฟันแหลมคมมาก มันกัดทีเดียวฟังพอนร้องจ๊ิกแล้วตายทันที [...] ถ้าล่าอีเห็น กลางคืนมันก็จะวิ่งนำหน้าออกไป ถ้ามีเสียงเห่าโง้งๆ พอกับชาวบ้านก็จะรีบไปทันที พอบอกว่าอีเห็นได้กลิ่นหามา มันจะวิ่งขึ้นต้นไม้ทันที เมื่อมันถูกไฟฉายส่องหน้า มันจะยีนนิ่งๆ แล้วคนอยู่ข้างล่างก็ยิงด้วยปืนแก๊ปหรือหน้าไม้ เมื่ออีเห็นพลัดลงมา พวกหมาก็จะตะครุบกัดหัวท้ายอุตุลุด

"ผมโตขึ้นให้ไปด้วยนะพ่อ" คุณถามพ่อ

"ได้ไปแน่ๆ แต่ต้องเรียนหนังสือเก่งๆ" พ่อว่า

(ลูกอีสาน 2552: 22-23)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นภาพของเด็กในครอบครัวชุมชนดั้งเดิมอีสาน โดยเฉพาะคุณ ซึ่งเป็นเด็กชายนั้นนอกจากจะได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตและทักษะการหาอาหาร เพื่อส่งสมวิชากรเอาตัวรอดในชีวิตจากผู้เป็นพ่อแล้ว การเล่าถึงวิธีการล่าพังพอนและอีเห็น ที่ต้องอาศัยสุนัขของชาวบ้านหลายตัวและแรงงานคนร่วมกันหลายคนยังอาจเป็นการปลุกฝังให้คุณ เรียนรู้ที่จะพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลเพื่อนบ้าน รวมถึงเมื่อวิเคราะห์จากคำพูดของพ่อที่ว่า "ได้ไปแน่ๆ แต่ต้องเรียนหนังสือเก่งๆ" ก็ยังสะท้อนถึงความหวังของพ่อที่อยากให้คุณมีความรู้และความสามารถ ที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตและการสร้างครอบครัวในอนาคต

แม้ว่าในชุมชนดั้งเดิมอีสานจะมีระบบแบ่งงานที่ไม่ชัดเจน ชายและหญิงสามารถทำงาน ร่วมกันได้ แต่ด้วยสภาพการณ์ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับภัยธรรมชาติ พ่อจึงขึ้นมาเป็นหัวหน้าครอบครัว ที่มีอิทธิพลต่อการปลุกฝังความคิดให้แก่ลูก และยังเป็นลูกชายคนโตอย่างคุณด้วยแล้วก็นับว่าได้รับ อิทธิพลจากพ่อกว่าคนอื่น ดังความที่ว่า

เมื่อคุณซัดปากเพราะเผ็ด แม่ก็บอกว่า "ไม่เผ็ดเท่าใดหรอกใส่พริกสีห้าเม็ด
เท่านั้น ลูกผู้ชายต้องหัดกินเผ็ดๆ ไว้"
"ครับแม่ผมจะหัดกินเผ็ด เพราะพ่อบอกว่าโตขึ้นจะเก่งใช้ไหมแม่"
"ใช่แล้วลูก" แม่พยักคอก

(ลูกอีสาน 2552: 28)

เมื่อพิจารณาความข้างต้นจะเห็นว่า แม้ว่าแม่จะมีส่วนในการปลุกฝังและกำหนดพฤติกรรม ของลูกชายว่าต้องอดทนและเข้มแข็ง แต่จะเห็นได้ว่าท้ายที่สุดแล้วผู้ที่ดำรงหน้าที่ดังกล่าวที่แท้จริง คือพ่อ ที่สำคัญคือคุณก็นับถือว่า คำสอนของพ่อเป็นสิ่งที่สามารถกำหนดถึงอนาคตของเขาได้

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าคุณ ไม่เพียงแต่ได้รับการถ่ายทอดวิชาการดำรงชีวิตและการกำหนดความคิด และพฤติกรรมผ่านคำสั่งสอนของพ่อเป็นหลักเท่านั้น แต่คุณยังได้รับการปลุกฝังคุณธรรมจากพ่อ อีกด้วย ดังตัวอย่างเหตุการณ์ที่พ่อสอนให้คุณรู้จักแบ่งปันและทดแทนบุญคุณ ความว่า

เมื่อลูกลงหวดโค้งปล่อยมือพ่อก็เดินไปจับแขนคนอื่นๆ อีก ในขณะที่มีเสียง
ส่งลាក់กันอยู่นั้นก็มีผู้ใหญ่บ้านแบกกกล้วยดิบเครือใหญ่มาสองเครือมอบให้ลุง
อีกคนหนึ่ง

"กล้วยดิบนะพ่อ ผู้ใหญ่ให้ไปทำไม" คุณถามพ่อ

"มันจะสุกตามทางไปเรื่อยๆ"

"พ่อดีจะให้เขาไปกินตามทางบ้างไหม"

"ให้แล้ว พ่อให้ตาข่ายดักนกขุ่มกับลุงคนเมื่อกี้และแม่ก็ให้สวิงช้อนปลา
ไปผืนหนึ่ง"

"ทำไมให้เขามากนัก" คุณไม่พอใจ

"ลุงคนนี่แหละที่เคยเป่าโรตาดำแดงลูกตอนเล็กๆ"
 คุณอยากไปจับมือขบใจกับลุงคนนั้น แต่ก็ไม่รู้จะพูดอย่างไรจึงได้ยินฟัง
 เขาพูดกันเสียงขรมไปหมด...

(ลูกอีสาน 2552: 25)

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นเหตุการณ์ตอนที่ชาวบ้านบางส่วนพากันอพยพหนีความแห้งแล้ง และชาวบ้านในหมู่บ้านที่เหลือพากันมาส่งและให้ของกินไว้เป็นเสบียงระหว่างการเดินทาง ในเหตุการณ์นี้พ่อได้ปลุกฝังให้คุณเรียนรู้ที่จะตอบแทนพระคุณแก่ผู้ที่เคยมีบุญคุณ ดังจะเห็นจากคำพูดของพ่อที่ว่า "ลุงคนนี่แหละที่เคยเป่าโรตาดำแดงลูกตอนเล็กๆ" ซึ่งเน้นย้ำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กับผู้รับที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก่อน และเมื่อคุณเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายที่พ่อและแม่มอบอุปกรณ์จับสัตว์ให้แก่ลุงคนนั้นไป คุณจึงน้อมรับและยินดีตามสิ่งที่พ่อและแม่ได้ทำไป

โครงสร้างครอบครัวในสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีบรรทัดฐานอย่างหนึ่งคือ ลูกสาวคนสุดท้องเมื่อแต่งงานแล้วจะอยู่กับพ่อแม่ตลอดไปเพื่อดูแลพ่อแม่ในยามชรา สิ่งที่ลูกสาวคนสุดท้องได้รับตอบแทน ได้แก่ บ้านและที่ดินที่ปลูกบ้านสืบมรดกต่อจากพ่อแม่ ส่วนที่ดินเพาะปลูกจะถูกแบ่งเฉลี่ยไปเท่าๆกันในหมู่พี่น้อง (จอห์น โนเดิล อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์ และนิพนธ์ เทพวัลย์, 2530: 45)

ในนวนิยายเรื่องลูกอีสานนี้ คำพวนเสนอถึงบรรทัดฐานดังกล่าวผ่านตัวละครชื่อ ค่างอง ที่รับบทบาทการดูแลพ่อแม่ตามบรรทัดฐานของสังคมในฐานะลูกสาวคนสุดท้อง และทำหน้าที่ดูแลและสั่งสอนวิชาความรู้ต่างๆ ให้แก่ลูกพี่ลูกน้องในครอบครัวของคุณ

เรือนของลุงใหญ่อยู่ใกล้ๆ กันกับเรือนย่า ทั้งเรือนย่าและเรือนลุงใหญ่ มีสภาพเหมือนกันกับเรือนของคุณคือใต้ถุนสูงแต่มีคอกควายอยู่ใต้ถุนติดกับเรือนของคุณ ผู้ที่เลี้ยงย่าอยู่ทุกวันนี้คืออาสินิลลูกคนสุดท้องของย่า อาสินิลมีผิวซีดแสง มีลูกแล้วสองคน รุ่นเดียวกับยี่สุนและบุญหลาย

พ่มีพี่น้องทั้งหมดสี่คน ลุงใหญ่คือคนโต พ่อคือคนที่สอง ส่วนคนที่สามน้องของพ่อถูกขโมยฆ่าตายเมื่อเป็นหนุ่ม ขณะตอนควายไปขายทางเมืองโคราชกับเพื่อนบ้านตั้งแต่คุณยังไม่เกิด เมื่ออาสินิลเป็นลูกหญิงสุดท้ายก็ต้องเลี้ยงย่าเลี้ยงปู่สืบต่อกันมา

ส่วนลุงใหญ่กับป้าขาวมีลูกสามคน คนโตเป็นชายทั้งสองคน แต่ไปมีเมียอยู่บ้านอื่นที่ไม่ไกลนัก ทุกวันนี้จึงมีแต่เอื้อยค่างองคนเดียวที่ช่วยงานลุงใหญ่กับป้าขาวอยู่

(ลูกอีสาน 2552: 51)

ความข้างต้นเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติในครอบครัวขยายที่สะท้อนให้เห็นว่า ลูกสาวคนสุดท้องของครอบครัว ได้แก่ อาสินีล และค่างอง ต้องมีหน้าที่เลี้ยงดูและช่วยงานพ่อแม่ในบ้านเดิม รวมถึงเมื่อมีการแต่งงานเกิดขึ้น ฝ่ายชายก็ต้องเป็นฝ่ายย้ายเข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิง เพื่อเป็นกำลังแรงงานให้แก่ครอบครัวของฝ่ายหญิงสืบต่อไป ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ติดจูนกับค่างอง ทำพิธีขอขมาแก่ผีปู่ย่าที่เรือนของค่างองและใช้เรือนนี้เป็นที่อาศัยร่วมกัน หลังจากติดจูนกับค่างอง ลักลอบได้เสียก่อนมีพิธีแต่งงาน

...ติดจูนลูกชายลุงเมฆไปนอนกับเอื้อยค่างองในห้องตั้งแต่เมื่อคืน พอถึงยามไก่กระโดดลงจากคอก เอื้อยค่างองก็บอกให้แม่รู้ว่าติดจูนเข้านอนด้วย [...] ขณะนั้นอากาศตอนเช้ายังขมุกขมัวอยู่ เต่าชายหญิงสี่ห้าคนนั่งคุยกันอยู่ใกล้ๆ ย่าหลวงใหญ่ไปนั่งดูยายอยู่ทางครัวไฟกับลุงเมฆ เอื้อยค่างองนั่งก้มหน้าอยู่ใกล้ๆ ป้าขาว ผู้เป็นแม่ เมื่อพ่อของคุณพูดว่าญาติสองฝ่ายมาพร้อมกันแล้วให้ติดจูนออกมาจากในส้วม คือห้องนอนเจ้าสาวไวๆ จะได้พูดกันให้เสร็จแล้วไปป่าไปโคกกัน...

"ให้ติดจูนขอขมาฝ่ายเราเสีย เพราะไหนๆ พวกเรารู้กันแล้วว่าไม่มีอะไรกันเลย" ย่าว่าแล้วหันหน้าไปทางลุงใหญ่ ย้ายกถาดนั้นขึ้นแล้วเรียกติดจูนกับเอื้อยค่างองตามเข้าไปในห้องนอนของเอื้อยค่างอง ย่าวางกถาดลงในพื้นห้องแล้วพูดขึ้นว่า "พากันขอขมาลาโทษผีเรือนผีตายายซะ จะได้อยู่เย็นเป็นสุข"

(ลูกอีสาน 2552: 50-53)

จากความข้างต้นจะเห็นว่าระบบเครือญาติและพิธีกรรมดั้งเดิมเรื่องการขอขมาแต่ผีเรือน เป็นสิ่งที่คอยสนับสนุนให้เกิดการยอมรับและให้อภัยแก่คู่บ่าวสาวที่แม่จะทำผิดประเพณี ด้วยการลักลอบได้เสียก่อนมีการแต่งงาน แต่ด้วยการมองถึงอนาคตและสภาพปัจจุบันที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับความขาดแคลน ดังนั้นการรับติดจูนเขาเป็นลูกเขยและหลานเขยของครอบครัวจึงมองที่แรงงานของครอบครัวที่จะช่วยเหลือกันยามยากมากกว่าการกล่าวโทษถึงสิ่งที่ทำผิดพลาดไปแล้ว

อนึ่งด้วยความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมที่เป็นดังหลักที่คอยให้คนในสังคมชนบทยึดถือ ดังนั้นเมื่อการทำผิดประเพณีระหว่างค่างองกับติดจูนเกิดขึ้นแล้วจึงได้รับการอภัยและมองว่าเป็นการกระทำที่กรรมกำหนดมา ดังคำพูดของค่างองที่ว่า

เมื่อติดจูนเงยหน้าขึ้นจากฟังกย่าสั่งสอนเสร็จ ทิดฮาดชี้เมาอุ่มไก่ตัวเมีย ขึ้นมายืนโงนเงนอยู่ที่นอกชาน

"เป็นไงค่างองจึงให้ควายมาเข้าสวนยามร้อน" ทิดฮาดถามแล้วนั่งลง

"เป็นบุญกรรมของฉันนะ อ้ายทิดฮาด" เอื้อยค่างองว่าแล้วก้มหน้า

(ลูกอีสาน 2552: 53)

การยอมรับถึงผลกระทบและให้อภัยกับสิ่งที่ผิดพลาดไปในอดีตถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ ทิดจุ่นเข้ามาเป็นญาติและเป็นแรงงานของครอบครัวค้ำกง และมีส่วนช่วยเหลือครอบครัวของค้ำกง และครอบครัวของญาติพี่น้องอย่างมาก

เมื่อวิเคราะห์ถึงบทบาทของค้ำกงจะพบว่า เธอมีบทบาทสำคัญต่อการดูแลความเป็นอยู่ ภายในบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการหาบน้ำมาใช้ การดูแลเรื่องอาหารการกิน และเมื่อയാป่วย ค้ำกงก็เป็น หนึ่งในญาติพี่น้องที่รับหน้าที่ดูแลอย่างดี

ยามดึกคืนหนึ่ง มีเสียงเอื้อยค้ำกงมาเรียกพ่อของคุณให้เปิดประตูให้เปิด ประตูไว้ๆ คุณลุกขึ้นนั่งฟังอยู่ครู่หนึ่งจึงรู้ว่าയാป่วยกระเสาะกระแสะมาแล้วสามสี่วัน [...] เอื้อยค้ำกงเล่าให้คุณฟังว่ายาหลงเรือไปเก็บพลูที่ค้ำงพลุข้างเล่าไก่อสามวันก่อน ยาเหยียบใบพลูลื่นและล้มลง ตั้งแต่วันนั้นยาก็กินข้าวไม่อร่อย [...] คืนนั้นคุณได้นอนข้างๆ ยาไม่นานนักก็ตื่นขึ้นมาเห็นเป็นวันใหม่ เมื่อเห็นยาอาหารดีขึ้นและบอกให้เอื้อยค้ำกงตำหมากให้กิน คุณก็จับแขนยาด้วยความดีใจ

(ลูกอีสาน 2552: 94-99)

เหตุการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ค้ำกง มีบทบาทสำคัญในการดูแลพ่อแม่ โดยเฉพาะ การดูแลยาที่യാป่วย ทั้งการบอกข่าวให้ญาติพี่น้องรู้ และการเฝ้าพยาบาลยาจนหายเป็นปกติ จะสังเกตได้ว่า ค้ำกงสามารถเล่าถึงอาการป่วยของยาได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน นั้นแสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ต่อการปรนนิบัติและพยาบาลให้แก่ยา ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อยาตื่นขึ้นมาก็ดูขอให้ค้ำกง ตำหมากให้กิน ย่อมแสดงให้เห็นว่าค้ำกงรับผิดชอบหน้าที่นี้มานานระดับหนึ่ง

ท่ามกลางการเผชิญชีวิตที่ยากลำบากดังกล่าว นอกจากค้ำกงจะอยู่ในฐานะลูกสาว และหลานสาวที่ทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ตามบรรทัดฐานของสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูล ระหว่างญาติพี่น้องยังเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้ทุกคนในครอบครัวผ่านพ้นอุปสรรคไปด้วยกันได้ ดังจะเห็นได้จากค้ำกงแบ่งปันอาหารและผ้าขาวม้าให้แก่ครอบครัวของคุณ

แม่บอกว่าเอื้อยค้ำกงใจดี เอาผ้าขาวม้ามาฝากไว้ให้คุณนั่งเล่นกับเอา ปนปลาย่างให้แม่เก็บไว้ในครัว คุณจึงผลัดกางเกงกับเสื้อออกไปหยิบผ้าขาวม้า ผืนน้อยมีตาใหญ่ๆ ขึ้นนุ่งแล้วเข้าไปในครัวหาข้าวกิน เมื่อปลดก่องข้าวลงมาเปิดฝา เห็นถ้วยปนปลาย่าง คุณก็รีบล้างข้าวเหนียวจ้ำด้วยความอร่อย

(ลูกอีสาน 2552: 84)

การที่คำกองนำผ้าขาวม้ามาให้คุณนั่งเล่น และนำอาหารมาแบ่งปันให้แก่ครอบครัวคุณ ดังกล่าว นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงน้ำใจที่มีให้แก่กันในครอบครัวชนบทแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดหน้าที่ของผู้หญิง ซึ่งไม่เพียงต้องดูแลและจัดการหน้าที่ภายในบ้านให้เรียบร้อยเท่านั้น แต่ยังต้องถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับหน้าที่ภายในบ้านให้แก่สมาชิกรุ่นถัดไปอีกด้วย ดังตัวอย่างเหตุการณ์ที่แม่ของคุณกับคำกองช่วยกันทำขนม ความว่า

แม่กับเอื้อยคำกองกำลังคั้นแป้งเอน้ำออกอยู่จนเหงื่อไหล...เอื้อยคำกอง
หยิบน้ำตาลส่งให้คุณกับน้องๆ คนละหยิบ คุณก็ส่งเข้าปากเคี้ยวจับๆ

ไม่นานนักแป้งในกระทะก็เริ่มเดือดปุดๆ แม่กับเอื้อยคำกองหยิบไม้พาย
คนละอันคนไปมารอบๆ ตามกันเป็นจังหวะ เมื่อแป้งขนมเดือดขึ้นแรงกว่าเก่า
แม่ก็บอกเอื้อยคำกองเอาไม้คนไว้นิ่งกว่าเก่า

"เสียจนเป็นยางจึงสีกออกใส่กระด้ง แล้วก็กินได้ กินร้อนๆ ก็ได้
ให้มันเย็นก่อนก็ได้" แม่ว่า

"ปล่อยให้มันเย็นจึงจะกินแซ่บยีสุ่นเอ๊ย มึงจำไว้ ทำขนมนี้ง่ายแท้ๆ"
เอื้อยคำกองว่ากับยีสุ่นน้องของคุณ ยีสุ่นไม่ว่าอะไรได้แต่กลืนน้ำลายอยู่อีกๆ"

(ลูกอีสาน 2552: 126)

ความข้างต้นเสนอให้เห็นภาพการร่วมกันทำขนมของแม่คุณและคำกองนั้นสะท้อนให้เห็นถึงทักษะและความสามารถด้านการประกอบอาหาร อันเป็นหน้าที่ของผู้หญิงตามบรรทัดฐานทางสังคม รวมถึงยังเสนอให้เห็นว่าผู้ที่ดำรงสถานภาพดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกครอบครัวในรุ่นต่อไป ในที่นี้คือแม่ของคุณได้สอนวิธีทำขนมให้แก่คำกอง ซึ่งเป็นหลานสาว ส่วนคำกองในฐานะลูกพี่ลูกน้องก็กำลังสืบทอดทักษะนี้และถ่ายทอดไปยังยีสุ่น ผู้เป็นน้องสาว ดังคำพูดของคำกองที่ว่า "ปล่อยให้มันเย็นจึงจะกินแซ่บยีสุ่นเอ๊ย มึงจำไว้ ทำขนมนี้ง่ายแท้ๆ"

เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่า คุณ ซึ่งเป็นลูกชายคนโตนั้นเป็นตัวแทนของพ่อและการทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวต่อไปในอนาคต ด้วยเหตุนี้คุณจึงได้รับอิทธิพลจากพ่อเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดวิชาการดำรงชีวิต คำสั่งสอนที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความคิดและพฤติกรรมที่สำคัญคือการปลูกฝังเรื่องการตอบแทนคุณแก่ผู้มีพระคุณ ทั้งนี้การที่คุณได้รับการขัดเกลาจากพ่อ ดังกล่าวนอกจากจะสอดคล้องกับภาวะอดอยากปากแห้งที่ขบเน้นความเป็นผู้นำของเพศชายแล้ว การเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือแบ่งปันและตอบแทนพระคุณยังเป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้สมาชิกในครอบครัวรอดพ้นอุปสรรคไปด้วยกันได้ทั้งหมด ส่วน คำกอง ผู้เป็นลูกสาวและหลานสาวนั้นเป็นตัวแทนของแม่ที่จะทำหน้าที่ดูแลและรับผิดชอบความเป็นอยู่ของสมาชิกครอบครัวภายในพื้นที่บ้าน คำกองยังมีหน้าที่สืบทอดและถ่ายทอดทักษะและความสามารถด้านการดูแลสมาชิกจากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งถือเป็นคุณสมบัติเป็นสำคัญของผู้หญิงในครอบครัวตามบรรทัดฐาน

ของสังคม รวมถึงการดำรงบทบาทของค่างองดังกล่าวยังแปรผันไปตามสภาพสังคมที่ต้องอาศัยความสามัคคีและความร่วมแรงร่วมใจกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่าความแตกต่างทางเพศเป็นปัจจัยสำคัญต่อการกำหนดบทบาททางเพศเพศชายที่มีความแข็งแกร่งทางร่างกายมากกว่านั้นจะได้รับการถ่ายทอดความรู้และปลูกฝังความคิดที่ส่งเสริมความเป็นผู้นำครอบครัวในฐานะพ่อ ในขณะที่ผู้หญิงจะได้รับการกำหนดจากบรรทัดฐานทางสังคมให้ดูแลและความรับผิดชอบความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวภายในบ้านตามบทบาทของแม่มากกว่าภายนอกบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ของเพศชาย

4.3.2 ลูกในครอบครัวสังคมเมือง

รูปแบบครอบครัวในสังคมเมืองได้เปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีขนาดเล็กมากขึ้น ทำให้การพึ่งพาญาติพี่น้อง โดยเฉพาะการช่วยเหลือเด็กในครอบครัวลดลงไปด้วย ประกอบกับภาวะกดดันที่ทำให้พ่อแม่ต้องดิ้นรนต่อการประกอบอาชีพ ยิ่งในสังคมเมืองด้วยแล้ว ยิ่งทำให้ความใกล้ชิดและการดูแลเอาใจใส่ของพ่อแม่มีเงื่อนไขของเวลาที่เกี่ยวข้อง ด้วยเหตุนี้พ่อแม่บางคนจึงส่งลูกกลับไปอยู่กับญาติผู้ใหญ่ในชนบท หรือพ่อแม่บางคนก็จ้างพี่เลี้ยงให้รับภาระแทน นอกจากนั้นยังมีเด็กจำนวนหนึ่งถูกส่งเข้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กหรือโรงเรียนอนุบาลเมื่ออายุถึงเกณฑ์ที่จะเข้าเรียนได้ อาจกล่าวได้ว่ารูปแบบการเลี้ยงดูเด็กในสังคมเมืองไม่เพียงแต่มีความหลากหลายมากขึ้นกว่าในสังคมชนบทเท่านั้น แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อความรัก ความอบอุ่นที่เด็กพึงได้รับ รวมถึงการขาดการเตรียมตัวเป็นพ่อแม่ที่ดี การขาดการดูแลเด็กหรือครูที่มีคุณภาพย่อมส่งผลกระทบต่อพัฒนาการและคุณภาพชีวิตของเด็กในครอบครัวเป็นอย่างมาก (กุศล สุนทรธาดา และคณะ, 2542: 2)

การวิเคราะห์บทบาทตัวละครลูกในสังคมเมือง ผู้วิจัยวิเคราะห์จากเกณฑ์ด้านชีวิตความเป็นอยู่จากครอบครัวของตัวละครลูกเหล่านี้เป็นสำคัญ โดยแบ่งเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ ลูกในครอบครัวชนชั้นกลาง ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลาง และลูกในครอบครัวชนชั้นล่าง

4.3.2.1 ลูกในครอบครัวชนชั้นกลาง

ครอบครัวเป็นสถาบันสำคัญของชนชั้นกลาง โดยมองว่าครอบครัวคืออาณาจักรของชีวิตส่วนตัว หรือสถานที่สำหรับแสวงหาความสุขส่วนตัว ความรัก และการตอบสนองความต้องการด้วยการบริโภคร่วมกัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 77) เพื่อให้ครอบครัวบรรลุตามเป้าหมายดังกล่าวภายในครอบครัวของชนชั้นกลางจึงมีการกำหนดบทบาททางเพศอย่างชัดเจน

ในหนึ่งครอบครัวเพศชายและเพศหญิงย่อมมีหน้าที่ตามที่สังคมกำหนด ซึ่งแตกต่างกันไปตามเพศสภาพ โดยเพศชายจะมีบทบาทเป็นผู้นำครอบครัวที่ผนวกอำนาจการตัดสินใจอย่างเป็นธรรมชาติ และถือว่าตนเองเป็นตัวแทนของภรรยาและลูก ส่วนเพศหญิงนอกจากจะมีบทบาทเป็นผู้ตาม ซึ่งมีปริณทลภายในชายคาบ้านแล้วภาษาแห่งมายาคติที่ยังเข้าไปครอบงำความหมายพื้นฐานของความเป็นหญิงว่า เธอเหล่านี้มีสัญชาตญาณความเป็นแม่อยู่ในตัว และเมื่อเธอมีลูกเมื่อใดย่อมหมายถึงหน้าที่ที่ต้องให้ความรัก ความผูกพัน และความเอาใจใส่แก่บุตร นอกเหนือไปจากหน้าที่พื้นฐานของการให้กำเนิดและเลี้ยงดู (ปาจริย์ กลิ่นชู, 2550: 95)

แม้ว่าแม่จะมีบทบาทสำคัญต่อการเลี้ยงดูและขัดเกลาทางสังคมให้แก่ลูก แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าผู้ชายหรือพ่อในครอบครัวจะสามารถละเลยบทบาทและหน้าที่ของความเป็นพ่อไปได้ เพราะถ้าหากการดำรงบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับแม่ไม่เป็นไปตามกลไกและบรรทัดฐานของการแบ่งงานในครอบครัว ซึ่งอิงกับหน้าที่ ความรับผิดชอบและการธำรงรักษาคุณค่าอันดีงามต่างๆ ของมนุษย์แล้ว ผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือลูกนั่นเอง

เพื่อให้เห็นว่าลูกได้รับอิทธิพลจากการดำรงบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับแม่ ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์บทบาทของตัวละครลูกในครอบครัวชนชั้นกลาง โดยเลือกตัวละครลูกที่เป็นตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิง จากนวนิยาย 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องปูนปิดทอง เรื่องอมตะ และเรื่องลับแล, แก่งคอย ดังมีรายละเอียด ดังนี้

4.3.2.1.1 บาลีและสองเมือง : ลูกผู้เรียนรู้ปัญหาของพ่อแม่ และแก้ไขข้อผิดพลาด

บาลีและสองเมืองเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย จากนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง ของกฤษณา อโศกสิน ตัวละครลูกทั้งสองตัวนี้ต่างได้รับผลกระทบจากพ่อและแม่ที่ละเลยหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะพ่อและแม่ตามบรรทัดฐานของสังคม โดยพ่อบกพร่องด้านการเป็นหัวหน้าครอบครัวที่มีความรับผิดชอบและขาดการควบคุมกิเลสของตนจนทำให้ครอบครัวไม่การดำรงอยู่ได้ ส่วนแม่ก็เช่นเดียวกันที่มีความเจ้าชู้ และไม่ได้มอบความรักที่เพียงพอให้แก่ลูกของตน ด้วยเหตุนี้ตัวละครลูกทั้งสองจึงต้องมีชีวิตภายใต้บาดแผลและปมด้อยด้านการขาดความรักและความอบอุ่นจากครอบครัว

หล่อนและเขามีสภาพจิตใจคล้ายกันจริงๆ ความเป็นอยู่ระดับพื้นฐานดั้งเดิมก็ไม่ไกลกันนัก...คือทั้งพ่อและแม่ต่างก็มีทรัพย์สินสมบัติคนละมากๆ ทั้งเขาและหล่อนไม่เคยไม่ได้สิ่งสิ่งใดที่อยากได้ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีราคาเพียงใด แต่หล่อนและเขาก็ยัง "หิว" เสมอมา [...] เขาและหล่อนมีแผลลึก แม้ว่าบัดนี้มันจะกลายเป็นแผลเป็นไปแล้ว แต่ก็ยังทิ้งรอยให้เห็นน่าเกลียด แผลนั้นกว้าง แลเห็นเด่นชัด

อยู่ไม่ไกล หากหล่อนพยายามซุกซ่อน และบอกตัวเองเสมอว่าไม่เป็นไร แต่แท้จริงแล้วสิ...หล่อนถูกความทิวโหยรุกรายอยู่เงียบๆ ความทิวนั้นเอง ที่ทำให้ทุกสิ่งในชีวิต ดูประหนึ่งจะถมเท่าใดก็ไม่เต็ม

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 54-57)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าทั้งบาลีและสองเมืองต่างเป็นลูกในครอบครัวที่มีฐานะดีและไม่ได้มีปัญหาเรื่องความสุขสบายในชีวิต แต่สิ่งที่ทำให้พวกเขามีปัญหาคือการขาดความอบอุ่นจากการเอาใจใส่จากผู้เป็นพ่อและแม่ อันเป็นผลให้พวกเขาเติบโตขึ้นมาอย่างไม่มีหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และยิ่งพวกเขาเติบโตขึ้นมาเท่าไร ยิ่งทำให้บาดแผลในใจนั้นส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตมากขึ้นไปตามลำดับ ทั้งนี้แม้ว่าบาดแผลในใจจะกลายเป็นแผลเป็น แต่ก็ยังเป็นแผลเป็นที่น่าเกลียด ดังคำพูดของบาลีนั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าปมด้อยเรื่องความโดดเดี่ยวภายในจิตใจยังคงเป็นสิ่งที่กระทบกระเทือนความรู้สึกที่อยากจะเลือนหายแล้วยังแสดงให้เห็นว่าพวกเขาพยายามไขว่คว้าหาคนที่เข้าใจและยอมรับกับสภาวะที่พวกเขาเผชิญอยู่ด้วยเหตุนี้ตอนต้นของเรื่อง กฤษณา จึงเสนอให้เห็นว่าทั้งบาลีและสองเมืองต่างเป็นคนที่รังกายหน้าเร็ว และยากที่จะจริงใจกับใครได้นาน

เหตุการณ์ที่สองเมืองระบายความคับแค้นใจเรื่องปมขาดรักให้แก่สายทองแม่ของเขาฟัง หลังจากที่สายทองพยายามปรับความเข้าใจนั้นเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่เน้นย้ำว่าความบกพร่องด้านการดูแลเอาใจใส่ของบุพการีเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ลูกต้องทนทุกข์กับความไม่มั่นคงในจิตใจอย่างคาดไม่ถึง

"เมือง...นี่แม่จะอธิบายให้ฟังยังไงดี ลูกถึงจะเข้าใจ"

"ถึงผม "พยายาม" เข้าใจ มันก็สายเสียแล้วไม่ใช่หรือ แม่ทิ้งอะไรไว้ในใจผมมากเกินไปแล้ว...มันฝังลึกจนแกะไม่ออก"...เขาหันมาตั้งคำถามด้วยนัยน์ตาลูกวาว "ผมกลายเป็นคนหาความสุขอะไรกับใครไม่ได้เพราะแม่ เพราะพ่อผมเองใช่ไหม...มันเป็นความผิดของผมหรือของใคร" [...] ทุกวันนี้ ผมไม่มีความสุข แม้ก็รู้ถึงจะมีฐานะ แต่ไม่มีอะไรในจิตใจที่พร้อมพอสำหรับจะอยู่อย่างคนอื่น ผมควรจะเสพสุขได้บ้าง...แต่ก็ไม่ได้...ผมไม่เคยรู้สึกว่าตัวเองเป็นสุข ไม่ว่าจะเวลาไหน หรืออยู่กับใคร มันทำให้ผมเดือดร้อนจนระวนระวาย...แรกทีเดียวผมดีใจที่ผมผ่านวัยเด็กมาเป็นผู้ใหญ่ เพราะคิดว่าความสุขอยู่ตรงนั้น ตรงที่ได้ทำอะไรตามใจตัว แต่มันก็ไม่ใช่...ดีใจที่ตั้งตัวได้ เพราะนึกว่าความสุขอยู่ตรงเงินทองที่หามาเอง จับจ่ายใช้สอยเอง แต่มันก็ว่างเปล่า...ดีใจที่ได้พบผู้หญิง เพราะหวังว่าจะหาความรักจากผู้หญิงสักคน...แต่ก็รู้ตัวเองดีว่า ไม่สามารถจะรักใคร่จริงๆ ได้เลยจนคนเดียว

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 293-294)

คำพูดของสองเมืองทั้งหมดข้างต้นล้วนตอกย้ำให้สายทองรับรู้ว่ สภาวะจิตใจที่ไม่มั่นคงของสองเมืองมีสาเหตุหลักมาจากความห่างเหินทางความสัมพันธ์ระหว่างเขากับพ่อแม่ ซึ่งได้ทับถมลงในจิตใจ จนทำให้เขาไม่อาจแสวงหาความสุขได้จากความสำเร็จในชีวิต ทั้งๆ ที่เขาพยายามก้าวผ่านความทุกข์ด้วยการพึ่งพาตนเองมาตลอด หรือการจะสมหวังกับความรักก็ต้องมีอุปสรรค เพราะปัญหาเรื่องความคลอนแคลนภายในจิตใจของเขาเอง

นอกจากในนวนิยายเรื่องนี้ ฤกษ์ณา จะเสนอให้เห็นว่าตัวละครเอก ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายต่างต้องเผชิญกับปมด้อยด้วยสาเหตุของปัญหาครอบครัวเช่นเดียวกันแล้ว เขาทั้งสองต่างยังเป็นลูกเพียงคนเดียวในจำนวนพี่น้องต่างมารดาอีกหลายคนที่สามารถผันปมด้อยนั้น เป็นแรงขับเคลื่อนให้ชีวิตไม่ดำเนินไปในทางเสื่อมเหมือนกับพี่น้องคนอื่น

เวลานี้หลอนเพียงแต่พยายามรักษาของดีที่ตนมียู่ไว้ไม่ให้แหลกเหลว ตามความเลวไปเท่านั้น บาลีสจึงพยายามมีความถูกต้องในความผิด มีความเข้มแข็งในความอ่อนแอ พยายามดำรงตนไว้ด้วยแข็งขาของตนเองไม่ให้ขาดวัน

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 103)

คำบรรยายถึงทัศนคติของบาลีข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของจิตใจ และทริภูมิตะที่บาลีมีเป็นแรงสนับสนุนสำคัญที่ทำให้เธอยังคงดำรงชีวิตให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมไว้ได้ เช่นเดียวกับสองเมืองที่เปลี่ยนปมด้อยให้กลายเป็นแรงผลักดันให้ชีวิตดีขึ้น ด้วยการพึ่งพาตัวเองเพื่อกลับปมด้อยลงไป รวมถึงสองเมืองที่มีฐานะและความเป็นอยู่ที่ดีกว่าน้องๆ ต่างมารดาคนอื่นก็ยังคงช่วยเหลือให้พวกเขามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

...ถ้าฉันช่วยเราทุกครั้งที่เรา มา เราก็คงได้ใจ...เออะอะอะไรก็ตาม มันทำให้เราไม่รู้จักรับผิดชอบตัวเอง...รู้จักแต่จะปัดสวะไปให้คนอื่น...เราผูกได้ ทำไมจะเรียนแก่ให้ได้" สองเมืองเอ็ด แต่ใจส่วนลึกก็สงสารน้องซึ่ง "บ้านแตก" และโซคร้ายที่นั่นนั้น ธรรมชาติไม่ได้หลอมเหลาเกลารับให้เหมือนเขา ไม่ได้เอาปมด้อยมาทำประโยชน์แก่ตนด้วยการผลักดันตนขึ้นสู่ที่สูง หากกลับใช้มันกดตัวเองจมลงสู่เบื้องต่ำ ไม่มีปัญญาพอที่จะยับยั้งร้องเอาชนะความพ่ายแพ้ใดๆ ได้

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 485)

ความช่วยเหลือที่สองเมืองมอบให้แก่ น้องๆ เป็นความช่วยเหลือที่มีสาเหตุมาจากความสงสารและความเข้าใจถึงสภาวะจิตใจที่เหล่าน้องๆ นั้นต้องเผชิญอยู่ แต่กระนั้น การอุปการะที่สองเมืองจะมอบให้น้องก็ต้องขึ้นอยู่กับความพยายามช่วยเหลือตนเองด้วย

เมื่อบาลีและสองมีพื้นฐานทางครอบครัวและพื้นฐานทางจิตใจที่ไม่ต่างกัน ภายหลังจากที่ทั้งคู่ได้พบกันและเริ่มประสานความสัมพันธ์ในเชิงคู่รักจึงไม่เพียงทำให้ทำให้พวกเขาเรียนรู้ และเข้าใจถึงสถานะที่จิตใจขาดความอบอุ่นที่ต่างคนก็บดไว้เท่านั้น แต่พวกเขายังรู้ตระหนักได้ว่า คนที่อยู่ตรงหน้าคือคนที่สมบูรณ์พอที่จะเข้าใจสภาพจิตใจและสามารถเยียวยาบาดแผลจากอาการขาดแคลนรักได้

"ที่ต้องการเธอ...มกมากไปกว่ารัก...เธอเข้าใจไหม ไม่ใช่แค่รัก แค่ใคร่ หรือแค่ทำอะไรมาบวดยเหมือนคนอื่น ๆ เขาทำกัน..."

บาลีเข้าใจ หล่อนเองก็ปรารถนาสิ่งนั้น...มันเหนือกว่ารัก กว่าใคร...กว่าพูดหยอกเอนชั่วคราว...มันต้องยิ่งใหญ่โอฬาร ต้องดับทิว ดับโผย และดับความหนาวเหน็บที่เกาะกินชีวิตมาตลอดชีวิต

หล่อนและเขาเดินทางมาไกล เพื่อค้นหาสิ่งนั้นสิ่งเดียว สิ่งที่อยู่เหมือนจะเป็นสิ่งเดียว หากมีหลายๆ สิ่งรวมกันอยู่ในสิ่งนี้ บาลีไม่ต้องการผู้ชายที่ให้ได้แต่ความเป็นสามี...แต่ต้องการพ่อแม่พี่น้องและสามีพร้อมกันในคนคนเดียวกัน
(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 240)

พื้นฐานครอบครัวและพื้นฐานทางจิตใจที่บาลีและสองเมืองมีร่วมกันนั้น นอกจากจะทำให้เขาสามารถเรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้าหากันได้ไม่ยากแล้ว พวกเขาช่วยกันประคับประคองความรู้สึกว่าไหวและความโดดเดี่ยวด้วยการเติมเต็มความรักและประสานบาดแผลภายในจิตใจให้แกกัน นอกจากนี้ตัวละครลูกทั้งสองตัวหลักดังกล่าวยังช่วยกันแก้ไขปัญหาครอบครัวเพื่อปรับความเข้าใจและให้อภัยแก่ความผิดพลาดของพ่อแม่อีกด้วย ดังที่บาลี เปิดโอกาสให้ตนเองและพ่อของเธอได้ปรับความเข้าใจซึ่งกันและกัน ความว่า

"พ่อคะ ไม่มีใครผิดหรอกคะพ่อ บอว่ามันเป็นเรื่องของชะตากรรมเท่านั้นเอง" หล่อนขยับตัวลุกขึ้น "บาเพียงแต่ขอร้องพอนิดเดียว..อีกนิดเดียว...ไม่ทราบว่าจะฟังบาไหม...ลูกน้ำกับลูกมดอีกสองคนนะคะพ่อ ลูกของพ่อ ลูกผู้หญิง..."

คุณบุรีลุกขึ้นยืนบ้าง จากถ้อยคำอ่อนโยนของบุตรสาวคนโต ทำให้เขากะพริบตาด้วยความตื่นตัน

"อย่าให้ชีวิตแกแตกสลายเหมือนบา"

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 200)

จะเห็นได้ว่า บาลีเลือกที่จะมองว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นแต่หนหลังระหว่างเธอกับพ่อนั้น มาจากสาเหตุเรื่องชะตากรรมนำพา แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นเธอพยายามเน้นย้ำให้พ่อของเธอได้รู้ตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะพ่อด้วยการดูแลลูกสาวอีก 2 คน ที่เกิดกับภรรยาคนล่าสุด โดยคำพูดของบาลีที่ว่า "อย่าให้ชีวิตแกแตกสลายเหมือนบา" เป็นความตั้งใจของบาลี

ที่จะตอกย้ำให้พ่อได้รู้คิดว่า พ่อไม่ควรหลงผิด หรือใช้เหตุผลว่ารู้เท่าไม่ถึงการณ์กับลูกสาวอีก 2 คนนี้ เหมือนดั่งกับที่เคยทำกับบาลีและพี่น้องต่างมารดาคนอื่นๆ อีกต่อไป ทั้งนี้บาลีไม่ได้เป็นฝ่ายเลือก ที่อภัยให้แก่ความผิดพลาดของบุพการีเพียงฝ่ายเดียว แต่หลังจากที่ความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับ สองเมืองค่อยๆ พัฒนาไป เธอก็ใช้โอกาสนี้เป็นจุดเริ่มต้นเกลี้ยกล่อมให้สองเมืองลดทิฐิที่มีต่อ ความบกพร่องของพ่อและแม่ลง

"ก็ต้องเปิดโอกาสให้พ่อมั่งແລະ ຄະ ຟີເມືອງ ຕ່າງຕ່າງກໍ່ຕ້ອງເປີດເອົາ ອາກາດ ໃຫ້ກັນ" ບາລີໂຄ່ເຄີຍ

เขาพยักหน้าอย่างไม่รู้เต็มใจกระไรนัก บาลีเริ่มรู้แล้วว่า...ความบกพร่อง อันยิ่งใหญ่ของเขามืออยู่ในหัวใจ คือการที่เขาไม่สามารถจะยกโทษให้บิดามารดา เขาได้

"คนเรามีโอกาสผิดไม่ใช่หรือคะ" หล่อนถามเขาขณะลงบันได

"ผิด?" สองเมืองร้องแฉกหล่อนไว้ไม่ให้ก้าวเร็ว "พี่ยังนึกไม่ค่อยออกหรอกว่า ถ้าคนเรารักใคร่มากถึงขนาดเขาจะทำผิดกับคนที่เขารักด้วยควรทอดทิ้งได้"

...

"ทั้งที่ทั้งไปเถอะคะ...ฟີເມືອງ ອ່າຍໄປຕິດຍ້າຊ້າ ກັບມັນເລຍ...ບາລີແລ້ວ ພາຍາມລີ້ມ...ເຮົາຕ້ອງຕັ້ງຕົວໃໝ່ໃຫ້ໄດ້...ເຮົາຕ້ອງຫາຄົນໃໝ່ແທນພໍ່ແມ່ ແທນຄວາມໝັ້ນ... ຈະພົບວັນໜຶ່ງເຮົາກວ່າ ມີຄົນໜ້າອາໄສລຸ່ມໆ ຕ່ອນໆ ຂອງເຮົາໄດ້ ເພາະເຮົາຮັກເຮົາຕູດຕີ້ມ ແລ້ວເຮົາກໍ່ໜ້າໄດ້ເພາະເຮົາຮັກເຮົາຕູດຕີ້ມ..."

(ปูนปิดทอง เล่ม 1 2524: 127-128)

แม้เหตุการณ์ข้างต้นจะเพียงจุดเริ่มต้นที่บาลีพยายามปรับทัศนคติของ สองเมือง แต่ก็ไม่ได้ทำให้เห็นถึงหนทางที่ สองเมืองจะยกโทษให้พ่อแม่ของเขาได้อย่างชัดเจนนัก เนื่องจากภายในใจของสองเมืองยังคงมีทิฐิและอคติต่อการพยายามปรับเข้าใจของแม่ จนกระทั่ง สายทอง แม่ของเขาได้เข้ามามีส่วนช่วยประสานสัมพันธ์ทางความรักระหว่างเขากับบาลี ความใกล้ชิด ดังกล่าวทำให้เขารับรู้ถึง ความรักและความปรารถนาดีของแม่ ก็ส่งผลให้เขาค่อยๆ ลดกำแพง ที่กั้นขวางระหว่างเขากับบุพการีด้วยความเข้าใจและให้อภัยไปตามลำดับ จนท้ายที่สุดเมื่อสองเมือง และบาลีตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกันในฐานะสามีภรรยา และยิ่งพวกเขา กำลังจะเป็นพ่อแม่ด้วยแล้ว ยิ่งทำให้การตระหนักรู้ถึงหน้าที่และความรับผิดชอบตามบทบาทและบรรทัดฐานทางสังคม เป็นสิ่งสำคัญมากกว่าการตั้งกำแพงทางความรู้สึกกับพ่อแม่อีกต่อไป ดังคำพูดของบาลีและสองเมือง ที่ว่า

"อย่าให้เขาเป็นอย่างเรานะ บา"

"ฟີເມືອງ... ຟີເມືອງ ຕ້ອງໄດ້ພູດແບບນີ້ ບາກລ້າວ"

"เขาจะไม่เป็นหรอก เพราะเราจะไม่เป็นอย่างพ่อแม่เรา สองเมืองปลอบ

"เราได้บทเรียนจากพ่อแม่เราแล้วนี่ว่าคนเป็นลูกทุกข์ร้อนแสนสาหัส มีปมด้อย จิตใจมีดมนเพราะอะไร...บางคนเลวร้ายไปเลยอย่างปลอดภัยกับเอี่ยม เพราะเขาไม่มีทางดับทุกข์ เพราะเขาอ่อนแอ เขาปัญญากว่าบางคนที่เขาตัวรอดไปได้เพราะมีสติ...หัวใจคนเราไม่เท่ากัน บาก็รู้"

(ปูนปิดทอง เล่ม 2 2524: 230)

"เขาจะไม่เป็นหรอก เพราะเราจะไม่เป็นอย่างพ่อแม่เรา" คำพูดของ สองเมืองดังกล่าว ชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า หน้าที่และความรับผิดชอบของพ่อแม่เป็นสิ่งที่สามารถ กำหนดถึงสภาพจิตใจของลูกทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้ หนึ่งด้วยความเข้มแข็งและจิตสำนึกด้านดี ของลูกแต่ละคนมีไม่เท่ากัน การมอบความรักและการเอาใจใส่ที่เพียงพอจากพ่อแม่และแม่ จึงเปรียบเสมือนเกาะกำบังและแรงผลักดันที่ดีที่จะสนับสนุนให้ลูกดำเนินชีวิตไปในทางสร้างสรรค์ มากกว่าทางเสื่อม

จากการวิเคราะห์บทบาทของบาลีและสองเมือง ตัวละครเอกฝ่ายหญิง และชาย จากนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง ของกฤษณา ทำให้เห็นว่าหน้าที่พ่อแม่ไม่อาจดำรงบทบาท ความเป็นพ่อและแม่ด้วยการดูแลและเอาใจใส่ต่อลูกอย่างเพียงพอเป็นสาเหตุสำคัญ ต่อสภาวะจิตใจของลูก และนานวันเข้าความห่างเหินก็จะแปรเปลี่ยนเป็นปมด้อยด้านการขาดรัก และเป็นบาดแผลในจิตใจ แต่กระนั้นด้วยความตั้งใจของกฤษณา ที่ให้ตัวละครเอกทั้งสองฝ่ายพัฒนา ความสัมพันธ์ความรักด้วยลักษณะร่วมทางพื้นฐานครอบครัวและพื้นฐานทางจิตใจจึงทำให้เกิด การประคับประคองความรักและเติมเต็มความเอาใจใส่ร่วมกัน ที่สำคัญคือพวกเขาพยายามค่อยๆ ปรับความเข้าใจและให้อภัยกับความบกพร่องด้านหน้าที่และความรับผิดชอบของพ่อแม่ไปตามลำดับ จนกระทั่งพวกเขากำลังจะเป็นพ่อแม่ การตระหนักรู้ถึงบาปกรรมที่พวกเขาทำไว้ทำพ่อแม่ ไม่เพียงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พวกเขายอมลดทอนวิถีที่มีต่อบุพการีเท่านั้น แต่พวกเขาเลือกมองถึง ทางออกของปัญหาครอบครัวด้วยการให้ความสำคัญของบทบาทและหน้าที่ของการเป็นพ่อและแม่ ตามบรรทัดฐานทางสังคม

อีกหนึ่งด้วยบริบททางสังคมของนวนิยายเรื่องนี้เป็นยุคแรกของการพัฒนา เศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยม และกระแสความเจริญจากตะวันตกยังไม่ส่งอิทธิพลต่อความคิดของ ผู้คนเรื่องความหลากหลายของครอบครัวมากนัก ดังนั้นการที่ลูกยอมรับและเข้าใจถึงข้อบกพร่องของ พ่อแม่ด้วยการให้อภัยจึงเป็นทางออกที่เหมาะสมที่สุด ยิ่งไปกว่านั้นค่านิยมเรื่องความอาวุโส ในสังคมไทยซึ่งแสดงออกในลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้นยังสนับสนุนความคิดที่ว่าพ่อแม่เป็น ดั่งพระของลูกที่ควรเทิดทูนและตอบแทนพระคุณมากกว่าที่จะต่อต้าน

4.3.2.1.2 ชีวัน อรชุนและรติรัตน์ : ลูกที่ถูกตั้งคำถามเรื่องความกตัญญู

ในนวนิยายเรื่องอมตะ ของวิมล ไทรนันทน์มวล เสนอให้เห็นว่าตัวละครลูกกำลังได้รับผลกระทบจากความบกพร่องด้านศีลธรรมของผู้เป็นพ่อ รวมถึงความห่างเหินด้านความสัมพันธ์ทางครอบครัวได้เบียดขับให้ผู้ที่ได้รับสถานภาพเป็นลูกนั้นต้องกลับกลายเป็นคนนอก ด้วยเหตุที่นวนิยายเรื่องนี้เป็นของ พรหมินทร์ ผู้เป็นพ่อได้จัดทำโครงการคัดลอกพันธุกรรมขึ้นมา ตัวละครลูกในเรื่องจึงแบ่งออกเป็นตัวละคร 2 ประเภทคือ ลูกที่เกิดจากวิธีคัดลอกทางพันธุกรรมและลูกที่เกิดกับศศิประภา ภรรยาของเขาด้วยวิธีธรรมชาติ ชีวันและอรชุนเป็นคนโคลนที่มีชีวิตขึ้นจากเซลล์ของพรหมินทร์ แต่หลังจากที่ ศศิประภา ซึ่งขัดแย้งโครงการนี้มาตลอดได้ช่วยเหลือแม่อุ้มบุญที่กำลังตั้งครรรค์ชีวันและอรชุนให้หลบหนีไปก็มีเพียงแม่ของอรชุนที่หนีไปได้เท่านั้น ส่วน ชีวัน กลับได้รับการเลี้ยงดูให้เหมือนกับลูกแท้ๆ ของครอบครัว นอกจากนี้พรหมินทร์ และศศิประภายังมีลูกที่เกิดจากวิธีทางธรรมชาติอีกหลายคน แต่ที่จะกล่าวถึงคือ รติรัตน์

การที่ชีวันได้รับการดูแลและเลี้ยงดูมาดั่งเป็นคนแท้ๆ และลูกที่เกิดขึ้นโดยวิธีธรรมชาติเป็นหนึ่งในความตั้งใจของผู้เป็นเจ้าของเซลล์ หรือผู้เป็นพ่อในความคิดของชีวัน ทั้งนี้เพื่อที่พรหมินทร์จะสามารถควบคุมชีวันให้อยู่ในสายตาได้ตลอด ยิ่งไปกว่านั้นการกระทำของพรหมินทร์ยังเป็นการหลอกใช้ความรักและความเชื่อใจของชีวัน เพื่อที่วันหนึ่งชีวันจะสำนึกถึงพระคุณและยินยอมที่จะตอบแทนพระคุณที่พรหมินทร์มอบไว้

...เขารักและเทิดทูนพ่อกันมาก และดูเหมือนพ่อก็รักเขาไม่น้อยกว่าลูกคนอื่นๆ แต่แล้วก็เหมือนโดนสายฟ้าฟาดลงตรงแสกหน้า เมื่อรู้ว่าตนเองไม่ใช่คนแท้ และพ่อกำลังจะฆ่าและเขาเป็นชิ้นๆ เพื่อเปลี่ยนถ่ายอวัยวะที่เริ่มชำรุดทรุดโทรมของพ่อ ที่แท้พ่อไม่รักเขาเลย พ่อรักตัวเอง ตลอดชั่วชีวิตของเขา พ่อไม่ได้คิดว่าเขาเป็นลูกที่แท้จริง พ่อคิดแต่เพียงว่าเขาเป็น "อะไหล่" ที่มีชีวิตเท่านั้น พ่อคิดว่าเป็นเจ้าของชีวิตเขาเช่นเดียวกับเป็นเจ้าของชีวิตสัตว์นั้นบนลานตัวในฟาร์ม...

(อมตะ 2543: 16)

ความข้างต้นเป็นคำบรรยายถึงความรู้สึกของชีวันหลังจากรู้ความจริงที่ไม่ได้มีเพียงแค่ว่าเขาไม่ใช่คนแท้ หรือเป็นลูกแท้ๆ ของพ่อกับแม่เท่านั้น แต่เขากำลังรับรู้ว่าการที่เขารักและเทิดทูนในฐานะพ่อนี้กำลังจะปลิดชีวิตเขา เพียงเพราะผลประโยชน์ของตนเอง ยิ่งไปกว่านั้นการที่พ่อรักและดูแลเขาเสมือนลูกแท้ๆ มาตลอด ยิ่งทำให้เขาผิดหวังและรู้สึกเหมือนถูกความรักทรยศเมื่อพ่อถืออำนาจว่าตัวเองเป็นเจ้าของชีวิตและกำลังจะเปลี่ยนให้เขาเป็นเพียงอะไหล่ที่มีชีวิตไว้สนองคุณของพ่อเท่านั้น

"พ่อเสียตายเป็นความรักความเทิดทูนหรือไง" ชีวันมองหน้าเขาด้วยสีหน้า และสายตาสะเทือนใจ "พ่อคิดจะฆ่าผมอยู่ตลอดเวลา แต่พ่อก็สูญเสียความรู้สึกดีๆ จากผม พ่อกลับจะเปลี่ยนใจ...มันสายไปแล้ว และผมก็ไม่ต้องการให้พ่อเปลี่ยนใจ ผมเตรียมใจมาแล้ว ทำใจได้แล้ว ผมถึงกลับมา นี่ถึงพ่อจะเปลี่ยนใจก็ไม่สามารถ ทำให้ผมรักเทิดทูนพ่อเหมือนเดิมได้อีกแล้ว มันจบไปแล้ว มันสลายไปหมดแล้ว" เขาพยายามกล้ำกลืนความเจ็บปวดไว้ "สำนึกที่ผมมีอยู่ในเวลานี้ก็คือ สำนึก ในหน้าที่ของผม เมื่อพ่อเลี้ยงดูผมมาเพื่อจะใช้ร่างกายผมเป็นอะไหล่ ผมก็จะสนอง ให้เพื่อตอบแทนข้าวแดงแกงร้อนของพ่อ"

(อมตะ 2543: 66-67)

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นเหตุการณ์หลังจากที่ชีวันหนีออกไปจากบ้าน เพราะรับกับสิ่งที่พรหมินทร์หลอกลวงมาทั้งชีวิตไม่ได้ แม้ความข้างต้นจะบรรยายว่า ชีวัน เจ็บปวด และผิดหวังกับสิ่งที่ถูกกระทำ รวมถึงการถูกหลอกลวงเช่นนี้ยังทำให้เขาถูกลดคุณค่าในตัวเองลง แต่ท้ายที่สุดด้วยจิตสำนึกถึงพระคุณที่พรหมินทร์เคยมอบให้และความผูกพันที่ชีวันได้รับ ผ่านการอบรมเลี้ยงดูที่ใกล้ชิด รวมถึงกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ได้สร้างให้เกิดจิตสำนึก ถึงความกตัญญูด้วยการตอบแทนพระคุณจึงเป็นหนทางที่ชีวันจะต้องปฏิบัติตาม แม้จะไม่เต็มใจก็ตาม ดังคำพูดของเขาที่ว่า "ผมก็จะสนองให้เพื่อตอบแทนข้าวแดงแกงร้อนของพ่อ"

การที่วิมล เสนอให้ชีวัน ต้องยอมจำนนกับความตั้งใจของพรหมินทร์ที่ใช้ เขาเป็นอะไหล่เพื่อเปลี่ยนถ่ายอวัยวะนั้น ไม่เพียงเพื่อสะท้อนถึงความเลวร้ายที่พ่อกระทำต่อผู้ที่ขึ้น ชื่อว่าเป็นลูกด้วยการใช้ความสัมพันธ์ในฐานะของพ่ออ้างสิทธิและผลประโยชน์เพื่อตนเองเท่านั้น แต่ วิมล ยังตั้งใจใช้ตัวละครชีวันเป็นตัวละครคู่ตรงข้ามกับ อรชุน และ รัตติรัตน์ เพื่อตั้งคำถามกับความถูกต้อง ทั้งความถูกต้องด้านจิตสำนึกด้านความกตัญญูของลูก และการดำรงบทบาทที่ถูกต้อง ตามบรรทัดฐานสังคมของผู้เป็นพ่อและแม่

เมื่อพิจารณาถึงอรชุน ซึ่งเกิดขึ้นจากเซลล์ของพรหมินทร์นั้นย่อมถือว่า เขาคือลูกของพรหมินทร์ด้วยเช่นกัน แต่ด้วยอรชุน ถูกกันให้ออกไปจากครอบครัวนี้ตั้งแต่แรกจึงไม่ได้ รับการอบรมเลี้ยงดูผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจนเกิดจิตสำนึกที่ต้องตอบแทนพระคุณของพ่อ แม่เหมือนกับชีวัน ประกอบกับอรชุนเองก็เติบโตขึ้นมากับการรับรู้ความจริงมาตลอดว่าตนเองถูกตีค่า ให้เป็นเพียงอะไหล่เท่านั้น เมื่ออรชุนไม่ได้มีสายสัมพันธ์ทางจิตใจกับพรหมินทร์ ท้ายที่สุดความแค้น ที่เขาถูกกระทำมาตลอดจึงมีมากกว่าจิตสำนึกของความกตัญญู ด้วยเหตุนี้การกลับมาของอรชุนด้วย จุดประสงค์หลักในฐานะผู้บำบัดจิตใจให้แก่ศศิประภาจึงมีจุดประสงค์แอบแฝงที่ต้องการแก้แค้น พรหมินทร์ โดยใช้โครงการแลกเปลี่ยนอวัยวะที่เขาสร้างขึ้นนี้เป็นสื่อกลาง

"ฉันทเหวี่ยงเธอออกไปแล้ว และจิตใจที่ทำได้สำเร็จ นึกไม่ถึงว่า เธอจะหนีแรงเหวี่ยงจากจุดศูนย์กลางไม่ได้"

"โลกมันมีแรงดึงดูดมากเหลือเกินนี่ครับ" เขาหัวเราะ

"เธอจะแก้แค้นเขายังไง"

"ผมก็ไม่มั่นใจเหมือนกันว่าจะแก้แค้นยังไง ผมเพียงอยากแก้แค้นเขาเท่านั้น ยิ่งมารู้ว่าเขากำลังจะผ่าตัดเปลี่ยนถ่ายกับโคลนของเขาด้วยแล้ว ผมยิ่งอยากมารู้มาเห็น อยากให้เขาล้มเหลว และอยากให้โคลนของเขาอยู่รอดปลอดภัย ผมเองก็อยากช่วยเขาด้วย"

นางถอนใจ มองหน้าเขาอย่างสิ้นหวัง "ฉันทบอกตรงๆ นะ นอกจากเธอจะช่วยเขาไม่ได้แล้ว เธอเองก็จะประสบชะตากรรมอย่างเดียวกัน ถ้าเขารู้ว่าเธอเป็นใคร"

...

"ผมไม่ใช่ลูกของเขานี่ครับจะได้รู้สึกมีปมด้อย และผมก็รู้เหตุผลว่าทำไมผมต้องถูกเหวี่ยงออกไป [...]" "คุณบ๊ายบายใจได้ครับ ผมไม่ได้มาเพื่อตาย แต่มาเพื่อช่วยคนตาย และไม่ได้ช่วยแค่คนคนเดียว แต่อาจจะเป็นพันเป็นหมื่น"

(อมตะ 2543: 93-94)

บทสนทนาระหว่างศศิประภากับอรชุนข้างต้นเป็นเสมือนการยืนยันว่า อรชุน ไม่ได้มองความสัมพันธ์ระหว่างเขากับพรหมินทร์ในฐานะลูกกับพ่อแม่แต่น้อย รวมถึงอรชุนยังมองว่าการที่ถูกเหวี่ยงออกไปนอกกรอบครัวด้วยความช่วยเหลือของศศิประภายังไม่ได้ทำให้เขาต้องรู้สึกว่าตนเองมีปมด้อยที่มีวิธีการเกิดแตกต่างกับคนอื่น ยิ่งไปกว่านั้นเขายังถือเป็นโอกาสที่จะแก้แค้นพรหมินทร์ด้วยการเกลี้ยกล่อมให้พรหมินทร์เปลี่ยนถ่ายอวัยวะกับตัวเขาเอง

การกระทำของอรชุนดังกล่าวไม่ได้เพียงแค่แลกให้ชีวิตกลับมีชีวิตเท่านั้น แต่เขากำลังจะใช้สมองของเขาเข้าควบคุมร่างของพรหมินทร์เพื่อกำหนดความคิดภายใต้ร่างนั้น จะเห็นได้ว่าอรชุนไม่ได้คำนึงถึงการสนองพระคุณแต่พรหมินทร์ ในฐานะเจ้าของเซลล์เลยแม้แต่น้อย ตรงกันข้ามกลับใช้ความสามารถด้านการโน้มน้าวใจในฐานะนักบำบัดจิตเกลี้ยกล่อมให้พรหมินทร์ตกอยู่ในอำนาจของเขาด้วย

ระหว่างที่อรชุน กำลังดำเนินการตามแผนที่ตัวเองวางไว้เพื่อแก้แค้นพรหมินทร์ด้วยการช่วยเหลือชีวิต และให้อิสรภาพแก่คนโคลนอีกเป็นพันชีวิต เขาก็กำลังสานสัมพันธ์กับ รติรัตน์ ลูกสาวที่เกิดขึ้นด้วยวิถีธรรมชาติของพรหมินทร์และศศิประภา จนภายหลังรติรัตน์ตั้งครรภ์กับเขา นั้นแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชีวิตและรติรัตน์ ซึ่งมีสถานภาพเป็นพี่น้องกันนั้นย่อมขัดแย้งกับการยอมรับในสังคมไทย

นอกจากความสัมพันธ์ดังกล่าวจะทำให้ทั้งคู่ไม่ได้ตระหนักรู้ถึงความไม่ถูกต้องตามศีลธรรมแล้ว การที่วิมล เสนอให้ผู้อ่านได้รู้ความจริงว่า ตรีรัตน์ ลูกสาวที่เกิดจากเลือดเนื้อของพรหมินทร์และศศิประภา ไม่ได้รู้สึกถึงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในครอบครัวไว้ด้วยความรักและความผูกพันนั้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงความว่าเหวและความโดดเดี่ยวภายในใจของตรีรัตน์ รวมถึงสะท้อนให้เห็นว่าความบกพร่องด้านความเอาใจใส่และอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการตั้งถามกับจิตสำนึกด้านความกตัญญูกับผู้ที่เป็นลูกแท้ๆ

"ฉันบอกตัวเองอยู่เสมอว่า เมื่อฉันมีครอบครัว มีลูก ฉันจะไม่ให้ลูกต้องอยู่ห่างฉันมากเกินไป เหมือนที่พ่อแม่ทำกับฉัน ฉันไม่ได้ว่าพ่อแม่ทำผิด พ่อแม่ทำเพราะรักฉัน หวังดีต่อฉัน ฉันรู้ พ่อแม่อยากให้เป็นคนเก่ง เก่งที่สุด จึงต้องส่งให้ฉันไปเรียนเมืองนอก แต่ผลของความรักนั้นมันก็เป็นอย่างที่คุณเห็นอยู่ที่นี่ ฉันไม่เคยคำนวณดูหรอกนะ ว่ามันคุ้มกันไหม ระหว่างความเก่งของฉันกับความรักในครอบครัวที่ต้องแตกสลายไป" [...] "ฉันเก่งแล้วเป็นยังไงล่ะ ไม่มีอะไรเลยในใจฉัน มันว่างเปล่าแคว้งคว้าง จะพึ่งพาตัวเองก็ยังไม่ได้ ไม่มีอะไรให้ฉันได้รู้สึกว่ามีที่เหนี่ยว ฉันจึงต้องเกาะคุณแจ้อยู่อย่างนี้..."

"นั่นแหละ คือเหตุผลว่าทำไมฉันถึงไม่อยากทำงาน ฉันจะทำไมทำไมเพื่ออะไร ไม่เห็นมีงานอะไรสักอย่างที่ฉันควรจะทำ สิ่งที่คุณต้องการก็คือครอบครัวใหม่ของฉัน ครอบครัวที่มีคุณและมีลูกๆ ของเรา"

(อมตะ 2543: 194)

คำพูดของตรีรัตน์สะท้อนให้เห็นถึงสภาพจิตใจของเธอนี้มีแต่การโยเยหาความรัก ดังนั้นเมื่อเธอมีความสัมพันธ์กับอรชุน เธอจึงมีความหวังว่าจะสามารถสร้างครอบครัวที่เกิดจากความรักและความผูกพันที่แท้จริง เพื่อทดแทนความว่าเหวและความโดดเดี่ยวที่ครอบครัวเธอมอบไว้ให้ด้วยพื้นฐานของความหวังดีที่จะให้เธอเป็นคนเก่ง และมีประสบการณ์จากการได้ไปร่ำเรียนและสั่งสมประสบการณ์จากต่างประเทศ แต่ไม่ได้คำนึงว่าเธอต้องการความอบอุ่นและการเอาใจใส่เพื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจจากคนที่ใกล้ชิดมากกว่าสิ่งอื่นใด ซ้ำร้ายไปกว่านั้นเมื่อเธอเห็นว่า อรชุน คือผู้ที่สามารถเติมเต็มความรักจากที่เธอไม่ได้รับอย่างเพียงพอจากพ่อกับแม่ ย่อมทำให้เธอสามารถย้อนกลับไปทำร้ายคนในครอบครัวได้อย่างไม่คาดคิดเช่นเดียวกับที่ อรชุน กำลังกระทำอยู่ ดังบทสนทนาระหว่างตรีรัตน์กับอรชุนที่ว่า

"เรื่องแฉ็ด ฉันจะจัดการเอง" สีหน้าเธอเข้มขึ้นขึ้น "คงไม่มีปัญหาอะไรมากหรอก คุณอย่าวิตกไปก่อนล่ะ"

เขายิ้มชนิดหนึ่ง "ผมก็จะจัดการท่านเหมือนกัน!"

(อมตะ 2543: 195)

บทสนทนาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ทั้งรติรัตน์และอรชุน ไม่ได้คำนึงว่าบุคคลที่พวกเขากำลังจะดำเนินการนั้นเป็นพ่อบังเกิดเกล้า และถึงแม้ว่าจะไม่อาจใช้คำว่า "พ่อบังเกิดเกล้า" สำหรับอรชุนได้เต็มปาก แต่อย่างน้อยก็ถือว่า พรหมินทร์ เป็นเจ้าของเซลล์ที่ให้กำเนิดชีวิตแก่อรชุน ด้วยเหตุนี้สิ่งที่รติรัตน์และอรชุนทำนั้นจึงไม่ใช่เพียงการตั้งคำถามกับความถูกต้องด้านศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของจิตสำนึกเรื่องตอบแทนพระคุณแก่ผู้มีบุญคุณอีกด้วย

จากการวิเคราะห์บทบาทของตัวละครลูกในนวนิยายเรื่องอมตะ ซึ่งประกอบด้วยชีวิต อรชุน และรติรัตน์ จะเห็นได้ว่าค่านิยมเรื่องบุญคุณและการตอบแทนคุณส่งอิทธิพลต่อการดำรงบทบาทของพ่อแม่และลูกๆ กล่าวคือ ชีวิต ที่ถึงแม้ว่าจะเป็นคนโคลน แต่ด้วยการได้รับการดูแลและเอาใจใส่จากพรหมินทร์และศศิประภาเสมือนลูกที่แท้จริงในครอบครัว ดังนั้นเมื่อชีวิตรู้ความจริงว่าเขาไม่ใช่คนแท้ และผู้เป็นพ่อกำลังใช้เขาเป็นอะไหล่ เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง เขาจึงต้องยอมจำนนกับความต้องการของพ่อด้วยสำนึกแห่งความกตัญญู แตกต่างกับ รติรัตน์ ซึ่งเป็นลูกที่เกิดขึ้นด้วยวิธีธรรมชาติ แต่กลับกลายเป็นเสมือนคนนอกครอบครัว เพราะพื้นฐานของความหวังดีของพ่อกับแม่ที่ส่งให้เธอไปเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์จากต่างประเทศ ผลักดันให้เธอต้องเผชิญกับความโดดเดี่ยวและว้าเหวอย่างมาก ดังนั้นเมื่อสายใยแห่งความรักและความผูกพันของครอบครัวไม่สามารถเป็นหลักยึดเหนี่ยวให้แก่จิตใจของเธอได้แล้ว ท้ายที่สุดจิตสำนึกแห่งกตัญญูก็ไม่อาจเหนี่ยวรั้งให้เธอกระทำในสิ่งที่ถูกต้องได้ เช่นเดียวกับ อรชุน ที่ถึงแม้ว่าจะถือกำเนิดจากเซลล์ของพรหมินทร์ และได้รับการช่วยเหลือจากศศิประภาให้มีชีวิตรอดจากการเป็นเครื่องมือของพรหมินทร์ แต่ด้วยการเติบโตขึ้นมากับการรับรู้สถานภาพของตน อรชุน จึงยินดีที่จะช่วยเหลือชีวิต และให้อิสระภาพแก่คนโคลนคนอื่นๆ ตามที่ศศิประภามองว่าสิ่งนี้ไม่ใช่สิ่งที่ควรกระทำเท่านั้น แต่กับพรหมินทร์ อรชุนกำลังใช้ความสามารถด้านการโน้มน้าวที่มีเกลี้ยกล่อมให้พรหมินทร์ผ่าตัดเปลี่ยนสมองกับเขา เพื่อที่จะสามารถควบคุมการสั่งการของเขาไว้ทั้งหมด นั่นแสดงให้เห็นว่า อรชุน มุ่งที่จะแก้แค้นมากกว่าที่จะสำนึกถึงพระคุณที่พรหมินทร์สร้างชีวิตเขาขึ้นมา

4.3.2.1.3 ลับแลและแก่งคอย : ลูกชายกับการสืบทอดอำนาจบิดาธิปไตย

ครอบครัวในระบบชายเป็นใหญ่ ชายที่เป็นพ่อเป็นผู้มีอำนาจมากที่สุดที่ทั้งหญิงและเด็กต้องพึ่งพาเขา โดยความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงนั้น ชายจะให้หลักด้านความคุ้มครองแก่หญิง และหญิงจะต้องตอบแทนด้วยการบริการทั้งงานดูแลบ้านช่อง ดูแลลูก รวมถึงความต้องการทางเพศและการสืบพันธุ์ ส่วนความสัมพันธ์ในฐานะกับลูกนั้น ชายต้องการให้ลูกโดยเฉพาะลูกชายเป็นผู้สืบทอดมรดกและนามสกุลของเขา เพื่อให้นามสกุลของฝ่ายชายคงอยู่ต่อ

การที่พ่อมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของลูกชายเช่นนี้ ถือเป็น การปลูกฝัง ให้เด็กเรียนรู้ว่าพ่อคือผู้ปกครองสูงสุดในครอบครัว และในขณะที่เดียวกันลูกทั้งหญิงและชายจะเรียนรู้ บทบาทของความเป็นหญิงของแม่ว่า แม่คือคนที่อยู่ระหว่างสัญลักษณ์แห่งอำนาจสิทธิขาดของพ่อ กับการช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ของลูก จนกระทั่งเมื่อเด็กหญิงและเด็กชายเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่สั่งสมมาตั้งแต่มีชีวิตนั้นก็ผลิตซ้ำโครงสร้างของความสัมพันธ์ เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมนี้ต่อไปทั้งในระดับครอบครัว ระดับเศรษฐกิจ และการเมืองของสังคม ระดับประเทศ (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 33-34)

ในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย อุทิศกำลังเสนอให้เห็นว่า ตัวละครลูก ซึ่งประกอบด้วยแก่งคอย พี่ชายคนโต และลับแล น้องชายคนเล็ก กำลังถูกบีบให้ ผู้เป็นพ่อปลูกฝังให้ รู้จักยอมรับอำนาจที่พ่อมีสิทธิปกครองทุกเรื่องในบ้าน และในขณะที่เดียวกันลูกชายทั้งสองก็เรียนรู้ ที่จะเบียดขับให้แม่เป็นเพียงผู้ดูแลและผู้รับใช้ ภายใต้การปฏิบัติและคำสั่งของพ่อ

อุทิศเริ่มต้นเล่าเรื่องจากเหตุการณ์ที่วัดแห่งหนึ่ง ลับแลในวัย 15 ปี ซึ่งเป็นวัยค่อนงอนนั้นถูกทิพย์ ผู้เป็นแม่และสัมพันธ์สามีใหม่ของแม่ พามาอยู่ที่วัด เนื่องจากหลายครั้งที่ลับแลมีพฤติกรรมก้าวร้าว และต่อต้าน รวมถึงแสดงพฤติกรรมแปลกประหลาดแก่ทั้งแม่บังเกิดเกล้า และพ่อบุญธรรมของตน จนทั้งสองคนลงความเห็นพ้องกันว่าลับแลถูกผีเข้า เมื่อมาอยู่ในความดูแล ของเจ้าอาวาส เจ้าอาวาสมักจะให้ลับแลระบายความในใจ และเล่าถึงประวัติที่มาของตนเอง จากนั้น ลับแลก็เล่าเหตุการณ์เกี่ยวกับครอบครัวของเขาทั้งหมดให้เจ้าอาวาสฟัง ตั้งแต่เรื่องราวของพ่อ เรื่องราวของแม่ และชีวิตของเขาทั้งหมดก่อนหน้าที่จะถูกนำตัวมาที่วัดแห่งนี้ โดยส่วนใหญ่แล้วลับแล มักจะเล่าถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในครอบครัวของเขา โดยเฉพาะเรื่องราวระหว่างเขากับแก่งคอย และมักจะเล่าโดยแฝงความน้อยใจว่าพ่อรักแก่งคอยมากกว่าตัวเขาเอง

แก่งคอย เป็นลูกของล่อ ภรรยาคนแรกของปีใหม่ แต่ด้วยล่อเสียชีวิต ตั้งแต่ลูกยังเล็กมาก ทิพย์ที่เข้ามาในครอบครัวนี้ด้วยการเป็นพี่เลี้ยงให้แก่แก่งคอยจึงเลื่อนฐานะ และความสัมพันธ์ขึ้นมาเป็นภรรยาคนที่สองของปีใหม่ เธอจึงรับเลี้ยงดูแก่งคอย ในฐานะแม่มาพร้อม ลับแล ซึ่งเป็นลูกของเธอกับปีใหม่ การดำเนินชีวิตของครอบครัวนี้ปีใหม่จะถืออำนาจการปกครอง อย่างเบ็ดเสร็จทุกเรื่องแม้แต่เรื่องภายในบ้านที่ทิพย์ดูแลและรับผิดชอบอยู่ และในขณะที่เดียวกัน ลูกชายทั้งสองคนก็กำลังได้รับการถ่ายทอดอำนาจปิตาธิปไตยจากพ่ออย่างไม่รู้ตัว

บ้านหลังนี้คือพ่อ บรรยากาศและอารมณ์ทั้งหมดจะหนาแน่นหรือปลอดโปร่งขึ้นอยู่กับพ่อเพียงผู้เดียวเท่านั้น เมื่อพ่อเริ่มมีปากเสียงกับแม่ เราสองพี่น้องหาได้เอาใจช่วยใครไม่ แต่หงุดหงิดรำคาญใจเสมอเมื่อแม่เริ่มต่อปากต่อคำ ทำให้เรื่องราวไม่จบสิ้นสักที หากแม่เจ็บบเสียง ทุกอย่างจะจบเร็ว... พ่อเสร็จสิ้นการทะเลาะเบาะแว้ง พ่อจะหันหน้ามาหาผมเผยความอ่อนโยนบนใบหน้าต่างกับแม่ซึ่งหันหลังกลับเข้าห้องครัว...มีเพียงสายตาของพ่อกับถ้อยคำสร้างความขบขัน แล้วผมก็ขำ มีความสุข เพราะแม่ควรจะยอมความตั้งแต่ต้น และหลังการทะเลาะ พ่อก็ฉลาดเหลือเกินที่เปลี่ยนบทผู้ร้ายของแม่ให้เป็นเพียงตัวตลก...ทีละนิด...ทีละนิด ไหลซึมเข้าสู่จิตใจสำนึกของผม ทีละนิด...ทีละนิด เกิดการถ่ายแปลงจนอาจเรียกได้ว่าเป็นสัญชาตญาณตอบรับ เมื่อแม่บังเกิดความทุกข์และเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จิตใจผมอาบกลิ่นความสุข

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 158)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของลูกที่มองว่า พ่อคือตัวแทนของบ้านในระบบปิตาธิปไตย พ่อสามารถสั่งและบงการทุกอย่างภายในบ้าน ตั้งแต่ความเป็นอยู่ จนกระทั่งการควบคุมอารมณ์ของสมาชิกครอบครัวให้เป็นไปในทิศทางที่เขาต้องการ ส่วนแม่ในสายตาของลูกนั้นเป็นเพียงตัวตลกและผู้รองรับอารมณ์ที่พ่อสร้างขึ้น ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ลูก กำลังซึมซับพฤติกรรมที่พ่อปฏิบัติในบ้าน ทั้งการเป็นผู้นำและการกีดกันแม่ให้เป็นเพียงผู้ดูแลไปตามลำดับเวลาดังคำพูดที่ว่า "เมื่อแม่บังเกิดความทุกข์และเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จิตใจผมอาบกลิ่นความสุข"

เมื่อพ่อคือผู้ที่สามารถกำหนดได้แม้แต่พฤติกรรมและการแสดงออกของอารมณ์ การดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัวคนอื่นๆ จึงอยู่ภายใต้อำนาจของพ่อ สำหรับลูกแล้ว เมื่อพ่อกำหนดให้ต้องปฏิบัติตัวอย่างไรหรือวางอนาคตไว้อย่างไร นั่นคือคำสั่งที่กำหนดความเป็นไปของชีวิต การละเมิดคำสั่งจึงเท่ากับการต่อรองอำนาจของผู้บงการ พ่อจึงเลือกที่จะลงโทษลูกอย่างรุนแรง ซึ่งการลงโทษที่ทวีความรุนแรงและแปรผันไปตามความผิดนั้น ยิ่งทำให้ลูกทั้งสองเกรงกลัวพ่ออย่างมาก

"แม่ มันอยู่ไหน" แก่งคอยถาม

"เลิกเล่นกันได้แล้ว เมื่อไหร่จะกลับบ้าน เล่นทั้งวันทั้งคืนไม่รู้จักจบจักสิ้น"

"บ่นอยู่นั่นแหละ บอกมาก่อนดิว่ามันอยู่ไหน เดี่ยวหนูจะกลับบ้านให้"

"ต่อรองแก่งจริงจังๆ รอให้พ่อมึงกลับมาก่อนเถอะ"

"ไอ้เย็บื่อ ฟังอะไรไม่ได้เลย หาเอาเองก็ได้" แก่งคอยย้อน เลียนแบบ

คำพูดที่แม่ว่าเราบ่อยๆ...

เขาเดินออกไปที่บ้าน มุดดูใต้เตียง เปิดประตูเข้าไปมองดูในห้องน้ำ เสียงดังตึงตึง จากนั้นเขาก็มาหยุดอยู่หน้าตู้เสื้อผ้าที่ผมแอบอยู่ข้างใน ผมเกร็งข้อเท้าไว้มันร้อถิบเขา...

"...ดูถูกยัยมณีสิ กลับจากโรงเรียนช่วยงานช่วยการแม่มันทุกอย่าง เวลาปิดเทอมก็ไปหางานช่วยแม่มันทำมาหากิน พวกสูไม่เอาอย่างลูกยัยมณีบ้าง

"ก็ไปเอาลูกยัยมณีมาเป็นลูกเสียสิ" ลีนต้าตอบโต้ของแก๊งคอย มือของเขาเปิดประตูเสื้อผ้าออก นั่นเองที่ผมถิบเขาจนหงายหลังตึง ผมกระโดดออกจากตู้พยายามจะวิ่งหนี เขาคว่าข้อเท้าผมไว้ได้ ทำให้ผมล้มหน้าคะมำพื้น

"แม่" ผมร้อง

...ตื่นขึ้นอีกที รู้สึกร้าวระบมไปทั่ว ผมใช้มือคลำพบรอยปูดเท่าลูกมะนาว ตรงหน้าผากด้านซ้าย มีเลือดและน้ำเหลืองซึมออกมา ที่แขนจนถึงข้อศอก มีรอยถลอก...แก๊งคอยอยู่ในอาการสลด หัวเขาก็มโนเช่นกัน รอยปูดนั้นคงเกิดจากฝีมือยัยมณีของมณี มมองพ่อท่านดูสงบบอย่างน่ากลัว ใจผมสั่นจนนึกอยากจะร้องไห้

"เล่นอะไรถึงหัวร้างข้างแตกกันขนาดนี้ นี่เล่นหรือจะฆ่าแก๊งกัน หา!" พ่อหยุดครู่หนึ่ง "เป็นพี่น้องเล่นกันแบบนี้ได้ยังไง เล่นไม่รู้จักขอบเขต เล่นไม่รู้เวลา เวลา การบ้านทำரியัง งานบ้านช่วยแม่เขารีเปลา หือ เล่นกันถึงเลือดตกยางออก ต่อไปไม่ถึงขั้นเข้าโรงพยาบาลรี เตือดร้อนเงินใครละ..."

"เล่นเกมทหารกันเธอ มา เตี่ยวจะสอนให้ว่าทหารจริงๆ เขาเล่นกันยังไง" พ่อหยิบกระป๋องสังกะสีข้างตัวมาวางตรงหน้าเรา

"หยิบไปคนละตัว แล้วเคี้ยว" พ่อสั่ง...

...พ่อสั่งให้แก๊งคอยกลืนลงไป ชิววินาทีนั้นผมมองหน้าเขาอยู่ท่ามกลางอารมณ์หวาดกลัวและเสียใจที่ถูกทำโทษ ผมเห็นแววตาที่เขามองพ่อแวบหนึ่งก่อนหลบหน้าลง เป็นแววตาประหลาด สื่อความประชดประชันทำท่ายแล้วเขาก็กลืนเจ้าตุ๊กตานั่นลงท้องไป

(ลับแล, แก๊งคอย 2554: 191-192)

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นเหตุการณ์ที่สองพี่น้องเล่นกันรุนแรงดังกล่าว ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นว่าลูกไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองตามสิ่งที่พ่อคาดหวังให้ลูกปฏิบัติเท่านั้น แต่การที่ลูกทั้งสองเล่นกันรุนแรงถึงขนาดเลือดตกยางออกยังเป็นประจักษ์พยานที่ทำให้พ่อตระหนักรู้ว่าคำสั่งของพ่อไม่มีอำนาจเพียงพอที่จะกำหนดและห้ามปรามการกระทำของลูกที่อยู่ นอกเหนือคำสั่งได้ จนท้ายที่สุดพ่อจึงใช้วิธีการลงโทษที่รุนแรงเป็นทางออก แต่กระนั้นการบรรยายถึงแววตาที่สื่อความประชดประชันของแก๊งคอยก็ยังสะท้อนให้ผู้อ่านรับรู้ได้ว่า เขาต้องยอมจำนนต่ออำนาจของพ่ออย่างไม่เต็มใจนัก แต่สำหรับแม่ ซึ่งใช้คำพูดด้วยการอ้างอำนาจของพ่อต่อเขา นั้น นอกจากจะไม่มีผลต่อเขาแล้ว เขากลับยกย่อนแม่ด้วยพฤติกรรมเลียนแบบแม่อย่างสนุนสนานทันที แสดงให้

เห็นว่า ระบบปีตาธิปไตยในครอบครัวขับเคลื่อนให้ลูกมองว่าแม่มีสถานภาพของผู้รองรับคำสั่งที่ไม่มีอำนาจในตัวเองไม่ต่างกับลูก

ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่าพ่อคือผู้ปกครองทุกอย่างภายในบ้าน อันส่งอิทธิพลให้ลูกไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการกำหนดพฤติกรรมและการวางแผนจากพ่อ สิ่งที่ลูกทำได้คือการต้อน้อมรับในสิ่งที่พ่อเห็นว่าดีและเหมาะสมแล้ว เป็นต้นว่า การกำหนดอนาคตทางสายอาชีพให้แก่ลูกชายทั้งสองตั้งแต่ทั้งคู่มีอายุรวมกันยังไม่ถึง 15 ปี

พ่อพูดถึงเราสองพี่น้องในเช้าวันแรกที่ผมต้องไปเรียนในชั้นอนุบาล 1 ขณะนั้นแก่งคอยอยู่ชั้น ป. 2 พ่อวางเป้าหมายแห่งอนาคตไว้ให้เราสองเรียบริ้อยแล้ว [...] แม้จะยังเป็นเด็กหาได้รู้ความหมายแท้จริงของคำว่า "ช่างยนต์" กับ "ช่างไฟฟ้า" มากไปกว่าความหมายของคำว่า "คนขับเรือบิน" ซึ่งเราสองคนต่างยื้อแย่งอยากเป็น...เมื่อพ่อเปล่งประกายอนาคตทางอาชีพการงานของเรา ย่อมถือเป็นคำเด็ดขาด ค้อมหัวรับคำบัญชาสถานเดียว เพราะแก่นสำคัญทั้งหมดไม่ได้อยู่ที่อาชีพที่จะต้องเป็นไปในอนาคตของเรา หากอยู่ที่เสียงซึ่งปั้นรูปเป็นคำแล้วกังวานผ่านปากพ่อ จะกำหนดให้เราเป็นไปตามที่ท่านเห็นสมควรอย่างไรก็ได้ต่างหาก

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 150)

ความสำคัญของการที่พ่อถือสิทธิในการกำหนดอนาคตด้วยการวางแผนอาชีพให้แก่ลูกชาย ไม่เพียงแต่อยู่ที่การมอบสิ่งที่พ่อเห็นว่าดีและเหมาะสมที่สุดให้แก่ลูกเท่านั้น แต่คำพูดของพ่อดังกล่าวมีความหมายเท่ากับคำสั่งที่ลูกต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ดังนั้นเมื่อแก่งคอยตั้งใจจะไปเรียนศิลปะ เขาจึงถูกพ่อขัดขวางตั้งแต่มิได้ไปสมัครสอบ

"นั่น นั่น เอ็งฟังพ่อมัยเนี่ย เอ็งเรียนเทคนิคให้พ่อหน่อยได้มัยแล้ววันเสาร์ อาทิตย์เอ็งจะวาดรูปทั้งวันพ่อก็ไม่ว่า" พ่อพยายามอย่างยิ่งที่จะต้อน้อม แต่เมื่อเห็นว่าแก่งคอยเอาแต่สายหน้า พ่อก็กลับคืนสู่ความเด็ดขาดแบบพ่อคนเดิม "เอ็งจะต้องเรียนเทคนิค ไม่ต้องศิลปะอะไรทั้งนั้น จบ ไม่ต้องพูดถึงเรื่องนี้อีก" พ่อหยุดครู่หนึ่งและว่า "ไป ไปทำงานได้แล้ว"

แก่งคอยเดินบึ้งบึ้งเข้าบ้านเพื่อแต่งตัวเตรียมไปทำงาน พ่อเห็นดังนั้นก็ตำลึงหลังว่า "มีเงินหาเงินได้เองเมื่อไหร่ เมื่อนั้นแหละมึงอยากจะทำอะไรก็เชิญ ไอ้หอก"

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 333)

จะเห็นได้ว่าพ่อกำลังใช้อำนาจทางเศรษฐกิจ ในฐานะผู้หารายได้ครอบครัว แต่เพียงผู้เดียวนั้นเป็นเหตุผลในการยืนยันสิทธิที่สามารถกำหนดแนวทางให้แก่แก๊งคอย แต่ท้ายที่สุดเมื่อแก๊งคอยถูกกดดันจากคำสั่งที่เด็ดขาด เขาจึงหนีออกจากบ้าน ตามแผนที่เขาสำรองไว้ เพราะเขารู้ดีว่าถ้าไม่หนีไปก็ไม่มีทางที่จะขัดคำสั่งของพ่อได้ การหนีออกจากบ้านของแก๊งคอยดังกล่าว จึงเท่ากับการขัดแย้งกับอำนาจปิตาธิปไตยของพ่อ

ตราบไตที่พ่อยังอยู่ ตราบนั้นความสัมพันธ์ทางอำนาจในครอบครัวก็ไม่มีทางเท่าเทียม เพราะพ่อก็ยังคงดำรงสถานภาพอยู่บนยอดของสามเหลี่ยม ในขณะที่แม่ก็ต้องยอมจำนนกับอำนาจดังกล่าวด้วยการน้อมรับคำสั่งจากพ่อ ดังนั้นสายตากลูจึงมองว่าพ่อคือผู้ปกครองอย่างเบ็ดเสร็จ ส่วนแม่คือผู้ดูแลและผู้ปรนนิบัติ รวมถึงเป็นผู้ที่ได้รับการคุ้มครองจากพ่อ จนกระทั่งพ่อเสียชีวิต การถ่ายทอดอำนาจปิตาธิปไตยจึงมาที่แก๊งคอย ซึ่งเป็นพี่ชายคนโต แต่เมื่อเขาได้หนีออกจากบ้านไป ลับแลจึงมีสิทธิที่จะสืบทอดอำนาจของพ่ออย่างชอบธรรม

ผมรู้สึกเดี่ยวนั่นเองว่า นับแต่พ่อจากไปผมกลายเป็นคนช่างแค้นตัน ชอบประชดประชันแม่ พ่อจากไปแล้ว แก๊งคอยก็จากไปแล้ว ผมคือลูกชายคนเดียวที่ต้องดูแลครอบครัว ชาวบ้านหลายคนฝากฝังผมผ่านคำพูดปลอบประโลมใจว่า "ไอ้หนุ่ม เอ็งโตแล้ว จะเป็นผู้ชายเต็มตัวแล้ว ต้องเป็นหัวหน้าครอบครัว นับตั้งแต่เอ็งต้องดูแลแม่"

(ลับแล, แก๊งคอย 2554: 369)

ความช่างตันเสนอให้เห็นว่า ลับแลกำลังสืบทอดอำนาจในฐานะผู้ปกครองครอบครัวแทนพ่อ โดยเฉพาะคำพูดของลับแลที่อ้างว่าตัวเขาคือลูกชายคนเดียวที่ต้องดูแลครอบครัว ยิ่งแสดงให้เห็นว่าลับแลยอมรับและภาคภูมิใจกับบทบาทที่ได้รับ นอกจากนี้การที่ชาวบ้านฝากฝังให้ลับแลดูแลแม่ ในฐานะหัวหน้าครอบครัวยังถือเป็นการสนับสนุนบทบาทของลับแลอีกด้วย

จนกระทั่งสัมพันธ์ นักธุรกิจต่างถิ่น เข้ามาสร้างสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับทิพย์ จนท้ายที่สุดทิพย์ใจอ่อน และย้ายไปอยู่กับสัมพันธ์โดยพาลับแลไปด้วย นั่นเท่ากับว่า ลับแลต้องถูกถ่ายโอนอำนาจปิตาธิปไตยที่เขาได้รับจากพ่อและพี่ชายไปให้แก่สัมพันธ์ ผู้มีสถานภาพเป็นพ่อบุญธรรมของเขาแทน

ผมเห็นไอ้สัมพันธ์ผิวใหม่ของแม่นอนอยู่บนเตียงหลังนั้นร่วมกับแม่ มันสะดุ้งตื่นร้องอะอะเหมือนเห็นผี มันเลิกมุ้งออกมาเจอผมตรงปลายเตียง ในตอนนั้นแม่ก็สะดุ้งตื่นตามมันเช่นกัน ผมมองมันขม็งแล้วบอกว่า มันไม่มีสิทธิเข้ามานอนกับเมียของผมในห้องนี้ มันตอบกลับอย่างเดือดดาลว่า นี่เป็นบ้านของมัน มันหาบ้านให้แม่และผมได้อยู่อาศัยชุกหัวนอน มันไล่ผมออกไป เรียกผมว่าไอ้เด็กผี แล้วก็ยกเรื่องราวต่างๆ นานาที่อ้างว่าผมทำแต่เรื่องเดือดเนื้อร้อนใจ

ให้แก่แม่ [...] และไม่นานนัก...ปรากฏร่างไอ้พันยีนเป็นเงาดำทะมึนพร้อมกับเงาร่างของแม่ยีนแอบอยู่ข้างหลังมัน...ไอ้พันเอ่ยด้วยน้ำเสียงที่ผ่านการตรึงตรองและปรึกษาหารือกันมาแล้วว่า

"มีงอยู่ที่นั่นไม่ได้หรอก สันดานอย่างมึงต้องไปอยู่ที่อื่น"

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 9-10)

ลับแลพยายามอ้างสิทธิหัวหน้าครอบครัวที่มีบทบาทในการดูแลและรับผิดชอบความเป็นอยู่ของแม่แทนพ่อ แต่ด้วยสัมพันธ์อยู่ในฐานะของผู้ให้ที่อยู่อาศัย รวมถึงแม่ก็ยินยอมที่จะมาใช้ชีวิตร่วมกับสัมพันธ์ ดังนั้นอำนาจที่ลับแลมีอยู่จึงไม่เพียงพอที่จะต่อรองกับอำนาจที่สัมพันธ์มี เขาจึงยอมจำนนกับอำนาจปิตาธิปไตยที่สัมพันธ์ครอบครองอยู่ เมื่อสัมพันธ์อยู่ในฐานะผู้บงการชีวิตคนใหม่ ลับแลก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของเขาเช่นเดียวกับที่เคยปฏิบัติต่อพ่อบังเกิดเกล้า

เหตุการณ์ที่ลับแลเล่ามาทั้งหมดก็มาบรรจุในจุดตั้งต้นซึ่งครบกําหนดเวลา 1 เดือนที่ทิพย์กับสัมพันธ์จะมารับลับแลกลับบ้าน และระหว่างที่ทั้งหมดกำลังจะลาเจ้าอาวาสกลับไปทิพย์ก็ได้รู้ความจริงว่าลับแลได้ใช้อำนาจของผู้เล่าเรื่องที่มีสร้างตัวตนให้ตัวเองใหม่ด้วยการโยนความผิดที่เขาเคยทำไว้กับคนในครอบครัวให้แก่แก่งคอย พี่ชายต่างมารดาของเขาที่เสียชีวิตไปด้วยโรคบาดทะยักตั้งแต่อายุ 5 ขวบ ไม่ว่าจะเป็ นพฤติกรรมเกเรต่างๆ การหนีออกจากบ้าน การว่าร้ายและก้าวร้าวต่อแม่ และการเบี่ยงเบนทางเพศ

"พามึงอีกอย่างที่หลวงพ่อดูรู้ก็คือ แต่ก่อนตอนเป็นเด็กบั๊กลับแลนี่เป็นเด็กดีมากเลย เชื่อฟังพ่อแม่ทุกอย่าง อยู่ในโอวาทมาตลอด เป็นเด็กน่ารัก ไม่ค่อยพูดค่อยจา ไม่สร้างเรื่องราว สำคัญที่สุดคือ เป็นเด็กฉลาด เรียนเก่งมากๆ...พอมันนะตั้งแต่ไม่มีแจ่งคอย* ก็ทั้งรักและหวงมัน อยากให้มันเป็นนั่นเป็นนี่ วางไว้ให้มันหมดทุกอย่างแหละ ยิ่งเรียนเก่งเรียนได้เร็วอย่างนี้ พ่อมันก็ยิ่งชอบ...แต่มันก็ชอบเรื่องวาดๆ เขียนๆ อะไรรของมัน แล้วก็กลับอยู่ตั้งแต่เมื่อไหร่ไม่มีใครรู้เนี่ยๆ ตรงนี้แหละที่เป็นเรื่อง พฤติกรรมของมันเริ่มเปลี่ยนไป หาแต่เรื่องชาวบ้านแล้วที่นี้ก็ไปหลอกลูกตาเสริฐกับยัยอุไรชักชวนกันไปเล่นสัปดนไปเรื่อย...

* ผู้วิจัยคงการสะกดคำตามต้นฉบับ ในที่นี้เป็นคำพูดของทิพย์ ทิพย์เป็นตัวละครที่มีพื้นเพเป็นคนขอนแก่นแต่กำเนิด เมื่อทิพย์พูดภาษาไทยมาตรฐาน อุทิศตั้งใจให้ทิพย์คงสำเนียงที่มีลักษณะเฉพาะของคนท้องถิ่นจังหวัดขอนแก่นไว้ นั่นคือการเพี้ยนเสียงจาก /ก/ เป็น /จ/ เช่น แก่งคอย เป็น แจ่งคอย และ /จ/ เป็น /ก/ เช่น พามึงจริงเป็น พามิง

"ในเมื่อฟามกิงทั้งหมดเป็นอย่างที่หนูเล่าให้หลวงพ่อฟัง แล้วที่นั่นมันไปเอาเรื่องเอาราวที่มันเล่าให้หลวงพ่อฟังมาจากไหน ทั้งแจ่งคอยเอย เรื่องที่ว่าหนูต่างๆ นานาเอย แล้วยังไอ้เรื่องที่ว่ามันอยู่ดูใจพ่อมันตลอดนะก็โกหกปกกลมเอาทั้งนั้น เนี่ย พอหลังจากศพมันก็ทำตัวดีอยู่น้อย กลับมาอยู่ช่วยนั้นช่วยนี้ ก็จริงอยู่ แต่แล้วมันก็กลับมาเป็นเหมือนเดิมอีกละ ที่นั่นมันก็เอาแต่จ้องเวรจ้องกรรมกับหนู โทษหนูสารพัด พาลโทษนั้นโทษนี้ไปหมด..."

(ลับแล, แก่งคอย 2554: 419-421)

เมื่อพิจารณาจากความจริงจากปากของทิพย์แล้วจะเห็นได้ว่าลับแลไม่เพียงแต่ใช้ความขัดแย้งในตัวตนสร้างความดีความชอบให้แก่ตัวเองเท่านั้น แต่การสร้างตัวตนของแก่งคอยขึ้นมายังมีจุดมุ่งหมายเพื่อต่อรองอำนาจอธิปไตยของผู้เป็นพ่อ ทั้งนี้เพราะในความจริงแล้วผู้เป็นลูกไม่อาจจะมีสิทธิที่เหนือกว่าพ่อได้หากพ่อยังคงมีชีวิตอยู่ ดังนั้นลับแลจึงเป็นตัวแทนของพ่อในระบบปิตาธิปไตย ในขณะที่เดียวกันการสร้างแก่งคอยขึ้นมาก็เพื่อขอขมต่ออำนาจปิตาธิปไตยของพ่อ

จากการวิเคราะห์ตัวละครลูกในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอยแล้วจะพบว่า อำนาจปิตาธิปไตยที่พ่อปลูกฝังและถ่ายทอดมายังลูกชาย ส่งอิทธิพลให้ลูกชายต้องยอมรับและปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อในฐานะผู้ปกครอง จนกระทั่งพ่อเสียชีวิตอำนาจปิตาธิปไตยนี้ก็ส่งผ่านจากพ่อมาสู่ลูกชาย ทำให้ลูกสามารถดูแลและรับผิดชอบทุกอย่าง ภายในบ้าน ทั้งนี้รวมถึงการดูแลแม่ ซึ่งเป็นผู้หญิงคนเดียวภายในบ้านด้วย แต่ด้วยสาเหตุที่แม่ไปสร้างสัมพันธ์กับผู้ชายคนใหม่และพัฒนาความสัมพันธ์นั้นไปในเชิงชู้สาวยอมทำให้สิทธิของลูกชายดังกล่าวถูกถ่ายโอนไปยังผู้ชายคนใหม่ของแม่ ด้วยเหตุนี้การสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ของลับแลจึงสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างการยอมรับและการขอขมต่ออำนาจปิตาธิปไตย

เมื่อวิเคราะห์ตัวละครลูกในครอบครัวชนชั้นกลางทำให้ทราบว่า บทบาทของตัวละครพ่อและแม่ส่งอิทธิพลต่อบทบาทของลูกอย่างมาก กล่าวคือในนวนิยายเรื่องขุนปิดทองสื่อให้เห็นว่าบาดแผลและปมด้อยเรื่องการขาดรักของบาลีและสองเมืองมีสาเหตุสำคัญมาจากการบกพร่องด้านหน้าที่และความรับผิดชอบของพ่อแม่ แต่ด้วยจิตสำนึกด้านดีเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ทั้งบาลีและสองเมืองไม่พาตัวเองไปในทางเสื่อม เมื่อตัวละครเอกทั้งสองฝ่ายมีพื้นฐานครอบครัวและพื้นฐานจิตใจเหมือนกัน กฤษณาจึงใช้ลักษณะร่วมกันดังกล่าวเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของทั้งคู่ ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ที่จะปรับความเข้าใจและให้อภัยกับสิ่งที่ตนและพ่อแม่ผิดพลาดไป ในนวนิยายเรื่องอมตะวิมลเห็นพ้องกับกฤษณา ที่เห็นว่าความห่างเหินทางความสัมพันธ์มีผลต่อจิตใจของลูก ดังจะเห็นได้จากตัวละคร รติรัตน์ ที่ไขว่คว้าหาความรักและความอบอุ่นซึ่งไม่ได้รับอย่างเพียงพอจากครอบครัวรวมถึงชีวิต และอรชุน ยังเป็นตัวละครลูกที่นำไปสู่การตั้งคำถามถึงคุณค่าด้านศีลธรรม ภายใต้การดำรงสถานภาพของพ่อและลูกอีกด้วย ท้ายที่สุดคือ ลับแลและแก่งคอย ตัวละครลูกจากนวนิยาย

เรื่องลับแล, แง่คอย ในนวนิยายเรื่องนี้ อุทิศ เสนอให้เห็นถึงการถ่ายทอดและแสดงออกของอำนาจ พิตาธิปไตยที่ขึ้นอยู่กับกรรมมีตัวตนของผู้เป็นพ่อ หากพ่อมีชีวิตอยู่ลูกก็ต้องเคารพและนบน้อมต่อพ่อ ซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจ แต่เมื่อพ่อเสียชีวิตไปแล้วและไม่มีการสืบทอดอำนาจนี้ไปยังผู้นำครอบครัวอื่น ภายใต้การสร้างสัมพันธ์ใหม่ของแม่ นั่นเท่ากับว่าลูกชายคนโตมีสิทธิที่ได้รับมอบอำนาจพิตาธิปไตยนี้ จากพ่อบังเกิดเกล้าอย่างชอบธรรม

4.3.2.2 ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลาง

อุดมคติของชนชั้นกลางให้ความสำคัญกับครอบครัวที่มีรูปแบบพ่อแม่ลูก ว่าเป็นรูปแบบครอบครัวตามแบบแผนที่ได้รับการยอมรับและสามารถดำรงอยู่ในสังคมชนชั้นกลางได้อย่างปกติสุข ในขณะที่แม่ที่รับบทบาทผู้ปกครองในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกลับถูกมองว่าเป็นบุคคลไร้พันธะ เมื่อเธอเรียกร้องสิทธิในการใช้ชีวิตแบบคนมีครอบครัวจึงได้รับความช่วยเหลือในฐานะของขวัญ หรือสินน้ำใจที่สังคมมอบให้เท่านั้น แต่ไม่ได้ครอบคลุมถึงสิทธิที่แม่เลี้ยงเดี่ยวพึงจะได้รับ (ปาจริย์ กลิ่นชู, 2550: 38-39)

การที่แม่เลี้ยงเดี่ยวไม่อาจเรียกร้องสิทธิและพื้นที่ยืนในสังคมชนชั้นกลางดังกล่าว ได้นั้น ส่วนหนึ่งมาจากค่านิยมของความเป็นหญิงและความเป็นแม่ที่ผนวกให้ผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายพึ่งพาผู้ชาย และต้องเป็นแม่ที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูก แต่ด้วยการเรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมให้แก่ผู้หญิงให้เทียบเท่ากับผู้ชาย ทั้งในด้านการศึกษาและหน้าที่การงาน ซึ่งก่อให้เกิดทุนทางปัญญา และทุนทางสังคมให้แก่ผู้หญิงเมื่อเธอตัดสินใจที่จะดำรงเฉพาะสถานภาพแม่ แต่ได้ทิ้งสถานภาพเมียออกไป ทั้งนี้การที่แม่เลี้ยงเดี่ยวคงไว้เฉพาะสถานภาพแม่นั้นก็ไม่ได้หมายความว่าเธอจะไม่มีศักยภาพพอที่จะเลี้ยงลูกโดยลำพัง และก็ไม่ใช่เครื่องยืนยันเสมอว่าเด็กที่เติบโตมาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว จะสร้างปัญหาให้แก่สังคมเสมอไป

ในนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิ งามพรรณ เสนอให้เห็นถึงบทบาทของลูก ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีชีวิตสุขสบายด้วยการสนับสนุนจากทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมของแม่ ที่สำคัญคือแม่และคนแวดล้อมตัวแม่ก็ได้มอบความรักและความอบอุ่นให้แก่เด็กในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนี้เพียงพอ ดังจะอธิบายในหัวข้อ "กะทิ : ความสำเร็จของแม่เลี้ยงเดี่ยวผู้มีทุนทางปัญญาและสังคม"

กะทิ : ความสำเร็จของแม่เลี้ยงเดี่ยวผู้มีทุนทางปัญญาและสังคม

กะทิ เป็นผู้หญิงวัย 9 ขวบที่อาศัยกับตายายที่บ้านทรงไทยริมคลองที่อยู่ชานเมือง สาเหตุที่กะทิไม่ได้อยู่กับแม่เป็นเพราะแม่ป่วยเป็นโรคกล้ามเนื้ออ่อนแรง ซึ่งแม่ตระหนักว่าตัวเองไม่สามารถดูแลกะทิได้อย่างเต็มที่ จากเดิมที่ทั้งคู่ได้อยู่ร่วมกันที่ห้องชุดกลางเมือง แม่ก็แยกออกไปอยู่ตามลำพัง โดยนำกะทิมาให้ตาและยายเป็นฝ่ายดูแลและเลี้ยงดูแทนแม่ ตั้งแต่กะทิอายุ 4 ขวบ

แม่กะทิจะเป็นเด็กในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว และกำลังจะเป็นเด็กที่กำลังก้าวร้าวทั้งพ่อและแม่ในไม่ช้า แต่กะทิก็ก็น่าประสพปัญหาดังกล่าวจนทำให้เกิดเป็นปมด้อยภายในจิตใจ แม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะนอกจากทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมที่สนับสนุนให้แม่สามารถวางแผนทุกอย่างไว้สำหรับเป็นตัวแทนแม่และอนาคตของกะทิแล้ว ตายายก็มีส่วนสำคัญต่อการปลูกฝังและอบรมวินัยต่างๆ ให้แก่กะทิ ขณะเดียวกันก็มอบความรักและเอาใจใส่กะทิอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ด้วยศักยภาพของแม่ทั้งด้านการงานและด้านทุนทรัพย์ยังเป็นส่วนสนับสนุนให้กะทิมีชีวิตที่สมบูรณ์พร้อม ทั้งเพื่อนร่วมงานของแม่ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวกะทิ ด้วยการดูแลความเป็นอยู่และช่วยจัดการเรื่องธุรกิจ รวมถึงอีกหลายคนๆ ที่แม่เคยช่วยเหลือทั้งคดีความและด้านการเงิน ไม่ว่าจะป็นเจ้าของรีสอร์ท และคุณตุ๊กคนที่เคยนวดให้แม่ ซึ่งคนเหล่านี้พร้อมที่จะตอบแทนความช่วยเหลือที่แม่มอบให้ด้วยการช่วยดูแลกะทิและครอบครัวอย่างจริงจัง

เมื่อพิจารณาถึงการดำรงชีวิตของกะทิที่มีตายายคอยดูแลนั้น จะพบว่าป็นชีวิตของชาวเมืองชนชั้นกลางที่ไปอาศัยอยู่ที่ชนบทเพื่อพักผ่อนหลังชีวิตการทำงาน กะทิจึงได้รับการเลี้ยงดูอย่างพิถีพิถันตามแบบชาวเมืองท่ามกลางความเจียบสงบของธรรมชาติและความเป็นมิตรของผู้คนในชนบท เช่น ตากับกะทิจะมีกิจกรรมพายเรือเล่นร่วมกันในวันโรงเรียนหยุด ตาสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษาให้แก่กะทิอย่างเต็มที่ ส่วนยายก็จะเป็นฝ่ายทำอาหารที่เป็นของโปรดและเตรียมขนมให้แก่กะทิไม่ได้ขาด

ปีนโตเป็นของรักของกะทิ ขนาดกะทัดรัด น้ำหนักเบา ยายรู้ขนาดกระเพาะของกะทิ ไม่อยากเห็นของเหลือกลับมาบูดเสียจึงจัดข้าวให้กินอิมพอดี... ส่วนรายการอาหารก็ไม่หนีไข่ดาวกับไก่ผัดกะเพรารสเด็ด ไข่พะโล้สีน้ำตาลเข้ม ใช้น้ำเข้าเนื้อเพราะทิ้งไว้ข้ามคืน ไข่ลูกเขยฉ่ำน้ำเหนียวข้น ไข่ตุ๋นเนื้อเนียนสนิท ไข่กกระทาชุบแป้งทอด ตาเรียกกะทิว่า "ตัวกินไข่" เมื่อรู้จากยายว่าถ้ารายการอาหารเป็นไข่ ไม่ต้องชวน กะทิก็ก็นั่งจมนมทุกครึ่ง

(ความสุขของกะทิ 2554: 16)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความเอาใจใส่ของยายที่มีแก่กะทิ ไม่ว่าจะเป็นการที่ ยายรู้ขนาดกระเพาะและกะจำนวนอาหารที่พอเหมาะแก่กะทิ และยายมักจะทำอาหารที่เป็นของ โปรตให้แก่กะทิเสมอ ทั้งนี้แม้จะเป็นเมนูธรรมดาจากไข่ แต่ด้วยคำบรรยายที่บ่งบอกถึงสภาพอาหาร ที่น่ากิน ย่อมแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจปรุงอาหารของยายได้อย่างดี นอกจากนี้ยายบริการขนมให้แก่ กะทิได้กินอย่างอิมหันสำราญอีกด้วย ดังความที่ว่า

กะทิมีขนมกินอิมท้องเมื่อกลับจากโรงเรียนทุกวัน ถ้าต้องทำการบ้าน หรือดูหนังสือเตรียมสอบแบบนี้ยิ่งหายห้วง ยายจะยกมาตั้งข้างตัว ใส่ขวดโหล มาวางเรียงให้เลือกรูปกับร้านลุงเขียวที่ป้ายรถสองแถว

(ความสุขของกะทิ 2554: 16)

การที่กะทิเติบโตขึ้นมาพร้อมกับการดูแลและเอาใจใส่ของตาและยาย อย่างพิถีพิถันเช่นนี้ นอกจากจะเป็นเป็นรากฐานสำคัญต่อการเลี้ยงดูให้แก่เด็กในครอบครัว แม่เลี้ยงเดี่ยวแล้ว ยังถือเป็นการส่งเสริมจิตใจของกะทิให้เข้มแข็งเมื่อวันหนึ่งกะทิต้องเผชิญกับ การสูญเสียแม่ ซึ่งเป็นสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่

ดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้วว่า ภัทร แม่ของกะทิ ป่วยเป็นโรคลำไส้เนื้ออ่อนแรง ซึ่งส่งผลให้เธอจากโลกนี้ไปตั้งแต่อายุยังไม่มาก แม่จึงเตรียมการวางแผนทุกอย่างไว้สำหรับ เชื่อมความสัมพันธ์กับกะทิในช่วงสุดท้ายของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการลดทอนอายุของตนเอง ด้วยการไม่ใส่ท่อช่วยหายใจ เพื่อที่จะพูดคุยได้จนนาทีสุดท้าย การเตรียมอุปกรณ์ช่วยเหลือ ตัวเองต่างๆ ทั้งการสั่งงานคอมพิวเตอร์ด้วยเสียงพูด การฟังข่าวคราวจากม้วนเทปที่เพื่อนส่งมาให้ รวมถึงการชวนเพื่อนร่วมงานเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจ โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่าถ้าไรที่ได้จะเป็น พุนการศึกษาให้แก่กะทิ

คอมพิวเตอร์ของแม่ใช้เสียงสั่งงานได้ น้าก้นต์บอกว่า แม่ทำ .wav file เตรียมไว้ล่วงหน้าก่อนจะใช้มือทำงานไม่ได้ แม่ถือหนังสืออ่านไม่ได้ ก็ใช้วิธีฟัง จากเทปแทน มีเพื่อนส่งมาให้จากแดนไกล บางม้วนเป็นหนังสือเด็ก แม่จะชวนกะทิ มาฟัง ถ้ามีหนังสือต้นฉบับ กะทิจะดูภาพประกอบอ่านและอ่านในใจตามเสียง จากเทป แม่ชอบใจว่าเป็นการฝึกภาษาไปในตัว...แต่ที่แม่ชอบมากที่สุดคือดูภาพถ่าย ในอัลบั้มด้วยกัน เป็นรูปกะทิคนเดียวเกือบทั้งหมด ฝีมือตาล้วนๆ กะทิเข้าใจว่าตาส่ง มาให้แม่เป็นระยะ แม่จะขอให้กะทิเล่าเรื่องที่เห็นในภาพให้ฟัง ตาเรียกกิจกรรมนี้ว่า รายการข้างหลังภาพ

(ความสุขของกะทิ 2554: 59)

การเตรียมตัวของแม่เมื่อครั้งอวัยวะยังใช้งานได้ตามปกติ นั้นมีส่วนสำคัญต่อการสร้างสายใยทางความรักและความอบอุ่นให้แก่กะทิในช่วงเวลาสุดท้ายของแม่ ยิ่งแม่พยายามช่วยเหลือตัวเองและใช้เวลาอยู่กับกะทิได้เหมือนปกติมากเท่าไรยิ่งทำให้กะทิจดจำความประทับใจระหว่างเธอกับแม่ได้มากเท่านั้น ที่สำคัญคือสายใยที่เกิดขึ้นนี้จะเป็นดั่งภูมิคุ้มกันที่ช่วยปกป้องความอ่อนแอที่เกิดขึ้นในจิตใจ นอกจากนี้การที่กะทิมีแม่ที่มีความสามารถด้านหน้าที่การงาน และสามารถวางแผนสำหรับชีวิตในอนาคตยังเป็นสิ่งหนึ่งที่คอยเกื้อหนุนความเป็นอยู่ให้แก่กะทิได้อีกทางหนึ่ง ดังที่แม่วางแผนธุรกิจเพื่อแหล่งสำรองเงินทุนไว้สำหรับการศึกษาของกะทิ

หัวข้อสนทนาที่โต๊ะอาหารเป็นเรื่องเกมโชว์ที่กำลังได้รับความนิยม ใครจะเชื่อว่าเป็นความคิดริเริ่มและมีมือการเจรจาทำสัญญากับต่างประเทศของแม่ แม่ชวนทุกคนลงขันเข้าหุ้นและมอบหมายให้หน้ากันต่อออกหน้า วันนี้ทุกคนที่โต๊ะชูแก้วฉลองให้แก่กะทิ กำไรที่ได้จะเป็นกองทุนเพื่อการศึกษาของกะทิ

(ความสุขของกะทิ 2554: 55)

อาจกล่าวได้ว่ากะทิเติบโตขึ้นมาพร้อมกับสายสัมพันธ์ของผู้คนที่โยงโยมมาจากความสนิทสนมของแม่ที่พัฒนาไปจนเสมือนคนในครอบครัว และพัฒนาไปสู่ความรักและความเอ็นดูที่มีให้แก่กะทิทั้งตอนที่แม่วังมีชีวิตอยู่และเสียชีวิตไปแล้ว เมื่อแม่ของกะทิเสียชีวิตไปแล้ว บรรดาเพื่อนร่วมงานของแม่ที่เป็นตั้งสมาชิกในครอบครัวนี้ก็ยังมีบทบาทสำคัญในการดูแลครอบครัวของกะทิแทนแม่ โดยเฉพาะการรับหน้าที่ในการบอกเล่าเรื่องราวของแม่ให้แก่กะทิได้รับรู้

เหตุการณ์ตอนบ้านกลางเมืองและตอนลินซึกเป็นตอนที่เสนอให้เห็นว่าแม่ได้เตรียมให้บ้านและลินซึกเป็นสถานที่ถ่ายทอดเรื่องราวในชีวิตของแม่ให้แก่กะทิได้รับรู้โดยแม่ได้วานให้บรรดาเพื่อนของแม่ เป็นธุระในการพากะทิไปยังห้องชุดแห่งนี้

น้ำภาควัดริมฝีปากก่อนจะส่งพวงกุญแจรูปดาวสีแดงให้แก่กะทิไขเปิดเอง "พี่ภัทรสั่งไว้ให้ทีเป็นคนไขประตู" กะทิได้ยินเสียงน้ำภาควัดหันไปพูดค่อยๆ กับน้ำกันต์ ดูเหมือนว่าแม่จะวาดภาพสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากแม่จากไปแล้วโดยละเอียด กะทิไม่รู้สึกรู้สึกลับรู้สึกเหมือนมีแม่อยู่ใกล้ๆ ช่วยคลายความรู้สึกโหวงเหวงว่างเปล่าในอกลงไปได้บ้าง

(ความสุขของกะทิ 2554: 85)

"พี่ภัทรสั่งไว้ให้ทีเป็นคนไขประตู" คำพูดของน้ำภาควัดเป็นดังตัวแทนของแม่ที่เชื้อเชิญให้กะทิได้เข้าไปรู้จักกับโลกของแม่ และการที่แม่เตรียมไว้สำหรับกะทิแต่เพียงผู้เดียวนั้นนอกจากจะทำให้กะทิรับรู้ถึงความสำคัญของตนเองในฐานะลูกของแม่แล้ว กะทียังสามารถซึมซับได้ถึงความอบอุ่นและความเอาใจใส่ของแม่ได้จากบรรยากาศของห้อง

"แม่อยากให้หนูที่รู้จักแม่มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ถ้าไม่นับคุณตา คุณยายของหนู ลูกก็เป็นคนที่อยู่กับแม่นานกว่าใคร แม่จึงเลือกลูกให้เป็นคนพาหนู มาที่ห้องนี้"... บางคนเตรียมทำหนังสืองานศพตัวเองอย่างที่ยากให้คนอยู่หลังได้ รู้จักแม่ของหนูที่จัดห้องนี้ไว้ให้หนูโดยเฉพาะคนเดียว รวบรวมทุกอย่างในชีวิตมาไว้ ที่นี้ที่อยากรู้จักแม่ตอนช่วงไหนของชีวิตก็ทำได้เลย

(ความสุขของกะทิ 2554: 90)

การถ่ายทอดเรื่องราวของแม่ผ่านตัวอักษรที่แม่เขียนและสิ่งของที่แม่ตั้งใจเก็บไว้ อย่างเป็นระเบียบในห้องนี้ นอกจากจะเป็นดังภาพความทรงจำที่คอยย้ำเตือนให้กะทิถึงความรักที่แม่ มอบให้แล้วยังเป็นดังประจักษ์พยานแห่งการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับกะทิที่ถึงแม้ว่า แม่จะไม่ได้ดูแลกะทิได้เทียบเท่ากับตายายและเพื่อนๆ ของแม่ แต่ทุกอย่างที่แม่ทำอยู่เบื้องหลัง คือความตั้งใจที่แม่มอบไว้ให้เพื่อเป็นการเติมเต็มความรักและความอบอุ่นแก่กะทิ แม่ในวันที่แม่ จะเสียชีวิตไปแล้วก็ตาม

อาจกล่าวได้ว่ากะทิเติบโตขึ้นมาจากภูมิคุ้มกันด้านจิตใจที่แข็งแกร่ง ด้วยการประคับประคองความรักและความอบอุ่นจากแม่ ครอบครัวเดิมของแม่ และคนแวดล้อม ของแม่ที่พัฒนาไปเป็นคนในครอบครัว ทั้งนี้แม้ว่าแม่จะจากกะทิไปก่อนวัยอันควร แต่ด้วยการเตรียมการและวางแผนอนาคตที่แม่ทำไว้ให้แก่กะทีย่อมทำให้กะทิไม่รู้สึกลถึงการขาดที่พึ่ง ทางใจ ตรงกันข้ามกะทิลบรู้สึกอบอุ่นใจกับความรักที่แม่มอบให้ผ่านสิ่งที่เป็นตัวแทนแม่ทั้งหลาย

การที่กะทิได้รับการดูแลและเอาใจใส่อย่างมากจากผู้ครอบครัวดังกล่าว สาเหตุ สำคัญอาจเนื่องมาจากค่านิยมของสังคมไทยที่ประกอบสร้างให้เพศหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอและควร ได้รับการปกป้องจากเพศชาย สอดคล้องกับในนวนิยายเรื่องนี้ที่นอกจากกะทิจะเป็นเพียง เด็กผู้หญิงแล้ว เธอยังต้องเผชิญกับการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาด้วยการวางแผนชีวิต และการประคับประคองกะทิด้วยความรักและความอบอุ่นที่เพียงพอจากคนในครอบครัวที่เหลือ จึงเป็นเรื่องสำคัญ

4.3.2.3 ลูกในครอบครัวชนชั้นล่าง

สังคมเมืองได้ชื่อว่าเป็นสังคมที่เหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องรายได้และคุณภาพ ชีวิตที่แปรผันไปตามระดับการศึกษาและสถานภาพทางสังคม ด้วยเหตุนี้ครอบครัวชนชั้นล่าง จำนวนมากจึงมีปัญหาด้านการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวและเลี้ยงดูสมาชิก สาเหตุสำคัญ ประการหนึ่งอาจด้วยโอกาสทางศึกษาที่จำกัดให้ต้องเป็นเพียงชนชั้นแรงงานที่มีรายได้ไม่มั่นคง อันนำไปสู่ปัญหาความมั่นคงทางจิตใจระหว่างคู่สมรส ปัญหาดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อ เด็กในครอบครัวอย่างมาก

ในนวนิยายเรื่องช่างสำราญ ของเดือนวาด เสนอให้เห็นถึงผลกระทบของปัญหาครอบครัวแตกแยกจนทำให้เด็กในครอบครัวต้องกลายเป็นเด็กที่ถูกทอดทิ้งให้มีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับ การอุปการะของคนในชุมชน ดังจะวิเคราะห์ในหัวข้อ "กำพล : ผู้เติบโตด้วยน้ำใจของชุมชน"

กำพล : ผู้เติบโตด้วยน้ำใจของชุมชน

เด็กชายกำพล ช่างสำราญ ต้องกลายเป็นเด็กบ้านแตกหลังจากที่พ่อและแม่ต่างมีคู่ และทะเลาะกัน จนท้ายที่สุดพ่อและแม่ก็แยกย้ายไปดำเนินชีวิตของตนเอง โดยพ่อตั้งใจพาลูกชาย คนเล็กไปให้ย่าของเด็กเลี้ยง ส่วนกำพลซึ่งเป็นลูกชายคนโตนั้นต้องเป็นภาระของคนในชุมชนที่ช่วยกัน ประคับประคองความเป็นอยู่ไปตามอัธยาศัย

"มาเถอะ-- มากินข้าว" ระยะเวลาเมื่อเริ่มถูกทอดทิ้ง เพื่อนบ้านต่างกลัวว่า กำพลจะอด เสียงเรียกให้กินข้าวดังซำๆ กันแต่เช้าจนค่ำ

ต่อมา กำพลมักอดข้าวกลางวันโดยไม่รู้ตัว หลายครั้งเขาเล่นเพลิน ทว่าแท้จริงเป็นเพราะพวกผู้ใหญ่ลืมเรียก และแม่ไม่ลืม แต่ต่างก็คิดว่าวันนี้ เด็กคงถูกเรียกโดยเพื่อนบ้านรายอื่น กระนั้นกำพลยังไม่รู้จักหิว กระนั้นกำพล ยังไม่รู้จักหิว เพราะมือเย็นมาช่วยไว้ทันเสมอ [...] นี่คล้ายเป็นประเพณีที่เริ่มรับรู้ และปฏิบัติตามกัน กำพลกินข้าวเย็นบ้านไหนก็อาศัยนอนบ้านนั้น แล้วต่อด้วย มือเช้า

(ช่างสำราญ 2547: 47-48)

ตัวอย่างเหตุการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า กำพลตกอยู่ในความอนุเคราะห์ของคน ในชุมชนอย่างเต็มตัวทั้งด้านอาหารการกินและที่อยู่อาศัย ที่สำคัญคือเมื่อกำพลต้องใช้ชีวิตตามลำพัง นานวันขึ้น ความช่วยเหลือนั้นก็กลับขึ้นอยู่กับเวลาและความสะดวกของผู้ใหญ่ในชุมชนเป็นสำคัญ

เฉพาะวันที่ไม่มีเพื่อนร่วมวงเหล้า ลุงดำเที่ยวได้เรียกหากำพลโหวกโหวก มือเย็นบ้านลุงดำคือข้าวเหนียวส้มตำเป็นหลัก อาจเปลี่ยนจากไก่ย่างเป็นหมูย่าง จากลาบเป็นน้ำตก ครั้งเหล้าหมดขวด ลุงดำลืมหูทุกครั้งว่ามีเด็กมาอาศัยนอน ทั้งบ้านมีเตียงเดียว พอหลับก็เริ่มตื่นปิดป้ายเอามือฟาดใส่กำพลหลายครั้ง สุดท้ายกำพลถูกเบียดตกเตียง ต้องดิ่งหมอนลงนอนข้างเตียงทุกคราวไป

บ้านป่าทองใบก็เรียกกำพลไปกินข้าวเย็นบ่อยๆ แต่ทุกครั้งก่อนเวลา อาหาร กำพลต้องช่วยป่าทองใบล้างจานกองโต กระนั้นก็ไม่ค่อยทันเวลา เมื่อลุงแก้ว เข้าครัวแล้วเห็นว่าไม่มีงานขามจะตักข้าว ลุงแก้วเริ่มบ่น ป่าทองใบเถียง ทั้งสอง ได้ตอประกันจนตักข้าวเข้าปากได้จึงเงียบ กินเสร็จแซ่ไว้ไม่ต้องล้าง นอนดูโทรทัศน์ จนหลับไป

(ช่างสำราญ 2547: 67)

ความข้างต้นสะท้อนความเป็นอยู่ของกำพลที่ไม่ได้สุขสบายและขึ้นอยู่กับครอบครัวที่เขาไปขออาศัยอยู่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านของลุงดำที่เขาอนหลับไม่สบายหรือบ้านป่าทองใบที่เขาต้องช่วยล้างจานก่อนได้กินข้าวและต้องหงุดหงิดกับอารมณ์ที่ไม่คงที่ของคนในบ้าน แต่อย่างน้อยการที่กำพลพอมือที่อยู่อาศัยและมีอาหารให้กินจากความช่วยเหลือของคนในชุมชนก็ช่วยให้กำพลมีชีวิตรอดไปในแต่ละวัน รวมถึงด้านจิตใจของกำพลก็ได้รับการบรรเทาด้วยน้ำใจของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้แม้ว่าคนในชุมชนจะเป็นชนชั้นล่างที่ไม่ได้มีรายได้ที่มากพอจะเลี้ยงดูให้เด็กที่ประสบปัญหาครอบครัวอย่างกำพลให้มีชีวิตสุขสบายอย่างเด็กทั่วไปจะได้รับ แต่การอุปการะจากคนในชุมชนที่เข้ามารับภาระแทนผู้ปกครองของกำพลนั้นก็ถือเป็นการประคับประคองชีวิตและจิตใจของกำพลเท่าที่ศักยภาพของพวกเขามี

การที่กำพลถูกเลือกให้อยู่กับคนในชุมชนมากกว่าที่พ่อของเขาจะพาไปอยู่กับย่า ปัจจัยสำคัญนอกจากกำพลจะเป็นเด็กผู้ชาย และมีอายุที่มากกว่าน้องของเขาซึ่งมีอายุเพียง 10 เดือนเท่านั้นแล้ว พ่อยังใช้ความสงสารและความเห็นใจของผู้คนในชุมชนเป็นเครื่องมือสนับสนุนที่ทำให้พวกเขาได้รับภาระดูแลกำพลแทนผู้เป็นพ่อ

"ไปไม่ได้ เอ็งอยู่ที่นี้สบายกว่า มีคนสงสาร มีที่กินที่นอน..."

...

"ไอ้หนู พ่อกำลังลำบาก เอ็งต้องช่วยพ่อนะ ถ้าเอ็งงอแงเป็นเด็กเราแย่นะ แค่สองวันเท่านั้น พ่อจะวิ่งรถทั้งวันทั้งคืนแล้วขอเอ็งแอกอยู่ห้องพักโรงงานวันจันทร์ตอนเย็นพ่อมารับ อยู่กับเพื่อนนะ เล่นกันให้สนุกเลย พ่อไปละ อย่าร้องสิ ไม่อายเพื่อนรี ไปนะ"

(ช่างสำรวจ 2546: 31-32)

ประโยคที่ว่า "ถ้าเอ็งงอแงเป็นเด็กเราแย่นะ" เป็นการที่พ่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การตัดสินใจของพ่อ ด้วยการใช้นิยามเรื่องความเข้มแข็งของผู้ชายเป็นข้ออ้างที่ทำให้กำพลยอมรับข้อควรปฏิบัติ โดยเฉพาะคำพูดที่ว่า "อย่าร้องสิไม่อายเพื่อนรี" ยิ่งตอกย้ำให้กำพลซึมซับว่าการแสดงถึงความอ่อนแอด้วยการร้องไห้นั้นถือเป็นความอับอายและเป็นสิ่งที่ลูกผู้ชายไม่ควรปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อกำพลต้องกลายเป็นเด็กบ้านแตกและถูกทอดทิ้ง หลายเหตุการณ์ในนวนิยายเรื่องนี้จึงสะท้อนถึงสภาพจิตใจของกำพลที่ต้องเผชิญกับความหวาดและความโดดเดี่ยว แต่กระนั้นด้วยความตั้งใจของนักเขียนที่ใช้มุมมองของการดำเนินเรื่องจากเด็กอายุ 5 ขวบ น้ำเสียงและเหตุการณ์ที่ปรากฏจึงเป็นการยั่วล้อที่กระทบถึงความผิดของพ่อแม่ที่ละเลยความรับผิดชอบที่มีต่อลูกมากกว่าที่จะกล่าวถึงความทุกข์ภายในจิตใจของกำพลอย่างตรงไปตรงมา

เหตุการณ์ตอน "ผมไม่ใช่ผม" เป็นตัวอย่างเหตุการณ์ที่สะท้อนถึงความโดดเดี่ยวของกำพลได้อย่างชัดเจนอีกตอนหนึ่ง ดังความที่ว่า

กำพลคิดหนักเรื่องผู้ปกครอง เรื่องการดูแลตัวเอง เสียงใครต่อใครย้ำกันว่า เขาไม่มีผู้ปกครอง ไม่มีคนดูแล ดังนั้นครูสัญญา ครูอังคณา นายขง และนางหมอน จึงต้องเป็นผู้ปกครองให้เขาแทนพ่อกับแม่ กำพลร่ำร้องอยู่ในอก แท้จริง เขามีผู้ปกครองถึงสี่คน มากกว่าใครอื่นทั้งหมด ทั้งที่โรงเรียนและที่บ้าน ไม่ว่าจะอยู่ตรงไหน เขาหลบหน้าผู้ปกครองไม่พ้น

วันต่อมา กำพลปฏิบัติตัวดีขึ้นมาก ในชั่วโมงเลขคณิต กำพลเจียบขริ่ม ไม่เล่นหัว [...] "ผมเป็นกำพล กับเป็นผู้ปกครองของกำพลด้วย เฮียไม่ต้องล้างจาน นะครับ เดี่ยวผมให้กำพลล้างให้"

(ข้างสำราญ 2547: 201-203)

ความข้างต้นเสนอให้เห็นถึงความไร้เดียงสาของกำพลที่เข้าใจคำว่า "ผู้ปกครอง" คาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เขามองว่าผู้ปกครองคือคนที่คอยควบคุมความประพฤติมากกว่า คนที่มีสายสัมพันธ์ทางสายเลือดและทำหน้าที่ดูแลและรับผิดชอบความเป็นอยู่ในฐานะพ่อและแม่ ดังคำที่เขาพูดว่า "เขามีผู้ปกครองถึงสี่คน...เขาหลบหน้าผู้ปกครองไม่พ้น" อนึ่งแม้ว่าความไร้เดียงสาอันจะเป็นความขบขันจากมุมมองของเด็กที่นักเขียนแทรกไว้ แต่กระนั้นเมื่อวิเคราะห์แล้วนอกจากจะสะท้อนถึงความห่างเหินทางความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับพ่อแม่ที่ขาดการเอาใจใส่ดูแลอย่างเพียงพอแล้ว คำพูดของกำพลที่ว่า "ผมเป็นกำพลกับเป็นผู้ปกครองของกำพลด้วย" ยังตอกย้ำให้เห็นถึงการตระหนักรู้ว่าตนเองเป็นภาระของคนนอกครอบครัวอีกด้วย

นอกจากเหตุการณ์ดังกล่าวจะตอกย้ำให้เห็นถึงภาวะโดดเดี่ยวของกำพลแล้ว เดือนวาด ยังเสนอให้เห็นว่าปัญหาครอบครัวแตกแยกและปัญหาการหย่าร้างของคู่สมรส และการเริ่มต้นความสัมพันธ์ใหม่เป็นปัญหาที่ลึกซึ้งเกินกว่าเด็กอายุ 5 ขวบจะเข้าใจและยอมรับได้ ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่กำพลต้องแบกความรับผิดชอบหวังเพราะวสุ พ่อของกำพล ไม่สามารถพากำพลไปอยู่รวมกันกับแม่ลิ้ม ภรรยาเก่าของวสุได้ เนื่องจากแม่ลิ้มใช้เหตุผลว่าแบกรับภาระค่าใช้จ่ายไม่ไหว รวมถึงเหตุการณ์ตอนแจกข้าวที่กำพลพยายามนัดพ่อและแม่มาให้มาหาเขา แต่พ่อกับแม่กลับเลือกที่จะไม่พบหน้ากันมากกว่าที่จะมาเจอกับกำพล

"พ่อ แม่อยู่ข้างหน้านี้เอง"

"แม่ พ่ออยู่ข้างหลังนี้เอง"

"เดี๋ยวเจอกันข้างนอกนะพ่อ"

"เดี๋ยวเจอกันข้างนอกนะแม่"

"ไอ้จ๋อน ไต่ยืนพีหรือเปล่า"

"แม่ ไอ้จ๋อ้นก็มาด้วย เตียวเจอกันข้างนอกนะแม่"

...กำพลเดินจนล้า เมื่อไม่พบแม่จึงกลับมารอพ่อที่ปากประตู ครูหนึ่ง
มีคนมาดึงแขน หันไปก็เห็นไอ้จ๋อ้น

"อยู่นี่เอง ไปเร็ว เขาจะกลับบ้านกันแล้ว"

"เอ็งไปก่อนเถอะ ช้านัดกับพ่อไว้"

...

กำพลไม่รู้เลยว่า แม่อยากเจอเขาเหลือใจ แต่ไม่อยากพบพ่อจึงหลบไปเสีย
พ่อก็คิดถึงเขาเต็มแก่ แต่ไม่อยากเจอแม่จึงหลบไปเช่นกัน

(ข้างสำราญ 2547: 103-104)

ความข้างต้นเสนอให้เห็นถึงการต่อยอดถึงความผิดหวังของกำพลที่จะได้กลับไปอยู่กับครอบครัวแล้วซ้ำเล่า จะเห็นได้ว่ากำพลพยายามเป็นสื่อกลางให้พ่อและแม่ก็เขากลับมาคืนดีกัน แต่ด้วยวิถีของผู้ใหญ่ และปัญหาความสัมพันธ์ด้านชู้สาวที่ลึกซึ้งเกินกว่าที่กำพลจะเข้าใจได้ ท้ายที่สุดกำพลก็จำยอมรับกับสถานะที่ถูกทอดทิ้งจากครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังคำบรรยายที่ต่อเนื่องจากเหตุการณ์นี้ว่า "เพราะกายเหนื่อยแล้วและใจก็เหี่ยวแห้ง พอขึ้นขี่หลัง (นายซง) ก็พับกลับไป *ในทันที*" (ข้างสำราญ 2547: 104)

ในนวนิยายเรื่องนี้มีหลายตอนที่เดือนวาด เสนอให้กำพล ฝันและละเมอถึงครอบครัว ในยามที่พวกเขาอาศัยกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา และหลายครั้งความฝันนั้นก็ป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับสถานะที่กำพลกำลังเผชิญอยู่ เช่น กำพลกำลังหิวอย่างหนัก แต่เขากลับฝันถึงอาหารที่พ่อยกมาวางให้ตรงหน้า หรือในยามที่เขาเล่นซ่อนแอบกับเพื่อนเขาก็จะมาแอบที่บ้าน เพื่อระลึกถึงภาพความทรงจำที่เขาเคยได้อยู่กับครอบครัว รวมถึงหลังจากที่เขาเผลอหลับและฝัน ความฝันนั้นก็ยังคงเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่เขาได้เคยอยู่กับครอบครัว ดังนั้นความฝันที่เกิดขึ้นอาจเป็นสิ่งที่คอยเยียวยาจิตใจของกำพลก็เป็นได้ เพราะในโลกของความเป็นจริงแล้วเขาก็ยังต้องประสบกับความว้าเหวและความเปล่าเปลี่ยวใจอยู่เช่นเดิม

ไม่เพียงความฝันจะเป็นสิ่งที่คอยเยียวยาความทุกข์ในจิตใจของกำพลแต่เพียงอย่างเดียว แต่ตอนท้ายของเรื่องเดือนวาดยังใช้ความทับซ้อนของโลกแห่งความฝันกับโลกแห่งความจริง เพื่อต่อยอดว่ากำพลยอมรับกับสถานภาพการเป็นเด็กในอุปการะของคนในชุมชน ดังความที่ว่า

กำพลถูกส่งไปอนามัย กว่าจะลืมตาได้อีกครั้งก็บ่ายวันอาทิตย์ ใบหน้าของ คนรู้จักยื่นเข้ามาที่ละราย นายซง นางหมอน ไออัน ไอจิว ลุงดำ ป้าทองใบ ลุงแก้ว ไอระ ไอชัย ไอ้ออด ไอ้น้อย กีบ โบ อำพัน พลอย ยายน้อย เพ็ญพร น้ำเขียว ป้าพวง เก้-เก้ ลุงแดง และตาใจ เขาดันตัน และเป็นสุขที่ได้พบหน้าคนเหล่านี้อีกครั้ง แต่ที่เศร้าจนต้องร้องไห้ ไม่คิดว่าจะได้พบใครต่อใครมากมายขนาดนี้

ฉับพลัน กำพลเริ่มยิ้มออก เขาไม่เห็นพ่อ แม่ และไอ้อ้วนเลย นี่หมายความว่าทั้งสามคนยังไม่ตาย กำพลถอนใจโล่งอก หลับตาลงอย่างสิ้นกังวล

(ข้างสำราญ 2547: 234)

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นเหตุการณ์หลังจากที่แม่ของเพื่อนกำพลช่วยกำพลขึ้นมา หลังจากที่เขาจมน้ำ และขณะที่เขาชมกับพืชใช้ก็ตกอยู่ในภวังค์ของความฝันระหว่างที่ทุกคนรอบตัวต่างกำลังจมน้ำตาย จนกระทั่งเมื่อกำพลฟื้นขึ้น ไม่เพียงทำให้เขารับรู้ภาพที่เห็นก่อนหน้านี้เป็นเพียงแค่ความฝันเท่านั้น แต่การที่เขาเห็นหน้าคนในชุมชนกลับทำให้เขารู้สึกสับสนกับ สถานภาพที่เป็นอยู่ นัยหนึ่งอาจด้วยตัวเขาต้องเผชิญกับความเหงาและโดดเดี่ยวมาระยะหนึ่ง การที่มีคนจำนวนมากมาเฝ้าดูอาการ ย่อมทำให้เขารับรู้ถึงการมีตัวตนและสามารถยอมรับ กับสถานภาพที่ตนดำรงอยู่ภายใต้การอุปการะของคนในชุมชน ที่สำคัญคือการทำเขาตระหนักรู้ได้ว่า คนในครอบครัวของเขายังมีชีวิตอยู่กันครบ ย่อมสะท้อนถึงความหวังที่จะได้กลับไปอยู่กับครอบครัว อีกครั้ง

จากการวิเคราะห์บทบาทของกำพล ซึ่งเป็นลูกในครอบครัวชนชั้นล่าง ในหัวข้อ "กำพล : ผู้เติบโตด้วยน้ำใจของชุมชน" ทำให้เห็นว่าการช่วยเหลือจากคนในชุมชนที่ถึงแม้ว่าจะเกิด จากเงื่อนไขของการเอาหน้าและต้องแปรผันไปตามวิถีชีวิตที่เจ้าของบ้านดำเนินอยู่ก็ตาม แต่กระนั้น น้ำใจและความเมตตาจากคนในชุมชนที่รับภาระแทนพ่อแม่ที่แท้จริงดังกล่าวก็ถือเป็นกำลังสำคัญ ที่จะช่วยประคับประคองและเยียวยาบาดแผลของเด็กที่มีปัญหาครอบครัวหย่าร้างและแตกแยกได้ แม้ในนวนิยายเรื่องนี้จะใช้น้ำเสียงและมุมมองของเด็กในการเล่าเรื่อง ซึ่งทำให้ความทุกข์ภายในจิตใจ ของกำพลนั้นแปรเปลี่ยนเป็นความสนุกสนานและความร่าเริงตามประสาและความไร้เดียงสาของเด็ก แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า กำพล จะไม่รู้สึกถึงความเปล่าเปลี่ยวและโดดเดี่ยวกับการต้องมีชีวิตอยู่บน ความเกื้อกูลจากคนในชุมชน ด้วยเหตุนี้หลายเหตุการณ์จึงสะท้อนให้เห็นถึงความทุกข์ที่เกิดจากความ ว่าแหว่และการหวนระลึกถึงความอบอุ่นที่เคยได้รับจากครอบครัว ทั้งนี้ยิ่งกำพลทุกข์ใจกับสภาวะ ที่ต้องกลายเป็นเด็กถูกทอดทิ้งมากเท่าไร ยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงผลกระทบจากความสัมพันธ์ที่แยกทาง ของพ่อแม่มากขึ้นเท่านั้น

เมื่อเปรียบเทียบกำพล กับกะทิ ซึ่งเป็นเด็กที่มีปัญหาครอบครัวแตกแยกเนื่องมาจากการยุติความสัมพันธ์ของพ่อแม่ด้วยกันทั้งคู่ นั้น จะเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านเพศ และชนชั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เด็กทั้งสองนี้มีคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กะทิ เป็นเด็กผู้หญิงในครอบครัวชนชั้นกลางที่ได้รับการเอาใจใส่อย่างพิเศษ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคมที่ประกอบสร้างความเป็นผู้หญิง ซึ่งถูกมองว่าอ่อนแอและต้องได้รับการประคบประหงมมากกว่ากำพล ซึ่งเป็นเด็กผู้ชายที่ได้รับการประกอบสร้างให้เข้มแข็งและอดทน ประกอบกับฐานะทางสังคมของครอบครัวกะทิที่เป็นสิ่งสนับสนุนให้กะทิมีคุณภาพชีวิตที่ดีและไม่ต้องอาศัยการพึ่งพาจากคนในชุมชน แตกต่างกับกำพลที่นอกจากจะต้องอาศัยความเมตตาจากคนในชุมชนเป็นดั่งหลักยึดเหนี่ยวในชีวิตแล้ว ครอบครัวของกำพลก็ยังไม่มีการศึกษาที่จะสนับสนุนให้เขามีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีเทียบเท่ากับกะทิได้

จากการวิเคราะห์บทบาทของลูกในนวนิยายซีไรต์ในหัวข้อ "ลูก : บทบาทของผู้สืบทอดในครอบครัว" สามารถสรุปได้ว่า บทบาทของตัวละครลูกจะสัมพันธ์กับลักษณะการเลี้ยงดูของพ่อแม่ ซึ่งแปรผันไปตามบริบททางสังคมและสถานะของแต่ละครอบครัว กล่าวคือ ในนวนิยายเรื่องลูกอีสาน เป็นเรื่องราวของครอบครัวในชุมชนดั้งเดิมอีสานนั้น คุณ ซึ่งเป็นลูกชายคนโตนั้นจะได้รับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ชีวิต เพื่อไปเป็นหัวหน้าครอบครัวจากผู้เป็นพ่อและญาติฝ่ายพ่อ ส่วนคำทอง ซึ่งเป็นทั้งลูกสาวและหลานสาวนั้นจะมีแม่และญาติฝ่ายหญิงเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวกับการหาอาหารและการดูแลภายในบ้าน คำทองจึงมีสถานภาพเป็นผู้สืบทอดหน้าที่ของแม่ ทั้งนี้การกำหนดบทบาทของลูกดังกล่าวจะแปรผันไปตามสภาพสังคมที่ต้องดิ้นรนต่อสู้กับปัญหาขาดแคลนอาหาร ซึ่งขบขันความเป็นผู้นำของผู้ชาย และการเป็นผู้ตามที่ต้องมีความสามารถที่ทัดเทียมผู้ชายของฝ่ายหญิง

จนกระทั่งสังคมยุคเกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นยุคอุตสาหกรรมที่ผู้คนถูกกระแสทุนนิยมครอบงำความคิด ภาวการณ์ดังกล่าวไม่เพียงทำให้คู่สมรสต้องดิ้นรนทำงานเพื่อหารายได้มาแลกกับความสุขสบายเท่านั้น แต่เด็กในครอบครัวยังได้รับผลกระทบจากความห่างเหินทางความสัมพันธ์นั้นด้วย ดังที่สองเมืองกับบาลีตัวละครลูกในนวนิยายเรื่องปูนปิดทองที่ต้องเผชิญปัญหาครอบครัวขาดความอบอุ่น และมีปมด้อยเรื่องการขาดแคลนรัก เนื่องจากพ่อและแม่บกพร่องด้านหน้าที่และความรับผิดชอบตามบรรทัดฐานของสังคมไทย แต่ท้ายที่สุดด้วยการเติมเต็มความรักและการประคับประคองความรู้สึกของตัวละครเอกทั้งสองฝ่ายที่มีพื้นฐานครอบครัวและพื้นฐานจิตใจร่วมกันก็ทำให้ปัญหาครอบครัวนี้คลี่คลายลง

ในนวนิยายเรื่องอมตะ วิมลเห็นพ้องกับภคณา ที่เห็นว่าความห่างเหินทางความสัมพันธ์ มีผลต่อจิตใจของลูก ดังจะเห็นได้จากตัวละครชื่อ รติรัตน์ ที่ไขว่คว้าหาความรักและความอบอุ่น ซึ่งไม่ได้รับอย่างเพียงพอจากครอบครัว ส่วนชีวัน และอรุณ เป็นตัวละครลูกคู่ตรงข้ามที่นำไปสู่การตั้งคำถามถึงคุณค่าด้านศีลธรรมระหว่างสิ่งที่ถูกต้องกับสิ่งที่ควรกระทำกับผู้ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นมีพระคุณของตน ด้านลับแลและแก่งคอย ตัวละครลูกจากนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย ในนวนิยายเรื่องนี้ อุทิศเสนอให้เห็นถึงความขัดแย้งต่ออำนาจปีศาจใต้อาณาจักร โดยลับแลคือตัวแทนของการสืบทอดอำนาจปีศาจใต้อาณาจักร แต่ในขณะที่ลับแลก็สร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ ในนามของแก่งคอยเพื่อขบถต่ออำนาจนั้น

กะทิ เป็นตัวละครลูกจากครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว งามพรรณไม่ได้เสนอให้เห็นว่ากะทิได้รับผลกระทบจากความสัมพันธ์ที่แยกทางของพ่อแม่ แต่สิ่งที่งามพรรณเสนอคือกะทิได้รับการประคับประคองความรักและความอบอุ่นจากคนแวดล้อมของแม่ ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อแม่ของกะทิที่ป่วยเป็นโรคลำไส้เนื้ออ่อนแรงและกำลังจะเสียชีวิตยอมทำให้กะทิต้องเผชิญกับการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ กระนั้นแม่ก็ได้เตรียมตัวและเตรียมวางแผนอนาคตต่างๆ ให้กะทิ เพื่อให้กะทิสามารถรับรู้ถึงความรักและความห่วงใยของแม่ที่ให้เสมอ แม้ในวันที่แม่จากโลกไปแล้วก็ตาม

ท้ายที่สุดคือ กำพล จากเรื่องช่างสำราญ ที่มีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยความช่วยเหลือและการอุปการะของคนในชุมชน เนื่องจากการยุติความสัมพันธ์ของพ่อแม่และต่างฝ่ายต่างไปมีครอบครัวของตัวเองโดยทิ้งให้กำพลตกอยู่ในความรับผิดชอบของคนในชุมชนที่ผลัดเปลี่ยนกันดูแล ทั้งนี้ยังกำพลต้องเผชิญกับความทุกข์และความโดดเดี่ยวมากเท่าไร ยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความบกพร่องของผู้เป็นพ่อและแม่มากขึ้นเท่านั้น

4.4 ญาติผู้ใหญ่ : เส้าหลักหรือภาระของครอบครัว

ในสังคมไทยมีค่านิยมเรื่องการยึดถือระบบอาวุโสเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นการกำหนดสิทธิหน้าที่และสถานภาพของสมาชิกในครอบครัวและสังคมมาช้านาน ระบบอาวุโสดังกล่าวส่งผลต่อญาติผู้ใหญ่ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของสังคม โดยเฉพาะผลของการปฏิบัติของสมาชิกในครอบครัวที่มีต่อญาติผู้ใหญ่ และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

คำสอนทางพระพุทธศาสนาและประเพณีของสังคมไทยมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการปลูกฝังให้สมาชิกในสังคมเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ กล่าวคือ ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องการอุปการะบิดามารดา และการยึดถือให้พ่อแม่เป็นเจดีย์หรือเทวดาประจำครอบครัว คำสอนนี้ไม่ได้กินความแค่ให้ลูกทุกคนต้องมีความเคารพนับถือและเลี้ยงดูตอบแทนพ่อแม่เมื่อท่านอยู่ในวัยชรา ซึ่งไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้เท่านั้น แต่การช่วยเหลือและอุปการะดังกล่าว

ยังหมายรวมถึงความเป็นมงคลแก่ชีวิตของลูกอีกด้วย ประกอบกับคำสอนเรื่องบาปบุญคุณโทษ และกฎแห่งกรรมยังเป็นคำสอนที่มีอิทธิพลต่อระบบความคิดและการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมาก ดังนั้นผู้คนในสังคมจึงให้การยกย่องและสรรเสริญแก่ผู้ที่ดูแลบุพการีของตน ตรงกันข้ามก็จะประณามผู้ที่ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ที่เหมาะสมต่อบุพการีเช่นเดียวกัน

หากคำสอนทางพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อผู้สูงอายุในทางปฏิบัติแล้ว ประเพณีต่างๆ ของสังคมไทยก็นับว่าเป็นรากฐานสำคัญที่ปฏิบัติเพื่อเกื้อหนุนด้านจิตใจแก่ผู้สูงอายุ เป็นต้นว่า การอุปสมบท เพื่อทดแทนคุณบิดามารดาและทดแทนค่าน้ำนม รวมถึงความเชื่อที่ว่ากุศลจากการบวช จะมีผลต่อตนเองในภพหน้าและจัดว่าเป็นการทดแทนคุณที่ถือว่าสูงสุด ดังคำพูดที่ว่า "เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์" นอกจากนี้ยังมีประเพณีสำคัญอื่นๆ อาทิ การรดน้ำดำหัว ในวันสงกรานต์ และการรดน้ำสังข์และให้พรเพื่อเป็นมงคลแก่บ่าวสาวในพิธีแต่งงาน ประเพณีเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความสำคัญของญาติผู้ใหญ่ที่มีต่อครอบครัวอย่างชัดเจน

ระบบอาวุโสที่คนในสังคมยึดถือจะมีการแสดงออกในลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แบบผู้ใหญ่ - ผู้น้อย อันสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางฐานะและตำแหน่งทางสังคม ดังจะเห็นได้ชัดจากการประเพณีปฏิบัติ เช่น การกราบไหว้ การว่ากล่าวตักเตือน และการให้โอกาสแก่ผู้อาวุโสก่อน สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการทะนุถนอม การดูแล ตลอดจนการไม่ละเมิดหรือล่วงล้ำสิทธิของผู้สูงอายุ ด้วยเหตุนี้ญาติผู้ใหญ่ในสังคมไทยจึงได้รับการยกย่องให้เกียรติ และเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งในครอบครัวและสังคม (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2545: 12)

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ภาพความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนรุ่นปัจจุบันมีความห่างเหินมากขึ้น อันเป็นผลจากอิทธิพลของการพัฒนาสังคมให้เกิดความทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติที่มองว่าผู้สูงอายุเป็นภาระทางเศรษฐกิจ การเคลื่อนย้ายถิ่นของคนหนุ่มสาวจากชนบทเข้าสู่เมืองที่ทำให้การพึ่งพาภายในครอบครัวและชุมชนเริ่มลดถอยลง รวมถึงการถูกสิ่งแวดลอมทางสังคมหล่อหลอมให้คนรุ่นใหม่มีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้น ดังนั้นการให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการให้ความเคารพยกย่องจึงดำเนินไปในทิศทางตรงกันข้าม

ในหัวข้อ "ญาติผู้ใหญ่ : เสาคหลักหรือภาระของครอบครัว" นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาบทบาทของญาติผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุในนวนิยายรางวัลซีไรต์ โดยใช้ตัวบทจากนวนิยายเรื่องลูกอีสานเป็นตัวแทนของชุมชนดั้งเดิม ตัวบทจากนวนิยายเรื่องเวลา และความสุขของกะทิใช้เพื่อศึกษาบทบาทของญาติผู้ใหญ่ในสังคมเมือง และตัวบทจากเรื่องช่างสำราญเพื่อศึกษาบทบาทของญาติผู้ใหญ่ในสังคมชนบท ในยุคที่สังคมเมืองได้กลายเป็นศูนย์กลางของความเจริญทุกอย่าง ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นว่า

บทบาทและสถานภาพของญาติผู้ใหญ่ที่นอกจากจะสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวแล้วยังมีการแปรเปลี่ยนไปพร้อมๆ กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอีกด้วย

4.4.1 ญาติผู้ใหญ่ในชุมชนดั้งเดิม

ครอบครัวไทยในอดีตเป็นครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยายที่มีเหล่าเครือญาติต่างระดับอายุอาศัยอยู่ร่วมครัวเรือนเดียวกันหรือบริเวณเดียวกัน ลักษณะโครงสร้างครอบครัวเช่นนี้มีส่วนสำคัญต่อความสัมพันธ์ของวิถีการดำเนินชีวิต และคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างยิ่ง เนื่องจากการรวมตัวและการอยู่อาศัยร่วมกันของบุคคลที่มีความเกี่ยวพันทางด้านสายโลหิตในครอบครัวขยายดังกล่าว ญาติผู้ใหญ่ย่อมมีบทบาทสำคัญในครอบครัวอย่างมาก เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือให้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของครอบครัว บทบาทหลักของญาติผู้ใหญ่คือ การเป็นผู้ดูแลเด็กๆ ด้วยการอบรมสั่งสอน (Socialization) และเป็นผู้ปกครองดูแลบุตรหลานในครัวเรือน รวมทั้งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดประเพณี วิถีชีวิตและศิลปวิทยาการแก่คนในครอบครัวอีกด้วย (เกริกศักดิ์ บุญญานพวงศ์ และสุรีย์ บุญญานพวงศ์, ม.ป.ป.: 10)

การวิเคราะห์บทบาทของญาติผู้ใหญ่ในชุมชนดั้งเดิม ผู้วิจัยจะใช้ตัวบทจากนวนิยายเรื่องลูกอีสานของคำพูน บุญทวี ดังปรากฏในหัวข้อ "ย่าของคุณ : ศูนย์รวมจิตใจของคนในครอบครัวขยาย"

ย่าของคุณ : ศูนย์รวมจิตใจของคนในครอบครัวขยาย

นอกจากนวนิยายเรื่องลูกอีสานของคำพูน บุญทวี จะมีแก่นเรื่องหลักเกี่ยวกับการเผชิญชีวิตของผู้คนในเขตภาคอีสานในยามที่ประสบภาวะแห้งแล้งที่สุดเมื่อประมาณ 80-95 ปีที่แล้ว (พ.ศ.2465-2477)* คำพูนยังเสนอให้เห็นบทบาทของญาติผู้ใหญ่ผ่านครอบครัวของเด็กชายคุณที่มีเหล่าเครือญาติอาศัยอยู่บริเวณเดียวกันในหมู่บ้าน โดยมีย่าเป็นศูนย์กลางของครอบครัวขยายที่สมาชิกครอบครัวต่างให้ความเคารพและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในครอบครัว ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่องหลายเหตุการณ์ที่เป็นตั้งพยานหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นว่า ย่าเป็นทั้งผู้นำครอบครัว เป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจในเรื่องสำคัญทุกเรื่อง และเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ดังตัวอย่างดังนี้

* ผู้วิจัยอธิบายถึงการอนุมานช่วงเวลาดังกล่าวไว้อย่างละเอียดแล้วในบทที่ 3 หัวข้อ "ภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม" (หน้า 47)

เหตุการณ์ที่ย่านอนป่วยกระเสาะกระแสะเพราะเหยียบใบพลูลิ้นล้ม เมื่อญาติพี่น้องทราบอาการของย่าจากคนในครอบครัวลุงใหญ่ ซึ่งเป็นครอบครัวที่อาศัยอยู่ใกล้กับย่ามากที่สุด ก็ต่างรีบมาดูย่าและแบ่งหน้าที่กันดูแล โดยญาติพี่น้องฝ่ายชายที่ประกอบด้วยลูกชายของย่าและหลานชายแบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งออกไปตามหมอยาเพื่อมารักษาย่า ส่วนอีกฝ่ายออกไปหาอาหารเพื่อนำมาให้หมอยาปรุงยาและเก็บไว้ปรุงอาหารให้ย่ามีเรี่ยวแรง ส่วนฝ่ายผู้หญิงและเด็กนั้นต่างผลัดกันดูแลย่าที่เรือน

"ทิดจุ่นบอกว่าล้มลงที่ค้ำพลูก้อยๆ เท่านั้น แม่นบ"
 "แม่นแล้ว แต่แม่กินข้าวบ่แซบ กับตัวร้อนหน่อยๆ" ลุงใหญ่ว่า
 เฒ่าหมอยาเอื้อมมือไปจับข้อมือย่าแล้วเลื่อนขึ้นไปคลำหน้าผากย่าเบาๆ
 เมื่อเฒ่าหมอยาหัดมือกลับจึงพูดว่า เลือดลมของคนแกก็เป็นอย่างนี้แหละ ไม่มีไข้
 ไม่มีหนาวอยู่ในตัว...ย่าเพียงไม่มีแรงเพราะกินข้าวไม่อร่อยเท่านั้น
 "แล้วลิให้กินยาอีหยังละ" ลุงเมฆพ่ทิดจุ่นถาม
 "กินยาชูแสงชูกำลั้งสักขนาน มีอื่นเข้ากะกินข้าวแซบ"
 ...
 "เอาแต่ปลาแดกให้ยากิน สิกินแซบได้บ่" ลุงเข้มว่าดังๆ
 "มีอื่นกินข้าวกับอีหยัง" ลุงเมฆถามขึ้น
 "ได้บ่สาหมอเค็มมาบั้งให้ยากินตัวหนึ่ง" อาสินีลบอก
 "ถ้าอย่างนั้นมืออื่นกูสิชวนพ่อบักคุณไปเล่นกุ่ม" ลุงเมฆว่า
 (ลูกอีสาน 2552: 95-96)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นภาพความหวังเฝ้ารอของคนในครอบครัว สมาชิกทุกคนต่างเห็นว่าย่าเป็นคนสำคัญของครอบครัว เมื่อย่าเจ็บไข้ได้ป่วย สมาชิกทุกคนจึงช่วยกันหาหนทางรักษาและดูแลให้ย่าหายเป็นปกติ ไม่ว่าจะเป็นทิดจุ่น ซึ่งเป็นหลานชายก็ออกไปตามหมอยาเพื่อมารักษาย่า ลุงใหญ่ผู้เป็นลูกชายคนโตก็เป็นธุระดูแลความเป็นอยู่ของย่า อาสินีล ลูกสาวคนสุดท้องของย่า และเป็นคนที่ย่าอาศัยอยู่ด้วยก็ดูแลเรื่องอาหารการกินให้ย่า แม้แต่ลุงเมฆ พ่ของทิดจุ่นซึ่งเป็นญาติจาก การแต่งงาน หรือลุงเข้มซึ่งเป็นเพื่อนบ้านนั้นก็แสดงความเป็นห่วงเป็นใย และยินดีช่วยหาอาหารในยามที่อาหารหายาก หากทำใหย่ามีอาการที่ดีขึ้น

การที่ทุกคนในครอบครัวต่างช่วยกันดูแลย่ายามที่ป่วยดังกล่าวไม่ได้แสดงให้เห็นถึงสถานะของย่าที่เป็นดั่งศูนย์กลางของครอบครัวเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูและการตอบแทนพระคุณที่ทุกคนมีให้แก่ย่าอีกด้วย ทั้งนี้การตอบแทนพระคุณที่มีต่อย่านี้ย่อมเป็นผลมาจากการที่ย่าเป็นที่พึ่งทางใจของทุกคนทั้งในครอบครัวและในชุมชน

สาเหตุที่ทำให้คนในครอบครัวและเพื่อนบ้านใกล้เคียงต่างหวั่นไหวและให้เกียรติยำ อาจเป็นเพราะย่ามีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้และอบรมสั่งสอน โดยเฉพาะการขัดเกลาทางสังคม แก่บุตรหลานให้เป็นคนดี และสามารถดูแลตนเองและคนในครอบครัวได้ ดังจะเห็นได้จากคำพูด ของย่าที่มักจะสั่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติตนในทางที่ดี รวมถึงเป็นคำพูดที่แสดงถึงความหวังใย ของย่าที่มีต่อลูกหลาน ความว่า

คืนนั้นคุณได้นอนข้างๆ ย่า ไม่นานนักก็ตื่นขึ้นมาเห็นเป็นวันใหม่ เมื่อเห็น ย่าอาการดีขึ้นและบอกให้อ้อยค่ากองตำหมากให้กิน คุณก็จับแขนย่าด้วยความดีใจ ย่าบอกว่าก่อนจะตายจากไปก็อยากให้คุณๆ หลานๆ อย่ามีทุกข์กันนัก และบอก คุณว่าอย่ากลัวครูกับหลวงพ่ ครูกับหลวงพ่เณรคือคนที่ให้วิชาหลายอย่าง เมื่อใหญ่ขึ้นมาคุณจะไม่ตกทุกข์ได้ยาก

"ย่าหายดีแล้ว" คุณบิบบิวย่า

"มีแองแล้ว" ย่าพลางลูบหัวคุณ

(ลูกอีสาน 2552: 99)

การที่ย่ามีบทบาทในการขัดเกลาลูกหลานข้างต้นไม่ได้สะท้อนให้เห็นว่าย่าเป็นผู้ถ่ายทอด ความรู้และแสดงความหวังใยผ่านคำสอนหรือคำแนะนำแต่เพียงเท่านั้น แต่การที่ย่าสามารถสั่งสอน ลูกหลานได้เช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าบุตรหลานยังคงนับถือ ยกย่อง ให้เกียรติและเชื่อฟังคำสั่งสอน หรือคำแนะนำจากผู้สูงอายุเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ทั้งนี้นอกจากย่าจะมีบทบาทในการอบรม สั่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติตนตามทำนองคลองธรรมแล้ว ในนวนิยายเรื่องนี้ คำพูนยังเสนอให้เห็นว่า เมื่อเกิดกรณีพิพาทหรือการประทุพติที่ผิดจากประเพณีท้องถิ่น ย่าก็ได้รับการยอมรับจากคนใน ครอบครัวและคนในชุมชนให้ดำรงบทบาทในการเป็นผู้ไกล่เกลี่ย และตัดสินกรณีพิพาทเหล่านั้น ดังจะ เห็นได้จากเหตุการณ์ที่ติดจูนกับคำกอง หลานสาวของย่า ลักลอบได้เสียกันก่อนจะมีพิธีแต่งงาน เป็นเหตุการณ์ที่ย่ามีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยให้ทั้งครอบครัวของคำกองและครอบครัว ของติดจูนสามารถตกลงและปรองดองกันได้

"จะว่ายังไงกันให้แม่ช้อยพูดก่อน" พ่อของคุณว่า

ย่าของคุณหยิบผ้าสีแดงบนดำขึ้นเช็ดปาก แล้วพูดว่า

"ชายหญิงจะเป็นผัวเมียกันมีสามอย่าง คือสู่ออกันแล้วแต่งตามพิธี กับชวนกันหนีและชุกกันอย่างติดจูนคำกองนี่

...

"ถ้าผู้สาวไปชูผู้บ่าว ผีปู่ย่าตายายโกรธมากกว่าผู้บ่าวชูผู้สาว ถ้าไม่เสีย ควายเผือกหนึ่งตัวกับควายดำหนึ่งตัว ฝ่ายสาวจะฉิบหาย

...

"ทิดจุ่นขอขมาฝ่ายเราเสีย เพราะไหนๆ พวกเรารู้กันแล้วว่า ไม่มีอะไร
กันเลย" ย่าว่าแล้วหันหน้าไปทางลุงใหญ่

(ลูกอีสาน 2552: 52)

ความข้างต้นเสนอให้เห็นว่าย่าเป็นตัวแทนของการถ่ายทอดความรู้ด้านประเพณีให้แก่
ลูกหลาน ซึ่งการที่ย่ามีความรู้และเป็นผู้ถ่ายทอดทางวัฒนธรรมเช่นนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ลูกหลาน
ให้ความเคารพเกรงใจ และยกย่องให้ย่าเป็นผู้กำหนดความเป็นอยู่ให้แก่บุคคลในครอบครัว นอกจากนี้
ในเหตุการณ์เดียวกันนี้ย่าก็ยังมีย่บบาทสำคัญในการทำหน้าที่ผู้นำทางพิธีกรรม ดังความที่ว่า

เมื่อคุณเห็นย่าถือธูปเข้าไปในครัวจึงตามไป ย่าตักบาตรไถ่ในถ้วยดิน
ใบใหญ่ใส่ในถ้วยเล็กๆ ใบหนึ่งทีวางอยู่ในถาดใกล้ๆ กับคนโท เทน้ำลงในหมากพลู
สามสี่คำ ย่ายกถาดนั้นขึ้นแล้วเรียกทิดจุ่นกับเอื้อยคำกองตามเข้าไปในห้องนอน
ของเอื้อยคำกอง ย่าวางถาดลงบนพื้นห้องแล้วพูดขึ้นว่า

"พากันขอขมาลาโทษผีเรือนผีตายายซะ จะได้อยู่เย็นเป็นสุข"

ทิดจุ่นพาเอื้อยคำกองก้มลงกราบใกล้ๆ ถาดกับข้าวแล้วพูดค่อยๆ
จากนั้นย่าก็นำบ่าวสาวออกมาตั้งหน้าประตู...

(ลูกอีสาน 2552: 53)

เหตุการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าย่ามีย่บบาทสำคัญต่อการยอมรับและการดำเนินชีวิตของ
ทิดจุ่นและคำกอง เพราะถ้าหากย่า ผู้เป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจภายในครอบครัวและเป็นผู้ที่มี
อิทธิพลต่อการปฏิบัติของคนในชุมชนไม่ยอมรับและไม่ได้เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมให้แก่คน
ทั้งคู่แล้ว โอกาสที่ทิดจุ่นและคำกองจะสามารถดำรงสถานะสามีและภรรยากันได้ก็เป็นไปได้ยาก

จากที่กล่าวไปข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในชุมชนดั้งเดิมญาติผู้ใหญ่มีบทบาทสำคัญในครอบครัว
อย่างมาก เพราะนอกจากค่านิยมของการให้ความสำคัญกับระบบอาวุโสด้วยการเคารพ และให้เกียรติ
แก่ผู้ที่มีอายุมากกว่าแล้ว ครอบครัวไทยในอดีตยังมีประเพณี และวัฒนธรรมที่ซบแน่นให้ผู้สูงอายุ
เหล่านี้มีบทบาทในกำหนดความเป็นอยู่และการยอมรับในการปฏิบัติของผู้คน ด้วยวิถีชีวิตที่เอื้อต่อ
การกำหนดคุณค่าของผู้สูงอายุให้เป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติและศูนย์รวมจิตใจดังกล่าว ญาติผู้ใหญ่
ในชุมชนดั้งเดิมจึงเปรียบดั่งเสาหลักและศูนย์กลางของครอบครัวที่ทุกคนพร้อมที่จะเกื้อกูลและดูแล

เมื่อวิเคราะห์ถึงจุดมุ่งหมายของการเขียนนวนิยายเรื่องนี้ของคำพูนแล้วจะพบว่า การที่คำพูน
เขียนเรื่องนี้ขึ้นเพื่อเล่าเรื่องราวสมัยเด็กที่ครอบครัวของตนกับเพื่อนบ้านต้องเผชิญความยากลำบาก
ในช่วงฤดูแล้งในแถบพื้นที่ของทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีความแห้งแล้งอย่างมากรุนแรง อาจเป็นความตั้งใจ
ของนักเขียนต้องการชี้ให้เห็นว่า การที่ย่าเป็นศูนย์กลางของสมาชิกในครอบครัวดังกล่าวนอกจาก
จะสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความเคารพและเป็นผู้ยึดเหนี่ยวจิตใจในยามที่ต้องดิ้นรน

เพื่อความอยู่รอดแล้ว คำพูนอาจต้องการเขียนถึงย่าเพื่อระลึกถึงพระคุณและคำสอนของย่า* ซึ่งเป็นหนึ่งในคำสอนสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในชีวิตนักเขียนของเขาด้วย

4.4.2 ญาติผู้ใหญ่ในสังคมเมือง

การที่ผู้สูงอายุจะอยู่ได้อย่างมีความสุขและมีศักดิ์ศรีในครอบครัวได้นั้น ส่วนสำคัญคือการได้มีบทบาทเป็นที่ยอมรับของครอบครัวภายใต้ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสุขภาพ ในระยะที่ผู้สูงอายุยังมีสุขภาพที่ดี ไม่อยู่ในสถานะพึ่งพา และยังสามารถในเชิงเศรษฐกิจให้แก่ครอบครัว ผู้สูงอายุจะมีบทบาทในฐานะของผู้ให้ ผู้มีอำนาจและผู้ถือกุญแจสมาชิกในครอบครัวมากกว่าจะเป็นผู้รับ ในกรณีที่ผู้สูงอายุมีความสามารถในเชิงเศรษฐกิจถดถอยแต่ยังมีสุขภาพที่ดีและไม่ต้องพึ่งพา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะยังดำรงบทบาทของผู้ให้และผู้รับที่สมดุลมากขึ้น โดยยังถือกุญแจทางสังคมและทางกายภาพให้แก่สมาชิกคนอื่นๆ เช่น การดูแลบ้าน และการดูแลหลาน เป็นต้น แต่จะมีการเปลี่ยนถ่ายอำนาจและความรับผิดชอบไปยังสมาชิกรุ่นต่อไปอย่างช้าๆ และต่อเนื่อง ช่วงเวลานี้สมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวจะมีบทบาทเข้ามาถือกุญแจผู้สูงอายุมากขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม จนเมื่อผู้สูงอายุมีปัญหาทางสุขภาพซึ่งเป็นเหตุให้อยู่ในระยะพึ่งพาและต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิด บทบาทของผู้สูงอายุจะเปลี่ยนจากผู้ให้ไปเป็นผู้รับอย่างชัดเจน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2545: 11-13)

เมื่อสภาพของญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและปัจจัยด้านสุขภาพ บทบาทของญาติผู้ใหญ่จึงมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงระหว่างผู้สูงอายุที่เป็นผู้ให้แก่ครอบครัวกับญาติผู้ใหญ่ที่กลายเป็นฝ่ายพึ่งพาสมาชิกครอบครัวในฐานะผู้รับอย่างสมบูรณ์ ดังจะเห็นบทบาทที่ต่างกันอย่างญาติผู้ใหญ่จากนวนิยายรางวัลซีไรต์ 2 เรื่อง ได้แก่ ในนวนิยายเรื่องเวลาชาติเสนอให้เห็นว่าญาติผู้ใหญ่ที่เคยเป็นศูนย์กลางของครอบครัวต้องกลายเป็นภาระทางเศรษฐกิจที่มีคนนอกครอบครัวคอยดูแลและรับผิดชอบแทน ส่วนนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิ งามพรรณเสนอให้เห็นถึงบทบาทของญาติที่เข้ามารับบทบาทดูแลและเลี้ยงดูเด็กที่มีข้อจำกัดด้านครอบครัว ดังจะอธิบายในหัวข้อ "ผู้สูงอายุในเรื่องเวลา : ผู้ไร้ทางสู้ในสังคมทุนนิยม" และ "ตาและยายของกะทิ : เสากลางของครอบครัวที่ไร้แม่" ตามลำดับ

* คำพูน บุญทวี (2545: 29) ได้เขียนเล่าถึงย่าของตนในหนังสืออัตชีวประวัติเรื่อง "เปิดใจคำพูน บุญทวี จากซีไรต์ถึงศิลปินแห่งชาติ" ไว้ว่า

ย่าสอนว่า ถ้าหลานได้ซี้ข้างเป็นพญาอย่าลืมชวานาซี้ควายคอนกล้า ได้กินเนื้อปลา
ซิ่นใหญ่ๆ อย่าลืมปลาแตกซิ่นเล็กๆ ที่เคยกินกับข้าว ถ้าได้ซี้รถเก๋งอย่าลืมควายที่เราเคยนั่งหลังมัน
ไปทุ่ง ถ้าหาเงินได้อะไรเอาไปให้โสเภณีหมด จะเป็นโรคซี้หูหูตาตาเร่อ

4.4.2.1 ผู้สูงอายุในเรื่องเวลา : ผู้ไร้ทางสู้ในสังคมทุนนิยม

กระบวนการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจให้เกิดความทันสมัยที่เริ่มต้นขึ้นอย่างชัดเจนหลังจากที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) ได้สร้างแนวความคิดใหม่ด้วยมุมมองทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมว่า ครอบครัวยายที่มีสมาชิกจำนวนมากไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาและไม่ส่งเสริมภาวะผู้นำของหัวหน้าครอบครัว โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่เดิมเคยเป็นศูนย์รวมจิตใจแต่ด้วยภาวะเสื่อมถอยของสภาพร่างกายที่ไม่สามารถหารายได้มาช่วยจุนเจือครอบครัวได้ทำยที่สุดจึงต้องกลายเป็นภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัว

การที่ผู้สูงอายุถูกมองว่าเป็นภาระทางเศรษฐกิจนั้น สาเหตุสำคัญมีที่มากำหนดเส้นแบ่งของอายุซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากกรอบความคิดทางสังคมเป็นหลัก กล่าวคือ ในสังคมยุคเกษตรกรรมอายุของประชากรไม่ยืนยาวนัก ผู้ที่มีอายุมากกว่าคนส่วนใหญ่ในชุมชนก็จะได้รับความเคารพนับถือและได้รับการกล่าวขานว่าเป็นผู้อาวุโส หรือเรียกว่า ผู้เฒ่า นอกจากนั้นภายในสังคมยุคดั้งเดิมเช่นนี้ยังมีระบบการเกื้อกูลกันภายในครอบครัวและชุมชนที่เข้มแข็ง การจำแนกผู้สูงอายุด้วยการให้เกณฑ์อายุสัมบูรณ์จึงไม่มีความจำเป็น จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมซึ่งเน้นการผลิตที่มีประสิทธิภาพเป็นหลักและคนส่วนใหญ่อยู่ในฐานะลูกจ้างที่มีอายุงานเป็นเกณฑ์กำหนด ดังนั้นเมื่อลูกจ้างเหล่านี้มีอายุถึงขีดจำกัดของร่างกายความสามารถและโอกาสในการหางานทำก็จะลดลง ทำให้กลายเป็นผู้ด้อยโอกาสและเกิดปัญหาในสังคมขึ้น (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2545: 1-2)

นอกจากนี้องค์กรและสถาบันทางสังคมต่างๆ ซึ่งเป็นหนึ่งในสวัสดิการตามนโยบายของรัฐบาลยังเข้ามาทำหน้าที่และรับภาระแทนผู้สูงอายุในครอบครัว เช่น สถานรับเลี้ยงและดูแลเด็กเล็ก สถานศึกษา สถานพยาบาล และแหล่งบันเทิงสำหรับช่วงวัยต่างๆ เป็นต้น (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2545: 4-5) ภาวการณ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่ทำให้ผู้สูงอายุถูกเบียดขับให้กลายเป็นส่วนเกินของครอบครัวในสังคมเมืองแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ผู้คนในสังคมยังเห็นว่าผู้สูงอายุอยู่ในฐานะผู้พึ่งพิงมากกว่าฐานะผู้ปกครอง เนื่องจากสภาพสังคมเมืองไม่สนับสนุนให้ผู้คนได้มีปฏิสัมพันธ์บนเงื่อนไขของความช่วยเหลือและการเกื้อกูลกันด้วยระบบอาวุโสเช่นในสังคมชนบท

ในนวนิยายเรื่องเวลา ของชาติ กอบจิตติ นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2537 ชาติกำลังเสนอให้ผู้อ่านเห็นภาพผู้สูงอายุในบ้านพักคนชราที่มีบทบาทตรงกันข้ามกับผู้สูงอายุในสังคมชนบทดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้นอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ผู้สูงอายุในนวนิยายเรื่องนี้นอกจากจะไม่ได้มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสมาชิกในครอบครัวด้วยการเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ภายใน

ครอบครัวและชุมชนเช่นในอดีตเท่านั้นแต่ผู้สูงอายุเหล่านี้ยังกำลังเผชิญกับความโดดเดี่ยวอ้างว้าง และ ถูกลดฐานะให้กลายเป็นผู้รอคอยความเมตตาจากผู้คนในครอบครัวสมมติอีกด้วย

ชาติ เสนอให้เห็นว่าผู้สูงอายุในบ้านพักคนชราแห่งนี้มีประวัติ ที่มา และลักษณะนิสัย แตกต่างกัน แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่พวกเขาต้องมาอาศัยอยู่ร่วมกันนั้น ล้วนมาจากการถูกกดดัน ให้ออกมาจากครอบครัว เนื่องจากการเป็นภาระให้แก่ลูกหลานทั้งสิ้น เป็นต้นว่า ยายนวลอาศัยอยู่กับ ครอบครัวลูกชายที่สูญเสียขาดด้วยอุบัติเหตุ นางจึงตัดสินใจออกมาอยู่บ้านพักคนชราเพื่อไม่ให้ตนต้อง เป็นภาระแก่ครอบครัวลูกชายเพิ่มขึ้นไปอีก และยายทับทิมที่ตัดสินใจมาอยู่บ้านพักคนชรา หลังจาก ลูกสาวและลูกชายจัดการให้น้องชายที่สติไม่ดีไปอยู่โรงพยาบาลเฉพาะทางได้ แต่กระนั้นเมื่อน้องชาย คนนี้หนีออกจากโรงพยาบาล ความทุกข์ของยายทับทิมก็ไม่สามารถสิ้นสุดลงได้ เพราะนางยังคงเป็น ห่วงลูกชายที่มีความบกพร่องคนนี้เช่นเดิม ดังความที่ว่า

ใจนางนั้นนึกถึงครั้งเมื่ออยู่กับลูกสาว ผัวมันก็บ่นก็ว่าเอา...ลูกสาวก็โมโห เป็นฟินเป็นไฟออกปากให้ไปอยู่กับลูกชาย นางก็ก้มหน้าไปหาลูกชาย ไม่นาน ลูกสะใภ้และลูกชายก็ช่วยกันโยนกลับมาให้ลูกสาว โยนไปโยนมา ชีวิตบั้นปลาย ของนางนั้นไม่ผิดกับตะกร้อที่มีคนเตะลอยไปลอยมา ไม่มีวันตกถึงพื้นได้พักผ่อน ลำพังตัวนางเองนั้นคงไม่เท่าไรมาก แต่ทุกครั้งทีล่อยไปลอยมานั้น ลูกชายคนเล็ก ก็ต้องล่อยตามติดไปด้วย...จนวันหนึ่ง พี่สาวกับพี่ชายของมันก็ร่วมกันหลอกมันไปไว้ ที่โรงพยาบาลอีกครั้ง เมื่อลูกชายไปอยู่โรงพยาบาล นางจึงหมดหวัง นางตัดสินใจ ไม่บอกใครจนกระทั่งเรื่องเรียบริ้อยมาอยู่ที่บ้านพักแห่งนี้มาเป็นตะกร้อที่มีเวลา พักผ่อนบนพื้นหญ้า

(เวลา 2537: 87)

ข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้สูงอายุที่จากเดิม เป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือและยอมรับจากคนในครอบครัว มีลูกหลานห้อมล้อมและคอย ดูแลกลับต้องกลายเป็นส่วนเกินของครอบครัว เพราะผู้สูงอายุกับลูกหลานไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากันได้ ยิ่งไปกว่านั้นการผลักดันให้น้องชายที่มีความปกติด้านสมองยังเป็นเงื่อนไขที่ซับซ้อนใน ครอบครัวโดยเฉพาผู้เป็นแม่ออกไปด้วยนั้น นอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความแล้งน้ำใจ และการบกพร่องในหน้าที่ที่มีต่อน้องชายที่พิการแล้วยังสะท้อนให้เห็นความบกพร่องของจิตสำนึก ด้านความกตัญญูต่อบุพการีอีกด้วย

การที่ญาติผู้ใหญ่ถูกเบียดขับให้ออกนอกครอบครัวเช่นนี้ สาเหตุสำคัญมาจากความเป็นปัจเจกบุคคลที่ผนวกเข้ามากับแนวคิดเรื่องทุนนิยมซึ่งเป็นแนวคิดที่สนับสนุนว่าผู้ที่สามารถหารายได้มาจนเจือครอบครัวในรูปแบบของผลผลิตทางเศรษฐกิจได้เท่านั้นถึงจะมีประโยชน์แก่ครอบครัว ดังนั้นผู้สูงอายุและผู้พิการซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่ต้องอาศัยความพึ่งพิงจากวัยทำงานจึงถือเป็นผู้ใช้ทรัพยากรโดยมีผลผลิตตอบแทนระดับต่ำหรือไม่มีเลย นอกจากนี้แนวความคิดเรื่องวัยและสิทธิประโยชน์ของวัยผู้สูงอายุยังเข้ามาสันนิษฐานให้ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ต้องได้รับการช่วยเหลือและจำเป็นต้องได้รับสวัสดิการและบริการ แนวคิดเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบเกื้อกูลผู้สูงอายุในครอบครัวลดน้อยลง และสมาชิกในครอบครัววัยแฝกภาระเหล่านี้ให้แก่การดูแลของรัฐบาล เนื่องจากเห็นว่ารัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือและรับผิดชอบชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุในระดับที่เหมาะสมแก่ผู้สูงอายุแล้ว

เมื่อสถานการณ์ของผู้สูงอายุถูกลดทอนคุณค่าลง ผู้อ่านจึงเห็นภาพของผู้สูงอายุที่ต้องเผชิญกับความเหงาและความโดดเดี่ยว สิ่งที่คอยเยียวยาความทุกข์ภายในจิตใจได้ก็มีเพียงความฝันและความหวังที่จะได้กลับไปอยู่พร้อมหน้าพร้อมตาครอบครัวอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากกรณีของยายเอิบที่มีลูกถึง 10 คนแต่ไม่มีลูกคนใดสามารถเลี้ยงดูนางแม่แต่คนเดียว นางจึงต้องมาพักอาศัยที่บ้านพักชราในช่วงสุดท้ายของชีวิต บ่อยครั้งที่นางคิดถึงลูก แต่นางก็พยายามทำใจและยอมรับสภาพที่ตนเองต้องเผชิญอยู่ คำพูดที่นางพูดถึงลูกจึงแสดงออกมาในแนวตัดพ้อว่า จำหน้าลูกตนเองไม่ได้สักคนเดียว ดังนั้นการซื้อล็อตเตอรี่ของนางก็เป็นเพียงความหวังเพื่อที่จะได้กลับไปเป็นสมาชิกอีกคนหนึ่งของครอบครัวเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากการโต้ตอบระหว่างยายเอิบ ยายสอนและยายจันทร์ที่ว่า

ยายสอน "แม่เอิบ ถ้าแม่ถูกรางวัลที่หนึ่ง แม่จะทำอะไรเนี่ย?"

ยายเอิบ "ซื้อบ้าน ตามหาลูก ให้มันมาอยู่ด้วยกัน...แล้วอิฉันก็ไปรักษา

ตัวที่โรงพยาบาลดีๆ...ทำบุญ..."

เสียง (ยายจันทร์) "ฝากธนาคารกินดอก"

ยายเอิบ "ใช่...ฝากธนาคารกินดอก แล้วก็..."

ยายเอิบ "ซื้อรถ...ไปวัดพระแก้ว...อ้อ! ต้องเก็บเอาไว้ส่วนหนึ่ง เอาไว้

ทำศพ ลูกๆ มันจะได้ไม่เดือดร้อน"

ยายเอิบ "ถ้าลูกหลานอิฉันมีเวลาว่าง อิฉันก็จะให้มันพาอิฉันมาเยี่ยมพวกแม่" (ใบหน้ายายเอิบขณะนี้มีความสุขที่ได้เห็นภาพเหล่านั้น)

...ยามเช้าเมื่อนางตื่นจากที่นอน จะมีคนคอยหุงหาอาหารไว้ให้นางใส่บาตร มือของลูกหลานคอยประคองช่วยมือของนางถือทัพพีข้าว ตักข้าวขึ้นจากขันใส่ลงในบาตรพระ ถ้วยกับข้าวหวานที่นางวางลงถวายบนฝ่าบาตรพระ ตามด้วยกำตอกไม้รูปเทียน นางนึกถึงภาพตัวเองที่มีลูกหลานคอยจูง คอยประคอง เข่าก้มกราบพระแก้วมรกตในพระอุโบสถ

(เวลา 2537: 178)

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความหวังของยายเอิบที่ปรารถนาที่จะได้เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว เมื่อพิจารณาถึงภาพความหวังและคำพูดของยายเอิบจะเห็นว่า เมื่อนางสามารถกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมได้แล้ว นางจะไม่ทำให้ลูกเดือดร้อน โดยเฉพาะความเดือดร้อนเรื่องภาระทางการเงิน ไม่ว่าจะเป็นค่าเช่าบ้าน ค่ารักษาพยาบาล หรือแม้กระทั่งค่าทำศพ การที่ยายเอิบแสดงความคิดผ่านความหวังเช่นนี้ไม่ได้เพียงสะท้อนให้เห็นว่า นางรู้ตระหนักว่าปัจจัยเรื่องเงินเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้ครอบครัวผกผันตันทนางต้องมาอาศัยที่บ้านพักคนชราเท่านั้น แต่ภายใต้ความเพ้อฝันนางก็ยังมีหวังอย่างลึกๆ ว่าหากนางสามารถหาเงินมาช่วยจุนเจือครอบครัว โดยไม่ต้องให้ครอบครัวเห็นนางเป็นภาระได้แล้ว คนในครอบครัวจะรักและเคารพนางได้ดังเดิม

แม้นวนิยายเรื่องนี้จะเสนอให้เห็นการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้สูงอายุจากผู้พึ่งพาของครอบครัวมาเป็นภาระของครอบครัวเป็นสำคัญ แต่เมื่อวิเคราะห์แล้ว ชาติ ยังเสนอให้เห็นถึงภาพการแสดงน้ำใจและไม่ตรีของคนนอกครอบครัวที่เข้ามาประคับประคองผู้สูงอายุให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ภายใต้ความโดดเดี่ยวและอ้างว้างจากการดูแลของคนในครอบครัว ดังพิจารณาได้จากเหตุการณ์ที่อุบล หญิงสาวผู้ดูแลได้เข้าไปลอบโยนยายทับทิมที่กำลังเป็นห่วงลูกชาย ความว่า

"เอ้ายาย กินน้ำส้มชะ จะได้ชื่นใจ"

คุณยายทับทิมปิดป้องพัลวัน "ไม่เอา ไม่เอَاهรอกคุณแม่" แต่ทำยสุต
แกก็จำใจต้องรับขวดน้ำส้มไว้"

ยายกินเออะ หนูซื้อให้ยาย ยายอย่าร้องไห้ นะ เตี่ยบว่าๆ ลูกชายก็มา"

จำเริญๆ เออะแม่เอี้ย ทำไมอิดนิจิงไม่มีลูกหลานเหมือนคุณแม่"

"หนูเป็นหลานยายอยู่แล้วไม่ใช่หรอ"

(เวลา 2537: 90)

เหตุการณ์ที่อุบลซื้อน้ำส้มให้ยายทับทิมดื่มเพื่อให้ยายทับทิมคลายความกังวลลงนั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นภาพความห่วงใยและความเห็นใจกับความทุกข์เรื่องลูกที่ยายทับทิมต้องเผชิญแล้ว คำพูดของอุบลที่ว่า "ก็หนูเป็นหลานยายอยู่แล้วไม่ใช่หรอ" ยังสะท้อนให้เห็นว่าอุบลยินดีและเต็มใจที่จะดูแลยายทับทิมเสมือนกับเป็นยายของตัวเอง

เมื่อพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมทางความรู้สึกของอุบลดังกล่าวนับว่าเป็นการกระทำที่ทำให้ยายทัพบทิมรู้สึกอบอุ่นใจและมีกำลังใจที่จะรอคอยลูกอย่างมีความหวังมากขึ้น ขณะเดียวกัน การกระทำนี้ก็ยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความบกพร่องด้านหน้าที่ของลูกที่ปล่อยให้แม่แท้ๆ ของตนต้องทุกข์ร้อนแต่เพียงผู้เดียว ยิ่งไปกว่านั้นการที่ลูกปล่อยให้แม่ต้องทนทุกข์กับความทุกข์ที่มีสาเหตุมาจากน้องชายด้วยแล้วยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการผลัดความรับผิดชอบมาให้แก่คนนอกครอบครัวได้ชัดเจนมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าคุณค่าของผู้สูงอายุในครอบครัวจะมีมากน้อยเพียงใดนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับบทบาทที่ผู้สูงอายุมีอิทธิพลต่อคนในครอบครัวเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติ และการอุปการะจากลูกหลานด้วย สอดคล้องกับที่ชาติ พยายามชี้ให้เห็นถึงสถานภาพของผู้สูงอายุภายในบ้านพักคนชราว่ายังมีคุณค่าอยู่บ้างภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่แต่กับสมาชิกในครอบครัวแล้วพวกเขา กลับกลายเป็นภาระที่ทุกคนพยายามผลักออกไป

4.4.2.2 ตาและยายของกะทิ : เสาค้ำของครอบครัวที่ไร้แม่

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เชื่อว่าตนเองยังมีคุณค่าและศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกับคนหนุ่มสาว ในด้านของคุณค่านั้นผู้สูงอายุเห็นว่าประสบการณ์และการประพฤติปฏิบัติที่แสดงถึงความมีเมตตา กรุณาของตนช่วยส่งเสริมคุณค่าให้แก่ตนเอง รวมถึงการที่ผู้สูงอายุมีบุญคุณและเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจแก่บุคคลในครอบครัว ตลอดจนปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น การมีเงินทองและทรัพย์สินของผู้สูงอายุยังมีอิทธิพลต่อคุณค่าของผู้สูงอายุด้วยเช่นกัน ส่วนศักดิ์ศรีของการเป็นผู้สูงอายุจะมองว่าคุณประโยชน์ หมายถึงรวมถึงการกระทำและจิตใจที่ผู้สูงอายุได้ปฏิบัติและมีต่อผู้อื่นภายใต้เงื่อนไขของศีลธรรม และบรรทัดฐานทางสังคม อันก่อให้เกิดการยกย่องให้เกียรติและการได้รับความเคารพนับถือจากครอบครัวและชุมชน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2545: 13)

ในนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิ งามพรรณ เสนอให้เห็นถึงบทบาทของตาและยายที่เข้ามารับบทบาทในการดูแลและเลี้ยงดูกะทิ หลานสาวแท้ๆ ของตน เนื่องจากณัฏฐ์แม่ของกะทินั้นนอกจากจะตัดสินใจเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวแล้ว เธอยังป่วยหนักถึงขั้นไม่อาจทำหน้าที่และดำรงสถานภาพแม่อย่างเต็มที่ได้อีกจนกระทั่งเธอเสียชีวิตไป

ตาและยายต่างเป็นชนชั้นกลางในสังคมเมืองมาตั้งแต่เกิด ทั้งคู่ได้รับการศึกษาที่ดี และทำงานในตำแหน่งที่ดีไม่ต่างกัน ตามีอาชีพเป็นนักกฎหมาย ส่วนยายเป็นเลขานุการของนายใหญ่ ในโรงแรมระดับห้าดาว แต่เมื่อทั้งคู่ทำงานจนถึงวัยเกษียณ ยายไม่ได้ขัดข้องที่ตาตัดสินใจกลับมาอยู่ที่บ้านทรงไทยริมคลอง ซึ่งเป็นบ้านเดิมของบรรพบุรุษของตาที่อยู่ชานเมือง ตาจึงได้นำเงินสะสมจากการ

ทำงานหนักหลายปีนั้นมาซ่อมแซมบ้านให้น่าอยู่และคงความเป็นเรือนไทยไว้ให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้ได้ใช้ชีวิตตามแบบชาวบ้านตามความฝันที่วางแผนไว้

หลังจากที่ตาและยายย้ายไปอยู่ที่บ้านเรือนไทยหลังนี้แล้ว ภัทร ได้ลางานกลับไปตั้งหลักที่บ้านพ่อแม่ หลังจากรู้ผลว่าตนเองป่วยเป็นโรคที่ไม่มีรักษา และในคราวนั้นเธอได้พากะทิกลับไปอยู่กับตายายด้วย แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้แม่ตระหนักรู้ว่าตนเองไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะดูแลและเลี้ยงดูกะทิได้อย่างเต็มที่อีกต่อไป รวมถึงภัทรเองก็เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ได้คงความสัมพันธ์กับครอบครัวของฝ่ายชายหรือพ่อของลูกไว้แม้แต่น้อย ดังนั้นภัทรจึงตัดสินใจถ่ายโอนบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะแม่ให้แก่ตาและยายเป็นผู้ดูแลกะทิแทนตนเอง ตั้งแต่กะทิอายุ 4 ขวบ โดยระหว่างที่ภัทรไม่ได้เจอลูกนี้ เธอก็ได้เฝ้าถามและติดตามความเป็นอยู่ของกะทิผ่านตายาย และเพื่อนร่วมงานของแม่ที่เข้ามาช่วยทั้งเรื่องงานและเรื่องครอบครัว

"แล้วแม่ก็สวดมนต์อยู่ในใจ ทุกคาถาที่ยายเคยสอนเท่าที่นึกได้ สวดมนต์แล้วก็อธิษฐาน จะเรียกบพวนก็ได้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถ้าอภินิหารมีจริง ขอให้ลูกของแม่ปลอดภัย แม่ยอมแลกทุกอย่าง ทุกอย่างจริงๆ คนทั่วไปคงอธิษฐานเอาชีวิตตัวเองเข้าแลก แต่ชีวิตของแม่คงแลกอะไรไม่ได้ทั้งนั้น ในเมื่อแทบจะไม่มีเหลืออยู่แล้ว พี่ผ่าเป็รียงเหมือนรับรู้เมื่อแม่อธิษฐานว่า ถ้าลูกปลอดภัย แม่จะไม่แตะต้องตัวลูกอีกเลย แม่จะไปให้ไกลจากลูก ไม่ทำให้ลูกต้องตกอยู่ในอันตรายอีกแล้ว"

(ความสุขของกะทิ 2554: 67)

ข้อความข้างต้นเป็นเหตุการณ์ตอนที่ภัทรและกะทิต้องเผชิญกับพายุฝน ซึ่งอาจทำให้ทั้งภัทรและกะทิเกิดอันตรายถึงชีวิตได้ ภัทรจึงอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้กะทิปลอดภัย โดยยอมแลกกับการจากกะทิไป การกระทำของภัทรเช่นนี้ ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงการตัดสินใจที่เด็ดเดี่ยวและการเสียสละตัวเองเพื่อกะทิแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความวางใจที่แม่มีให้แก่ตาและยายว่าจะสามารถทำหน้าที่ได้ไม่ต่างกับตน

เมื่อตาและยายต่างเข้าใจและเคารพการตัดสินใจของแม่ของกะทิ ทั้งตาและยายจึงแบ่งหน้าที่กันดูแลและเลี้ยงดูกะทิอย่างเอาใจใส่นับตั้งแต่นั้นมา ยายจะดูแลกะทิในด้านอาหารการกินและความเป็นอยู่ที่ไม่ได้บกพร่อง ส่วนตาจะเน้นเรื่องการเรียนรู้และการพักผ่อนตามอัธยาศัยเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้แม้ว่าตาและยายมักจะมีความเห็นไม่ลงรอยกัน และไม่ค่อยแสดงออกให้กะทิรับรู้ถึงความรักที่มอบให้ แต่ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างตายายกับหลานสาวถือเป็นการสร้างความผูกพันที่ทำให้กะทิสามารถเติบโตขึ้นบนพื้นฐานของความรักและความเข้าใจ

กะทิที่มีขนมกินอิมท้องเมื่อกลับจากโรงเรียนทุกวัน ถ้าต้องทำการบ้าน หรือดูหนังสือเตรียมสอบแบบนี้ยิ่งหายห่วง ยายจะยกมาตั้งข้างตัว ใส่ขวดโหล มาวางเรียงให้เลือกอย่างกับร้านลุงเชียงที่ป้ายรถสองแถว กะทิไม่ห่วงเรื่องสอบ แต่อยากให้เสร็จสิ้นเร็วๆ ปิดเทอมนี้น่าสนุก มีกิจกรรมรออยู่ไม่น้อย อย่างแรก น่าจะเป็นกิจกรรมดูดาว ताให้กล้องดูดาวกับแผนที่ดาราศาสตร์เป็นของขวัญ เมื่อตอนปีใหม่ ยังไม่ได้แกะกล่องออกมาเลย กะทียังอยากไปเข้าค่ายที่โรงเรียน จัดเป็นพิเศษ คงต้องขออนุญาตตาตอนยายอารมณ์ดี ถ้ายายขัดคอตามีหวังกะทิ อดไปแน่

(ความสุขของกะทิ 2554: 36-37)

การที่กะทิบอกว่า ตัวเองมีขนมให้กินอิมตลอดเวลา โดยเฉพาะช่วงสอบที่ยาย จะยกขนมมาวางข้างตัวนั้นแสดงให้เห็นว่ายายดูแลกะทิอย่างเอาใจใส่ และยายยังใช้ขนมที่เป็นของ โปรตของหลานนี้เป็นรางวัลและกำลังใจแก่หลานอีกทางหนึ่ง ส่วนตานั้นจะมีบทบาท ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของกะทิ เพื่อให้กะทิมีความรู้ที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น รวมถึง การที่สนับสนุนให้กะทิไปเข้าค่ายที่โรงเรียนยังถือเป็นการเปิดโอกาสให้กะทิได้ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน และครูมากขึ้นด้วย

ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า เหตุการณ์ที่ถกเถียงกับกะทิที่ต้องเผชิญหน้ากับพายุฝน เป็นฝันร้ายที่ฝังอยู่ในความทรงจำของกะทิ ดังนั้นเมื่อฝนตกหนักและฟ้าร้องเสียงดัง ยายที่เป็นผู้รับรู้เหตุการณ์ทุกเรื่องจึงเข้ามาปลอบขวัญแก่กะทิ เพื่อให้กะทิคลายความหวาดกลัว และสงบลง

...เสียงสายฟ้าพาดเหมือนตามาด้วยเสียงคนกรีดร้องปานใจสลายทุกครั้ง ไม่รู้ว่าหูของกะทิแว่วไปเองหรือเสียงนั้นดังมาจากเบื้องลึกของความทรงจำ นาที่นั้น ยายจะเปิดประตูห้องนอนเข้ามาและนอนกอดกะทิไว้จนหลับไปด้วยกันถึงเช้า กะทิเปียกซุกในอ้อมกอดยาย ไม่อยากได้ยินเสียงฟ้า เสียงฝน เสียงคน...เสียงของผู้หญิงคนนั้น...เนื้อเนียนเย็นของยายหอมอ่อนๆ ยายไม่เล่านิทานปลอบขวัญ หรือร้องเพลงกล่อม แต่ลูบหลังของกะทิเบาๆ สม่่าเสมอจนเคลิ้มหลับ ครั้งหนึ่งกะทิ ปรี๊ดตาขึ้นดูหน้ายาย เห็นลูกตาวาวๆ ฟ้าแลบไกลๆ พอมิแสงสว่างให้กะทิแน่ใจว่า ยายร้องให้อยู่ในความมืด

(ความสุขของกะทิ 2554: 20-21)

การบรรยายถึงวิธีการที่ยายใช้ปลอบขวัญแก่กะทิด้วยการกอดและลูบหลังอย่าง สม่่าเสมอ นั้นนอกจากจะเสนอให้เห็นบทบาทของยายในฐานะผู้ปกป้องเท่านั้น แต่การที่ยายร้องไห้นั้น อาจมาจากความรู้สึกที่ปนกันระหว่างความสงสารกะทิที่ต้องพลัดพรากจากแม่กับความเจ็บปวดใจ ที่ตนเองกำลังจะสูญเสียลูกสาวด้วย

บทบาทของตาและยายเด่นชัดขึ้นเมื่อตาและยายต้องบอกความจริงเกี่ยวกับอาการป่วยของแม่ให้กะทิได้รับรู้ ดังความที่ว่า

ความคิดของกะทิสะดุดลงเมื่อยายก้มลงกราบพระและหันมามองกะทิ เป็นภาพที่แม้วันคืนจะผ่านไปอีกนานสักเท่าใด กะทีก็คงจะจำได้ไม่ลืม ภาพของยายที่มีเสียงประกอบว่า

"กะทิ อยากรักษาแม่ไหมลูก"

...

เหตุการณ์หลังจากคำถามในท้องพระเหมือนเกิดขึ้นกับคนอื่น เหมือนกะทิ มองดูตัวเองเคลื่อนไหวได้ตอบ กะทิเห็นตาเดินเข้ามาในท้องพระ ดึงกะทิไปกอดไว้ และพูดกับกะทิซ้ำๆ บอกกะทิว่า แม่ป่วย ป่วยมาก ไปรักษาตัวมาหลายแห่งแล้ว แต่ไม่หาย

(ความสุขของกะทิ 2554: 40-45)

เมื่อตาและยายเป็นคนในครอบครัวที่กะทิมีอยู่ ตาและยายจึงมีบทบาทสำคัญในการบอกถึงอาการป่วยของแม่ เพื่อกะทิจะได้ตัดสินใจว่าจะไปหาแม่หรือไม่ รวมถึงการทำหน้าที่ของตาและยายดังกล่าวยังทำให้กะทิสามารถเตรียมใจตั้งรับกับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นหลังจากแม่ได้จากโลกไปแล้ว

งามพรรณเน้นย้ำให้เห็นบทบาทของตาและยายอีกครั้ง หลังจากเหตุการณ์ที่กะทิตัดสินใจไม่ส่งจดหมายไปหาพ่อ ตามที่แม่เตรียมจดหมายพร้อมเจ้าหน้าที่ของไว้ให้แก่กะทิ แต่กะทิเลือกที่จะกลับไปอยู่กับตาและยายเช่นที่กะทิเติบโตขึ้นมา

การเดินทางของกะทิลิ้นสุดลงเมื่อรถจอดที่บ้านริมคลอง ที่จริงแล้วกะทิอยากจะทำอะไรสักอย่างเป็นการสิ้นสุดการผจญภัยในโลกกว้างเสียมากกว่า...

อ้อมแขนของตาและยายอบอุ่นและให้ความรู้สึกปลอดภัยเหมือนที่กะทิจำได้ ที่ไหนจะสุขใจเกินไปกว่าที่บ้านย่อมไม่มี และบ้านริมคลองหลังนี้คือ "บ้าน" ของกะทิโดยแท้

(ความสุขของกะทิ 2554: 112)

คำบรรยายข้างต้นสื่อให้เห็นถึงภาพที่เกิดขึ้นจากความอบอุ่นใจ อันเกิดจากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างตาและหลานสาว โดยเฉพาะการใช้คำว่า "บ้านของกะทิโดยแท้" ย่อมสื่อให้เห็นถึงความสุขทั้งกายและใจของผู้ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ยิ่งเป็นคำพูดของกะทิด้วยแล้วยิ่งทำให้บทบาทในฐานะผู้ดูแลและเลี้ยงดูของตาและยายเด่นชัดขึ้นด้วย

การที่ตาและยายสามารถดูแลกะทิได้โดยไม่เดือดร้อนเช่นนี้สาเหตุสำคัญมาจาก ระดับการศึกษาที่ช่วยส่งเสริมปัจจัยทางเศรษฐกิจ อันส่งผลโดยตรงต่อชีวิตและความเป็นอยู่ ทั้งของตาและยายและกะทิ กล่าวคือตาและยายต่างเป็นคนที่มีความรู้ มีอาชีพที่มั่นคง และเป็นที่น่าหน้า ถือตา เมื่อถึงวัยเกษียณตาและยายจึงสามารถนำเงินรายได้ที่สะสมไว้มาเป็นกองทุนสำหรับการพักผ่อนให้แก่ตนเองมากกว่าที่จะใช้เป็นการต่อยอดทางอาชีพ เป็นต้นว่า ตาซื้อเรืออีแปะมาไว้เพื่อการพายเล่นมากกว่าจะนำมาใช้เพื่อจับปลาอย่างที่ชาวบ้านปฏิบัติ ยายพยายามทำตัวเป็นชาวบ้านด้วยการหุงข้าวด้วยเตาถ่าน แต่กลับห่วงเรื่องความสะอาดจนกินความจำเป็น ไม่ว่าจะเป็นการมีกะละมังแยกใส่ผ้าตามการใช้งานอย่างละเอียด และการมีโถงใส่น้ำที่ไว้ใช้เฉพาะงาน เป็นต้น

ตาหาซื้อเรืออีแปะหรือที่ชาวบ้านในละแวกเรียกเรืออีป้ามาไว้พายเที่ยวเล่นในทุ่งหน้าน้ำ ตาบอกว่าเป็นการปลีกวิเวกพ้นจากมลพิษทางเสียง (ของยาย) กะทิกับตาจะไปกันสองคน ออกเดินทางกันตอนสายๆ..

ตาจะพายเรืออย่างสบายอารมณ์ ไม่นึกกะเกณฑ์ว่าจะต้องออกจากบ้านกี่โมง จอดแวะตรงไหนกี่โมง และกลับถึงบ้านกี่โมง ไม่ใช่รายการท่องเที่ยวกับทัวร์ตามตารางรถไฟตาบอก แต่เป็นทัวร์ตามอำเภอใจต่างหาก

(ความสุขของกะทิ 2554: 23-24)

ในห้องอเนกประสงค์ของยาย หรือที่ตาเรียกว่าออฟฟิศของยาย จะมีกะละมังวางเข้าแถวไว้ กะทิต้องแยกผ้าที่เก็บมาใส่กะละมังให้ถูกต้อง เสื้อผ้าของตา ของยาย ของกะทิเอง แยกคนละใบ ผ้าปูที่นอนปลอกหมอนอีกใบ ผ้าเช็ดขาม ผ้าเช็ดปาก ผ้าที่ใช้ทำความสะอาดหรือ "ผ้าขี้เหร่" อย่างที่ตาเรียก ก็ต้องแยกไว้ นอกจากเหตุผลในเรื่องความสะอาด (ซึ่งเกินความพอดีในความเห็นของตาแล้ว) ยังเพื่อความสะดวกในการเข้ากักับดูแลให้พี่สัดบรีดอีกด้วย ยายจะเข้ามาตรวจดูและขยับกะละมังเรียงลำดับหนึ่งสองสามก่อนหลังตามความต้องการ กะละมังใส่เสื้อผ้าชุดนักเรียนของกะทิอยู่หัวแถวเสมอ เพราะต้องใส่หมุนเวียนกันไป

(ความสุขของกะทิ 2554: 20)

ความเป็นอยู่ของตาและยายที่สุขสบายและสมบูรณ์พร้อมนั้นมีส่วนสำคัญต่อความเป็นอยู่ของกะทิเป็นอย่างมาก ทั้งนี้แม้ว่าตาและยายจะแสดงบทบาทที่แตกต่างกัน แต่ก็ทำให้กะทิได้รับการขัดเกลาและเรียนรู้ถึงหน้าที่และความรับผิดชอบผ่านบทบาทที่เข้มงวดของยาย และบทบาทที่เน้นการพักผ่อนและความเรียบง่ายของตา ที่สำคัญคือบทบาทที่แตกต่างของตาและยายสามารถเติมเต็มปมด้อยของกะทิให้ตัวกะทิเองไม่รู้สึกรู้ว่าตนเองบกพร่องแม้แต่น้อย

หากวิเคราะห์ถึงบทบาทของตาและยายแล้วจะพบว่า ตาและยายไม่ได้มีบทบาทในฐานะผู้ดูแลและรับผิดชอบกับความเป็นอยู่ของกะทิเท่านั้น แต่ตาและยายยังได้ใช้ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยด้านความรู้และความสามารถที่ตนมีทำคุณประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนด้วย เป็นต้นว่า ตาเป็นธุระจัดการเรื่องที่ดินของชาวบ้านไม่ให้ถูกโกง ดังคำพูดที่ผู้ใหญ่บุญยกกล่าวชื่นชมตาทุกครั้งที่เจอกันที่ว่า

หมู่บ้านริมคลองโชคดีจริงๆ ที่ตาเกษียณจากงานในกรุงเทพฯ แล้วเลือกกลับมาอยู่ที่บ้านหลังเดิมของทวดที่ปิดร้างมานาน ตาร่ำเรียนมาจากเมืองนอก เมืองนา เป็นนักกฎหมายมือหนึ่ง เป็นที่ยอมรับทั่วบ้านทั่วเมือง ทำเงินเป็นถุงเป็นถัง ช่วยเหลือคนมามาก หากไม่ได้ตา ชาวบ้านคงถูกเอาเปรียบที่ดินทำกินของบรรพบุรุษคง...ตายก็มีท่าม ถ้ามเรียกว่า จะทำขวัญนาคกันหรืออย่างไร ร่ายยาวตั้งแต่อยู่ในท้องแม่เลยดีไหม เรียกเสียงฮาถ้วนทั่วค้ำน้ำ

(ความสุขของกะทิ 2554: 27)

การที่ตาใช้ความรู้ที่ตนมีช่วยเหลือชาวบ้านดังกล่าว นอกจากจะเป็นการแสดงน้ำใจต่อชาวบ้านด้วยการใช้ความสามารถที่ตนได้สั่งสมมาให้เกิดประโยชน์แล้วยังทำให้ตาสามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมในฐานะผู้ให้แก่คนในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนเกรงใจและเคารพนับถือ ทั้งนี้ไม่เฉพาะแต่ตาเท่านั้น แต่คนในชุมชนยังเชื่อแผ่ความปรารถนาดีดังกล่าวมายังคนในครอบครัวด้วย โดยเฉพาะกับกะทีย่อมได้รับความเมตตาเหมือนเป็นลูกหลานของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ตาและยายสามารถดำรงบทบาทผู้ดูแลและเลี้ยงดูกะทิแทนแม่แท้ๆ ของกะทิที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวและกำลังจะเสียชีวิตลงนั้น นอกจากจะเป็นการให้ความสำคัญกับสายสัมพันธ์ของครอบครัวด้วยการมองว่าตายและยายคือผู้สนับสนุนคนที่เหลือของครอบครัวแล้ว การมีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจและความรู้ที่เพียงพอต่อการพึ่งพาตนเองภายใต้วิถีชีวิตแบบชนชั้นกลางของตาและยายยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมบทบาทในฐานะผู้ให้และผู้มีอำนาจของตาและยายทั้งภายในครอบครัวและชุมชน อันส่งผลโดยตรงกับความเป็นอยู่ของทั้งตายายเองและของกะทิที่จะเติบโตขึ้นภายใต้การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่ตาและยายได้ช่วยเหลือมาก่อนหน้านี้

จากการวิเคราะห์บทบาทของญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวในสังคมเมืองผ่านบทบาทของผู้สูงอายุในนวนิยายเรื่องเวลา และบทบาทของตาและยายในเรื่องความสุขของกะทิจะเห็นได้ว่า แนวคิดของระบบทุนนิยมมีผลต่อบทบาทของญาติผู้ใหญ่ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุในนวนิยายเรื่องเวลา กำลังถูกแนวคิดของระบบทุนนิยมสร้างให้กลายเป็นภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ท้ายที่สุดคนในครอบครัวจึงมองไม่เห็นคุณค่าและขับให้กลายเป็นภาระของคนนอกครอบครัว แต่ตาและยายในนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิกลับกำลังดำเนินบทบาทไปตามกลไกของระบบทุนนิยมด้วยการใช้ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ได้มาจากระดับการศึกษานี้เป็นสิ่งส่งเสริมบทบาทของตน ทั้งบทบาทของตายายที่จะต้องรับทำหน้าที่ดูแลเลี้ยงดูหลานสาวของตนตามที่แม่ของเด็กวางเป้าหมายเอาไว้ และบทบาทในฐานะผู้นำชุมชนโดยการอาศัยความรู้และความสามารถที่ตนมีซึ่งบทบาทด้านการเป็นผู้นำชุมชนนี้สามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมขึ้นมาเพื่อสนับสนุนตนเองและครอบครัวได้

4.4.3 ญาติผู้ใหญ่ในสังคมชนบท*

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทยช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุอย่างมาก ผลกระทบประการแรกคือ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากร เนื่องมาจากการปรับปรุงด้านการแพทย์และสาธารณสุข ทำให้มาตรฐานความเป็นอยู่ของประชากรดีขึ้น รวมถึงความยืนยาวของชีวิตผู้สูงอายุได้เพิ่มขึ้น แต่ด้วยการบริการทางสุขภาพและการดูแลผู้สูงอายุที่ผนวกรวมเข้ากับความสามารถของครอบครัวและสังคมไม่อาจสนองต่อความต้องการของกลุ่มผู้สูงอายุได้ ดังจะเห็นได้ชัดจากโครงสร้างครอบครัวเดี่ยวและการควบคุมจำนวนบุตรนั้น นอกจากจะลดโอกาสของผู้สูงอายุที่จะมีบุตรไว้สำหรับการดูแลยามบั้นปลายชีวิตลงแล้วยังทำให้ระบบการเกื้อหนุนผู้สูงอายุภายใต้การกำกับของหน่วยงานต่างๆ มีความจำเป็นมากขึ้นด้วย (นภาพร ชัยวรรณ, 2545: 22)

ผลกระทบประการที่สองคือ การเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของสังคมเมืองที่กระตุ้นให้คนหนุ่มสาวจากชนบทจำนวนมากย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำให้เมืองใหญ่ ทำให้บิดามารดาหรือผู้สูงอายุในชนบทถูกทิ้งให้อยู่เบื้องหลังและต้องพึ่งพาลูกหลานในรูปแบบของตัวเงินมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นคนหนุ่มสาว ยังส่งลูกของตนกลับไปอยู่กับปู่ย่าตายาย เพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพในเมือง ด้วยเหตุนี้ผู้สูงอายุจึงไม่เพียงแต่ต้องมีชีวิตเพียงลำพังเท่านั้นแต่ยังต้องรับภาระดูแลหลานแทนพ่อแม่ของเด็กอีกด้วย

---

* สังคมชนบท ในที่นี้หมายถึง สังคมที่อยู่ในฐานะแหล่งทรัพยากรของสังคมเมือง ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ และด้านแรงงาน รวมถึงเป็นสังคมต้องอาศัยความเจริญจากสังคมเมืองเข้ามาเกื้อหนุน โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตของผู้คนที่มิปัจจัยเนื่องมาจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในสังคมเมือง

ค่านิยมในสังคมไทยมักยอมรับกันว่า บุตรมีหน้าที่จะต้องอุปการะดูแลบิดามารดาในวัยสูงอายุ เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณที่ท่านได้ดูแลและเลี้ยงดูบุตรมาตั้งแต่เล็กจนโต แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ทำให้แบบแผนความสัมพันธ์ในครอบครัวค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป เพราะว่าลูกหลานส่วนใหญ่มีภาระต้องออกไปทำมาหากินนอกบ้าน ด้วยเหตุนี้ การดูแลพ่อแม่หรือญาติผู้สูงอายุของคนหนุ่มสาวในปัจจุบันจึงไม่เพียงแต่ขาดความเอาใจใส่ และขาดการปรนนิบัติที่เพียงพอเท่านั้น แต่พ่อแม่หรือญาติผู้สูงอายุจำนวนมากไม่น้อยยังคงต้องทำงานหนักและหลายกรณีผู้สูงอายุเหล่านี้ต้องเป็นผู้รับภาระในการเลี้ยงหลานแทนพ่อแม่ของเด็กอีกด้วย (มาลินี วงษ์สิทธิ์ ศิริวรรณ ศิริบุญ และอัจฉรา เอ็นซ์, 2541: 26)

การที่ผู้สูงอายุต้องรับบทบาทดูแลเด็กในครอบครัวเช่นนี้ เป็นเพราะพ่อแม่ของเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่ต้องย้ายถิ่นฐานจากชนบทไปทำงานทำในเมืองใหญ่ และด้วยระดับความรู้ที่ไม่ได้มีมากนัก ทำให้คนหนุ่มสาวเหล่านี้ต้องดิ้นรนทำงานที่หนักและใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ ลูกจึงกลายเป็นอุปสรรคในการทำงาน ดังนั้นการนำลูกกลับไปให้พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ช่วยดูแลจึงเป็นทางออกที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตในสังคมเมือง และคนหนุ่มสาวเหล่านี้ก็จะส่งความช่วยเหลือในรูปแบบของเงินตรามากกว่า ความใกล้ชิดสนิทสนมไปให้แก่ครอบครัวในชนบท

ในนวนิยายเรื่องช่างสำราญ เดือนวาดจะเสนอให้เห็นบทบาทของญาติผู้ใหญ่ผ่านตัวละครย่าของกำพล ในฐานะผู้รับภาระเลี้ยงหลาน หลังจากครอบครัวของลูกชายต้องเผชิญกับปัญหาครอบครัวแตกแยก ดังจะอธิบายในหัวข้อ "ย่าของกำพล : ผู้ช่วยเหลือคนแรกที่ถูกนึกถึง"

ย่าของกำพล : ผู้ช่วยเหลือคนแรกที่ถูกนึกถึง

ในนวนิยายเรื่องช่างสำราญ เดือนวาด เสนอให้เห็นบทบาทของญาติผู้ใหญ่ผ่านบทบาทของย่ากำพล ในฐานะผู้ช่วยเหลือคนแรกที่พ่อของกำพลนึกถึง หลังจากพ่อและแม่ของกำพล มีปากเสียงและทะเลาะกันอย่างรุนแรง โดยแม่ตัดสินใจชวนข้าวของออกไปและทิ้งลูกทั้งสองคนไว้ให้สามีเป็นผู้จัดการเพียงคนเดียว

เด็กชายกำพล ช่างสำราญ อายุเพิ่งห้าขวบ เดินเตร็ดเต๋ออยู่บริเวณ หน้าห้องแถวคุณแม่ทองจันทร์ พ่อสั่งให้เขาคอย "เฝ้าอยู่นี่ พ่อเอนอนไปให้ ย่าเลี้ยง เดี่ยวจะกลับมารับ" เพราะคำว่า "เดี่ยว" กำพลเลยไม่กล้าเดินไปไหนไกล เกรงว่าพ่อกลับมาจะไม่เห็น จึงวนเวียนคอยมองทางเข้าหมู่บ้านตลอด

หลายวันก่อนบ้านของกำพลเกิดเรื่อง พ่อกับแม่ทะเลาะตบตีกันเสียงดัง ไปถึงไหนต่อไหน แม่เหวี่ยงพัดลมคอกหัก พ่อโยนกระตักน้ำร้อนข้ามหัวแม่ออกไป นอกบ้าน ตกกลางคืนแม่พารถกระบะมาจอดหน้าบ้าน ขนข้าวของขึ้นรถ จนบ้านโล่ง แม่จากไปโดยขี่มอเตอร์ไซด์นำ รถกระบะบรรทุกของคลานตามข้างๆ พ่อเฝ้าสะอวมองผงกหัวหงิกๆ น้องชายวัยอีกสองเดือนจะครบขวบของกำพล ร้องไห้จ้าอยู่ในบ้าน

(ช่างสำราญ 2547: 23)

คำพูดของพ่อที่ว่า "เอ็งอยู่นี่ พ่อเอน้องไปให้ย่าเลี้ยง..." เป็นคำพูดที่สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อเกิดเรื่องเดือดร้อนหรือมีเรื่องที่เหนือการจัดการของพ่อ ย่าคือที่พึ่งแรกที่พ่อจะนึกถึง และวางใจว่าย่าจะยินดีที่จะช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถ ทั้งนี้แม้ว่าตัวบทจะไม่ได้กล่าวถึงมุมมองของย่า แต่อย่างน้อยพ่อที่ต้องดิ้นรนหาทางออกเฉพาะหน้าให้แก่ปัญหาครอบครัวนั้นก็เห็นว่า ย่าคือผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการประคับประคองครอบครัวให้คงอยู่ไปตามอัตรภาพได้

การที่พ่อตัดสินใจให้ลูกคนโตอยู่ภายใต้การดูแลของคนในชุมชนและลูกคนเล็กไปอยู่ในการดูแลของย่าก่อนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะลูกได้กลายเป็นภาระต่อการทำงานอย่างหามรุ่งหามค่ำของพ่อ พ่อที่ไม่มีญาติมิตรที่อยู่ใกล้ตัว และอนุมานได้ว่าพ่อเป็นหนึ่งในคนที่ต้องย้ายถิ่นฐานมาทำงานในเมืองใหญ่ ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการหารายได้จุนเจือครอบครัว ทั้งครอบครัวตนเองและครอบครัวที่อยู่ในชนบท พ่อจึงจำเป็นต้องพาลูกกลับไปให้แม่ของตนหรือย่าของกำพล ที่อาศัยอยู่ในชุมชนชนบทเป็นผู้ช่วยแบ่งเบาภาระ

การที่พ่อของกำพลเลือกที่จะพาลูกคนเล็กไปให้ย่าของเด็กดูแลก่อนนั้น นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวในฐานะผู้ช่วยเหลือยามคับขันที่พ่อนึกถึงเป็นคนแรกแล้วยังแสดงให้เห็นว่าสำหรับชนชั้นล่างที่ไม่มีทางเลือกในการจัดการปัญหาครอบครัวมากนัก โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับลูกนั้น ท้ายที่สุดญาติผู้ใหญ่ที่อยู่ในสังคมชนบทคือ ทางออกของปัญหาที่ชนชั้นล่างในสังคมเมืองเชื่อว่าเป็นทางออกที่ดีที่สุด

อาจกล่าวได้ว่าในสังคมเกษตรกรรมที่มีปัญหาด้านทรัพยากรและข้อจำกัดด้านการบริโภค ญาติผู้ใหญ่จะมีบทบาทสำคัญในครอบครัวด้วยการเป็นศูนย์กลางทางความคิดและศูนย์รวมทางจิตใจ ประกอบกับการต้องเผชิญกับความยากลำบาก สมาชิกทุกคนในครอบครัวที่ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันนั้น จึงให้ความเคารพและนับถือผู้สูงอายุเปรียบดังผู้ปกครองที่ให้ทั้งความร่มเย็นและเป็นดั่งกำแพงที่คอยคุ้มครองอันตรายต่างๆ แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงจากยุคเกษตรกรรมมาเป็นยุคอุตสาหกรรมที่มีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตมากขึ้น ผู้คนจึงพึ่งพาอาศัยกันน้อยลง ยิ่งไปกว่านั้นแนวคิดของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เน้นการวัดคุณค่าของคนด้วยมูลค่าทางเศรษฐกิจ มีส่วนสำคัญต่อบทบาทของ

ผู้สูงอายุในครอบครัวชนชั้นกลางในสังคมเมืองมีลักษณะที่แตกต่างกัน ระหว่างญาติผู้ใหญ่ที่กลายเป็นภาระทางเศรษฐกิจจนต้องกลายเป็นคนนอกครอบครัวในที่สุดกับญาติผู้ใหญ่ที่เป็นที่พึ่งของครอบครัว อันเนื่องมาจากศักยภาพทางทุนทรัพย์และความรู้ช่วยส่งเสริมบทบาทของญาติผู้ใหญ่ในฐานะผู้ให้ และผู้นำของครอบครัว ส่วนญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวชนบทจะมีบทบาทสำคัญในรูปแบบของผู้รับภาระเลี้ยงดูหลานที่พ่อแม่ต้องเข้าไปทำงานในสังคมเมือง เนื่องจากอาชีพที่คนหนุ่มสาวหรือพ่อแม่ของเด็กต้องอาศัยแรงงานเป็นสำคัญ การพาเด็กกลับไปให้ญาติผู้ใหญ่ของตนในครอบครัวที่อยู่ในชนบทจึงเป็นทางแก้ปัญหาของพ่อแม่เหล่านั้น

การเปลี่ยนแปลงบทบาทของญาติผู้ใหญ่มักกล่าวถึงไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของผู้สูงอายุในครอบครัวซึ่งแปรผันไปกระแสนวัตกรรมของสังคมตามรูปแบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเท่านั้น แต่ยังทำให้เกิดการตั้งคำถามกับลูกหลานถึงหน้าที่และความรับผิดชอบที่ควรปฏิบัติ รวมถึงจิตสำนึกตามหลักจริยธรรมและหลักศีลธรรม โดยเฉพาะการระลึกถึงผู้มีพระคุณและการตอบแทนคุณแก่ญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว

จากการวิเคราะห์บทบาทของสมาชิกครอบครัว ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก และญาติผู้ใหญ่ ตามปัจจัยทางสังคม ที่ประกอบด้วยด้านเพศ วัย และชนชั้น สามารถสรุปได้ว่า เงื่อนไขที่ส่งอิทธิพลให้นักเขียนนวนิยายซีไรต์ทั้ง 7 เรื่องเสนอบทบาทของสมาชิกครอบครัวที่แตกต่างกันนั้น นอกจากจะมาจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ความคาดหวังของสังคมที่ประกอบสร้างเป็นค่านิยม และวัตถุประสงค์ของนักเขียนยังเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้ภาพของสมาชิกในแต่ละครอบครัวมีความหลากหลาย

ในชุมชนชนบทที่มีความแห้งแล้งและมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรขบขันให้ผู้ชายขึ้นมาเป็นหัวหน้าครอบครัว ด้วยการหาอาหารและรับผิดชอบความเป็นอยู่ของครอบครัว เนื่องจากสตรีระและความแข็งแรงของผู้ชายที่เอื้อต่อการเข้าป่าและล่าสัตว์ในที่เสี่ยงอันตรายมากกว่าผู้หญิง และผู้ชายก็มีโอกาสที่จะส่งสมประสงค์ในพินที่นอกบ้านมากกว่าผู้หญิงที่ต้องรับผิดชอบหน้าที่ในครัวเรือน ดังนั้นภาพของพ่อในนวนิยายลูกอีสาน ซึ่งเป็นตัวแทนของครอบครัวในยุคดั้งเดิม คำพูนจึงถ่ายทอดให้เห็นถึงภาพของหัวหน้าครอบครัวที่มีทักษะด้านการเอาตัวรอดในสถานการณ์คับขัน มีหน้าที่ดูแลเรื่องปากท้องและความเป็นอยู่ของครอบครัวเป็นอันดับแรก รองลงมาคือหน้าที่ด้านการถ่ายทอดความรู้และปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ลูก โดยเฉพาะลูกชาย แต่กระนั้นพ่อก็ให้ความเท่าเทียมทางเพศแก่แม่ ซึ่งถือเป็นแรงงานสำคัญในการนำพาครอบครัวให้ผ่านพ้นปัญหาปากท้อง

ระบบทุนนิยมและแนวคิดแบบชนชั้นกลางในสังคมเมืองขับเน้นให้พ่อที่มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของสมาชิกในครอบครัวให้มีชีวิตที่สุขสบายนั้นได้รับการยกระดับให้เป็นทั้งหัวหน้าครอบครัว และผู้ปกครองครอบครัวในคราวเดียวกัน ดังนั้นภาพของพ่อในสังคมเมืองที่ปรากฏจึงเป็นการตั้งคำถามกับความถูกต้องด้านการปฏิบัติและด้านจริยธรรมของผู้ที่ดำรงบทบาทของพ่อ กล่าวคือ ในนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง กฤษณา ซีให้เห็นถึงภาพของพ่อชนชั้นกลางที่บกพร่องด้านหน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัวด้วยการไม่อาจควบคุมความปรารถนาในจิตใจของตนเองจนทำให้ครอบครัวต้องล่มสลายลงและผลสุดท้ายผู้ที่ต้องรับปัญหาไว้ทั้งหมดคือลูก โดยกฤษณา ได้เสนอภาพพ่อคู่ตรงข้ามผ่านบทบาทของเพียร เพื่อชี้ให้เห็นว่าการดำรงบทบาทของพ่อและที่ดั้นด้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมที่นำมาซึ่งหน้าตาในสังคมและทุนทรัพย์ แต่ขึ้นอยู่กับ การคำนึงถึงหน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัว ที่สำคัญคือ การมีคุณธรรมและการสามารถยับยั้งกิเลสของตนได้ ภาพของพ่อในนวนิยายเรื่องอมตะ ของวิมลเป็นภาพของพ่อที่หลุดกรอบจากความคาดหวังของสังคม เนื่องจากพ่อขาดจิตสำนึกด้านจริยธรรมและกำลังใช้อำนาจของผู้ปกครองในฐานะพ่อมาอ้างสิทธิเหนือชีวิตของลูก ในขณะที่ภาพของพ่อในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอยของอุทิศ เสนอว่าพ่อกำลังใช้อำนาจทางเศรษฐกิจสร้างความชอบธรรมในการควบคุมภรรยาและลูกในอยู่ภายใต้การปกครองของตนในระบบบิดาธิปไตย จะเห็นได้ว่าภาพของพ่อในนวนิยาย 2 เรื่องหลัง อำนาจของพ่อจะถูกโยงเข้ากับอำนาจการปกครองและอำนาจทางเศรษฐกิจของพ่อในครอบครัว แต่กระนั้นเมื่อค่านิยมชนชั้นกลางส่งอิทธิพลต่อพ่อในสังคมชนชั้นกลางที่อาศัยในสังคมเมือง ศักยภาพด้านสังคมและด้านทุนทรัพย์ที่มีไม่เพียงพอก็จะส่งเสริมอำนาจของพ่อในครอบครัวจึงทำให้พ่อไม่อาจดำรงบทบาทพ่อที่ดีตามความคาดหวังของสังคมได้ ดังจะเห็นได้จากกรณีของวสุ พ่อของกำพลในเรื่องช่างสำราญของเดือนวาด ที่จำเป็นต้องถ่ายทอดหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเองให้แก่คนในชุมชน

ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่าทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในสังคมชนบทเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเน้นให้พ่อขึ้นมาเป็นหัวหน้าครอบครัวเพราะความแข็งแรงด้านร่างกายที่มีเหนือกว่าผู้หญิงและเด็ก แต่ในขณะเดียวกันการที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมเชิงเศรษฐกิจในครอบครัวด้วยการทำไร่หรือนำผลผลิตไปขายหรือแลกเปลี่ยนถือเป็นการเสริมสร้างความเท่าเทียมทางเพศให้แก่ผู้หญิงในฐานะผู้ช่วยเหลือสามี ดังที่ คำพูน เสนอให้เห็นผ่านบทบาทของแม่ของคุณที่นอกจากจะมีความสามารถด้านครัวเรือนที่ดี และสามารถดำรงบทบาทแม่และเมียที่ดีภายใต้การดูแลของหัวหน้าครอบครัวและตามความคาดหวังของสังคม การที่แม่มีบทบาทนอกครัวเรือนด้วยการช่วยแบ่งเบาภาระของสามียังถือเป็นสิ่งที่ทำให้แม่มีสิทธิที่เท่าเทียมทางเพศในฐานะแรงงานของครอบครัวอีกด้วย

เมื่อผู้หญิงในสังคมเมืองถูกจำกัดไม่ให้เข้าถึงประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นกลไกที่สนับสนุนให้ผู้หญิงมีบทบาททั้งภายในและภายนอกครอบครัวอย่างชอบธรรม ย่อมทำให้ผู้หญิงถูกจำกัดให้อยู่ในฐานะแม่และเมียภายใต้การปกครองของฝ่ายชายมากขึ้น แม้ว่าผู้หญิงจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะผู้หญิงชนชั้นกลางจะได้รับโอกาสทางการศึกษาและมีหน้าที่การงานทัดเทียมกับผู้ชาย แต่กระนั้นผู้หญิงที่เป็นภรรยาและแม่ก็ไม่อาจจะเลิหน้าที่ที่ดีตามบทบาทดังกล่าวไปได้ ดังจะเห็นได้จากในนวนิยายเรื่องปูนปิดทองที่กฤษณา ใช้ตัวละครแม่คู่ตรงข้ามคือ สายทองกับลำพูน เพื่อเสนอให้เห็นว่าคุณค่าของการเป็นผู้หญิงไม่ใช่การมีการศึกษาที่สูงหรือมีทุนทรัพย์ที่เหนือใคร แต่อยู่ที่การเป็นแม่ที่ดี ซึ่งสามารถจัดการหน้าที่ของตนได้อย่างไม่บกพร่อง ยิ่งไปกว่านั้นถ้าสามารถเผื่อแผ่ความรักและความอบอุ่นไปให้แก่ลูกของครอบครัวอื่นได้ ยิ่งถือเป็นคุณสมบัติที่ผู้หญิงในฐานะแม่ควรปฏิบัติภาพของศศิประภา ตัวละครแม่ในนวนิยายเรื่องอมตะ เป็นภาพของแม่ที่ไม่ได้บกพร่องด้านหน้าที่และความรับผิดชอบที่มีต่อลูก เพราะเธอทำหน้าที่ปกป้องลูกจากความเห็นแก่ตัวของพ่อที่จะใช้อวัยวะของลูกเป็นอะไหล่อย่างถึงที่สุด แต่ด้วยการถูกสามีใช้อำนาจของผู้บังคับบัญชากดดันให้เป็นเพียงผู้ดูแลและปรนนิบัติในฐานะเมียและแม่ ศศิประภาจึงไม่อาจต่อรองกับอำนาจนั้นและสุดท้ายก็ต้องยอมจำนน เช่นเดียวกับทิพย์ ตัวละครแม่จากนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย ที่อุทิศเสนอให้เห็นว่าทิพย์สามารถทำหน้าที่แม่ได้ดีตามที่สังคมยอมรับ แต่ด้วยเธอไม่ได้มีทุนทางสังคมและทุนทางปัญญาเพียงพอที่จะทำให้เธอสามารถหลุดพ้นจากการกดขี่ทางเพศและการผูกขาดอำนาจการปกครองของเพศชายในระบบปิตาธิปไตยภายในครอบครัวไปได้

ทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการส่งเสริมศักยภาพให้แก่แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลางอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากกรณีของณภัทร ตัวละครแม่จากเรื่องความสุขของกะทิที่มีหน้าที่การงานมั่นคง และสามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อให้เป็นครอบครัวทดแทนให้แก่ลูกได้ยามที่เธอเสียชีวิตไปด้วยโรคร้าย ตรงกันข้ามกับแม่ชนชั้นล่างที่ไม่เพียงแต่จะไม่มีโอกาสทางการศึกษาแล้ว การจะมีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในสังคมเมืองอย่างสุขสบายยิ่งเป็นไปได้ยาก ดังนั้นภาพของแม่ชนชั้นล่างที่เดือนวาด เสนอผ่านตัวละครแม่ชื่อน้ำฝน ในนวนิยายเรื่องช่างสำราญ จึงเป็นภาพแม่ที่ไม่อาจดำรงบทบาทของความเป็นแม่ที่ดีตามความคาดหวังของสังคมไว้ได้ รวมถึงน้ำฝนก็กำลังถ่ายโอนหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เป็นแม่ให้กลายเป็นความเกื้อกูลจากคนในชุมชน นั่นแสดงให้เห็นว่าความจำเป็นในการเอาตัวรอดผลักดันให้ความเป็นแม่ไม่ได้ผูกติดอยู่กับความเป็นผู้หญิงอีกต่อไป

เมื่อวิเคราะห์บทบาทของตัวละครลูกจะเห็นได้ว่า สถานภาพของครอบครัวและความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีผลต่อการดำรงบทบาทของลูก ในสังคมชนบทอีสาน ลูกจะได้รับการอบรมสั่งสอนและปลูกฝังความรู้ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตที่มีอุปสรรคด้านทรัพยากรธรรมชาติและสืบทอดหน้าที่

ของลูกตามค่านิยม โดยใช้ความแตกต่างทางเพศเป็นปัจจัยในการกำหนดผู้ถ่ายทอด ดังเช่น ในนวนิยายเรื่องลูกอีสาน คุณจะได้รับอิทธิพลทางความคิดและการปฏิบัติจากพ่อเป็นส่วนใหญ่ เพราะต้องสืบทอดหน้าที่ของผู้นำครอบครัวต่อไป ส่วนคำกอง จะได้รับการสั่งสอนจากญาติฝ่ายผู้หญิง เพื่อทำหน้าที่ดูแลและความรับผิดชอบความเป็นอยู่ของสมาชิกครอบครัวภายในบ้าน รวมถึงการถ่ายทอดทักษะและประสบการณ์ดังกล่าวให้แก่สมาชิกรุ่นต่อไปอีกด้วย

ภาพของลูกในครอบครัวสังคมเมืองในนวนิยายหลายเรื่องจะเป็นภาพที่สื่อให้เห็นความบกพร่องในหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เป็นพ่อและแม่ กล่าวคือ ภาพตัวละครลูกในนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง กลุขณา เสนอให้เห็นว่า ความว้าเหวและปมด้อยด้านการขาดรักที่ลูกเผชิญอยู่มาจากการที่พ่อแม่ละเลยหน้าที่และความรับผิดชอบด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่ด้วยนักเขียนมุ่งเสนอทางออกของปัญหาครอบครัวด้วยความเชื่อมั่นในสายสัมพันธ์ของมนุษย์ ดังนั้นท้ายที่สุดตัวละครลูกจึงลดทิวที่มีต่อบุพการีด้วยการให้อภัยและปรับความเข้าใจระหว่างกัน ในนวนิยายเรื่องอมตะ วิมลกำลังใช้ความผูกพันระหว่างพ่อแม่กับลูก เพื่อตั้งคำถามกับจิตสำนึกด้านความกตัญญูที่ลูกควรมีต่อพ่อแม่ แต่ด้วยพ่อแม่ไม่ได้มอบความรักที่บริสุทธิ์ให้แก่ลูกตั้งแต่แรก ภาพของลูกที่เสนอออกมาจึงเป็นภาพที่แตกต่างระหว่างลูกที่ต้องยอมจำนนกับการสนองพระคุณ และลูกที่ทำหายอำนาจของพ่อ รวมถึงความเหินห่างทางความสัมพันธ์ระหว่างบุพการีกับลูกยังทำให้ลูกเห็นคุณค่ากับผู้ที่ให้ความรักและบรรเทาความว้าเหวในใจมากกว่าจิตสำนึกด้านความกตัญญูที่มีให้แก่คนในครอบครัว และในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย อุทิศเสนอว่าการมีตัวตนของพ่อส่งอิทธิพลต่อบทบาทของลูก หากพ่อยังมีชีวิตอยู่ลูกจะต้องเคารพและปฏิบัติตามคำสั่งของพ่ออย่างเคร่งครัด แต่เมื่อพ่อเสียชีวิตไปแล้ว ลูกคือผู้สืบทอดอำนาจของพ่อที่มีสิทธิในการดูแลแม่และทรัพย์สินของพ่ออย่างชอบธรรม แต่ด้วยในนวนิยายเรื่องนี้เสนอให้เห็นว่าแม่ไปสร้างสัมพันธ์กับคนรักใหม่ ซึ่งเท่ากับการต่อยอดอำนาจบิดาธิปไตยให้แก่ผู้เป็นสามี ดังนั้นภาพของลูกที่อุทิศ เสนอมานั้นจึงเป็นภาพที่ลูกต้องยอมจำนนแก่อำนาจบิดาธิปไตยของผู้ที่ขึ้นชื่อว่า พ่อบุญธรรม

กะทิ และกำพล ต่างเป็นตัวละครลูกที่กำลังประสบปัญหาด้านความสัมพันธ์ของพ่อแม่ แต่ด้วยการช่วยเหลือและประคับประคองจากครอบครัวของพ่อแม่ ทำให้เด็กทั้งสองไม่ต้องเผชิญปัญหาครอบครัวอย่างโดดเดี่ยว แต่กระนั้นเมื่อเทียบกันแล้วจะเห็นได้ว่า กะทิ ซึ่งเป็นเด็กผู้หญิง จึงได้รับการดูแลและเอาใจใส่จากครอบครัวเดิมของแม่และเพื่อนร่วมงานที่กลายเป็นเสมือนญาติมากกว่ากำพล ซึ่งได้รับการอุปการะจากคนในชุมชน ที่ทำงานหาเช้ากินค่ำเป็นส่วนใหญ่ สาเหตุสำคัญนอกเหนือจากคุณภาพชีวิตที่แปรผันไปตามชนชั้นทางสังคมแล้ว ความแตกต่างทางเพศยังเป็นปัจจัยที่ทำให้เด็กแต่ละคนได้รับการปฏิบัติต่างกัน ดังนั้นภาพของกะทิจึงเป็นภาพของเด็กหญิงที่เติบโตท่ามกลางการมอบความรักและความเข้าใจจากครอบครัวอย่างประคับประคอง ในขณะที่กำพล

ซึ่งเป็นเด็กผู้ชายนั้น แม้จะมุ่มมองที่สดใสตามประสาเด็กแต่ก็ต้องมีชีวิตที่โหดโผนและขึ้นอยู่กับความเมตตาของคนในชุมชน

บทบาทของญาติผู้ใหญ่ที่ได้รับการเสนอเป็นภาพที่แตกต่างกัน ระหว่างญาติผู้ใหญ่ในชุมชนดั้งเดิม ญาติผู้ใหญ่ในสังคมเมือง และญาติผู้ใหญ่ในสังคมชนบทปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นว่าญาติผู้ใหญ่ซึ่งเดิมมีบทบาทสำคัญอย่างมากในชุมชนดั้งเดิม ในฐานะศูนย์กลางที่สมาชิกครอบครัวต่างให้ความเคารพและเกรงใจนั้นกำลังถูกอิทธิพลของกระแสแนวคิดทุนนิยมเข้ามากำหนดหน้าที่และบทบาทในครอบครัว ในแง่ที่ผู้สูงอายุจะถูกเบียดขับให้กลายเป็นภาระทางเศรษฐกิจ หากไม่สามารถเพิ่มผลผลิตให้แก่ครอบครัวได้ ดังที่สอดคล้องกับภาพของเหล่าผู้สูงอายุในบ้านพักคนชราที่กลายเป็นส่วนเกินของครอบครัว ในขณะที่ผู้สูงอายุจะกลายเป็นที่พึ่งของครอบครัวและชุมชนได้หากมีปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการศึกษาเข้ามาสนับสนุน ดังจะเห็นได้จากบทบาทของตาและยายในนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิ ส่วนญาติผู้ใหญ่ในสังคมชนบทปัจจุบันจะมีบทบาทในฐานะผู้รับภาระเลี้ยงดูเด็กแทนพ่อแม่ที่อพยพเข้าไปทำงานในสังคมเมือง ภาพความเปลี่ยนแปลงทางบทบาทของญาติผู้ใหญ่ดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความบกพร่องด้านจิตสำนึกด้านความกตัญญูของลูกหลานที่ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของบุคคลด้วยการลดคุณค่าของผู้สูงอายุมากกว่าที่จะดูแลและปฏิบัติต่อผู้สูงอายุในฐานะญาติผู้ใหญ่ผู้มีพระคุณ

เมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยทางสังคมที่ส่งอิทธิพลต่อบทบาทของสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ ด้านวัย และด้านชนชั้นแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ในสังคมชนบทปัจจัยด้านเพศและวัยเป็นสิ่งที่นำไปสู่การแบ่งหน้าที่ของสมาชิกครอบครัว ทั้งนี้เป็นเพราะการดิ้นรนต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ชับเน้นให้ผู้ชายที่แข็งแรงกว่าผู้หญิงและเด็กเป็นผู้นำครอบครัว รวมถึงปัจจัยด้านวัยยังเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการปฏิบัติของสมาชิก ซึ่งครอบคลุมถึงการดูแลเอาใจใส่และการให้ความสำคัญกับระบบอาวุโสอีกด้วย ส่วนในสังคมเมืองนั้นปัจจัยด้านชนชั้น เป็นปัจจัยที่ครอบคลุมปัจจัยทางสังคมด้านอื่นทั้งด้านเพศและวัย ในที่นี้ชนชั้นกลางเป็นชนชั้นที่มีอิทธิพลต่อการสร้างรูปแบบและวิถีการดำเนินชีวิตจนเป็นที่ยอมรับในสังคม รวมถึงได้กระตุ้นให้ค่านิยมเรื่องบทบาททางเพศ ซึ่งถูกประกอบสร้างในครอบครัวและสังคมไทยนั้นชัดเจนขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นกระแสแนวคิดทุนนิยมยังเอื้อประโยชน์แก่ชนชั้นกลางให้สามารถสร้างความชอบธรรมต่อการกำหนดสถานภาพของสมาชิกที่ไม่ใช่แรงงานหลักของครอบครัวให้กลายเป็นผู้พึ่งพิงทางเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้ชัดจากกรณีของญาติผู้ใหญ่ที่ถูกเบียดขับให้เป็นส่วนเกินของครอบครัว และผู้หญิงที่มีอาชีพเป็นแม่บ้านต้องถูกจำกัดให้มีบทบาทเป็นผู้พึ่งพิงสามี และผู้ปรนนิบัติของสมาชิกครอบครัวทั้งหมด เป็นต้น ขณะที่ชนชั้นล่างในสังคมเมืองจะเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีศักยภาพพอที่มีคุณภาพชีวิตที่เทียบเท่าชนชั้นกลางจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงความอยู่รอดของตนเองมากกว่าการดำรงบทบาทตามบรรทัดฐานทางสังคม

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลวิจัยและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปและอภิปรายผลวิจัย

การศึกษาภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ทั้ง 7 เรื่อง ได้แก่ เรื่องลูกอีสาน ปูนปิดทอง เวลาอมตะ ช่างสำราญ ความสุขของกะทิ และลับแล, แก่งคอย มีวัตถุประสงค์เพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ กล่าวคือ ภาพครอบครัวที่นักเขียนเสนอไว้ในนวนิยายรางวัลซีไรต์แต่ละเรื่องมีลักษณะอย่างไร และภาพที่ปรากฏมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทย รวมถึงภูมิหลังและทัศนคติของนักเขียนอย่างไร ผลปรากฏว่าภาพครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ประกอบด้วย 2 ภาพใหญ่ คือ ภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม และภาพครอบครัวในสังคมเมือง ซึ่งภาพครอบครัวในสังคมเมืองนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มตามรูปแบบและลักษณะครอบครัว ได้แก่ ครอบครัวรูปแบบพ่อแม่ลูก และครอบครัวรูปแบบไม่สมบูรณ์ นอกจากนี้การศึกษาถึงบทบาทของสมาชิกครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก และญาติผู้ใหญ่ ตามปัจจัยด้านเพศ วัย และชนชั้น ยังมีจุดประสงค์เพื่อหาคำตอบว่าบทบาทของสมาชิกครอบครัวในนวนิยายรางวัลซีไรต์ที่แปรผันไปตามปัจจัยข้างต้นนั้นจะสอดคล้องกับความคิดเห็นของนักเขียนในลักษณะที่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย อย่างไร

ดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้วว่าภาพครอบครัวในนวนิยายซีไรต์แบ่งออกเป็น 2 ภาพใหญ่คือภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม และภาพครอบครัวในสังคมเมืองนวนิยายเรื่องลูกอีสานเป็นนวนิยายเพียงเรื่องเดียวที่เสนอภาพครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม ส่วนนวนิยายซีไรต์อีก 6 เรื่องจะเสนอภาพครอบครัวในสังคมเมือง ทั้งนี้นอกจากแต่ละภาพครอบครัวที่นักเขียนแต่ละคนเสนอจะสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทย รวมถึงภูมิหลังและทัศนคติของนักเขียนแล้วภาพครอบครัวในยุคสมัยที่แตกต่างกันดังกล่าวยังเสนอถึงบทบาทของสมาชิกครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ ด้านวัยและด้านชนชั้น

นวนิยายเรื่องลูกอีสาน ของคำพูน บุญทวี นำเสนอภาพครอบครัวในชุมชนอีสานดั้งเดิม โดยเป็นภาพของการช่วยเหลือเกื้อกูลของเครือญาติในระบบครอบครัวขยาย เนื่องจากข้อจำกัดทางทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาด้านปากท้องนั้นเป็นอุปสรรคที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าที่จะแก้ไขโดยลำพัง เมื่อพิจารณาถึงสภาพภายในครอบครัวจะปรากฏในลักษณะของการแบ่งงานกันตามบทบาททางเพศ ผู้ชายในฐานะพ่อมักจะมีหน้าที่ภายนอกบ้านส่วนใหญ่เพราะสรีระทางร่างกายและความเข้มแข็งที่มีเหนือกว่าผู้หญิง รวมถึงมีประสบการณ์การทำงานนอกบ้านมากกว่าผู้หญิงซึ่งต้องรับผิดชอบงานภายในบ้านมากกว่า ปัจจัยที่กล่าวไปข้างต้นจึงสนับสนุนอำนาจการปกครองของผู้ชายในฐานะหัวหน้าครอบครัวที่ต้องรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของครอบครัวทั้งหมด แต่ด้วยอุปสรรคด้านปากท้องเป็นปัญหาหลัก ผู้หญิงในฐานะภรรยาและแม่ นั้นจึงได้รับสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศจากผู้เป็นสามี เพราะถือเป็นแรงงานสำคัญของครอบครัว ดังนั้นแม่จึงมีบทบาทสำคัญในการดูแลสมาชิกภายในบ้าน ซึ่งครอบคลุมถึงการเลี้ยงดูลูกและปรนนิบัติผู้สูงอายุ แต่เมื่อต้องออกนอกบ้าน แม่ก็จะดำรงบทบาทของการเป็นผู้ช่วยเหลือพ่ออีกแรงหนึ่ง นอกจากนี้ด้วยระบบครอบครัวขยายเป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับค่านิยมเรื่องลำดับความอาวุโส ค่านิยมดังกล่าวจึงส่งเสริมให้ญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวได้รับการยกย่องให้เป็นศูนย์รวมน้ำใจของผู้คนในชุมชน ขณะเดียวกันเด็กก็จะได้รับการเลี้ยงดู ปลูกฝังจริยธรรมและได้รับการสั่งสอนที่แตกต่างกันไปตามเพศจากทั้งพ่อแม่และญาติพี่น้องคนอื่นๆ

การดิ้นรนต่อสู้กับข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในสังคมชนบทถูกแปรเปลี่ยนเป็นการแสวงหาความสุขสบายด้วยการทำงานหนักในสังคมเมืองตามกระแสแนวคิดแบบทุนนิยม และระบบครอบครัวขยายที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติในชุมชนในรูปแบบของการร่วมแรงร่วมใจภายใต้ความสามัคคีกันนั้นก็ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉพาะคู่สมรสและบุตร ซึ่งอาศัยการปฏิสัมพันธ์กับคนนอกครอบครัวด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจมากกว่าความเห็นอกเห็นใจกัน ความกดดันที่เกิดขึ้นในสังคมเมืองและสภาพการดำรงชีวิตในสังคมเมืองที่โดดเดี่ยวทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องเผชิญกับปัญหาสัมพันธ์ภาพภายในครอบครัว ภาพครอบครัวในสังคมเมืองที่ปรากฏในนวนิยายอีก 6 เรื่องซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ตามรูปแบบและลักษณะของครอบครัว ได้แก่ ครอบครัวรูปแบบพ่อแม่ลูก และครอบครัวรูปแบบไม่สมบูรณ์ จึงเป็นภาพในแง่ลบมากกว่าภาพในแง่บวก

การขับเคลื่อนวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองด้วยกระแสแนวคิดแบบทุนนิยมเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ภาพครอบครัวในครอบครัวในสังคมเมืองแตกต่างกับภาพครอบครัวในชนบทอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ นอกจากแนวคิดของระบบทุนนิยมจะปลุกกระแสให้ผู้คนเห็นความสำคัญแก่ความสุขสบายในชีวิตที่แลกด้วยเงินตรามากกว่าคุณค่าทางจริยธรรมและศีลธรรมแล้ว ระบบทุนนิยมยังเป็นระบบที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมอำนาจทางเศรษฐกิจของเพศชายในฐานะหัวหน้าครอบครัว เพราะความรู้ด้านการผลิตสมัยใหม่ ตลอดจนค่าจ้างและคุณค่าความหมายของงาน ซึ่งส่วนใหญ่ถูกออกแบบมา

เพื่อความต้องการของเพศชายและเข้าถึงง่ายโดยเพศชาย ในขณะที่เพศหญิงกำลังถูกลดทอนอำนาจลง เพราะบทบาทหน้าที่นอกครัวเรือนและความสัมพันธ์ทางเครือญาติในระบบครอบครัวขยายที่คอยคานอำนาจปีตาธิปไตยในครอบครัวกำลังถูกทำให้หมดคุณค่าและความหมายลง ตรงกันข้ามเมื่อครอบครัวปรับเปลี่ยนโครงสร้างและรูปแบบมาเป็นครอบครัวเดี่ยวยิ่งส่งเสริมให้ผู้ชายที่มีอายุมากที่สุดในการครอบครัวดำรงบทบาทผู้นำครอบครัวที่ผนวกด้วยอำนาจของผู้ปกครองครอบครัวอย่างชอบธรรม ส่วนผู้หญิงและเด็ก ซึ่งไม่มีอิสรภาพทางเศรษฐกิจจึงต้องยอมรับสถานภาพของตนที่อยู่ภายใต้การปกครองของเพศชายด้วยการดำรงบทบาทและหน้าที่ตามค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคมด้วยการถูกกำหนดจากกลุ่มชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่

แม้ครอบครัวในกลุ่มรูปแบบพ่อแม่ลูกจะเป็นภาพของครอบครัวที่สามารถดำรงความสัมพันธ์ของสมาชิกไว้ตามลักษณะรูปแบบครอบครัวเดี่ยว ซึ่งเป็นรูปแบบมาตรฐานที่ชนชั้นกลางยอมรับ แต่ครอบครัวเหล่านี้กำลังเผชิญกับปัญหาความสัมพันธ์ภาพและการยึดโยงความสัมพันธ์ไว้ ดังที่นักเขียนเสนอว่ากระแสแนวคิดแบบทุนนิยมที่ทวีความรุนแรงขึ้นในแต่ละช่วงเวลาได้ส่งอิทธิพลให้ครอบครัวที่มีสมาชิกครบสมบูรณ์ตามค่านิยมกลับเป็นภาพแห่งความกระจัดกระจายทางกายภาพและภาวะจิตใจของสมาชิกในครอบครัว ดังปรากฏในนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง เวลา อมตะ ช่างสำราญ และลับแล, แก่งคอย

ในนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง กฤษณา อโศกสิน ใช้ครอบครัวของตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเสนอภาพครอบครัวแตกแยกจนทำให้ลูกต้องขาดความอบอุ่นและมีปมด้อยขาดรักเนื่องมาจากความบกพร่องหน้าที่และความรับผิดชอบของพ่อแม่ในยุคทุนนิยม ในลักษณะที่พ่อแม่มุ่งทำงานหนักจนละเลยความถูกต้องทางจริยธรรม และแม่ที่มีความรู้และความสามารถก็มีทางดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง เมื่อพ่อและแม่ ไม่อาจทำหน้าที่และดำรงบทบาทตามความคาดหวังของสังคมลูกจึงไม่เพียงแต่ต้องทนทุกข์กับความอ้างว้างและไม่มีหลักยึดเหนี่ยวทางใจเท่านั้น แต่ลูกยังมีทัศนคติต่อพ่อแม่ในแง่ลบด้วย กฤษณา จึงไม่เพียงแต่เสนอทางออกของปัญหาครอบครัวนี้ด้วยการให้อภัยและการสำนึกถึงความผิดพลาดทางด้านบทบาทและหน้าที่ของทั้งฝ่ายพ่อแม่และฝ่ายลูก โดยเฉพาะกับลูกที่กำลังจะเปลี่ยนบทบาทเป็นพ่อและแม่นั้นได้ตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการเป็นพ่อแม่ได้อย่างชัดเจนเท่านั้น แต่กฤษณายังใช้ภาพครอบครัวพิจิตรรา เป็นภาพครอบครัวตรงข้ามเพื่อสื่อให้เห็นถึงความสำคัญของการดำรงบทบาทของสมาชิกครอบครัวตามรูปแบบครอบครัวในอุดมคติอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการเคารพบทบาทและสมาชิกต่างรับผิดชอบหน้าที่ของตนเช่นในครอบครัวพิจิตรราเป็นการแก้ปัญหาครอบครัวที่เหมาะสมกับยุคเริ่มต้นของระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นยุคที่การยอมรับรูปแบบครอบครัวที่มีความแตกต่าง และกระแสดิ้นตัวเพื่อเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศยังไม่ปรากฏอย่างแพร่หลายนัก

จากผลกระทบของกระแสทุนนิยมที่ทำให้เกิดความห่างเหินทางความสัมพันธ์ในครอบครัว ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องเวลาเป็นภาพที่ได้ขยายประเด็นจากนวนิยายเรื่องปูนปิดทอง ด้วยการชี้ให้เห็นความรุนแรงของโครงสร้างเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นระบบที่ให้คุณค่ากับผลผลิตทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ภาพครอบครัวที่ปรากฏจึงเป็นภาพที่ภาระงานเบียดขับให้หัวหน้าครอบครัวกลายเป็นคนนอก เพราะไม่มีสายสัมพันธ์ที่ยึดโยงไว้กับครอบครัวที่เพียงพอ ขณะเดียวกันผู้สูงอายุที่ไม่สามารถหารายได้ให้แก่ครอบครัวก็ถูกเปลี่ยนแปลงจากการเป็นศูนย์รวมน้ำใจของลูกหลานกลับกลายเป็นภาระของครอบครัวและถูกผลักดันให้กลายเป็นคนนอกครอบครัวในที่สุด สอดคล้องกับเหตุการณ์ในบ้านพักคนชราที่ผู้สูงอายุถูกลดบทบาทให้เหลือเพียงผู้พึ่งพิงที่รอคอยความช่วยเหลือและความเมตตาจากคนนอกครอบครัวเท่านั้น สถานภาพของผู้สูงอายุดังกล่าวสามารถสะท้อนถึงจิตสำนึกด้านความกตัญญูและการตอบแทนพระคุณของลูกหลานที่บิดเบือนไปได้อย่างชัดเจน

ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องอมตะ เกิดจากการที่วิมล ไทรนิมิตกุล ได้ผสมผสานแนวคิดแบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของคนด้วยมูลค่าทางเศรษฐกิจกับแนวคิดด้านความก้าวหน้าของวิทยาการการโคลนนิ่งในช่วงปี 2540 เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพครอบครัวที่กำลังล่มสลายเนื่องจากหัวหน้าครอบครัวคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าสภาวะจิตใจของสมาชิกครอบครัว จนทำให้ภาพความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เกิดขึ้นเป็นภาพแห่งความบิดเบี้ยว เมื่อสาเหตุสำคัญมาจากความหลงใหลอำนาจเงินและอำนาจการปกครองของผู้เป็นพ่อ พ่อที่มีบทบาทเป็นผู้ปกครองดังกล่าว จึงกีดกันให้แม่เป็นเพียงผู้ดูแลลูกเท่านั้น แต่กระนั้นเมื่อพ่อจะทำร้ายลูก แม่ก็มีบทบาทสำคัญในการปกป้องลูกอย่างถึงที่สุด ในขณะที่จิตสำนึกแห่งความกตัญญูของลูกจะแปรเปลี่ยนไปตามความสัมพันธ์ที่มาจากความใกล้ชิดและการเอาใจใส่ดูแลจากพ่อแม่ ดังนั้นภาพครอบครัวที่ปรากฏจึงเป็นการตั้งคำถามกับความถูกต้องทางด้านศีลธรรมที่ทั้งฝ่ายพ่อแม่และลูกแสดงออกผ่านบทบาทของตน

แนวคิดแบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของคนด้วยมูลค่าทางเศรษฐกิจ ถูกอุทิศ همهมูล นำมาตีแผ่ในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย ดังปรากฏเป็นภาพครอบครัวที่เสนอความไม่เท่าเทียมทางเพศระหว่างหญิงชายภายใต้ระบบปิตาธิปไตย กล่าวคือพ่อที่มีอิสรภาพทางเศรษฐกิจแต่เพียงผู้เดียวนั้นจะขอความชอบธรรมให้แก่ตนเองด้วยการยกบทบาทผู้ปกครองที่มีอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมพฤติกรรมของภรรยาและลูก การออกคำสั่งให้สมาชิกปฏิบัติตาม ครอบคลุมถึงการถ่ายทอดอำนาจในฐานะผู้ปกครองให้แก่ลูกชายขณะที่แม่ซึ่งไม่สามารถหารายได้ด้วยตนเองหรือเป็นแม่บ้านจะมีบทบาทเป็นเพียงผู้ดูแลปรนนิบัติลูกและสามี รวมถึงต้องปฏิบัติตามแนวทางที่สามีเป็นผู้กำหนดเท่านั้น ส่วนบทบาทของลูก โดยเฉพาะลูกชายจะอยู่ในฐานะผู้สืบทอดอำนาจปิตาธิปไตยจากพ่อ หรือต้องยอมจำนนกับอำนาจดังกล่าวขึ้นอยู่กับการมีตัวตนของผู้เป็นพ่อเป็นสำคัญ

เมื่อครอบครัวรูปแบบพ่อแม่ลูกไม่ใช่ลักษณะที่สามารถยืนยันถึงสัมพันธภาพที่ดีภายในครอบครัวได้ นักเขียนจึงเสนอภาพครอบครัวรูปแบบไม่สมบูรณ์ เพื่อแสดงให้เห็นว่ารูปแบบครอบครัวตามมาตรฐานของชนชั้นกลางนั้นไม่ใช่สิ่งสำคัญเมื่อเทียบกับการประคับประคองความรักและการเอาใจใส่ดูแลให้แก่เด็กที่มีปัญหาครอบครัวจากผู้คนรอบข้าง ดังที่ เตือนวาท พิมวณา และงามพรรณ เวชชาชีวะ เสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ในนวนิยายเรื่องช่างสำราญ และนวนิยายเรื่องความสุขของกะทิ ตามลำดับ

ภาพครอบครัวในนวนิยายเรื่องช่างสำราญเป็นภาพครอบครัวชนชั้นล่างในสังคมเมืองที่คู่สมรสไม่อาจดำรงบทบาทพ่อแม่ตามความคาดหวังของสังคมได้อีกต่อไป ในที่นี้คือแม่แยกไปมีครอบครัวใหม่ พ่อไปสานสัมพันธ์กับภรรยาเก่า ซึ่งมีข้อจำกัดที่várรับเลี้ยงลูกเลี้ยงได้เพียงคนเดียว ดังนั้นกำพล ผู้เป็นลูกชายคนโตจึงต้องอยู่ภายใต้การอุปการะของคนในชุมชนที่เลี้ยงดูเขาไปตามอัตภาพที่มี จะเห็นได้ว่าพ่อและแม่ที่ไม่มีศักยภาพทั้งด้านทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมที่เพียงพอต่อการยึดโยงความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวนั้นกำลังถ่ายโอนบทบาทและหน้าที่ให้แก่คนในชุมชนรับผิดชอบความเป็นอยู่ของลูกแทน ส่วนในนวนิยายเรื่องความสุขของกะทินั้นได้เสนอภาพครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลาง ด้วยการชี้ให้เห็นว่าทุนทางปัญญา และทุนทางสังคมที่แม่มีสามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมของชนชั้นกลางขึ้นมาเพื่อสนับสนุนตัวเองและลูกน้อยในยามที่แม่เสียชีวิตไปแล้วได้ รวมถึงภาพครอบครัวดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการโอบอุ้มและประคับประคองกะทิ เด็กในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่กำลังจะเติบกำพร้าด้วยความรักและความเข้าใจจากคนในครอบครัวคือตาและยาย และน้ำๆ เพื่อนร่วมงานของแม่ซึ่งสนิทสนมกันตั้งคนในครอบครัว

การที่เด็กในครอบครัวแตกแยกอย่างกำพลและกะทิ มีคุณภาพชีวิตและได้รับการช่วยเหลือจากผู้คนรอบข้างที่แตกต่างกันนั้นนอกจากความแตกต่างทางชนชั้นทางสังคมแล้ว ความแตกต่างทางเพศก็มีส่วนสำคัญ กล่าวคือกะทิ ซึ่งเป็นเด็กผู้หญิงจะได้รับการดูแลและเอาใจใส่จากครอบครัวเดิมของแม่และเพื่อนร่วมงานที่กลายเป็นเสมือนญาติอย่างประคบประหงมมากกว่ากำพลที่เป็นเด็กผู้ชาย จึงมีชีวิตที่โลดโผนและขึ้นอยู่กับอุปการะจากความเมตตาของคนในชุมชนที่ทำงานหาเช้ากินค่ำเป็นส่วนใหญ่

หากพิจารณาถึงบทบาทของสมาชิกครอบครัวในนวนิยายซีไรต์ ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก และญาติผู้ใหญ่ด้วยปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ด้านเพศ วัย และชนชั้น จะพบว่า ในสังคมชนบทปัจจัยด้านเพศและวัยเป็นสิ่งที่นำไปสู่การแบ่งหน้าที่ของสมาชิกครอบครัว ทั้งนี้เป็นเพราะการดิ้นรนต่อสู้กับภัยธรรมชาติขบขันให้ผู้ชายที่แข็งแรงกว่าผู้หญิงและเด็กเป็นผู้นำครอบครัว รวมถึงปัจจัยด้านวัย

ยังเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการปฏิบัติของสมาชิก ซึ่งครอบคลุมถึงการดูแลเอาใจใส่แก่เด็กในครอบครัว และการให้ความสำคัญกับระบบอาวุโสอีกด้วย

ในสังคมเมืองปัจจัยด้านชนชั้น เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบตามบทบาทของสมาชิกในครอบครัว รวมถึงเป็นปัจจัยที่ครอบคลุมปัจจัยด้านเพศและด้านวัยด้วย กล่าวคือชนชั้นกลางที่มีอิทธิพลต่อการสร้างรูปแบบและวิถีการดำเนินชีวิตจนเป็นที่ยอมรับในสังคม ตลอดจนกระตุ้นให้ค่านิยมเรื่องบทบาททางเพศและวัย ซึ่งถูกประกอบสร้างในครอบครัวและสังคมไทยมาช้านานนั้นชัดเจนขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นกระแสแนวคิดทุนนิยมยังเอื้อประโยชน์แก่ชนชั้นกลางให้สร้างความชอบธรรมต่อการกำหนดสถานภาพของสมาชิกที่ไม่ใช่แรงงานหลักของครอบครัวให้กลายเป็นผู้พึ่งพิงทางเศรษฐกิจ เช่น ผู้สูงอายุที่ถูกเบียดขับให้เป็นส่วนเกินของครอบครัว และผู้หญิงที่มีอาชีพเป็นแม่บ้านจะถูกกีดกันให้อยู่ในฐานะผู้ดูแลและผู้ปรนนิบัติสามีและลูกเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นค่านิยมของชนชั้นกลางที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาก็เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเท่าเทียมกับผู้ชายในด้านหน้าที่การงาน และส่งเสริมศักยภาพของผู้หญิงหากต้องดำรงบทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยว ขณะที่ชนชั้นล่างในสังคมเมืองซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีศักยภาพพอที่มีคุณภาพชีวิตที่เทียบเท่าชนชั้นกลางจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงความอยู่รอดของตนเองมากกว่าการดำรงบทบาทตามบรรทัดฐานทางสังคม

ความแตกต่างของภาพครอบครัวซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสมาชิกครอบครัว ตามปัจจัยทางสังคม ด้านเพศ วัย และชนชั้น ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางบริบทสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของไทยดังกล่าวและการเสนอถึงทัศนคติของนักเขียนผ่านทางออกและวิธีแก้ปัญหาของครอบครัวในนวนิยายซีไรต์ในช่วงปี 2522-2552 สามารถสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองที่นักเขียนแต่ละคนมีต่อสภาพสังคมในแต่ละช่วงเวลา

คำพูน เสนอภาพครอบครัวในชนบทอีสานยุคดั้งเดิมผ่านครอบครัวของคุณและเครือญาติ ซึ่งครอบครัวเหล่านี้ไม่ได้เผชิญปัญหาครอบครัวที่มีอิทธิพลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยตรง แต่เป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวย ดังนั้นการเสนอทางออกของปัญหาจึงออกมาในลักษณะของน้ำใจของผู้คนที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่กันและอาศัยจิตสำนึกแห่งความเป็นเครือญาติ ภายใต้การแบ่งบทบาททางเพศที่ให้ความสำคัญกับหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ชายที่มีสิทธิ์ที่แข็งแรงและเอื้อต่อการเผชิญชีวิตที่ต้องดิ้นรนต่อสู้กับอุปสรรคด้านปากท้อง ประกอบกับภูมิหลังของคำพูนเองก็เป็นคนพื้นถิ่นอีสาน ผ่านการเผชิญความยากลำบากและอาศัยความอดทนมานะจนกว่าจะประสบความสำเร็จ ด้วยเหตุนี้การเสนอภาพครอบครัวดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นของนักเขียนว่าสายสัมพันธ์ของผู้คนที่ยึดโยงด้วยการพึ่งพาอาศัยกันจะทำให้อุปสรรคที่แม้จะยิ่งใหญ่ แต่ก็สามารถผ่านพ้นไปด้วยกันได้

กฤษณา เป็นนักเขียนอีกหนึ่งคนที่เสนอทางออกของปัญหาครอบครัวแตกแยกที่พ่อแม่บกพร่องด้านหน้าที่และความรับผิดชอบด้วยการเสนอภาพครอบครัวคู่ตรงข้ามเป็นต้นแบบของการดำรงบทบาทตามบรรทัดฐานทางสังคม และท้ายที่สุดตัวละครพ่อแม่และลูกก็กลับมาประสานสัมพันธ์ที่ดีและดำเนินบทบาทตามความคาดหวังของสังคม เนื่องจากปัญหาครอบครัวดังกล่าวเกิดขึ้นในยุคแรกเริ่มของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยแนวคิดทุนนิยมอันเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีการศึกษาสูง และได้ทำงานนอกบ้าน ส่วนผู้ชายก็มุ่งทำงานหนักเพื่อแลกกับความสุขสบายของชีวิตมากขึ้น ดังนั้นเมื่อปัญหาครอบครัวเกิดจากความผิดพลาดของพ่อแม่ การแก้ปัญหาด้วยความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ด้วยจิตสำนึกด้านบทบาทที่ดีและการอภัยให้แก่กันจึงเป็นทางออกที่ดีที่สุด ประกอบกับการยอมรับในครอบครัวที่มีลักษณะแตกต่างกับรูปแบบอุดมคติยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก แต่หลังจากพ.ศ. 2528 ซึ่งเป็นที่นวนิยายเรื่องปูนปิดทองได้รับรางวัลซีไรต์ก็ไม่ปรากฏการเสนอวิธีแก้ปัญหาครอบครัวด้วยการรู้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวตามรูปแบบอุดมคติอีกเลย

เมื่อกระแสทุนนิยมส่งอิทธิพลต่อบริบททางสังคมที่มีพลวัต บทบาทของสมาชิกในครอบครัวจึงมีผลต่อการดำรงอยู่ของครอบครัวที่มีความหลากหลายและนำไปสู่ปัญหาครอบครัวที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ดังที่ ชาติ วิมล และอุทิศต่างเป็นนักเขียนที่ไม่ได้เสนอทางออกของปัญหาครอบครัวไว้อย่างชัดเจน แต่ที่สิ่งนักเขียนเหล่านี้เสนอจะเป็นเพียงข้อสังเกตที่ทำให้เกิดการตระหนักรู้ถึงสถานการณ์ของครอบครัวที่รุนแรงขึ้นไปตามลำดับ

ชาติ ใช้มุมมองของหัวหน้าครอบครัวเสนอภาพชีวิตครอบครัวของตัวเองด้วยการชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ที่ห่างเหินเป็นต้นเหตุของการถูกกีดกันให้เป็นคนนอกครอบครัว รวมถึงการที่ชาติใช้มุมมองของหัวหน้าครอบครัวเสนอถึงสถานภาพของผู้สูงอายุที่กลายเป็นภาระครอบครัวเนื่องจากไม่สามารถสร้างผลตอบแทนที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ท้ายที่สุดชาติ เสนอภาพการดูแลและการมีน้ำใจแก่ผู้สูงอายุในบ้านพักคนชราจากเจ้าหน้าที่และเหล่าแม่ค้าพ่อค้าที่ขายของ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความหวังว่าสถานการณ์ครอบครัวและความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุจะดีขึ้นด้วยการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือประคับประคองเช่นในครอบครัวขยายในอดีต ด้านวิมล ที่เสนอว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ห่างเหินมีผลต่อจิตสำนึกด้านศีลธรรมและการปฏิบัติต่อสมาชิกในครอบครัวทุกคนโดยเฉพาะการกีดกันให้ผู้หญิงให้มีบทบาทเฉพาะการดูแลและปรนนิบัติ ประกอบกับการเสนอปัญหาครอบครัวเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับกับสภาพร่างกายที่เสื่อมถอย ซึ่งผนวกเข้ากับวิทยาการที่ก้าวหน้าอย่างวิธีโคลนนิ่งจนสามารถนำมาทดแทนชีวิตมนุษย์ได้ วิมล จึงใช้ภาพครอบครัวที่มีปัญหา ด้านสัมพันธ์ภาพและการที่หัวหน้าครอบครัวต้นตอกับวิทยาการจนกระทั่งละเลยจิตสำนึกด้านศีลธรรมเพื่อสร้างความตระหนักรู้ว่าปัญหาครอบครัวดังกล่าวจะกลายเป็นปัญหาระดับโลก หากผู้คุมอำนาจไม่มีศีลธรรมที่เพียงพอ ท้ายที่สุดคือ อุทิศ อุทิศเสนอภาพครอบครัวในระบบ

ปีตาธิปไตยที่อิสรภาพทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่สร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ชายในฐานะผู้ปกครองอย่างเบ็ดเสร็จ ในขณะที่ผู้หญิงต้องยอมจำนนกับอำนาจของผู้ชายและปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด การนำเสนอภาพดังกล่าวไม่เพียงแต่สอดคล้องกับกระแสสตรีนิยมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อวิพากษ์ความไม่เท่าเทียมทางสถานภาพของสตรีในครอบครัวเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาถึงภูมิหลังของอุทิศซึ่งท้ายที่สุดก็ไม่อาจหลุดกรอบจากระบบปีตาธิปไตยยังสะท้อนให้เห็นว่าอุทิศตั้งใจใช้ภาพครอบครัวดังกล่าวตีแผ่ความเป็นตัวตนของตัวเอง

เดือนวาด และงามพรรณ ต่างเป็นนักเขียนที่เปลี่ยนการนำเสนอทางออกของปัญหาครอบครัวจากการแก้ปัญหาภายในครอบครัวไปสู่การอาศัยความเมตตาจากคนในครอบครัวและคนในชุมชน เพื่อประคับประคองเด็กที่มีปัญหาครอบครัวให้มีชีวิตรอดไปในสังคม กล่าวคือ เดือนวาดเสนอทางออกของปัญหาเด็กในครอบครัวแตกแยกด้วยการอุปการะจากคนในชุมชน ซึ่งเข้ามารับบทบาทแทนพ่อและแม่ของเด็ก การที่เดือนวาด เสนอวิธีแก้ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งเช่นนี้ไม่เพียงแต่มีที่มาจากประสบการณ์ที่เดือนวาดมีโอกาสได้เข้าไปคลุกคลีกับเด็กที่ประสบภาวะนี้ในชุมชนแออัดแล้ว แต่เดือนวาด ยังเชื่อว่าความเข้มแข็งของชุมชนที่แสดงออกด้วยความยินดีที่จะช่วยเหลือเด็กคนหนึ่งตามกำลังที่ตนมีนั้นถือเป็นกำลังสำคัญในการเยียวยาจิตใจเด็กที่ถูกทอดทิ้งอีกด้วย ในขณะที่งามพรรณ ให้ความสำคัญกับการมอบความรักที่บริสุทธิ์และปลุกฝังให้เด็กในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเข้าใจและสามารถเติบโตขึ้นด้วยภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่เข้มแข็ง โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญนั้นไม่ใช่แม่แต่เป็นตายาย และเพื่อนร่วมงานของแม่ที่เข้ามาสนิทสนมเหมือนคนในครอบครัว ทั้งนี้ ภูมิหลังของงามพรรณ ซึ่งเติบโตในครอบครัวที่มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจมีส่วนสำคัญต่อการหล่อหลอมความคิดและทัศนคติของนักเขียนให้มองโลกในแง่ดี

อาจกล่าวได้ว่า การเสนอวิธีแก้ปัญหาครอบครัวของเดือนวาด และงามพรรณ ดังกล่าวนอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับครอบครัวที่มีรูปแบบแตกต่างไปจากครอบครัวรูปแบบอุดมคติ ซึ่งครอบคลุมถึงการดำรงบทบาทของพ่อแม่ตามบรรทัดฐานของสังคม แต่ยังแสดงให้เห็นถึงการตระหนักรู้ของผู้คนที่มองว่าการดูแลเอาใจใส่และการปลุกฝังให้เด็กในครอบครัวที่มีปัญหาเรียนรู้ที่จะยอมรับและเข้าใจถึงสถานะปัญหาเป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่าการยึดติดกับรูปแบบครอบครัว

แม้นวนิยายรางวัลซีไรต์ที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษาทั้ง 7 เรื่องนี้จะเป็ผลงานของนักเขียนชายและนักเขียนหญิงที่มีจำนวนไม่ต่างกันนัก นั่นคือนักเขียนชาย 4 คน และนักเขียนหญิง 3 คน แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วความแตกต่างทางเพศดังกล่าวทำให้การเสนอทางออกของปัญหาครอบครัวและภาพครอบครัวมีมุมมองที่แตกต่างกัน กล่าวคือ นักเขียนชายที่มี คำพูน ชาติ วิมล และอุทิศ ในจำนวนนักเขียนชายทั้งหมดนั้น มีเพียงคำพูนเท่านั้นที่เสนอภาพครอบครัวในยุคดั้งเดิมที่ผู้คนให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกัน และมองว่าพลังแห่งความสามัคคีนั้นเป็น

ทางแก้ปัญหาที่นำพาให้ทุกคนครบถ้วนผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ ในขณะที่นักเขียนชายที่เหลือต่างเสนอให้เห็นปัญหาครอบครัวที่ทวีความรุนแรงขึ้นท่ามกลางการพัฒนาของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม นักเขียนชายเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้เสนอถึงทางออกของปัญหาครอบครัวที่ชัดเจนนัก แต่กระนั้นก็ได้กระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงสถานการณ์ครอบครัวที่ซับซ้อนและยากที่จะแก้ไขปัญหามากขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบกับนักเขียนหญิงที่ประกอบด้วย กฤษณา เตือนวาด และงามพรรณ จะพบว่าปัญหาครอบครัวที่นักเขียนหญิงเสนอเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเศรษฐกิจของไทยไม่ต่างกับปัญหาที่นักเขียนชายนำเสนอ แต่สิ่งที่นักเขียนหญิงมีมุมมองที่ต่างออกไปคือ นักเขียนหญิงต่างมองว่าปัญหาครอบครัวจะมีทางแก้ไขได้ก็ต่อเมื่อคนในครอบครัวเข้าใจและยอมรับกับปัญหาที่เกิดขึ้น และพร้อมที่แก้ไขปัญหานั้น รวมถึงนักเขียนหญิงยังให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือจากคนนอกครอบครัวว่าเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถประคับประคองปัญหาภายในครอบครัวไปได้

อาจกล่าวได้ว่า นักเขียนชายกับนักเขียนหญิงมีมุมมองต่อปัญหาครอบครัวที่รุนแรงในยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไม่ต่างกัน แต่สิ่งที่ต่างกันคือมุมมองและท่าทีที่มีต่อการนำเสนอภาพปัญหาครอบครัว นักเขียนชายมีท่าทีและมุมมองที่รุนแรง โดยมองว่าปัญหาครอบครัวจะยิ่งเลวร้ายหากผู้คนไม่มีจิตสำนึกถึงความผิดพลาดของตน ในขณะที่นักเขียนหญิงจะมีท่าทีและมุมมองที่ประนีประนอม และมองว่าปัญหาครอบครัวมีทางออกด้วยความรักและความเข้าใจจากคนในครอบครัว และเพื่อนมนุษย์ที่มีให้แก่กัน

การศึกษาประเด็นครอบครัวในนวนิยายซีไรต์เป็นตัวอย่างคำตอบที่ทำให้เห็นว่า รางวัลซีไรต์เป็นเครื่องยืนยันถึงการเสนอประเด็นทางสังคมที่ไม่จำเป็นต้องแปลกใหม่ แต่ต้องมีแง่มุมที่ลึกซึ้งหรือซับซ้อนมากกว่าที่จะเกิดขึ้นอย่างเรียบง่ายในชีวิตจริง ที่สำคัญคือนักเขียนรางวัลซีไรต์จะวิพากษ์ประเด็นทางสังคมนี้ในมุมมองที่เคลื่อนไหวไปกับความเป็นพลวัตทางสังคม ดังที่สอดคล้องกับการเสนอภาพครอบครัวในนวนิยายซีไรต์ที่ไม่จำเป็นต้องมีทางออกของปัญหาและถ้ามีทางแก้ปัญหาก็ไม่จำเป็นต้องอิงกับการยึดติดกับรูปแบบครอบครัวเสมอไป

5.2 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยท่านอื่นสามารถนำประเด็นเรื่องภาพครอบครัวดังกล่าวไปศึกษาในเรื่องสั้นรางวัลซีไรต์ เพื่อวิเคราะห์ว่าการถ่ายทอดเรื่องราวของครอบครัวภายใต้เงื่อนไขของความซับซ้อนด้านโครงเรื่อง การเล่าเรื่องและจำนวนตัวละครที่มีข้อจำกัดนั้นจะมีผลต่อการนำเสนอประเด็นครอบครัว ในมุมมองที่แตกต่างกับในนวนิยายหรือไม่ อย่างไร รวมถึงการศึกษาภาพครอบครัวจากนักเขียน ที่ดำรงบทบาทของสมาชิกในครอบครัวที่นอกเหนือจากการเป็นลูกเพียงอย่างเดียว เช่น บทบาทของแม่ และบทบาทของพ่อ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อหาคำตอบว่าบทบาทที่นักเขียนมีหน้าที่และรับผิดชอบ อยู่ นั้นจะส่งอิทธิพลต่อมุมมองในการถ่ายทอดเรื่องราวในครอบครัวอย่างไร นอกจากนี้ผู้วิจัยท่านอื่น ยังสามารถนำศาสตร์แขนงอื่นๆ มาช่วยในการศึกษาครอบครัวให้มีแง่มุมที่น่าสนใจและต่อยอด การศึกษาในเชิงสะท้อนสังคมมากขึ้น เช่น การนำศาสตร์ทางด้านจิตวิทยา มาวิเคราะห์สภาพจิตใจ ของตัวละครที่เผชิญปัญหาครอบครัว เป็นต้น

รายการอ้างอิง

1. หนังสือ

กฤษณา อโศกสิน. (2525). **ปูนปิดทอง**. 2 เล่ม. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.

กาญจนา แก้วเทพ. (2535). **ม่านแห่งอคติ : ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสถาบันสังคม**.

กรุงเทพฯ: เจนเดอร์เพรส.

_____. (2535). **อิทธิศาสตร์**. กรุงเทพฯ: เจนเดอร์เพรส.

กุศล สุนทรธาดา และคณะ. (2542). **สถานการณ์และองค์ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เกริกศักดิ์ บุญญานุกงศ์. (2539). **นโยบายของรัฐ และแนวทางการจัดบริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุในอนาคต**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เกริกศักดิ์ บุญญานุกงศ์ และสุรีย์ บุญญานุกงศ์. (ม.ป.ป.). **ศักยภาพของผู้สูงอายุในการทำงานเพื่อสังคม**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

โกวิท กังสนันท์. (2527). **วิเคราะห์ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยตั้งแต่ 2504 ถึงปัจจุบัน: มองจากทัศนะพีเคราะห์วิจารณ์**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณะกรรมการเฉพาะกิจด้านการพัฒนาคุณภาพคนและสังคม. (2538). **รายละเอียดการพัฒนาคุณภาพคนและสังคม ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

คณะกรรมการด้านครอบครัว. (ม.ป.ป.). **การพัฒนาครอบครัว**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม และประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.

คณะกรรมการพัฒนากิจกรรมและบทบาทของสตรี. (2524). **รายงานการสัมมนาเรื่องแผนการปฏิบัติงานพัฒนาสตรี**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

คำพูน บุญทวี. (2539). **ฟ้าสั่งให้เกิดมาสู้**. กรุงเทพฯ: โป๊ยเขียน.

_____. (2539). **เปิดใจ...คำพูน บุญทวี จากซีไรต์ถึงศิลปินแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: โป๊ยเขียน.

- คำพูน บุญทวี. (2539). **ลูกอีสาน**. กรุงเทพฯ: โป๊ยะเซียน.
- เครี ริคเตอร์ และนภภรณ์ ทะวานนท์. (2538). **การมีส่วนร่วมเชิงเศรษฐกิจของผู้หญิงในครอบครัวไทย: นัยยะที่มีต่อการพัฒนาประเทศและสวัสดิการสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แจเดอร์เพรส.
- งามตา วนินทานนท์. (2536). **ลักษณะทางพุทธศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- งามพรรณ เวชชาชีวะ. (2554). **ความสุขของกะทิ**. พิมพ์ครั้งที่ 79. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.
- จินตนา เพชรานนท์ และอภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์. (ม.ป.ป.). **รายงานเชิงวิเคราะห์ ฉบับที่ 5 ภาวะสมรส สัมมาโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2523**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- จิราพร ชมพิกุล และคณะ. (2552). **สัมพันธภาพในครอบครัวไทย**. นครปฐม: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จอห์น โนเดล อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์ และนิพนธ์ เทพวัลย์. (2530). **การปฏิวัติขนาดครอบครัวในประเทศไทย : การลดลงอย่างรวดเร็วของภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศโลกที่สาม**. กรุงเทพฯ: รจิตา.
- ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ. (2549). **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย**. กรุงเทพฯ: ประชาธิปไตยแรงงาน.
- เฉลียว บุญยงค์. (2536). **การศึกษาชีวิตครอบครัว**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. (2549). **เมื่อผู้หญิงคิดจะมีหนวด : การต่อสู้ "ความจริง" ของเรื่องเพศในสภาผู้แทนราษฎร**. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2542). **เศรษฐศาสตร์การเมืองของการปฏิวัติขนาดครอบครัวในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ชาติ กอบจิตติ. (2537). **เวลา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช. (2552). **เพศภาวะและแรงงานอพยพหญิงชนบทในกลไกเศรษฐกิจใหม่ของลาว**. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เดือนวาด พิมวนา. (2547). **ช่างสำราญ**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สามัญชน.

- เตี้ยง ผาดไธสง. (2539). การล่มสลายของสังคมไทยเนื่องจากการวางแผนครอบครัว. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- นิคม จันทรวิฑูร. (2541). ประเทศไทยจากเศรษฐกิจเฟื่องฟูถึงวิกฤตสังคม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ ฟรีดริค เอแบร์ท.
- นิรมล พงษ์อักษร. (2536). คือผู้หญิง...คือมนุษย์. กรุงเทพฯ: เจนเดอร์เพรส.
- นิรมล สุธรรมกิจ. (2551). สังคมกับเศรษฐกิจ : กรณีศึกษาประเทศไทย (พ.ศ. 2500-2545). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญลือ วันทายนต์. (2523). ครอบครัวและวงศาคณาญาติ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นพวรรณ จงวัฒนา. (ม.ป.ป.). ความเป็นเมืองกับการวางแผนครอบครัวในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2549). เพศสถานะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์. (2546). เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม.
- พรรณประภา อินทวิฑูรย์. (2550). บทบาทและอิทธิพลภริยานายกรัฐมนตรีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ไพบูลย์ เครือแก้ว. (2513). ลักษณะสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ไพสิน รุ่งรัตน์. (2549). แกะลายไม้หอม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ณ เพชรสำนักพิมพ์.
- มาลินี วงษ์สิทธิ์ ศิริวรรณ ศิริบุญ และอัจฉรา เอ็นซ์. (2541). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการให้การดูแล ให้บริการและกิจกรรมต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลักษณะวัต เจริญพงศ์. (2544). ปรัชญาภาวะสตรี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2545). สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- วิมล ไทรนันทนวล. (2543). อมตะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สยามประเทศสำนักพิมพ์.

- ศรีวัฒนา จุลชาติ และคณะ. (2541). **นโยบายและแผนงานในการพัฒนาสถาบันครอบครัว**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2554). **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สนิท สมัครการ. (2519). **มีเงินก็นับว่าน้อง มีทองก็นับว่าพี่: ระบบครอบครัวและเครือญาติของไทย**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรตติ้ง.
- สัจจุมิ ละออ. (2546). **25 ซีไรต์**. กรุงเทพฯ: สยามอินเตอร์บุคส์.
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2552). **สังคมผู้สูงอายุ : แนวทางและมาตรการรองรับปัญหาในอนาคต**. กรุงเทพฯ: องค์การส่งเสริมการค้าผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุกรี เจริญสุข. (2532). **เพลงชาติ (National Anthem)**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สุเทพ สุนทรเกษม. (2548). **หมู่บ้านอีสานยุค "สงครามเย็น" สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุพัตรา สุภาพ. (2534). **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุน อมรวิวัฒน์ และคณะ. (2534). **การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิทย์ อิศาสวัต. (2546). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- สุรภีพรรณ นัตถารณ. (2550). **อาหาร อารมณ์ และอำนาจของสตรีในวรรณกรรมร้อยแก้วตะวันตกร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสนาะ เจริญพร. (2548). **ผู้หญิงกับสังคม ในวรรณกรรมไทยยุคทอง**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมบัติ จำปาเงิน. (2548). **รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (รางวัลซีไรต์) พ.ศ. 2522-2548**. กรุงเทพฯ: ปิรามิต.
- อมรา พงศาพิชญ์, บรรณาธิการ. (2548). **เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานนท์ อภาภิรม. (2515). **มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____ . (2521). **ลักษณะสังคมและปัญหาสังคมของไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

อุทิศ เหมะมูล. (2554). **ลับแล, แก่งคอย**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์.

อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). **กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทย และการเปลี่ยนแปลงจากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

2. บทความ

- บทความภาษาไทย

กิตฟ้า [นามแฝง]. (2540). "โฉมหน้าครอบครัวไทยยุคใหม่." **สังคมพัฒนา**. 25, 3- 4: 6-40.

จรี วิจิตรวาทการ. (2536). "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับชนชั้นกลางใหม่ในสังคมไทย."
วัฒนธรรมไทย. 30, 12 (กันยายน): 19-24.

เจตนา นาควัชระ. (2520). "วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษา" ใน **วรรณคดี**, 1-54. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2548). "คนคอปกขาวในระบบเศรษฐกิจการเมืองไทย (พ.ศ.2475-2535)." ใน **คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม**, 25-114. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เอดิเพรส โปรดักส์.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2550). "วิถีจักรของทฤษฎีและประวัติศาสตร์ของชนชั้นกลาง: จากการปฏิวัติฝรั่งเศสสู่พฤษภาทมิฬ/ 19 กันยายน." ใน **ศึกษา รู้จัก วิพากษ์ คนชั้นกลาง**, 8-59. นลินี ตันธุนิติก, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ก๊อปปี.

นภาพร ชโยวรรณ. (2545). "ประชากรสูงอายุไทย." ใน **ผู้สูงอายุในประเทศไทย**, 1-39. กรุงเทพฯ : ภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญเทียน ทองประสาน. (2548). "เริ่มจากครอบครัวไปสู่ชุมชน." **สังคมพัฒนา**. 3: 34- 39.

บุษกร กาศมณี. (2552). "วาทกรรมแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทย." ใน **เป็นพ่อแม่หลังชีวิตคู่แยกทาง : มุมมองด้านกฎหมาย, มิติหญิงชาย และวาทกรรม**, 74-103. เชียงใหม่: มูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.

พัชร มณี [นามแฝง]. "ความสุขของกะทิ : งามพรรณ เวชชาชีวะ นักเขียนซีไรต์ 2549."

ศิลปวัฒนธรรม. 27,12 (ตุลาคม): 20-21.

พรรณปพร เอกพัฒน์. (ม.ป.ป.). "สภาพการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสถาบันครอบครัวชานเมือง." ใน **สถาบันครอบครัว: มุมมองของนักสวัสดิการสังคม**, 33-50. ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เจพรีนธ์.

พรรณยุพา นพรัก. (2548). "ครอบครัว : วิกฤตรากแก้วของสังคมไทย." **สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
นครสวรรค์**. 1, 1 (มกราคม- มิถุนายน): 148-168.

ลัดดา ประสพสมบัติ. (2552). "กว่าจะเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมเมือง." ใน **เป็นพ่อแม่หลังชีวิตคู่
แยกทาง : มุมมองด้านกฎหมาย, มิติหญิงชาย และวาทกรรม**, 204-235. เชียงใหม่:
มูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2547). "ภาพรวมของนวนิยายซีไรต์ในรอบ 25 ปี." **ราชบัณฑิตยสถาน**. 29, 3
(กรกฎาคม- กันยายน) : 760-768.

_____. (2550). "ความสุขของกะทิ : โลกใบเล็กของเด็กหญิงตัวน้อย." **ราชบัณฑิตยสถาน** 32,
3 (กรกฎาคม-กันยายน): 629-635.

วารุณี ทองมา. (2537). "2537 : ปีสากลแห่งครอบครัว." **คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วย
การศึกษา**. 26,1 (มกราคม- มีนาคม): 1-2.

วรพจน์ พันธุ์พงศ์. (2555). "เหล่า บุหรี่ หนึ่งเป่ และความรักของนักเขียนหนุ่ม อุทิศ เหมาะมูล."
ไรเตอร์ 1, 9 (สิงหาคม): 106-127.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (ม.ป.ป.). "ประมวลประเด็นเกี่ยวกับผู้สูงอายุ : บทบาทด้านครอบครัว
และชุมชน." ใน **สถาบันครอบครัว : มุมมองของนักสวัสดิการสังคม**, 104-142.
ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เจพรีนธ์.

_____. (2545). "ครอบครัวและผู้สูงอายุ." ใน **ผู้สูงอายุในประเทศไทย**, 1-19. กรุงเทพฯ:
ภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และระพีพรรณ คำหอม. (ม.ป.ป.). "บทนำ : ครอบครัวและบทบาทนักสวัสดิการ
สังคม." ใน **สถาบันครอบครัว : มุมมองของนักสวัสดิการสังคม**, 1-8. ศศิพัฒน์
ยอดเพชร, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เจพรีนธ์.

สายสุรี จุติกุล. (2537). "การอภิปรายเรื่อง : ครอบครัวที่มีคุณภาพในกระแสโลกาภิวัตน์."
คหเศรษฐศาสตร์ 38, 2: 40- 47.

สุดา ช่วยบำรุง, บรรณาธิการ. (2549). "งามพรรณ เวชชาชีวะ" (บทสัมภาษณ์). **ไคลาส** 24, 250:
98-99.

สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล. (2545). "มนต์เสน่ห์ของวัยสูงอายุ." ใน **ผู้สูงอายุในประเทศไทย**, 1-10.
กรุงเทพฯ: ภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2552). "ระบบกฎหมายไทยและสภาวะแม่เลี้ยงเดี่ยว." ใน **เป็นพ่อแม่หลังชีวิตคู่แยกทาง : มุมมองด้านกฎหมาย, มิติหญิงชาย และวาทกรรม**, 2-44. เชียงใหม่: มูลนิธิไฮน์ริคเบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.

สมพงษ์ ธนธัญญา. (ม.ป.ป.). "ประมวลประเด็นแนวความคิดการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว." ใน **สถาบันครอบครัว : มุมมองของนักสวัสดิการสังคม**, 185-216. ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เจพรี้นท์.

อภิศักดิ์ ไผ่ผาคำ. (2538). "เด็กถูกทอดทิ้ง : การพัฒนาที่ขาดความสมดุลสู่การล่มสลายของสถาบันครอบครัว." **วารสารศูนย์การศึกษาต่อเนืองมหาวิทยาลัยขอนแก่น**. 3, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม): 25- 27.

อารีญา หุตินทะ. (2546). "โลกเศร้าแต่พวกเขาที่ยิ้ม: ชีวิตสามัญของชุมชนห้องแถวคุณแม่ทองจันทร์ ใน ช่างสำราญ." **อักษรศาสตร์**. 32, 2 (กรกฎาคม- ธันวาคม) : 100-127.

อิสรีอิน [นามแฝง]. (2546). "ซีไรต์ 'ช่างสำราญ' ทั้กิจกรรมการ โรงแรมและหนังสือ." **เนชั่นสุดสัปดาห์**. 12, 587 (กันยายน) : 92-93.

- บทความภาษาอังกฤษ

Litwak E. (1960). "Geographic-mobility and extended family cohesion." **Am Socio I Rev** 25 (March): 385-394.

Litwak E, and Kulis S. (1987). "Technology, Proximity, and measures of kin support." **J Marriage Family** 49 (March): 649-661.

Smith GC. (1998). "Residential separation and patterns of interaction between parents and their adult children." **Prog Hum Georg** 22 (March): 368-384.

3. วิทยานิพนธ์

- กุลแก้ว สุขสลักคำ. (2551). "ผลกระทบของค่านิยมสมัยใหม่ต่อคุณค่าของครอบครัวที่สะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องเวลา ของชาติ กอบจิตติ." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เกตุวลี บัวตูม. (2554). "วิถีชีวิตผู้หญิงสังคมเมืองในนวนิยายไทยร่วมสมัย ระหว่าง พ.ศ. 2545-2552." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทิรา ขำภิบาล. (2530). "นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปจรรย์ กลิ่นชู. (2550). "การประยุกต์ใช้ทฤษฎีโรลองค์ บาร์ตส์กับวรรณกรรมชุดแฮร์รี่ พอตเตอร์." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ สุวลักษณ์. (2549). "ครอบครัวแม่คนเดียวและการเลี้ยงดูบุตร : การศึกษาเชิงตีความจากนิยายเรื่องพระจันทร์สีน้ำเงิน ของสุวรรณี สุคนธา." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปราง ยอดเกตุ. (2556). "ประชาสังคมกับความเสมอภาคทางเพศและสิทธิสตรี : กรณีศึกษามูลนิธิเพื่อนหญิง." ปริญญารัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรีชา เสือพิทักษ์. (2554). "การศึกษาบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายในบทละครนอกสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น (2325-2394)." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรียาภรณ์ หนูสนั่น. (2532). "การสะท้อนปัญหาสังคมชนบทในนวนิยายไทย (2519-2529)." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรรณเพ็ญ กองแก้วใจ. (2548). "ผลกระทบของการพัฒนาต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวที่สะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องสั้นไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรธาดา สุวัธนวนิช. (2550). "ผู้หญิงกับบทบาทความเป็นแม่ในนวนิยายไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2510 - 2546." ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ยุรฉัตร บุญสนิท. (2522). "พระราชนิพนธ์บทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: การวิเคราะห์ในด้านระบบครอบครัวและการสมรส." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลินดา วงษ์ทน. (2538). "นวนิยายแนวปัญหาครอบครัวแตกแยกในนวนิยายช่วง พ.ศ. 2525-2531." ปริญญาโทปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วัชรา คลายนาทร. (2526). "บทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวกับการใช้อำนาจระหว่างคู่สมรสในกรุงเทพมหานคร." วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต แผนกอิสระสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรรณิ ดวงดีวีรัตน์. (2540). "การปรับตัวของครอบครัวในชุมชนชนบทในสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม." วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศิริัญญา จรเทศ. (2540). "วิเคราะห์บทบาทครอบครัวที่มีต่อตัวละครในนวนิยายของว.วินิจฉัยกุล." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีจันทร์ พันธุ์พานิช. (2534). "การวิเคราะห์ตัวละครผู้หญิงในนวนิยายของว.วินิจฉัยกุล." ปริญญาโทปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2551). "สุภาพบุรุษ" ในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับวรรณกรรมศรีบูรพา." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อารีญา จินมหันต์. (2551). "การกลายมาเป็นแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพังในสังคมไทย : กรณีศึกษาหญิงชนชั้นกลางคนหนึ่ง." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อารีญา หุตินทะ. (2539). "ภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยระหว่างพุทธศักราช 2534 -2536." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

3. สื่อสารสนเทศ

ประวัติงามพรรณ เวชชาชีวะ. (2549). เข้าถึงเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2558. เข้าถึงได้จาก <http://www.sakulthai.com/DSakulcolumnndetailsql.asp?stcolumnid=5057&stisueid=2711&stcolcatid=1&stauthorid=39>

มูลนิธิเด็กโสสะแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์. เข้าถึงเมื่อ 21 มิถุนายน 2557. เข้าถึงได้จาก <http://www.sosthailand.org/>

TOONGPANG [นามแฝง]. (2555). **สุขสันต์วันเกิด ดอลลี่ แกะโคลนนิ่ง.** เข้าถึงเมื่อ 21 เมษายน 2557. เข้าถึงได้จาก <http://www.vcharkarn.com/varticle/43924>

ภาคผนวก

เรื่องย่อนวนิยาย

นวนิยายรางวัลซีไรต์ที่ใช้เป็นขอบเขตการวิจัยมีทั้งหมด 7 เรื่อง ดังมีเรื่องย่อ ดังนี้

1. เรื่องลูกอีสาน ของคำพูน บุญทวี นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2522

เรื่องลูกอีสานเป็นเรื่องราวของครอบครัวในหมู่บ้านหนึ่งในภาคอีสานที่ต้องเผชิญภาวะอดอยาก เนื่องจากฝนฟ้าไม่เป็นใจ หลายครอบครัวในหมู่บ้านนี้ต้องอพยพไปอยู่หมู่บ้านอื่น เพราะอดทนต่อความแห้งแล้งไม่ไหว ครอบครัวคุณ ซึ่งมีสมาชิก 5 คน ประกอบด้วยพ่อ แม่ คุณ ยี่สุ่น และบุญหลายกลับยืนยันที่จะอยู่หมู่บ้านนี้ต่อ เนื่องจากเป็นหย่าของคุณ รวมถึงญาติคนอื่นๆ ที่อาศัยร่วมกันในละแวกบ้านด้วย พวกเขาจึงจำเป็นต้องประทังชีวิตด้วยปลาร้าก้นไห พืชพื้นบ้าน และสัตว์พื้นบ้านที่ต้องออกไปจับในป่าลึก แต่กระนั้นทุกคนในหมู่บ้านก็ยังแบ่งปันอาหารที่มีให้แก่กัน

จนกระทั่งวันหนึ่งข้าวเปลือกที่เก็บไว้ของครอบครัวเริ่มไม่พอต่อการดำรงชีวิต ประจวบเหมาะกับผู้เพื่อนบ้านได้ชวนพ่อให้ออกไปหาอาหารนอกหมู่บ้าน พ่อจึงปรึกษากับแม่ว่าจะเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อไปหาอาหารมาจำพวกปลาและสัตว์พื้นบ้านต่างๆ มาขายแลกข้าวเปลือกบ้างและเก็บไว้เป็นเสบียงยามขาดแคลนอาหาร

ก่อนการเดินทางพ่อได้ไปขอยืมเกวียนจากญาติทางฝ่ายแม่ และพ่อกับแม่ก็นำอุปกรณ์จับสัตว์ทั้งหลายออกมาซ่อมแซมเพื่อเตรียมตัวสำหรับการออกเดินทางไกลครั้งนี้ การเดินทางออกจากหมู่บ้านครั้งนี้มีครอบครัวของญาติและครอบครัวของเพื่อนบ้านไปด้วย ได้แก่ ครอบครัวของทิดจุ่น ครอบครัวของลุงกา และครอบครัวของลุงเมฆ ระหว่างการเดินทางแต่ละครอบครัวที่เดินทางไปด้วยกันนั้นต่างช่วยเหลือและดูแลกันตลอด ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งงานกันทำระหว่างชายหญิง และการแบ่งอาหารให้แก่กันเสมอ ที่สำคัญคือทุกคนต่างดูแลเอาใจใส่กันเหมือนคนในครอบครัวเดียวกัน และคนในชุมชนที่พวกเขาจะไปหาอาหารนั้นก็มีความตั้งใจที่จะแบ่งปันอาหารและอนุญาตให้พวกเขาจับปลาตามจำนวนที่ต้องการได้

ความช่วยเหลือและการมีน้ำใจให้แก่กันทั้งจากครอบครัวที่เดินทางไปด้วยกันและจากผู้คนนอกชุมชนทำให้ทุกครอบครัวสามารถหาอาหารมาแลกข้าวเปลือกและมีรายได้จากการขายอาหาร รวมถึงเมื่อเดินทางถึงหมู่บ้านแล้วก็มีอาหารกลับไปฝากญาติพี่น้องที่ช่วยดูแลบ้านอีกด้วย นวนิยายเรื่องนี้จบลงด้วยการเฉลิมฉลองของผู้คนในงานบุญของหมู่บ้าน และท่ามกลางความยินดีนั้นก็มีฝนตกลงมาซึ่งเป็นสัญญาณที่ดีแห่งการเริ่มต้นเพาะปลูกต่อไป

2. เรื่องปูนปิดทอง ของกฤษณา อโศกสิน นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2528

นวนิยายเรื่องนี้ กฤษณา กล่าวถึงสองเมืองและบาลี ตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ผู้เป็นลูกของครอบครัวมธูราและครอบครัววณาลาเลขตามลำดับ ครอบครัวทั้งสองเป็นชนชั้นกลางที่มีฐานะดี มีหน้ามีตาในสังคม แต่พ่อแม่กลับไม่สามารถควบคุมกิเลสและการกระทำของตนจนทำให้ครอบครัวต้องล่มสลายลง ยิ่งไปกว่านั้นคือ ทั้งพ่อและแม่ต่างละเลยที่จะเอาใจใส่ดูแลลูกของตน ในครอบครัวเดิมอย่างเพียงพอจนทำให้ลูกประสบปัญหาจิตใจที่ร้ายแรงจนเกิดปมด้อยด้านการขาดความรักและความอบอุ่น

สองเมืองและบาลีแตกต่างกับพี่น้องต่างมารดาคนอื่นๆ ที่ไม่นำปัญหาของครอบครัวมาเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต พวกเขาต่างพยายามพึ่งตนเองและลบปมด้อยภายในจิตใจของตนเองให้มากที่สุด ตรงกันข้ามกับพี่น้องคนอื่นๆ ที่นำปัญหาดังกล่าวมาทำให้ตนเองดำเนินชีวิตไปในทางเสื่อม เป็นต้นว่า เรื่องรามกับยามพลอด พี่น้องต่างมารดากับสองเมืองที่วางแผนปล้นบ้านสองเมือง จนต้องทำร้ายคุณทวด พ่อแท้ๆ ของตนที่เข้ามาขัดขวางจนท้ายที่สุดทั้งคู่ต้องถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย หรือกรณีของสกรรจ์ พี่ชายต่างมารดาของบาลีที่แก้ไขปัญหาคือชีวิตด้วยสุราจนท้ายที่สุดต้องเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งตับ

สองเมืองโชคดีที่มีครอบครัวพิจิตรา ครอบครัวของเพื่อนสนิทคอยเป็นที่ปรึกษาทางใจ และคอยปลอบประโลมให้สองเมืองเข้าใจถึงการกระทำที่ผิดพลาดของพ่อแม่ พร้อมๆ กับที่สายทองแม่แท้ๆ ของสองเมืองได้พยายามแก้ไขการกระทำที่ผิดพลาดของตนด้วยการช่วยเหลือให้ลูกประสบความสำเร็จในชีวิตคู่ ด้วยเหตุนี้สองเมืองจึงลดทิวีกกับแม่และพยายามอภัยให้กับความบกพร่องนั้น

สองเมืองกับบาลีพัฒนาความสัมพันธ์ทางความรักไปพร้อมๆ กับการปรับความเข้าใจกับพ่อและแม่ของตน โดยสองเมืองเสนอให้บาลีเข้าไปอยู่ที่บ้านสองเมืองก่อน เพื่อเรียนรู้และปรับนิสัยซึ่งกันและกันไปตามลำดับเวลา การที่ทั้งคู่ได้มีโอกาสใกล้ชิดกันถือเป็นการช่วยกันประคับประคองและแก้ไขปัญหาด้านจิตใจร่วมกัน โดยเฉพาะการพยายามเข้าใจถึงความบกพร่องถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของพ่อแม่ด้วยการให้อภัยเป็นที่ตั้ง เมื่อทั้งคู่กำลังจะเป็นพ่อและแม่พวกเขาจึงตระหนักรู้ถึงข้อบกพร่องของหน้าที่ของพ่อแม่ที่พวกเขาได้รับและพยายามชดเชยความรักและความอบอุ่นให้แก่ลูกอย่างเต็มที่ ท้ายที่สุดนวนิยายเรื่องนี้ก็จบลงด้วยการประสานความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกบนพื้นฐานของความเข้าใจกัน

3. เรื่องเวลา ของชาติ กอบจิตติ นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2537

เรื่องราวในนวนิยายเรื่องเวลา เล่าถึงชีวิตของผู้กำกับภาพยนตร์คนหนึ่งที่ได้เข้าไปดูละครเวทีเกี่ยวกับการดำรงชีวิตคนชราในบ้านพักคนชรา ผู้กำกับคนนี้ได้สูญเสียลูกสาวและภรรยาไปแล้ว สาเหตุสำคัญมาจากการทำงานหนักและต้องรับผิดชอบกับหน้าที่ของตนจนไม่มีเวลาให้กับครอบครัว แม้แต่ที่จะมาจัดการงานศพของลูกสาวที่เสียชีวิตจากการจมน้ำก็ไม่มีเวลา ภายหลังจากที่เขาสูญเสียลูกสาวไปแล้วเขาจึงเริ่มกลับมาให้เวลากับภรรยามากขึ้น แต่ท้ายที่สุดความเสียใจจากการสูญเสียลูกสาวก็ทำให้ภรรยาของเขาป่วยกระเสาะกระแสะและท้ายที่สุดก็เสียชีวิตไปอีกคน

ระหว่างที่ผู้กำกับคนนี้ได้ดูละครเวที บ่อยครั้งที่เขาแสดงความวิตกกังวลถึงความอ้างว้างในชีวิตที่ปลงอายุที่เหลื่ออยู่ของตนสลับไปตลอดการวิจารณ์ถึงการนำเสนอเรื่องราวและกิจวัตรของผู้สูงอายุตั้งแต่เช้า ถึงเย็น ทั้งนี้เนื่องจากเขาเองก็มีชีวิตอย่างลำพังเช่นคนชราในละครเวทีเหล่านี้ แต่สิ่งที่แตกต่างไปจากนั้นคือผู้สูงอายุเหล่านี้กลับมีเจ้าหน้าที่คอยดูแลเหมือนกับการดูแลญาติผู้ใหญ่คนหนึ่ง

4. เรื่องอมตะ ของวิมล ไทรนันทน์ นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2543

นวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของครอบครัวนักธุรกิจระดับประเทศที่มี "พรหมินทร์" และ "ศศิประภา" เป็นพ่อและแม่ ส่วน "ชิววัน" ได้รับการดูแลให้เหมือนลูกที่เกิดขึ้นด้วยวิธีทางธรรมชาติ แต่ความจริงแล้วเขาเป็นโคลนที่พรหมินทร์ตั้งใจเลี้ยงและดูแลไว้เสมือนสมบัติส่วนตัว เพื่อใช้ชิววันเป็นอวัยวะอะไหล่ หลังจากโครงการการโคลนนิ่งมนุษย์และเปลี่ยนถ่ายอวัยวะเพื่อการค้าได้รับการรับรองทางกฎหมายในลำดับต่อมา

ชิววัน ผู้ที่ไม่เคยรู้ถึงสถานภาพตัวเองมาก่อน เมื่อรู้ความจริงจากปากของศศิประภา ก็เจ็บปวดใจอย่างมากและหนีออกจากบ้านไปหาคนรัก ทั้งนี้ก่อนชิววันจะออกจากบ้านไปนั้นศศิประภาได้เสนอแนวทางหลายวิธีเพื่อให้ชิววันหนีไปอย่างถาวร แต่ท้ายที่สุดชิววันก็ตัดสินใจกลับบ้านมาปฏิบัติหน้าที่ตามความต้องการของผู้เป็นพ่อ ระหว่างนี้ "อรชุน" นักจิตบำบัดที่มีความสามารถสูงได้เข้ามาบำบัดจิตใจให้แก่ชิววันเพื่อจะได้ปฏิบัติตามแผนที่อรชุนวางไว้ รวมถึงเขาก็ได้อธิบายถึงแผนการนี้ให้แก่ศศิประภา โดยอรชุนคนนี้แท้จริงแล้วก็เป็นมนุษย์โคลนนิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเช่นเดียวกับชิววันและนับได้ว่าเป็นมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากเซลล์ของพรหมินทร์เช่นกัน

ขณะนั้นอรชุนกำลังมีความสัมพันธ์อยู่กับ "รติรัตน์" ลูกสาวของพรหมินทร์กับศศิประภา ยิ่งไปกว่านั้นรติรัตน์ก็ได้ตั้งครรภกับอรชุน ซึ่งถือว่าผิดจารีตของสังคมไทย ไม่เพียงเท่านั้นอรชุนตั้งใจแก้แค้นพรหมินทร์ด้วยการเสนอตัวเองเพื่อแลกเปลี่ยนกับชีวิตชิววัน โดยการเปลี่ยนอวัยวะคืนให้กับชิววันนั้นจะทำไปพร้อมกับการเปลี่ยนถ่ายสมองของพรหมินทร์มาใส่ในร่างกายของอรชุน

การสับเปลี่ยนอวัยวะดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี และตอนท้ายของนวนิยายก็ทิ้งปมปัญหาให้คิดใคร่ครวญว่า จิตใจของพรหมินทร์ที่ได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนถ่ายสมองแล้วจะเป็นของอรชุนหรือเป็นของพรหมินทร์เช่นเดิม

5. เรื่องช่างสำราญ ของเดือนวาด พิมวนา นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2546

นวนิยายเรื่องช่างสำราญ เป็นเรื่องราวของครอบครัวชนชั้นกลางในชุมชนแม่ทองจันทร์ ครอบครัวหนึ่งที่พ่อและแม่ทะเลาะกันรุนแรงและต่างแยกทางกัน โดยแม่แยกไปไม่มีความสัมพันธ์กับชายคนรักใหม่ ส่วนพ่อที่ไม่มีเงินพอจะเช่าบ้านต่อจึงคืนบ้านเช่า และพาลูกชายคนเล็กไปอยู่กับอดีตภรรยา โดยสัญญาว่าจะกลับมาหากำพล อาทิตย์ละครั้ง แต่พ่อไม่ได้ทำตามสัญญา นานๆ ครั้งถึงจะแวะมาหา "กำพล" ลูกชายคนโต กำพลจึงต้องเติบโตขึ้นภายใต้การอุปการะของคนในชุมชนที่ผลัดเปลี่ยนกันมาเลี้ยงดู

กำพลต้องเผชิญกับความโดดเดี่ยวอ้างว้างและการน้อยเนื้อต่ำใจในชะตากรรมของตนเองบ่อยครั้งแม่อีกกลับมาให้ความหวังว่าจะกลับมาอยู่กับเขา แต่สุดท้ายแม่อีกก็จากไป หรือพ่อตั้งใจกลับมารับให้เขาไปอยู่ด้วย แต่ด้วยบ้านนี้เป็นบ้านของภรรยาเก่า พ่อจึงไม่อาจขัดคำสั่งที่ไม่ให้กำพลอยู่ด้วยได้

ความทุกข์และความน้อยเนื้อต่ำใจของกำพลถูกแปรเปลี่ยนเป็นความสนุกสนานผ่านความไร้เดียงสาตามประสาเด็ก กำพลจึงสามารถปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกันคนในชุมชนที่แม้ว่าพวกเขาจะมีฐานะที่ไม่ดีนัก แต่ก็ช่วยกันช่วยเหลือกำพลในฐานะเด็กที่ต้องการแหล่งพักพิงนี้ไปตามอัธยาศัยของแต่ละครอบครัว

6. เรื่องความสุขของกะทิ ของงามพรรณ เวชชาชีวะ นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2549

เรื่องราวในนวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นกลางที่มี "ณภัทร พจนวิทย์" เป็นแม่และมี "กะทิ" หรือ "ณกมล พจนวิทย์" เป็นลูกสาว ณภัทรเลิกรากับสามีชาวพม่าที่ตั้งรกรากที่ประเทศอังกฤษและกลับประเทศไทยขณะที่กำลังตั้งครรภ์กะทิ

กะทิ อยู่อาศัยกับตาและยายที่บ้านเรือนไทยที่อยู่อาศัยตั้งแต่กะทิ 4 ขวบ เพราะแม่กำลังป่วยเป็นโรคกล้ามเนื้ออ่อนแรง ซึ่งทำให้แม่ตระหนักรู้ว่าตนเองไม่สามารถดูแลลูกได้อย่างเต็มที่ แม่จึงมอบหน้าที่การดูแลกะทิให้แก่ตาและยาย กะทิจึงเติบโตขึ้นมาท่ามกลางธรรมชาติที่สงบ และความเรียบง่ายของชีวิตผู้คนในชนบท

จนกระทั่งกะทิอายุ 9 ขวบ แม่เริ่มป่วยหนักและกำลังจะเสียชีวิตลงในลำดับต่อมา กะทิจึงได้มีโอกาสพบแม่หลังจากที่ไม่ได้เจอกันกันตั้งแต่ตอนกะทิ 4 ขวบ กะทิจึงได้ใช้เวลาร่วมกับแม่ ได้ฟังเรื่องราว และทำกิจกรรมต่างๆ รวมถึงได้ทราบถึงแผนชีวิตที่แม่ทำไว้ให้แก่กะทิหลายอย่าง เป็นต้นว่าแม่ได้ทำธุรกิจร่วมกับเพื่อนร่วมงาน โดยจะมอบกำไรที่ได้เป็นทุนการศึกษาให้กะทิ

หลังจากนั้นไม่นาน แม่ก็เสียชีวิตลง บรรดาน้ำที่เป็นเพื่อนร่วมงานของแม่แต่สนิทสนมกับครอบครัวของกะทิก็ได้พากะทิมายังบ้านกลางเมือง ภายในสถานที่นี้ทำให้กะทิได้รู้เรื่องราวของแม่จากการบันทึกและสิ่งของต่างๆ ที่แม่เก็บไว้ ที่สำคัญคือจดหมายที่เจ้าหน้าที่ส่งถึงพ่อของกะทิ ถ้ากะทิตัดสินใจส่งจดหมายก็สามารถไปอยู่กับพ่อได้ แต่ท้ายที่สุดกะทิก็ตัดสินใจที่จะอยู่กับตายายที่บ้านเรือนไทยริมน้ำ ด้วยการเลี้ยงดูและประคับประคองความรักจากตายาย และน้ำๆ เพื่อนร่วมงานของแม่ที่เอาใจใส่กะทิและสนิทสนมเหมือนคนในครอบครัวเดียวกัน

7. เรื่องลับแล, แก่งคอย ของอุทิศ เหมะมูล นวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2552

นวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอยบอกเล่าเรื่องราวชีวิตสามชั่วอายุคน ตั้งแต่รุ่นปู่ย่าของลับแลคือปู่เจ็ญ่าจู่ รุ่นพ่อและแม่ของลับแลคือปีใหม่ ลออ (แม่แท้ๆ ของแก่งคอย) และทิพย์ (แม่แท้ๆ ของลับแล) ท้ายสุดเป็นเรื่องราวของลับแลและแก่งคอย โดยเรื่องราวที่ผู้วิจัยเน้นคือเรื่องราวชีวิตของรุ่นที่สองที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปีใหม่พบรักกับลออ ซึ่งเป็นน้องสาวของประเสริฐ ผู้เป็นเพื่อนสนิท

ปีใหม่กับประเสริฐต่างหนีความผิดหลังจากการนำรถเข้าไปเกิดอุบัติเหตุ ทั้งคู่ย้ายไปตั้งรกรากอยู่ที่แก่งคอยโดยได้รับความช่วยเหลือจากลออ การที่ปีใหม่ได้ใกล้ชิดกับลออมากขึ้น โดยก่อนหน้านี้ทั้งคู่ได้เขียนจดหมายหากัน และปีใหม่ได้ให้ลออสอนหนังสือมาก่อนในฐานะครูกับลูกศิษย์ ปีใหม่จึงตั้งใจทำงานเก็บเงินไปสู้อลออ เมื่อแต่งงานไม่นานลออก็ตั้งท้อง ระหว่างนั้นปีใหม่ก็มีหน้าที่การงานและฐานะดีขึ้นตามลำดับ

ลออให้กำเนิดลูกชาย และปีใหม่ตั้งชื่อว่า "แก่งคอย" หลังจากลออให้กำเนิดลูกแล้ว เธอก็เจ็บป่วยกระเสาะกระแสะ ท้ายที่สุดเธอก็เสียชีวิตลงด้วยโรคมะเร็งรังไข่ ระหว่างที่ลออป่วยและปีใหม่ต้องทำงานนั้น ทิพย์ เด็กสาวอายุ 18 ปี ผู้เป็นญาติห่างๆ ของเจ้าของบ้านเช่าที่ทั้งคู่เช่านั้นได้เข้ามาเป็นพี่เลี้ยงให้แก่แก่งคอย และหลังจากลออ เสียชีวิตไปแล้ว ความสงสารและความเห็นใจที่ทิพย์มีต่อแก่งคอยและปีใหม่ รวมถึงความเปล่าเปลี่ยวใจของปีใหม่ ทำให้ปีใหม่ได้สว่สว่ทิพย์ให้เข้ามาอยู่ในฐานะภรรยาคนที่สอง ซึ่งขณะนั้นทิพย์อายุ 20 ปี

หลังจากที่แต่งงานไม่นาน ทิพย์ให้กำเนิดลูกชาย และปีใหม่ก็ตั้งชื่อให้เด็กชายคนนี้ว่า "ลับแล" เมื่อครอบครัวมีขนาดใหญ่ขึ้น ปีใหม่จึงพาครอบครัวไปอยู่ที่อำเภอทับกวาง ซึ่งอยู่ละแวกบ้านของประเสริฐ เพื่อนสนิทที่ได้แต่งงานกับอุไรไปก่อนหน้านี้แล้ว

เมื่อทิพย์มีอายุน้อยกว่าปีใหม่หลายปี และทิพย์ไม่ได้มีความรู้ถึงขั้นประกอบอาชีพเฉพาะทางได้ ปีใหม่จึงใช้สิทธิของหัวหน้าครอบครัวในการควบคุมการกระทำและหน้าที่ของทิพย์ทุกอย่าง แม้แต่หน้าที่การเป็นแม่บ้านและการเลี้ยงดูลูกของทิพย์ ทิพย์พยายามหารายได้ด้วยการขายกับข้าว เพื่อลดการพึ่งพารายได้จากสามี แต่ท้ายที่สุดปีใหม่ก็ขัดขวางและสั่งห้าม ซึ่งเหตุการณ์นี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ปีใหม่ลงไม้ลงมือกับทิพย์เป็นครั้งแรก และหลังจากเหตุการณ์นี้ทั้งคู่ก็ทะเลาะกันรุนแรงขึ้น แต่กระนั้นทิพย์ก็เป็นฝ่ายเจ็บและไม่สามารถโต้ตอบได้

ปีใหม่ยังได้ใช้อำนาจเผด็จการนี้กับลูกชายทั้งสองคน ทั้งการบังคับเรื่องการดำเนินชีวิต ปัจจุบันและการกำหนดอนาคต รวมถึงเมื่อลูกทั้งสองทำผิดก็จะมีบทลงโทษที่รุนแรงเกินกว่าเด็กจะรับได้ และแน่นอนว่าไม่มีใครที่สามารถหยุดการกระทำของปีใหม่ลงได้เลย

การดำรงสถานภาพที่สูงสุดปีใหม่จะอยู่เหนือคนอื่นๆ ในครอบครัวมาตลอด จนกระทั่งปีใหม่ได้เสียชีวิตลงจากโรคมะเร็งปอด ทั้งนี้การสิ้นปีใหม่ไม่ได้หมายความว่าอำนาจปีตาธิปไตยภายในครอบครัวจะจบลงด้วย เพราะท้ายที่สุดทิพย์ก็เริ่มต้นความสัมพันธ์ทางความรักใหม่กับ "สัมพันธ์" นักธุรกิจท้องถิ่น

ความกดดันในชีวิตทำให้ลับแลสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ด้วยการพยายามใส่ความเรื่องที่ไม่ดี และการกระทำผิดทั้งหลายให้แก่พี่ชาย ทั้งที่ความจริงแล้วแก่งคอยเสียชีวิตลงตั้งแต่อายุ 5 ขวบ จากอาการบาดเจ็บที่ยก แต่ท้ายที่สุดลับแลก็ยอมรับถึงความผิดที่ตนกระทำลงไปและให้โอกาสทิพย์ในการเริ่มต้นชีวิตคู่ใหม่อีกครั้งกับสัมพันธ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาววิชลดา ยิ้มแย้ม
ที่อยู่	70/1 หมู่ 2 ตำบลบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13220
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2553	สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
พ.ศ. 2554	ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2557 - 2558	อาจารย์พิเศษ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

